

**T.C.  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI  
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DOKTORA TEZİ**

**SOSYOLOJİK BAĞLAMDA  
İSMAİLAĞA CEMAATİ**

**Zehra ÖĞÜT  
2502160046**

**TEZ DANIŞMANI  
Prof. Dr. Mustafa TEKİN**

**İSTANBUL - 2022**

## ÖZ

### SOSYOLOJİK BAĞLAMDA İSMAİLAĞA CEMAATİ

Türkiye’de özellikle 1970’lerden sonra görülen dini canlanmanın, dini gruplaşmaların ve tarikatların sanayileşme, kentleşme ve modernleşme/sekülerleşme süreçleri ile kendini gösteren yapısal değişimle çok sıkı irtibatı vardır. Türkiye’de özellikle siyasi erkin tutumuna göre dönem dönem pasifize olan dönem dönem aktifleşen bir seyir izleyen dinî grup ve cemaatler her dönem ve her koşulda bu ülkenin bir gerçeği olmuşlardır. Modernleşmenin koşullarına ayak uyduramayan/ayak uydurmak istemeyen, kamusal alanda yer bulamayan ve merkezin dışına itilen insanlar bu oluşumlara dönerek bu gruplara aidiyet duymuş ve böylelikle kendini ulus devletin baskı ve dayatmalarına karşı güvende hissetmiş ve kimlik oluşturmuşlardır. Modern hayattan dinin çıkarılması ile oluşan boşluk dinî gruplar tarafından doldurulmaya başlanmıştır da denebilir. Bu sebeple dini grup çalışmaları modern dönemde dinin konumunu tespit noktasında önemli görülmektedir.

Dinî grup ve cemaatler gerek tarih boyunca gerekse modern dönemde tepkisel ve protest tavırlarını muhafaza etmişlerdir. Literatürde kapalı yapısı ve protest duruşu ile tanımlanan İsmailağa Cemaati’nin modernleştiği/modernleşiyor olduğuna yönelik hipotez üzerine kurulu bu çalışmanın ikinci hedefi de grubun iç organizasyonu ve karakteristik özelliklerini ortaya koymaktır. İnsanın tarih boyunca din/kutsal ile irtibatının kesilmediği kabulü üzerine kurulu birinci bölüm dinin modern döneme yolculuğuna dair teorik çerçeveyi içermektedir. İsmailağa Cemaatinin yapısal analizinin ve karakteristik özelliklerinin tespiti üzerine kurulu ikinci bölümde grubun gayri nizami bir yapıdan kurumsallığa doğru gittiği düşünülen seyri gösterilmeye çalışılmıştır. Cemaatin müntesipleri ile yapılan mülakatlardan oluşan üçüncü bölümde ise grubun modernleşme/meme süreci anlaşılmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Din, dini grup, tarikat, cemaat, modernleşme.

## **ABSTRACT**

### **ISMAILAGA COMMUNITY IN A SOCIOLOGICAL CONTEXT**

The religious revival in Turkey, especially after the 1970s, has a very close connection with the structural change manifested by the industrialization, urbanization and modernization/secularization processes of religious groupings and orders. In Turkey, religious groups and congregations, which have been pacified from time to time according to the attitude of the political power, have been a reality of this country at all times and under all conditions. People who could not/do not want to keep up with the conditions of modernization, who could not find a place in the public sphere and were pushed out of the centre, returned to these formations and felt a sense of belonging to these groups and thus felt safe against the pressures and impositions of the nation state and formed an identity. It can be said that the void created by the removal of religion from modern life has begun to be filled by religious groups. For this reason, religious group studies are considered important in determining the position of religion in the modern period.

Religious groups and communities have maintained their reactive and protest attitudes both throughout history and in the modern period. The second goal of this study, which is based on the hypothesis that the İsmailağa Community, which is defined in the literature with its closed structure and protest stance, is modernized/modernizing, is to reveal the internal organization and characteristic features of the group. The first part, which is based on the assumption that man has not lost contact with religion/sacred throughout history, includes the theoretical framework of religion's journey to the modern period. In the second part, which is based on the determination of the structural analysis and characteristic features of the İsmailağa Community, the course of the group, which is thought to go from an unconventional structure to institutionalism, has been tried to be shown. In the third part, which consists of interviews with the members of the congregation, the classical structure and teaching of the group in practice/everyday life is followed.

**Keywords:** Religion, religious group, order, congregation, modernization.

## ÖN SÖZ

“Sosyolojik Bağlamda İsmailağa Cemaati” başlıklı çalışma en temelde modernleşme ile birlikte dinin teşkilatçı yapısından uzaklaştığı ve nüfuz alanının daraltıldığını kabul etmekle birlikte bir anlam sistemi olarak etkisini dünya tarihi boyunca koruduğunu savunmaktadır. Anlam sorunu insanlığın en temel sorusudur ve bu soruya verilecek muhtemel cevaplar dini/kutsal/metafizik izler taşımaktadır. Nihai olarak insanın kutsal ile irtibatının hiçbir dönemde kopmadığı söylenmelidir. Modern dönemde ise dinin görünen yüzü dini gruplardır. “Şemsiye kurum olarak dinin hayattan çıkarılması ile oluşan boşluk dini gruplar tarafından doldurulmuştur. Bu anlamda dini grup çalışmaları dinin modern dönemdeki durumunu tespitte ayırıcı önemi haizdir.

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri de dahil olmak üzere Cumhuriyet döneminde oluşturulmaya çalışılan yeni hayat modeline/modernleşmeye karşı aktif protestolarda önde gelen bir grup olarak Nakşibendi tarikatı cemaatleri modern hayata karşı farklı tutumlar benimsemiştir. Bir Nakşi cemaati olan İsmailağa Cemaati ise “Modern hayata bir tür uyum ve daha doğrusu bu çerçevede ona İslami Sufi değer ve ideallere göre bir ruh ve anlam yükleme” şeklinde tespit edilebilecek bir tavır alan Nakşi gruplarından ayrılmıştır. İhtiyatlı bir ifade ile hayatın neredeyse bütününe kapsayacak şekilde, modern hayata kuvvetli bir karşı çıkışla karakterize olduğu söylenebilir.

İsmailağa Cemaatinin modernleştiğine/modernleşiyor olduğuna dair hipotez üzerine kurulu çalışma teorik çerçeve, grubun yapısal analizi ve müntesipleri ile yapılan mülakatları kapsamaktadır. Klasik yapısı itibarıyla “modern hayata karşı sosyal izolasyonu tercih etmeleri”, “kadınların çarşaf, erkeklerin saçlarını ve bıyıklarını kısa kestirip sakallarını uzatmaları, şalvar ve cübbe giymeleri”, “haremlik selamlığa verdikleri önem ve modern eğitime karşı tavır alışları” ile bilinen grubun modernleştiğine, mevzubahis özelliklerinin esniyor olduğuna dair yürütülen çalışma beraberinde getirdiği zorluklarla beraber alana bir katkı sunma gayretindedir. İsmailağa Cemaatinin bütünsel yapısını analiz etmek ve varsa değişimleri tespit

etmek tezin hedeflerindendir. Bu minvalde grubu tanımak, onunla birebir temasa geçmek ve anlamak için titizlikle bir mülakat grubu oluşturuldu. Oluşturulan grubun yaş ve meslek bakımından Cemaati kapsayıcı ve kuşatıcı olmasına özen gösterildi. Bununla beraber kadın bir araştırmacı olarak erkek müntesiplerle yapılan görüşmeler çalışma döneminde birtakım güçlüklerle sebep olsa da tezin orijinallığı ve hipotezi açısından fikir verdiği düşünülmektedir.

Uzun ve yoğun bir dönemin sonucunda ortaya çıkmış olan bu çalışmaya, çok değerli isimlerin katkıları olmuştur. Tez konumun önemine dikkat çekerek beni yönlendiren ve doktora sürecim boyunca müşfik bir tavırla derin bilgi ve katkılarını benden hiç esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mustafa TEKİN'e en derin saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Tez sürecimi büyük bir ilgiyle takip edip, kendilerine her başvuramda büyük bir nezaketle benim yanımda olan komite üyelerim Doç. Dr. Birsen Banu OKUTAN ve Doç. Dr. Fatma ODABAŞI'na minnettarım. Bu süreçte bilgi birikimleriyle bana destek olan hocalarım Prof. Dr. Ali SATAN ve Muhammed YILDIZ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Doktora sürecime desteğinden ötürü TUBİTAK'a teşekkür ederim. Başta mülakat grubum olmak üzere, araştırma süresi boyunca beni aralarına alan, samimiyetle bildiklerini aktaran, önümü açan burada ismini zikredemediğim İsmailağa Cemaati müntesiplerine yürekten teşekkür ediyorum. Bu uzun süreçte beni destekleyen, en başta kıymetli eşim Doç. Dr. Selman ÖĞÜT olmak üzere, ailem ve arkadaşlarıma bana gösterdikleri ilgi, sevgi ve şefkat sebebiyle minnettarım.

Zehra ÖĞÜT

İstanbul, 2022

## İÇİNDEKİLER

|                           |     |
|---------------------------|-----|
| ÖZ .....                  | ii  |
| ABSTRACT .....            | iii |
| ÖN SÖZ .....              | iv  |
| İÇİNDEKİLER .....         | vi  |
| KISALTMALAR LİSTESİ ..... | ix  |
| GİRİŞ .....               | 1   |

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### DİNİN MODERN DÖNEME YOLCULUĞU

|                                                                        |    |
|------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Modernleşme Serüveninde Dinin Konumlandırılması .....             | 8  |
| 1.1.1. Sosyolojinin Dini Konumlandırışı .....                          | 20 |
| 1.1.2. Sekülerleşme Tartışmalarının Dine Bakışı .....                  | 38 |
| 1.2. Türkiye'nin Modernleşme Serüveni: Ulus Devlet ve Dinin Yeri ..... | 46 |
| 1.3. Dini Grup Tipolojileri .....                                      | 61 |
| 1.4. Değerlendirme .....                                               | 74 |

### İKİNCİ BÖLÜM

#### İSMAİLAĞA CEMAATİ'NİN YAPISAL ANALİZİ

|                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.1. Tarihsel Süreçte Oluşan Yapılanma ve Genel Karakteristik ..... | 80  |
| 2.1.1. Heyetler .....                                               | 84  |
| 2.1.2. Gruplaşmalar .....                                           | 87  |
| 2.1.3. Devletçi Karakter ve Siyasetle İlişkileri .....              | 92  |
| 2.1.4. Diğer Dini Grup ve Kurumlara Bakış .....                     | 97  |
| 2.2. Cemaatin Ana Omurgası .....                                    | 102 |
| 2.2.1. Ali Haydar Gürbüzler (Ali Haydar Ahıskavî) (1866-1960) ..... | 103 |
| 2.2.2. Kurucu Mahmut Ustaosmanoğlu (1931-2022) .....                | 105 |
| 2.2.2.1. Eserleri .....                                             | 114 |
| 2.2.3. Hasan Kılıç (1931-...) .....                                 | 118 |

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 2.2.4. Medrese .....                                        | 119 |
| 2.2.3.1. Medreselere Bakış.....                             | 125 |
| 2.2.3.2. Medreselerde Takip Edilen Usul .....               | 134 |
| 2.2.3.3. İsmailağa Cemaati Medreseleri .....                | 142 |
| 2.2.3.4. Hanım Medreseleri .....                            | 147 |
| 2.2.4. Bölge Vekilleri ve Dernekler.....                    | 153 |
| 2.3. Din Anlayışları ve Ritüeller.....                      | 158 |
| 2.3.1. Şeriat Vurgusu ve Kapsamı .....                      | 163 |
| 2.3.2. Manevi Bağlılık .....                                | 171 |
| 2.3.3. Tarikata Giriş .....                                 | 177 |
| 2.3.4. Ritüeller .....                                      | 181 |
| 2.3.4.1. Zikir .....                                        | 182 |
| 2.3.4.2. Rabıta .....                                       | 184 |
| 2.3.4.3. Murakabe .....                                     | 186 |
| 2.3.4.4. Hatm-i Hâcegân .....                               | 187 |
| 2.3.4.5. Sohbet .....                                       | 188 |
| 2.3.4.6. Nafile Namazlar .....                              | 189 |
| 2.3.4.7. Mahmut Ustaosmanoğlu'nu Ziyaret .....              | 190 |
| 2.4. Temel Karakteristikleri.....                           | 191 |
| 2.4.1. Giyim-Kuşam .....                                    | 191 |
| 2.4.1.1. Erkekler: Sakal, Şalvar, Cübbe ve Sarık.....       | 194 |
| 2.4.1.2. Kadınlar: Çarşaf ve Robalı Elbise .....            | 197 |
| 2.5. Haremlık-Selamlık/Kadın Erkek İlişkileri .....         | 203 |
| 2.6. Modern Eğitime Bakışları .....                         | 211 |
| 2.7. Televizyon, Resim ve Müzik Hakkındaki Düşünceleri..... | 216 |
| 2.8. Değerlendirme .....                                    | 223 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### İSMAİLAĞA CEMAATİNİN MODERNLEŞME ANALİZİ

|                                |     |
|--------------------------------|-----|
| 3.1. İntisap Hikayeleri .....  | 228 |
| 3.2. İbadet Düzeni.....        | 236 |
| 3.3. Modernleşmeye Bakış ..... | 241 |

|                                                 |            |
|-------------------------------------------------|------------|
| 3.4. Teknolojiye Bakış.....                     | 247        |
| 3.5. İletişim Teknolojileri.....                | 253        |
| 3.6. Tesettür Anlayışları.....                  | 262        |
| 3.7. Modern Eğitime Bakışları.....              | 268        |
| 3.8. Siyasete Bakışları.....                    | 275        |
| 3.9. Tüketim Alışkanlıkları.....                | 280        |
| 3.10. Aile Yapıları.....                        | 288        |
| 3.11. Diğer Dini Kurum ve Cemaatlere Bakış..... | 299        |
| 3.12. Değerlendirme.....                        | 312        |
| <b>SONUÇ.....</b>                               | <b>317</b> |
| <b>KAYNAKÇA.....</b>                            | <b>333</b> |
| <b>EKLER.....</b>                               | <b>360</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>                            | <b>365</b> |

## KISALTMALAR LİSTESİ

|               |                         |
|---------------|-------------------------|
| <b>A.g.e.</b> | : Adı Geçen Eser        |
| <b>A.g.m.</b> | : Adı Geçen Metin       |
| <b>Bkz.</b>   | : Bakınız.              |
| <b>Bs.</b>    | : Basım                 |
| <b>c.</b>     | : Cilt                  |
| <b>Çev.</b>   | : Çeviren               |
| <b>Der.</b>   | : Derleyen              |
| <b>Ed.</b>    | : Editör                |
| <b>Haz.</b>   | : Hazırlayan            |
| <b>s.</b>     | : Sayfa                 |
| <b>TDV</b>    | : Türkiye Diyanet Vakfı |
| <b>yy.</b>    | : Yüzyıl                |

# GİRİŞ

## Konu ve Amaç

Din en temelde hayatın niçin yaşandığına dair en güçlü, en tatmin edici cevapları veren bir anlam sistemi olarak kabul edilmelidir. Dine dair getirilen tanımlamalarda objektif yönünü ihmal etmemesi, basit ve kuşatıcı olması hasebiyle Otto'nun "kutsalın tecrübesi"<sup>1</sup> şeklindeki tanımına rağbet edilmektedir. Buradan hareketle insanın dünya tarihi boyunca din/kutsal ile olan ilişkisinin hiç kesilmediği söylenebilir. Bunun yanında tespit edilmesi gereken bir diğer husus ise dinin cemaat oluşturuıcı yönüdür. Bir anlam sistemi olarak oldukça kişisel olabileceği düşünülen dinin esasında bir topluluk tecrübesi olduğu vakiadır. Ümmet tipi geniş kapsamlı dini cemaatin dışında, insanın birtakım fitri ve sosyalleşme sürecinde edindiği özellikleri ile birlikte oluşturduğu/dahil olduğu dini grup ve cemaatlerin insanı ve içerisinde bulunduğu toplumu tanıma noktasında önemi büyüktür.

Modernleşme dalgası dini bir şemsiye kurum olmaktan çıkarmış, görünürlüğünü azaltmış ve fakat anlam sistemi olarak din varlığını devam ettirmiştir. Dini gruplar modern dönemde dinin görünen yüzleridir. Bununla birlikte özellikle Türkiye coğrafyasında devlet eliyle yürütölen modernleşme politikaları ile dinin görünürlüğünün bitirilmesi sürecinden etkilenen dini gruplar varlıklarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Ülkenin siyasi tarihi bakımından uygun ortamın yakalandığı dönemlerde görünür hale gelmişler ve genel olarak modern dünya ile bir tür uyum, ona İslami ve sufi değer yükleme gayretinde olmuşlardır. Nakşibendi tarikatı cemaatlerinden İsmiİağa Cemaati ise modernleşmeyi/modern dünyayı kötü öteki olarak tespit etmiş, onunla uyum ve uzlaşıdan ziyade ondan en üst seviyede kaçınma şeklinde bir tarzı benimsemiştir.

---

<sup>1</sup> Joachim Wach, Din Sosyolojisi, çev. Ünver Günay, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Yayınları, 1995, s. 37.

Çalışmada İsmailağa Cemaati'nin modernleştiği/modernleşiyor olduğu hipotezinden hareket edilmektedir. Türkiye'nin dini yapısında önemli bir yer işgal eden grup modern dünyaya karşı protest tavrı, söylemleri ve kapalı yapısı ile karakterize olmuştur. Bu özellikleri haiz bir dini grubun kapalı yapısının kırılıyor ve modernleşiyor olduğuna yönelik bir varsayım üzerine kurulacak çalışmanın, mevzubahis cemaatin iç organizasyonu, söylemleri ve karakteristik özelliklerini de kapsıyor olması gerekmektedir. İsmailağa Cemaatinin bugünkü durumunun klasik öğretisi ve yapısına olan mesafesi modernleşme tecrübesine dair tespiti de mümkün kılacaktır.

## **Yöntem**

Teorik arka plan, gözlem ve sosyolojik analize dayanan çalışmada mülakatlar ile saha anlaşıp araştırmanın zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Nitel araştırma yöntemleri olan katılımcı gözlem, mülakat tekniği ve literatür taraması ile veriler elde edilmiştir. Literatür taraması üzerine kurulu birinci bölümde modernleşme ile birlikte dinin teşkilatçı yapısından uzaklaştığı, nüfuz alanının daraltıldığı kabul edilmekle birlikte bir “anlam sistemi” olarak varlığını tarih boyunca devam ettirdiği ileri sürülmektedir. İnsanın kutsal ile bağına dünya tarihi boyunca sürdürdüğü, dinin şemsiye bir kurum olmaktan çıkarıldığı modern dönemde dahi onun cemaat oluşturucu etkisinin kabul edildiği ve alternatif cemaat yapılarının oluşturulmaya çalışıldığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Dini grupların modern dönemde dinin görünen yüzü oldukları ve cemiyet içindeki cemaat tarzı oluşumlar arasında modern bireyin rağbetinin en yüksek olduğu oluşumlar oldukları kabul edilmektedir. İsmailağa Cemaatinin yapısal analizinin yapılmaya çalışıldığı ikinci bölümde grubun kendi literatürü, grup hakkındaki çalışmalar ve özellikle grup içerisinde oluşturulan network ağı ile İsmailağa Cemaati bütün yönleri ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde Cemaate ait kaynaklar incelenerek grubun yapısı ve hakim söylemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerek yapısı gerekse söylemleri ile modernleşmeye/modern hayata karşı güçlü bir karşı duruşun temsili olan İsmailağa Cemaati'nin yapısal analizinin, modern dünya ile arasındaki mesafeyi tespitinde büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken Cemaat hakkındaki

akademik çalışmaların oldukça kısıtlı ve az olduğu ve bu anlamda grupla kurulan ilişkilerin oldukça anlamlı olduğudur. Çalışmanın üçüncü bölümü nitel araştırma tekniklerinin en çok başvurulan yöntemi olarak kabul edilen görüşme metodu üzerine kurulmuştur. Grubun müntesiplerinin anlam dünyalarına ulaşmanın hedeflendiği bölümde bir iki saat süren, yarı yapılandırılmış sorularla, İstanbul sınırlarındaki on beşi kadın, on beşi erkek olmak üzere otuz kişi ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mülakat yapılacak kişiler kartopu örnekleme yoluyla, cinsiyet, doğum tarihi, meslek ve gruba intisap/dersli olma şeklindeki kıstaslar üzerinden belirlenmiştir. İsimler gizli tutulmuş kodlama şeklindeki kısaltmalar ile verilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler bir tasnife tabi tutularak bir panorama oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu panoramada karışıklığı önleme ve verilerin anlaşılır bir şekilde sunumu için kadın ve erkek görüşmecilerden elde edilen bilgiler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise müntesiplerin anlam dünyalarının gösterilebilmesi ve objektivitenin korunması adına görüşmecilerin kendi ifadelerine sıkça başvurulduğudur.

Çalışma içerisinde kullanılacak olması itibariyle, Cemaat içerisinde kullanıldığı şekliyle mürid, ihvan, muhibban, talebe ve hoca isimlendirmelerinin kısaca tanımlanması yerinde olacaktır. “Mürid” ve “ihvan” isimlendirmelerinin her ikisinde de vurgu tarikat dersi üzerinedir. Tarikat dersi olan anlamına gelen “mürid” ve “ihvan” arasındaki ilişki ise “şeyhe nispetle mürid, müridlerin birbirine nispetiyle ihvan” şeklinde kurulabilir. “Muhibban” ise tarikat dersi olmamakla birlikte kendilerini Cemaatin müntesibi olarak tanımlayan, medrese ve sohbet ortamlarına aktif katılımlarda bulunan ve Ustaosmanoğlu’na yürekten bağlı olduklarını dile getiren kimseler olarak tanımlanabilir. “Talebe” tarikat dersi olsun veya olmasın Cemaatin medreselerinde eğitim gören öğrencilerdir ki bugün artık çoğunlukla tarikat dersi olmayan kimselerden oluşmaktadır. “Hoca” ise çoğunlukla tarikat dersi olan ve fakat nadiren de olsa tarikat dersi olmayan, Cemaatin medreselerinden mezun olmuş, medresede öğrenci okutan ve gruba sohbet veren kimsedir.

## Kapsam ve Sınırlılıklar

İsmailağa Cemaatinin modernleştiğine/modernleşiyor olduğu hipotezi üzerine kurulan çalışma 2018-2021 arası dönemde elde edilen verilerden oluşmakla birlikte tezin savunma tarihine kadar grup takip edilmiş teze gerekli ilaveler yapılmıştır. Mevzubahis dönemde evvela grubun medreseleri, sohbet ortamları katılımcı gözlem metodu ile incelenmiştir. Hakkında oldukça az araştırmanın bulunduğu grubun yapısal analizini ortaya koymada Cemaat içerisinden yapılacak görüşmelerin önemli olduğu kanaatiyle birtakım görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İsminin zikredilmesini istemeyen grup içerisinden hocaların yanında, belirli dönemlerde grup içerisinde bulunmuş, hakkında araştırmaları olmuş, konuya dair ilgisi olan ve okumalar yapan akademisyenlere de başvurulmuştur. Bunun yanında Cübbeli Ahmet Hoca, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunları Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu ve Abdülhalık Ustaosmanoğlu, Ömer Faruk Korkmaz Hoca görüşme yapılan isimler arasındadır. Çalışma içerisinde isminin zikredilmesini istemeyen hocalardan alınan bilgiler verilirken, hassasiyetlerine saygı duyularak, “Cemaatin/grubun ileri gelenleri” ifadesi kullanılmıştır. Hanım medreseleri ve sohbet ortamları vesilesi ile tanışılan hoca, öğrenci veya herhangi bir görevi olmayan müntesipler ile ilişki kurulmuş ve çalışma süresi boyunca bağlantıda kalınmıştır. Erkek medreselerini gezme imkanı bulunamadığı ancak yukarıda ismi geçen hocalar ve grup müntesiplerinden bilgi alındığı belirtilmelidir.

Yukarıda verilmeye çalışılan süreç ile eş zamanlı olarak mülakat soruları oluşturulmuştur. 2019-2021 arası gerçekleştirilen mülakatlarda on beşi kadın on beşi erkek olmak üzere toplam otuz kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler büyük oranda yüzyüze gerçekleşmiştir. Ancak erkek görüşmecilerden 1960 doğumlu emekli imam E.İ. ve 1987 doğumlu medrese hocası ve doktora öğrencisi E.Y. mahremiyet anlayışları gereği, tarafımızın mahremi olan bir erkeğin olduğu üçüncü kişi ile tele konferans üzerinden görüşme yapmak istemişlerdir. Bunun yanında pandemi şartları gereği erkek görüşmecilerin yarısıyla telefon üzerinden mülakat gerçekleştirilmiştir. Haricinde yüzyüze yapılan görüşmeler büyük oranda medrese ve vakıf ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni doğrultusunda metne döküldükten

sonra silinme şartıyla kayda alınmıştır. Yalnızca 1955 doğumlu ev hanımı M.H. ses kaydı alınmasına izin vermemiş, görüşme kalem ile kaydedilmiştir.

### **Literatür Değerlendirmesi ve Çalışmanın Literatürdeki Yeri**

İsmailağa Cemaati hakkında akademik nitelikte çok fazla çalışma bulunmamakla birlikte müstakil olarak cemaatin ele alındığı üç makale çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ilki Himmet Hülür'ün "*Technology and Naqshbandi Sufism: An Empirical Analysis of Ismail Aga and Iskender Pasa Branches*" başlıklı makale çalışmasıdır.<sup>2</sup> Nakşibendi Sufizminin bugünkü konumuna gelene dek paradigmatik anlamda bir değişim yaşadığı ve bu değişimin sonunda dinsel bilincin dünyevileştiğinin iddia edildiği çalışmada sufilerin bugünkü teknoloji ve bilim anlayışları üzerinden Nakşibendi tarikatının İsmailağa kolu ve İskender Paşa kolu karşılaştırılır. Hülür son tahlilde İsmailağa Cemaatinin öz disiplini ve toplumun hakim kurumlarından uzaklaşmayı, İskender Paşa'nın ise etkin bir katılım yoluyla sosyo-ekonomik kurumları şekillendirmeyi İslamileşme amacının araçları olarak gördükleri yönünde bir sonuca varmaktadır. Diğer iki makale ise İsmailağa Cemaati'ni Ak Parti ile ilişkileri üzerinden ele almaktadır. Bunlardan ilki Gabriel Piriciky'nin "*The Ismailaga Community: Shifting Religious Patterns in Contemporary Turkey*" adlı makalesidir.<sup>3</sup> 2002 yılındaki Ak Parti seçim zaferinden bu yana Türkiye'deki dönüşen İslamcılığa ve Türk toplumu ve siyasetindeki hareketlilik ve değişimlere odaklanan bu çalışma aynı zamanda saha çalışması ile laik devlet ve İslam dini arasındaki ilişkiyi takip edebileceği toplumsal faaliyetlere de eğilmektedir. İkinci çalışma ise Efrat Aviv'in "*The Ismailağa Community and its relationships with the Ak Party*" (Democracy and Security, 2018, article views: 4)'dir.<sup>4</sup> Aviv bu çalışmasında Nakşibendi tarikatının kolları arasından İsmailağa

---

<sup>2</sup> Himmet Hülür, "Technology and Naqshbandi Sufism: An Empirical Analysis of Ismail Aga and Iskender Pasa Branches", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sy. 13, s. 289-339.

<sup>3</sup> Gabriel Piriciky, "The Ismailaga Community: Shifting Religious Patterns in Contemporary Turkey", *Archiv Orientalni*, vol: 80/3, 2012, s. 533-561.

<sup>4</sup> Efrat Aviv, "The Ismailaga Community and its relationships with the Ak Party", *Democracy and Security*, 2018.

Cemaati'ni ayıran karakteristik özelliklere ve cemaatin tarihine yer verdikten sonra Ak Parti ile ilişkilerine eğilmiştir.

Cemaat hakkında müstakil bir kitap çalışması bulunmamakla birlikte Ruşen Çakır'ın *Ayet ve Slogan*, Adem Efe'nin *Dinî Gruplar Sosyolojisi* ve Ünver Günay ve Vehbi Ecer'in *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye* isimli kitaplarında kısa bir şekilde yer almaktadır. Efe ve Günay ve Ecer'in kitapları da dahil olmak üzere İsmailağa Cemaati üzerine kaleme alınan neredeyse her metinde kaynak olarak Çakır'ın *Ayet ve Slogan* isimli kitabının gösterilmesi ise Cemaat hakkındaki yazının kısıtlılığı ile ilgili önemli bir göstergedir. Bu noktada zikredilmesi gereken bir diğer eser ise Zehra Işık'ın doktora çalışmasından hareketle hazırladığı *Modern Kentte Farklı Kadınlar Farklı Dindarlıklar* isimli eserdir.<sup>5</sup> Kadın dindarlığı konusunu İstanbul Fatih ilçesi merkezli İsmailağa Cemaati ve Cerrahi Grubu üzerinden ele alan çalışma, dini gruba bağlanma süreçleri ve dini gruba katılım sonrası yaşanan psiko-sosyal değişimden İslam'da kadının yeriyle ilgili güncel tartışmalı konulara yaklaşıma kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir.

Tarafımızca yapılan çalışmanın literatüre sağlayacağı katkısı, ilk planda İsmailağa Cemaati'ni bütünsel anlamda ortaya koymaya çalışan ilk deneme olması hasebiyledir. Çalışma sahanın da dahil edildiği gruba dair çalışmaların, ihtiyatlı bir ifadeyle, büyük oranda kadın müntesipler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu çalışma kadın ve erkek müntesiplere aynı soruların yöneltilmesi, İsmailağa Cemaatinin söylem ve yapı bazında bütüncül bir bakışla ortaya konulması bakımından da alana katkı sunmaktadır. Bununla birlikte hakkında kaleme alınan çalışmaların, ihtiyatlı bir tabirle, birçoğunda “kapalı bir grup” olarak tasvir edilen Cemaatin modernleştiği üzerine kurulan tez ise alana yapılabilecek muhtemel katkının önemini göstermektedir.

---

<sup>5</sup> Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı Kadınlar Farklı Dindarlıklar*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### DİNİN MODERN DÖNEME YOLCULUĞU

Varoluşçu psikiyatrist Victor Frankl, yaşadıklarından hareketle, “hayatın en acınası durumlarda bile potansiyel bir anlam taşıdığını” gösterme adına dokuz günde yazmış olduğu eserinin, bestseller olması üzerine kendisine bunu nasıl başardığını soran gazeteciye “bunun başarı değil içinde bulunulan dönemin acınası durumunun bir dışavurumu” olduğu şeklinde cevap vermiştir. Eğer yüzbinlerce insan yaşamın anlamına ilişkin çok az şey vaat eden bir kitaba yöneliyorsa, anlam sorunu insanların iliklerinde hissettikleri kavurucu bir sorun olmalıdır.<sup>6</sup> Hayatımızı niçin ve nasıl yaşadığımıza dair soru insanın anlam dünyasının en temel iki sorusudur. “Niçin yaşıyoruz?” burada bir adım öne çıkmalıdır çünkü ağırlıklı olarak metafizik alana dair izler taşımaktadır ve cevaplaması o nispette zor bir sorudur. Nietzsche’ye atfedilen “Yaşamak için nedeni olan herkes, hemen her nasıla katlanır”<sup>7</sup> şeklindeki ifade burada zikredilebilir. “Modern dönemle birlikte “Hayatı nasıl yaşıyoruz?” sorusunun öne çıkışı ile modern zihniyetin dine karşı aldığı tavır arasındaki ilişki önemlidir ve insanın niçin sorusuna cevap üretebilen en önemli kaynağın din olduğuna dair bir çıkarımı da mümkün kılmaktadır. En basit ifadeyle “gördüğüne inanma” üzerine kurulu determinist pozitivist modern bilimsel zihniyetin insanı yeterince tatmin edemediği bugün yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. İnsanı denetleyen, sınırlayan, ona kendisinin de ötesinde ve üzerinde anlamlar yükleyen dinin anlam sorununa en tatmin edici cevabı ürettiği gerçeğine ek olarak, onun cemaat oluşturucu yönü de bugün kabul edilen bir gerçektir. Cemiyet (gesellschaft) içindeki cemaat (gemeinschaft) tarzı oluşumların ağırlıklı kısmının dini nitelikli oluşu bunun göstergesidir.<sup>8</sup> Diğer bir ifadeyle bugün din denildiğinde daha çok bir anlam sistemi akla gelmektedir ve yine bugün dinin görünen yüzü ve karşılığı

<sup>6</sup> Victor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak, 3. bs., İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009, s. 15.

<sup>7</sup> Akt. Svend Brinkmann, *İnsan Olma Yolculuğu*, çev. Nazlı Şirin, İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2021, s. 179.

<sup>8</sup> Bkz. Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, s. 9-11.

gruplardır. Bu bölümde modernleşme ile birlikte dinin teşkilatçı yapısından uzaklaşılsa, onun dünyevi meselelere dair iddiası elinden alınsa dahi, bir anlam sistemi olarak bireylerin zihinlerindeki varlığının dünya tarihi boyunca kesintisiz bir şekilde devam ettiği/etmekte olduğu savunulmaktadır. Bir diğer ifade şekliyle insan ve din, dünya tarihi boyunca beraber yol almışlardır. Kurucu sosyologlar modern dönemle birlikte dinin yavaş yavaş ortadan kalkacağına/etkisini yitireceğine dair kuramlarını ortaya koyarlarken dinin cemaat oluşturucu etkisini göz ardı edememişler, benzeri etkinin nasıl sağlanacağına dair sorunun peşine düşmüşlerdir. Cemaat ruhu ile din arasındaki ilişki ise oldukça kuvvetlidir. Cemaat ruhunu sağlayan en iyi kuvvetin din olduğu teslim edilmelidir.<sup>9</sup> Bu anlamda yeni insanla beraber yeni bir dinin peşine düştükleri söylenebilir.

### 1.1. Modernleşme Serüveninde Dinin Konumlandırılışı

Orta Çağ düşüncesine tekaddüm eden İlk Çağ düşüncesinin temel karakteristiği dünyevilik olarak tespit edilebilir. İnsanın öncelikli problemi bu dünyada rahata ermesidir ve klasik düşünce, insanı bu problemi çözecek gerekli zihni ve ahlaki yeterliliğe sahip kabul etmektedir.<sup>10</sup> Kendi içerisinde İlk Çağ Yunan felsefesinin, kapsam daraltılarak söylenecek olursa, Helenistik dönemin son temsilcisi olan Plotinos ve kurmuş olduğu Yeni Platonculuk ile dine yeniden yaklaşıldığı ve mistik bir karakter kazanıldığı gözlenmektedir. Plotinos'un yaşadığı dönemin Patristik dönem Hristiyan felsefesinin yavaş yavaş şekillendiği dönem olması Orta Çağ felsefesine yumuşak geçişi göstermektedir.<sup>11</sup> Plotinos'un felsefesinde Orpheos, Pythagoras ve esasında Platon'dan gelen "öte dünyacı" eğilimi<sup>12</sup> ve onun felsefenin en yüksek amacının Tanrı'ya yükselme veya onun sudur (emanasyon) nazariyesi üzerinden söylenecek olursa, Bir olanla birleşme şeklindeki tespiti felsefenin teolojiye bir araç olarak konumlandırıldığı Orta Çağ felsefesine/düşüncesine bir zemin hazırladığı söylenebilir. Antik Yunan'da insanın

<sup>9</sup> Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Dergah Yayınları, 7. bs., 2010, s. 302.

<sup>10</sup> W. T. Jones, *Orta Çağ Düşüncesi*, çev. Hakkı Hünler, c. 2, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006, s. 7.

<sup>11</sup> Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi 5*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. bs., 2017, s. 9.

<sup>12</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, 6. bs., 2015, s. 160.

temel problemi bu dünyada ve kent devleti içerisinde mutluluğa erişmek olarak belirlenip, çabası ile bu ideale ulaşabilecek bir insan kabul edilirken, Orta Çağ düşüncesi insana en yüksek iyi ve en yüksek kudret sahibi ve var olan her şeyin yaratıcısı olduğu düşünülen Sonsuz Varlık'a inanma ve ebedi mutluluğa ulaşma şeklinde bir rol biçmektedir. Batı dünyası yaklaşık olarak on iki yüz yıl boyunca Sonsuz Varlık ile ilişkiyi kendisine mesele edinmiştir.<sup>13</sup> İlk Çağ felsefesinde merkezde evren ve insan varken, Orta Çağ felsefesi ile birlikte merkeze Tanrı geçmiş bulunmaktadır. Öyle ki bu dönemdeki bütün filozoflar kurdukları sistemlerinde öncelikle Tanrı'dan yola çıkmaktalar, onun varoluşunu kanıtlamaya çalışmakta ve varlığı yaratan-yaratılmış ilişkisi çerçevesinde ele almaktadırlar. Önemli bir diğer nokta ise Antik Çağ'da insan, temelde bir olan, mikrokozmos olarak kendisinin de bir parçası olduğu bir makrokozmos olarak evren anlayışına sahip iken Orta Çağ düşüncesine göre insan kendisine yabancı bir evrende yaşadığına inanmaktadır.

Orta Çağ düşüncesi Hristiyan dini ve öğretisinin Yeni Platoncu felsefenin kavramsal araçlarının kullanılarak temellendirildiği Patristik dönem ve Hristiyan teolojisinin metodolojik açıdan sistematik bir şekilde ortaya konulduğu Skolastik dönem olarak ikiye ayrılabilir. Ortak nokta ise merkezdeki din/Hristiyanlıktır. Din ile felsefe, akıl ile vahiy arasında çok yakın korelasyonun kurulduğu bu dönemin, ihtiyatlı bir ifade ile, son dönemine kadar bilim pek bahis konusu değildir. Aziz Anselmus'un döneme damgasını vuran "anlamaya çalışan iman" ifadesi, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllar ile birlikte başlayan geleneksel düşünceye yapılan eleştiriler ile içeriğini kaybetmeye başlamaktadır. Aklın sınırlandırılmakla beraber, kendi alanı içinde, inançtan bağımsız hale getirilmeye çalışıldığı bu dönemde bilim ve felsefe öne çıkmaya başlamış, dikkatler artık öte dünyadan ziyade bu dünyaya yönelmeye başlamıştır. 12. ve 13. yüzyıllar ile birlikte akıl adeta bir atılım yapmakta, doğanın kutsallıktan arındırılması çalışmaları ile birlikte bilime bir giriş denemesi yapılmakta ve entelektüeller ve filozoflarla birlikte denge rasyonel bilime doğru

---

<sup>13</sup> W. T. Jones, *Orta Çağ Düşüncesi: Batı Felsefesi Tarihi*, çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006, c. 2, s. 8.

kaymaya başlamaktadır.<sup>14</sup> On dördüncü yüzyılda modern görüşü temsil eden bir filozof ve teolog olarak Ockhamlı William Orta Çağ düşüncesinin son bulmasının simge ismi olarak kabul edilmektedir.

Orta Çağ ile modern Yeni Çağ arasında bir geçiş dönemini ifade eden Rönesans düşüncesi, Aristoteles ile Hristiyan teolojisi arasında Aquinalı Thomas tarafından Orta Çağ'da gerçekleştirilen sentezin Hristiyan ayağının, 14. yüzyıldan itibaren Roger Bacon ve Ockhamlı William tarafından aşındırılması ve nihayetinde çökerek Aristo felsefesinin bağımsız ve hakim bir felsefe formu olarak bir başına kaldığı dönemi ifade etmektedir. Hristiyan düşünce yapısı ve insanın hayat, sanat ve düşüncenin imkan alanı ile birebir karşı karşıya gelme isteği 14. yüzyılın başlarından itibaren giderek büyümeye başlamıştır. Bir disiplin olarak felsefe ve esasında düşünce, din ve teolojiden ayrı görülmeye başlanmış, 15. yüzyıldaki Protestan Reformasyonu ile birlikte de din, iman ile ilgili bir alan olarak kabul edilmiştir. Aydın, Batı tarihinde dinin evvela müdahale etmemesi gereken alanlara müdahalede bulunduğu, bu sebeple din-bilim çatışmasının doğduğuna, sonra ise bulunması gereken yerde bulunma hakkından da vazgeçtiğine ve hayatın çok cüzi bir parçasında yer alarak fonksiyonunu devam ettirebileceğine inandığına yer vermektedir.<sup>15</sup> Hristiyanlığın dogmalarının doğası gereği uhrevi olması gerektiğini ifade eden Taylan ise, bunun aksine kilisenin her yönüyle dünyaya hakim olabilmek için Ruhban sınıfı ve Engizisyon gibi iki önemli müessese kurarak düşünce ve din kavgasının esasını teşkil ettiğini belirtmektedir.<sup>16</sup> Klasik kaynaklara ve antikiteye dönüş olarak Rönesans hümanizmi ki Coşkun, Rönesans'ın en ayırt edici yönünün birçok alanda antikiteyi yeniden canlandırma ve onu taklit etme olduğunu ifade etmektedir<sup>17</sup>, ve yine bu dönemde oluşan bilim hareketinin modern düşünceye yolculuğu hızlandığı söylenebilir. Antik döneme duyulan ilgi, aklın öne çıkarılması ve aklî bilgiye verilen değerin artmasına ve içerisinde bulunan

<sup>14</sup> Jacqueline Russ, "Önsöz", *Felsefe Tarihi: Modern Dünyanın Yaratılması*, ed. Jacqueline Russ, çev. İsmail Yerguz, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 8-9.

<sup>15</sup> Mehmet S. Aydın, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Akliliği", *İslamî Araştırmalar*, Ankara, 1986, sy. 2, s. 13-14.

<sup>16</sup> Necip Taylan, *İlim-Din İlişkileri-Sahaları-Sınırları*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979, s. 356.

<sup>17</sup> İsmail Coşkun, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, c. 3, sy.6, s. 48.

dünyanın araştırılmasına sebep olmuş ve devamında hakikate dair kilisenin sahip olduğu söylem gücünü sorgulatmış, bir tepkinin oluşumuna yol açmıştır.<sup>18</sup> Rönesans döneminin en büyük keşfi olarak sunulan matbaanın icadı ve teknik alandaki buluşlar ki burada bireyi öne çıkarma noktasında ayrıca önemi haiz olan saatçiliğin icadı modern zihniyetin yolunu ören önemli köşe taşlarıdır. Giddens'ın ifadesiyle “mekanik saatin icadı ve nüfusun neredeyse tamamına yayılması zamanın uzamdan ayrılmasında çok önemli bir olaydı.”<sup>19</sup> Zaman ölçme hususundaki kesinlik arayışı devamında uzamı belirleme noktasındaki hakimiyeti insana vermesiyle, insanın kendisini “özne” olarak sunmasına zemin oluşturmuştur.<sup>20</sup>

Farklı gerekçeler üzerine inşa edilmekle birlikte gerek Antik Çağ gerekse Orta Çağa hakim dünya merkezli kozmoloji anlayışı yine Rönesans döneminde ortaya konan çalışmalar ile sarsılmıştır. Aristo ve Batlamyus tarafından sistemleştirilen ve Orta Çağ'a hakim olan kozmoloji anlayışı Yer merkezlidir ve Dünya'nın evrenin merkezinde hareketsiz bir biçimde durduğu ve gök cisimlerinin ise onun etrafında günlük dönüşler yaptığı tezine dayanmaktadır. Bu anlayış kısaca Batlamyusçu evren anlayışı olarak bilinir. Bunun yanında esas önemli olan husus ise söz konusu kozmoloji anlayışının metafizik alandan da sorulara cevap olduğudur. İnsanın Tanrı ile olan ilişkilerine dair de iddialarda bulunan bu anlayış, değişmezliği Tanrı'da bulmuştur ve onu “Hareket Etmeyen Hareket Ettirici” olarak konumlandırmıştır.<sup>21</sup> Schwarz, Aristo'nun Tanrı'yı hareket etmeyen bir muharrik ve tabiatı da sonsuz ve soyut bir mekan olarak görmesinin insana düşünce yeteneği sayesinde tabiattan üstün olduğunu ve Tanrı'nın yerini alarak tabiata hakim olabileceğine inandırdığını ileri sürmektedir.<sup>22</sup> Bu şekildeki bir anlayış temelinde yükselen bilimsel gelişmeler ve bilginin kaynağındaki kayma ise bilimin yaratılışında

---

<sup>18</sup> Fatih Yaman, “Helenik Uyanış ve Sarsılan Otorite: Rönesanstan İhtilale Modernliğin Serüveni”, *İslam ve Modernlik*, ed. Mustafa Tekin, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018, s. 21.

<sup>19</sup> Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 7. bs., 2016, s. 24.

<sup>20</sup> Fatih Yaman, a.g.m., s. 23.

<sup>21</sup> Mehmet S. Aydın, *Alemden Allah'a*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2001, s. 37.

<sup>22</sup> Fernand Schwarz, *Kadim Bilgeliliğin Yeniden Keşfi*, çev. Ayşe Meral Aslan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, s. 231.

ilk sırayı alan Kopernik, Kepler, Galilei ve Newton ile gerçekleşmiştir.<sup>23</sup> Mikolaj Kopernik, Antik Çağdan beslendiği, Dünya'nın evrenin merkezinde olmadığı ve kendisi gibi birçok gezegenle birlikte Güneş etrafında sabit hızda periyodik hareketler yaptığı şeklindeki tezi ile söz konusu dönemde bir ilk olmuştur. Modern astronomi ve modern fiziğe giden yolu açan Kopernik yalnızca bilim alanında bir keşif yapmamış aynı zamanda, dinî bir karakteri haiz dünya görüşü noktasında hakim olan düşüncede de değişikliğe sebep olmuştur.<sup>24</sup> Kopernik'in *Göksel Kürelerin Döngüsel Hareketi* isimli eseri ile ortaya konan Helio- Santrik (Güneş merkezli) sistem, devrimsel niteliğine Johannes Kepler ve Galileo Galilei ile ulaşmıştır. Her yerde fizik nedenler arayan ve salt matematik ve geometri üzerine temellendirdiği Kozmografik Gizem ile Kepler, gezegen yörüngelerinin elips oluşunu ortaya koymuş ve Güneş merkezli sistemin geçerliliğini göstermeye çalışmış ve bu çabasıyla da modern fiziğin kurucularından biri olmuştur. Kopernik'in tezini fizik ilmi bakımından Galileo desteklemiştir. Ona göre doğa matematiğin dili ile yazılmış bir kitaptır.<sup>25</sup> Matematiksel doğa bilimine giden bu yürüyüş, Aydınlanmanın bilimsel başlangıcını teşkil eden Isaac Newton'un *Matematiğin Prensipleri* ile tamamlanmıştır. Bu zincir Orta Çağ kozmosunun parçalanması ve yeni bir evren anlayışının temsili olarak isimlendirilebilir. Bir diğer ifadeyle bahsi geçen zincir "yalnızca hikmeti anlaşılamaz olan evren ve ona içkin yasalara dair anlayışta değişime sebep olmamış, aynı zamanda Tanrının kudretinde olduğu düşünülen evrenin yönetimi hususunda da yeni açılımlar sağlamıştır."<sup>26</sup> Alexandre Koyre bu durumu "kapalı dünyadan sonsuz evrene" şeklinde ifade etmektedir.

"1440'ta yeryüzünü sınırsız ve artık merkezi olmayan derin bir biçimde ayrılmış bir evrenin içindeki bir yıldız gibi gören Nikolus von Kues'ten -yüz yıl- sonra Kopernik yer merkezliği ortadan kaldırır ve yeryüzünü dünyanın merkezinden koparır. Bununla birlikte Kopernik sınırlayıcı bir kozmolojiden yanadır ve sınırlı bir dünya (ölçülmeye elverişli olmasa da) düşüncesine döner. Engizisyonun yaktığı filozof rahip Giordano Bruno'yla (1548-1600) birlikte, evrenin sonsuzluğu ve dünyaların çokluğu düşüncesi gelecektir. Bundan böyle idrakin kavrayabileceği sonsuz mükemmelliğin işaretidir; böylece sınırsızlıkçı kozmoloji gerçek atılımını yapar ve uzamsal-zamansal sonsuzluk Tanrısızlığın ifadesi olur. Bu, modern

<sup>23</sup> Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, çev. Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları, 1994, c. II, s. 273.

<sup>24</sup> Şafak Ural, *Bilim Tarihi*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1994, c. 3, s. 19.

<sup>25</sup> Macit Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 48.

<sup>26</sup> Fatih Yaman, a.g.m., s. 30.

dünyanın oluşumunda belirleyici bir dönemdir. Bütün bunlar gerçek bir entelektüel devrime denk düşer: dünya tasarımlarının ve imajının bir dönüşümü.”<sup>27</sup>

Modern düşünceye doğru yapılan yolculuğun muharriği, yukarıda alıntılanan tasvirden de hareketle Rönesans düşüncesi kabul edilebilir. 17. yüzyıl felsefesi ile de modern düşüncenin çerçevesi çizilmiştir. 17. yüzyıl düşüncesi esasen Rönesans ile birlikte ortaya çıkan yeni bir düşünme biçiminin pekişmesi, kökleşmesi şeklinde değerlendirilebilir. Söz konusu düşünce “geleneğe ve otoriteye karşı bir başkaldırıyı, kolektivizme karşı bir protestoyu, düşünce, duygu ve eylem yönünden mutlak ve kesin bir özgürlük talebini dile getirip somutlaştırmakta”<sup>28</sup>, merkezine insanı yerleştirmekte ve Orta Çağ düşüncesinde bütün sistemlerin başı ve sonu olan Tanrı’yı yerinden etmektedir. Dönem ve onun temel karakteristiği, Descartes üzerinden okunabilecektir. Dönemin simge ismi Descartes’in cogitosundaki düşünen varlık olarak insan bu dönemde öne çıkarılmaktadır. Aydınlanma düşüncesine hazırlık olarak kabul edilen bu dönemin en önemli sorusu “bilgiyi kendisinde veya kendinden açık akılda temellendirmek, varlığı bilimin ve kendisinin taleplerine göre yeni baştan anlayıp inşa etmek”<sup>29</sup> olarak tespit edilebilir. Bu anlamda Descartes’in “eğer bir tane doğru bilirim bu bana yeter ve ben her şeyi onun üzerine inşa edebilirim” şeklinde kurulabilecek temel önermesi ve analitik olarak nihayetinde hayattaki en net bilginin de kendi varlığı, bir diğer ifade ile düşünen öz, düşünen insan olduğu şeklinde ulaştığı sonuç, Tanrı’nın varlığı kabul edilmek ve muhafaza edilmekle birlikte dünya hayatındaki belirleyiciliğinin yavaş yavaş egale edilmesinin de göstergesidir. Akılcılık, analitik düşünce, şüphe, ben, zihin gibi kavramlarla simgeleşen Descartes düşüncesi ve dönem, adı geçen bu unsurlar ile Tanrı’ya ulaşmış olsalar, varlığını kabul etseler dahi Kartezyen felsefe gereği hayatı birbirine indirgenemeyen iki cevherle, ruh ve cisim bir diğer tabirle manevi alan ve maddi alan olmak üzere düalist bir tarzda açıklamaktadır. Rönesans döneminde Kopernik, Kepler ve Galileo tarafından inşa edilen modern bilimin etkisinde kalan bir felsefe olarak 17. yy felsefesi esas itibari ile “bilginin kaynağı” meselesi ile ilgilenmiş ve

<sup>27</sup> Jacqueline Russ, “Önsöz”, Felsefe Tarihi: Modern Dünyanın Yaratılması, çev. İsmail Yerguz, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 10.

<sup>28</sup> Ahmet Cevizci, a.g.e, s. 437.

<sup>29</sup> Ahmet Cevizci, a.g.e., s. 438.

kendinden önceki dönemde tüm değer ve bilginin kaynağı olarak konumlanmış olan Tanrı'nın alanını daraltarak “düşünen bir insan” oluşturmuştur. Eklenmesi gereken husus Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi rasyonalist filozofların esas gayelerinin, bahsi geçen bilim adamlarının doğa bilimine dair geliştirdikleri ilkeleri, metafizik gelenek ile uzlaştırmak olduğudur. Nitekim Descartes kendi felsefesinin vahiy yoluyla elde edilen verilerle örtüştüğünü düşünmektedir.<sup>30</sup> Orta Çağ'da teoloji için araçsallaştırılan felsefe ile oluşturulan teolojik bir kavrayışa karşıt olarak homosantrik felsefe olarak nitelendirilen 17. Yüzyıl felsefesi rasyonalizmi ortaya çıkarmıştır. Dinin kendisinin dahi doğal nedenlerle açıklanmaya çalışıldığı bu düşüncenin mottosu “doğayı akıl aracılığıyla yenme ve şekillendirme” olarak düşünülebilir.<sup>31</sup>

17. yüzyıl düşüncesi Tanrı ve din üzerine temellenen ve bu bağlamda Tanrı kanıtlamalarının yapılmaya çalışıldığı bir dönemi içermektedir. Her şeyin gerçekliğinden şüphe etme üzerine oluşturduğu analitik felsefesinde Descartes'in temel amacı Tanrı'nın varlığını ispat etmek olmuştur. Burada Descartes dahil, dönemi kendisinden önceki dönemden ayırıcı kılan ve dahi devam eden Aydınlanma düşüncesine zemin hazırlayan esas husus, insan aklının dine ihtiyaç duymadan gerçeklere ulaşabileceğine dair kabuldür. Burada “aklın dine ihtiyaç duymadan ulaşabileceği gerçekler” ile kastedilen, ilahiyatın karışmadığı ve Tanrı'nın vahiy ile bildirmediği alana daırdır. *Felsefenin İlkeleri* isimli eserinde Descartes'ın “Tanrı'nın vahiy ile bildirdiği şeylerin diğer bütün şeylerden ölçülemez derecede doğru olduğunu şaşmaz bir kural olarak kabul edeceğiz. Tanrı'nın bildirdiği başka her şeyden daha kesindir”<sup>32</sup> şeklindeki kaydı akla biçtiği alan bakımından önemlidir. Descartes iman gerçeklerini kabul etmektedir ve fakat bu gerçekler sonsuz ve kavranılamazdır ve nihaî olarak akıl gerçekleri ve iman gerçekleri birbirinden tamamen ayrı düşünülmelidir. 18. Yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde ise akıl daha

<sup>30</sup> Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antikçağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, çev. Özcan Doğan, Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2011, s. 16. Ayrıca bkz. Robert Merton, “Bilim ve Toplumsal Düzen”, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri*, çev. Ümit Tatlıcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 166.

<sup>31</sup> Ahmet Cevizci, a.g.e., s. 441-443.

<sup>32</sup> Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, 1997, s. 77.

belirgin bir paradigma olarak belirlemektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus 17. yüzyılda söz konusu edilen akıl kavramının vahiyle bir uzlaşım içinde ve ondan ilham alırken Aydınlanma ile birlikte bahsi geçen akıl artık kaynağını doğadan (physis) almakta olduğudur. Aklın bu kullanımının temelinde “onun din, mitoloji ve siyaset gibi diğer belirleyici unsurların etkisinden kurtularak kendi kendine karar verebilen bir yeti haline gelmesi”<sup>33</sup> olduğu kaydedilmelidir. Akıl ile birlikte altı çizilen bir başka kavram olan deneyim, bilginin merkezi ve gerçeğin kaynağı haline gelmektedir.<sup>34</sup> Bununla birlikte önemli olan bir diğer husus ise Aydınlanmanın din kavramına toptan bir karşıtlık durumunun olmadığıdır. Şekerci söz konusu dönemde dinin motive edici bir unsur olarak sürecin merkezinde olduğuna yer vermektedir.<sup>35</sup> Aydınlanmanın amacını, insanları esasta kötü ve köleleştirici olduğuna inanılan ön yargı ve hurafenin ve dolayısıyla bunları üreten ve kurumsallaştıran dinin temsil ettiğine inanılan eski düzenden kurtararak, iyi ve özgürleştirici olduğuna inanılan aklın düzenine sokmak şeklinde tespit eden Çiğdem, dönemin düşünürlerinin temelde yapmış olduğu şeyi şu şekilde özetlemektedir:

“Becker’a göre Aydınlanma düşünürlerinin yaptığı şey, Orta Çağdan devralınan mirasın sekülerleştirilmesinden başka bir şey değildir. Bu düşünürler, sözgelimi, Orta Çağ Hıristiyanlık düşüncesindeki yaratılmış evren kavramını reddettiler ama kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak evren ve tabiat kavramına karşı çıkmadılar. Hatta bu mekanizmayı, bu kendine yeterli makineyi topluma ve insan ilişkilerine de taşıdılar. Gerçek otorite figürleri olarak, Kilisenin ve İncil’in otoritesine karşı çıktılar ama bunun yerine tabiatın ve aklın otoritesini koydular ki bu da Aydınlanma’nın “otorite karşıtı” bir söylem olmadığını göstermektedir. Bu kelimeyle, St. Augustinas’ın “cennetsel şehri”ni bir “veryüzü şehri” haline getirmekten başka bir amaçları yoktu. Becker’a göre Aydınlanma düşünürlerinde başat olan bütün kavramlar (akıl, tabiat, hürriyet vb.) dinsel muhtevalarından soyutlanmış kavramlardı.”<sup>36</sup>

Akıl çağı olarak isimlendirilen bu dönem, dini otoritedeki değişime işaret etmekle birlikte, İlk Çağda olduğu gibi insanın düşünce merkezine alınması ve aklın da en etkili karar unsuru haline getirilmiş olması ile de müsellemdir.<sup>37</sup> Aklın gücü ise içerisinde bulunan ampirik dünyayı aşmaktan ziyade onun içerisinde insanın

<sup>33</sup> Ahmet Erhan Şekerci, *Aydınlanma ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları, 3.bs., 2018, s. 17.

<sup>34</sup> Russ, a.g.e., s. 16.

<sup>35</sup> Şekerci, a.g.e., s. 17.

<sup>36</sup> Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 18-19.

<sup>37</sup> Şekerci, a.g.e., s. 19.

kendisini evinde hissetmesine muktedir kılınması ile sınırlandırılmıştır.<sup>38</sup> Rönesans döneminde Yunan ve Latin metinlerine duyulan ilgi, en azından resmi olarak dinsel yaşamı yücelten, insanın kötü olduğunu varsayan, ulusların kaderinin Tanrı'nın elinde olduğuna inanan bir toplum anlayışına dair şüpheler oluşturmaya ve bu düşünceyi sarsmaya yeterli olmuştur.<sup>39</sup> 17. Yüzyılda “insanı doğanın efendisi kılmak” şeklinde bir amaca matuf Descartesçi düşünce, kesin bilgiye giden yolun Tanrı'dan geçtiğine dair bir kayıt ile düşünce dünyasına çıkmışsa da, bu düşünme şekli bir süre sonra geleneksel inançları eleştiren ve Hristiyan dogmasına saldıran<sup>40</sup> bir hale evrilmiştir. Spinoza'nın Tanrı/Doğa anlayışı bu evrilme sürecinde önemli bir konumu haizdir.<sup>41</sup> 18. yüzyılda Aydınlanma düşüncesi ile birlikte artık Hristiyanlık hedef alınmaktadır. Aşkınlık düşüncesini olumsuzlama anlamında özgürlük, birey, tarih gibi düşünceler yeniden ele alınmaktadır. Kendisinden önceki dönemde Tanrı'ya referansla kullanılan akıl, kendisine referans noktası olarak artık doğa (physis)'yı belirleyecektir. Doğa ve insan bilginin ve erdemin temeli olarak görülmeye başlanmış, aydınlanma düşüncesi ile birlikte artık insan doğasına ve insanın maddi ve toplumsal çevresini işine geldiği biçimde düzenleyebileceğine ilişkin bir inanç gelişmiştir.<sup>42</sup> İmamoğlu, dinin, Aydınlanma ile birlikte sekülerleştirilerek, insan hayatından uzaklaştırıldığını, dinin insan ve toplum üzerindeki etkisinin azaltıldığını ve dinin bıraktığı boşluğun akıl ve bilim ile doldurulmaya çalışıldığını ifade etmektedir.<sup>43</sup> Bununla birlikte dile getirilmesi gereken husus Aydınlanmanın bütünüyle dine karşı bir hareket olarak okunamayacağıdır. Böyle bir okuma söz konusu dönemi tek bir karakter üzerine kurulu bir düşünce olarak kabul etmeyi gerektirir ki, Aydınlanma dönemi temelde Fransız, Alman ve İngiliz aydınlanması şeklinde üç kanaldan okunmaktadır. Köktaş, dönemi din karşıtı olarak tek bir okuma biçimi üzerinden yorumlamanın Fransız deneyimi uzantısı olarak değerlendirmekte, 18. Yüzyıl İngiltere, İskoçya, Almanya,

---

<sup>38</sup> Çiğdem, a.g.e., s. 20.

<sup>39</sup> Norman Hampson, *Aydınlanma Çağı*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991, s. 16.

<sup>40</sup> Russ, a.g.e., s. 16.

<sup>41</sup> Benedictus (Baruch) Spinoza, *Spinoza Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Yayınları, 4. bs., 2011, s. 31-76.

<sup>42</sup> Hampson, a.g.e., s. 21.

<sup>43</sup> Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s. 9

İsviçre, Avusturya ve İtalya’da temel olarak görülen Hristiyan Aydınlanması olduğunu belirtmektedir. Aydınlanmayı Avrupa’nın kıyameti olarak bilinen Otuz Yıl Savaşları’na karşı verilen bir cevap olarak yorumlayan yazar, Aydınlanmış Hristiyanların inançları ile yeni doğan bilimi uzlaştırma yoluna gittiklerinin altını çizmekte ve söz konusu dönemin dine karşıt olması bir yana, dinin adeta takıntı haline getirildiğini ifade etmektedir.<sup>44</sup>

16. ve 17. yüzyıllarda vuku bulan bilimsel gelişmeler, Batı’nın karanlık dönemi olarak nitelendirilen Orta Çağda Tanrı’ya atfedilen güç ve yeteneklerin doğadaki karşılıklarını göstermiş ve böylelikle her alanı kuşatmış olan Tanrı anlayışı zayıflamıştır. Bir diğer ifadeyle “Aydınlanmaya giden süreçte kilisenin egemenliği kırıldıkça, bilgi de Tanrı’dan kopuş da hızlanmakta, insan bir özne olarak “merkez”e daha fazla yerleşmektedir.”<sup>45</sup> Tanrının yasalarını doğada keşfe çıkan, doğayı anlama ve onu aydınlatma hedefinde olan bilim anlayışının, ki Bacon ile birlikte bu anlayış doğaya egemen olmak haline evrilmiştir. Simge iki ismi Descartes ve Newtoncu doğa anlayışının yaptığı/yerleştirdiği en temel kabul, Tanrı’nın rolünün İlk Hareket Ettirici olarak kısıtlanması ve bu şekilde doğanın sekülerizasyonu olmuştur denilebilir. Doğa yasaları kadar dinsel yasaları da içerisine alan bir bilgiyi inşa etmeye çalışan<sup>46</sup> Newton’dan sonra modern bilim matematiksel bir okuma ile yaklaştığı doğadan Tanrıyı tamamen çıkarmış ve metafizik alana hasretmiştir. Descartes ile birlikte Tanrı ile insan arasında, önceden Tanrı’ya ait olan otorite alanlarının paylaşıldığına, egemenlik alanlarının resmileştiğine ve bunların temelde, tabiri caizse, Tanrı’nın onurunu incitmeden onun otoritesine bir son verme ve insana bu otoriteden aktarma işlemi olduğuna yer veren Tekin, modern zamanlarla birlikte dinin insan hayatındaki irtifa kaybını şu şekilde tespit etmektedir:

“Bu irtifa kaybının iki sonucundan bahsedebiliriz: Birincisi, din artık eskiden olduğu gibi bir “açıklama” biçimi olarak devreden çıkmıştır. Orta Çağ’da insan, tabiat ve sosyal olaylar vb. birçok şey dini öğelerle açıklanmakta idi. Fakat modern zamanlarla birlikte din, metafizik ve irrasyonel olanla ilintilendirilerek, en azından açıklama alanı daraltılmış oldu.

<sup>44</sup> Mümin Köktaş, “Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 17, sy. 1, s. 145-147.

<sup>45</sup> Mustafa Tekin, *Hikmet Sosyolojisi*, İstanbul: Mana Yayınları, 2017, s. 29.

<sup>46</sup> Bkz. J. T. Betty Dobbs- Margaret C. Jacob, *Newton ve Newtonculuk Kültürü*, çev. Gökçen Ezber, İstanbul İzdüşüm Yayınları, 2000, s. 20-25.

(...) İkinci sonucu da dinin indirgemeci bir biçimde ele alınmasıdır. Bu durum, dini kendi bütünselliği ve onu tamamlayıcı tüm unsurları ile birlikte değerlendirmek yerine, herhangi bir işlevi, alt içeriği ya da olayın patolojik sonucu olarak gösterilmesinde izlenebilir. Mesela; “İlk ve görünüşe göre tepkici yaklaşımlardan biri genel olarak dini insan gelişiminin veya evriminin daha düşük ve ilkel aşamalarının ürünü olarak gören “primitivizasyon”dur.” Yani dini ilkel, primitif bir hayatın yaşanması ve kalıntısı görmektedir.”<sup>47</sup>

Yukarıda betimlenmeye çalışılan sürecin devamında Aydınlanma dönemi ideallerini benimseyen birçok kişi Hristiyan geleneği içinde kalmaya devam etmiş, söz konusu dönemde öne çıkarılan insan aklını ve doğa yasalarını Tanrı’nın yaratılmış evreninin veçheleri olarak görmüş, Hristiyanlığa daha ılımlı ve ahlaki bir ruh kazandırmıştır.<sup>48</sup> Bunun yanında ateizm ise karşılık bulan bir eğilim olmamıştır. Aydınlanmanın dine karşı bir hareket olarak okunma nedenlerinden biri olarak gösterilen Fransız Aydınlanması temsilcilerinden ve aynı zamanda Hristiyan düşmanlığı ile ünlü Voltaire “her şeyin hikmetinden sual olunmayan ama, kader yazgısında kendisini gösteren bir Yaratıcı’nın hükmüyle gerçekleştiğine”, bir yaratıcının varlığına inanmanın halk için elzem olduğuna inanmakta ve meşhur ifadesiyle “Tanrı yoksa onu icat etmeli” demektedir.<sup>49</sup> Ateizme karşı olduğunu da açıkça belirten Voltaire, söz konusu akımın fiziksel ve ahlaki olarak kötü bir sistem olduğunu dile getirmektedir.<sup>50</sup> Dünya’nın kurtuluşunu Mesih’in ikinci gelişine bırakan ve bireysel dindarlığa ve ahlaka yaptığı vurguyla Pietizm ve Metodizm Aydınlanma dönemi dini yorumlardaki hareketliliği ve yönünü göstermesi bakımından önemlidir.<sup>51</sup> Stoacılığın yeniden canlanması olarak da okunabilecek doğal din anlayışı ise Aydınlanma ile hakim olan akıl ve vahiy ayrımının ve bu ayrımında akılı asıl rehber olarak görmenin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Köktaş doğal dini Aydınlanmanın din anlayışı olarak yorumlamaktadır.<sup>52</sup> Aydınlanma

<sup>47</sup> Mustafa Tekin, a.g.e., s. 48-50.

<sup>48</sup> Detay için bkz. James M. Byrne, *Religion and the Enlightenment: from Descartes to Kant*, Louisville: Westminster John Knox Press, 1997, s. 3.

<sup>49</sup> Bkz. Voltaire, *Micromegas ve Diğer Hikayeler*, çev. Hasan Fehmi Nemli, İstanbul: Helikopter Yayınları, 2012.

<sup>50</sup> G. Garard, “The Enlightenment and Its Enemies”, *American Behavioral Scientist*, vol. 49, number. 5, 2006, s. 672’den akt. Mümin Köktaş, a.g.m. s. 149.

<sup>51</sup> Bkz. Osman Murat Deniz, “Pietizm: Kökenleri, Temel Özellikleri ve Gelişimi”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, sy. 12, s. 95-120; Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Ankara: Birleşik Kitabevi, 2006, s. 116-117.

<sup>52</sup> Mümin Köktaş, a.g.m., s. 150.

döneminde adı anılması gereken bir diğer temayül ise deizmdir ki Tanrı'yı evrenin ve tarihsel düzlemin dışında atıl bir şekilde konumlandıran bu anlayışı Tekin, insanın Tanrı yerine ikame olma sürecinde, Tanrı'yı evrenin dışında bırakarak bu gerilimi insan lehinde çözmenin diğer adı olarak tespit etmektedir.<sup>53</sup>

Aydınlanma modern toplumun entelektüel temellerinin oluşturulduğu bir dönem olması bakımından önemlidir.<sup>54</sup> İnsanın, Tanrı, din ve devlet karşısındaki konumunun yeniden ele alındığı bir dönem olarak Aydınlanma<sup>55</sup> ve ardı ardına gelen bilimsel gelişmeler ile insan bilginin kaynağına geçmiştir. Sekülerleşme olarak isimlendiren bu durum ile esasında olan insanın dindeki mucize açıklamalarını reddetmesi ve bilimi tercih etmesidir. Ahlaki ve dinsel perspektif üzerinden ele alınan evren, modern bilimle beraber seküler bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır.<sup>56</sup> Bu noktada değinilmesi gereken husus bilginin kaynağına yerleşen bu yeni insan tipinin dinsizliği tercih etmediğidir. Bir diğer ifade şekliyle 18. yüzyıl ile birlikte öne çıkarılan aklın gücü, ampirik dünyayı aşmaktan ziyade bu dünya içerisinde kendimizi evde hissetmeye muktedir kılması ile sınırlıydı.<sup>57</sup> Metafizik alem aklın sınırları dışında kabul edilmekte ve fakat reddedilmemektedir. Tarihin hiçbir döneminde din duygusundan/kutsaldan bağımsız bir yaşam sürmeyen insan yine kutsalın peşinde olmuştur. Yeni dönem ve sekülerleşme ile olan şey de bu anlamda dinin alanının daraltılması, dünyaya dair iddialarından arındırılmasıdır denilebilir. Toplumun herhangi bir aşkın otorite olmaksızın bizzat kendisinin oluşturduğu prensiplere dayanarak temellendirilmesi olarak modernliğin en temel kavramı rasyonalitedir ve bu kavramla “hesaplanabilir kural ve düzenlemelerin sistematize edilip kesinleştirildiği ve giderek artan biçimde duygu ve geleneğin yerini doldurduğu bir süreç”<sup>58</sup> kastedilmektedir. Modern dönemle birlikte sanata, ahlaka ya da dine özgü ne varsa öznel olarak algılanmaya başlamış ve insan her şeyin

<sup>53</sup> Mustafa Tekin, *Hikmet Sosyolojisi*, s. 55.

<sup>54</sup> Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, s. 19.

<sup>55</sup> Hüseyin Aydın, *Aydınlanmanın Ana Kucağındaki Laiklik ve Atatürkçülük*, Bursa: Emin Yayınları, 2010, s. 23.

<sup>56</sup> Fritjof Capra, *Batı Düşüncesinin Dönüm Noktası*, çev. Mustafa Armağan, 2. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s. 53-54.

<sup>57</sup> Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, s. 20.

<sup>58</sup> Brian Morris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, çev. Tayfun Atay, Ankara: İmge Yayınları, 2004, s. 113.

ölçüsü olarak konumlandırılmıştır.<sup>59</sup> Özey bu bağlamda sekülerleşmenin “dini yenilenmenin habercisi” olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir.<sup>60</sup>

Dünyada mutluluğa erişme olarak benimsenen ideale ulaşabilecek gerekli zihni ve ahlaki yeterliliğe sahip ve merkezde olan insandan, en yüksek iyi, kudret sahibi ve var olan her şeyin yaratıcısı Sonsuz Varlığa inanan ve merkezi Tanrı’ya bırakan insana geçiş “düşünen varlık olarak” insanın Tanrı’nın alanını kısıtlaması ama onu asla inkar etmemesi ile devam etmiştir. “Düşünen insan” deyiminde kendisine vurgu yapılan aklın gücünün sınırları ve kapasitesi dünyayı aşmak değil, onun içerisinde kendini evinde hissetmek olarak belirlenmiştir. Yapılan/yapılmak istenen Tanrı’nın rolünün İlk Hareket Ettirici olarak kısıtlanması ve bu şekilde doğanın sekülerizasyonudur. Nitekim Tanrı doğadan tamamen çıkarılmış ve metafizik alana hasredilmiştir. Bununla birlikte aklın sınırları dışında kabul edilen metafizik alem reddedilmemektedir ve Aydınlanma ile oluşan yeni insan tipi dinsizliği tercih etmemektedir. Bu noktada modernleşme ile dinin teşkilatını/dünyevi alandaki nüfuzunu kaybettiği ve fakat varlığını ve anlam sistemi olarak gücünü koruduğu bir kez daha tespit edilebilir.

### 1.1.1. Sosyolojinin Dini Konumlandırışı

Sosyolojinin Batılı düzlemde ortaya çıkarken dine karşı konumlandığı problemli pozisyona rağmen sosyolojinin kurucu babaları gerek etkili bir sosyal gerçeklik olması gerekse insanın tabiatı gereği kutsal ile kurduğu ilişkisinden hareketle olsa gerek dinden uzak kalamamışlardır. Tarafımızca daha önemli olan husus ise Aydınlanma düşüncesinden miras olarak alınan, kabul edilen ilerleme düşüncesi üzerine kurdukları sistemlerinde her ne kadar modernleşme ile dinin etkisini yitireceğinden bahsetseler de insanın kutsala duyduğu ihtiyacı göz ardı edememişler ve dinden boşalan alanı dolduracak bir kurum veya yeni bir “din” ihdas etmişlerdir denebilir. Touraine modernlik fikrinin “toplumun merkezindeki Tanrı’nın

<sup>59</sup> Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri: Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s. 12.

<sup>60</sup> Mehmet Özey, *Sekülerleşme ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 66, 99.

yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara, en iyi olasılıkla, ancak özel yaşam dahilinde bir yer bıraktığını ifade etmektedir<sup>61</sup> ve modernliğin bir sonucu olarak sekülerleşmenin en temel sorunsalı toplumun işleyişinde dinin rolü sorunsalıdır.<sup>62</sup> Toplumun işleyişinde dinin etkisinin azalmasıyla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçek de dinin yeniden inşa edilmesi veya dinin toplumsal anlamda en önemli referans kaynağı olduğu geleneksel toplumlardaki cemaat ruhunu yakalayacak oluşumların ihdas edildiğidir. Aldridge bu hususa işaret etmekte sosyolojinin kurucu babalarının din kurumunun boşalan alanı dolduracak seküler eğitim, yargı kurumları ve boş zamanların değerlendirilebileceği oluşumlar bağlamındaki sosyal kurumlara ihtiyacı vurguladıklarını tespit etmektedir.<sup>63</sup> Bu başlık altında kurucu sosyologların kuramları arasında modern insana kurmuş oldukları modern cemaat/din ruhu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bilimsel devrimde adı önde geçen ve aklın önderliğinde bir toplumsal düzen kurma noktasında sembol isimlerden olan Auguste Comte sosyolojisini sosyal statik ve sosyal dinamik olmak üzere iki temel kategori üzerine kurmaktadır. Birlik anlayışının çok önemsendiği bu kuramda, sosyal statik adeta toplumun anotomisini ve konsensusunu belirleyen unsurların tespit edildiği kısımdır. Aile, devlet ve din olarak belirlenen bu unsurlar toplum düzeni bakımından oldukça büyük önem arz etmektedir. Bir toplum düzeninin iyi veya kötü, tam veya eksik olması bu üç kurum arasındaki denge ve ahenge bağlıdır. Bunlar arasında dinin Comte tarafından çok önemsendiği belirtilmelidir. Zira ona göre sosyal düzeni esas tesis eden dindir ve hakiki bir sosyal birlik bir dinin ancak toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilmesi ile mümkün olmaktadır. Sosyal dinamik ise tarih boyunca insan toplumlarının katettiği evrelerin anlatımı olarak tanımlanabilir. Sosyal statikte toplumun uzlaşmasını sağlayan unsurlar arasında zikredilen din, sosyal dinamik kategorisinde beşeri düşüncenin hareket noktasında konumlandırılmaktadır. Sosyal dinamik bakımından beşeri düşünce evrelerini, toplumların tekamül kanununu

---

<sup>61</sup> Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 4. bs., 2002, s. 23-24.

<sup>62</sup> Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din*, s. 117.

<sup>63</sup> Alan Aldridge, *Religion in the Contemporary World: A Sociological Introduction*, Cambridge: Polity Press, 1999, s. 60.

araştıran ve “üç hal kanunu” şeklinde formüle eden Comte’a göre insanlık, tarihin en başından beri teolojik, metafizik ve pozitif dönem olmak üzere üç dönem geçirmiştir. Teolojik dönem denilen birinci evrede insan düşüncesi olguları insanın kendisiyle kıyaslanabilecek varlık ya da güçlere mâl ederek açıklar. Metafizik dönemde doğa gibi soyut nesnelere başvurulur. Üçüncü ve son dönem olan pozitif evrede ise insan olguları gözlemlemekle ve aralarında belirli bir anda ya da zaman içinde var olabilecek düzenli ilişkileri belirlemekle yetinir. Son tahlilde toplumsal statik insan toplumlarının temel düzenini ortaya çıkarırken, toplumsal dinamik bu temel düzenin pozitivizmin son aşamasına ulaşmadan geçtiği evreleri ve değişimleri anlatmaktadır. Bu anlamda dinamik statikğe bağlıdır ve bu temel iki kategori, Comte sosyolojisinin bir başka ilkesi olan “düzen (ordre) ve ilerleme (progress)”ye matuftur.<sup>64</sup> Her iki kategoride de asli bir konuma sahip olan din, esas olarak Comte sosyolojisinde insan ile özdeşleştirilmekte ve insanın olduğu her yerde dinin varlığı kabul edilmektedir. Comte dini “insanın kendini aşan bazı şeyleri sevmeye olan ihtiyacı” üzerinden tanımlamaktadır. Dinin kendisi ile insan doğası üç noktada örtüşmektedir. “Dogma” olarak isimlendirilen entelektüel yön, tapınma ile dile getirilen duygusal bir yön, yani “aşk” ve “rejim” adı verilen pratik yön. Tapınma, duyguları; rejim ise inananların kişisel ya da kamusal davranışını düzenlemektedir. Fransız toplumunu etkisi altına alan anarşi ve kaos ortamından oldukça rahatız olan, gerek Aydınlanma gerekse Fransız Devrimine yol açan düşünelere karşı eleştirel bir tutum benimseyen Comte, kendi bilimsel görüşü olarak kabul edilen pozitivizmi bahsi geçen kesimlere karşı mücadele için kullanmıştır. Her şeyden önce insani ve toplumsal birliği savunan bir sosyolog olarak Comte’un nazarında sosyolojinin temel işlevi düzenin gerçekleştirilmesine yardım edecek biçimde tarihin zorunlu, kaçınılmaz ve önlenemez evrimini anlamaktır.<sup>65</sup>

---

<sup>64</sup> Raymond Aron üç hal yasası ve bilimlerin sınıflamasının birleşimindeki amacın doğa bilimleri başlığı altında toplanabilecek matematik, astronomi, fizik, kimya ve biyolojide egemen olan düşünce biçiminin siyaset konusunda da zorunlu olması, toplumun pozitif bir biliminin sosyolojinin oluşumuna yol açması gerektiğini kanıtlamak olduğunu belirtir. Detay için bkz. Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014, 9. bs., s. 63-64, 79.

<sup>65</sup> Raymond Aron, a.g.e., s. 63.

Comte düşüncesinde teolojik, metafizik ve pozitif olarak üçlü tasnife tabi tutulan beşerî tefekkür devreleri, beşerî medeniyetin askerî-dinî medeniyet, kritik medeniyet ve demokratik-endüstriyel medeniyet devirleri ile örtüşmektedir. Bu minvalde düşünürün hareket noktası, yaşadığı dönem toplumunun iç çelişkisi olarak kabul edilebilecek teolojik ve askeri tip ile bilimsel-sanayi tipi üzerine düşünmedir. Bir evrim ve dönüşüm içinde olduğuna inandığı toplumunun bu süreci hızlı bir şekilde atlatabilmesi adına bilimsel düşünce sistemlerinin yaratılması gerektiğine inanmaktadır. Aron, Comte'un gençliğinden itibaren toplumu iyileştirmek ve bilimsel bilginin sentezini yapmak şeklinde iki temel hedefinin olduğunu kaydetmektedir. Comte'un idealize ettiği ve her toplumun nihai kerteğe ulaşacağı/ulaşması gereken evre olan pozitif evreye kadar insanlık dinden fiili olarak etkilenmiştir. İnsan ile dini özdeş ve insanın olduğu her yerde dinin muhakkak olduğunu kabul eden ve dinlerin insanlık tarihi hakkında da bilgi verdiğini, beşerî düşüncenin muharrik kuvveti olduğunu kabul eden Comte pozitif/bilimsel/sanayi döneminin dininin geçmişin dini olmadığını altını çizmektedir. Ona göre bilimsel düşünceli insan geleneksel anlayışa göre, vahye, kiliseye, din dersine ya da Tanrısallığa inanmayacaktır. Müspet bilim çağı olarak belirlenen pozitif evrede insanlığın pozitif bir dine sahip olması gerektiği öne sürülmekte, bu dinin de bir Sociolâtrie yani insanlığa veya topluma tapınma şeklinde olması gerektiği ifade edilmektedir.<sup>66</sup> Akıl, bilim ve sanayi çağı olarak tasvir ettiği pozitif dönemde Comte dini toplumların gereksinimi üzerinden okumakta, toplumların dünyevi gücü benimseyen, ılımlı hale getiren ve insanlara yetenek hiyerarşisinin değer hiyerarşisinin yanında hiçbir şey olmadığını hatırlatan ruhsal güce gereksinimini hatırlatmaktadır.<sup>67</sup> Son tahlilde, Comte din ile insanı özdeşleştirmekte, bu doğrultuda insanın olduğu her yerde dinin olduğunu kabul etmektedir. Bu varsayımın ortaya çıkardığı ve Comte sosyolojisinde de vurgulanan önemli husus teolojik ve metafizik dönemler süresince “gelişen” insan ile birlikte din (anlayışı) de gelişmekte, eski dinsel anlayışlar evrilmekte ve pozitif dönemde bir “insanlık dini” oluşmaktadır. Toplumsal düzenin altını ısrarla çizen bir sosyolog olarak Comte'un nazarında din,

<sup>66</sup> Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010, 9. Bs., s. 139.

<sup>67</sup> Aron, a.g.e, s. 92.

sosyal düzenin tesisi noktasında önem arz etmektedir. Comte'un nihai hedefi din vasıtasıyla toplumu iyileştirmektir denilebilir. Bu noktada düşünürün aydınlanmacı ve liberal yönü hatırlanmalı ve dine yaklaşımına dair bir ara not girilmelidir. Ona göre dinsel otoritenin hakim olduğu eski düzene dönmek mümkün değildir ve bu sebeple dinsel otoritenin işlevsel dengi oluşturulmalı, insanlara tüm potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri eşit fırsatları sağlayacak ve doğumla belirlenmeyen hiyerarşi ve cemaatler tesis edilmelidir. Comte esasında dinsel unsurun laik ve pozitivist olabileceğini, hiyerarşilerin doğumla kazanılan ayrıcalıklardan ziyade yetenek ve başarı üzerine kurulabileceğini ve toplumun, sanayi gruplarının dayanışmasıyla yeniden tesis edilebileceğini vurgulamaktadır.<sup>68</sup>

Comte sosyolojisinde din, en temelde, insanlığın evrimine yön veren bir fenomen olarak okunmaktadır. İnsanlık tarihinde önce fetişist, sonra çok tanrıcı ve nihayet tek tanrılı dinler dönemleri yaşanmış ve fakat artık bitmiştir. Bu bitişle artık yeni bir din ihtiyacı doğmuştur ve bu ihtiyacın giderilebilmesi adına Comte, bir sentez olarak kabul edilebilecek “insanlık dini”ni kurmuştur.<sup>69</sup> Nihai olarak düşünür “bir yandan insanların yüzlerini kutsaldan yeryüzüne, topluma, dolayısıyla kendi hemcinslerine yöneltmeleri ve topluma kutsallık atfetmeleri, öte yanda da kutsal yerine geçen topluma karşı vazifeleriyle insanların özgeci bir eylemle donanmalarına yol açmasını sekülerleşme konusunda bir adım olarak” kabul etmektedir.<sup>70</sup> Bir diğer ifadeyle toplumsal düzeni sağlamada dinin/yeni din anlayışının altını çizmektedir. Comte gibi dini, insanları birbirine bağlayan ve toplumsal düzeni tesis eden bir bağ olarak okuyan bir diğer düşünür Emile Durkheim'dır.

“Mutlak başlangıç” anlamında dinlerin kökenine dair bilimsel herhangi bir veri olmadığı ve bu meselenin kesinlikle bir kenara bırakılması gerektiğine<sup>71</sup> yapılan vurguyla başlayan Durkheim sosyolojisinde din, tarihsel olarak ilerleyen ve bu

---

<sup>68</sup> Jonathan Turner, vd., *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, çev. Ümit Tatlıcan, 2. bs., Bursa: Sentez Yayınları, 2012, s. 36.

<sup>69</sup> Comte, Auguste, *Pozitivizm İlmihali*, çev. Peyami Erman, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2. bs. 1986, s. 1-6.

<sup>70</sup> Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din*, s. 130.

<sup>71</sup> Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, çev. Fuat Aydın, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2011, s. 20.

minvalde hiyerarşik bir sıralamaya imkan veren sosyal bir olgudur. Dinin beşeri eylemin doğal bir tezahürü olduğu şeklindeki kabulü, dinlere dair hiyerarşik bir sıralamayı mümkün kılmakla birlikte, dinlerin ait olduğu toplum hakkında bilgi verici oldukları hususuna da dikkat çekmektedir. Bu anlamda yanlış hiçbir din yoktur, bütün dinler kendilerine göre doğrudurlar ve aynı ihtiyaçları yerine getirme, aynı rolü oynama ve aynı sebeplerle ortaya çıkmaları nedeniyle eşit derecede dindirler ve eşit derecede değerlidirler.<sup>72</sup> Durkheim’a göre din, insanların dünyayı ve kendilerini anlamak için meydana getirdikleri ilk sistemlerin de kökeninde yer almaktadır. İki temel düşünce sisteminin felsefe ve bilimin dinden doğmuş olduğunu kabul eden Durkheim’a göre bilginin yalnızca içeriği değil, aynı zamanda elde edilmiş şekli yani bilginin işlendiği şekli de din kaynaklıdır. Durkheim’a göre zaman dinsel törenler arasındaki zaman aralıklarının sayılması ile tespit edilmiştir. “Anlamın kategorileri” olarak isimlendirilen ve zaman, mekan, sebep gibi düşünmeyi mümkün kılan temel çerçevelerin kaynağının din olduğunun altını çizen ve bu yönüyle bilgi sosyolojisinin kurucuları arasında gösterilen Durkheim’ın varmak istediği genel sonuç “dinin açıkça toplumsal bir şey olduğu”dur.<sup>73</sup>

Durkheim “din”i tanımlamada kullanılan “tabiatüstü” ve “Tanrı” kavramlarının dinin hakiki doğasını ıskalama riskini barındırdığını belirtmektedir. Tabiatüstü düşüncesi ile insanın anlama kapasitesini aşan eşya düzeninin kastedildiğini ve gizem, bilinmez ve anlaşılamaz olana dair bir isimlendirme olduğunu ifade eder. Tabiatüstü kavramı ile din, bilimin ve açık düşüncenin sınırları dışındaki her şey hakkında bir tür spekülasyon alan haline gelmektedir. “Tanrı” kavramı üzerine kurulan din tanımlarına Durkheim tarafından getirilen temel eleştiri, dar anlamıyla kullanıldığında “gerçekte dini olan” birçok olguyu dışarıda bırakacağına yöneliktir. Bunun yerine birçok halkın din muhayyilesinde varlıkları kabul edilen ölü ruhları ve her tür ve dereceden ruhları kapsayacak şekilde “manevi varlıklar” ifadesi kullanılmalıdır. Durkheim ayrıca tanrı ve ruh düşüncesinin olmadığı ya da ikincil derecede bir öneme sahip olduğu büyük dinlerin de olduğunun altını çizmektedir. İnsanüstü herhangi bir şeyin dinin kaynağı olamayacağı

<sup>72</sup> Emile Durkheim, a.g.e, s. 13.

<sup>73</sup> Emile Durkheim, a.g.e, s. 22.

hususunun sık sık altını çizen Durkheim, bu tarz bir temellendirmeyi yanlış düşünce olarak nitelemektedir:

“İnsanlar tecrübenin verdiği yenilikleri ve tesadüfen ortaya çıkan şeyleri nasıl tasavvur ederse etsinler, bu tasavvur hiçbir zaman dini karakterize etmek için kullanılamaz. Dini düşünceler her şeyden önce, istisnai ve normal olmayanı değil, fakat sürekli ve düzenli olarak cereyan eden şeyleri ifade etmeyi ve açıklamayı hedefler. Genel bir kural olarak tanrılar, evrenin normal akışı, yıldızların hareketi, mevsimlerin ritmik dönüşü, sebzelerin her yıl büyümeleri, türlerin sürmesinden daha çok anormal varlıkları gariplikleri açıklamak amacıyla kullanılırlar. Bundan dolayı dini beklenilmeyen şeyle eşitleyen bir düşünce çok yanlış bir düşüncedir.”<sup>74</sup>

Durkheim *Dini Hayatın İlk Biçimleri* eserinde dini tanımlamada en iyi metodun, dinin kendisinden kaynaklandığı iptidai fenomenleri ve bu fenomenlerin birleşmesinden oluşan sistemi nitelendirmek olduğunu belirtir ve dini fenomenleri temelde inançlar ve ayinler olmak üzere ikiye ayırır.<sup>75</sup> Ayinlerin hususi doğasını inançtan almaları nedeniyle Durkheim inancın tanımlanmasına öncelik vermektedir. İnancın düşünceyle ilgili olduğunu ve birtakım zihni tasavvurlardan oluştuğunu, ayinlerin ise hususi eylem biçimleri olduğunu belirtir. Bununla birlikte her dinde birbirine zıt iki sınıf halinde tasavvur edilen gerçek ya da hayali şeylerin tasnifine de dikkat çekmektedir. Kutsal (sacred) ve din dışı (profane) bu iki cinsi ifade eden terimlerdir.<sup>76</sup> Durkheim’a göre bu ayrımı toplum bireyler aracılığıyla gerçekleştirmekte ve bu şekilde dini yaratmaktadır. Toplumsal gerçekliğin kutsal olarak kabul edilen dairesi hiçbir zaman sınırlanamaz ve dinin özünü oluşturur. Kutsal dairenin dışında kalan, “basmakalıp, faydalı ve sıradan”<sup>77</sup> olarak tanımlanabilecek alan, “dünyevi” olarak tanımlanmaktadır. Her iki alan arasındaki ilişki ise Durkheim tarafından “kutsal şeyler, yasaklarla korunan ve tecrit edilen şeylerdir; din dışı olanlar ise, yasakların uygulandığı ve kutsal olandan uzak tutulması gereken şeylerdir” şeklinde kurulmaktadır. Bu minvalde dini fenomenlerin ilkinin oluşturan dini inançlar kutsalın doğasını, diğer kutsal şeylerle ya da din dışı şeylerle olan ilişkisini dile getiren tasavvurlardır şeklinde tanımlanmaktadır. Dini fenomenlerden bir diğeri ayinler ise kutsal olan şeylere karşı nasıl davranılması gerektiğini emreden

<sup>74</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 46, 41-49.

<sup>75</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 55-56.

<sup>76</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 56-57.

<sup>77</sup> Georg Ritzer, Jeffry Steonisky, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, Ankara: De Ki Yayınları, 9. Bs., 2014, s. 99.

davranış kuralları olarak tespit edilmektedir.<sup>78</sup> Ayinler Durkheim'in sıradan insanı aşan kuvvetlere sahip bilinçli varlıklar olarak tanımladığı manevi varlıklar ile insan arasındaki ilişkileri düzenlenmesi bakımından da önem arz etmekte ve bu şekilde dinin konusu ve gayesini gerçekleştirmektedir.<sup>79</sup>

Kutsal ve din dışı arasındaki ayrım Durkheim'a göre insanın evrimsel gelişmesinde sahip olduğu ilk zihinsel kategori setlerinden biridir. Dinin oluşumu/gelişimi noktasında ilk aşama olarak kabul edilebilecek bu ayrım, inançlar ve ayinler olarak tespit edilen dini fenomenler ve bu ayinleri uygulayan cemaat Durkheim'in din kuramında üç önemli sacayağını oluşturmaktadır:

“Bir din, kutsalla yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeylerle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir. Bu ikinci unsur, benim tanımında birinci unsurdan daha az önemsiz değildir; Din fikrinin bir Kilise/Cemaat düşüncesinden ayrı düşünilemeyeceğini gösterdiğimizde, bununla dinin fazlasıyla ortak bir şey olduğunu da ifade etmiş oluruz.”<sup>80</sup>

Yukarıda verilen din tanımından da anlaşılacağı üzere Durkheim sosyolojisinde dinler yalnızca inanç konusu veya bireysel bir mesele değildir. Düşünür inananların bir araya gelmesini sağlayan törensel ve ayinsel faaliyetlere vurguda bulunmakla birlikte, din ile ortak bir şey olarak tasvir ettiği cemaat fikrinin de altını çizmektedir. Dinselliğin insanların belirli zamanlarda büyük bir kitle içinde bir araya geldikleri zamanlarda ortaya çıktığına, insanların canlı etkileşimden kaynaklanan karşılıklı yönlendirmeler ve coşkunluğun etkisiyle kendilerinden üstün görünen bir güç algılamaya başladıklarına dair kabul bu düşüncenin temelinde yer almaktadır. Comte düşüncesinde de takip edilebilecek şekilde Durkheim, dinin doğuşu ile ilgili ilkel insanların birbirlerini karşılıklı yönlendirmeleri, böylece kendi üstlerinde ve uzak dışsal ve zorlayıcı bir gücün varlığını hissetmelerini sağladığına yönelik kabule yer vermektedir.<sup>81</sup> Dinin kökenlerini tespit adına en ilkel din olarak kabul ettiği totemizm ve Avusturyalı Aborjin toplumu üzerinde çalışan Durkheim'a

<sup>78</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 61-62.

<sup>79</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 48.

<sup>80</sup> Emile Durkheim, a.g.e., s. 70.

<sup>81</sup> Jonathan H. Turner, Leonard Beeghly, Charles H. Powers, Sosyolojik Teorinin Oluşumu, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayınları, 2012, 2. bs., s. 377.

göre dinin temel unsurlarını, kutsal inançların oluşumu, insanların tapınmalar esnasındaki organizasyonu ve kutsal alanın güçlerini temsil eden toteme yönelik törenler veya ayinlerin gerçekleştirilmesi oluşturur. İlkel insanlar toteme taparken topluma taptıklarının farkında değillerdir. Durkheim düşüncesinde totem ait olduğu insan grubu ve bu insan grubunun temel değerlerinin bizzat simgesi olması hasebiyle kutsaldır. Nihai olarak dinde tapınılan nesne esasen toplumun kendisi olmaktadır. Bu minvalde düşünür dinin nedeni olarak da insanlar arasındaki en basit toplum biçimi olan klan içinde bir araya gelmeleriyle yarattıkları etkileşimi kabul etmektedir.<sup>82</sup>

Durkheim sosyolojisinin temel problemiği esasında modern toplumların içinde bulunduğu anomi/kuralsızlık durumudur. Başka bir deyişle temel problem ahlak problemidir. Din sosyoloğu ve ahlak sosyoloğu olarak bilinen Durkheim düşüncesinde bu iki mesele birbiriyle mündemiçtir. Nitekim Turner ve arkadaşları kitaplarında, düşünürün *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* isimli eserinin başlığının “Temel Ahlaki Bütünleşme Biçimleri” olarak değiştirilebileceğini ve bu haliyle de çalışmanın amacını yansıtacağını dile getirmektedir. *Toplumsal İş Bölümü* adlı eserinde de düşünür amacının “ahlaki olguların pozitif bilim yöntemleriyle incelenmesi”<sup>83</sup> olduğunu vurgulamaktadır. Toplum ahlakın ve kutsallığın kaynağıdır şeklindeki ifadenin bir başka ifade ediliş şekli toplumun ahlak ve kutsal olan ile özdeşir şeklindedir. Bu noktada yer verilmesi gereken bir başka husus ise Durkheim sosyolojisindeki ahlakın veya toplumsal yaşamın iki temeli olduğudur: Kolektif bilinç ve toplumsal iş bölümü. Toplumsal yaşamın belirleyeni, geleneksel toplumlarda ki Durkheim buna mekanik dayanışmalı toplum demektedir, kolektif bilinç, organik dayanışmalı toplum olarak isimlendirilen modern toplumlarda ise toplumsal iş bölümüdür.<sup>84</sup> Bununla birlikte Durkheim ahlakı her toplum tipi içinde ortaya çıkmış, özel sorunları çözmek için geliştirilmiş davranış kuralları olarak tanımlamaktadır. Mekanik dayanışmalı toplumlarda kolektif bilinç güçlüdür ve bu toplumlar dinsel niteliklidir. Bu toplumlarda bireyin üzerindeki tek manevi güç toplumdur ve tanrı da toplumun soyutlaşmış hali ve sembolik temsilidir. Bir diğer

<sup>82</sup> Jonathan H. Turner, a.g.e., s. 378.

<sup>83</sup> Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınları, 2006, s. 21.

<sup>84</sup> Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü*, s. 268.

ifadeyle mekanik dayanışmalı geleneksel toplumlarda din ve devlet toplumun manevi gücünün türevleri ve kolektif bilincin simgeleridir. Organik dayanışmalı modern toplumlar ise iş bölümünün yaygınlaşmış ve kolektif bilincin zayıflamış olduğu toplumlardır. Geleneksel toplumlarda Tanrının çıkarları üzerine tesis edilen ahlakın bireyin çıkarlarına doğru evrilmesiyle kolektif bilinç zayıflamakta ve nihayetinde modern toplumlardaki ahlakın kaynağı iş bölümü olmaktadır. Durkheim sosyolojisinde ister inanç ortaklığı üzerine kurulmuş olsun isterse iş birliğine dayalı olsun her toplum ahlaki bir birliktir. Geleneksel toplumlarda bu ahlaki birliğin kaynağı din iken modern toplumlarda toplumsal iş bölümü olmaktadır. Modern toplumların gelişmesi ile dinin etkisinin giderek azalacağını düşünen Durkheim tarafından ahlak dinden beslensin veya beslenmesin kutsal kabul edilmektedir.<sup>85</sup> Geleneksel toplumlarda ahlaka dinin kaynaklık etmesi bakımından kutsallığı açık olmakla birlikte Durkheim'a göre dinin etkisini yitirdiği modern toplumlarda da ahlak kutsallığını devam ettirmektedir. Seküler ahlak geleneksel toplumların aksine bireyin yararlarını gözetmekte ve onları dokunulmaz kılmakla da kutsal bir nitelik kazanmaktadır. Durkheim ahlakın aklileştirilmesi sürecinde onun kutsal niteliği göz ardı edilirse bireylere yapılan ahlaki telkinin başarısız olacağı kanaatindedir.<sup>86</sup>

Durkheim'ın dikkat çektiği bir diğer husus da modern toplumlarda ekonomi ve ahlakın birbirinden ayrı şekilde konumlandırılmaları sonucu ortaya çıkan kuralsızlık durumu ve bunun sonucunda bireylerin toplumsal/ahlaki kontrolden uzak bir şekilde kendi kaderleriyle baş başa kalmaları ve tüm bu süreçte Avrupa'da artış gösteren intihar ve suç oranlarıdır.<sup>87</sup> Başka bir ifadeyle Durkheim'ın ana kaygısı, toplumsal karmaşanın büyümesi, insanları sınırlandıran etik kuralların çöküşü ve esasında etik kuralların yoksulluğuydu.<sup>88</sup> Bireysel çıkarlar üzerine bina edilen ekonomi anlayışı ile zayıf insanlar güçlüler tarafından ezilmiş ve Durkheim

---

<sup>85</sup> Emile Durkheim, *Moral Education*, çev. Everett K. Wilson, Herman Schnurer, New York: The Free Press, 1973, s. 8.

<sup>86</sup> Emile Durkheim, "Laik Ahlâk Laik Eğitim", çev. Necmettin Sadık, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s. 371.

<sup>87</sup> Emile Durkheim, *İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, çev. Özer Ozanakaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1992, s. 210.

<sup>88</sup> Akt. Alvin Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, çev. Mesut Şenol, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, s. 166.

sosyolojisinden çok temel bir yere sahip olan toplumsal uzlaş ı ortadan kalkm ıştır. Ona göre bireysel çıkarlar ve güç üzerinden işleyen bu sistem daha yüce bir yasa tarafından kontrol altına alınmalıdır. Bu noktada Durkheim düşüncesinin toplumsal konsensusu yeniden kurma, zorlayıcıların ve ortak yasaların otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan yönünü hatırlamak gerekmektedir.<sup>89</sup> Bu kontrol düşünür e göre “meslek örgütleri” tarafından sağlanacaktır/sağlanmalıdır. Zira modern insan artık gününün büyük bir kısmını, daha evvel kontrol mekanizması görevini yerine getiren aile, mahalle ve akrabalık gibi topluluklar içerisinde değil, ahlaki kontrolün bulunmadığı sanayi ve ticaret ortamlarında geçirmektedir.<sup>90</sup>

Durkheim, modern toplumu “sonsuz özlemler hastalığı”, “yeniliklere, bilinmeyen hazlara, adsız duygulara hissedilen açlık” ve “sağlıklı bir disiplinin bulunmaması” şeklinde tanımlamaktadır.<sup>91</sup> O bu noktada, sosyolojisinin temel meselesi de olan, bireyin toplulukla hangi yolla bütünleşebileceği sorusunu sormaktadır. O, yeniden bütünleşmenin aracı olarak bir grup disiplini aramaktadır. Bireylerin isteklerini sınırlama, kendilerine belirleyecekleri hedefleri saptama ve kullanabilecekleri imkanları belirleyen zorlayıcılara itaat gösterme gibi konularda aktif bir grup disiplini. Aile grubu, dinsel grup ve siyasal grup, özellikle de devlet, düşünür tarafından gözden geçirilmekte ve bu kurumların bireyi dayanışmanın zorunlulukları altına alırken ona yakın, güven verecek bir toplumsal çerçeve sunamadığının alt ı çizilmektedir.<sup>92</sup> Ona göre her toplulukta akılcı ilişkiler ve duygusal ilişkiler bir arada bulunmakta ve bireyin maddi gereksinimleri olduğu kadar manevi gereksinimlerinin karşılanması da büyük önem arz etmektedir. Mekanik dayanışmanın hakim olduğu geleneksel toplumlarda bu görevi yerine getiren din, Durkheim’a göre soyut ve entelektüel bir boyut almış bulunmakta ve bu ölçüde de zorlayıcı özelliklerini yitirmiş bulunmaktadır. Son kertede düşünür e göre bireylerin toplulukla bütünleşmelerini kolaylaştırabilecek tek toplumsal grup korporasyonlar

---

<sup>89</sup> Raymond Aron, a.g.e., s. 285.

<sup>90</sup> Cevat Özyurt, “Durkheim Sosyolojisinde Ahlaki Kontrol Sorunu”, Değerler Eğitimi Dergisi, c. 5, sy. 13, 2007, s. 106.

<sup>91</sup> Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Tarihi*, çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 4. bs., 2014, s. 123.

<sup>92</sup> Raymond Aron, a.g.e., s. 245.

olmaktadır. Korporasyonlar, işverenleri ve işçileri bir araya getiren, disiplin okulu oluşturmak için bireylere oldukça yakın ve otoriteden yararlanabilmek için de herkesten yeterince üstün meslek örgütleridir.<sup>93</sup> İleri düzeyde organik iş bölümünün olduğu modern toplumlardaki, Durkheim'in deyimiyile, korporasyonlar aile, dinsel topluluk ve köy toplulukları gibi geleneksel toplulukların işlevini üstlenirler. Meslek örgütleri kendilerine müntesib bulunan her bir üyesi için manevi bir çevre sunabilmektedir. Onların her an ve her yerde olmaları ve yaşamı en geniş ölçüde etkilemeleri bireylerin ahlaki kontrolünü mümkün kılmaktadır. Bu üç özelliğe sahip meslek örgütleri bireyi duygusal olarak çevreleyebilmekte ve modern bireyin içinde bulunduğu anomi durumu ve yalnızlıktan kurtarmaktadır.<sup>94</sup> Marske, Durkheim'in korporasyon yani meslek örgütlerini Tönnies'in geleneksel toplumlardaki *gemeinschaft* (cemaat)'a yakın biçimde kurguladığını belirtmektedir. Düşünür korporasyonlarda ahlaki düzeni sağlamanın yanı sıra “yüreklere ısıtan ya da canlandıran”, üyelerini “birbirine yaklaştıran”, “bencillikleri eriten” bir yuva sıcaklığı görmektedir.<sup>95</sup>

Dinin tanımını yapmak Max Weber'e göre mümkün görünmemektedir. Dinin özüne dair bir tartışmanın dışında durmakta ve dine bir sosyal eylem tipi olarak yaklaşmaktadır. Düşünür bu noktada amacını “özel bir sosyal eylem tipinin koşul ve etkilerinin incelenmesi” olarak belirlemektedir.<sup>96</sup> Weber dine dair bir tanımlama yapmaktan kaçınmakla birlikte doğaüstüne dair bir inancın evrensel olduğunu vurgulamakta ve toplumun bütün erken biçimlerinde bulunduğunu ileri sürmektedir.<sup>97</sup> O, bir sosyolog olarak din kurumunu kendi içinde ve kendisi için incelememektedir. Dinin toplumun farklı kesimleri, sınıfları bakımından ne anlama geldiği ve buna bağlı olarak nasıl bir davranış içinde olduklarını ele almaktadır.<sup>98</sup>

---

<sup>93</sup> Raymond Aron, a.g.e., s. 246.

<sup>94</sup> Emile Durkheim, *İntihar*, s. 375-377.

<sup>95</sup> Marske, C. E., “Durkheim's Cult of Individual and The Moral Deconstruction of Society”, *Sociological Theory*, 5(1), 1987, s.12, akt. Özyurt, a.g.m., s. 111.

<sup>96</sup> Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2016, 2. bs., s. 83.

<sup>97</sup> Morris, Brian, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, çev. Tayfun Atay, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 116.

<sup>98</sup> Hüseyin Bal, *Din Sosyolojisi: Din Olgusu, Dini Gruplar*, Yöntem, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 111.

Spencer, Durkheim ve Marx gibi Weber de evrimci bir sosyologtur.<sup>99</sup> Bu minvalde Parsons, düşünürün *Din Sosyolojisi* kitabına yazdığı giriş yazısında Weber sosyolojisindeki iki önemli ve kritik hususa değinmektedir. Bunlardan birincisi düşünürün bir primitif din geliştirmek zorunda olduğu ve Weber'e göre modern bilimlerin din olarak tasnif ettiği bir şey olmaksızın insan toplumları hakkında hiçbir şey bilinemeyeceğidir.<sup>100</sup> Weber'e göre insanlar kendi zaman ve imkanlarının önemli bir kısmını tasavvur ettikleri şekliyle "din" adı verilen bu düzenle ilişkilerini düzenlemeye adanmışlardır.

Weber'in din sosyolojisindeki ana tema rasyonelleşme/aklileşme olarak tespit edilmektedir. Ritzer onun sosyolojisinde açık bir aklileşme/rasyonelleşme tanımı çıkarılmasının zor olduğunu<sup>101</sup> belirtse de aklileştirme, açık, düşünsel olarak hesaplanabilir kural ve düzenlemelerin sistematize edilip kesinleştirildiği ve giderek artan biçimde duygu ve geleneğin yerini doldurur hale geldiği bir sürece denk düşmektedir denilebilir.<sup>102</sup> Ekonomi, din, hukuk, siyasa, kent, sanat biçimleri Weber sosyolojisinde rasyonelleşmenin takip edilebileceği toplumsal alanlardır. Dinsel düşünce ve kavramların artan sistematizasyonu, etik aklileşmenin yükselişi ve dinde ayınselliğin, "büyüsel" unsurların sürekli biçimde azalması<sup>103</sup> ise dinin evrimsel gelişimi ve din alanındaki rasyonelleşme olarak kabul edilebilir.

Doğaüstüne inancın evrensel olduğunu kabul eden Weber en erken dini olgunun esas bakımından doğalcı ve preanimistik olduğunu ifade etmektedir. Bu kabile dinlerinin görece olarak akli olsalar da esasen büyüsel, ayinsel ve bu dünyaya

---

<sup>99</sup> Weber, *Din Sosyolojisi*, s. 30.

<sup>100</sup> Weber, *Din Sosyolojisi*, s. 30-31.

<sup>101</sup> Ritzer, a.g.e. s. 136.

<sup>102</sup> Morris, Brian, a.g.e., s. 113.

<sup>103</sup> Weber'in din sosyolojisi üzerine yazıları, Protestan etiğine ilişkin denemeleri bir tarafa bırakılacak olursa iki kategori altında toplanabilmektedir. Birinci olarak "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi" başlığındaki bir giriş yazısının yanında, Çin'in (Konfüçyüsçülük ve Taoculuk), Hindistan'ın (Hinduizm ve Budizm) ve eski Filistin dinleri üzerine Weber'in önemli tartışmalarını içeren *Din Sosyolojisi Toplu Yazıları* (*Gesammelte zur Religions-soziologie, 1920-1921*) vardır. İkinci olarak Weber'in ölümünden sonra 1925'te yayınlanan geniş sistematik bilimsel incelemesi *Ekonomi ve Toplum'un* (*Wirtschaft und Gesellschaft*) bir parçasını oluşturan monografik nitelikteki *Din Sosyolojisi* (*Religionsoziologie*) başlığını taşıyan alt bölümü vardır. Morris'e göre her iki çalışmada esas olarak aynı konuları kapsamaktadır ve temel mesele rasyonelleşme/aklileşme 'dir. Bkz. Morris, Brian, a.g.e., s. 115.

yönelimli olduklarını belirtmektedir. Dinin ilksel biçimlerinin sağlık, yağmur yağdırma gibi gündelik ve dünyevi sorunlara yönelik olduğu vurgulanmakta, modern düşünce biçimindeki doğal nedensellik ile büyü arasındaki ayrımın yazı öncesi dönemde mevcut olmadığı, bununla birlikte bu dönemdeki ayrımın nesnelerin ve kişilerin olağanüstü güçlerle donanmışlık derecelerine dayalı olduğu ifade edilmekte ve buna karizma ismi verilmektedir. Weber dini gelişimde ikinci evre olarak adlandırılabilir dönemde büyüün doğal güçlerin dolaysız biçimde manipüle edilmesi sonucu simgesel bir etkinlik olmaya dönüştürüldüğü bir sürecin sonunda ruhlar, tanrılar ve şeytanlar gibi kavramların hakim olduğunu belirtmektedir. Bu süreci Weber, natüralizmin sembolizm tarafından yıkılması olarak tanımlamaktadır. O, bir “preanimistik doğalcılık”ın “mitolojik düşünceye”, yani “tam olarak geliştirilmiş bir simgesel kavramlar çevresinin temeli olan bir düşünce örüntüsüne dönüştüğünü düşünmektedir. Bu dönemde zikredilmesi gereken bir gelişme ise Tanrı panteonunun oluşumudur. Tanrılar çoğu kez kült (veya din) tarafından rastlantı eseri bir arada tutulan rastlantısal varlıkların düzensiz bir derlemesinden ibaretti. Ancak Weber’e göre, bir kural olarak dini uygulamayla ilgili sistematik düşünce ve genel olarak yaşamın rasyonelleşmesi tanrılar üzerinde artan taleplerle birlikte bir panteon gelişimi eğiliminde olacaktır. Bir panteonun oluşması ise çeşitli tanrıların uzmanlaşması, karakteristikleşmesi ve aynı zamanda sabit sıfatların tahsis ve yargı alanlarının farklılaşması anlamına gelmektedir.<sup>104</sup> Dini rasyonelleşmenin önemli bir aşamasını oluşturan bu noktada Weber kendi özel tanrısı olmaksızın hiçbir bireysel eylemin olmayacağı gibi hiçbir uyumlu eylemin de olamayacağını ve toplumsal birliklerin kendi tanrılarını tasavvur ederek daha güçlü hissedeceklerine vurgu yapmaktadır. Onun çokça referans alınan “bir örgüt tekil bir yöneticinin kişisel güç temeli değil gerçek anlamda bir insanlar birliği olduğu zaman kendine ait bir tanrıya ihtiyaç duyar”<sup>105</sup> şeklindeki ifadesi bu minvalde anlam kazanmaktadır. Weber’e göre profesyonel ruhbanlığın rasyonelleşmesi ve seküler bireyin düzen için rasyonel çabaları evrensel tanrıların üstünlüğünü ve panteonun tutarlı bir şekilde kristalizasyonuna neden olmaktadır. Diğer taraftan tanrılara dair düşünce geliştikçe,

---

<sup>104</sup> Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, s. 95.

<sup>105</sup> Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, s. 102.

tanrının varlığının ve doğasının kesin biçimde tayinine ve bu anlamda evrensel olması gerektiğine yönelik gittikçe daha çok ihtiyaç hissedildi. Evrenselliğe yönelik bu eğilim üçüncü evre olarak kabul edilebilecek dönemde panteonun birincil tanrısının artan üstünlüğüyle daha monoteist bir karaktere evrilmesiyle gerçekleşti. Büyüsel kavramlar tamamen ortadan kalkmamakta bunun yerine insanlarla doğaüstü alem arasında ikili bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu durum şaman/büyücü ile rahip, büyü ile din arasında bir ikiye bölünme anlamına gelmektedir. Dinin ilksel biçimlerindeki, dünyanın her şeyin somut bir büyüden ibaret olduğuna işaret eden, birlik inancı yerini, “bir yandan doğanın akli kavranışı ve egemenlik altına alınışı, diğer yandan mistik deneyimlerle”<sup>106</sup> ikiye bölünüşüne dair kabule bırakmaktadır. Büyüsel kavramlar tamamen ortadan kalkmış değilse de takip edilen bu dinsel gelişme büyüsel olmayan motiflerin yükselen üstünlüğünü göstermektedir. Bu husus esasen rahipler ve büyücülerin Weber sosyolojisinde birbirine karşıt olarak konumlandırılmalarına denk düşmektedir. O, rahipleri büyücülere karşıt olarak özelleşmiş bilgiye ve dine davet için özel yeteneklere sahip din görevlileri olarak kabul etmektedir. Özel bir kült veya kuruma bağlı olmakla serbest çalışan ve kişisel yetenekleri ile insanlar üzerinde etkide bulunan büyücüden ayrılan rahiplerin esas işlevini Weber, dinsel kavramların akli bir sistem halini alması şeklinde dinsel öğretinin gelişmesi ve dinsel etiğin sistemleştirilmesi olarak tespit etmektedir.<sup>107</sup> Daha kesin bir ifadeyle rahipler dinde rasyonelleşme sürecinin hem ürünleri hem de hızlandırıcılarıdır.<sup>108</sup> Bu noktada rahip ve büyücü arasındaki ayrımı verebilme adına Weber dine dair bir tanım yapma teşebbüsünde bulunmaktadır. “İnsanların doğaüstü güçlerle dua, kurban ve ibadet formlarında biçimlenen ilişkileri büyüsel zorlama olan “büyücülük”ten ayrı olarak “kült” ya da “din” olarak tanımlanabilir. Buna göre dinsel olarak ibadet edilen ve yakarılan varlıklar, büyüsel olarak baskı uygulayan ve esirlik haline neden olan “şeytanların” aksine “tanrılar” olarak tanımlanabilir.”<sup>109</sup> Tanrılar ve şeytanlar şeklindeki farklılaşmanın sosyolojik yönü, büyü uygulayıcılarından farklı olarak ruhbanlığın doğuşu olarak tespit edilmektedir.

---

<sup>106</sup> Morris, Brian, a.g.e., s. 118.

<sup>107</sup> Morris, Brian, a.g.e., s. 118.

<sup>108</sup> Ritzer, Stepnisky, a.g.e., s. 142.

<sup>109</sup> Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, s. 118.

Dinde rasyonelleşmede önemli rol oynayan diğer grup Weber'e göre peygamberlerdir. "Kendi misyonuna dayanarak dinsel bir doktrini ya da ilahi bir emri tebliğ eden salt bireysel karizma sahibi"<sup>110</sup> olarak tanımlanan peygamberler rahiplerden, kişisel çağrılar, duygusal vaazları, bir doktrin ilan etmeleri ve herkesçe anlaşılma ve yalnız çalışmaya eğilim göstermeleri ile ayrılmaktadırlar. Weber için peygamberlerle ilgili en önemli husus, onların takipçileri için "yaşama yönelik bilinçli bütünleşme ve anlamlı tutumdan kaynaklanarak birleştirilmiş bir dünya görüşü" sunmalarıdır. Çünkü peygamberlere göre hem insan hem de dünya hayatı, hem sosyal ve hem de kozmik olaylar belirli bir sistematik ve tutarlı bir anlama sahiptir.<sup>111</sup> Weber'e göre peygamberler ve rahipler rasyonelleşme sürecinin ikiz taşıyıcılarıdır ve peygamberlerin rahiplere nazaran bu süreçteki kilit rolleri din adamı sınıfından olmayanları hareketlendirmek ve bu şekilde grup oluşturmaktır. Peygamberler ilk olarak kişisel müritler kazanmaktadır, ancak Weber'e göre kült devam edecekse kaçınılmaz olarak dinsel bir topluluk gelişecektir. Bu tür bir topluluk oluştuktan sonra dinin rasyonelleşmesi gelişmeye başlamış olmaktadır. Cemaat bir kez oluştuktan sonra rasyonelleşme noktasında peygamberlere ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu noktada hatırlanılması gereken husus Weber sosyolojisinde dini manada cemaatin sadece peygamberlikle bağlantılı olarak ortaya çıkmadığıdır. Ona göre temelde dini cemaat "rutinleşmenin sonucu olarak, yani gerek peygamberin kendisinin gerekse onun müritlerinin peygamberin tebliğinin ve cemaatin erdeminin yayılmasının devamlılığını sağladığı ve dolayısıyla teşebbüsün ve onun insani gücünü sağlayanların ekonomik varlığını ve böylece dini işlevler yüklenenlere ayrılan ayrıcalıkları da tekelleştirmeyi güvence altına aldığı bir sürecin sonucunda"<sup>112</sup> ortaya çıkmaktadır. Gerek dini cemaatin oluşumunda gerekse rasyonelleşme sürecinde rutinleşmenin önemi Weber sosyolojisinde büyüktür. Bu anlamda dini cemaatin oluşumu yalnızca peygamberin varlığı ile tanımlanmamakta bu noktada mistagog ve ruhbanlar da aynı görevi icra edebilmektedir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olunursa peygamberin havarileri veya müritleri olarak tanımlanabilecek peygamberin yanındaki ilk grup, ruhban olmayanların oluşturduğu

<sup>110</sup> Weber, *Din Sosyolojisi*, s. 139.

<sup>111</sup> Weber, *Din Sosyolojisi*, s. 155.

<sup>112</sup> Weber, *Din Sosyolojisi*, s. 158.

bir cemaate adanmış bir organizasyona hizmet eden mistagog, öğretmen, rahip ve papazlar haline gelmekte ve cemaat oluşumunda büyük rol oynamaktadır.

Gerek metafiziksel rasyonelleşme, gerek dinsel bir ahlakın tam gelişimi gerekse külle ve ruhların tedavisiyle ilgili pratik problemler bağımsız ve profesyonel eğitim almış ruhbanlığın sorumluluk alanlarındadır. Ancak Weber'e göre her gerçek ruhbanlık büyüye karşı olarak ayırt edici bir biçimde, rasyonel bir metafizik ve dinsel bir ahlak geliştirememiştir. Bu gibi gelişmeler ruhbanlığın dışındaki iki gücün birinin ya da her ikisinin işleyişini ön görmektedir. Bunlardan birisi metafiziksel ya da dini ahlaki vahyin taşıyıcıları olan "peygamberler", diğeri ise kültün ruhban olmayan bağlıları "laik kesim"dir.<sup>113</sup> Son kertede Weber sosyolojisinde dinsel rasyonelleşme alanında büyücüler, ruhbanlar, peygamberler ve laik kesim olmak üzere dört tip temsil edilmektedir. Bununla birlikte dinsel gelişme ve rasyonelleşme üzerine Weber sürekli bir gelişmeden söz etse de tarihsel verileri doğrusal bir evrim durumu olarak değil, farklılaşmanın kanıtı ve bugün gibi geçmişten alınan örnekler olarak sunulduğunun altı çizilmelidir.<sup>114</sup>

Yukarıda detayları ile verilen Weber'in dinin evrimine dair görüşleri, dinin bireylerin doğaüstü varlıkları kontrol etmeye yönelik büyü niteliğindeki çabalarıyla başladığı ve tanrıların doğayla ilişkisini anlamaya yönelik giderek rasyonelleşen gayretleri ile devam ettiği şeklinde özetlenebilir.<sup>115</sup> İnsan yaşamının bir ögesi olarak din, Weber'e göre toplumdan ve hatta bu dünyadan başka ve ayrı olarak oluşturulabilir. Buradan hareketle, din ve dünya arasındaki ilişkinin şartlı ve bağımlı olduğu, yani belirli bir dini inancın onu çevreleyen ortamla olan ilişkisinin zamana ve mekana göre farklılık göstereceği ve yine bu ilişkinin belirli bir yöne doğru gelişmeye eğilimli olduğu söylenebilir.<sup>116</sup> Weber din ve toplum arasındaki uzaklığın modern toplumlarla birlikte gittikçe aşındığını düşünmekte ve bu sürecin dinin artık

---

<sup>113</sup> Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, s. 122.

<sup>114</sup> Clarke, Peter B., *Din Sosyolojisi: Kuram ve Yöntem*, çev.ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi, s. 136.

<sup>115</sup> Furseth, Inger, Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2011, s. 76.

<sup>116</sup> Davie, Grace, "Din Sosyolojisi: Konu ve Değişimler", çev. İhsan Çapcıoğlu, AÜİFD 47, sy.1, 2006, s. 242.

toplumda etkili bir faktör olma özelliğini kaybedeceğine yönelik bir öngöründe bulunmaktadır. Düşünür bu minvalde modern dünyayı “gasp edilen tanrıların dünyası” şeklinde tanımlamaktadır.<sup>117</sup>

Dinin evrimi ve dinde rasyonelleşmeye dair çizmiş olduğu çerçeve ile Weber sekülerleşme teorilerinin en temeline yerleştirilmektedir. Düşünür dinde rasyonelleşmeyi bir entelektüalizasyon süreci olarak başlatmakta ve rasyonel dinsel bir ahlakın teşekkülüne kadar sürdürmektedir. Belirtilmesi gereken Weber’in düşüncesinde bu sürecin dinsel bir etiğin oluşumuyla sonuçlanacak bir ritüelsizleşmeye varmakta oluşudur.<sup>118</sup> Düşünürün “Birçok eski tanrı mezarından çıkmakta; büyüleri bozulduğu için de kişisel olmayan biçimler almaktadırlar. Yaşamlarımıza egemen olmaya çalışmakta ve birbirleriyle ezeli çatışmalarına yeniden başlamaktadırlar”<sup>119</sup> tespitine dair Tenbruck’un “Weber’in demesi odur ki kutsal kubbenin parçalanmasıyla birlikte eski tanrılar komünizm, bilim, insan hakları, demokrasi... vb. yeni kılıklara girerek yeni bir mücadeleye girişmek üzere mezarlarından kalkmışlardır. Tıpkı çoğulculuğun ve farklı teodiselerin hayata egemen olduğu politeist dönemde olduğu üzere dinin kendisi de bu rasyonel mitlerden birisi haline gelmiştir.”<sup>120</sup> şeklindeki yorumu sekülerleşme ve din arasındaki diyalojik ilişkinin yanında insanların gerek bireysel gerekse cemaat boyutunda kutsalla ilişkilerini bir şekilde sürdürdükleri<sup>121</sup> minvalinde anlaşılabilir. Diğer bir ifade şekliyle insan dünya tarihi boyunca kutsal ile ilişkisini kaybetmemiştir denilebilir.

Teknoloji, modernleşme ve dinin etkisini kaybedişi arasında kurulan doğru orantının ismi olan sekülerleşme tezinin temel argümanını dini aktiviteler, inançlar ve düşünme biçimleri ve kurumlardaki çöküş sürecine dair bir gözlem

---

<sup>117</sup> Furseth, Inger, Pal Repstad, a.g.e., s. 76.

<sup>118</sup> İlkay Şahin, “Sosyolojik Bir Bilginin Soykütüğü: Sekülerleşme Teorileri”, *Sekülerleşme Tartışmaları*, ed. M. Ali Kirman, Volkan Ertit, Ankara: Kadim Yayınları, 2019, s. 83.

<sup>119</sup> Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul Hürriyet Vakfı, 1986, s. 224.

<sup>120</sup> F. H. Tenbruck, “The Problem of Thematic Unity in the Works of Max Weber”, *The British Journal of Sociology*, c. 31, sy. 3, s. 345-346’dan akt. İlkay Şahin, a.g.m., s. 84.

<sup>121</sup> Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din*, s. 258.

oluşturmaktadır.<sup>122</sup> Kurucu sosyologların temel tezinin “dinin zamanla yok olacağı” fikri üzerine kurulu olduğu şeklindeki yaygın kabulle birlikte dinin cemaat oluşturuıcı etkisi ve bu haliyle toplum için gerekli olduğuna yönelik kabulleri de alternatif cemaat teşekküllerinden anlaşılabilecektir. Modernleşme ile birlikte hem toplumsal hem de ferdî bilinç düzeyinde dinin gerileyeceği iddiası çerçevesinde şekillenen sekülerleşme tezi dinin modern bireyin dünyasındaki konumunu belirleme noktasında önem arz etmektedir. Devam eden başlıkta sekülerleşme tartışmaları genel hatları ile verilmeye ve dinin modern dönemdeki alanı tespit edilmeye çalışılacaktır.

### 1.1.2. Sekülerleşme Tartışmalarının Dine Bakışı

Dini düşünce, dini pratikler ve dini kurumların Batı toplumunda ve hatta bütün toplumlarda olduğu üzere, merkezde olduğu bir dönemden, dinin şemsiye kurum olmaktan çıktığı, haricindeki kurumları etkileyen ve daha da önemlisi onlardan etkilenen bir konuma geçişinin de adı olan sekülerleşme, Tönnies’in topluluk/cemaat (gemeinschaft) toplum tipinden, toplum/birlik (gesellschaft) toplum tipine geçiş sürecine de karşılık gelmektedir. Sekülerleşme kuramının merkezî tezi, toplumsal modernleşme sürecini seküler alanların – öncelikle devlet, ekonomi ve bilim- dinî alandan işlevsel olarak farklılaşma ve bağımsızlaşma ve dinin yeni kurulmuş dinî alan içinde farklılaşma ve ihtisaslaşması süreci olarak kavramsallaştırmaktır.<sup>123</sup> Dinin gücünü kaybetmekte olduğu veya yükselişte olduğuna yönelik tezler yapılan din tanımları üzerinde yükselmektedir. Vurgunun, bir yüce varlığa inanma ve kurumsal dini organizasyonlar üzerine olduğu tanımları esas alan tezler dinin gücündeki kayba dikkat çekmektedir. Dini bir anlam sistemi olarak tanımlayan tezler ise, dinin düşüşte değil, kalıplardan daha bireyci ve kişisel yorumlara doğru geçiş halinde olduğuna yöneliktir.<sup>124</sup> Bu başlık altında

<sup>122</sup> Bryan Wilson, “Sekülerleşme”, çev. Ali Bayer, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman, İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Otto Yayınları, s. 10.

<sup>123</sup> Jose Casanova, *Modern Dünyada Kamusal Dinler*, çev. Mehmet Murat Şahin, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014, s. 27.

<sup>124</sup> Ian Thompson, *Odadaki Sosyoloji*, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004, s. 11.

sekülerleşme tartışmaları Özay'ın kategorizasyonu esas alınarak üç paradigma üzerinden ele alınacaktır. Bunlar “Bilimsel ve endüstriyel toplum gelişme gösterdikçe dini inanç ve bu inanca özlem gerileyecektir” argümanına dayanan klasik sekülerleşme tezi/ eski paradigma, eski paradigma eleştirilerinin bir ürünü olarak kabul edilen ve “kutsalın vazgeçilmezliği” iddiasından hareket eden yeni paradigma ve eklektik paradigmadır.<sup>125</sup>

Dinin gücünü topluluktan aldığı hususunda Durkheim'ı takip eden Bryan Wilson, topluluk(gemeinschaft) yerine toplumun(gesellschaft) bireylerin yaşantısının odağı haline gelmesiyle dinin erozyona uğradığı tezini savunmaktadır ve esasında sekülerleşme tartışmalarına dair özü ortaya koymaktadır.<sup>126</sup> Düşünürün sekülerleşmeye getirdiği “Bir düşünme şekli, belirli pratiklerin uygulanması ve bu düşünce ve pratikler yapısının örgütlenmesi ve kurumsallaşması olarak hem topluluk hem de bireysel seviyede din önemini kaybetmiştir” şeklindeki tanım, sekülerleşme paradigmaları arasında ortak mevzu olmuştur denilebilir.<sup>127</sup> Söz konusu süreçte dinin toplumsal düzen içindeki konumu, dinî örgütlerin yapısı ve bireylerin dini yönelimi değişime uğramıştır.<sup>128</sup> Bryan Wilson, Steve Bruce ve Karl Dobbela isimleri ile öne çıkan eski paradigmanın temel iddiası “modern öncesi dönemde dinin sahip olduğu düşünce, pratik ve kurumsal düzeydeki önemini yitirdiği” yönündedir ve Orta Çağ dinin egemen olduğu bir Altın Çağ olarak kabul etmektedir.<sup>129</sup> Bu kabule atıfla akıl ve bilimin hakim olduğu rasyonel dünyada dinin alanının daralacağı öne sürülmektedir. Wilson eserinde istatistikler üzerinden dinin toplumsal öneminin azalacağını göstermekte, fakat aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlama ve insanın sorularına cevap olma noktasında dinin toplum için gerekli bir olgu olduğuna dair kabulünü de ortaya koymaktadır.<sup>130</sup> Vurgulanan husus bilimsel faaliyetler ve

<sup>125</sup> Bkz. Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din*, s. 16-17.

<sup>126</sup> Steve Bruce, “Sekülerleşme: Sistematiik Bir Betimleme” çev. İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Otto Yayınları, 2015, s. 31-32.

<sup>127</sup> Ömer Faruk Darende, M. Ali Kirman, “Wilson’a Göre Sekülerleşme”, *Turkish Studies*, c. 12, s. 87.

<sup>128</sup> Bryan R. Wilson, *Seküler Toplumlarda Din*, çev. Ömer Faruk Darende, Ankara: Pegem Akademi, 2017, s. 29.

<sup>129</sup> Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din*, s. 138, 161.

<sup>130</sup> Bryan R. Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, New York: Oxford University Press, 1989, s. 49; Ömer Faruk Darende, a.g.m., s. 88.

çoğulculuğun kutsal şemsiyeyi ortadan kaldırdığı ve geç dönem modern toplumlarda giderek artan bir biçimde geçersiz kabul edildiği ve modernleşmeye eşlik eden zaruri bir süreç olarak sekülerleşme ile dinin gerilediğidir.<sup>131</sup> Dinin toplumsal düzeyde etkisini yitirmesinin müsebbibi bilimden çok etkili teknolojilere bağlanmaktadır. Bu noktada Wilson'un teknolojinin insanların dinden yardım isteme ihtiyacını duyacağı nedenleri azalttığı ve dünyanın sekülerleştiğine dair tespiti önemlidir. Sanayileşme ile birlikte gerçekleşen iş hayatındaki profesyonelleşme ve mesleki farklılaşma özerk alanlar oluşmasına zemin hazırlamış, bu alanlarda kilise ve din adamlarının varlığı zaafa uğratılmış ve zamanla din, dünyevi olarak nitelendirilebilecek alanlardaki iddiası ve egemenliğinden vazgeçmiş ve kendisi de adeta kurumlardan bir kurum haline gelmiştir denebilir. Dobbeleare'ye göre din yaşam alanını kaybetmekle birlikte, kendilerinden ayrıştığı dünyevî alan ve kurumlarla giderek daha çok çatışır hale gelmiştir ve sonuç olarak dünyevi değerler sistemi üstünlük sağlamıştır.<sup>132</sup> Köse, eski paradigmaya göre asıl önemli olan ve beklenenin modernleşme ile birlikte ferdin zihnindeki dinin gerilemesi ve bireysel dindarlığın zayıflaması olduğunun altını çizmektedir.<sup>133</sup> Nitekim Stark, Swatos ve Chris gibi bazı yazarlar bireysel dindarlığın gerilemesi üzerinde durmuşlardır.<sup>134</sup>

Berger'in eski paradigma döneminde, toplumun sekülerleştiği yerde bilincin de sekülerleştiği ve modern Batı'nın hayatlarını dinî yorumlara ihtiyaç duymadan idame ettiren ve yorumlayan bireyler yetiştirdiğine yönelik ifadeleri sekülerleşme tezinin/eski paradigmanın dinin tamamen yok olacağı şeklindeki iddiasının göstergesi olarak kabul edilebilir. "Gerçekte gerileyen dinin toplumsal gücü mü yoksa bireysel dindarlık mı?" sorusu sekülerleşme tartışmalarında özellikle 1960'lardan sonra oldukça merkezi bir noktaya oturmuş ve tartışmanın yönünü belirlemiştir denilebilir. Toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin ferdi bilinç düzeyinde de gerçekleşeceğine yönelik bu iddiaya yeni paradigma karşı çıkmakta

<sup>131</sup> Mehmet Özey, *Sekülerleşme ve Din*, s. 162.

<sup>132</sup> Malcolm Hamilton, *Sociology of Religion: Theoretical and Comparative Perspectives*, London: Routledge and Kegan Paul, 1995, s. 185.

<sup>133</sup> Ali Köse, "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar", *Kutsalın Dönüşü*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 15.

<sup>134</sup> Celaleddin Çelik, "Sekülerleşmenin Sosyolojik Kuramsal Serüveni", *Journal of Islamic Research*, c. 28, sy. 2, s. 218.

modernite ile dinin uyuşabileceğini öne sürmektedir. Adı klasik sekülerleşme tezinin savunucuları arasında geçen Bruce, Berger ve sekülerleşme tezini incelediği yazısında, dini durumun içsel, bireysel, tecrübî ve özel bir durum olduğunu kaydetmektedir.<sup>135</sup> David Martin, Rodney Stark, Robert Bellah ve Grace Davie gibi temsilciler sekülerleşme tezini “kurucu babalarımızın hatası” olarak mevzu etmişlerdir. Sekülerleşme tezine ilk karşı çıkan isimlerden biri olan David Martin, modern toplumlarda dini etkileyen oldukça kapsamlı bir sekülerleşmenin olduğunu ve fakat dinin sabit bir şey olduğunu iddia eden eski paradigma savunucularının bu noktada hata ettiklerini ifade etmektedir. Gerek dini katılımın gerekse tabiatüstüne olan inancın zamana ve mekana göre değişiklik arz edebileceğini savunan yeni paradigma savunucularının temel tezleri dini kurumların birçok toplumda etkisini kaybetmiş olmakla birlikte, dini inanç ve ibadet şekillerinin, yeni kurumsal şekillere veya aşırı dini ifadelerle dönüşerek varlıklarını muhafaza ettiği şeklindedir.<sup>136</sup> David Yamane ve Mark Chaves isimleri ile bilinen eklektik paradigma bilimin ilerlemesi ile dinin gerilemesi arasında doğrudan korelasyon kuran eski paradigma ve klasik sekülerleşmeyi dinin tamamen ortadan kalkacağı şeklinde okuyan yeni paradigmayı tenkid etmekte<sup>137</sup>, sekülerleşme ve din olgusu arasında diyalektik bir ilişki kabul etmekte ve sekülerleşmeyi kabul etmekle birlikte, bunun dini otoritedeki gerileme olduğunu ifade etmektedir.<sup>138</sup>

Yorum farklılıkları olmakla birlikte sekülerleşme tartışmalarının yapıldığı temel üç paradigmadan hiçbirinde “dinin yakın bir zaman içerisinde bütünüyle yok olacağı” şeklinde bir savunuda bulunulmadığı söylenebilir. Bununla birlikte üç paradigmayı da “dinin değişime uğradığı ve kurumsal dinin zayıfladığı” şeklindeki bir paydada birleştirmek mümkün görünmektedir. Bu söylemin imkanını modernizmin kendi içerisinde ikilemler barındıran yapısında aramak gerekir. Modern dönemde bir taraftan geleneksel dini formlarda bozulmalar görülürken, diğer taraftan

---

<sup>135</sup> Steve Bruce, “Gereksiz Bir Fikir Değişikliği: Berger ve Sekülerleşme”, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, s. 235- 252.

<sup>136</sup> Ali Köse, *Kutsalın Dönüşü*, s. 17, 118.

<sup>137</sup> David Yamane, “Secularization on Trial: In Defense of a Neosecularization Paradigm”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1997, c. 36, sy. 1, 1997, s. 113.

<sup>138</sup> Mark Chaves, “Secularization as Declining Religious Authority”, *Social Forces*, c. 72, sy. 3, 1994, s. 750.

dini canlanma kendini göstermektedir. Eski paradigmanın YDH'leri dinin zayıflamış formları olarak kabul etmesi ve dinin gerilediğinin işareti olarak görmesine karşılık bu hareketleri modern dönemde dindeki değişim ve canlanmaya örnek olarak okumak mümkündür. Modern dönemle birlikte dinin bütünüyle yok olmadığının önemli bir göstereni yeni dini hareketlerdir. 19. yüzyılda başlayan sanayileşme ve şehirleşme süreçlerine bağlı olarak cereyan eden değişim ortamında ortaya çıkmaya başlayan yeni toplumsal hareketlerin özel bir türünü oluşturan yeni dini hareketler<sup>139</sup>, insanın kutsalla olan kesilmeyen irtibatının ve bu irtibata duyduğu ihtiyacın bir göstergesi olarak önemlidir. Modern toplumda din bireysel bir tercih halini alırken yeri de vicdan olarak belirlenmiştir. Tönniesci anlamda toplumlaşma ve farklılaşma ile tek bir din olasılığının azaldığını ve dinler arası rekabet ortamının oluştuğunu ileri süren Bruce dinin yeni dönemdeki durumunu gereklilik değil bir seçim olarak tespit etmektedir.<sup>140</sup> Sekülerleşmeyi üç anlam üzerinden tahlil eden Taylor, üçüncü olarak “Tanrıya sorgusuz sualsiz ve hatta sorunsuzca inanılan bir toplumdan, bu inancın çeşitli seçeneklerinden biri olarak görüldüğü bir topluma geçiş” şeklinde bir tanım yapmaktadır.<sup>141</sup> Luckmann “görünmeyen din”<sup>142</sup>, Davie “ait olmadan inanma”<sup>143</sup> ve Fuller “dindar değil ama inançlı”<sup>144</sup> kavramları ile modern toplumda dinin aldığı farklı formlara işaret ederken kurumsal dinin dışında başka bir alanı imlemektedirler.

Luckmann'ın *Görünmeyen Din (The Invisible Religion)* isimli eserinde işlediği ana tema olan ferdin hayattaki temel probleminin anlam problemi olduğu ve bunun dinî olandan ayrı düşünülemeyeceği şeklindeki tez, meselenin özünü oluşturuyor olsa gerektir. Modern toplum insanı, diğer kültür ve toplumlardaki yaşamlarından ne kadar farklı olursa olsun eski zamanlardan beri insan yaşamını

---

<sup>139</sup> M. Ali Kirman, “Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos, c. 2, sy. 4, 1999, s. 227-228.

<sup>140</sup> Steve Bruce, a.g.m, s. 32.

<sup>141</sup> Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. bs., 2019, s. 3-5.

<sup>142</sup> Thomas Luckmann, *Görünmeyen Din*, çev. Ali Coşkun, Fuat Aydın, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

<sup>143</sup> Recep Şentürk, *Yeni Din Sosyolojileri*, s. 109.

<sup>144</sup> Robert C. Fuller, *Spiritual, But Not Religious: Understanding Unchurched America*, Oxford University Press, 2001, s. 10.

karakterize eden dindarlık duygusunu kaybetmemiştir.<sup>145</sup> Dini yerinden ettiği, nüfuz alanını daralttığı (ve hatta yok ettiği) kabul edilen bilim, insanı “nereden geldim, nereye gideceğim, hayat ve ölümün anlamı nedir?” gibi varoluşsal problemleri noktasında tatmin edemediği görülmüştür. Modern insan hayatı niçin yaşadığı sorusuna cevap bulamaz hale gelmiştir. Köse bu durumu “Bilim “nasıl”ın cevabı ile yetindi, “niçin”in cevabı ise yine dinde saklı kaldı”<sup>146</sup> şeklinde ifade etmektedir. Berger maddi manevi mahrumiyetler yaşayan bir insanı tatmin edenin ilerleme düşüncesi ideallerinin olmadığını ifade etmekte, aydınlanma sekülerizminin, tabiri caizse dinin teselli kabiliyeti karşısında yenildiğini ileri sürmektedir.<sup>147</sup> Stark ve Bainbridge ise bahsi geçen bu role atıfla, dinin insanların hayatındaki nihai problemlere çözüm sunma noktasında “telafi edici” fonksiyonuyla her zaman var olacağını ve bu minvalde dine olan ihtiyacın da her geçen gün artacağına yer vermektedirler.<sup>148</sup>

Sekülerleşme tartışmaları ile ilgili tespit edilmesi gereken en önemli husus din tanımlarının belirleyici rolü olsa gerektir. Dinin özcü tanımlarını benimseyen sosyologların toplumların sekülerleştiği yönünde kanaat geliştirirlerken, dinin fonksiyonel tanımlamalarını benimseyen sosyologlar bu iddiayı reddetme eğiliminde olmaktadır. Bu anlamda sekülerleşme teorileri üzerinden dinin geleceğiyle ilgili kesin sosyolojik bir tespit ve öneride bulunmak mümkün gözükmemektedir. Bryan Wilson gibi “din bir sosyal kurumdur” yaklaşımını benimseyenler mabetlere devam veya dini kurumlara katılım gibi tamamıyla sosyal aktiviteleri dikkate alarak modernite ile birlikte dinin zayıfladığını iddia ederlerken, dine bir “anlam sistemi” olarak yaklaşanlar, bu anlamlandırmanın insan için önemini hiçbir zaman yitirmediğini düşünmektedirler.<sup>149</sup> Berger ve Luckmann tarafından temsil edilen bu fenomenolojik yaklaşım şahısların mutlak ve aşkın ile ilişki kurmalarında ve hayat ve

<sup>145</sup> Ömer Faruk Darendel, “Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar”, *Sekülerleşme Tartışmaları*, s. 60.

<sup>146</sup> Ali Köse, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *Kutsalın Dönüşü*, s. 34.

<sup>147</sup> Peter L. Berger, “From The Crisis of Religion to the Crisis of Secularity”, *The Sociology of Religion*, ed. Steve Bruce, c.1, Aldershot: Edward Elgar Pub, 1995, s. 15.

<sup>148</sup> Rodney Stark, William S. Bainbridge, *A Theory of Religion*, New York: Peter Lang, 1987, s. 311.

<sup>149</sup> Ali Köse, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *Kutsalın Dönüşü*, s. 35.

ölümlerini anlamlandırmalarında dinin giderek artan rolünü ve gücünü öne çıkarmaktadır. Bu iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışan Leger ise dinin kurumsal seviyede güç kaybederken bireysel seviyede etkisini muhafaza ettiği tespitinde bulunmaktadır.<sup>150</sup> Bu noktada Martin “Dinin devlet kurumlarında veya ekonomide daha az, ama insanların kafalarında ve duygularında daha çok var olması onun gerçekten önemsiz hale geldiğini mi gösterir?”<sup>151</sup> sorusunu sormaktadır. İşlevlerinde bir daralma yaşanmakla birlikte dinin anlam, zihniyet ve kimlik kazandırmadaki rolü, sosyalleştirme, sosyal kontrol ve meşrulaştırmadaki gücü, bütünleştirme ve kültürel aktarımdaki etkisi belki daha da önemlisi aklın ötesine geçip rasyonel süreçlerle açıklanamayan sorulara net cevaplar üretmesi çoğu insan için dindarlığı hala mecburi istikamet haline getirdiği söylenebilir.<sup>152</sup> Dünyevî alan olarak isimlendirilebilecek olan siyasetten ekonomiye hemen her alanda dinin otoritesini/gücünü yitirdiği veya daha ihtiyatlı bir ifadeyle, gücünün azaldığı, bir gerçeklik olarak durmaktadır. Bununla birlikte ahlaki düzen, anlam arayışı ve toplumsal meşruiyet noktasında dinin temel kaynak olma özelliğini muhafaza ettiği kabul edilmelidir.<sup>153</sup> Bu noktada Berger’in dinin tarih boyunca insanlığın yabancılaşma olgusuna karşı bir savunma mekanizması işlevi gördüğüne dair tespiti önemlidir.<sup>154</sup> Yine Berger duruma dair “kurumsallaşmış dinden bir kaçış olduğunu, bu değişimlerin din için bir yok olma değil, daha çok yer değiştirme anlamına geldiği”<sup>155</sup> tespitinde bulunmaktadır.

Bu bölümde savunulan temel tez modernliğin ferdin din/kutsal ile olan ilişkisini bitiremediği, sekülerleşmenin en temel sorunsalının toplumun işleyişindeki din olduğu, insanın sorularına cevap olma noktasında dinin her dönemde önemini koruduğu/koruyacağı yönündedir. Eliade’nin ifadeleriyle “anlam, hakikat ve varlık fikirlerine bağlı olan kutsalın tecrübesine iman” olarak düşünülmesi bakımından din her dönemde geçerlidir. Bu haliyle kutsal şuurun tarihi içinde bir dönem değil,

---

<sup>150</sup> Recep Şentürk, *Yeni Din Sosyolojileri*, s. 103. Ayrıca bkz. Daniele Hervieu-Leger, *Religion as a Chain of Memory*, çev. Simon Lee, 2000, Cambridge: Polity Press.

<sup>151</sup> Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*, s. 110.

<sup>152</sup> Halil Aydınalp, “Yeni Bir Dünyevileşme Kavramı: “Özerk Dünyevileşmeler”, *Sekülerleşme Tartışmaları*, s. 157.

<sup>153</sup> Mehmet E. Köktaş, *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s. 37-38.

<sup>154</sup> Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, s. 145.

<sup>155</sup> Peter L. Berger, “Sekülerizmin Gerilemesi” çev. Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, s. 23.

şuurun yapısı içinde bir unsur olarak tespit edilmelidir. Anlamalı bir dünya kutsalın tezahürü olarak adlandırılabilir olan diyalektik bir sürecin sonucudur.<sup>156</sup> Toplumla din bulunduğu andan itibaren ya da o din tecrübe edildiği andan itibaren ise fertler arası bir hüviyete bürünerek cemaat oluşturması neredeyse evrensel bir olgudur.<sup>157</sup> Din hala toplumsal grupları birleştirmede sembolik olarak görev yapmakta ve grupların amaçları doğrultusunda hala işlevsel olup dayanışmayı sağlamaktadır.<sup>158</sup> Anlam duygusuna karşılık geldiği bilinen din, insanlarda kurtuluş ümidini karşılama, kutsal duygusunu yaşama ve ululama ihtiyacını giderme gibi birtakım varoluşsal değerlere karşılık gelmekte bir cemaat içinde yaşamının getirdiği kimlik, aidiyet, bütünlük duygularını yaşatmaktadır.<sup>159</sup> Barker'ın yeni dini hareketlerin en önemli özelliği olarak mistik tecrübeye işaret etmesi ve bu oluşumların Tanrıyla ve kutsal ile olan doğrudan ilişki yani kutsalın tecrübesi için imkan sunduğu şeklindeki tespitine bu noktada yer vermek gerekmektedir.<sup>160</sup> Günay yeni dini hareketleri dini planda geleneksel toplum yapısına göre düzenlenmiş pek çok toplumsal unsur ve anlayışın modern toplumun yepyeni şartları ile uyuşmadığının anlaşılmasıyla insanların bu yeni şartlara uyum sağlayacak yeni enstrümanları bulmak için kendilerini yeniden algılamaya, düşünmeye, yorumlamaya ve teşkilatlanmaya yöneltmeleriyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir.<sup>161</sup> Yeni dini hareketlerin Batılı ülkelerde ortaya çıktığı modern çağın hızlı, derin ve geniş toplumsal değişimleriyle eş zamanlı oluşu ise ayrıca önemlidir. Söylenilmek istenilen modern dönemde dini grupların dinin dünya tarihi boyunca birey ile birlikte sürdürdüğü yolculuğunun önemli göstereni olduklarıdır. Öncelikle devlet, ekonomi, bilim olarak tespit edilebilecek olan dünyevi alanlardan çekilmesi sağlanan din, insanın kutsal ile olan irtibatının örnekliği olarak dini grup ve cemaatler üzerinden bireysel ölçekte ahlaki düzen, anlam arayışı ve toplumsal meşruiyet noktalarında gücünü hissettirmektedir.

---

<sup>156</sup> Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1990, s. 8.

<sup>157</sup> Mustafa Tekin, *Din Sosyolojisi*, s. 246.

<sup>158</sup> Adil Çiftçi, *Din Sosyolojisi ve Modernlik: Toplumbilim Yazıları I*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 246.

<sup>159</sup> Mehmet Özay, a.g.e., s. 48.

<sup>160</sup> Eileen Barker, *New Religious Movements*, New York: The Edwin Mellen Press, 1982, s. 13.

<sup>161</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 9. bs. 2010, s. 489.

## 1.2. Türkiye'nin Modernleşme Serüveni: Ulus Devlet ve Dinin Yeri

Türkiye'nin modernleşme pratiği Batılı toplumlardan oldukça farklı bir manzara arz etmektedir. Modernleşme ile dinleşmenin birlikte yürüdüğü Osmanlı modernleşmesinin ardından dinin en iyi ihtimalle paranteze alınmasıyla yürütülen Cumhuriyet modernleşmesi Türkiye'deki modernleşme/sekülerleşme hareketine siyasal ve devlet merkezli karakterini vermiştir. Osmanlı'da başlayan modernleşme sürecinin Cumhuriyetle birlikte daha kapsamlı bir sosyal dönüşüm hareketi olarak hayata geçirildiği ve modernleşmenin yepyeni bir sosyal yaşam yaratmanın, topyekûn dönüşümün formülü olarak okunduğu bilinmektedir.<sup>162</sup> Devlet eliyle jakoben bir tarzda yürütülen modernleşme politikaları ile yeni bir toplum yaratılmak istenmiştir de denilebilir. Yer verilmesi gereken önemli bir husus ise Türkiye'deki modernleşme sürecini Batıdaki süreç gibi tamamlanmış bir olgu olarak ele almak, düşünmek ve değerlendirmenin sakıncalı olacağıdır. Orçan değişimin hızının Batıdaki gibi süratli olmadığına işaret eder.<sup>163</sup> Bununla birlikte değişime yönelik atılan adımların hızlı olduğu söylenebilir. Diğer önemli mesele ise Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketinin temel karakteristiği olarak laiklik/Cumhuriyet laisizminin, Osmanlı dönemi Batılılaşma ve sekülerleşme hareketinin bir sonucu/tamamlayıcısı olduğudur.<sup>164</sup>

Comte'un dünya milletlerine bir yol haritası olarak tayin ettiği ve Batının rehberliğine işaret ettiği Üç Hal Yasası'nı esas olarak kabul eden Cumhuriyet dönemi Tönniesçi anlamda Gemeinschaft'tan (cemaat/topluluk) Gesellschaft'a (cemiyet/toplum) geçiş süreci olarak kabul edilmektedir. Bu noktada yapılan devrimlerin pozitif evreye/cemiyete (gesellschaft) geçişi hızlandırma adına ard arda yapıldığı bilinmektedir. Cumhuriyet ideolojisine göre Osmanlı dönemi Türk tarihinde, Comteçu skalanın metafizik dönemine tekabül etmektedir ve Osmanlı

<sup>162</sup> Hasan Şen, *Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek*, İstanbul: Kadim Yayınları, 2012, s. 20.

<sup>163</sup> Mustafa Orçan, "Cemaatten Cemiyete Türkiye'nin Modernleşme Pratiği", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sy. 2, 2004, s. 79.

<sup>164</sup> Durmuş Hocaoglu, *Laisizm'den Millî Sekülerizme*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2014, s. 295-298.

devleti milletini, adeta bu döneme “lehimlemiştir”.<sup>165</sup> Milletlerin pozitif döneme/cemiyet tarzı toplum biçimine doğru akan tarihinde bir geçiş dönemi olarak okunması gereken metafizik dönem ve bu dönemin temel karakteristiği olarak din esaslı hayat modeli, Osmanlı Devleti padişahlarınca “kasti” olarak esas kabul edilmiş ve Türk milletinin yolculuğuna zarar verilmiştir.<sup>166</sup> Mert’e göre yeni idarenin kurucuları ülkeyi felakete sürüklediğini düşündükleri süreci tersine çevirmenin yolu olarak gördükleri tarihin ileriye doğru giden trenine yetişebilmek için, dini, özellikle İslamiyet’i en büyük engel olarak görmekteydiler ve bu açıdan laiklik onlar için hayati önem arz ediyordu.<sup>167</sup> Bu anlayış üzerinden hareket eden Cumhuriyet modernleşmesi esasında siyasal bir modernleşmedir ve genel anlamda modernleşme ve din arasında kurulan ilişkiyi tashih edecek ilave bir okumayı zorunlu kılmaktadır. Jakoben bir tarzda Türk milletini belirli bir forma sokma hedefinde olan Cumhuriyet modernleşmesi esasında bir Batılılaşma hareketi olarak kabul edilmelidir.<sup>168</sup> Bir diğer ifade şekli ile Türkiye’de modernleşme ve batılılaşma tarihi bir anlamda laiklik tarihidir denilebilir. Bu hususa düşülmesi gereken kayıt ise Batı’da devlet ve toplum arasında bir uzlaşma sonucu, devletin dine müdahalesini önleme amacıyla ortaya çıkan laikliğin Türkiye örneğinin daha çok devletin dini denetleme mekanizması olarak işletilmesidir.<sup>169</sup> Öteki olarak tespit edilen Osmanlı/din/İslam etkinliğini kırma adına atılan adımların halkta karşılığının olup olmadığının sınındığı yıllar olarak

<sup>165</sup> Halil Nimetullah, *Halkçılık ve Cumhuriyet ve Türk Halkçılığı ve Cumhuriyeti*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1930, s. 81-85.

<sup>166</sup> Detay için bkz. Zehra Ögüt, *İnkılap Kitaplarında Din: 1930’lu Yıllar*, İstanbul: Yazıgen Yayınevi, 2018.

<sup>167</sup> Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış: Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 202.

<sup>168</sup> Bkz. “Bu yeni terbiye nedir? Bu yeni terbiye hiç şüphesiz muasır medeniyet terbiyesidir. Avrupa müesseselerini, Avrupa hayat tarzını ve medeniyetini kabul ettikten sonra en mühim mesele muasır terbiyeyi de gençliğe vermektedir. (...) Hâlâ bazı müesseselerimizde eski zihniyetin, kurun-ı vustâî usullerin ve ruhun yaşadığı görülür. İnkılapçı ruhun ve yeni neslin en ziyade çarpışacağı düşman bu düşmandır. Eski zihniyeti behemehâl yıkmak ve yerine yeni zihniyet kurmak lazımdır. (...) Avrupa medeniyeti zümresine tamamıyla girebilmemiz için Avrupa terbiyesini sevmek ve benimsemek zaruriyetindeyiz. Bu hiçbir zaman bizim millî seciyemizi, millî hasletlerimizi rencide etmez. (...) Biz de o zümre dahilindeki şuurlu milletlerden birini teşkil ediyoruz. Ve esasen o terbiye eski Türk terbiyesinden daha münkeşif bir ifadesinden başka bir şey değildir. Biz artık hedef ve istikamet itibarıyla yolumuzu tayin ettik: Türküz ve Avrupalıyız.” Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, c. III, 1938, s. 110-111.

<sup>169</sup> Seyfettin Arslan, Ömer Taylan, “Ak Parti Dönemi Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik Politikaları”, *Türk Siyasal Hayatında Ak Parti Dönemi*, ed. Seyfettin Arslan, Yılmaz Demirhan, Bursa: Ekin Basımevi, 2016, s. 235.

1930'lar bizzat siyasi irade tarafından desteklenen birtakım yayın faaliyetlerinin de dönemidir.<sup>170</sup> Gerek gerçekleştirilen devrimler ve kurulan söylemlerde gerekse mevzubahis literatürde dini söylem ve referansları dışlayan bir tavır takip edilebilmektedir. Dinlerin kaynağı konusunda dahi vahyi dışlayan ve pozitivist mantığı öne çıkaran tavrın<sup>171</sup> yeni kutsallar oluşturduğu görülmektedir. Kemalist literatürün Mustafa Kemal Paşa ve Nutuk'a dair geliştirdiği dil bu konuda önemlidir.<sup>172</sup> Bahsi geçen bu anlatım tarzını inkılapların ve Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesini kuvvetlendirme adına bir gayret olarak okumak da mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesini kuvvetlendirmesinin yanında mevzubahis yayınların ortaya koyduğu yeni kutsallar ile oluşturmaya çalıştığı cemaat ruhunun altı çizilmelidir. Tanrı merkezli bir dünya görüşünden insan ve dünya merkezli bir dünya görüşüne geçiş<sup>173</sup> olarak tanımlanabilecek modernleşme ile birlikte cemaatsel ilişki biçimlerine sahip oluşumların yok olacağı şeklindeki modernleşmeci öngörü bilinmektedir. Tönnies modern toplumların gelişmesiyle cemaat türü ilişkilerin yerini cemiyet türü ilişkilerin alacağını ileri sürmektedir. Ona göre insan iradeleri çok farklı şekillerde etkileşime girmektedir. Karşılıklı olan bu ilişkideki etkileşimin karakteri ya diğer tarafın zihinsel ve fiziksel iyiliğini destekleme ya da onları yok etme üzerinedir. Kendi teorisinin yalnızca olumlu onaylamalara dayalı ilişkileri ele alacağını belirten Tönnies ancak bu tür ilişkinin içerisinde birlik ve çeşitlilik arasında bir denge barındırdığını ifade etmektedir. Ona göre bu olumlu ilişkiden doğan birlik organik bir hayatı ifade ettiği noktada topluluk/cemaat (gemeinschaft), zihinde var olan ve saf biçimde bir mekanik inşa olduğunda ise toplum/cemiyet (gesellschaft)

---

<sup>170</sup> Bkz. Nezahat Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılâp Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999. Ayrıca bkz. Selim Nüzhet Gerçek, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Yapılan Neşriyat", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, c. 2, sy. 12, 1934, s. 443-455.

<sup>171</sup> Bkz. Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, c. I, s. 280-282.

<sup>172</sup> "Gökte yıldızlar O'nun sevgisi ile yaşamışlar, O'nu tavaf ederler heykeline yüz sürüp ve ay böyle atının ayağında köpürüp bir nur dalgası olur." Halit Fahri, *On Yılın Destanı*, Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1933, s. 44. Ayrıca bkz. Galip Naşit Arı, *Destan*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 19; Suat Tahsin Türk, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Banisi Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul: Akşam Matbaası, 1933, s. 11; CHF, *Cumhuriyetin Onuncu Yılı İçin Yazılan Şiirler ve Destanlar*, Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1933, s. 3-4.

<sup>173</sup> Mustafa Tekin, *Din Sosyolojisi*, s. 254.

söz konusu olacaktır.<sup>174</sup> Her türden samimi, rahat ve dışa kapalı birlikte yaşayışlar topluluk/cemaat yaşamı olarak anlaşılırken, toplum yaşamı dış dünya, insanın yabancı bir diyarmış gibi dahil olduğu bir tip olarak kurgulanmaktadır. Gerek bünye gerekse bir terim olarak cemaat/topluluk eski, cemiyet/toplum ise yenidir. Bununla birlikte kent kültürünün geliştiği her yerde toplumun da onun ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkacağı belirtilmekte, nihai olarak cemiyet/toplum geçici ve yüzeysel, cemaat/topluluk ise samimi ve kalıcı bir yaşam olarak tespit edilmektedir.<sup>175</sup> Ferdinand Tönnies ayrıca cemaat ve cemiyet ayrımının merkezine irade kavramını koymaktadır. İnsan iradesinin ilk türüne doğal, organik veya öz irade (Wesenwille); ölçüp biçmeyi keyfiyeti ve akılcı seçimi içeren ikinci türüne ise akılcı irade (Kürwille) adını vermektedir.<sup>176</sup> Doğal irade insan bedeninin psikolojik eş değerini, akılcı irade ise düşüncenin kendi ürünüdür ve insanın öznel yanını temsil etmektedir. Bu iki irade türünün ortak yanı ise insanın harekete geçmesine ya da harekete geçmeye hazır olmasına sebep olmaları olarak verilmektedir. İnsanlar bu iki tip irade yoluyla yaşam biçimi olarak niteleyebileceğimiz iki farklı toplumsal bütünlük oluştururlar. Bu ya doğal irade üzerinde temellenen cemaat/topluluk ya da akılcı irade üzerinde temellenen cemiyet/toplum olmaktadır.<sup>177</sup> Yelken Tönnies'in cemaatten/topluluk yana ve cemiyet/toplum karşısında ideolojik bir tavrı olduğunu ve bu tavrın onu geleneksel cemaatin çözülüşünü büyük bir üzüntüyle izleyen, buna karşılık modern toplumun gelişini dehşetle karşılayan duygusal bir tutuma ittiğini ileri sürmektedir.<sup>178</sup>

“Bize göre her türden samimi, rahat ve dışa kapalı birlikte yaşayışlar, topluluk yaşamı olarak anlaşılmaktadır. Toplum kamusal yaşamdır, dış dünyadır. İnsanlar toplulukta doğumlarından itibaren iyisiyle kötüsüyle kendilerini halkıyla bağlanmış/birleşmiş bulur. İnsan topluma ise yabancı bir diyarmış gibi dahil olur.”<sup>179</sup>

<sup>174</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre Güler, İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2019, s. 33.

<sup>175</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 34-36.

<sup>176</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre Güler, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, s. 173.

<sup>177</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 174-180.

<sup>178</sup> Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, s. 39.

<sup>179</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 34.

Düşünüre göre topluluğun tohumunun insan zihinlerindeki yargısı bütün akrabalık ilişkilerinde görülebilecek olmakla birlikte, doğrudan karşılıklı onaylamaya dayanan cemaat hayatının en güçlü formu “anne ile çocuk arasındaki ilişkide, çift olan bir erkekle kadın arasındaki ilişkide ve birbirini kardeş olarak gören, hiç değilse aynı anne babadan doğanlar arasındaki ilişkide”<sup>180</sup> görülmektedir. Bu minvalde cemaat gerçek ve hayatın gereksinimlerini karşılayan bir aile olarak tespit edilebilir.<sup>181</sup> Cemiyet/toplum Tönnies’e göre yabancı bir diyardır ve ancak dışarıdan dahil olunur. Ancak bir insana bir başkası tarafından cemaat/topluluk hayatı temin edilemez. Toplum geçici ve yüzeysel bir şey olarak tavsif edilirken, topluluk birlikte, samimi ve kalıcı bir yaşam olarak tespit edilmektedir. Yine toplum yapay ve mekanik bir bütün, topluluk ise canlı bir organizma olarak görülmektedir.<sup>182</sup> Tönnies’in toplum teorisine göre sanayileşmeyle birlikte cemaat/topluluk tamamıyla çözülmektedir. Bir diğer ifade şekliyle anlaşmaya ve uyuma dayalı cemaat sanayi öncesi olgusu olarak ele alınmakta<sup>183</sup> sanayi sonrası yaşam biçimi olarak sunulan sözleşmeye dayalı cemiyet/toplum cemaatin karşısına bir çözücü olarak çıkarılmaktadır.<sup>184</sup>

Tönnies cemaat ruhunu tercih eden ve onun kayboluşundan üzüntü duyan bir izlenim vermekle birlikte gelişmeyi bu geçişte görmekte ve cemiyet, modernliği karakterize etmektedir. Tipleştirdiği klasik cemaat çözülmekle birlikte yok olmamakta cemaat duygusu kendisini korumaktadır.<sup>185</sup> Köker, Comtecu pozitivist düşünce üzerine tesis edilen Cumhuriyet idaresinin laiklik anlayışı ve uygulamasının eski İslam inancı yerine, yeni bir inanç sistemi yerleştirmek istediğini ileri sürmektedir. Bununla bir cemaat ruhu oluşturulmak istenmektedir. Buna göre “Auguste Comte’un “Üç Hal Yasası” uyarınca teolojik-metafizik- pozitif evrelere bölünmüş bir insanlık tarihi söz konusu olup, her bir evre bir inanç ve örgütlenme sistemince belirlenmektedir. Pozitif evrede egemen inanç sistemi “bilim”dir. Daha

<sup>180</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 42.

<sup>181</sup> Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, s. 40.

<sup>182</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 35-36.

<sup>183</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 63.

<sup>184</sup> Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, s. 98.

<sup>185</sup> Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, s. 45.

doğru bir söyleyişle, pozitif evrede bir “bilim imanı”nın geçerli olması söz konusudur. Cumhuriyet idaresinin çağdaşlık anlayışı da temelde “hayatta en hakiki mürşit ilimdir” düsturuna dayandırılmış; laiklik de bu çerçevede, İslami inanç sisteminin yerine bilimsel inanç ve örgütlenme sisteminin geçirilmesi anlamını kazanmıştır.”<sup>186</sup> Yeni idare, Aron’un ifadeleriyle “Comte’un insanlık tarihinin birliğinden hareketle, 19. yy Hristiyan dünyasını gözlemleyerek dünya milletlerinin tümü hakkında tespit ettiği genel geçer ilkeleri”<sup>187</sup> kabul etmiş, buradan hareketle hızlı ve etkili bir süreç hedeflenmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin ikinci hedefi ve esasında devrimlerin benimsenmesi adına temel hedefi cemaat yaşantısının yerine modern toplumun, tebanın yerine herkesin birbirine benzediği modern yurttaşın geçirilmesi olmuştur. Bu, esasında modern ulus devletlerin cemaatten cemiyete doğru giden trendi tersine çevirmeye çalışmalarının ve bunda da başarılı olduklarının ifadesidir. Modern ulus devletler izledikleri politikalarla geleneksel cemaatleri çözmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte özünde yapılan cemaatten cemiyete dönüşmüş bir siyasi tasavvurdan çok cemiyetin, adına ulus denilen bir cemaate dönüştürülmesi olmuştur. Ulus devlet, bir cemaat anlayışıyla, kendini devleti ve milleti ile bölünmez bir bütün olarak kurmaktadır. Anderson’un birbirini tanımayan ancak aynı dili konuşan, aynı inancı ve vatani paylaşan insanların aynı cemaatin üyesi olduklarını belirtmesi, bu insanların bu hayal ile huzur bulduklarını birbirlerine kenetlendiklerini ifade etmesi ve milleti bu bağlamda “hayali cemaat” tespit etmesi bu noktada zikredilmelidir.<sup>188</sup>

Bir diğer ifadeyle ulus devletler siyasi birer cemaat özelliği taşımaktadır. Farklı grup, topluluk ve cemaatlerden müteşekkil heterojen bir nüfus yapısı yerine tek bir büyük, kapsayıcı cemaat/ulus ikame edilmek istenmektedir. <sup>189</sup> Mann bu sebeple modern devleti Giddens’in “güç konteynırı” benzetmesine de atıf yaparak,

---

<sup>186</sup> Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. bs., 1995, s. 168.

<sup>187</sup> Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 7. bs., 2007, s. 75-76.

<sup>188</sup> Detay için bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

<sup>189</sup> Mustafa Erdoğan, “Cemaat, Cemiyet ve Ulus Devlet”, *Demokrasi Platformu*, sy. 23, 2010, s. 7-9.

farklı grup ve topluluklarla dolu “kafes” şeklinde tavsif etmektedir.<sup>190</sup> Bu bağlamda Cumhuriyet Osmanlı’da İslam tarafından kurulan devlet-toplum bağına milliyetçilik yoluyla yapılandırmaya çalışmıştır. Milliyetçilik dinin/İslam’ın yerine ikame edilmeye çalışılan kutsallardan biri olmuştur denilebilir. Bu cemiyet içinde dahi cemaat tarzı oluşumlara hissedilen zaruretin de göstergesidir. Modern endüstriyel toplumun ayırıcı vasıflarından biri olan milliyetçilik dinin cemaat yaşantısında oynadığı rolü oynamıştır.<sup>191</sup> Bir diğer ifade şekliyle modernleşme sürecinde cemaatlerden ulus-devlete dönüşüm bir yandan cemaatleri tanımsız ve illegal hale getirirken öte yandan ulus-devleti homojen büyük seküler bir cemaat olarak görmüştür.<sup>192</sup> Touraine ulusun modernliğin siyasal biçimi olduğuna, geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine bütünleşmiş aklın ilkelerinden yasa tarafından yeniden yapılanmış bir ulusal uzamı ortaya koyduğuna dikkat çekmektedir.<sup>193</sup>

Engin Cumhuriyet idaresinin kuruluşunun din ve devletin ayrılmasını temin ettiğine yer verdikten sonra, laikliğin çok “ehemmiyetli bir dini inkılap” safhası olduğuna işaret etmektedir.<sup>194</sup> Bu durum Türkiye modernleşmesini Batı örneğinden daha özel kılmaktadır. Tapper Cumhuriyet döneminin İslam’ın birinci rolüne açıkça karşı çıkmadığını ancak, ikincil rol olarak isimlendirdiği, toplumsal işlevine kesin bir şekilde karşı olduğunu ileri sürmektedir.<sup>195</sup> Tekin’in ifadeleriyle din bir vicdan işi görülüp onun kendi sınırlarına yani özel alana çekilmesi beklenmiş ve nihayetinde İslam’ın sosyal ve siyasal alana taşan talepleri siyasallıkla nitelendirilmiştir.<sup>196</sup> Laik devlet tarafından cemiyetin ihtiyaçlarına göre yapılan müspet kanunlar ve müspet bir ahlâkiyat, Osmanlı döneminde dinin/İslam’ın gördüğü vazifeye karşılık gelecektir. Kendisini ve milletini yükseltmeye çalışarak insanlığa hizmet eden insanın Allah’ına kavuşmuş olacağını ve en yüksek saadet ve en doğru hayat yolu gösteren dinin de bu

<sup>190</sup> Michael Mann, *The Sources of Social Power II*, Cambridge, University Press, 1993, s. 251.

<sup>191</sup> Hasan Şen, *Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek*, s. 62.

<sup>192</sup> Mustafa Tekin, “Modernleşmenin Dini Hayata Etkisi”, *İslam ve Modernlik*, ed. Mustafa Tekin, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018, s. 165.

<sup>193</sup> Alain Toureine, *Modernliğin Eleştirisi*, s. 155.

<sup>194</sup> Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, c. I, s. 221.

<sup>195</sup> Richard Tapper, *Çağdaş Türkiye’de İslam: Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991, s. 12.

<sup>196</sup> Mustafa Tekin, “Modernleşmenin Dini Hayata Etkisi”, *İslam ve Modernlik*, ed. Mustafa Tekin, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018, s. 153.

olduğunu ifade eden Engin bu şekilde yurttaşlığın anlam dairesine ve dahi yurttaşın dinine/anlam sistemine de işaret etmektedir denilebilir.<sup>197</sup> Diğer taraftan Seyfi, din müessesesinin ancak “vicdani kanaat ve itminan” ve “temiz bir içtimai ahlak” olduğuna işaret ederken, Kemalist modernleşme ile dine biçilen alanı tespit etmektedir.<sup>198</sup> Laiklik bir tekamül merhalesi olarak tespit edilmekte, “mukaddes olana yaklaşmak ve mukaddes olmayandan uzaklaşmak” olarak tanımlanan dinin birçok ayın ve aynı zamanda kainatı izah eden bir felsefe ve ilim haline getirilmesinin de iptidai devre mahsus bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Mükemmel cemiyette kainat telakkisinin mimarlarının ilim adamları, filozoflar ve sanatkarlar olduğunu ifade eden Etem, bu mükemmel evrede din adına fuzulî olarak işgal edilmiş olan sahaların hakiki mümessillerine devredildiğinin altını çizmektedir.<sup>199</sup> Bu noktada laikliğin, altmışlı yıllardan itibaren literatüre girmeye başlayan sekülerizm yerine kullanıldığı ve hatta mezkur kavramdan daha sık ve yerleşik bir şekilde kullanıldığı belirtilmelidir.<sup>200</sup> Cumhuriyet ideolojisinin laiklik vurgusunun kapsamını, siyasal bir örgütlenmeye işaret eden temel anlamına ek olarak, bu detayla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın “Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir. (...) Prensiplerimiz, gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutulmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz”<sup>201</sup> ifadeleri de bu konuda tamamlayıcı bir mahiyettedir. Cumhuriyet rejiminin, dini siyasal ve toplumsal düzenlemelerin dışında, yalnızca bir vicdan meselesi şeklinde değerlendirerek kişisel plana indirgemek hedefinde olduğu söylenebilir.

Yeni devlet o güne kadar Osmanlı toplumunu bir arada tutan İslam dinini/Osmanlı’nın İslam anlayışını/şeriatçılığı devreden çıkarmış, bir din olarak İslam’ı bireylerin vicdanına yerleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle ülke yönetimindeki

<sup>197</sup> Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, c. I 1938, s. 282.

<sup>198</sup> Ali Rıza Seyfi, *Gazi ve İnkılap*, s. 58.

<sup>199</sup> Sadri Etem, *Türk İnkılabının Karakterleri*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 118, 121.

<sup>200</sup> Kadir Canatan, *Din ve Laiklik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, s. 10.

<sup>201</sup> *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III: Açıklamalı Dizin İle*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Bs., 2006, s. 230.

kadro hareketi Osmanlıyı bir arada tutan İslam'ı “ehlileştirmeye” çalışmış, onu laik devletin otoritesine tabi kılmaya çalışmıştır.<sup>202</sup> Cumhuriyet kadrosu Osmanlı tarafından İslam dini üzerine örtülmüş “kara ve kirli perdeyi” kaldırma hedefinde olmuş, inkılaplar ile de bu sağlanmıştır.<sup>203</sup> Lewis Kemalist din politikasının amacının İslamlığı yıkmak değil, onu devletten ayırmak, siyasal, toplumsal, kurumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve dini, inanç ve ibadet konularına hasretmek olduğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak özellikle 1930'ların ikliminde, hukuki ve toplumsal reformların kuvvetlendirilmesi, dine modern bir şekil verme üzerinden de okunan dini eğitimin yasaklanması ve camilerin dünyevi amaçlara döndürülmesine yönelik adımlar<sup>204</sup> modernleşme din ilişkisinde Türkiye'yi özel kılan hususlardır. Kültürel değişimi modernleşmenin anahtarı olarak gören Cumhuriyet idaresi, Osmanlı izlerini tamamen temizleme adına dini kontrol altında tutma gayretinde olmuştur. En büyük referansı din/İslam olan bir devletin ardından gelen bir oluşumun, konjonktürel dahi olsa dini/İslam'ı tamamen kaldırma şeklinde bir yol takip edemeyeceği açıktır. Bu anlamda Osmanlı Devleti dönemindeki İslam “şeriatçılık” olarak isimlendirilmekte ve devrimler sayesinde asıl İslam ile tanışıldığı ifade edilmektedir. Dinin varoluşsal bir mesele olduğu bir coğrafyada en büyük meşruiyet kaynağı yine İslam'dır. Gauchet Cumhuriyet ideolojisinin din algısını “devlet için yaratılmış din” şeklinde tespit etmektedir.<sup>205</sup> Koçal ise Osmanlı modernleşmesi ve İttihatçı pozitivizmin bir devamı olarak Cumhuriyet dönemi modernleşme ve sekülerleşme projesinin yöntem olarak dini bütünüyle toplumsal alanın dışına çıkarmaya uğraşmadığını, geleneksel dini yapı bozumuna uğratarak yükselen kentli sınıfın kültürel-ideolojik gereksinimlerini karşılamaya dönük modern bir din kurguladığını ileri sürmektedir.<sup>206</sup> Oluşturulan bu

<sup>202</sup> M. Zeki Duman, “Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c. 7, sy. 2, 2010, s. 296.

<sup>203</sup> Ali Rıza Seyfi, *Gazi ve İnkılap*, s. 57.

<sup>204</sup> Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. bs. 1993, s. 408-412. Ayrıca bkz. Walter F. Weiker, *The Modernization of Turkey: From Atatürk to the Present Day*, New York: Holmes-Meier Pub. Inc., 1981, s. 106.

<sup>205</sup> Marcel Gauchet, *Demokrasi İçinde Din: Laikliğin Gelişimi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2000, s. 32.

<sup>206</sup> Vedat Koçal, “Bir Hegemonya Aracı Olarak Sekülerleş(tir)me: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Laikliğin Politik Ekonomisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, c. 7, sy. 2, 2012, s. 123.

modern din cemiyet içinde oluşturulan cemaat ruhunun motivasyon kaynaklarındadır.

Dinin varoluşsal bir mesele olduğu Türkiye coğrafyasında dinin/İslam'ın paranteze alınarak yürütüldüğü Cumhuriyet modernleşmesi, modernleşme ve din ilişkisi bağlamında ülkenin tarihinde önemli bir sürece tekabül etmektedir. İzlerini silmeye çalıştığı Osmanlı'nın dini/İslami karakterine rağmen, dinin/İslam'ın söylemsel gücünden istifade etmeye çalıştığı söylenebilir. Bu Cumhuriyet ideolojisi için bir meşruiyet aracıdır. Bununla birlikte tespit edilmesi gereken husus Cumhuriyet ideolojisi nazarındaki din/İslam/Osmanlı/tarih/İslam tarihi/Osmanlı tarihi şeklinde kurulan korelasyondur. Meşruiyet gücü oldukça yüksek olan İslam'ın, mevzubahis ideoloji tarafından kullanılabilmesi için bir şerhe ihtiyaç duyduğu kesindir. Bu noktada Cumhuriyet ideolojisi Osmanlı'nın İslam anlayışını “şeriatçılık” olarak isimlendirmekte ve Kemalist inkılaplar ile “dinin üzerindeki kara ve kirli perde” olarak gördüğü şeriatçılığın ortadan kaldırıldığını vurgulamaktadır.

Modernliğin siyasi boyutunu oluşturan ulus devlet, ulusçuluk kanalıyla ortak bir kimliği toplumun tamamına yaygınlaştırmak, bütünleşmeyi sağlamak ve bu bütünleşmeyi korumak hedefindedir. Bu noktada standart bir dil, tarih, vatan, halk kültürü ve din anlayışının benimsetilmesi önemli olmaktadır.<sup>207</sup> Yeni idarenin “asıl İslam”, “gerçek İslam” şeklinde ortaya koyduğu ve benimsetmeye çalıştığı din/İslam ise dünyevi her tür iddiadan soyutlanmış vicdani bir kanaatten ibarettir. Bu İslam aynı zamanda oluşturulmaya çalışılan ulusun motivasyon kaynaklarındandır. Yukarıda da yer verilmeye çalışılan “mütekamil cemiyette kainat telakkisinin mimarlarının ilim adamları, filozoflar ve sanatkarlar olacağı”, “müspet kanunlar ve müspet ahlakıyat” vurgusu, “kendisini ve milletini yükseltmeye çalışanın Allah'ına ulaşacağı”, “dinin hedefinin temiz bir içtimai ahlak” olduğuna yönelik söylemler bu kabildendir. Bu noktada Gauchet'in Kemalizm'in din algısının “devlet için yaratılmış din” olduğuna yönelik tespiti hatırlanmalıdır. Söylenilmek istenen modernleşme ile dinin ortadan kalkacağına yönelik genel kabul Türkiye örneğinde de dinin anlam

---

<sup>207</sup> Mehmet Özdoğan, “Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, c. 2, sy. 3, s. 229.

sistemi oluşu ve cemaat oluşturuıcı yönü itibariyle karşılık bulmadığıdır. Bununla birlikte kabul edilmesi gereken ise din/İslam nüfuz alanı bakımından zayıflamış, vicdani itminan olarak bireyin anlam sistemi ve ulus adı verilen modern cemaati bir arada tutması bakımından kendisine başvurulmuştur.

Ulus duygusu sanayi toplumunda modern insanın meydana getirdiği en önemli cemaat örgüsü olarak tespit edilebilir. Bununla birlikte modern toplumda geleneksel bağlarından koparak bir ulusun parçası haline gelen bireylerin, yeni yapı içerisinde giderek bireyselleşip yalnızlaştığı da vakıadır.<sup>208</sup> Tekin modern devletin kendi kuşatıcı hegemonik tutumunu sürdürebilmek için toplumsal örgütlenme biçimi olarak cemiyeti esas almak ve tek tip insan modeli üzerinden homojen bir toplum inşa etmek istediğine dikkat çekmekte ve fakat kurulmak istenen bu sistemin temel malzemesi olan insanın tek, yapayalnız ve korunmasız bir hiyerarşi içerisinde olmasının beklendiğinin de altını çizmektedir. Söz konusu bu sistemde kendisinin nesnel bir malzeme olarak kullanıldığının farkına varan insan, modern kentin kalbinde, cemiyet içerisinde kendini gerçekleştirebileceği, cemaatleşme modelini keşfetmiştir.<sup>209</sup> Modernleşmenin krizlerinin hafif atlatılmasında ve değişimin yıkıcı faktörleri karşısında tampon mekanizma işlevi gören bu cemaatleşme modelinin en güzel örneğini Türkiye tarihinde tarikatların sunduğu söylenebilir. Mardin Osmanlı siyasal yapısının temelini oluşturan millet sisteminin yanında cemaatlere dayanan toplumsal örgütlenmenin başat biçimleri olarak tarikatlara yaptığı işaret önemlidir.<sup>210</sup> Bu minvalde Yelken Türkiye'nin toplumsal yapısının tarih boyunca cemaatsel bir özellik gösterdiğini tespit etmekte ve sonra tarikatları hatırlatmaktadır.<sup>211</sup>

Tasavvuf ve tarikatlar ile din ve siyasetin adeta birbiri içine mündemiç olduğu toplumsal farklılaşma, iş bölümü ve uzmanlaşmanın çok fazla gelişmediği ümmet tipi bir toplumda tarikatların yalnızca sırf dinî bir oluşum değil toplumsal, ekonomik,

---

<sup>208</sup> E. Meliha Kurdaş, "Modern Dünyada Dini Cemaatler", *Journal of Strategic Research in Social Science*, c. 3, sy. 2, 2017, s. 43-44.

<sup>209</sup> Üzeyir Tekin, "Dünden Bugüne Sosyolojik Açından Cemaat ve Cemiyet Kavramları", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sy. 2, 2004, s. 111.

<sup>210</sup> Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991,

<sup>211</sup> Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü: Geç Modern Dönemler İçin Bir Cemaat Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999, s. 9.

kültürel ve siyasal alanda da tamamlayıcı fonksiyonlar üstlendiği bilinmektedir.<sup>212</sup> Yenileşme hareketleri ile birlikte Osmanlı döneminde de itirazlar yükselse ve hatta dönem dönem yer altına girilse dahi tarikatlar asıl kırılma noktası Osmanlı'nın son döneminden itibaren olmuştur. Bu dönem Osmanlı için kaybedilen zamanı telafi etmek ve “hızlı bir laikleşme-modernleşme ve sekülerleşme” sürecini gerçekleştirmek gerektiğini ilan etmektedir.<sup>213</sup> Tekke ve zaviyelerin Osmanlı döneminden beri taşıdıkları bozulmuşluk ve yozlaşmışlık içeren bir bavulun hamili oldukları bilinen bir mevzudur. Buna mukabil devrimci hareket, rijit bir adımla, tekke ve zaviyeleri kapatmış ve din, kamusal alandan çıkarmaya çalışmıştır. Bu, ulus devletin kendi içindeki mikro statüleri geçersizleştirmesinin bir örneği olarak görülebilir.<sup>214</sup> Bunun üzerine mutasavvıfların bir kısmı “Hikmet-i Hükümet”in bir gereği olarak bu yasağı boyun eğilmesi gereken bir tecelli olarak kabul etmişler, öğretmenlik, memurluk gibi çeşitli görevler almışlar ve kapalı kapılar ardında muhataplarına dini anlamda birşeyler anlatmaya devam etmişlerdir. Kimi mutasavvıflar ise bu yasağın yanlış olduğunu savunmuşlar ve yer altından da olsa faaliyetlerine son vermemişlerdir. Kimileri ise tasavvufî hayatın idamesi için tekke ve zaviye anlamında mekânsal bir şartlanmaya girmemiş ve bütün kâinatı dergâh olarak telakki etmişlerdir.<sup>215</sup> Böylesi bir ortamda eski tarikatların ve dini grupların din ve devlet arasında bir geleneğin olduğu Osmanlı toplum yapısında kurmuş oldukları belli iletişim kanalları tıkanmıştır denilebilir.<sup>216</sup> 1950'ye kadar sessiz kalıp, “yeni ideolojiye görece bağımsız kalan”<sup>217</sup> tarikatlar ve dini gruplar 1960'lı yıllardan itibaren bazı esnemelerle gün yüzüne çıkmaya başlamışlardır. 1980'lerden sonra da tasavvufî hayatın yanında modern şart ve ihtiyaçlara göre “seküler” alanda da çalışmaya başladıkları ve ülkenin her yerinde örgütlenip cemaatleştikleri

<sup>212</sup> Ünver Günay, Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1999, s. 178-196.

<sup>213</sup> Detay için bkz. Zehra Ögüt, *İnkılâp Kitaplarında Din: 1930'lu Yıllar*, İstanbul: Yazıgen Yayınları, 2018.

<sup>214</sup> Mustafa Erdoğan, “Cemaat, Cemiyet ve Ulus Devlet”, *Demokrasi Platformu*, s. 7.

<sup>215</sup> Mustafa Kara, “Cumhuriyet Döneminde Tarikatlar” *Demokrasi Platformu*, yıl: 2, sy. 6, 2006, s. 1-20. Ayrıca bkz. Mustafa Kara, “Tarikatlar Dünyasına Genel Bir Bakış”, *İslamiyat*, c. 2, sy. 3, 1999, s. 67-78.

<sup>216</sup> M. Ali Kirman, “Türkiye’de Bir Yeni Dinî Cemaat Örneği Olarak Süleymancılık”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 35.

<sup>217</sup> M. Ali Kirman, “Türkiye’de Bir Yeni Dini Cemaat Örneği Olarak Süleymancılık”, s. 40.

görülmektedir.<sup>218</sup> Türkdoğan bunu yapay değil şartların oluşturduğu bir olgu olarak değerlendirmekte, toplumsal gelişimin bir yansıması olarak okumaktadır. Cemaatleşmeyi hem “aydın İslamı” hem de “volk İslam”ın toplumsal mobilizasyonu olarak tespit eden Türkdoğan bu yapılaşmanın 1980’lerden itibaren önemli yönelimlere sahne olduğunu, aydın İslam’ın güçlü cemaat liderliği öncülüğünde yer altında kazandığı meslek grupları, okumuş-eğitilmiş kadrolarıyla marketleşme, konut ve inşaat, finans ve pazarlama, medya, özel okullar, hastaneler, iletişim, turizm, işletmecilik ve benzeri alanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Bu şekildeki bir yapılaşmanın insanlara cemaat ortamında inançlarını yaşayabilecekleri bir ortam sağladığı söylenebilir.<sup>219</sup>

Dini cemaatlerin ortaya çıkışına dair getirilen farklı açıklamalar olsa da temelde bu görüşlerin ulus devletlerin zayıflaması ve devletin yaşam alanına müdahalesi etrafında şekillendiği söylenebilir.<sup>220</sup> Devletin seküler temelde kutsallaştırılması, dini anlayıştan tarih şuuru kadar pozitif döneme/modern döneme/cemiyete uygun standart bir anlayışın yerleştirilmeye çalışılması girişimlerinin başarısız olduğu teslim edilmelidir. Bu boşlukta dini grup ve cemaatler bireylere kimlik sağlama ve mana bakımından destekleme hususunda önemli rol icra etmiştir/etmektedir.<sup>221</sup> Modern dünyanın kalabalık sanayi şehirlerinde devasa kurumların resmi ilişkilerinin arasında kaybolan ve giderek yalnızlaşan insanoğlu için dini gruplar ve cemaatler bu yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi psiko-sosyal sorunlardan kurtuluş vaad etmektedirler. Bauman’ın dikkat çektiği üzere kent yaşantısı içerisindeki cemaat nahoş bir sürpriz ve kötülük yapabilecek bir ötekinin olmaması ve aynılık ve güvenli bir çevre anlamına gelmektedir.<sup>222</sup> Birincil ve samimi ilişkilerin motive ettiği cemaat ortamları bir anlamda insanları gündelik hayatın rutin

---

<sup>218</sup> Adem Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, *Journal of Islamic Research*, s. 295.

<sup>219</sup> Orhan Türkdoğan, “Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve “Cemaatlaşma”, s. 73.

<sup>220</sup> E. Meliha Kurttaş, “Modern Dünyada Dini Cemaatler”, s. 45.

<sup>221</sup> Michael E. Meeker, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yeni Müslüman Aydınlar”, *Çağdaş Türkiye’de İslam*, haz. Richard Tapper, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991, s. 265.

<sup>222</sup> Zygmunt Bauman, *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal, İstanbul: Say Yayınları, 2016, s. 122.

düzeninden ve kentsel bunalımlardan uzak tutma imkanı sunmaktadır.<sup>223</sup> Tatlılıoğlu bu minvalde dini grup ve cemaatleri tampon mekanizmalar olarak sunmaktadır.<sup>224</sup>

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte oluşan ortamda halkın dini duygularında bir canlanma oluşmakla birlikte ülkenin sosyal ve ekonomik anlamda geçtiği süreçler de dinî hayatı/grupları beslemiş ve onlara ihtiyacı artırmıştır denilebilir. Maddi alanda yaşanan gelişmelerle birlikte esasında toplumsal değerlerde bir zayıflama yaşanmış ve eski toplum dayanışması yıkılmış ve insanlarda bir boşlukta kalma hissi oluşmuştur.<sup>225</sup> Can, Türkiye 1950'den 1980'e kadar olan dönemde kırdan kente yoğun biçimde yaşanan göçe bağlı olarak Durkheim'ın *Toplumsal İş bölümü Üzerine* ve *İntihar* adlı eserlerinde belirttiği benzeşik bir topluluk (cemaat) yapısından farklılaşmış bir topluma sağlıklı olmayan geçişin sancılarını (anomi) yoğun biçimde yaşandığına dikkat çekmektedir. DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesi ile birlikte, özellikle tarım sektöründe görülen sanayileşme köylerde büyük bir iş gücü fazlası açığa çıkarmış ve köylerden kente yoğun bir göç başlamıştır. Kentin çekiciliğinden ziyade kırsal iticiliğine dayalı bu göçler sonucu kentte istenilenin bulunamaması anomiyi ortaya çıkarmıştır. Sonuçta Durkheim'ın anomik iş bölümü dediği yarı mekanik ve yarı organik bir toplum tipi ortaya çıkmış, bu toplum tipinin ürünleri olarak da gecekondulaşma, seyyar satıcılık, hemşehri grupları, kahvehaneler ve amele pazarları organik dayanışmanın tesis edildiği bir toplumda görülmesi mümkün olmayan patolojik oluşumlar ortaya çıkmıştır.<sup>226</sup> 1960'lar ve 1970'ler boyunca hızlı bir şekilde yaşanan göç olayı, devamında oluşan gecekondulaşma ve çarpık kentleşme insanlar "şehrin kendilerine yabancı ve kozmopolit atmosferi içinde kendilerini kaybetmemek için bir kültür çevresi meydana getirmek ve o çevre içinde kendilerine belli bir hüviyet bulmak gayreti

---

<sup>223</sup> Celaleddin Çelik, "Dini Gruplar Sosyolojisi", *Din Sosyolojisi*, ed. Mehmet Bayyigit, Konya: Palet Yayınları, 2014, s. 296.

<sup>224</sup> Durmuş Tatlılıoğlu, "Dini Cemaatlerin ve Tarikatların Fonksiyonel Analizi", *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, 2008, c.8, sy. 3, s. 118-123.

<sup>225</sup> Türkdoğan Orhan, "Alevî Sünnî Bütünleşmesi Niçin Önemli?" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 100, Nisan, 1995, s. 25.

<sup>226</sup> Yücel Can, "Durkheim ve Merton'ın Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumu", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sy. 2, Güz 2004, s. 101-103.

içindedirler.”<sup>227</sup> Kirman kır ile kenti kültürel anlamda birbirine yaklaştıran yapısal dönüşümün Türkiye’deki dini cemaat ve tarikat olgusu arasında sıkı bir ilişki olduğunu tespit etmektedir. Toplumsal dokusu oldukça güçlü olan gecekondualarda yaşayan ve daha üst sınıflara çıkmaya ve toplumla bütünleşmeye istekli görünen insanların şehirlere yabancı ve kozmopolit atmosferi içinde kendilerini kaybetmemek için bir kültür çevresi meydana getirme ve bir kimlik edinme gayreti içinde olduklarına ve bu çerçevede camiler inşa ettiklerine yer vermektedir.<sup>228</sup> Bu durum insanları Müslümanlık ortak paydasında birleştirmiş, ortak camiler yapımına gidilmiş ve İslam’ı geniş halk kitlelerinin anlayacağı ve yüz yüze ilişkilerin hakim olduğu dinî cemaat tipi örgütlenmelere ihtiyaç duyulmuştur. 1980 ihtilali sonrası dönem ise tarikatların canlanışının “altın dönemi” olarak kabul edilmektedir ve tarikatların önemli bir bölümü tepkisel bir biçimde yeniden canlanmaya başlamış ve faaliyetlerini aleni bir gösteriye dönüştürmüşlerdir.<sup>229</sup> Bu dönemde fonksiyonel varlıklarını ve geleneklerini sürdürmek isteyen tarikatlar kendilerini toplumsal alanda ifade edebilecekleri farklı enstrüman ve yapılanma arayışı içerisine girmişlerdir. Birçok dinî cemaatin yapısal anlamda stratejik ve fonksiyonel değişimler yaşadıkları ve artık faaliyetlerini salt İslam inancını yayma ya da Kuran-ı Kerim’i yüzünden okumayı öğretme biçiminden ziyade sosyal, kültürel ve ekonomik dayanışma biçimlerinde ortaya çıkan organizasyonlara, özellikle eğitim, iletişim ve ekonomi alanlarına kaydırmış ve böylece modern bir görünüm elde etmiş oldukları gözlenmektedir.”<sup>230</sup> Bir başka deyişle 1980’lerden sonra tasavvufî hayat yanında modern şart ve ihtiyaçlara da cevap vermeye çalışan tarikatlar, ülkenin genelinde örgütlenmeye de çalışarak cemaatleşmişlerdir. Bu şekildeki teşkilatçı yapılarıyla modernizmin olumsuzluklarına karşı “koruyucu bir mekanizma”<sup>231</sup> olma görevini yerine getirmişlerdir.

<sup>227</sup> Güngör, Erol, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, Ankara: Ötüken Yayınları, 15. bs., 2006, s. 26.

<sup>228</sup> Mehmet Ali Kirman, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve “Yeni Dini Cemaatler””, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sy. 2, Güz 2004, s. 69.

<sup>229</sup> Günay, Ecer, a.g.e, s. 246.

<sup>230</sup> Kirman, a.g.m, s. 41.

<sup>231</sup> Mustafa Tekin, “Modernleşmenin Dini Hayata Etkisi”, *İslam ve Modernlik*, s. 165.

### 1.3. Dini Grup Tipolojileri

Dini gruplaşmalar insanlık tarihinin ilk bilinçli gruplaşmaları olarak tespit edilebilir.<sup>232</sup> Dini gruplara bütünsel olarak göz atıldığında görülecek olan dinin iki ana sosyal grup türünde hayatıyet bulduğu olacaktır.<sup>233</sup> Organik bağlarla dini bağların birbirine çakıştığı ve literatürde aile, klan, köy ve şehirler gibi mahalli birlikler, kabile ve millet, cinsiyet ve yaş üzerine kurulmuş cemiyetler şeklinde işlenen özdeş dini gruplar/tabîî dini gruplar dinin hayat bulduğu ilk ana sosyal grup türünü oluşturmaktadır. Grup üyelerini birbirine bağlayan bağın spesifik biçimde din olduğu sırf dini gruplar/dinden doğan dini gruplar ise ikinci ana türü oluşturmaktadır. İlkel toplumlarda da görülebilecek olmakla birlikte, toplumsal, siyasi ve kültürel yapının gittikçe artan farklılaşması, fertlerin veya grupların dini tecrübelerinin artması ve zenginleşmesi ile birlikte görülen söz konusu grupların daha çok ilerlemiş kültürlerde görüldüğü kabul edilmektedir.<sup>234</sup> Bu gruplar içlerinde görülen yoğun cemaat hissi ve “manevi kardeşlik”, “din kardeşliği” gibi isimlendirmelerle üyelerin birbirine bağlılığı ile karakterize olmaktadır.<sup>235</sup> “Yeni bir hayata doğma”, “hak yolunu tutma” gibi bütünleşme derecesinin şiddetini gösteren ifadelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bütünleşme ile birlikte üyeler gerektiği durumlarda kendi doğal akrabalık bağlarını ötelemekte ve hatta çatışmaya dahi düşebilmektedirler. İslam dininin ilk yıllarında sahabenin aile ve akrabaları ile düştüğü çatışma durumu burada örnek verilebilir. Bu durum dini ve manevi bağların doğal bağ olarak isimlendirilebilecek olan aile ve akrabalık bağlarından daha kuvvetli hale geldiği anlamına gelmektedir.<sup>236</sup> Eski inanç, gelenek ve göreneklerin de tamamen veya kısmen kaybolmuş, önemini kaybetmiş veya başka manalara bürünmüş bir hal aldığı da sırf dini gruplara özgü bir başka özelliktir. Yeni bir dini inanç etrafında toplanan üyeler, müşterek dinî tören ve tapınmalarla birbirlerine kenetlenir ve dış dünyaya

<sup>232</sup> Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2007, s. 23.

<sup>233</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 9. bs., 2010, s. 261.

<sup>234</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 153-154.

<sup>235</sup> Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, 2. bs., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 47.

<sup>236</sup> M. Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1983, s. 235-236.

karşı yeni bir tutum oluşturlar.<sup>237</sup> Üyelerini önceki dünyalarından ayırmak ve kendi içinde bütünleştirmek yeni grubun açık gayesidir denilebilir.<sup>238</sup> Wach yeni dini grubun bütünleşmesinin sağlanmasında ve yeni bir toplum düzeni oluşturulması noktasında öncekilerden farklı bir dünya görüşünü savunmanın öneminden bahsetmektedir.<sup>239</sup> Birkaç kişi ile başlayan grubun bazıları misyonerlik, bazıları irşat ve davet, bazıları cihat ve bazıları da sirayet yoluyla gerçekleşen yeni katılımlarla genişleyecektir.<sup>240</sup> İlkel ve milli dinler çevrelerindeki sırf dini gruplar gizli cemiyetler ve sır cemiyetleri olarak ikiye ayrılmakla birlikte çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. İsmailağa Cemaatini konumlandırabilme adına evrensel dinlerde dinden doğan gruplar bahis konusu edilecek olmakla birlikte Batı sosyolojisinde geliştirilen dini grup tipolojileri de özet bir şekilde verilebilir.

Din sosyolojisi çalışmalarında dini grupları geliş(tiril)en tipolojiler üzerinden incelemek Batı sosyolojisinde bir gelenektir. Tipolojilerin öğrencilere çoğunlukla dini grupların çeşitliliği ve tek bir geleneğin içerisinde bile aralarında var olan gerilimler ve yine tek bir geleneğin içerisinde bile farklı fikirlerin grupların örgütlenmelerinde ve böylece diğerleriyle olan toplumsal ilişkilerinde nasıl farklı sonuçlar doğurabileceği belli başlı grup tiplerinin neden hep bazı tanınabilir gelişimsel eğilimlere konu olduğu gibi hususlara dikkat çekmek için yararlı ve basit bir çerçeve sunma amacıyla yapıldığı tespit edilmelidir. Bununla beraber belirlenen tiplerin Hristiyan bir ortam dışında kullanılmalarının sakıncalı olacağını da teslim etmek gerekmektedir.<sup>241</sup> Dini grupları tasnifte geliştirilen tipolojilerin başlangıcını Weber'in kilise- mezhep (church-sect) kuramı oluşturmaktadır. Weber dinleri daha çok Musa, İsa, Buda veya Muhammed gibi karizmatik bireylerin peygamberi sezgileri sonucu oluşan, mevcut sosyal ve dini düzende bir kırılma meydana getiren dinleri inceleyerek başlamayı önermektedir. Weber bu dinlerin mevcut dinlerden mezhepçi ayrılmalar yaratan karizmatik yeniliklere sebebiyet verdiğini

<sup>237</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 277.

<sup>238</sup> Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*, s. 57.

<sup>239</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 155.

<sup>240</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 279.

<sup>241</sup> Lorne L. Dawson, "Kilise-Mezhep-Kült Dini Grup Tipolojilerinin İnşası", çev. Mehmet Süheyl Ünal, *Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya*, der. Peter B. Clarke, Ankara: İmge Kitabevi, 2012, s. 347, 344.

aktarmaktadır. Bu yeni dinler hakim sosyal pratiklere ve değerlere uyum sağlamayı reddederek eski din ve eski sosyal dünya ile bir gerilim içinde var olurlar. Ancak zamanla bu yeni dinlerin karizmatik yenilikleri kanıksanır, yavaş yavaş ana akım kültürel pratiklere daha fazla uyum sağlarlar ve sonunda kurulmuş dinin göstergeleri olarak kabul görürler.<sup>242</sup> Weber'in bu kuramı Troeltsch tarafından Hristiyan tarihine dair yoğun bir okumanın ardından geliştirilmiş ve tanıtılmıştır. Tınaz Troeltsch'ün kurama katkısını "kilise-mezhep kuramlaştırması dini organizasyonların daha sonraki araştırmalarında kendini "Troeltsch Sendromu" olarak gösterdi" şeklinde aktarmaktadır.<sup>243</sup>

Troeltsch Weberci ideal tipin araçsal bağlamında kilise-mezhep dikotomisinin temel karakterleri noktasında Weber ile ortaktır. O Hristiyan düşüncesinde üç ana tip belirler ve onların ara bağlantılarını ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini 18. yüzyıla kadar takip eder. Ona göre kilise büyük oranda muhafazakardır, sosyal düzeni kabul eder ve büyük halk yığınları domine eder. Bu yüzden o bütünseldir. Diğer taraftan mezhepler daha küçüktür, üyeleri arasında kardeşliği esas alır ve dünyayı domine etme düşüncesi yoktur. Kendilerini çevreleyen topluma karşı tutumları bir kaçınmadır ve saldırganlık veya ilgisizlik şeklinde karakterize edilebilir. Kiliseler devlet ve yönetici sınıftan istifade eder ve var olan sosyal düzenin bir parçası iken, mezhepler daha düşük ve hoşnutsuz (disaffected) sınıflarla bağlantılıdır. Asketizm bir mezhepte yalnızca dünyadan ayrılma ve sosyal kurumlara muhaliflik ilkesini oluştururken, kilisede değer elde etme ve dini başarıda yüksek bir aşamayı gösterme anlamına gelmektedir.<sup>244</sup> O Weber'in dikotomisini yorumlamanın yanında kiliseye karşı mezhebe dair, sonraki sosyologlar tarafından geliştirilecek olan bir dizi karakteristik tanımladı.<sup>245</sup> Troeltsch Weberci kilise-mezhep ayrımını çalışmanın

<sup>242</sup> M.S. Northcott, "Sociological Approaches", *Approaches to the Study of Religion*, ed. P. Connolly, London and New York: Cassel, 1999, s. 209.

<sup>243</sup> Nuri Tınaz, "A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, 2005, s. 65.

<sup>244</sup> Ernst Troeltsch, *Social Teaching of the Christian Churches*, trans. O. Wyon, London: Allen&Unwin, 1931, 96, 333, 817'den akt. Nuri Tınaz, "A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies", s. 66-67.

<sup>245</sup> Bkz. M. S. Northcott, "Sociological Approaches", s. 210.

dışında kendisinden sonraki sosyologlara da ilham verecek olan üçüncü bir tip geliştirdi. “Mistisizm” olarak isimlendirdiği yeni tipi kilise ve mezhep arasındaki etkileşimde meydana gelen gelişmelerin habercisi olarak yorumlamaktadır. Mevzubahis tip organize olmuş gruba dair duyulan az istek ve fikirlerin değişimi özgürlüğünün önemi üzere yerleştirilen vurguda büyüyen bireycilik üzerinden tasvir edilmektedir. İzole edilmiş bu bireysellik tedricen büyür.<sup>246</sup>

Troeltsch’ün tipolojisinin ilk önemli sosyolojik uygulaması ve geliştirilmesi Richard Niebuhr tarafından yapılmıştır.<sup>247</sup> O kilise ve mezhep arasında bir ayrım geliştirmeye çalışmıştır. Kuzey Amerika’da mezhebin (denomination) kilise tipinden daha önemli olduğunu savunan Niebuhr bunu yerleşik Avrupa kiliselerinin dini tekelciliğine uymayan Hacı Babalar üzerinden örneklendirmektedir.<sup>248</sup> Ona göre mezhepsel (sectarian) örgütlenme doğası gereği yalnızca bir kuşak için geçerlidir. Bu gönüllü birinci kuşak mezhep üyelerinin çocukları daha az radikaldirler. Yerleşik düzene karşı çıkmaktan ziyade eğitime ve toplumsal saygınlığa önem verirler. Kendi dışlarındaki doktriner formülasyonlara daha açık olma eğilimi gösterirler. İkinci nesil nadiren miras aldığı inançları babalarınınkine eşit bir şevkle sıcak tutarlar.<sup>249</sup> Niebuhr’un oluşturduğu ‘denomination’ ikinci nesil mezheplerdir. Onun mezhep (denomination) kategorisinin temel özellikleri kilisenin aksine evrenselci olmaması ve temyizinin saygın bir orta sınıfın dini ifade tarzıyla sınırlı olmaması olarak gösterilebilir. Bir mezhebin (sect) aksine, denomination (mezhep), vekilin özelleşmiş rolünü farklılaştırmış ve dünya ile uzlaşmış bir ahlaka sahip olmuştur. Bireysellik ve kişisel sorumluluk çok yüksek hedeflerdir ve farklı dini gruplar arasında bir arada yaşama etiği vardır.<sup>250</sup>

Troeltsch’ün tipolojisini geliştiren bir diğer sosyolog Howard Becker’dır. Niebuhr’un yolunu takip ederek Hristiyan örgütler dizisini kapsamlı sosyolojik alt

---

<sup>246</sup> Nuri Tınaz, “A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies”, s. 67-68.

<sup>247</sup> Lorne L. Dawson, “Kilise-Mezhep-Kült Dini Grup Tipolojilerinin İnşası”, s. 347.

<sup>248</sup> M.S. Northscott, “Sociological Approaches” s. 210.

<sup>249</sup> Richard Niebuhr, *Social Sources of Denominationalism*, New York: Meridian Books, 1922, s. 18-20.

<sup>250</sup> Nuri Tınaz, “A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies”, s. 70.

türler olarak sistematize etmeye çalışmıştır.<sup>251</sup> Hristiyan örgütlerini *camia* (the ecclesia), mezhep (sect), zümre (denomination) ve kült şeklinde ayrıma tabi tutmuştur. Becker mezheplerin (sect) katı kişisel eğilimlere uygun olduğuna değinerek, zümreler (denomination) ve kültleri bu eğilimin uzantıları ve geçiş tipleri olarak konumlandırmaktadır. Bu minvalde Becker tespit ettiği kültü “bireysel arayış niteliğindeki vecd tecrübesini somutlaştıran bir tür yarı grup” şeklinde tanımlamaktadır. O “son derece şekilsiz ve gevşek bir şekilde örülmüş bir yapı” olarak nitelediği kültün taraftarlarının, kilise ve mezhep üyelerinin örgütlerini korumaya çalışacakları şekilde koruma gayretinden oldukça uzak olduklarını belirtmekte, onların tamamen kişisel vecd deneyimi, kurtuluş ve iyileşmeye odaklandıklarının altını çizmektedir.<sup>252</sup> Becker’ın Hristiyan dini örgütlenmelerine dair çizdiği dörtlü alt tipi altıya çıkaran J. Milton Yinger’in tipolojisi ise evrensel kilise (universal church), kurumsal milli kilise olarak *camia* (ecclesia), zümre (denomination), kurumsal mezhep (established sect), mezhep (sect) ve kült (cult) şeklindedir.<sup>253</sup> Bryan Wilson ismi ise mezhepler ile ilgili en iyi bilinen alt tipolojiyi ortaya koyması bakımından önemlidir. Dini açıdan temel sorunun “Kurtuluşa ulaşmak için ne yapmalıyız?” olduğunu belirten Wilson mezheplerin gelenekteki bütün anlayışların toptan reddi olmadığını, Ortodoks gelenekteki görüşlere bazı unsurların ilave edilerek veya bazılarının çıkarılarak farklı bir tarzda yeniden düzenlenmesi olduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda “dönüşümcü, devrimci, içe dönük, manipülasyoncu, büyüselci, reformcu ve ütopyacı olmak üzere yedi tip tanımlamaktadır.<sup>254</sup> Bu şekilde alt tipolojiler ideolojik, örgütsel ve tutumsal gibi çeşitli ölçüler kullanılarak kültürler için de oluşturulmuştur. Roy Wallis’in kültlere/yeni dini hareketlere dair geliştirdiği dünyayı kabul eden, dünyayı reddeden

---

<sup>251</sup> Nuri Tınaz, “A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies”, s. 71.

<sup>252</sup> Howard Becker, *Systematic Sociology: on the basis of the Beziehungslehre and Gebildelehre of Leopold von Wiese*, New York: John Wiley & Sons, 1932, 627.

<sup>253</sup> Nuri Tınaz, “A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies”, s. 73.

<sup>254</sup> Bryan Wilson, *Dini Mezhepler*, çev. Ali İhsan Yitik, A. Bülent Ünal, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 29-38.

ve dünyaya uyum sağlayan ayrımı örnek verilebilir.<sup>255</sup> Özetle resmedilmeye çalışılan tipolojilerin bu gelişimsel özelliğinin işaret ettiği önemli husus ise kilise-mezhep-kült ayrımlarının doğası itibariyle göreceli olduğudur. Dawson mevzubahis tipolojiler arasındaki geçişi, göreceliliği ve gelişimsel niteliği şu şekilde toparlamaktadır:

“Niebuhr mezheplerin zaman içinde kiliseleşmeye yatkın olduklarını iddia etmektedir. Yeni nesiller doğup mezhepler içerisinde sosyalleştikçe ve tarzları sabitleştikçe, hakim durumdaki toplumun kurallarını ve faaliyetlerini reddetmeye ilişkin ilk başlardaki dürtü söner. Aslında Niebuhr’un düşüncesine göre ilk nesil öldükten sonra mezheplerin varlığı büyük ölçüde sona erer, şayet ayakta kalırlarsa zümreye dönüşürler. Yeni dini hareketleri araştıran bilim insanlarının da belirttiği gibi, benzer şekilde, eğer bir kült hayatta kalacaksa ve büyüyecek kadar şanslıysa bir mezhebin özelliklerini ve artan durağanlığını takınmaya eğilim gösterir. Mezhepler kiliseleştikçe, bazen de kültürler mezheplere benzer hale geldikçe, memnuniyetsizlik veya ilgi kaybından yeni bir mezhep ya da kült doğabilir. Stark ve Bainbridge’nin gözlemlerine göre ‘dini hareketlerin sonsuz bir doğum, dönüşüm, hizipleşme ve yeniden doğum döngüsü’ ile karşı karşıyayız.”<sup>256</sup>

Din ve toplum arasındaki etkileşim noktasında önceliğin dinin toplum üzerindeki etkisine verildiği teslim edilmelidir. Wach’ın din sosyolojisindeki meselelerinden en temelini “dinin kapsamı ve etkileri” olduğu söylenebilir. Din sosyal bir fenomen olarak değerlendirilmekte ve din-toplum ilişkisi karşılıklı etki esaslı üzerinden okunmaktadır. Ona göre her din başlangıçta içinden çıktığı sosyolojik çevrenin etkisi altındadır ve kültürel gelişimin ileri safhalarında dahi dinin kurucusu ve ilk taraftarlar sosyolojik kökenlerine uygun olarak determinizm prensibine bağlılıklarını sürdürürler. Toplum hayatının henüz farklılaşmadığı ilkel dönemlerde mitler ve ritler bariz şekilde toplum yapısının damgasını taşırlar. Bu husus Wach sosyolojisinde büyük önem arz etmekte ve teoride toplum hayatını düzenleyici normlar koyan dinin, uygulamada öteden beri var olan toplumun içine nüfuz ederek onu yeniden düzenlediğinin altı çizilmektedir.<sup>257</sup> Din-toplum ilişkilerini karşılıklı etki esasına dayandıran Wach, dinin toplumu etkilemesini ilk sıraya almaktadır. Wach dinin kültürün en ilkel basamaklarından başlayarak aile, oba, oymak, kabile, boy ve ulus gibi doğal birliklerle hep yakın ilişki içinde olduğunu belirtmektedir. Bu birlikler bünyelerindeki dini etkiyi hiçbir zaman gizleyemezler.

<sup>255</sup> Detay için bkz. Roy Wallis, *The Elementary Forms of the New Religious Life*, London: Routledge&Kegan Paul, 1984, 38-120.

<sup>256</sup> Lorne L. Dawson, “Kilise-Mezhep-Kült Dini Grup Tipolojilerinin İnşası”, s. 350.

<sup>257</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, s. 7.

Durkheim sosyolojisinde de görülebileceği üzere Wach da aile ve kabile yapıları üzerinden yaptığı tahliller ile dinin doğal birlikler üzerindeki etkisini göstermeye çalışmaktadır. Buralarda sadece aile hayatının değil, ata ve anaerkil kurallara göre tanzim edilen erkek kadın ilişkisinin dahi büyük ölçüde dini etkiye maruz olduğunun altı çizilmektedir. Wach köy, mıntıka şehir ve bölgeler gibi yerel birliklerin de dinin etkisi altında bulunduğu yer verdikten sonra toplumsal örgütlenmenin en gelişmiş biçimi olarak tanımladığı devletin de dini etkiye maruz olduğunu belirtmektedir. Ona göre din, çok çeşitli biçimlerde devleti, hukuk, fiiliyat, şekil ve muhteva bakımından etkilemektedir.

Günay yüksek ve evrensel dinlerin sırf dini grupların gereklilik kazanması ve kaidevi tezahürler haline gelmesine imkan verdiğini ifade etmektedir. Evrensel dinleri karakterize eden en önemli hususun dini tesis eden ve “din kurucusu” olarak isimlendirilebilecek olan bir şahsın varlığıdır ve bu bakımdan bu dinlere “müesses dinler” adı verilmektedir.<sup>258</sup> Din kurucusunun ilk aşamada sübjektif olan dini tecrübesi objektifleşerek fertler arası bir görünüme bürünme ve dini grup veya cemaat oluşturabilme özelliğini kuvve olarak bünyesinde barındırmaktadır. Din kurucusunun dini tecrübesini ve tebliğini paylaşmasıyla yanında oluşan ilk halka/tilmizler halkası olarak tanımlanan ilk inananlar topluluğu bunun kanıtıdır. Din tebliğcisinin etrafında toplanan bu grup gayet gevşek bir grup olarak veya tersine kurucunun tabiatını ortaya çıkarıp şerh eden bir dini tecrübe tarafından birleştirilmiş ve samimiyetle birbirine kenetlenmiş bir birlik olarak görülmelidir.<sup>259</sup> Günay bu birliği sırf dini grupların ilk ve asli şekli olarak tespit etmektedir. Dini kuran şahsın cemaat üyeleri üzerinde doğrudan doğruya sırf dini tecrübesinden neşet eden cazibe aracılığıyla ortaya çıkan bu grubun örneği olarak Hz. Peygamber etrafında toplanmış bulunan Ashab verilebilir.<sup>260</sup> Bir nevi kurucunun yakın arkadaşları olarak da değerlendirilebilecek ilk inananlar topluluğu tebliğcinin gerek şahsını gerekse kendisini büyük bir saygıyla destekleyerek akidesini tanıtır ve böylelikle ona

<sup>258</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 283.

<sup>259</sup> Mustafa Aydın, *Sistematik Din Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, s. 176.

<sup>260</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 285.

yardımcı olurlar.<sup>261</sup> Gerek dinin tebliğinden önceki sosyal hayatlarında, gerekse aile ve akrabalık bağlarında büyük değişimler ve kopuşlar yaşayan tilmizler halkası dinin gelecek dönemleri için de ayrıcalıklı ve özel bir yere sahip olmaktadır. Bununla birlikte din kurucusu çevresindeki halkanın sıkı bir teşkilata sahip bir halka olmadığı belirtilmelidir. Aralarındaki yaş ve mizaç farklılıkları din üyelerinin fonksiyonlarında daha sonra yaratılacak olan farklılaşmanın da habercisi olarak değerlendirilmelidir.<sup>262</sup> Din kurucusunun etrafında oluşan söz konusu tilmizler halkası/ilk dini cemaat aynı zamanda bütün karmaşık yapısıyla teşekkül ve teessüs ederek bir “ümme” veya “kilise” hüviyetine bürünecek olan dini cemaatin nüvesini oluşturmaktadır.<sup>263</sup> İlk dini cemaati din kurucusunun etrafında toplayan sebepler arasında ilk sırayı yeni dinin orijinal akidesi alacak olmakla birlikte, din kurucusunun şahsı vasıtasıyla takipçileri üzerinde oluşturduğu etki olan karizmayı da zikretmek gerekmektedir. Weber tarafından dini otoritenin bir kullanım aracı olarak sunulan karizmanın, kendisine kahramanlık, kutsallık veya olağanüstü nitelikler atfedilen bir şahsa bağlılık olduğuna işaret edilmektedir.<sup>264</sup> Bu minvalde karizmatik bir grup olarak tasvir edilebilecek olan ilk dini cemaat için din kurucusunun vefatı önemli bir dönüm noktası anlamına gelmektedir. Grubu birleştirecek olan şahsı belirlemek ilk dini cemaatin din kurucusunun ayrılmasından sonra karşılaştıkları ilk ve en temel sorundur. Bu durumda din kurucusunun en yakını ve en güvendiği kişi veya kişiler, ilk tehlike ve güçlüklerle karşılaşıldığında fedakarlık ve feragat gösterenler göz önünde olacak ve onlardan biri din kurucusunun yerine getirdiği fonksiyonu üstlenecektir.<sup>265</sup> Bununla birlikte belirtilmesi gereken din kurucusunun yerinin, onun sahip olduğu karizmatik otorite gereği, hiçbir zaman dolmayacağı ve bunun ilerleyen dönemlere neşet edebilecek ayrılma ve bölünmelere sebebiyet verecek olduğudur. Daha evvel karizmatik bir grup karakterine sahip bulunan grubu bu noktadan sonra bir arada tutacak olan şey yeni dinin getirmiş olduğu dini esaslar, inançlar ve ibadetler olacaktır. Günay bununla ilgili Hz. Peygamberin Veda Haccı’ndaki

<sup>261</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 52.

<sup>262</sup> Mustafa Aydın, *Sistemik Din Sosyolojisi*, s. 177.

<sup>263</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 287.

<sup>264</sup> B. S. Turner, *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, Mehmet Murat Şahin, 3. bs., İstanbul: Vadi Kültür Yayıncılık, 2019, s. 40.

<sup>265</sup> Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*, s. 95.

hutbesinde “Kendinden sonra sımsıkı sarıldıkları müddetçe dalalet ve ayrılığa düşmeyecekleri iki şey bıraktığını bunların da Allah’ın Kitabı Kur’an-ı Kerim ve Peygamber’in sünneti olduğunu” belirtmesine işaret etmektedir.<sup>266</sup> Bu aşamada kayda değer olan bir diğer husus ise dinin sözlü geleneklerinin yazılı hale getirilmesi, yazılı geleneklerin kitap halinde toplanması, tarif ve açıklamaların oluşturulması olmalıdır. Zira artık ortaya çıkabilecek yeni açıklama ve görüşler, mevzubahis literatüre kıyasla değerlendirilecek ve resmi veya Sünni (veya Ortodoks) dinden itizal veya inhiraf olarak yorumlanacaktır.<sup>267</sup>

Yukarıda yer verilen süreç dinin yayılması, üyelerinin çoğalması ve dini cemaatin farklılaşması anlamına gelmektedir. Bu da beraberinde kurumlaşma ve gelenekselleşmeyi getirecek ve bu bakımdan istisnai olan karizmatik otorite ortadan kalkacaktır. Mensching dini teşkilatlanma noktasında rol oynayan faktörleri geleneğin zarureti, dinde objektivite ihtiyacı ve kitlelerin iddiaları/ihtiyaçları olarak tespit etmektedir. Dini temellerin başkalarına ve özellikle de din kurucusu ile doğrudan bağlantı kurma şansından mahrum kalmış olan nesillere ulaştırılması hususu teşkilatı zorunlu hale getirmede geleneğin zarureti olarak verilmektedir. Din kurucusunun sözünde ve hayatında verilenin daima yeni, canlı bir tasviri ve yorumuna, dini cemaatin temiz bir şekilde muhafazası için doktrinel sağlam bir geleneğe, ayin usullerinin sıkı bir şekilde tespitine ve dini cemaatin üyelerinin birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen hukuka duyulan ihtiyaç da yine geleneğin zarureti başlığı altında yer almaktadır. Dini hizmetlerin herkesin erişimine açık ve objektif bir şekilde yürütülmesi ise din görevlileri ve ruhbanlardan oluşan bir teşkilatı gerekli kılacaktır. Evrensel din olması hasebiyle farklı kitleleri bünyesinde toplayacak olan müesses din, kendileri ile büyüüp yayıldığı kitlelerin ihtiyaçları karşısında da teşkilatlanma yoluna gidecektir.<sup>268</sup> Dini cemaate dahil olan geniş yığınların farklı dini temayül ve ihtiyaçları, değişik dindarlık şekillerinin oluşmasına imkan vermekte

<sup>266</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 289.

<sup>267</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 290.

<sup>268</sup> Detay için bkz. Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın, 2. bs. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004, s. 205-216.

ve bütün bunların gerektiğinde ayrı ayrı teşkilatlara bağlanmaları gerekmektedir. Her dinde görülebilen mezhepler ve tarikatlar bu durumun tipik örnekleridir.<sup>269</sup>

Din kurucusunun sübjektif dini tecrübesini çevresi ile paylaşmasından itibaren devam eden süreçte birçok noktada dini grubun bünyesinde oluşabilecek alt bölünmelerin imkanı takip edilebilecektir. Gerek toplumsal, kültürel veya kişisel olarak verilebilecek olan din dışı sebepler gerekse dinin bizzat kendisinden kaynaklanan sebeplerle dini cemaatler bünyelerinde mezhep, tarikat ve çeşitli ayrılıkçı eğilimleri barındırmaktadırlar. Wach ana dini gruba yöneltilen dini ikaz, itiraz ve protestoları, teorik, pratik ve sosyolojik olarak dini tecrübenin üç anlatım biçiminde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Akidevî meseleler dini cemaatlerde önemli bir ayrılık noktasına karşılık gelmektedir. Tanrı'nın tabiatı, sıfatları, dünya ile ilişkileri, kader, peygamberlik ve Tanrı inancı gibi meseleler bunlardandır. Dinlerin geniş bir alana yayılması ile birlikte tören, ibadet ve usullerinin zenginleşmesi, ibadet yerlerinin büyük bir ihtişama bürünmesi bazı dindarlarda rahatsızlık yaratabilecektir ve din kurucusunun yaşadığı dönemdeki sadeliğe dönme konusunda istek ve itiraza sebep olabilecektir.<sup>270</sup> Hristiyanlık'ta Protestan reformları ile tören usulleri ve ibadet şekillerinin Katolik Kilisesine nispetle sadeleştirilmesi burada örnek olarak verilebilir.<sup>271</sup> Wach dini cemaatlerin içerisinde çıkabilecek en şiddetli mücadelelerin teşkilat konusunda olabileceğini ileri sürmektedir. Teşkilatlanmış bir dinin şekli yönlerine karşı itiraz edenlerin çoğunlukla her kuruluşu, hiyerarşiyi, konumu, disiplini, ruhbanlığı veya papazlığı sadece bir hata olarak değil aynı zamanda bir irtidat bir günah olarak mülahaza edebileceklerini de eklemektedir.<sup>272</sup> İslam tarihinde görülen hilafet ve imamet tartışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Dinin ortaya koymuş olduğu ahlaki ve sosyal davranış kuralları da dini ikaz, itiraz ve protestoların sebepleri arasında zikredilmektedir. Evrensel dinlerin ilk doğduğu bölgenin sınırlarını aşarak geniş alanlara, büyük şehirlere yayılması ile birlikte, farklı kültürel çevrelere uyum zorluğu karşısında getirilen yeni ahlaki kurallar, bazı emir ve

<sup>269</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 292.

<sup>270</sup> Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*, s. 110.

<sup>271</sup> Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, s. 60.

<sup>272</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 245.

yasaklar gevşeme eğilimi göstermektedir. Bu durum yeni kültür çevrelerine bazı tavizler verilmesine ve uzlaşmaya teşvik edecek, bu ise bazı dindar kişi ve grupların tepkisine sebep olacaktır.<sup>273</sup> İslamiyet'te her tür yeniliğe bidat damgası ile karşı çıkan eğilimler bu kabildendir.<sup>274</sup>

Müesses bir dini cemaatin, ümmetin veya kilisenin, teşkilatlanıp müesseseseleşerek geleneksel bir hal alması karşısında, yukarıda bahsi geçen çeşitli sebep ve iddialarla ikaz, itiraz ve protestoda bulunan kimselerin taraftar bulmasıyla bu itirazlar kolektif bir hal alır ve gevşek veya sıkı çeşitli niteliklere sahip farklı alt gruplar oluşmaktadır. Dini ikaz, itiraz ve protestoların sonuçları olarak literatürde yer alan mevzubahis alt gruplar zühd ve takva hareketleri, ihvan birlikleri, tarikatlar, i'tizali gruplar ve mezhepler ve yeni dini hareketler olarak tespit edilebilir. Çalışmanın konusu itibarıyla burada tarikatlara toparlayıcı bir içerikle değinilebilir.

Bütün dinlerde tasavvufi-mistik cereyanlar ve onların sonucunda vücut bulan tarikat cemaatleri ana dini bünyedeki birçok gelişmelere karşı dini daha içten ve daha sıkı yaşama arzusundan kaynaklanan ikaz, itiraz ve protestoların tezahürleri olarak ortaya çıkmaktadır.<sup>275</sup> Bu anlamda tarikatlar dinde doktrinel bir iddia ile protest bir tavır almamaktadırlar. Dini tecrübe noktasında güçlü bir iddia ile ana dini bünyeye itiraz ettikleri belirtilmelidir. Tekin tasavvufu tarikatların teorik yanı, Kutb, Gavs, Şeyh ve Postnişin gibi isimlendirmeleri ise hiyerarşik yapılanmış dini otoriteler olarak tespit etmektedir.<sup>276</sup> Özel kıyafetler, özel ibadetler, değişmez ikametgah, birlikte yenen yemek ve ortak faaliyetler ile bir arada olan üyelerden oluşan tarikat grubunun hedefi ana dini bünyeden ayrılmak değildir. Özellikle iffet, dualar, zahitlik amelleri ve çeşitli faaliyetler arasındaki ahenk üzerinde ısrar edilir.<sup>277</sup> Wach dinin bütünleştirici gücü noktasında inanç ve takvanın etkisine işaret etmektedir. Takva dini gruplaşmayı oluşturur, bütünleştirir ve geliştirir.<sup>278</sup> Wach'ın Hristiyan Batı'da ve Doğu'da, İslam'da, Mani dininde, Budizm'de, Jainizm'de ve Taoizm'de mevcut

<sup>273</sup> Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*, s. 112.

<sup>274</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 302.

<sup>275</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 305.

<sup>276</sup> Mustafa Tekin, *Din Sosyolojisi*, s. 253.

<sup>277</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 235.

<sup>278</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 71.

olduğunu belirttiği<sup>279</sup>, Mensching'in ise mistik evrensel dinlerde görüldüğünü söylediği tarikat gruplarının ortak özelliklerini kutsal olan dünya ile kutsal olmayan dünya ayrımı, laik dünyadan kaçış, dünyevi bağlardan kurtularak mistik güç elde etme, iradi faaliyet ve içe kapanma/dünyadan vazgeçme şeklinde tespit edilmektedir.<sup>280</sup> Tarikat cemaatlerini pratik psikolojiye vakıf ve herkesi kendi ihtiyaçları ve kabiliyetlerine göre eğiten bir şeyhin etrafında toplanan gruplar olarak tanımlamak da mümkündür. Zaviye, ribat, hankâh, tekke veya dergah olarak isimlendirilen bir yerde ikamet eden şeyh tarikat cemaatinde merkezi bir öneme sahiptir. Şeyhin çevresinde onunla yakın temasta bulunan bir halka da mevcuttur. Bu halkanın dışında ise şeyhi zaman zaman ziyaret eden, diğer vakitlerde ise kendi iş ve meslekleri ile uğraşan ve genellikle zaviyenin gelirinin büyük kısmını karşılayan müritlerin oluşturduğu daha geniş bir halka yer almaktadır. Tarikat cemaatleri bu yapılarıyla din kurucusunun etrafında şekillenen ilk dini cemaatlere benzetilebilir.<sup>281</sup> Mensching bütün dinlerde görülen tarikat formasyonunun bazı temel niyet ve kavramlarda odaklandığını belirtmektedir. Buna göre tarikata temel ve hakim olan fikir kutsal olmayan dünya ile kutsal olan dünyanın alanlarının köklü bir şekilde ayrılmasıdır. Bu ayrılma ise zahitlik ile icra edilmektedir. Bu anlamda müridi dünyaya bağlayan bağlardan kurtulma şeklinde ifade edilen negatif hedef yanında zahitlik bir güç elde etme gibi pozitif bir işi de ihtiva etmektedir. Tarikatlardaki müşterek yapıcı bir diğer unsur ise iradi faaliyettir. Bu iradi faaliyet ile dünyadan uzaklaşmakta ve dünyadan ayrılmış bir cemaate dahil olunmaktadır. Zahidin hayatı ise bir murakabe hayatıdır. Tarikatlar her yerde, sabahtan akşama kadar, müridin ve cemaatin hayatını tayin eden kurallarla yönetilmektedir. Tarikatların bu minvalde güçlü bir cemaat hayatını tesis ettiğini söylemek mümkündür. Mensching buradan hareketle tarikat ve onun ihtiva ettiği hayat şeklinin, yüksek tipli din kadrosu içerisinde yegâne totaliter cemaati meydana getirdiğini ileri sürmektedir.<sup>282</sup>

---

<sup>279</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 233.

<sup>280</sup> Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın, Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004, s. 165-200.

<sup>281</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 307.

<sup>282</sup> Detay için bkz. Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, s. 195-200.

Ünver Günay ve Vehbi Ecer Nakşibendiliğin Halidiyye kolunun Cumhuriyet dönemi boyunca etkinliğini sürdürdüğünü, özellikle 1950'lerden sonraki dönemde önemli gelişmeler kaydettiğini ifade etmekte ve İsmailiye Cemaati'ni, İskenderpaşa Cemaati, Erenköy Cemaati ve Menzil Dergâhı gibi oluşumlarla birlikte "Sünni Eğilimli Geleneksel Tarikatlar" şeklinde bir kategoriye dahil etmektedir.<sup>283</sup> Söz konusu cemaatleri bir tarikatın günümüzde faaliyet gösteren farklı kolları şeklinde tanımlayan Günay ve Ecer'in dışında, Adem Efe İsmailiye Cemaati'ni, Türkiye'deki dini gruplara dair yaptığı tasnifte "Tarikat Formunu Devam Ettiren Cemaatler" arasında zikretmektedir.<sup>284</sup> "Cemaat" kavramını bu noktada tarikatların usulde farklılaşan alt kollarına yönelik bir kavram olarak tespit etmek mümkündür ve usuldeki bu farklılıklar esasında onları belirli kategorilere sokmadaki güçlüğün temel sebebidir. Değişmez olan ise "cemaat" olarak isimlendirilen dini grupların, ki bugün kavram hemen herkes tarafından dinî bir içerik üzerinden algılanmaktadır, modern zamanda var olabilmek için stratejiler geliştirdikleridir. Bu doğrultuda literatürde "üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye, genellikle de ortak bir kimlik duygusuna dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü"<sup>285</sup> şeklinde tanımlanan mevzubahis kavramdaki "ortaklığın" karşılığı bireyin modern hayatla olan çatışmasını minimize etme/azaltma yolundaki birliktelik şeklinde tespit edilebilir. Bu anlamda modern bireyin yaşadığı anlam krizleri noktasında oldukça işlevsel bir konumda bulunan cemaatlerin, günümüzde dinin görünür biçimleri ve karşılığı oldukları da söylenebilir. Grubun ileri gelenleri, oluşumlarını Nakşî Müceddidî Halidî bir tarikat olarak tanımlamakta, tekke kültürünü muhafaza etme gayretlerinin altını çizmektedir. Tarikatların sosyokültürel, siyaset, ekonomi, eğitim ve medya alanlarında etkin oldukları yeni örüntüler olarak "cemaat" şeklindeki isimlendirmeye karşı çıkmaktadırlar. Modernleşme sürecinin etkilerine yapısal bazı

<sup>283</sup> Eserde Türkiye'deki dini gruplara dair 1. Sünni eğilimli geleneksel tarikatlar, 2. Yeni dini örgütlenmeler, 3. Heterodoks Süfilik ve 4. Entelektüel Süfilik şeklinde bir kategorizasyona başvurulmuştur. Detay için bkz. Ünver Günay, Vehbi Ecer, a.g.e., s. 248-270.

<sup>284</sup> Efe Türkiye'deki dini grupları 1. Tarikatlar, 2. Cemaatler, 2.a. Tarikat Formunu Devam Ettiren Cemaatler, 2.b. Tarikat Formundan Uzaklaşan Cemaatler, 3. Entelektüel Tasavvufçular ve 4. Alevilik-Bektaşılık şeklinde tasnif etmektedir. Detay için bkz. Adem Efe, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013, s. 133.

<sup>285</sup> Necdet Subaşı, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2. bs., 2017, s. 117.

farklılaşmalara uğrayarak cevap veren gruplara karşılık gelen “cemaatler”in<sup>286</sup> dışında tarikat yapısını muhafaza etmeye çalışarak, modern şehrin içinde bireylere bir sığınak olması bakımından “cemaat”, grubu konumlandırma açısından kabul edilebilir. Bu anlamda Efe’nin “Tarikat Formunu Devam Ettiren Cemaatler” isimlendirmesi İsmailağa Grubu bakımından uygun düşmektedir.

#### 1.4. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde modernleşme ile birlikte dinin teşkilatçı yapısından uzaklaştığı, nüfuz alanının daraltıldığı kabul edilmekle birlikte bir “anlam sistemi” olarak etkisini insanlık tarihi boyunca koruduğu gösterilmeye çalışılmıştır. “Yaşamın anlamı” sorusu insanlığın en temel sorusu olarak tespit edilebilir. Bu soruya verilen cevap ise din/kutsal/metafizik izler taşımaktadır. Bu bağlamda insanın dünya tarihi boyunca kutsal ile ilişkisini hiç kaybetmediği bir kez daha ifade edilmelidir. Dünyada mutluluğun hedeflendiği ve insanın buna yetkin kabul edildiği İlk Çağdan, Sonsuz Varlığa inanılarak ulaşılacak olan ebedi mutluluğun savunulduğu Orta Çağa, Tanrının alanının daraltılmaya başlandığı 17. yüzyıl felsefesinden Aydınlanmaya kadar düşünce tarihi boyunca temel hedef, insanı dünyada evinde hissettirmek bir diğer tabirle dünyaya egemen kılmak olmuş ve fakat Tanrı’nın/dinin/kutsalın varlığı yok sayılamamıştır. Sosyolojinin kurucu babalarının da dinin cemaat oluşturucu ve toplumu bir arada tutucu yönüne dikkat çekmesi bu noktada önemlidir. Modern cemaatlerini bir arada tutan bir tür din oluşturdıkları söylenebilir. Deneysel bilimlerin gelişmesi ile birlikte dinin irrasyonel alana itildiği<sup>287</sup> gerçeğinin yanında bunun din için bir yok olma anlamına gelmediği de teslim edilmelidir. Sekülerleşme tartışmalarından da takip edilebileceği üzere dini yetkede görülen zayıflamaya karşın din, anlam arayışı, ahlaki düzen ve toplumsal meşruiyet noktalarında gücünü muhafaza etmektedir.

<sup>286</sup> Celalettin Çelik, “Dini Gruplar Sosyolojisi” *Din Sosyolojisi*, ed. Mehmet Bayyigit, s. 294.

<sup>287</sup> *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. H. H. Gerth, C. Wright Mills, New York: Oxford University, 1946 s. 351.

Osmanlı modernleşmesinin devamı olmakla birlikte esasında ondan büyük bir kopmayı da ifade eden Cumhuriyet modernleşmesi, Osmanlı İslam anlayışını “şeriatçılık” olarak isimlendirip bu doğrultuda İslam’ın sosyal ve siyasal alana taşın taleplerini kaldırmıştır. Devamında “asıl İslam”, “gerçek İslam” söylemleri ile güçlendirdiği ve bir vicdani kanaat olarak sınırlandırdığı dini/İslam’ı, ulusun cemaat ruhu olarak konumlandırmıştır. Kurulmaya çalışılan “yeni/modern din”in yerleştirilmesinde oluşan sıkıntıların yanında inkılaplar ile dinin/İslam’ın özellikle sosyal alandaki görünürlüğünün ortadan kaldırılması bir anomi ve boşluğa neden olmuştur. Buna karşılık geleneksel ve dini olanla bütünleşme noktasında tampon mekanizmalar olarak dini cemaatlerin varlığını hissettirdikleri söylenmelidir. Modern hayattan “şemsiye kurum olarak” dinin çıkarılması ile oluşan boşluk dini gruplar tarafından doldurulmaya başlanmıştır.<sup>288</sup> Dinî grup ve cemaatlerin modern dönemde benimsedikleri tutumun ağırlıklı olarak tepkisel ve protest olduğu tespit edilebilecek olmakla birlikte bir ucu insan bir ucu dini grup olarak kurulabilecek bir denklemde, ihtiyaçlar ve beklentiler noktasında meydana gelen değişiklikler dini grupları modernliğin ve kentliliğin önemli özelliklerini bünyelerine katmalarını gerektirmiştir.<sup>289</sup> Büyük bir cemiyetin içerisinde yaşayan birey aynı zamanda bir cemaatin üyesi de olabilmekte ve hatta modern birey için bugün bu üyelik bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bir diğer ifade şekliyle modern toplumda bir “cemaat açlığı” çekilmektedir.<sup>290</sup> Modernleşmeye/modern hayata karşı duruşu Çakır tarafından “acıyı çekilen tüm toplumsal eşitsizlikler ve ahlaki çöküntüleri mucizevi bir şekilde çözmesi beklenen köken mitolojisine doğru bir gerileme şeklinde tanımlanabilecek olan direniş yönteminin en katı ve radikal uygulayıcıları”<sup>291</sup> olarak aktarılan İsmailağa Cemaatinin modernlik ve kentlilik unsurlarını bünyesine katma noktasında nerede durduğu çalışmanın temel sorusudur. Mevzubahis soruya verilecek cevap evvela grubun düşünce yapısı ve örgütsel analizinin tespitini gerektirmektedir. Bu sebeple ilerleyen bölümde İsmailağa Cemaatinin yapısal analizi ortaya konulmaya

<sup>288</sup> M. Ali Büyükkara, “Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları” *Usûl: İslam Araştırmaları*, sy. 7, Ocak-Haziran 2007, s. 107-136.

<sup>289</sup> Selim Sözer, *Gelenekten Modernliğe İskenderpaşa*, İstanbul: Meriç Yayınları, 2019, s. 35.

<sup>290</sup> Robert Frager, *Kalp, Nefs, Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Gelenek Yayınları, 5. bs., 2005, s. 14.

<sup>291</sup> Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 64.

Çalışılacak ve böylelikle tarafları insan ve dini grup şeklinde tespit edilen denklemdeki değişimin ölçüsü tespit edilebilecektir.



## İKİNCİ BÖLÜM

### İSMAİLAĞA CEMAATİ’NİN YAPISAL ANALİZİ

Türkiye’de en kalabalık nüfusa sahip olan bir tarikat olarak Nakşibendiliğin Halidi kolu, içinde yaşanan coğrafyada örgütlü İslami yapıların ana omurgasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kaydedilmesi gereken husus Cumhuriyet rejiminin iş başına gelirken Nakşibendi tarikatının en örgütlü İslami yapılardan biri olarak konumunu muhafaza ettiğidir. Nitekim yeni rejime karşı yapılan protestolarda, Lewis’in ifadeleriyle, “müritleri Allahsız Cumhuriyeti devirmeyi ve Halifeyi geri getirmeyi isteyen” Nakşi şeyhler ön planda idi.<sup>292</sup> 30 Kasım 1925 tarihinde 677 sayılı tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik kanunun, literatürdeki en büyük göstereni yine bir Nakşi Şeyhi olan Şeyh Said’dir. Mardin tarikatlar içinde hiçbirinin Nakşibendi kadar çarpıcı bir “rejim düşmanı” imajı kazanmadığını ifade etmektedir.<sup>293</sup> Osmanlının son dönemleri de dahil olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde, oluşturulmaya çalışılan yeni hayat modeline/modernleşmeye karşı aktif protestolarda başı çeken bir grup olarak Nakşibendi tarikatı, her seferinde şiddetle bastırılan tepki ve protestolarda somut bir başarının elde edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine<sup>294</sup>, diğer tarikatlar gibi yer altına çekilerek halk arasında gayri resmi olarak irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. 1950’li yıllar ile birlikte çok partili hayat ve görece demokratik bir ortam ile birlikte kamusal alanda görünür hale gelen Nakşi cemaatlerin modern hayata karşı tutumlarında/tavır alışlarında farklılıklar gözlenmiştir. “Modern hayata bir tür uyum ve daha doğrusu bu çerçevede ona İslami Sufi değer ve ideallere göre bir ruh ve anlam yükleme” şeklinde tespit edilebilecek bir tavır alan Nakşi gruplarından ayrılan İsmailağa Cemaati’nin ihtiyatlı bir ifade ile hayatın neredeyse bütününe kapsayacak şekilde, modern hayata kuvvetli bir karşı çıkışla karakterize olduğu söylenebilir.

<sup>292</sup> Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıtlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. bs., 1993, s. 266.

<sup>293</sup> Fatih M. Şeker, *Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru: Şerif Mardin Örneği*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007, s. 115-117.

<sup>294</sup> M. Ali Kirman, “Türkiye’de Bir “Yeni Dini Cemaat” Örneği Olarak “Süleymancılık””, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2000, s. 44. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Adını liderleri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun imamlık yaptığı İstanbul'un Fatih ilçesinin Çarşamba semtindeki İsmailağa Camii'nden alan Nakşî cemaati, "Çarşamba Cemaati" veya "Mahmut Efendi Cemaati" olarak da tanınmaktadır. Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin müridi olan Ustaosmanoğlu, mürşidinin ölümü üzerine 1960'ta şeyhlik makamına oturmuştur. Literatürde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun şeyhlik faaliyetini uzun bir süre Gümüşhaneli dergahı şeyhi Mehmed Zahid Kotku'ya saygı içerisinde sürdürdüğü, Kotku'nun 1980 yılında ölümünün ardından Mahmut Esat Coşan'ın şeyh olmasıyla çizgisini bağımsızlaştırdığına dair bir malumat mevcuttur.<sup>295</sup> Gerek grubun önde gelenleri ile yapılan görüşmeler gerekse yine grubun kendilerine ait kaynaklardan takip edilebilecek tarikat silsileleri gereği yer verilen bilginin düzeltilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen dönemdeki İskenderpaşa Cemaati şeyhi Mehmet Zahit Kotku (ö. 1980), Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi (ö. 1893) silsilesi ile Mevlana Halid el-Bağdadî'ye bağlanırken, İsmailağa Cemaati şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu, Ali Haydar Ahıskavi (ö. 1960) ve Ali Rıza Bezzaz (ö. 1914) silsilesi üzerinden bağlanmaktadır. İsmailağa Cemaati'nin tarikat ve tekke kültürünü korumaya gayret ettiğini ifade eden Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır:

"Ruşen Çakır *Ayet ve Slogan* kitabında Efendi Hazretleri'nin vefatına kadar Mehmet Zahit Kotku'ya bağlı olduğunu, vefatının ardından ondan ayrıldığını ve bağımsızlaştığını yazmış. Hiç alakası yok. Mehmet Zahit Kotku bir şeyh efendidir. Gümüşhanevi ekolüdür. Bu ise İsmet Garibullah ve Ali Haydar Efendi'den gelen başka bir ekol. Mahmut Esat Coşan Efendi bir hoca efendidir ama klasik manada bir tarikat şeyhliği yoktur kendisinde. Mahmut Efendi Hazretleri'nde Osmanlı'dan kalan, 500 yıl evvel yaşamış bir Nakşi şeyhinde göreceğiniz profili aynısıyla görürsünüz. Mahmut Efendi Hazretleri Esat Coşan Hoca ile ailecek görüşürdü. Menzil Cemaati şeyhi ile de görüşürdü. Bugün cemaatler ayrı gibi lanse ediliyor ama öyle bir şey yoktu. Ama ayrı ekoller olduğu kabul edilmeli. İskenderpaşa Cemaati siyasete girmiş orada adam yetiştirmeye adanmış kendini. Mahmut Efendi ise klasik medreseli ve usul ü fıkıhçı. Kendini hoca yetiştirmeye adanmış bir cemaatiz biz. Efendi Hazretleri üniversite açmak istese çok da rahat açardı. Ama hayır biz gerekirse merdiven altlarında, dairelerde kendi çabamızla öğrenci yetiştiririz dedi, öyle de yaptı."<sup>296</sup>

<sup>295</sup> bkz. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 65; İrfan Özet, *Fatih Başakşehir: Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. bs., 2019, s. 117; Adem Efe, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, s. 178.

<sup>296</sup> 02.04.2020 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

Grup, çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak yer verileceği üzere Ustaosmanoğlu'nun sohbetleri, onun önderliğinde yapılan “emru bil’l maruf seyahatleri”, grubun en önemli gösterenlerinden olan ve “her mahalleye bir erkek bir kız medresesi” şeklinde ilkeleştirilen medrese faaliyetleri ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Karadeniz bölgesindeki çevresinin yavaş yavaş İstanbul arşamba'ya göçü ile gelişmiştir. 1960 senesinden itibaren uzunca bir süre Cemaatin en dikkat çekici yanının, yine grup hakkında kaleme alınan metinlerde geçtiği üzere, “modern dünyaya karşı müntesibleri arasında yakın teması öncelemesi ve sosyal izolasyonu tercih etmesi” şeklinde tespit edilebilir. Yine aynı metinlerde gruba dair “kadınların çarşaf giymeleri, erkeklerin saçlarını ve bıyıklarını kısa kestirip sakallarını uzatmaları, şalvar ve cübbe giymeleri tarikatın olmazsa olmazlarından” şeklinde ifadelere yer verilmektedir. Cemaatin bu haliyle karakteristik bir özellik kazandığı, bilindiği ve tanındığı kabul edilmekle birlikte, mevzubahis çalışmalar, grubun bugünkü durumunu yansıtmada eksik kalmaktadır. Yine ilerleyen kısımlarda detaylı olarak görülebileceği üzere İsmailağa Cemaati, gerek İstanbul sınırlarında gerekse Türkiye genelinde kaynaklarda verilenden daha büyük bir nüfusa sahip olduğu, bugün de onlara ait en önemli gösteren olarak kabul edilebilecek olan kıyafet öğelerinin “olmazsa olmaz” olmadığı, sosyal izolasyonun oldukça hayali sınırlara sahip ve göreceli olduğu gözlemlenmektedir. Müntesiplerinin taşra kökenli ve gecekondu çevresi insanlardan oluştuğu ifade edilen grubun bugün oldukça geniş bir yelpazede karşılık bulduğu belirtilmelidir. Gerek gözlemler gerekse grubun önde gelenleri ile yapılan görüşmeler neticesinde kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha fazla olduğu söylenebilir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun 1960'ta grubun başına geçtiği, 1990'lı yılların sonuna kadar Ustaosmanoğlu'nun oldukça etkin olarak faaliyetlerde bulunduğu ve 2007 senesine kadar sürdürülebilecek dilim “İsmailağa Dönemi” olarak isimlendirilebilir. Sağlık koşulları sebep gösterilerek, Ustaosmanoğlu'nun İstanbul Beykoz avuşbaşı'na taşındığı ve günümüze kadar getirilebilecek olan süreç ise “Beykoz Dönemi” olarak tespit edilebilir. Grubun İsmailağa Dönemi'nde Mahmut Ustaosmanoğlu oldukça aktiftir. Modernleşme ve sekülerleşmeye karşı oldukça kuvvetli bir muhalefet ve sosyal izolasyondan bahsedilebilir. Ancak doksanlı yılların

sonu itibari ile Ustaosmanoğlu, ilerleyen kısımlarda yer verileceği üzere, grubun yaşadığı ölümler ve sağlık sorunları sebebiyle daha geride durmuştur. Söz konusu dönemde modern hayat biçimine karşı tepkinin şiddetini göstermesi bakımından, döneme şahitlik etmiş, yakınlarında bulunmuş müntesiplerinden dinlenen, gömlek manşeti, ütü ve televizyona karşı koyduğu tavır örnek verilebilir. Beykoz Dönemi ise müridin sağlık sorunlarının ilerlediği ve tabiri caizse cismen var olduğu bir dönemi içermektedir. Bu dönemde yavaş yavaş, ilerleyen sayfalarda yer verilecek olan gruplaşmalar neşet etmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken her iki dönemde de hiyerarşik olarak merkez İsmailağa/Çarşamba ağırlığını korumuştur/korumaktadır. Günümüzü de içine alan bu dönem, oluşan gruplaşmalar neticesinde İsmailağa Cemaati’ni modern hayatın içerisinde konumlandıran ve “bireysel inisiyatif” olarak isimlendirilen girişimleri de içermektedir.

Müridlerine “Evlatlarım” şeklinde hitap eden Ustaosmanoğlu, müridleri tarafından “Efendi Babam” ve “Efendi Hazretleri” olarak zikredilmektedir. Fıkıh ve Ehli Sünnet üzerine kuvvetli bir vurguya sahip olan grup, Sünneti yaşayarak göstermeye yönelik gayreti esas kabul etmektedir. Keskin bir hiyerarşik yapılanmadan uzak olan İsmailağa Cemaati bu bölümde yapısal olarak incelenecektir.

## **2.1. Tarihsel Süreçte Oluşan Yapılanma ve Genel Karakteristik**

Wach tarikatı, taleplerinde tekелci, kişisel sadakat üzerinde ısrarcı ve kapalı bir cemaat içerisinde ortak bir takva hayatı yaşamaya karar vermiş bulunanlar tarafından kurulmuş ve teşkilatlanmış bir cemiyet olarak tanımlamaktadır.<sup>297</sup> En temelde dini daha içten ve daha sıkı yaşama arzusu ile oluşan tarikat cemaatleri, bir anlamda dini otoriteye duyulan ihtiyacın göstergesi olarak da okunabilir.<sup>298</sup> Birtakım manevi saiklerle bir araya gelmiş bir insan grubundan bahsediliyor olursa da dinî cemaatin yönetilmeye olan ihtiyacı, tarikat cemaatleri özelinde şeyhleri merkezi bir

<sup>297</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 232-233.

<sup>298</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 292.

önemde tutmaktadır. Yalnızca takip edenlerle gerçek bir ilişkiyi ifade eden<sup>299</sup> şeyhin silsile denen ruhani otoritesinden kaynaklanan karizması tarikatların geleceği ve ulvi misyonlarının devamlılığı bakımından önemli kabul edilmektedir.<sup>300</sup> Karizmaya dayanan otoritenin istisnailiği<sup>301</sup> ilkesinden hareketle tarikat cemaatlerinde asgari veya azami düzeyde bir teşkilatlanmaya gidildiği ve yine bu doğrultuda söz konusu grupların bir oligarşiyi barındırdığı bilinmektedir. Tarikatın hem en dinamik hem de en merkezi organı konumunda olan şeyh<sup>302</sup>, müritlerine gerek bu dünya gerekse öbür dünyada hakikati ve sonsuz kurtuluşu gösteren tek rol model olması hasebiyle sonsuz bir sadakati ve mutlak bir itaati beklemektedir. Tekke veya dergahında oturan ve tarikat cemaatinde merkezi bir yer işgal eden şeyhin<sup>303</sup> hemen çevresinde onunla yakın temasta bulunan müritler halkasının da tarikat oligarşisini temsil ettiği söylenebilir.

Örgüt sosyolojisine göre modern toplum bir bakıma örgütler/kurumlar kompleksi olarak okunmaktadır. Üzerinde konsensus sağlanan bir tanım olmamakla birlikte ordu ve devletten zanaatkârlık kurumları ve dini gruplara kadar insanların kurdukları ilişki ağları örgüt olarak kabul edilmektedir.<sup>304</sup> Örgütsel teknik yapı ve süreçler bakımından net çizgilere sahip olmamakla birlikte otorite, iletişim ve koordinasyon sistemlerinin bireyleri kaynaştırma yönünde bir araç olarak değerlendirildiği dini gruplar toplumsal ilişkilerin yürütüldüğü örgütler arasında yerini almaktadır. Bir tarikat cemaatinden bahsediyor olmak en başında şeyhin merkezi otoritesini kabul etmek anlamına gelmektedir.<sup>305</sup> Önde gelen isimler ile yapılan görüşmelerde Cemaatlerinde hiyerarşik bir düzenin bulunmadığı, “mutlak itaat” kavramının kendileri nezdinde geçerli olmadığı aksine bağlılığın ve tâbiyetin vicdani olduğunun altı ısrarla çizilmektedir. Ustaosmanoğlu’nun torunu Muhammed

<sup>299</sup> Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, s. 229.

<sup>300</sup> Zekeriyâ Işık, *Devlet ve Tarikat: Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s. 60.

<sup>301</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 290.

<sup>302</sup> Gustav Mesching, *Dinî Sosyoloji*, s. 198.

<sup>303</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 307.

<sup>304</sup> Mehmet Zencirkıran, “Örgüt ve Yönetim Kuramları”, *Örgüt Sosyolojisi*, ed. Mehmet Zencirkıran, Bursa: Dora Basım-Yayın, 2018, s. 3.

<sup>305</sup> Çalışmanın ilerleyen kısımda daha detaylı yer verilen bu konu, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun el kitabı olarak kabul edilen Risale-i Hâlidîyye’de detaylı olarak anlatılmaktadır.

Fatih Ustaosmanoğlu Şeyh Efendiye mutlak itaatin tekke/tarikat kültürünün esası olmakla birlikte, kendi içlerinde çok sesliliğin olduğunu ve zaten gruplarının “Hoca Cemaati” olarak bilindiğini ifade etmektedir. Dışarıdan İsmailağa Cemaati’nin çok dağınık görüldüğünün farkında olduklarını, bunun hocaların ictihadi söylemlerinden kaynakladığını ve dahi bu durumun bizzat kendisinin de çok sesliliğin bir ifadesi olduğunu dile getirmektedir. Güçlü bir merkezi yönetim ve yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yapılanmanın çok seslilik ile bağdaşmamasının yanında, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun buna bilinçli olarak engel olduğunu, kendilerinin ülkenin zor dönemlerinde bu ilke sayesinde ayakta kalabildiklerini ifade etmekte ve bunu bir rahmet olarak değerlendirmektedir. Sistemleşmemenin bizzat kendisinin, grubun sistemi olduğunu dile getirmekte ve konuyla ilgili Mahmut Ustaosmanoğlu’nun damadı Mahmut Eren’in bahis açtığını ve fakat Ustaosmanoğlu’nun razı olmadığını aktarmaktadır. Zengin bir iş adamının zamanında Ustaosmanoğlu’na, hem ihvanın istifade etmesi, hem de Cemaate gelir sağlaması açısından, hastane yaptırmak üzere bir teklifte bulunduğu ve fakat bunun da reddedildiği belirtilmektedir. Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu, müşidlerinin bir marketin dahi alınmasına rıza göstermediğini ifade etmekle birlikte, bunun kötü bir durum olmadığını, her cemaatin/dini grubun bir fonksiyonu olduğunu, fakat kendi misyonlarının buna izin vermeyeceğini dile getirmektedir.

Kurumsal anlamda tekke olarak kabul edilmeleri gerektiği, tekkeyi formalize edebilme adına İsmailağa Vakfı’nı kurdukları, sade ve şeffaf bir yapıları olduğu, dernekleri sayesinde halk ile iç içe bulundukları, yetiştirdikleri hocalar ve vekiller vasıtasıyla tüm Türkiye’ye yayıldıkları Cemaatin önde gelen isimleri tarafından sıkça dile getirilmekte ve fakat bağlılığın yalnızca vicdani olduğunun altı çizilmektedir. Bu noktada dile getirilen bir rahatsızlığa da yer verilmesi gerekmektedir. Hiyerarşik ve medyada ve kamuoyunda bazı kesimler tarafından bilinçli bir şekilde kullanıldığı üzere, müşidleri ile aralarında efendi-köle tarzında bir ilişkinin bulunmadığı ısrarla dile getirilmektedir. Konuyla ilgili grubun önde gelen isimlerinden olan Ömer Faruk Korkmaz’ın ifadelerine yer verilebilir:

“Bu konuda rahatsız olduğumuz bir mesele de var. Neymiş efendim bizde kul kölelik varmış. İslamoğlu ve benzeri zihniyette olanlar Mahmut Efendi’nin müritlerini

köleleştirdiğini söylüyor. Ben de şunu diyorum: Mahmut Efendi Hazretleri dediğiniz zat bir adamı alıyor ve ilmî anlamda yetiştiriyor. 2005'te beni almış mesela. Ben bir hafızdım sadece en ufak bir bilgiye de sahip değildim. Beni almış ne yapmış? En iyi kendimi bildiğim için kendi üzerimden anlatıyorum. Bana demiş ki Arapça okuyacaksın, okudum, tefsir vb. ilimleri öğreneceksin demiş, ben o ilimlere vakıf oldum. Şu an kitaplarla ben bizatihi muhatap oluyorum. Okuyorsun, yazıyorsun, çiziyorsun, mukayese yapıyorsun. Yani ilmi bir serüvene çıkıyorsun. Beri tarafta okumaya hiç teşvik etmeyen birini alıyor İslamoğlu veya benzeri Mealci taife, “Sen benim sohbetlere gel” diyor. Arapça okumaya teşvik yok. Bu adam senin sohbetlere gelip gittiği sürece bu bir fikir köleliği olacaktır. Ben devamlı senden mi Kuran’ı dinleyeceğim. Sen bana benim sohbetlerime gel deme. Herkesin eline bir meal ver. Kaldı ki meal Kuran değildir, Arapça orijinal metni vermeniz gerekir. Adam onunla muhatap olacak ve mevzu bitecek. Eğer samimi iseniz bu şekilde yaparsınız. Efendi Hazretlerimizden bir misal vereyim: Bizim camiamızda fıkıhla temeyyüz etmiş çok hocamız var, Fıkıh kurulumuz da var. Fıkıh Kurulumuzdan bir hocamızın yaşadığı iki hadise var. Şöyle anlatıyor hocamız: “Bir gün Efendi Hazretleri camiye çıktı. Parmağında gümüş bir yüzük var. Ben de gördüm onu. Allah Allah hikmeti nedir dedim. Gittim Efendi Hazretlerine “Efendim bizim fıkıh kitaplarında erkeğin eğer nişan vb. bir olaya matuf değilse yüzük takmaması gerekir. Tezeyyün kadınlara daha yaraşır. Terk etmesi efdaldır. Ama beis yoktur dedim. Ben efdaldır deyince, “Ben onu görmemişim” dedi ve yüzüğü usulca çıkarıp cebine koydu. O günden sonra bir kez yüzük taktığını görmedim.” Bu mu kölelik?! Bir mürşid okumaya teşvik etmiyorsa orada bir sakatlık vardır. Bu ölçü sahih ve yanlış tarikatı ayırt etmemizi sağlar. Talebe yükseldikçe o ölçüde bir mürşid arar.”<sup>306</sup>

Tam anlamıyla hiyerarşik bir yapılanmadan bahsedilemiyor olursa da gerek grubun varlığı ve devamlılığı gerekse Ustaosmanoğlu’nun birtakım sağlık sorunları yaşıyor olması idarî anlamda birtakım oluşumları gerekli kılmıştır. Bu noktada kaydedilmesi gereken önemli bir husus var ki o da, Cemaatin eski mensuplarından bazı isimlerin, mevzubahis oluşumların başlangıcının Mahmut Ustaosmanoğlu’nun damadı Hızır Hoca’nın, 1998 senesinde, İsmailağa Camii’nde vaaz esnasında öldürülmesi ile irtibatlandırmalarıdır.<sup>307</sup> Buna göre bu olayın etkisiyle, 2000’li yılların başında, Ustaosmanoğlu tarikat işlerinin takibini dünürü ve aynı zamanda kendisinden sonra Cemaatin başına geçeceği düşünülen ve Hüsnü Kılıç’ın da babası olan Hasan Kılıç’a bıraktığı, kendisinin de grubun önünden çekildiği ifade edilmiştir.

<sup>306</sup> 02.04.2020 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>307</sup> İsmailağa Cemaati iki büyük cinayet ile ülke gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Bunlardan birincisi 17 Mayıs 1998’de, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun damadı Çukurbostan Camii imamı Hızır Ali Muradoğlu’nun, İsmailağa Camii’nde tabancayla vurularak öldürülmesidir. Cemaate ait kaynaklar Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bu ölüme çok üzüldüğü ve bir süre sonra rahatsızlandığını, kırk senedir devam ettirdiği, pazar günü erkeklerle, pazartesi günü kadınlara verdiği sohbetlere ara verdiğine yer vermektedir. Grubun eski müntesipleri Ustaosmanoğlu’nun bu cinayet ile birlikte, Cemaatin önünden çekilmeye başladığını ifade etmişlerdir. Tabiri caizse bu cinayetlerin, grubun örgütsel bir yapıya ulaşmasına sebep olduğu söylenebilir. İkinci cinayet ise grubun önde gelen isimlerinden Bayram Ali Öztürk’ün 3 Eylül 2006’da, yine İsmailağa Camii’nde sohbet esnasında bıçaklanarak öldürülmesidir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu, kendisi ile yapılan görüşmede, bu cinayetleri hatırlatarak, Cemaatlerinin gizli kapaklı ve korunaklı olduğu yönündeki iddiaların yanlışlığını ifade etmektedir.

Söz konusu dönem aynı zamanda Ustaosmanoğlu'nun, hanımı Müşerref Ustaosmanoğlu ile İstanbul Beykoz'a taşındığı döneme denk düşmektedir. Bu minvalde İsmailağa Cemaati'nin yapısını oluşturan birtakım heyetler mevzubahis edilmektedir. Heyetler özelinde geçen isimlerin Cemaatin oligarşisini oluşturduğu söylenebilir. İlerleyen sayfalarda detaylı bir şekilde yer verilen “Vekillik” müessesesi de grubun yapısında önemli bir yerde durmaktadır.

### 2.1.1. Heyetler

İsmailağa Cemaati'nin daha çok teftiş ve projeleri yürütme maksatlı oluşturmuş olduğu heyetler, grubun yapısal analizinde büyük önem arz etmektedir. Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu kendisi ile yapılan görüşmede tekke kültürü gereği insanların nikah akdinden ticaret akdine kadar yapılacak her programı Ustaosmanoğlu'nun bizzat idare etmesi gerektiği, fakat kendisinin şu an 95 yaşında olduğu, belirli sağlık problemleri de yaşadığı ve gerek bu rahatsızlıkların etkisi gerekse Cemaatin çalışmalarının yönetimi bakımından heyetlerin oluşturulduğunu ifade etmektedir. Kendisi ile yapılan görüşmede Cübbeli Ahmet Hoca mevzubahis heyetlerin daha çok teftiş ve kontrol için oluşturulduğu, başı buyruk oluşumları engellemenin hedeflendiğini ifade etmiştir. Ustaosmanoğlu'nun mevzubahis görevleri belirli şahıslara verme yerine şahısların bir araya gelerek oluşturduğu heyetlere verilmesinin daha iyi olduğu yönündeki kanaatini dile getirmektedir. Söz konusu bu kurumsallığın tamamen fahri bir kurumsallık olduğu da eklenmektedir. Oluşturulan heyetler arasında bir hiyerarşinin olduğu da belirtilmektedir. Başkanlığında Ustaosmanoğlu'nun dünürü ve kendisinden sonra yerine düşünülen Hasan Kılıç Hoca Efendinin bulunduğu *İsmailağa Yüksek İstişare Heyeti* veya *İsmailağa Büyük Heyeti* söz konusu heyetlerin en üstünde bulunan ve en temeldeki oluşumdur. Cübbeli Ahmet Hoca bu heyetteki isimlerin, Ustaosmanoğlu camideyken kendileri ile sürekli istişarede bulunduğu ve “bunlar benim gibidir” dediği isimler olduğunu ifade etmektedir. Başlangıçta 6-7 kişinin olduğu bu heyet daha sonra genişlemiş daha genç isimler katılmış ve üye sayısı 10'a çıkmıştır. Haftada bir iki kez toplanmaktadır. Grubun bir diğer önemli kurulu ise Yüksek İstişare Heyeti tarafından oluşturulan *İsmailağa Ulema Heyeti*'dir.

Heyet, gündemdeki dini meseleleri Ehli Sünnet çizgisinde ve delilleri ile ortaya koyma, yine Ehli Sünnet dışındaki fetva ve görüşleri deşifre etme ve İsmailağa Camiasını ilmî toplantılarda temsil etme amacına matuf olmak üzere 2019 senesinde kurulmuştur. Ömer Faruk Korkmaz ve Mehmet Ekmekçi'nin kâtip olarak yer aldığı heyet Nedim Payalan, Ahmet Mahmut Ünlü, Fatih Kalender, Hüseyin Avni Kansızoglu, Hüsametdin Vanlıoğlu, Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Mahmut Eren, Muhammed Yelkenci, Salih Topçu, Seyfettin İnanç isimlerinden oluşmaktadır. İlmi meseleler ile meşgul olan mevzubahis heyetin ayda bir çalışma hazırlayıp Yüksek İstişare Heyeti'ne sunduğu, orada müzakere edildikten sonra yayın haline getirildiği ifade edilmiştir. Şu ana kadar Nüzul ü İsa ve Miraç olayı üzerine iki tane yayın yaptıklarını belirten kâtip Korkmaz, Ulema Heyeti'nin Cemaatin yönetimi ile ilgisi olmadığını dile getirmiştir. Yüksek İstişare Heyeti'nin etkin olduğu, Cemaat ile ilgili açıklamaların yapıldığı, grubun resmî ve kamuoyuna açık kanalı olan *İsmailağa Vakfı/İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı* da burada zikredilmelidir. Kendileri ile görüşme yapılan grubun önde gelen isimleri birtakım problem ve karışıklıklar yaşanması nedeniyle on beş sene önce, İsmailağa Vakfı'nın internet uzantısı olan ismailaga.org.tr'nin kurulduğunu ifade etmişlerdir. Eğitim işleri ile uğraşan ve Ustaosmanoğlu'nun kurdurduğu *İlim Heyeti* ise medreselerin müfredatı ile ilgilenmekte, kitap olarak ne okutulup ne okutulmayacağına karar vermektedir. Eğitimde ana omurgayı muhafaza etme amacına matuf oluşturulan heyet, medreselerde, tedrisata dair karşılaşılan problemlerle ilgilenmektedir. Cemaatin bir diğer önemli kurulu ise Hüsametdin Vanlıoğlu başkanlığındaki *Fıkıh Heyeti*'dir ve bünyesinde on altı ismin olduğu belirtilmiştir. *Fetva Hattı* hizmeti ise Fıkıh Heyeti'nin önemli bir uzantısı olup, 2017 yılı itibariyle alanında uzman on iki hoca tarafından sağlanmaktadır. Tekâmül eğitimini ve bu eğitimin ardından beş yıllık yüksek ihtisasını tamamlayan hocaların hizmetinde bulunduğu Fetva Hattının, on iki hattı olduğu ve ayda ortalama on beş bin soru cevapladığı aktarılmıştır. Ruhu'l-Furkan Tefsiri çalışmalarını yürüten ve başında Ustaosmanoğlu'nun işareti ile Cübbeli Ahmet Hoca'nın bulunduğu *Tefsir Heyeti* de grubun önemli kurullarındandır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun büyük oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu, İsmailağa Fıkıh Heyeti başkanı Hüsametdin Vanlıoğlu ve yine Fıkıh Heyeti üyesi Fatih Kalender, İsmailağa Camii imamı Salih Topçu, Yüksek İstişare üyesi Recep

Eryiğit ve Ali Polat ve İsmailağa Vakfı başkanı Celal Erzincanlıoğlu Tefsir Heyeti'ndeki isimlerdir. İsmailağa Cemaati'nin adı geçen bu heyetlerinin bütün üyelerinin erkek olduğu, hanımların oluşturduğu herhangi bir kurulunun olmadığı, ancak yaşı ilerlemiş tecrübeli hoca hanımlara ihtiyaç halinde danışıldığı belirtilmelidir. Yer verilmesi gereken bir diğer husus ise heyet üyelerinin belirli görev veya çalışma sürelerinin olmadığı ancak ölüm olduğu takdirde isimlerde değişiklik olduğudur. Kurullarda yer alan isimlerin ortaklık arz edeceği, bir ismin birden fazla kurulda olabileceği hususu da bu noktada belirtilmelidir. Grubun kanaat önderleri olarak ayrıca zikredilmesi gereken isimler şu şekildedir: Cübbeli Ahmet Hocanın hocası olarak da bilinen Karadeniz vekili Resul Bölükbaş (ö. 2020), Hüseyin Avni Kansızoglu, Kemal Hud, Zavendikli Mustafa Efendi, Ustaosmanoğlu'nun damadı Hızır Ali Muratoğlu (ö. 1998), Bayram Ali Öztürk (ö. 2006), Mahmut Ustaosmanoğlu'un bacanağı Hasbi Abdülkerim (ö. 2001), Abdülmetin Balkanlıoğlu (ö. 2018).

İsmailağa Cemati'ne dair literatürde kendilerine yer verilmeyen ve fakat grubun yapısal analizinde kanaatimizce önemli bir yer işgal eden “heyetler ve gruplaşmalar” Cemaatin modernleşme yolundaki serüvenine dair de dikkat edilmesi gereken bir noktadadır. Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu'nun ifadeleri ile “beş yüz yıl önce yaşamış bir Nakşi şeyhi karakterini” muhafaza etmeye yönelik gayreti üzerinden tanımlanan bir lider ve tekke vurgusu ile belirlenen cemaati, yine torununun ifadesi ile “tekkeyi formalize edebilme ve günün şartlarına uyabilme adına” oluşturulan vakıf ve heyetleri bünyesinde barındırmaktadır. “Teftiş ve kontrol maksatlı” oluşturulan, aralarında belirli bir hiyerarşiyi haiz heyetler Cemaat içindeki bir iş bölümünün, kurumsallaşmanın, günü yakalama kaygısının ve modern hayatın içerisinde konumlanmanın da habercisidir. Üyelerin yalnızca erkeklerden oluşması ve ancak ölümle heyetteki isimlerin değişiyor oluşu İsmailağa Cemaati geleneğinin izleri olarak okunabilecek olmakla birlikte gruptaki söz konusu kurumlaşmanın yeni ve bir süreç olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Kanaatimizce bu süreç kurumsallaşma yönündeki ilerleme ile devam edecektir.

### 2.1.2. Gruplaşmalar

Cemaat içi gruplaşmalar yapısal analizde önem kazanan bir diğer noktadır. Gruba dair yapılan gözlemler ve görüşmeler neticesinde, cemaatin *İsmailağa Grubu*, *Beykoz Marifet Derneği Grubu* ve *Cübbeli Ahmet Hoca Grubu* şeklinde ayrıştığı söylenebilir. Buna ek olarak, başta merkez İsmailağa Grubu olmak üzere, Cemaatin büyük bir kısmı tarafından reddedilen Masum Bayraktar (Fatih Medreseleri) Grubu da zikredilmelidir. Yer yer ayrışmaların, siyasetle olan ilişkide farklılaşmaların gözlenebildiği bu gruplaşmaların temelde Cemaatin olduğu, senelerdir vücut bulduğu, tanındığı ve tabiri caizse İstanbul Çarşamba'ya karakterini veren merkez İsmailağa Grubu'nun yanında, tarihsel süreç içerisinde oluşan, bununla birlikte her ayrılan grubun da, zaman zaman gündelik siyaset veya faaliyetler noktasında fıkırsel olarak ayrı düşüp eleştirse de, İsmailağa Grubu'nu merkez kabul ettiği bir anlayış üzerinden anlaşılmalıdır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu'nun ifadesi ile, günün şartlarına uyabilme adına, İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı şeklinde bir oluşuma da giden merkez İsmailağa Grubu, bir süre direnildiği aktarılmakla birlikte, ismailağa.org internet sitesinden de hizmet vermektedir. Yukarıda yer verilen heyetler de merkezin çatısı altındadır ve bu oluşumlar ile grup teftiş edilmektedir. Aynı zamanda İsmailağa Cemaati adına yapılacak açıklamalar da yine bu merkezin kanalları aracılığıyla yapılmaktadır. İsmailağa Dergisi, ismailağa.org sitesi ve sosyal medya hesapları bu kanallardır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bacanağı olan Muhammed Keskin başkanlığındaki Beykoz Marifet Derneği Grubu, Ustaosmanoğlu'nun Beykoz Çavuşbaşı'na taşındığı 2007 senesinde sonra oluşmuştur denilebilir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da yer verileceği üzere sağlık sıkıntıları sebebiyle eşi Müşerref Ustaosmanoğlu'nun inisiyatifiyle Çavuşbaşı'na, "Dine Davet Binası" adı verilen evine taşınan Mahmut Ustaosmanoğlu, Marifet Derneği'nin sosyal medya hesaplarında da açıklandığı üzere, "yeni bir hizmet ekibi" kurmuştur. Bu yeni hizmet ekibi sosyal medya mecraları ve internet sitelerinin yanında Marifet isimli bir de

dergi çıkarmaktadır.<sup>308</sup> Marifet Grubu'nun Mahmut Ustaosmanoğlu'nun vefatıyla prestijli durumunu kaybettiği söylenebilir.

Cübbeli Ahmet Hoca Grubu ise İsmailağa Cemaati'nin görünen yüzü olarak kabul edilebilir. Grup, 2013 yılında kurulan ve televizyon, radyo yayınları başta olmak üzere, neşriyat, internet yayıncılığı ve e-ticaret alanlarında faaliyetlerde bulunan Lâlegül Medya Grubu'nu da bünyesinde barındırmaktadır. Kendisi ile resmi hiçbir bağlantısının olmadığını ifade eden Cübbeli Ahmet Hoca ile yapılan görüşmede<sup>309</sup> kendisi önce televizyona çıkması sonra söz konusu medya grubunda bulunması ile ilgili gerek Cemaat içerisinde gerekse Cemaat dışından büyük eleştirilere maruz kaldığını ifade etmiştir. İsmailağa Cemaati temelde, televizyon ve radyoyu eğlence ve boş zaman uğraşı olarak değerlendirmekte ve hoş bakmamaktadır. Bu anlamda evlerde bulunmaması salık verilmektedir. Televizyona çıkması ve İslam'ı müdafaa etmesi konusunda Mahmut Ustaosmanoğlu'nun kendisine özel izni olduğunu dile getiren Cübbeli Hoca<sup>310</sup>, medya grubunun ise Cemaate isnad edilmemesi, grubun medyası olarak görülmemesi gerektiği ve bu oluşuma tamamen “kendi inisiyatifi” ile dahil olduğunu vurgulamaktadır. Grubun ve daha önemlisi Cübbeli Ahmet Hoca'nın, İsmailağa Cemaatinin seneler içerisinde oluşan profili ile uyuşmayan faaliyet alanı sebebiyle grup içerisinde kendisine rağbet edilmediği, eleştirildiği, nüfuz alanının oldukça sınırlı olduğuna dair yorumlar mevcuttur. Çalışmanın başında tarafımıza da iletilen bu yorumların gerçeği yansıtmadığı şu aşamada söylenebilir. Kendisi ile yapılan görüşmede Cemaat içi görüşmelerde tarafımıza referans olmuş ve onun referansı ile merkezdeki hocalarla görüşme imkanına ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışma süresi boyunca yapılan gözlemler grup klikleri arasındaki ilişkilerin değişken olduğunu göstermiştir. Çalışma süresi boyunca ağırlıklı olarak müşahade edilen husus ise Cemaatin tabanında büyük oranda karşılığı olduğudur. Tarafımızca katılınan kadın

<sup>308</sup> Dergi yayın faaliyetine son vermiştir.

<sup>309</sup> 02.07.2019 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>310</sup> Bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, İstanbul: Tuana Yayıncılık, 2017, s. 77, 471.

sohbetlerinde Cübbeli Ahmet Hocanın televizyon performanslarından sitayişle bahsedildiğine şahit olunmuştur.

Giyim-kuşam, haremlik-selamlık, modern eğitime karşı duruş, televizyon, radyo ve türevlerini reddediş İsmailağa Cemaati'nin temel karakteristiklerinden olup, senelerce devam eden bilinen tutumun dışında görülen her türlü faaliyet “kişisel inisiyatif” olarak kabul edilmektedir ve kanaat önderi olarak kabul edilebilecek grubun önde gelen isimlerinin kendi ictihadları üzere hareket etmelerinin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte mevzubahis faaliyetlerin kamuoyunda İsmailağa Cemaati'ne isnad edildiği, gruba nispetle meşruiyet kazanıp kabul gördüğü eklenmelidir. “Kişisel inisiyatif” tabiri grubun temel karakteristiği ile uzlaştıramayan faaliyet alanlarında “koruyucu kalkan” görevi gören bir söylem olarak kabul edilebilir. Ali Ulvi Uzunlar ismi bu duruma iyi bir örneklik oluşturmaktadır.<sup>311</sup> Cübbeli Ahmet Hoca'nın medya grubuna benzer şekilde, Cemaatin önde gelen isimlerinden Ali Ulvi Uzunlar'ın kurucuları arasında yer aldığı İlk Seç Vakfı'nın bir hizmeti olarak Yeniden Diriliş Koleji de eleştirilere maruz kalmıştır. Modern eğitime ve üniversiteye karşı olan grubun temel tutumu dışında kabul edilebilecek kurumun nispet edildiği Ali Ulvi Uzunlar, oluşumun Cemaate isnad edilmemesi gerektiği ve kendi inisiyatifleri olduğunu dile getirmektedir. “Kadim eğitim sistemi ile modern eğitim sistemini sentezleme” hedefindeki Yeniden Diriliş Koleji'nin, ana okulundan liseye “dinine, vatanına, bayrağına, milletine bağlı” öğrenciler yetiştirme gayretinde olduğu belirtilmektedir. Uzunlar'ın, kolejin Cemaatin kendisine isnad edilmemesi gerektiği üzerinde hassasiyet göstermesinin sebebi, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görülebileceği üzere, grubun modern eğitim sistemine karşı mesafeli duruşu ve bizzat Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, dinî cemaatlerin başvurduğu hastane veya okul açma faaliyetlerine karşı tavrı olduğu söylenebilir. Kız erkek ayrı sınıflarda ders görülmesi, hafızlık ve Arapça eğitimi ile grubun temel kabulleri muhafaza edilmekle birlikte, İngilizce'yi de temel yabancı diller arasında kabul etmesi, bunun yanında Rusça, İspanyolca ve Çince'yi seçmeli ders olarak kabul etmesi, lise ve üniversiteye giriş sınavlarına hazırlaması Yeniden

<sup>311</sup> Ali Ulvi Uzunlar ile görüşme yapılmak istenmiş, telefonuna ulaşılmış, olumsuz bir cevap alınmamakla birlikte, kendisine bizzat ulaşılamamış, görüşme gerçekleştirilememiştir.

Diriliş Koleji'nin İsmailağa Cemaati'ne isnad edilmesinin istenmeme sebeplerinden görülebilir.<sup>312</sup> Çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilecek olan mülakatlar kapsamında kendileri ile görüşme yapılan 59 yaşındaki psikolog P.A. ve 40 yaşındaki öğretmen Ö.A'nın İngilizceye dair söyledikleri dikkat çekicidir. P.A. İngilizcesinin çok iyi olduğunu çalışma hayatında da aktif kullandığını ve hatta kızı ile birlikte kitap çevirisi yaptığını belirtmekle birlikte tarikata girdikten sonra “kafirlerin dilini unutmak için özel gayret sarf ettiğini ve başardığını” aktarmaktadır. Ö.A. ise çocuklarını İngilizce kursuna göndermemesi için eşini nasıl ikna ettiğini övünerek anlatmakta ve “Biz Müslüman Türküz. Ahiret dili Arapça. Arapçayı öğrenmeyi çok isterim ama biz kafirlerin dilini öğreneceğimize onlar bizim dilimizi öğrensın” ifadelerinde bulunmaktadır. Bu iki örnekle birlikte bugün hakim olan anlayışın bu şekilde olmadığı belirtilmelidir. Görüşmeciler Arapçaya merkezi bir konum vermekle birlikte diğer dillerin öğrenimine de önem atfetmektedir. Kendileriyle görüşme yapılan kadın görüşmecilerden 23 yaşındaki medrese ve üniversite öğrencisi Ö.B İngilizce ve Arapçası, 49 yaşındaki knesiyolog H.K. ise İngilizce, Almanca, Arapça ve Rusçası olduğunu övünerek dile getirmektedir. Bununla birlikte kaydedilmesi gereken husus gerek İlk Seç Vakfı'nın gerekse merkez İsmailağa Grubu'nun hassasiyetine rağmen, mülakat veya çeşitli vesilelerle kendileri ile görüşme yapılan müritlerin ağırlıklı kısmının böyle bir ayrımı nazar-ı dikkate almadığıdır. Yine bu noktada kendileri ile görüşme yapılan kadın müritlerin kahir ekseriyeti çocukları ama özellikle de erkek çocukları için Yeniden Diriliş Koleji'ni tercih edebilecekleri ve fakat okul ücretlerinin yüksek olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Masum Bayraktar ve Fatih Medreselerini, her ne kadar kendileri Mahmut Ustaosmanoğlu ve İsmailağa isimlerini sıkça kullansa da, Cemaat içi gruplaşmadan saymak çok doğru görünmemektedir. Gerek Fatih Medreseleri, FM televizyon kanalı, İsmailağa Medya A.Ş., Efendi Eğitim Kurumları ve sosyal medya hesapları,

---

<sup>312</sup> Cemaatin modern eğitime karşı tutumlarına ilerleyen başlıklarda detaylı yer verilecek olmakla birlikte, Ustaosmanoğlu'nun iki cümlesi ile mesele burada özetlenebilir: “Üniversite; küfür, akrep yuvası. Ona sahip oluyorlar da şeriata sahip olmuyorlar. Böyle bir millet kafirin çizmesi altında ezilmeye layıktır.”, “İngilizce konuşmak haramdır demiyorum ama onların dilini yükseltiyorsun, onları yükseltiyoruz demektir.” Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 107, 217.

gerekse sahada aktif bir faaliyet alanına sahip Masum Bayraktar Grubu, İsmailağa Cemaati merkezi tarafından 2013 yılında reddedilmiş ve bir mahkeme süreci de yaşanmıştır. Cübbeli Ahmet Hoca, “Masum Bayraktar’ın kendisi uyarıldıktan on beş sene sonra tövbe etmiş olsa da, Vahdet-i Vücutçu bir tasavvufi yaklaşımı benimsemeleri, İsmailağa makbuzu basarak para toplamaları ve dışarıdan bazı gruplarla irtibatlı olmaları sebebiyle bizzat Ustaosmanoğlu tarafından İsmailağa Cemaati’nden olmadıkları yönünde karar verildiğini” ifade etmektedir. İlâveten çalışma vesilesi ile görüşülen önde gelen isimlerin tarafımızı Bayraktar hususunda uyardığı da belirtilmelidir.

İsmailağa Cemaati’nin yeni lideri Hasan Kılıç ismi Mahmut Ustaosmanoğlu’nun cenaze töreninde, Ustaosmanoğlu’nun oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu tarafından Ustaosmanoğlu’nun vasiyeti kaydıyla ilan edilmiştir. Hasan Kılıç isminin Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere devlet erkânından birçok ismin bulunduğu cenazede ilan edilmesini grup içerisindeki ayrışmalar ve bu sebeple doğacak tartışmaların engellenmesine yönelik bir adım olarak okumak da mümkündür. Nitekim cenaze töreninin ardından törende kimin hangi sırada kiminle durduğu, Ustaosmanoğlu’nun cenaze işlemlerine kimlerin dahil olup kimin engellendiği, yeni lider Hasan Kılıç’ın şeyhliği ve otoritesi ve rabitanın Mahmut Ustaosmanoğlu’na mı yoksa yeni lidere mi yapılacağı konuları gündeme gelmiştir. Cübbeli Ahmet Hoca cenaze işlemlerinden uzak tutulduğuna dair sitem ederken, defin işlemlerinde etkin olduğu öğrenilen Ustaosmanoğlu’nun Zehra Hanım ile evliliğinden ailesini özelde Ahmet Ustaosmanoğlu’nu kastediyor olsa gerektir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun vefatının hemen ardından Saadettin Ustaosmanoğlu ve Cübbeli Ahmet Hoca arasındaki kavganın ateşlenmesi ve yine Cübbeli Ahmet Hoca’nın rabitanın kime yapılacağı konusunda merkez İsmailağa İstişare Heyeti tarafından şahitliğine başvurulmasını kendisinin o heyette olmadığına dikkat çekerek paylaşması İsmailağa Cemaati’ndeki gruplaşmalar ve bu ayrışmaların geleceği konusunda önemli ayrıntılardır. Bu örnekler çoğaltılabilecek olmakla birlikte kastedilenin arzı noktasında bu kadarı yeterli görülmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun hayatı boyunca yanında olmuş ve bizzat kendisi tarafından işaret edilen isim olarak Hasan Kılıç ismi, kanaatimizce grubun ayrışma hatlarının

keskinleşmesini bir süre erteleyebilecek olmakla birlikte zamanla bu hatların derinleşmesine engel olamayacaktır. Kanaatimizce bir geçiş dönemi lideri olacak olan Kılıç görünür bir liderliği olmayacağı ve Cemaatin Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “var ama yok” olduğu dönem üzere devam edeceği düşünülmektedir. Cemaat içi yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre Kılıç'tan sonra grubun başına geçeceği ve etkili olacağı düşünülen isim Mahmut Eren'dir.<sup>313</sup>

### 2.1.3. Devletçi Karakter ve Siyasetle İlişkileri

İsmailağa Cemaati'nin devletçi bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Kendileri ile görüşme yapılan, grubun önde gelen isimlerinin vurguladığı temel hususlardan birisi de devlete olan bağlılıkları olmuş ve kendilerinin “devletin karşısında hiçbir zaman bir güç olmadıkları”nın altını çizmişlerdir. “Devleti zor durumda bırakmak” ifadesi de konuyla ilgili sıkça dile getirilmiş ve “büyüklere itaat” noktasında insanların sıkıntısı olduğu, poşet yasağına gösterilen tepki üzerinden izah edilmiştir. Fetö'den örnek vererek konuya değinen, önde gelen bir başka isim, onların akaid bilmediklerini, bilseler devlete başkaldırmayacaklarını, devlete baş kaldırmanın İsmailağa Cemaati için asla söz konusu olmayacağını belirtmiş ve İbn Bâce'ye dayandırarak “Eğer üzerinize Habeşî veya burnu kulağı kesik bir köle emir tayin edilse sizi Allah'ın kitabı ile sevk ve idare ettiği sürece ona itaat edin” hadisi ile görüşünü delillendirmiştir. Ustaosmanoğlu'nun torunu Abdülhâlık Ustaosmanoğlu, Cemaatin dışarıdan sistemle kavga eden bir görüntüsü olsa da devletçi bir cemaat olduklarını, hocaların askere gitmekte büyük istek gösterdiklerini ifade etmekte, Ustaosmanoğlu'nun asker anılarından bahsettiğini ve “Bugün çağrılısam yine giderim” dediğini aktarmaktadır. Yine kendisinin, askerde tutulan nöbetin sevabından bahsettiği aktarılmakta ve kendisinin askerlik görevi esnasında vaazlar verdiği ve döneminin komutanlarından birinin “bu adam askerliği bizden daha iyi anlamış” dediği belirtilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tarlada çalıştığı sırada gelen askerlik celbini abdest alarak kabul ettiği de bu minvalde sıkça anlatılan anekdotlardandır.

<sup>313</sup> Mahmut Eren Mahmut Ustaosmanoğlu ve Hasan Kılıç'ın torunudur.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu'nun grubun devletçi karakterinden bahsederken yer verdiği bir husus ise, medyada da çok yer bulan, "İsmailağa Cemaati'nin Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı bir denge unsuru olarak derin devlet tarafından bizzat Çarşamba'ya yerleştirildiğine" dair iddiadır. Bu tarz iddiaların bazı kesimler tarafından kasıtlı ortaya atıldığı, devletin, aksine kendilerine çok müdahale ettiğini, 28 Şubat döneminde çok sıkıntı çektiklerini ve daha da önemlisi cemaatlerinin iki önemli isminin herkesin gözü önünde alenen şehit edildiğini ifade etmektedir. Devlet tarafından Çarşamba'ya yerleştirildikleri ve yine devlet tarafından korundukları iddialarının doğru olmadığını belirten Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu, kendilerinin tekke kültürlerinin iki yüz senelik bir geçmişlerinin olduğunu kaydetmekte ve adres olarak İsmet Efendi Tekkesi'ne işaret etmektedir. Rahatsız olunan bir diğer hususun ise "merdiven altı" ifadesi olduğunu ve bunun hakaret maksatlı kullanıldığını dile getirmekte ve rahatsızlığını "Bize Babil kulesinin üstünde eğitim olanağı tanıdınız da biz mi merdiven altına girdik" şeklinde ortaya koymaktadır. İsmailağa Cemaati medreselerinde yetişmiş okul ve Diyanet gibi devlet kurumlarında hizmet veren insanların olduğunu, fakat radikal bir görüntüleri olduğu için bunu açıktan söylemekten çekindiklerini ifade etmektedir. Medrese eğitim sistemlerinin büyük emek içerdiğini ve ciddi bir faaliyet olduğunu ve fakat bir "merdiven altı" ifadesiyle bütün emeklerin göz ardı edildiğinden şikayet etmektedir. Bu noktada, Cemaatin devletçi tutumunu destekleyen, tabiri caizse içerisini dolduran, Selçuklu ve Osmanlı vurgusunun yüksek olduğu bir Türk Milliyetçiliği'ne yer verilmesi gerekmektedir. Beykoz Marifet Derneği Grubu başkanı olarak bilinen Muhammed Keskin'in aşağıda yer verilecek ifadeleri grubun tutumunu özetler niteliktedir:

"Elbette ırkçılığın mel'un olduğunu, Allah'ın asla ırkçılıktan razı olmadığını biliyoruz. Lakin ırkçılığı da iyi anlamak lazımdır. Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Efendimizin beyan ettiği gibi; kişinin ırkını, kavmini sevmesi ırkçılık değildir. Bilakis kişinin zulüm üzerine kavmine yardım etmesi yani haksız olduğu halde kavmini savunması ırkçılıktır. Bizler ecdadımızı yani Osmanlı ve Selçukluları Türk oldukları için sevmiyoruz. İslam'a ve Müslümanlara bin yıl adaletle, edeple, tevazuyla hizmet ettikleri, İslam'ı ve Müslümanları canlarını hiçe sayarak kahramanca savundukları için seviyoruz. Dağılan, memleketleri işgale maruz kalan kafirlerin zulmü altında inleyen bu ümmeti toparlayıp tek vücut haline

getirebilecek millet yine bu millettir. Şunu itiraf etmek lazım ki; Ümmet-i Muhammed'in Türk milletine ihtiyacı vardır.”<sup>314</sup>

Bu noktada Cemaatin devletçi karakteri yanında siyasetle ilişkisine yer verilmelidir. Grubun lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun siyasete karşı tavrını ortaya koyan oldukça net ifadeleri bulunmaktadır. “Bana siyaset hususunda izin verilmedi” ve “Davamız o kadar büyük ki, siyaset ancak ayaklar altında kalıyor”<sup>315</sup> bu ifadelere örnek olarak verilebilir. Ustaosmanoğlu'nun hayatının anlatıldığı kitapta onun “Sami Efendi'yle karar aldık, partiler üstü kalacağız” şeklindeki ifadesine yer verilmekle birlikte siyasi liderlerle de görüştüğü ve onlara nasihatlerde bulunduğu da aktarılmaktadır.<sup>316</sup> Görüştüğü siyasi liderleri, onlara nasihatlerini ve Ustaosmanoğlu'nun siyasete karşı tutumunu torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu tarafımıza şu şekilde aktarmaktadır:

“Süleyman Demirel ile bir görüşmesi var. Kendisinin oy talebi var. Efendi Hazretleri de bu talep üzerine “Sen cübbe, şalvar giyeceksin Nazmiye de çarşaf giyecek. O zaman neden olmasın” şeklinde cevap veriyor. Bunun üzerine oradaki insanlar gülmeye başlıyor. Bu yönü yüzünden Hoca Efendi yıllarca hep eleştirildi, dalga konusu oldu. Ama bugün geline nokta baktığımızda sabit olmak ve kendi efkârını savunmanın bu şekilde olacağını görürüz. Bunlar bugün bizim temiz bir camia olduğumuzu gösterir. Bizde ne parasal ne de diğer noktalarda bir kirlilik görülmez. Cemaatimiz senelerce yapısını ve fikirlerini muhafaza etmiştir. Tabi burada Efendi Hazretlerinin kerameti söz konusu. Efendi Hazretlerinin pazarlığı hep din üzerinedir. “Dindar ol sana köle olayım, dine sahip çık ben hep senin arkandayım.” Onun düşüncesi hep böyleydi. Özal’a da böyleydi. Tayyip Bey ile de yakınlığı yine bu minval üzerinedir. Erbakan hoca ile yakınlığı da bu minval üzerinedir. Bütün siyasiler ile görüşmüştür. Deniz Baykal ile görüşmüşlüğü var. Hatta Deniz Baykal için “Ne kibar adam!” demiştir. Anlattım beni dinledi diyor Baykal için. O arada Türkeş ile görüşmüş mesela. Kısa bir konuşmadan sonra abdest alırken yanındaki hocaya demiş ki “Ya buna şeriatan bahsetsem kaldırır mı?” Bu Efendi Hazretlerinin nabza göre şerbet verme durumunu göstermektedir. O yolundan davasında hiç vazgeçmemiş, herkese anlatmıştır. Bir gün yanına rütbeli bir asker geliyor. Kahve ikram etmişler adama. Efendi Hazretleri gelmiş rütbeli askere sarılmış. Baya da bir bırakmadı onu deniyor. Adam zaten istemeden gelmiş. Devlet göndermiş. Konuşuyorlar. Efendi Hazretleri “Bak hazır ihtilal oldu yetkiyi ele geçirdiniz. Gelin şeriatı ilan edelim” diyor. Adamın elinde kahve vardı. Kahveyi koydu kalktı hemen. “Hocam ben sizi görmedim, konuşmadık. Ses kaydı falan yok dimi” demiş ve çıkmış gitmiş adam. Burada bir dert var. Efendi Hazretleri çizgisini hep muhafaza etmiş.”

İsmailağa Cemaati'nin siyasetle olan ilişkisi grubun kendi literatüründe oldukça nötr ve mesafeli bir şekilde tasvir edilirken, pratikte özellikle Cemaat içi

<sup>314</sup> Muhammed Keskin, “Köklü Türkiye”, *Marifet Dergisi*, İstanbul, Mayıs 2016, sy. 44, s. 2.

<sup>315</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 313.

<sup>316</sup> Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2018, s. 27.

gruplar nezdinde mesafe biraz azalmaktadır denilebilir. Tiftikçi İsmailağa Cemaati'nin, tarihi boyunca, MSP çizgisini takip ettiğini belirtmekte ve Ak Parti'nin ikinci iktidar döneminden itibaren Ak Parti'yi desteklemekle birlikte, Saadet Partisi'ni destekleyen grupların olduğunu da kaydetmektedir.<sup>317</sup> Grubun siyasi tutumuna dair tarafımızca gözlemlenen husus ise Saadet Partisi desteğinin az da olsa devam etmekle birlikte, Cemaatin ağırlıklı olarak Tayyip Erdoğan'a duydukları sempati ve hüsnü zan sebebiyle Ak Parti'yi desteklediğidir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus grubun Erdoğan dışında partiye olan bu desteği ehven-i şer mantığıyla yaptıkları ve esasında şeriat düzeni istedikleridir. Yine kaydedilmesi gereken husus “Tayyip Erdoğan'ın gücü yetmediği için şeriat düzenini getiremediği”ne ve bir gün bu düzenin geleceğine dair inançlarıdır. Bu anlamda esasında grubun Ak Parti'den ziyade Tayyip Erdoğan'ı desteklediği tespit edilmelidir. İsmailağa Cemaati'nin merkezi olarak kabul edilen, Çarşamba Grubu/İsmailağa Cami İlim ve Hizmet Vakfının siyasete karşı mesafeli bir tutum sergilediği, buna mukabil grup içerisinde siyasi iradenin muhatap aldığı ve dönem dönem ziyaretler düzenlediği yer olduğu görülmektedir. Siyasete karşı mesafeli tutum Cemaat içindeki gruplar için, ihtiyatlı bir tabirle, kısmen geçerlidir. Beykoz Marifet Derneği Grubu, medyadan da takip edilebileceği üzere, Ak Parti'ye karşı, temkinli olmakla birlikte, daha eleştirel/tenkidçi bir tutum takınırken<sup>318</sup>, Cübbeli Ahmet Grubu'nun özellikle seçim dönemlerinde aşıkâr görüldüğü üzere, Ak Parti'ye açık destek verdiği görülmektedir. “Dini ve milli bir vazife” adı altında siyasi yorumlarda bulunan Cübbeli Ahmet Hoca'nın sosyal medya hesaplarından siyasiler ile yaptığı görüşmelere dair paylaşımlarda da bulunmaktadır. Müntesiplerin tarafımıza belirttiği ve konuyla ilgili yer verilmesi gereken bir husus da, seçim dönemlerinde İsmailağa Cemaati'ne mensup hocaların, kürsülerinden hangi partiye oy verilmesi gerektiğine dair sohbetlerde bulunduklarıdır. Bu durumu üzülerek

<sup>317</sup> Detay için bkz. Osman Tiftikçi, *Türkiye'de İslamî Hareket*, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2. bs., 2014, s. 192-207.

<sup>318</sup> Özellikle Marifet Dergisi'nin Önsöz veya Mukaddime kısımlarında, ihtiyatlı ifadelerle dile getirilen eleştirilerin örnekleri için bkz. *Marifet Dergisi*, Rasul Bölükbaşı, “Başımıza Gelen Musibetlerin Sebepleri”, Ekim 2015, sy. 37, s. 34; Muhammed Keskin, “Köklü Türkiye”, Mayıs 2016, sy. 44, s. 2-3; Muhammed Kesin, “Mukaddime”, Haziran 2016, sy. 45, s. 2. Söz konusu eleştirilerin ülkenin dini ve milli meselelerine dair yürütülen politikalarla ilgili olduğu belirtilmelidir.

belirten bir grup mürit, Ustaosmanoğlu'nun tutumunu hatırlatmakta ve hocaların bu tavrı yüzünden sohbetlere devam etmeyen ihvanların olduğunu dile getirmektedir.

Tekin Türkiye’de siyaset ve cemaat arasındaki ilişkiyi cemaat ve siyasi yapı tarafları üzerinden kurmakta, siyasetin cemaati “görmezden gelme”den “işlevsel faydacılık”a kadar farklı ara noktalarda değerlendirdiği tespiti yapmaktadır. “Din siyaseti”nin dalgalı seyrini, iktidarlarla bağlantılı olarak değişen katı tutum ve gevşemeler arasındaki gelgitler olarak izah etmektedir.<sup>319</sup> İçerisinde bulunulan coğrafyada dini grup ve cemaatlerin siyaset ile ilişkisi Tekin’in ifade ettiği şekliyle “dalgalı bir seyir üzerinden okunabilecek iken İsmailağa Cemaati söz konusu olduğunda bu dalgalanmanın çok hareketli olmadığı tespit edilmelidir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte yerleştirilmeye çalışılan yeri insan vicdanı olarak belirlenmiş ve dünyevi her tür iddiadan arındırılmış modern din anlayışının, şeriat vurgusu ve Sünneti temsil iddiası ile öne çıkmaya çalışan bir dini grup ile ilişkisinin gergin olabileceği ilk planda tahmin edilebilecektir. Grubun literatürü modern din anlayışına reddiyeler ile dolu olsa da söz konusu anlayışın savunucusu konumundaki devlet ile münasebete girmeme, tabiri caizse devletin dikkatini çekmeme İsmailağa Cemaatinin özellikle bir dönem benimsediği tutumun izahı olarak kabul edilebilir. Çakır’ın “İslam gettosu” olarak tabir ettiği yapılaşma grubun modern dünyadaki her tür iddia ve istekten uzak bir kaçınma durumunu ifade etmektedir. Türkiye siyaseti tarihinde devlet-siyaset-cemaat ilişkilerinde kenarda kalmayı tercih eden, herhangi bir siyasi iddianın açık savunuculuğundan geri durmaya çalışan bir grup olarak Cemaatin mensuplarının “hiçbir zaman devletin karşısında bir güç olmadıklarına” yönelik ifadeleri içlerinde bulundukları coğrafya ve resmi ideoloji karşısında var olabilmenin ifadeleri olarak da okunabilecektir. “Devlete itaat” söylemi de yine grup özelinde önemli ifadelerden olup Türkiye siyasi tarihi boyunca uzak durdukları “aktivist” tavrın meşruiyet ifadesi olarak kabul edilebilir. Buna mukabil yine grubun müntesiplerinden sıkça duyulan “devleti zor durumda bırakmama” ifadesi ise kanaatimizce güncel siyasi konjonktür ile anlam kazanmaktadır. Bu deyiş Cemaatin

---

<sup>319</sup> Mustafa Tekin, “Türkiye’de Din Siyaseti ve Siyaset-Cemaat İlişkisi”, *Kuran ve Toplumsal Bütünleşme*, ed. Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015, s. 548.

eskiye nazaran ortak bir dil yakalayabildiği bir idarenin izlerini taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte İslam'ın kültürel alandaki etkinliğinin azaltılması yönünde gelişen laiklik anlayışının ve bu doğrultuda izlenen siyasetin belirlediği “öteki” ve “irtica temsilcileri” olarak görülen kesime karşı devleti zor durumda bırakmamak anlamına gelmektedir. Nihai olarak Tayyip Erdoğan'a “dini ve milli” bir misyon yüklenerek onun partisinden ayrı değerlendirilmesi, kendisinin “şeriatı getirme” yönünde isteği olduğuna dair iddiaları, “ehven-i şer” yorumları ve devletçilik ve Türk milliyetçiliğine dair vurguları grubun tedirgin bir modernleşme sürecinde olduğunun işaretleri olarak okunabilir. Siyasileri ve siyasi gündemi metafizik bir anlatı ile değerlendirmek, böyle bir anlatı ile gündeme dahil olmak ve görüşlerini “İlahi plan”, “ilham”, “zuhurat”, “ümme” gibi İslami terimlerle paylaşmak grup içerisinde yapılan görüşmelerde karşılaşılan durumlardandır. Tedirgin bir modernleşmenin göstergesi olan bu durum aynı zamanda grubun siyasetle ilişki kurmada kurduğu meşruiyet kanallarından biridir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun siyasete dair tutumu, sözleri ve grubun karakteristikleştiği tarihsel süreç bu tedirginliğin sebebi olarak gösterilebilir. Netice olarak müntesiplerinden önde gelen isimlerine kadar İsmailağa Cemaatinin geçmişe nazaran bugün, devam edecek olan süreçte ilerleyeceği/gelişeceği/somutlaşacağı düşünülen belirli siyasi iddia, yorum, tavır ve tutumunun mevcut olduğu belirtilmelidir.

#### **2.1.4. Diğer Dini Grup ve Kurumlara Bakış**

Dini grubun sosyolojik analizinde önem arz eden konulardan birisinin de diğer dini kurum ve cemaatlere karşı bakış olduğu söylenebilir. Bir anlamlandırma sistemi olarak din/dini gruplar mensubuna kimlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken bireyler kendilerini öteki ile kıyaslayarak bir kimlik oluşturmaktadır. Bir diğer ifade şekliyle her grup başka bir grup karşısında, başka bir gruba rağmen ve başka bir grupla birlikte var olmaktadır.<sup>320</sup> Dini gruplar arasında ilişki iş birliği ve rekabet şeklinde tespit edilmekle birlikte, esasında söz konusu olan

---

<sup>320</sup> Asım Yapıcı, “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdulah Özbolet, Mustafa Macit, Adana: Karahan Kitabevi, 2016, s. 44.

durumun her iki modeli de içerdği kabul edilebilir. Müntesibi olunan grubu, diğer dini gruplardan daha iyi görme eğilimi müsellemler bir durumdur.<sup>321</sup> Bir diğer ifadeyle grup içerisinde doğru sempati ve bağlılık, grup dışına doğru çelişme ve farklı olma duygusu, ihtiyatlı bir ifadeyle, neredeyse her dini grup için geçerlidir.<sup>322</sup> Her grubun kendini diğerlerinden ayıran psikolojik barikatları olduğu gibi sakal, bıyık, giyinme ve örtünme şekillerindeki detaylar üzerinden takip edilebilecek fiziksel barikatları da olduğu bir gerçekliktir. Grubun kimliği ve sınırlarını pekiştiren bu fiziksel barikat İsmailağa Cemaati'nin en önemli gösterenleri olarak kabul edilebilecek olan sarık, cübbe, şalvar, sakal ve çarşaf ile kendini göstermektedir. “Sünnete ittiba” başlığı altında savunusu yapılan bu giyim tarzı grubun mensuplarının, İslam'ı ve Peygamber Sünneti'ni temsil noktasında kendilerini merkezde görme ve diğer cemaatlere karşı, tabiri caizse, bir üstünlük olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus bu fiziksel barikatın eskisi kadar güçlü olmadığı, söz konusu giyim şeklinde olmayan mürit sayısının da oldukça fazla olduğudur. İlaveten gruba dair yapılan çalışmalarda dile getirilen sarık, cübbe, şalvar ve çarşafın olmazsa olmaz ve Cemaate giriş şartları arasında olduğuna yönelik ifadelerin bugün geçerli olmadığı belirtilmelidir.<sup>323</sup> Kendileri ile görüşme yapılan müntesiplerin hemen hemen hepsi bu konuya dikkat çekmekle birlikte, diğer dini gruplara olan saygılarını ve müridleri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun dini cemaat liderleri ile her zaman irtibatla olduğu ve kendilerine onlara karşı saygı ve sevgi üzere olmaları yönünde nasihatle bulunduğunu da eklemektedirler. Şenocak, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sohbet ve derslerinde ümmet bilincinin altını çizdiğini, cemaatler arası dayanışmaya çok önem verdiğini ve kendisinin gençlik yıllarında farklı cemaatlerin lider kadrolarıyla çok görüşmeler yaptığını ifade etmektedir. Mehmet Zahit Kotku ve Mahmut Sami Ramazanoğlu bu isimlerin başında gelmektedir ve kendileri ile belirli periyodlarla

<sup>321</sup> Çiğdem Kağıtçıbaşı, Z. Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Evrim Yayınları, 2014, s. 266.

<sup>322</sup> Cemal Özel, “Dini Grupların Birbirleriyle Olan İlişkilerini Etkileyen Bazı Faktörler: Psikososyal Bir Yaklaşım”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, sy. 72, 2018, s. 334.

<sup>323</sup> Bkz. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, İstanbul: Metis Yayınları, 11. bs., 2014, s. 64; Nimetullah Akın, “Resmi Din Öğretimi ve Gayri Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler”, *Kuran ve Toplumsal Bütünleşme*, ed. Hayati Hökelekli, Vejdî Bilgin, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kuran Araştırmaları Vakfı, 2015, s. 629.

görüşmeler yapıldığı belirtilmektedir.<sup>324</sup> Ustaosmanoğlu'nun "Sami Efendi'yle karar aldık, partiler üstü kalacağız"<sup>325</sup> sözü burada zikredilebilir. Tutulan yolda tam anlamıyla tasvip edilmese dahi, fitneye mahal vermemek adına saygı duyulması gerektiği yönünde bir anlayışı benimsediği aktarılan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "İslam'a hizmet eden şahısların aleyhlerinde olmamız düşünülemez" dediği rivayet edilmektedir. İsmailağa Cemaati'nin diğer dini grup ve cemaatlere bakışından daha çok dikkatleri çeken husus, grubun İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'ne karşı tavrıdır. Evvela Cemaatin mevzubahis kurumlara karşı tutumunun, Türkiye tarihinde Süleymancılar ile İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri arasındaki çatışma benzeri bir durum olmadığının belirtilmesi gerekmektedir.<sup>326</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu dahil Cemaatin çoğunluğu tarafından öteki olarak belirlenen söz konusu kurumlara Kocaman, yazısında şu şekilde yer vermektedir:

"İmam Hatipler kurulduğunda, dört mezhebin müftüsü ve padişahların hocası olan Ali Haydar Efendi Babamız (Kuddise Sirruhu); "Şimdi buldular dini yıkmanın yolunu" buyurmuşlardır. Bu noktaya işaretle Mahmut Efendi Hazretleri de (Kuddise Sirruhu) şöyle buyurmuştu: "Kâfirler anladılar ki İslam gelecek, dediler ki bari yanlış gelsin" Buna rağmen ilk seneler bu okullardan mezun olanlar her ne kadar amelde gevşek, ilim cihetinden noksan-yetersiz ve din adamlığında ehliyetsiz olsalar da umumen Ehli Sünnet akidesini-inancını benimseyen kimselerdi. Fakat amel noktasındaki gevşekliğim zamanla inanca da sirayet edeceği muhakkaktı. Çünkü inandığı gibi yaşamayanlar, zamanla yaşadığı gibi inanmaya, yanlışlarını meşru göstermeye başlayacaklardı. (...) İlahiyatlar (azı müstesna) İmam-Hatiplerden daha önce bozuldu ve bu bozulma gün geçtikçe derinleşti. İmam Hatipler zannımca son on senede kurulduğu gayeye hizmet ettiği kadar hiçbir zaman hizmet etmedi. İmam-Hatipler, Allah dostu-alim tanımaz, tasavvuf, tarikat inkarcısı, mezhepsiz, hadis-i şerifleri kabul etmeyen ve kendilerinden başka hiçbir din büyüğüne hürmeti olmayan hocalarla dolmuş vaziyettedir."<sup>327</sup>

Kocaman'ın yukarıda yer verilen ifadeleri, Cemaatin söz konusu kurumlara karşı tavrını özetler niteliktedir. Ehli Sünnet vurgusunun oldukça yüksek olduğu bir dini grup olarak İsmailağa Cemaati'nin İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'ni Ehli Sünnet itikadına karşı birer tehlike olarak gördükleri gözlenmektedir. Ustaosmanoğlu da bir değerlendirmesinde Ali Haydar Efendi'nin

<sup>324</sup> Kamil Şenocak, "Kadim Duruşlu Bir Halidi Şeyhi: Mahmut Ustaosmanoğlu", *Demokrasi Platformu*, sy. 6, 2006, s. 142.

<sup>325</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu), s. 27.

<sup>326</sup> Konuyla ilgili bkz. M. Ali Kirman, "Türkiye'de Bir "Yeni Dinî Cemaat" Örneği Olarak "Süleymancılar", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 123-130; Osman Tiftikçi, *Türkiye'de İslami Hareket*, s. 59-61.

<sup>327</sup> Şefik Kocaman, "Ne Olacak Bu İmam-Hatiplerin Hali", *Marifet Dergisi*, sy. 42, 2016, s. 15-16.

yukarıda yer verilen cümlesini hatırlatmakta ve şeyhinin söz konusu okullardaki ilmin kâfi gelmeyeceğini, mihrap ve minberlerin ehil olmayanların eline kalacağını bildiğinden böyle söylediğini ifade etmektedir. Geline süreçte İmam Hatip Liseleri'nin de beğenilmediğini ve bu gidişin sonunun “tam gâvur olmak” olduğunu da eklemektedir.<sup>328</sup> Kendileri ile görüşme yapılan müntesiplerin mevzubahis kurumlara karşı tutumları ise ehveni şer bakışından ağır ithamlara kadar bir yelpazede seyretmekte, çocuğunu göndereceği en son okul bile olmadıklarını söyleyenler ve yalnızca diploması için başvurulacak yerler olduklarını ifade edenler bulunmakla birlikte, onaylayan ve tasvip eden hiçbir müntesip ile karşılaşmadığı belirtilmelidir. Din eğitimi en iyi şekilde yaptığı iddiasında olan bir grubun, diplomaları ile daha geniş kesimler tarafından kabul gördüğü kabul edilebilecek olan bir kesime karşı geliştirdiği ve temelinde “rekabet” olduğu düşünülebilecek olan sert dil beklenebilecek bir durum olsa gerektir. Misyonunu Türkiye'nin maruz kaldığı, Modernizm, Selefilik, Vehhabilik, Şii ve Kuran İslam'ı gibi Ehli Sünnet karşıtı ideoloji ve itikatlara karşı mücadele<sup>329</sup> olarak belirleyen İsmailağa Cemaati'nin, adı geçen akımlarda olduğunu düşündükleri İlahiyat hocaları ile girdiği sert tartışmalar yine beklenebilecek durumlardandır. Söylenilmek istenen Cemaatin söz konusu kurumlara karşı duyduğu tepki ve mesafe modernleşme/modern hayata karşı koyduğu protest tavrın mütemmim cüzlerindendir. İsmailağa Cemaati'nin grup içi bağlılığının temel motivasyonunun modern yaşama dair birçok ayrıntıdan feragat etmek olduğu söylenebilir.<sup>330</sup> Kaydedilmesi gereken önemli husus ise medresede henüz eğitimde olan veya mezun olmuş müntesipler ve dahi ders veren hocalar da dahil müntesiplerin arasında açık öğretim imkanıyla İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi diploması almak isteyenlerin sayısının fazla oluşudur. Erkekler arasında ise söz konusu eğitimlerini akademik alana taşıyarak akademik kariyer yapanlarla da karşılaşmıştır. Cemaatin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakışı ise yine benzeri minvalde kadrolarında, büyük oranda işinin ehli olmayan insanların bulunduğu yöneliktir. İmam Hatip ve İlahiyat devamı olarak görülen kurumun çalışanlarının

<sup>328</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 104.

<sup>329</sup> Muhammed Keskin, “Mukaddime”, *Marifet Dergisi*, sy. 42, 2016, s. 1.

<sup>330</sup> İrfan Özet, *Fatih Başakşehir: Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. bs., 2019, s. 121.

amel bakımından da zayıf oldukları, özellikle imamların görevlerini hakkıyla yerine getirmedikleri, görevli bulundukları yerlerdeki insanlarla samimiyetle ilgilenmedikleri tarafımızla paylaşılan eleştirilerdir. Yapılan görüşmelerde İlahiyat Fakültesi ve Diyanet’e dair getirilen eleştiriler satır aralarında İsmailağa Cemaati medreselerinde yetişmiş erkek müntesiplerin bu kurumların ıslahı yönündeki iddialarını barındırmaktadır. Modern kurumların içerisinde bulunma iradesi, ıslah gerekçesi ile dahi olsa, grubun modernleşmesi bakımından önemli işaretler taşımaktadır.

İsmailağa Cemaati yayınlarından Dirayet Kitabevi tarafından basılan *Ehl-i Sünnet Müdafaası* isimli çalışma, grubun karşısında konumlandığı düşünceleri toparlaması bakımından önemlidir. Ehli Sünnet vurgusu oldukça kuvvetli olan ve müdafaasını kendisine misyon edinen bir cemaatin söz konusu yayınının ağırlıklı olarak İlahiyatçılara ayrıldığı, meselelerin onlar üzerinden tartışıldığı gözlenmektedir. Bugün Müslümanların karşı karşıya kaldığı en ciddi tehlike olarak, İslam aleminin muhtelif coğrafyalarındaki alimlerin ortak kanaat üzere “Sünnet İnkarcılığı” belirlediğine yer verilmekte, hemen akabinde bir diğer büyük tehlikenin de Şii yayılmacılığı olduğu ve aynı zamanda bir ideoloji olan bu görüş ile ilgili “Milli Devlet kurmayı beceremeyince milli bir din kurmayı hedefleyenler köklerinde olan Mecusiliği hala yaşatma adına Şii maskesini kullanmakta ve bu yayılmacı politikayla Alem-i İslam’ı hedef almaktadır”<sup>331</sup> ifadelerine yer verilmektedir. “Modern İlahiyatçılar Ne Yapmak İstiyor?” başlıklı yazıda, mevzubahis grubun stratejileri olarak, “ulema karşıtlığı, sünnet karşıtlığı, Kuran ve Allah karşıtlığı” tespit edilmektedir. Hayri Kırbaşoğlu, Mustafa Öztürk, Mustafa İslamoğlu, Mehmet Okuyan, İhsan Eliaçık, Yaşar Nuri Öztürk ve Caner Taslaman üzerinden bahsi geçen mevzular irdelenmekte ve zikredilen isimlere cevap verilmektedir. Nüzul u İsa ve şefaet meseleleri de İlahiyatçılara yazılan reddiye

---

<sup>331</sup> Yücel Karakoç, “Düşünilemeyen Cüret Dahi Edilemeyenlerin Muradullah Diye Takdim Edildiği Günlere”, *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafaası*, İstanbul: Dirayet Kitap, 2. bs. 2017, s. 49.

konularından olup, Cemaatte özellikle Cübbeli Ahmet Hoca tarafından yürütülen çalışmalar ile üzerine eğilinen konu Mehdiliktir.<sup>332</sup>

Teşkilat yapısı ve genel karakteristiğinin tasvirinin ardından, İsmailağa Cemaati'nin esas olan ana omurgası üç sacayağı üzerine kurulabilir. Bunlardan birincisi ve merkez Mahmut Ustaosmanoğlu'dur ki şeyhi Ali Haydar Ahıskavî bu noktada önemlidir. Hemen ardından kanaat önderleri ve medrese kurumu gelmektedir ki grubun en önemli göstereni olarak kabul edilmelidir. Üçüncü kurum ise Vekillik kurumu ve Derneklerdir.

## 2.2. Cemaatin Ana Omurgası

İsmailağa Cemaati'nin ana omurgası Ali Haydar Efendi, kurucu lider Mahmut Ustaosmanoğlu, medreseler, bölge vekilleri ve dernekler şeklinde tespit edilebilir. “Modern zamanın enkazından adam kurtaran” ve “Zaman ne kadar değiştiyse o ve onunla yaşayanlar o kadar aynı kaldılar” ifadeleri ve fıkıh ilmine yetkinliği üzerinden gerek Mahmut Ustaosmanoğlu gerekse müntesipler tarafından kendisine sıkça referansta bulunulan ve Cemaat içerisindeki vurgusu oldukça kuvvetli bir isim olarak Ali Haydar Gürbüzler'in hayatına devam eden başlıkta yer verilecektir. Gürbüzler ismi İsmailağa Cemaati'nin genel karakteristiğini okuma bakımından da ayrıca önemlidir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun modernleşmeye karşı protest duruşu Ali Haydar Efendi'den devraldığı bir miras olarak görülebilir. Ustaosmanoğlu'nun liderliği, Ali Haydar Efendi'den tevarüs ettiği ilim yanında hayatı ile de tamamlanmaktadır. Bununla kasıt Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatının İsmailağa Cemaati'nden öncesi ve sonrası dahil bir bütün olarak grubun gerek literatür gerekse şifahi olarak atıfta bulundukları bir kaynak oluşudur. Karizmatik liderliğin bir gereği/sonucu olarak okunabilecek bu durumdan mütevellit

<sup>332</sup> Bkz. *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafası*, tsh. Mesut Ergün, İstanbul: Dirayet Kitabevi, 2. bs., 2017; *Müslümanın Zihin Dünyasında Sünnet ve Hadis*, İstanbul: Dirayet Kitap, 2018; Ahmet Mahmut Ünlü, *Hazreti Mehdi Kıyamete Yakın Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 3. bs., 2015; Ahmet Mahmut Ünlü, *Nüzûl-i Mesih Risalesi*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2015; Ahmet Mahmut Ünlü, *3 Vasiyetim*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2016.

Ustaosmanoğlu'nun hayatı da bir bütün olarak verilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatının İsmailağa Cemaati'nde tabiri caizse bir prototip olarak kabul edildiği ve sonradan geliştirilmekle birlikte buradan hareketle bir medrese sisteminin oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Grubun sacayaklarından biri olarak tespit edilen medreseler ise grubun temeli ve görünen yüzüdür. Medreselere dair her türlü bilginin İsmailağa Cemaati'nin ayrıcalık özelliklerinin tespiti anlamına geldiği düşüncesinden hareketle medrese sistemi ilerleyen kısımda ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölge Vekilleri ve Dernekler ise, İsmailağa Cemaatinin modern hayata intibakının artışı ile birlikte, tarafımızca ilerleyen süreçte kurumsallık noktasında daha çok gelişeceği düşünülen bir diğer sacayağıdır.

### **2.2.1. Ali Haydar Gürbüzler (Ali Haydar Ahıskavî) (1866-1960)**

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Efendi Babam" şeklinde hitap ettiği ve Cemaat içerisinde "İki Devrin Ulu Hocası", "İstanbul'un Ak Sarıklı Hocası" olarak isimlendirilen Ali Haydar Efendi'nin doğum tarihi, 1926 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması sırasında altmış yaşında olduğuna dair verdiği ifadeye dayanılarak<sup>333</sup>, 1866 olarak tespit edilmektedir. Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin son zamanları, Cumhuriyet devrinin ise önemli bir bölümüne ilmî olarak şahitlik etmesi sebebiyle "İki Devrin Ulu Hocası" olarak isimlendirilmekte ve bu bağlamda Cemaat için ayrıca önem arz etmektedir.

1894 yılında Rusya'ya bağlı olan Ahıska civarındaki medreselerde başlayan eğitim hayatı, Erzurum Bakırcı Medresesi'nde devam etmiş 1895 senesinde Fatih Medresesine kaydolup 1901 senesinde icazetini almıştır. Devamında 1901-1906 yıllarında Medresetü'l-Kudat eğitimini tamamlayan Ahıskavî 1909 yılında Fetvahane müsevvidlerliğine atanmıştır. Aynı yıl İbtidâ-i Haric Medresesi İstanbul müderrisliğine ve 1914 yılında Sahn-ı Seman medresesi fıkıh müderrisliğine getirilmiştir. 1916-

---

<sup>333</sup> Ahmet Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları- 1926*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993, s. 116.

1923 arası belirli aralıklarla huzur derslerinde “muhatap” ve “baş muhatap” olarak bulunan Ali Haydar Ahıskavî aldığı bu eğitim ve bulunduğu görevlere atıfla “Dört Mezhep Müftüsü”, ve “Hallâlu’l-Meşakil” şeklinde isimlendirilmektedir.<sup>334</sup>

Tasavvuf karşıtlığı ile bilinen Ali Haydar Efendinin yolunun, cer için gittiği Bandırma’da Ali Rıza Bezzaz ile kesiştiği ve tasavvufi yolculuğunun başladığı aktarılmaktadır. Devamında gelen süreçte 1914’te Sultan Selim Camii yakınındaki İsmet Efendi Dergahına şeyh olan Ahıskavî’nin buradaki şeyhliği Türkiye’de tekke ve zaviyelerin kapatıldığı tarih olan 1925’e kadar devam etmiştir.<sup>335</sup>

Ali Haydar Efendi 1 Ağustos 1960 tarihinde, Fatih Çarşamba’da İsmet Efendi Tekkesi’nin bulunduğu evinde, birkaç gün komada kaldıktan sonra vefaat etmiştir. Mahmut Ustaosmanoğlu, Mahmud Sami Ramazanoğlu ve Ali Yekta Efendi tarafından cenazesi yıkanmış, Fatih Camii kabristanına, hocası Çarşambalı Ahmet Efendi’nin yanına kendisi için ayrılan yere defnedilecek iken dönemin hükümeti buna izin vermemiş, bunun üzerine Ali Haydar Efendi’nin yakınlarının kararına uyularak Edirnekapı Sakızağacı kabristanına defnedilmiştir. Ali Haydar Efendi’nin caminin dersiamlarından olması sebebiyle, Selatin Camileri hazirelerinin teamülü gereği, Fatih Camii’ne defnedilmesi beklenmiş, bunun için 1956 senesinde gerekli

<sup>334</sup> Detay için bkz. Mehmet İpşirli, “Medresetü’l-Kudat”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. 28, s. 343; Ferhat Koca, “Fetvahâne”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. 12, s. 496; Ülkü Yancı, “18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerine Müderrislerin Atanma Usulleri”, *ZfWT*, 2016, c. 8, sy.1, s. 395-419; İsmail Demirci, “Osmanlı Şeyhülislamlık Kurumunun Bir Birimi “Te’lif-i Mesâil Şubesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, sy. 9, s. 150; Cemal Bayak, “Ahıskalı Haydar Efendi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. 17, s. 28.

<sup>335</sup> Detay için bkz. İhsan Şenocak, a.g.e., s. 36; Tarikatların ve meşayihin II. Abdülhamid’e olan muhalefeti ve 1894 yılından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ise II. Abdülhamid tarafından muhalefet kanadına itilmiş olan çeşitli tarikatlar ile ilişki kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Bununla birlikte yaygın kanaatin Nakşilik’in II. Abdülhamid’e yakın olduğu yönündedir ve bu doğrultuda İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne uzak olduğu yönündedir. Bkz. M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c.1, s. 118. Ayrıca bkz. İsmail Kara, “Tarikat Çevrelerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Münasebetleri”, *Dergâh*, Eylül, 1993, c. 4, sy. 43, s. 14; Muharrem Varol, “Yıldız Sarayı’nın Tekkeleri ve II. Abdülhamid’in Tarikat Siyaseti”, *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 203-221.

izinler alınmış ancak 1 Ağustos 1960 tarihine gelindiğinde, İstanbul valisi Refik Tulga<sup>336</sup> buna müsaade etmediği gibi, Fatih Camii'nde cenaze namazının kılınmasını da engellemiştir. Bunun üzerine Ali Haydar Efendi'nin naaşı kuşluk vakti evinden alınır ve namazı kılınmak üzere Yavuz Selim Camii'ne götürülür. Kalabalıktan ötürü bu işlemin oldukça sıkıntılı olduğu, insanların Yavuz Selim Camii ve Nişancı Mehmed Paşa Camii'ne dağıldığı ifade edilmektedir. Cenaze namazına imameti Mahmut Sami Ramazanoğlu yapmıştır. Müridler tüm cenaze namazı ve defin işlemleri sırasında, cemaatin üzerinden askeri helikopterlerin geçtiğini aktarmaktadırlar.<sup>337</sup>

### 2.2.2. Kurucu Mahmut Ustaosmanoğlu (1931-2022)

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun doğum tarihi çeşitli kaynaklarda 1927, 1928, 1929 olarak verilmekle birlikte resmi kayıtlarda 4 Ağustos 1931 olarak geçmektedir. Trabzon Of ilçesine bağlı Miço (Tavşanlı) köyünde dünyaya gelen Ustaosmanoğlu'nun babası Mustafa oğlu Ali Efendi<sup>338</sup>, annesi Tufan kızı Fatıma Hanımdır.<sup>339</sup> Ustaosmanoğlu'nun anne ve babası hakkında bilgi İsmailağa Cemaati'nin kendi kaynaklarında bulunabilmektedir. Kendi tarlasında ziraatle meşgul olan mütevazı bir çiftçi olarak tanıtılan baba Ali Efendi'nin aynı zamanda meccanen imamlık yaptığı da kaydedilmektedir. Anne ve babası hakkında verilen kısıtlı bilgide onların takva ve vera ehli olduklarının altı çizilmektedir.<sup>340</sup>

Ali Efendi ve Fatıma Hanımın çocuklarının olmadığı, olanların ise vefaatt ettiği, bu durum üzerine Ustaosmanoğlu'nun babasının okuduğu her ezanın ardından

<sup>336</sup> Kısakürek aynı tarihlerde İstanbul Müftüsü olan Bekir Hâki Yener'in Vali Tulga'nın ezanın en azından bir camide Türkçe okutulmasına dair emrine muhalefet sonucunda görevinden alındığına yer vermektedir. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Vesikalar Konuşuyor*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009, s. 41.

<sup>337</sup> Bkz. İhsan Şenocak, a.g.e., s. 171-177; *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 17-19.

<sup>338</sup> Ali Efendi'nin 1954 yılında hacca gittiği sırada Mekke'de vefaatt ettiği ve Cennetü'l-Me'lâ'da, daha önce orada vefaatt etmiş olan babası Mustafa Efendi yakınına defnedildiği kaydedilmektedir. Bkz. *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu): Hayatı ve Fotoğraf Albümü*, İstanbul: Ahıska Neşir Heyeti, 2018, s. 10.

<sup>339</sup> Vanlıoğulları sülalesinden Tufan Efendinin kızı Fatıma Hanımefendinin 1949 senesinde ağaçtan düşerek omuriliğini kırdığı ve bu sebeple vefaatt ettiği belirtilmektedir. Bkz. *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 10.

<sup>340</sup> *Safahâtu Muşrika*, İstanbul: Daru Ahıska, 2015, s. 15.

“Ya Rabbi bana hayırlı bir evlat nasip et!” şeklinde dua ettiği aktarılmaktadır. Anne Fatıma Hanımın bir gece rüyasında ayın koynuna indiği ve dünyayı aydınlattığını gördüğü ve bu rüyanın üzerinden çok vakit geçmeden hamile kaldığı ve Mahmut Ustaosmanoğlu’nu dünyaya getirdiği bildirilmektedir.<sup>341</sup> Ali Efendi ve Fatıma Hanımın daha sonra İsmail adında ikinci çocukları olduğu ve onun hafız ve alim olarak yetişmesi ile Mahmut Ustaosmanoğlu’nun ilgilendiği aktarılmaktadır. Bu noktada kaynaklarda Ustaosmanoğlu’nun kardeşi olarak açık bir şekilde İsmail Ustaosmanoğlu’nun verildiğini, aynı zamanda eniştesi olarak tanıtılan hocası Çalekli Hacı Dursun Feyzi Efendi’nin eşinin ise Mahmut Ustaosmanoğlu’nun baba bir anne ayrı kardeşi olduğunu ifade etmek gerekir. Kaynaklarda Mahmut Ustaosmanoğlu’nun isminin, babası tarafından götürüldüğü ve Allah dostu, alim, veli ve arif bir zat olarak tanıtılan<sup>342</sup>, Kal-Ömer Mahmut Efendi tarafından konulduğuna yer verilmekte ve yine Cemaatin müntesipleri arasında çokça zikredilen şu ifadelerle yer verilmektedir: “Adın benim adım olsun, ilmin benim ilmim olsun, takvan benden fazla olsun.”<sup>343</sup> Kal-Ömer Mahmut Efendi’nin duasının kabul olduğu, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun köydeki diğer çocuklardan farklı hal ve tavırlarda olduğu, bu sebeple köyde kendisinden sonra doğan çocuklara, ona nispetle Mahmut ismi verildiği ve köyünde kendisinden küçük kırk tane Mahmut isimli çocuğun bulunduğu ifade edilmektedir. Ustaosmanoğlu’nun ilim tahsili, daima tefekkür ve teemmül halinde olduğu, sürekli Kuran ile meşgul olduğu yine kaynaklarda yer verilen hususlardandır.<sup>344</sup> Dini bir grubun liderinin karizmatik kişiliğini besleyen/inşa eden bu anlatımlara, Ustaosmanoğlu’nun hayatını konu alan her kaynakta yer verilmektedir. Bu anlatımların hem bir örneği hem de bir sebebi olarak okunabilecek bir diğer anekdot ise Ali Haydar Efendinin, ikisi arasındaki yakınlığı soran çevresine verdiği “onun amel defterine henüz bir seyyie yazılmadı” şeklindeki cevabıdır. Weber tarafından “bireysel olarak bir şahsı sıradan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip

<sup>341</sup> Kamil Şenocak, “Kadim Duruşlu Bir Halidi Şeyhi: Mahmut Ustaosmanoğlu”, *Demokrasi Platformu*, yıl: 2, sy. 6, Bahar 2006, s. 133. İsmail Ustaosmanoğlu 29 Ocak 2015 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul Edirnekapı Sakızağacı Şehitliği’ne defnedilmiştir.

<sup>342</sup> *Safahâtu Muşrika*, s. 16.

<sup>343</sup> Şenocak, a.g.m, s. 133.

<sup>344</sup> *Safahâtu Muşrika*, s. 16.

sayılmasına yol açan nitelikler” şeklinde tanımlanan karizma dini grup liderlerinin otoriteleri noktasında da geçerlidir. Karizmatik gücün geçerliliği ise güce bağımlı olanların kabulüne dayanmaktadır.<sup>345</sup> Karizmatik gücü ve otoritesine dair anlatımlarla liderlerini tanıyan müridler mevzubahis anlatımlara meşruluk kazandırmış olmaktadır. Tarikat cemaati lideri olarak karizmatik kişiliği en güçlü kuracak söylem, ihtiyatlı bir ifade ile “günahtan uzak bir hayat” olsa gerektir. Günahlardan korunmuş ve olağanüstü haller üzerine kurulu bir hayat ve şeyhin mahfuziyeti, müridlerin bağlılığını güçlendiren temel motivasyonlardan kabul edilmektedir. Ustaosmanoğlu’nun istikamet üzere kalması için müridlerinden dua istediğine dair ifadeleri bulunmakla birlikte grubun yayınlarında yer verilen mevzubahis anlatım biçiminin, dini grupların genelinde görülebileceği üzere, müridlerin tabiyetini güçlendirme noktasında tercih edildiği söylenebilir. Mevzubahis anlatımların müridleri tarafından detaylı bir şekilde bilinmesi, anlatılması ve aktarılması ile canlı tutulması İsmailağa Cemaatine has bir özellik olarak kabul edilebilecek cinstendir. Bu durum grubun yayın faaliyetleri noktasındaki yoğun mesaisi ve medreselerdeki performans üzerinden okunabilecektir. Sosyal hayattaki tavır alış, giyimi kuşama, yeniye ve modern olana karşı mesafesi ile geleneksel dini lider profilindeki Ustaosmanoğlu’nun uzunca sayılabilecek bir süredir sağlık sıkıntıları sebebiyle aktif liderlik yapamadığı güncel durumda hakkındaki yayınlar ve anlatımların oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun erken yaşlarda Kuran okumayı öğrendiği, hafızlığını da yine küçük yaşlarda anne babasının nezaretinde tamamladığı aktarılmaktadır. Hafızlığın ardından Balaban köyünde mukim olan Hoca Abdülvehhab Efendi’den Emsile ve Bina okuduğu ardından Mustafa ve Hasan İbrahimoğlu’ndan da Yasin Suresi Tefsirini okuduğu rivayet edilmektedir.<sup>346</sup> Daha sonra Kayseri’ye giderek orada Tesbihçizade Ahmet Efendi’den Sarf, Nahiv ve Farsça okuduğu ve burada bir sene kaldıktan sonra memleketi Of’a döndüğü belirtilmektedir. Süleymaniye Medresesi dersiamlarından ve aynı zamanda ablasının kocası olan Çalekli Hacı Dursun Feyzi Efendi’nin medresesinde belagat, ilm-i kelim,

<sup>345</sup> Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 75.

<sup>346</sup> Şenocak, a.g.m., s. 133.

tefsir, hadis, fıkıh, usul-ü fıkıh gibi ulum-u şeriye çatısı altında toplanabilecek olan dersleri ikmal etmiştir. Burada Osmanlı medreselerinde takip edilen kitapların sırası ile okuduğu belirtilmektedir ki Osmanlı vurgusu İsmailağa Cemaati özelinde ayrıca önem arz etmektedir. Mahmut Efendi'nin bu medresenin ilk talebelerinden olduğu ve kendinden sonra gelen öğrencilere de yardımda bulunduğu ifade edilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun aldığı bu eğitim ve Osmanlı vurgusu Cemaatin medrese organizasyonu ve müfredatında etkili/rehber olması bakımından önemlidir.

Ustaosmanoğlu'nun hayatına dair kaleme alınan metinlerde tarafımızca tarihlendirme hususunda bir sıkıntı/eksiklik gözlenmektedir. Tarihlendirmedeki eksiklik eğitim aldığı dönemi başlangıç ve bitiş noktasıyla sınırlı dahi olsa belirli aralıklara almada problemlere sebebiyet vermektedir. Tarafımızca tespit edilen bazı tarihler ufak yanlışların göz önünde tutulması kaydı ile bir belirlemede bulunmaya imkan vermektedir. Bununla birlikte dönemin şartları ve Cemaate dair genel bir gözlem ile bu eğitim faaliyetlerinin çok sistematik ve spesifik bir sürece tekabül ettiği söylenemeyecektir. Ustaosmanoğlu'nun Çalekli Dursun Efendi'nin medresesinin ilk öğrencilerinden olması, bu medresenin 1938'de kurulmuş olduğu ve 16 yaşında icazet aldığı dikkate alındığında 1946 yılında medrese eğitimini tamamladığı ve takribi yedi sekiz senesini söz konusu medresede geçirdiği kabul edilebilir. Aynı sene içerisinde teyze kızı Zehra Hanım ile evlenir ve Ahmet (d.1949), Abdullah (d. 1952) ve Fatıma (1953-2004)<sup>347</sup> olmak üzere üç çocuk sahibi olurlar. Zehra Hanım uzun seneler hasta ve yatağa bağlı bir şekilde yaşadktan sonra 30 Mart 1993'te vefaat etmiştir. Mahmut Ustaosmanoğlu 26 Ağustos 1993'te Kahramanmaraş eşrafından Şeyh Mansur Baydemir'in kızı Müşerref Hanım ile evlenmiştir. Hanımefendi Cemaate ait kaynaklarda, ilk eşi Zehra Hanım'da olduğu üzere ibadet ve taat üzere tavsif edilmekle birlikte, ek olarak Osmanlı kültür ve terbiyesi üzerine yetiştiği vurgusuna yer verilmektedir ki daha evvel yer verildiği üzere Osmanlı vurgusu Cemaat özelinde ayrı önemi haizdir. Müşerref Hanım

---

<sup>347</sup> Ustaosmanoğlu'nun kızı Fatıma Hanımın eşi cemaat içerisinde Hızır Hoca olarak bilinen, çok sevilen ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ardından onun yerine geçeceği düşünülen Hızır Ali Muradoğlu'dur. Fatih Çukurbostan Camii imamı olan Hızır Hoca 17 Mayıs 1998'de İsmailağa Camisi'nde öldürülmüştür.

İsmailağa Cemaati mürşidinin 2007 baharında Çavuşbaşı'na götürülmesinde etkin olan isim olarak bilinmektedir.<sup>348</sup>

Çalekli Dursun Efendi medresesinden icazetinin ardından Ustaosmanoğlu'nun kendi köyü ve Yaranoz (Kavakpınar) köyünde imamlık yaptığı ifade edilmekte ve bu dönemde köylü üzerinde büyük tesiri olduğuna dair rivayetlere yer verilmektedir. Askerlik döneminin öncesinde aldığı bir diğer ve son eğitim ise Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'dan aldığı kıraat eğitimi olarak kaydedilmektedir. Çifaruksa/Uğurlu köyünde aldığı eğitim dönemi, Aşıkkutlu'nun imzasının olduğu belge ile 1950-1952 yılları arasına tekabül ettiği görülmektedir. Bu eğitimin ardından da şehir şehir gezerek çeşitli ilimler tahsil ettiğine yönelik ifadeler kaynaklarda geçse de spesifik yer ve hoca isimlerine yer verilmemiştir. Ustaosmanoğlu'nun bu dönemde Nakşibendi tarikatının Gümüşhanevi kolu şeyhlerinden Mapsinolu Hacı Ahmet Efendi'ye intisap ettiği fakat askerden evvel rüyasında meşayihın kendisine Ali Haydar Efendi'yi işareti ettiği belirtilmektedir. 1951'de Sivas'ın Divriği ilçesinde vaiz olarak atandığı bilinmektedir.<sup>349</sup>

1952 senesinde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun askerlik görevini yerine getirmek için acemi birliği dağıtımı ile Bandırma'ya gittiği, teslim olmadan evvel Bandırma'da bir camide Kuran okuduğu ve bu kıraati ile cemaatin dikkatini çektiği rivayet edilmektedir. Ustaosmanoğlu'nun kıraati sırasında cemaat arasında bulunan Bandırma esnafından Hacı Emrullah Efendinin, ki kendisi aynı zamanda Ali Haydar Efendi'nin müridi olarak verilmektedir, dikkatini çektiği ve cami çıkışında tanıştıkları belirtilmektedir.<sup>350</sup> Ustaosmanoğlu'nun Ali Haydar Efendi ile bir araya

<sup>348</sup> Hanım bir mürid ile yapılan görüşmede Mahmut Ustaosmanoğlu'na Fatih Çarşamba'da iyi bakılmadığı, doktorunun mahir olmadığı, Ustaosmanoğlu'nun ilaçlar ile uyuşturulduğunu ifade etmiştir. İddiasını daha da ileri götürmüş ve onun zehirlendiğini ve Müşerref Hanımefendi'nin bu sebeple onu apar topar Çavuşbaşı'na 'kaçırdığını' ifade etmiştir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun orada hızlı bir iyileşme sürecine girdiğini de eklemiştir. Nitekim Mahmut Ustaosmanoğlu hakkında yazılan biyografik eserde de Çavuşbaşı'na taşındıktan hemen sonra Maltepe Darüşşafaka Fizik Rehabilitasyon Merkezi'nde üç buçuk ay tedavi gördüğü, hızlı bir iyileşme yaşandığı, bu sürecin ardından tedaviye evde devam edildiği, en ufak ayrıntı ihmal edilmeksizin diyeti, ilaçları ve doktorlarının yeniden tanzim edildiği belirtilmektedir. Bkz. *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 33.

<sup>349</sup> *Safahâtu Muşrika*, s. 23.

<sup>350</sup> Hacı Emrullah Efendi Mahmut Ustaosmanoğlu ile tanışmasını aktarmakta ve bu aktarmada onun acemi birliği boyunca müsait vakitlerde askere vaaz ettiği ve bu vaazlar vesilesiyle askeri nizamla

gelişi de yine Hacı Emrullah Efendinin rivayeti üzerinden nakledilmektedir. Buna göre Ali Haydar Efendi'nin Bandırma'da medfun bulunan şeyhi Ali Rıza Bezzaz Hazretleri manevi yolla kendisine, isim vermeksizin, Mahmut Ustaosmanoğlu'nu takdim edip, Bandırma'dan emaneti almasını buyurur. Bunun üzerine Bandırma'ya gelen Ali Haydar Efendi müridlerinden o sıralar asker olan Ustaosmanoğlu'nu bulmalarını ister. Nihayetinde Eskici Ali Efendi'nin evinde buluşabildiklerini ve Ali Haydar Efendi'nin kendisini görür görmez “İşte kitaplarımı teslim alacak kişi geliyor” dediğini aktarmaktadır. Bu ilk görüşmelerinde bir sınava tabi tutulduğunu, sorulan sorular karşısında zorlandığını ifade eden Ustaosmanoğlu daha sonra görüşmelerinin devam ettiğini Ali Haydar Efendi'nin kendisine İstanbul'a sevk olmasının mümkün olup olmadığını sorduğunu, bundan kısa bir süre sonra da dağıtımda İstanbul Selimiye Kışlası'na oradan da Gebze'ye sevk edildiğini belirtmektedir. Ali Haydar Efendi'nin Ustaosmanoğlu'nun kendisine daha yakın olmasını istediğini ve bunun üzerine kısa bir süre sonra Davutpaşa'da bulunan askeri kışlaya sevk olunduğu ve bundan sonra ikisi arasındaki görüşmelerin arttığı ifade edilmektedir. Askerlik görevini 1954 senesinde tamamlayan Ustaosmanoğlu, bu tarihten sonra Ali Haydar Efendi'nin kendisiyle yakinen ilgilendiğini belirtmektedir.

Askerliğini bitirdikten bir süre sonra memleketi Of'a dönen Ustaosmanoğlu'nun bu süreçte de Ali Haydar Efendi ile çok sık mektuplaştığı, kaynaklara göre şeyhinin kendisini İstanbul'a çağırması üzerine taşındığı belirtilmektedir. Rivayete göre Ali Haydar Efendi'nin büyük oğlu Şerif Efendi rüyasında İsmailağa Camii'nin onarımı üzerine uyarı alır, caminin onarımına başlanır. Ustaosmanoğlu henüz askerde iken dahi, hafta sonları onarım halindeki camide vaazlar verdiği ifade edilmektedir. Şeyhinin isteği üzerine İstanbul'a yerleşen Ustaosmanoğlu, onarımı biten İsmailağa Camii'ne 1954 yılında imam-hatip olarak göreve başlamış ve görevinden 1996'da 65 yaşını doldurması sebebiyle emekli olmuştur. Göreve başlaması ile Ali Haydar Efendi'nin isteği üzerine cami avlusundaki tarihi medresenin arkasına Ustaosmanoğlu için ev yapılmıştır. Hakkında kaleme alınan metinlerde Ustaosmanoğlu'nun bu tarihten sonra şeyhi ile düzenli

---

sokmada dönemin komutanlarının çok rahat ettiklerine dair ifadelere yer vermektedir. Detay için bkz. *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 11-12.

görüştüğü ve onun rahle-i tedrisinden geçtiği kaydedilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu şeyhi ile geçirdiği eğitim sürecini, dönemin siyasi zorluklarına da dikkat çekerek “İstanbul’da iken Efendi Babam ile birlikte yanımızda dört beş kişi olduğu halde Hatm-i Hâcegan<sup>351</sup> okurduk. Onu sürekli takip ederlerdi. O devirde Arapça okuyup okutmak müşkildi. Bu ilimleri okuyabilmek için çok zorluklar çektim” şeklinde aktarmaktadır.<sup>352</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu memleketi Of’tan hocaları Fatih-Çarşamba’ya çağırarak Ali Haydar Efendi ile tanıştırdığı, bu hocalardan bir kısmı Çarşamba’ya yerleşirken bir kısmının ise Of’a geri dönerek irşad faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilmektedir. Ali Haydar Efendi’nin tarikat talimi ve teveccüh vazifelerini kendisine havale etmesiyle birlikte oldukça yoğun bir döneme giren Ustaosmanoğlu, oğlu Abdullah Efendi’nin aktarmasına göre, sabah namazı için evden çıkıyor, cemaate namaz kıldırıyor, talebelerine ders okutuyor, vaazlara gidiyor ve kapı kapı dolaşarak insanlara tebliğde bulunuyor ve ancak yatma vakti evine girebiliyordu.<sup>353</sup> Bu süreç Ustaosmanoğlu’nun çevrede tanınmaya başladığı ve Cemaatin oluşum süreci olarak görülmelidir.

Ali Haydar Efendi’nin 1 Ağustos 1960 tarihinde vefaat etmesiyle, Cemaat tarafından Mahmut Ustaosmanoğlu’na dair kaleme alınan biyografi metninde yer alan ifadeyle, “Mahmut Efendi insanlara ilim öğretmek, vaaz etmek, Nakşibendi tarikatına mensup müritleriyle ilgilenmek gibi şeyhinin vazifelerini üstlenmiş ve hayatında yeni bir merhale başlamıştır.”<sup>354</sup> İmamlık yaptığı İsmailağa Cami de tekke ve medrese olarak kullanılmasının yanı sıra, yavaş yavaş cemaatin merkezi haline gelmiştir. Ustaosmanoğlu’nun silsilesi hakkında, literatürde sıklıkla geçen “Mahmut Ustaosmanoğlu’nun şeyhlik faaliyetini uzun bir süre Gümüşhaneli dergahı şeyhi Mehmet Zahid Kotku’ya saygı içerisinde sürdürdüğü/tabi olduğu” şeklindeki bilgi

---

<sup>351</sup> Nakşibendi tarikatına mahsus kabul edilen, Kuran ve hadislerden alınan evradın bir araya getirilmesi ile oluşturulan zikrin, bir cemaat halinde, ancak sessiz bir şekilde okunması ile gerçekleştirilen uygulamadır.

<sup>352</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu), s. 16.

<sup>353</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu), s. 16.

<sup>354</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu), s. 18.

sebebiyle, Mevlana Halid el-Bağdadi'ye, Ali Haydar el-Ahıskavî, Mevlânâ Ali Rıza el-Bezzâz üzerinden bağlandığının altı çizilmektedir.<sup>355</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu 1954 yılında imam-hatip olarak göreve başladığı İsmailağa Camii dışında da sohbetlerde bulunmuştur. Erkek cemaate pazar sabahları, kadın cemaate pazartesi günleri düzenli olarak yapılan Sultan Selim Camii sohbetlerinin ise yeri ayrıdır. Bu sohbet Ali Haydar Efendi zamanına dayanmaktadır. Ali Haydar Efendinin hafta sonu tatil olması ve insanları iştirakinin daha kolay olması sebebiyle her Pazar sabah namazından sonra İsmet Efendi Tekkesi'nde sohbet vermekte hassasiyet gösterdiği aktarılmaktadır. Vefatından sonra teamül haline gelmiş bulunan bu sohbet dizisini Mahmut Ustaosmanoğlu devam ettirmiştir. Dönemin siyasi anlamda sıkıntılı havası nedeniyle Pazar sohbetlerinin Kumrulu Mescid'in üst katında yapıldığı, zamanla malum havanın yumuşamasıyla birlikte sohbetin İsmailağa Camii'ne alındığı bilinmektedir. Burada bir süre devam eden sohbet daha sonra Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'ne, ardından da Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde yapılmıştır. Pazar sohbeti burada uzun süre devam etmiş, dar gelmeye başlayınca Sultan Selim Camii'ne geçilmiş, Türkiye'nin dört bir yanından gelen insanların iştirak ettiği bu sohbet halkası 28 Şubat süreci ile birlikte İsmailağa Camii'ne dönmüş, 17 Mayıs 1998'de Mahmut Ustaosmanoğlu'nun damadı Hızır Hoca'nın Pazar sohbetinden sonra tarikata girenlere ilk virdi talim ettiği sırada öldürülmesine kadar sürmüştür.

Kitaplaştırılan söz konusu sohbetler<sup>356</sup>, sabah yapılan hatm-i şeriften sonra bir hafızın o an hatırına gelen bir ayeti okuması ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun okunan

---

<sup>355</sup> Şu an bir bağı bulunmamakla birlikte eski mürid Ali Haydar Efendinin, oğlu ve Mahmut Ustaosmanoğlu dahil olmak üzere birden fazla halef bıraktığı, Ustaosmanoğlu dışındaki isimlerin yaşlarının ellilerde olduğu ve nihai olarak Ustaosmanoğlu'nun bu halefler arasından öne çıkan isim olduğunu aktarmaktadır. Bu sebeple Menzil Cemaati'nin Ali Haydar Efendiye dair yayınladığı taziye Mahmut Ustaosmanoğlu için "hayru'l-halef" tabirini kullandığını da eklemektedir.

<sup>356</sup> Bkz. *Sohbetler 1-4*, İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2010. Söz konusu edilen sohbetlerin usulü Ali Haydar Efendi döneminden itibaren devam ettirilmektedir. Rivayete göre, Ali Haydar Efendi sabah Hatm-i şeriften sonra bir hafıza aşr-ı şerif okutur, daha sonra "Evladım niye burayı okudun, otuz cüz Kuran-ı Kerim bitti de burası mı kaldı?" diye sorar. Hafız bir an şaşırıp duraksar ve "Mevlâ Tealâ burasını hatırıma getirdi" cevabını verir. Bu cevap üzerine o "Ben de senden bu cevabı bekliyordum. Demek ki bu saatte bu mübarek mekanda toplanan bu cemaate, bu ayet-i

ayeti tefsir etmesi ile başlamaktadır. Ayetin hemen arkasından Cemaat içerisinde oldukça önemsenen ve temel kabul edilen İsmet Garibullah'ın Risale-i Kudsiyye isimli eserinden bir veya birkaç beyit okunup şerh edilmekte ve ardından bu minval üzerine sohbet edilmektedir. Sohbetin sonunda Ustaosmanoğlu öğrencilik yıllarında Sahih-i Buhari'den, et-Terğib ve't-Terhib'ten seçerek ezberlemiş olduğu hadisleri okuyarak şerh etmektedir.<sup>357</sup>

Ustaosmanoğlu hakkında yer verilmesi gereken hususlardan biri de uğradığı takibat ve mahkeme süreçleri olmalıdır. Bunların sayısının çok olduğu ifade edilmekle birlikte öne çıkanları burada zikredilecektir. 12 Eylül 1980 ortamında, darbenin mimarı Kenan Evren tarafından Eskişehir'e sürülmek istenen Ustaosmanoğlu, dönemin İstanbul Müftüsü Salahaddin Kaya'nın gayretleriyle bu tasarruftan kurtulmuştur. Üsküdar camilerinde vaaz vermesini engellediği iddia edilen Üsküdar müftüsü Hasan Ali Ünal'ın 4 Temmuz 1982'de öldürülmesi sebebiyle tutuklanarak bir hafta nezarete kalan Mahmut Ustaosmanoğlu, iki buçuk sene süren mahkeme sürecinin sonucunda beraat etmiştir. Ustaosmanoğlu'nun "müftünün dövülmesi caizdir" şeklinde fetva verdiği ve bu fetva üzerine Cemaatten bir grup insanın cinayeti gerçekleştirdiği iddia edilmiş ve Mahmut Ustaosmanoğlu başta olmak üzere grubun önde gelen isimleri idam talebiyle yargılanmıştır. 1985 yılında hanımlara verdiği bir vaazda, laikliğe aykırı ifadeler kullandığı gerekçesiyle Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanmış, fakat suçsuz bulunmuştur.

Mahmut Ustaosmanoğlu 23 Haziran 2022'de İstanbul Acıbadem'de bulunduğu hastanede vefaat etmiştir. Cenaze törenine Cumhurbaşkanı Erdoğan dahil çok sayıda siyasi katılmıştır. Edirnekapi Sakızağacı Şehitliği'ne defnedilen Ustaosmanoğlu'nun cenaze törenine Türkiye'nin her yerinden çok sayıda katılım olmuştur. Cenazeye katılımın çokluğu İsmailağa Cemaatinin büyüklüğüne, nüfuz alanına ve dışarıdan da büyük kabul gördüğüne dair bir kanaate sebebiyet verdiği

---

kerimeler gerekli idi. Öyle ise bu ayetler yeni inmiş gibi dinleyelim." şeklinde mukabelede bulunur ve o günkü sohbeti okunan ayetler üzerinden yapar. Bkz. *Sohbetler*, c. 1, s. 3.

<sup>357</sup> Ustaosmanoğlu'nun ezberlemiş olduğu ve sohbetleri esnasında okumuş olduğu hadisler Ömer Ziyaeddin Dağıstanî'nin *Zübdetü'l-Buharî* isimli eserinden derlenerek *Siracü'l-Müttakin* ismiyle kitaplaştırılmıştır.

görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken husus kanaatimizce “dışarıdan” kabul edilen kesimin neye göre belirlendiğidir. Törendeki insanların azımsanamayacak bir kısmı, İsmailağa Cemaatinin karakteristik özellikleri arasında yer alan ve kadınlar için çarşaf, erkekler için sarık, şalvar, cübbe ve sakal olarak belirlenen çerçevenin dışındaydı. Bu durum dışarıdan katılımın çok olduğu şeklinde yorumlandı. Mahmut Ustaosmanoğlu’na duyduğu saygı ve sevgi sebebiyle katılan “dışarıdan” bir kesimin varlığı kabul edilmekle birlikte mevzubahis görüntünün dışındaki insanların hepsini “dışarıdan” kabul etmek grubun bugünkü durumunu ıskalamak anlamına gelecektir. Cenaze törenine dair tarafımızca yapılan araştırma, çalışma sahasına dair gözlem, görüşülen kişiler ve gerçekleştirilen mülakatlar İsmailağa Cemaatinin kıyafet bariyerinin eskiye nispetle zayıflamış olduğuna, grubun muhibban ölçeğinde büyüyor olduğuna ki lerleyen kısımlarda geçeceği üzere muhibbanların da mürid seviyesinde kabul edilmektedir, işaret etmektedir.

#### **2.2.2.1. Eserleri**

Yayın faaliyetleri bakımından oldukça aktif bir grup olan İsmailağa Cemaati müşşidine nispet edilen eserlerin, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun rehberliğinde veya kaynağında bulunmasıyla medreselerde yetişmiş ve alanlarında temayüz etmiş müritler tarafından hazırlandıkları görölmektedir.

*Kur’’an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl Âlîsi*: Tefsirsiz bir meal okumanın sakıncalı olduğuna yönelik bir inanç üzerinden hareket edilerek kaleme alınan eserde Kuran’ın metnine sadık kalındığı, bununla birlikte gerekli görölen yerlerde izahların, Ehli Sünnet ulemasına referans vurgulanarak, parantez içi açıklamalarla yapıldığı görölmektedir. Önsöz kısmının hemen başında Mahmut Ustaosmanoğlu İsmailağa Camii imam-hatibi olarak eserin hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür etmektedir. Usul ve tertibe dair geniş bir izah ile takdim edilen çalışmaya ait bir internet sitesinin olduğu da burada ifade edilmelidir.

*Rûhu'l-Furkân*: “Bu tefsire başta Mevlâ Tealâ’nın büyük yardımı, Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’in manevi işareti ve Meşayih-i Kiram (Kaddesallahu Esrarehum) Hazeratının âli himmetleri ile başlanmıştır”<sup>358</sup> Bir tefsir kitabı olan *Rûhu'l-Furkân*’ın yazılma sebebi bu şekilde manevi bir işaret<sup>359</sup> üzerine temellendirilmekte, bunun yanında zahir ve batın ilim erbabı Ehli Sünnet ulemasının da görüşlerinden istifade edildiği vurgulanmaktadır. Mevzubahis edilen ulema arasında Ali Haydar Efendi’nin ayrıcalıklı yeri tahmin edilecek olsa gerektir. Onun kendi notlarının da yer aldığı Mushaf’ı Mahmut Ustaosmanoğlu’ndadır ve bu tefsirin oluşturulması aşamasında kendisine sıkça başvurulduğu gözlenmektedir. Eser Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tespit ettiği bir heyet ile yazılmaya başlanmış, sonraki dönemlerde heyetteki hocalar devam etmekle birlikte heyete Cübbeli Hoca olarak bilinen Ahmet Mahmut Ünlü başkanlık etmiştir.<sup>360</sup> Cübbeli Hoca’nın heyeti ile birlikte yaptığı çalışmalar basım öncesi Ustaosmanoğlu’na takdim edilmiş onayının alınmasının ardından basılmıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun sağlıklı olduğu dönemde bu şekilde yürütülen çalışmalar, onun rahatsızlanması ile birlikte Ahmet Mahmut Ünlü’nün başında olduğu heyetin kontrolünde devam etmektedir. Bununla birlikte ciltler basıldıktan sonra Ustaosmanoğlu’na yine takdim edildiği ifade edilmektedir. 37 cilt olması beklenen çalışmanın, en son 2018 yılında 19. Cildi basılmıştır. Ustaosmanoğlu’nun esere dair görüşlerine burada yer verilebilir:

“*Rûhu'l-Furkan* Tefsiri’nin misli yok. Bunu okuyan diğer tefsirleri okuması gerekmez. “*Rûhu'l-Furkan* Tefsirini yazmayı bize Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) emretti.”

<sup>358</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkan*, İstanbul: Sıraç Kitabevi, 1991, c. 1, s. 9.

<sup>359</sup> Ustaosmanoğlu söz konusu manevi işareti, 1987 yılında Ravza-i Mutahhara’da bulundukları sırada aldığını ifade etmektedir. Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkan*, s. 9-10.

<sup>360</sup> *Rûhu'l-Furkan* içerisinde yer verilen hadislerin sahihliği üzerine medya ve çeşitli meclislerde tartışmalar yaşanmış, bu tartışmalar Cübbeli Ahmet Hoca üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine, merkez olarak kabul edilen İsmailağa Vakfı, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun Cübbeli Ahmet Hoca’ya olan güvenini dile getiren bir açıklamada bulunmuş, söz konusu itimadın göstergesi olarak da Cübbeli Hoca’nın hapiste bulunduğu 3 sene boyunca hiçbir yeni çalışma yapılmamış olduğu gösterilmiştir. Videoaya alınan açıklama daha sonra İsmailağa Cemaati’nin çatısı altında kabul edilebilecek çeşitli sosyal medya kanallarında paylaşılmış ve yayılımı sağlanmıştır. Bir örneği için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=0NXmgeZPdGw>, (Erişim Tarihi ve Saati: 14.04.2020; 16:56.)

“Rûhu’l-Furkan Tefsiri’nde yazılanların her biri önce Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’e arz ediliyor, sonra yazılıyor. Birisi böyle zuhurat gördü. Tabi öyle olur. Bunu yazmayı bize Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) emretti.”<sup>361</sup>

*Risale-i Kudsiyye Şerhi: Risale-i Kudsiyye* İsmet Efendi Tekkesi’nin kurucusu Halidî Tarikatı Meşayihî’ndan Mustafa İsmet Garibullah’ın eseridir. Ustaosmanoğlu her sohbetinin başında Garibullah’ın eserinden bir veya birkaç beyit okur ve şerh ederdi. *Risale-i Kudsiyye Şerhinin* de Ustaosmanoğlu’nun sohbetleri esnasında yapmış olduğu şerh ve açıklamaların kitap haline getirilmiş hali olduğu söylenebilir. Çalışmanın girişinde, eserin aslının Osmanlıca olmasının, beyitlerde Arapça ve Farsça kelimelerin çok sık kullanılmasının böyle bir çalışmayı gerekli kıldığı ifade edilmekte, Ali Haydar Efendi’nin kendi risalesinin kenarına aldığı notlardan da istifade edildiğinin altı çizilmektedir.<sup>362</sup> 2 cilt olarak yayınlanan çalışma daha öncekilerde de görüldüğü üzere bir heyet çalışmasının ürünüdür. Mahmut Ustaosmanoğlu *Risale-i Kudsiyye*’nin bir beyitinin bir kitaba bedel olduğunu ve her bir kelimesini Mevlâ’nın İsmet Garibullah’ın gönlüne ilham ettiğini ifade etmektedir. Ali Haydar Efendi’nin biri Mesnevî diğeri *Risale-i Kudsiyye* olmak üzere iki kitaba itiraz edilemeyeceğine ve *Risale-i Kudsiyye*’nin şeriat tarafının ağır bastığına dair ifadelerini rivayet eden Ustaosmanoğlu müridlerine “Beş şeyi yapan benimle beraberdir; sünnet üzere yatmak, sabah ve akşam Haşr Suresi’nin son üç ayetini okumak, “Rûhu’l-Furkan”dan hiç olmazsa beş dakika okumak, “*Risale-i Kudsiyye*”den bir beyit dahi olsa okumak ve Kuran’dan günde yarım cüz veya beş sayfa okumak.” şeklinde bir reçete sunmaktadır.<sup>363</sup>

*Sohbetler:* Eser, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun her hafta pazar günleri sabah namazını müteakip erkek cemaate, pazartesi günleri de hanım cemaate verdiği sohbetlerin derlenmesinden oluşmuştur. Her bir sohbet, temel olarak hafızlara okutturulan ayetlerin tefsiri, hadislerin vüzuhu ve *Risale-i Kudsiyye*’den okunan bir beytin şerhini içermekte, sohbetin içeriği de okunan ayetler üzerine belirlenmiş olmaktadır. Vaazlara katılan müridlerin dinlediklerini not etmeleri ve muhafaza

<sup>361</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2. bs., 2013, s. 84.

<sup>362</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Şerhi*, İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2000, c. 1, s. 3.

<sup>363</sup> Detay için bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 77-79.

ederek bir araya getirmeleri ile oluştuğu ifade edilmekte bu konuda hanımlara hususen teşekkür edilmektedir. 4 cilt olarak basılan çalışma hakkında kaydedilmesi gereken bir diğer husus da Mahmut Ustaosmanoğlu’nun elli yıl boyunca verdiği bütön vaazları ve dersleri muhafaza edebilme adına, kitaplaştırma çalışmalarının devam ettiğidir.

*Hikmetli Sözler:* Mahmut Ustaosmanoğlu’nun sözlerinin derlenerek bir araya getirilmesinden oluşan eser ilim, amel, ihlas olmak üzere üç başlık üzerine kurulmuştur. Esere takdim yazısı yazan Ahmet Mahmut Ünlü Hoca, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Bu sözlerim doğrudur. Vallahi doğrudur, billâhi doğrudur, tallâhi doğrudur. Kafamdan atmıyorum bu sözleri.” şeklindeki ifadesine atıf yaparak, bu kitabın bir hazine olarak bilinmesi ve okuyanların kendisini şeyhinin huzurunda kabul etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ali Haydar Efendi’nin “Bende ne varsa Mahmuduma verdim” sözünü hatırlatan Cübbeli Hoca, eserden alınacak ilhamın ve ulaşılacak manevi ilimlerin altını çizmektedir.<sup>364</sup>

*İrşadü’l-Müridin:* Mahmut Ustaosmanoğlu’nun yirmi yıl boyunca tasavvuf düşturlarını açıklama ve müridlerini bilgilendirme amacıyla “naklî, aklî ve ilhamî”<sup>365</sup> olarak dile getirdiği sözlerinin kompoze edilmesiyle oluşturulan eserin, Cemaatin temel yayın politikası olarak kabul edilebilecek usul gereği, Ustaosmanoğlu’na takdim edilip onayı alınarak yayınlanmış bir çalışmadır. “Nakşî Tarikatında Allah-u Teâlâ’ya Vâsıl Olma Yolları ve Adabı”, “Müridin Mürşidine Karşı Riayet Etmesi Gereken Edepler” ve “Müridde Bulunması Gereken Vasıflar” şeklinde üç bölümden oluşan çalışma müridler bakımından oldukça temel bir kitap olduğu söylenebilir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun yukarıda yer verilen eserleri İsmailağa Cemaati müntesipleri arasında çok temel kabul edilen ve yaygın bir şekilde istifade edilen eserler olarak kabul edilebilir. Haricen *Kur’an-ı Mübin ve Kelime Manalı Meâl-i Âlisi*, *Fatiha Tefsiri*, *Ayete’l-Kürsî ve Amene’r-Rasûlü Tefsiri*, *Mektubât-ı Mahmudiyye*, *Tembihât*, *Umre Sohbetleri*, *Dualar*, *Kur’an-ı Kerim Faziletleri ve*

<sup>364</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2. Bs., 2013, s. 4.

<sup>365</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *İrşadü’l-Müridin*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2019, s. 4.

*Okuma Adabı ve Efendi Babam Buyurdu ki* gibi eserlerden de bahsedilebilir. Yayın faaliyetleri bakımından oldukça aktif bir grup olan İsmailağa Cemaati, Mahmut Ustaosmanoğlu imzası ile yayınlamak üzere, çalışmalarını devam ettirmektedir.

### **2.2.3. Hasan Kılıç (1931-...)**

İsmailağa Cemaati'nin başına 23 Haziran 2022'de Mahmut Ustaosmanoğlu'nun vasiyeti üzerine Hasan Kılıç geçmiştir. 1931 yılında Trabzon Çaykara ilçesinin Taşçılar köyünde dünyaya gelen Kılıç, Ustaosmanoğlu ile medrese tahsili sırasında tanışmıştır. Tanışmalarının ardından iletişimlerini hiç koparmadıkları, samimi bir ilişkilerinin olduğu, seksen sene Ustaosmanoğlu'nun terbiyesinde yetiştiği aktarılmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun davetiyle İstanbul'a gelen Hasan Kılıç Kumrulu Mescidi'nde imamlık görevinde bulunmuştur. Ustaosmanoğlu vasıtasıyla tanıdığı Ali Haydar Efendi'ye intisap etti.

2003 yılında Cemaatin önde gelen hocalarının da şahitliğinde ismi vasiyet üzere kayıt altına alınan Kılıç aynı zamanda Mahmut Ustaosmanoğlu'nun dünürüdür. Cemaatin ileri gelen isimlerinden olan Hasan Kılıç 2000'li yılların başında tarikat işlerinin takibinin kendisine bırakıldığı isimdir. Cemaatin bünyesindeki heyetlerden hiyerarşik olarak en üstte konumlanan İsmailağa Yüksek İstişare Heyeti'nin başkanlığında bulunmuştur. Hasan Kılıç grubun kurucu isminin tayin ettiği isim olarak güçlü kabul edilebilecek iken yine aynı ismin karizmatik otoritesi ve onun terbiyesi altında yetişmesi itibarıyla ortaya, söylemsel veya kurumsal yeni bir şey koyabilecek gibi görünmemektedir. Nitekim Mahmut Ustaosmanoğlu'nun vefatının ardından gruba hakim söylem "Ustaosmanoğlu'nun öğrettiklerine sahip çıkmak, sadık kalmak" üzerinedir. İsmailağa Yüksek İstişare Heyeti, bir tarikat cemaati olması bakımından çok temel bir ritüel olan rabitanın, Mahmut Ustaosmanoğlu'na yapılmasına devam edilmesi yönünde karar almıştır. Hasan Kılıç'tan beklenen şeyhinin çizdiği çerçevede gruba liderlik etmektir. Karizmatik liderden sonraki dönem için doğal görünen bu durum Cemaatin modern hayata intibakı sürecinin bir süre daha "tedirgin ve lidersiz" bir karakterde seyretmesine sebep olacak gibidir.

#### 2.2.4. Medrese

İsmailağa Cemaati'nin en önemli kurumsal göstereninin medreseler olduğu söylenebilir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Arkadaşlar! En çok üzerinde duracağımız şey medrese yapmak olacak. Her mahallede üç talebe dahi olsa erkek ve kız medresesi olsun"<sup>366</sup> ifadesi "her sokağa bir erkek bir kız medresesi" şeklinde Cemaatin mottosu haline gelmiş ve mezun olan talebeler imkanları ölçüsünde medrese açma faaliyetlerinde bulunmuşlardır/bulunmaktadırlar. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Medreseler kurup, dini ilimler tahsil etmedikçe İslamiyet'i ispat edemeyiz. Ben size çok kolay olan bir şey teklif ediyorum. Müslümanlardan mesela beş kişi birleşsin; bir daire kiralasınlar. İçine gereken eşyaları döşesinler"<sup>367</sup> sözleri müritlere usul gösterme açısından yol gösterici olmuştur. Kendisi ile görüşme yapılan bir hanım medrese hocası, Ustaosmanoğlu'nun bu öğretiyi şeyhi Ali Haydar Efendi'den aldığını, "Oğlum Mahmut her mahallede her sokakta kurs açın talebeler okusun" dediğini aktarmaktadır. Ali Haydar Efendi'nin ömrünün son demleri ve İsmailağa Cemaati'nin oluşum dönemleri olarak kabul edilebilecek o dönemlerde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun imkansızlık ve yetişmiş hoca eksikliği sebebi ile şaşırdığı, şeyhine "Efendim kurs açın diyorsunuz, ancak oralarda kim hocalık yapacak?" şeklinde soru yönelttiği ifade edilmektedir. Ali Haydar Efendi'nin "Sen kursu aç hocalar yetişecek" şeklinde verdiği cevap, görüşmede bulunulan hoca tarafından Cemaatin oluşum sürecinde manevi bir takviye aldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu manevi takviyenin hala devam ettiğini ifade eden Hoca Hanım aksi takdirde medrese faaliyetlerinin yürütülemeyeceğini düşünmektedir.

İsmailağa Cemaati'nde merkezi önemi haiz medreseler, sorumlu müntesibin imkanı ölçüsünde bazen bir apartman dairesi bazen de bir apartmanın tamamı olabilmektedir. Kurulacak medresenin türü ve girişimde bulunan müridin eğitim seviyesine göre şekillenen kurumlarda ders verecek hocaların, ortalama 5-6 sene ki bu Arapça Medreselerine tekabül etmektedir, eğitim almış olmaları gerekmektedir.

---

<sup>366</sup> *Hikmetli Sözler*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2. bs., 2013, s. 100. "Her mahalleye bir medrese gerek."

<sup>367</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 143.

Ders verecek olan kişilerde bu şekilde bir eğitim şartı aranmakla birlikte, eğitimi olmayan veya eğitimini yarıda bırakmış, maddi gücü olan bir ihvan da medrese açabilmektedir. Bununla birlikte o ihvana eğitimini alması veya tamamlaması ısrarla tavsiye edilmektedir. Medrese açmaya talip herhangi bir ihvan, İsmailağa Vakfı, civardaki herhangi bir medrese veya uzun seneler çalışarak isim yapmış hocalara giderek, kuracağı medrese için hoca talebinde bulunabilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sağlıklı olduğu ve İsmailağa Camii'nde düzenli sohbetlerde bulunduğu zamanlarda müritlerin kendisine telefon vasıtasıyla direk ulaşabildiği, sorularını sordukları ve kurulacak olan medreseler için hoca talebinde bulundukları aktarılmaktadır. Ustaosmanoğlu'nun talepte bulunulduğu takdirde sohbetinin ardından İsmailağa Camii'nde rahlesine gelerek müritleri ile görüştüğü, bu tarz görüşme taleplerinde hanım ihvanların da bulunduğu ifade edilmektedir. Mülakat yapılan bir hanım ihvan,<sup>368</sup> kendisinin eğitimini tamamlamadan, maddi gücü yerinde olduğu için, henüz yirmili yaşlarda, medrese açtığını, bu vesile ile birkaç hanımla birlikte Mahmut Ustaosmanoğlu ile görüştüğünü kendisine durumu arz edip hoca talebinde bulunduğunu belirtmektedir. Bunun üzerine Ustaosmanoğlu'nun kendisini Cemaat'ın önde gelen isimlerinden olan Cahide ve Ayşe Hocalara yönlendirdiğini, orada bir sınava tabi tutulduğunu ve hoca talebinin karşılandığını aktarmaktadır.

“Dünya süsüne, eşyasına değer vermeyin. Hacı Dursun Efendi Hocamız: “Medreseyi gezdiğimizde hangi medreseyi çok süslü, fiyakalı bulursak, bu medreseden hoca çıkmaz, zira buranın talebeleri dünyalık işlerle aşırı meşgul olmaktan, ahirete hazırlanmaya vakit bulamazlar diye düşünürdük” derdi. Bizden önceki talebeler kendilerini ilme, ibadete öyle verirlerdi ki yemek pişirmeye vakit bulamazlardı. Mevla Teala bizlere de o âl-i himmet sahibi olan büyüklerin yolundan gitmeyi nasip eylesin.”<sup>369</sup>

Ustaosmanoğlu'nun yukarıda alıntılanan sözünde görülebileceği üzere Cemaatin medreselerinde hedeflenenin sadelik olduğu ilk planda belirtilmelidir. Bir

<sup>368</sup> Kendisi ile mülakat yapılan hanım Almanya doğumlu bir knesiyologtur. 1990'lı yıllarda Cemaatin içerisinde bugün karşılaştıkları tarzda bir prosedürler zinciri olmadığı, şeyhinin çeşitli vesilelerle, mahremiyet sınırlarını gözeterek, hanım veya erkek ayrımında bulunmaksızın müritleri ile sık sık görüştüğü, sorularını cevaplayıp, taleplerini yerine getirmeye çalıştığını dile getirmektedir. Bugün şeyhinin çevresinde bir kalkan oluşturulduğunu, bu kalkanın sahiplerinin içeri seçerek adam aldıklarını, kapının açılmadığını, insanların azarlandığını, zenginlerin öncelenip kendilerinin içeri alınmadığını ifade etmekte ve fakat Efendisinin bundan haberi olsa kesinlikle razı gelmeyeceğini de eklemektedir.

<sup>369</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 99.

apartman dairesi formatında dizayn edilen medreselerde ders yapılan sınıfların bir halıfleks veya halı ile döşendiği, hocaların toplandığı ve kütüphanenin bulunduğu odada ise bir iki kanepenin bulunduğu gözlenmiştir. Sadelik ideal ve beklenen olmakla birlikte medresenin mali durumu ve sorumlunun tercihinine göre bu döşeme ve dizaynda farklılıklar görülebilmektedir. Kaydedilmesi gereken önemli bir husus da görüşmelerde ifade edildiği üzere erkek medreselerinin kız medreselerinden daha gelişmiş veya tabiri cazise daha lüks olabildiğidir. Bir grup kız medrese öğrencisi ile yapılan görüşmede bir öğrenci bu durumu “Onlara (erkekler) daha çok maddi yardım oluyor. Başlarındaki hocalar daha aktif çünkü. Bizim hocalarımız, yalnızca, kadınlar arasında sohbet cemaatlerinde toplayabiliyorlar. Genelde cemaat içerisinde paralar erkeğin cebinden çıktığı için kadınlar eşlerinden istiyorlar. Erkeğin de gittiği zaten bir medrese var. O da gidip ona veriyor” şeklinde ifade etmektedir.

Medreseler kadar medrese hocaları da oldukça önemsenmekte, hocalık “Peygamber mesleği” olarak kabul edilmekte ve bu konuda herhangi bir zayıflık kabul edilmemektedir.<sup>370</sup> Hocalarla ilgili değinilen diğer önemli bir nokta öğrencilerle kurdukları ilişkidir. Medresede talebe ve hoca arasında bir aile ilişkisi kurulması beklenmektedir. Bununla birlikte yapılan mülakatlarda da şahit olunduğu üzere özellikle erkek medreselerinde ciddi seviyede denilebilecek şiddet hikayeleri ile karşılaşmıştır. Cemaatten şiddet sebebiyle ayrıldığını ifade eden kimselerle görüşme yapıldığı gibi yine hocasından gördüğü şiddet sebebiyle grupta dalgalı bir ilişkiye sahip olan ve fakat son tahlilde yine Mahmut Ustaosmanoğlu’na olan muhabbetlerinden ötürü bağlılığını devam ettirdiğini ifade eden müntesiblerle de karşılaşmıştır. 1984 doğumlu ve 1995-1996 yılları arasında medresede eğitim gören bir erkek ihvan ezberini veremediği için hocasının gözüne yumruk attığını ve kursu da Cemaati de bu sebeple terk ettiğini dile getirmiştir. Kız medreselerinde ise daha çok psikolojik şiddet hikayeleri ile karşılaşıldığı söylenebilir. Yine 1990’lı yıllarda, yemek işinin nöbet usulü yapıldığı bir medresede bir öğrenci yaptığı ıspanak yemeğinde kum taneleri kaldığı için hocası tarafından ağır psikolojik şiddete uğradığını dile getirmektedir. İleride daha detaylı değinilecek olmakla birlikte kılık

---

<sup>370</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 21.

kıyafet hususunda kız medreselerinde yaşanan, görüşme yapılan kadın müritlerin ifadesi ile, “küçük çaplı şiddet” olayları olduğu ifade edilmekte, fakat ağırlıklı olarak psikolojik baskılardan söz edilmektedir. Sıbyan kurslarına da bu noktada değinmek gerekmektedir. 1990 sonları, 2000 başları şeklinde bir aralığa alınabilecek kız öğrencilerin kendi sıbyan kursu tecrübelerinden bahsederken dile getirdikleri pedagoji açısından sıkıntılı muameleler olmuştur. Yine medrese mezunu ve fakat yaşı küçük ve çocuğu tanımayan insanların hoca yapıldığı ve eğitimin genel olarak “sus, dinle ve ders yap” şeklinde olduğu, bunun da oyun çağında olan çocuklara ağır geldiği ifade edilmektedir. Kendisi ile mülakat yapılan 1972 doğumlu bir kadın ihvan Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “kreşleri kapatın” dediğini belirtmekte, para için kreşler açıldığını, kendisi de benzeri muameleler görmüş, medreseden başka bir yer görmemiş, çocukluğunu yaşayamamış çocukları sıbyan kurslarında hoca yaptıklarını ve travmalara sebep olduklarını dile getirmektedir. Şiddet, cezalandırma ve sevgi verememe gibi durumlara rastlanılan sıbyan kurslarının yavaş yavaş kapatıldığını sevinerek aktarmaktadır. Söz konusu bu uygulamaların Cemaatin genelinde çok yaygın olduğuna dair verilere de, bunların sayıları az, müstakil ve kişilerin hatalarına bağlı durumlar olduğuna yönelik beyanlara da ulaşılmıştır. Bununla ilgili bir yüzdelik veya bir istatistik vermek mümkün olmamakla birlikte, ki çalışmanın kapsamı dışındadır, Ustaosmanoğlu talebelere sevgi ile yaklaşılması, onlara aile olunmasına yönelik “Talebe dövülmemeli, kötü söz ile rencide edilmemeli, hakaret hiç edilmemeli” şeklinde ideal olanı ortaya koymaktadır. Gittiği sıbyan kursundan, medresesinden sevgi dolu sözlerle bahseden ihvanlar da göz önünde tutularak, mevzubahis nâhoş uygulamaları, faili olan kişilere nispetle değerlendirmek ve bazı haberlerde yapıldığı üzere, bir Cemaat politikası olarak kabul etmemek gerektiği açık olsa gerektir. Bununla birlikte özellikle erkek görüşmecilerin Cemaatlerinin bugün geldiği noktayı değerlendirirken şiddet olayına yer verdiklerini ve bu kötü uygulamanın bugün artık bitme noktasına geldiğini aktardıklarını da kaydetmek gerekmektedir.

İsmailağa Cemaati’ne dair nadir yazılı metin olduğu çalışmaya başlanılan günden itibaren tecrübe edilen önemli bir mevzudur. Bu nadir metinlerden biri olan Akın’ın medreselere dair kaleme aldığı metinde, “İsmailağa Medresesi’nde okuyan

bir öğrenci eğer erkek ise, mutlaka şalvar cübbe giymek, sarık sarmak ve sakal bırakmak zorundadır. Hatta cemaate mensup olanlar için de temel bir şarttır. Bu şartı yerine getirmeye meslek engel oluyorsa gerekirse mesleği bırakması da tavsiye edilir. Hanım öğrenciler ise kesinlikle çarşaf giymek durumundadır”<sup>371</sup> şeklinde geçen bilginin, yapılan gözlem ve görüşmeler neticesinde günümüzde geçerli olmadığı görülmektedir. İleride detaylı bir şekilde yer verilecek olmakla birlikte, bu noktada, Cemaatin sarık, cübbe, şalvar ve çarşafa bakışındaki hassasiyet ve kararlılığın, medreselere kabul şartı olarak görülmemelidir. Müntesib ve çarşafılı, müntesip ve çarşafsız, muhibban ve çarşafılı, muhibban ve çarşafsız medrese öğrencileri ile karşılaşılabilceği gibi, müntesib ve muhibban olmaları fark etmeksizin erkek öğrencilerde de sarık, cübbe ve şalvar hususunda aynı kombinasyon geçerlidir. Kendisi ile yapılan görüşmede Cübbeli Ahmet Hoca da bu hususa dikkat çekmiş Mahmut Ustaosmanoğlu’nda bir açılım ruhu olduğunu, pardesülüye de, memura da tarikat dersi verdiğini, kabul ettiğini, fakat kraldan çok kralcılara kendisini anlatamadığını dile getirmiştir. Kaleme alındıkları dönemin ifadeleri olarak değerlendirilmesi gereken gruba dair metinlerde “Cemaate ait giriş şartı” olarak yer verilen kılık-kıyafet biçiminin, yine grubun önde gelen hocalarından biri tarafından Ustaosmanoğlu’nun açılım ruhu olarak izahı İsmailağa Cemaatinin bugün geldiği yerin önemli bir gösterenidir. Küçüklüğünden itibaren Cemaatin içerisinde bulunmuş 1977 doğumlu bir erkek ihvan “Bizim cemaatimiz sarıklı, cübbeli şalvarlılardan oluşmuyor sadece. Ortamı müsait olmayan kardeşlerimiz giymiyor” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bununla birlikte hocalar hususunda aynı şey geçerli değildir. Zira onlar artık hem ilmî hem de tasavvufî noktada temsil noktasındadır. Medrese hocaları noktasında hedef ve ideal olan Ustaosmanoğlu’nun “Hocalar daima şalvarlı, sarıklı sakallı camide ön safta ayarlı bir saat gibi olmalı. Ayarı bozulan biri geldi mi onu düzeltmeli” şeklindeki sözü ile tespit edilmiştir. Kadın hocalar için dikkat çekilen önemli bir husus da onların el işi benzeri faaliyetlerle zaman harcamaması gerektiği yönündedir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bu konudaki “Okur okur sonunda yatak odası dokur. Böyle olmamalı hocalığı bırakıp başka işler yapmamalı” sözü çokça aktarılmaktadır. Çeyiz hazırlamak olarak isimlendirilen bu

---

<sup>371</sup> Akın, a.g.m., s. 629.

tarz faaliyetler Cemaat içerisinde hoş karşılanmamakta evlenmenin okumaya mani olmadığı çok sık dile getirilmekte<sup>372</sup> bir kızın çeyizinin medrese eğitimi olduğu ifade edilmektedir.<sup>373</sup> Kendisi ile mülakat yapılan bir medrese kurucusu, kendi kursundaki hocalara, kendisine emrolunduğu şekilde, çeyiz yapma noktasında müsaade etmediğini belirtmektedir.

Medreselerde teknoloji kullanımı da değinilmesi gereken önemli hususlardandır. Müritlerden alınan bilgiler, geçmişten günümüze İsmailağa Cemaati'nin tedrisat faaliyetlerinde teknolojiyi kullanma noktasında bir artış olduğu yönündedir. Tarafımızca ziyaret edilen medreselerin veya görüşülen öğrencilerin de İslami ilimleri tahsil noktasında teknolojiden faydalandığı görülmüştür. Söz konusu faydalanma çok profesyonel bir şekilde olmamakla birlikte bilgisayar, televizyon ki kendisinden bir ekran olarak faydalanılmaktadır, projeksiyon, internet kullanılanlar arasında zikredilebilir. İsmi geçen cihaz/imkanlar da dahil, teknolojik her türlü imkanı kullanmama noktasında ısrar eden medrese yöneticileri de bulunmaktadır. Konuyla ilgili dile getirilmesi gereken önemli bir husus da teknolojik imkanların kullanılmasına müsaade eden medrese yöneticileri ve kullanan öğrenciler arasında bunu savunur şekilde ifade edenler olduğu gibi, çaresizlik ve zayıflık şeklinde değerlendirenlerin de mevcut olduğudur. Daha çok sunum, ödev hazırlama ve Arapça öğretiminde kullanılmakla birlikte yaygın anlayış, kitabın esas olup teknolojinin zaid olduğu yönündedir ve çok da gerekli görülmemektedir. Görüşülen bir grup kız medrese öğrencisi söz konusu durumu “Telefon kullanmıyoruz. İlim kitaplarımız açıkçası bilgi alma anlamında yeterli oluyor. Ama sunum yapmak ödev hazırlamak için bilgisayar ve internetten faydalanıyoruz. Bu konularda hocamız kapalı değil. Makinemiz de var projeksiyon veya başka şeyler için. Daimi olarak

---

<sup>372</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 51-52.

<sup>373</sup> Medrese eğitimine çok önem verildiği ve kızları yönlendirdikleri bilinmekle birlikte, oğullarını evlendirmek isteyen Cemaate mensup anne-babaların medresede yetişmiş bir kızı, “iş yapmayı, ev geçindirmeyi ve kocaları ile geçinmeyi” bilemeyeceği gerekçesiyle istemedikleri ifade edilmektedir. Yapılan görüşmelerde bu şekilde tecrübelerini aktaran ihvanlar olmuştur. Bununla bağlantılı olarak medresede yetişmiş kızların evliliklerin genellikle boşanma ile neticelendiğini ifade eden Cemaat içinden veya dışından insanlar olsa da, tarafımızca, bu bilginin sıhhatinin zayıf olduğu kanaatine varılmıştır.

izlediğimiz bir televizyon ve laptop tarzı bir şeyimiz yok. Ama ihtiyaç halinde açılıyor” şeklinde özetlemektedir.

### 2.2.3.1. Medreselere Bakış

İsmailağa Cemaati’nin medreseler üzerindeki ısrarı, medreseleri konumlandırış şekli, içerisinde üç önemli vurguyu barındırmaktadır. Bunlar tekke-medrese bir diğer tabirle tasavvuf ve medresenin birlikteliği, Osmanlı vurgusu ve okul/diploma karşıtlığıdır. Söz konusu kurumların izahı, gerekliliği ve meşruiyet kanalı bu üç anlatım biçimi ve vurgu üzerinden ilerlemektedir.

Medreselerin üzerine bina edilmiş olduğu söylem biçimlerinden en temeli kanaatimizce tekke-medrese birlikteliğidir. Osmanlı’nın gerek kuruluş gerekse yükseliş dönemlerinde tekke ile medrese arasındaki fikri ve mekânsal anlamdaki bütünlük ve uyumun, kabataslak bir dönemlendirme ile söylenecek olursa, 16. yüzyıl ile birlikte çatırdamaya başladığı söylenebilir. Osmanlı Anadolu’sunda kuruluş döneminden itibaren oluşan devlet-tekke-medrese arasındaki sağlıklı dengenin zamanla bozulduğu ve tasavvuf ehli ile devlet adamları ve medrese çevreleri arasında gerginlikler yaşandığı müsellem bir mevzudur.<sup>374</sup> Osmanlı Devleti’nde 17. yüzyıl itibariyle görülen duraklama kurumlar arasındaki çatışmalar ile de kendini göstermiş, ordu saraya, medrese tekkeye, vaiz tarikat mensubuna yönelmiştir.<sup>375</sup> Kadızadeliiler ve Sivasiler olayı ile iyice yükselişe geçen medrese-tekke çatışmasının temel sebeplerini İz, bazı tarikatların kendilerine has zikir ve ayinleri, tasavvuf erbabının Kur’an tefsirleri, vahdet-i vücud meselesi ile veliler ve meczuplar hakkındaki fikirleri ve tutumları şeklinde özetlemektedir.<sup>376</sup>

Osmanlı ve Osmanlı tarihine ilişkin atıf ve vurgunun oldukça yüksek olduğu İsmailağa Cemaati’nin medreselere dair en temel vurgusu, mevzubahis tarihsel

<sup>374</sup> Reşat Öngören, “Osmanlı Türkiyesi’nde Tarikatlar”, *Türkiye’de Tarikatlar, Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceylan, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 85.

<sup>375</sup> Bkz. Mustafa Özsaray, “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)”, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018, s. 622-635.

<sup>376</sup> Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000, s. 15-20.

verilerden hareketle olması muhtemel, tekke-medrese, Cemaatin ifadesi ile, ilim-tasavvuf birlikteliğidir. Cemaat içerisinde önde gelen isimlerden olan Korkmaz bu yolla, müridlerinin kendilerine ilmin afetlerinden olan riya, kibir, desinler gibi virüslerden tasavvufu kurtulabileceklerine işaret ettiğini ifade etmektedir. Şeyhlerinden tasavvufsuz bir ilmin günahlardan korunmak için yeterli olmayacağını öğrendiklerini belirten Korkmaz, tüm maksadın Ali Haydar Efendi'nin "İlim de esbâb-ı tuğyandır" sözünü şerh etmek olduğuna yer vermektedir.<sup>377</sup> Ustaosmanoğlu'nun medresenin ilmi faaliyetleri yanına neredeyse her seferinde tarikat derslerinin önemini de eklediği, bu konudaki gevşekliği kabul etmediği ve bu usule dair de bir geleneğe işaret ettiği görülmektedir.<sup>378</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu Sâf Suresi sekizinci ayete atıfla tarikat derslerinde gevşeklik yapanları da Arapça'yı tahsil etmede gevşeklik gösterenleri de aynı kefeye koyarak onları Allah'ın nurunu söndürmeye çalışanlar olarak tespit etmektedir.<sup>379</sup> Medreselere verilen bu önem, grubun ileri gelenleri tarafından Cemaatin üçte ikisinin ya talebe ya hoca olduğu ve bu minvalde "hoca cemaati" olarak bilindiği şeklinde beyan edilmektedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Medresede talebe, tekkede mürid olmak lazım Allah için" şeklindeki sözü kanaatimizce, torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu'nun "Şeyh Efendinin içtihadı ile medreseye giren talebeler ilim öğrenirken yaşlarına bakılmaksızın seyri sülûku da itmam etmiş oluyorlar"<sup>380</sup> ifadeleri ile şerh edilebilir. Ustaosmanoğlu'nun bir diğer torunu Abdulhalık Ustaosmanoğlu söz konusu birlikteliği "Mahmut Efendi Hazretleri tekke ve medreseyi cemetmiştir. Çocuklar İlahiyat Fakülteleri'nde olduğu gibi sadece eğitim-arştırmadan ziyade gece teheccüden başlayan ve inanılmaz derecede öğrendiklerini amel etmeye yönelik eğitim faaliyeti içerisinde bulunmaktadırlar. Hem ilim öğreniyorlar hem de kendi kişiliklerini oturtup İslam'ı yaşama noktasında

<sup>377</sup> Ömer Faruk Korkmaz, "Karanlık Çağda Yolumuzu Aydınlatan Kandil: Üstadımız Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu), s. 5.

<sup>378</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 4. bs., 2019, s. 20-21.

<sup>379</sup> "Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de, Allah muhakkak nurunu tamamlayacaktır." Ustaosmanoğlu ayette geçen kafirlere ek olarak tarikat ve medrese derslerinde gevşeklik gösterenleri Allah'ın nurunu söndürmeye çalışanlar olarak yorumlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 21*, İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2010, s. 66-77.

<sup>380</sup> Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

uygulamaya döküyorlar. Medreselerimizin dikkat çekilmesi gereken temel sistemi budur”<sup>381</sup> şeklinde ifade etmektedir. Korkmaz “tekkemsi medrese” kavramsallaştırması üzerinden İsmailağa Cemaati’nin tekke-medrese birlikteliğine bir çerçeve çizmektedir:

“Tarihte süre gelen tekke ve medrese kavgası esasen bizim Nakşibendiliğin Müceddidi kolu ile birlikte sona ermiştir. Efendi Hazretleri’nin yaptığı şey Müceddidi kolunun usulüdür. Ben acizane “tekkemsi medrese” olarak isimlendiriyorum. Tekkemsi medrese oluşturmak suretiyle hem tekkeyi hem medreseyi bir çatı altında toplama faaliyetleri başlamıştır. Efendi Hazretleri de böylesi ilmi kuraklığın olduğu bir zamanda bunu ciddi anlamda ihya edip diriltmiştir. Böyle olduğu için tarikat dersleri de medrese programı içerisinde bir ders olarak yer alır. Tarikat dersleri de bir derstir. Tarikat dersi olan arkadaşlar tasavvuf derslerine yönelebilsinler diye medrese müfredatı içerisinde ona da saat ayrılır. Hocanın önünde diz üstü bir şekilde oturulur ve tespih çekilir. Ders çalışmak olarak değerlendiriyoruz biz bunu. Bu Arapça Medreselerinde böyle, Hafızlık Medreselerinde değil. Arapça Medreselerinde 5 yıl bu şekildedir. Birinci sınıftaki arkadaş ile beşinci sınıftaki arkadaş, tarikat dersi için, mescitte veya müşterek herhangi bir yerde bir arada toplanır. Herkes aynı saatte aynı yerde olur ve tarikat dersleri yapılır.”<sup>382</sup>

İmamlık yaptığı İsmailağa Camii’ni tekke-medrese ve emru bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker merkezi haline getirdiği rivayet edilen Ustaosmanoğlu’nun, tekkeleri medrese, medreseleri de tekke haline getirmeye gayret ettiği, vekillerini daima hocalardan seçmeye çalıştığı ve bu çizgisinde de birincil hassasiyetinin şeriatı dikkatlice yaşamak olduğu ifade edilmektedir.<sup>383</sup> Şeriata vurgunun oldukça yüksek olduğu İsmailağa Cemaati’nin en temeldeki hedefi “Şeriattan bir iğne ucu kadarını bile kaçırmamak” olarak tespit edilebilir.<sup>384</sup>

İsmailağa Cemaati’nin medreseler hususunda altını çizdiği önemli bir diğer nokta Osmanlı vurgusudur. Osmanlı medreseleri adeta bir meşruiyet kaynağıdır. Cemaatin resmi internet sitesinde yer verilen “Medreselerin müfredatı hemen hemen Osmanlı dönemindeki müfredatın aynısıdır. Yani yüz sene önce, iki yüz sene önce hangi kitaplar okutuluyorsa aynı kitaplar okutulmaktadır”<sup>385</sup> ifadeleri bu minvalde önem arz etmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Sultan Fatih devrinde neler okunuyordu ise onları okumamız lazım, yoksa “Hoca var” diyemeyeceğim”

<sup>381</sup> Abdulhalık Ustaosmanoğlu ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>382</sup> Ömer Faruk Korkmaz ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>383</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (*Kuddise Sirruhu*), s. 18-20.

<sup>384</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 332, 334.

<sup>385</sup> Bkz. <https://www.ismailaga.org.tr/medrese-ve-icazet>. (Erişim Tarihi ve Saati: 30.04.2020; 00:58)

şeklindeki sözü Cemaatin Osmanlı vurgusuna iyi bir örnektir.<sup>386</sup> Medreselerin varlığı ile ülkenin, milletin ve ümmetin huzur ve refahını eşitleyen bir anlayışın hakim olduğu Ustaosmanoğlu ve Cemaatinin, söz konusu kurumlar ile hedeflediğinin ise Osmanlı ve Osmanlı ruhu olduğu gözlenmektedir. Ustaosmanoğlu “Medreseleri açarsak Sultan Selim kesiliriz, iki üç senede diriliriz”<sup>387</sup> şeklindeki sözleri ile mevzubahis hedefe işaret etmektedir.

Gerek Ustaosmanoğlu, gerek müntesibleri, gerekse kaynaklar tarafından sıkça yer verilen bir diğer önemli husus medrese-okul/diploma karşıtlığı olarak tespit edilebilir. Mahalle aralarında verilen sohbetlerden yayınlanan dergi ve kitaplara kadar Ustaosmanoğlu’nun “cehenneme yakışma”<sup>388</sup> ve “Firavun ziyneti”<sup>389</sup> olarak nitelendirdiği okul ve diplomaya yönelik karşıt ifadeler Cemaate ait her mecrada rastlamak mümkündür. Bunun nedenleri ile ilgili daha uzun tartışma başlıkları açılabilir. Bunların birlikte, mevzubahis edilen ifadeler ve müntesiblerle yapılan görüşmeler meselenin kilit noktasının, Cemaatin (ve onların ifadesi ile Şeriatın) en temel kabullerinden olan haremlik-selamlık ve tesettür mevzuları olduğu görülmektedir. İleride daha detaylı değinilecek olmakla birlikte gerek medrese gerekse okulların ideal yaş aralıklarının birbiri ile çakışmasıyla birlikte mevzu daha ciddi bir hal almakta ve söylemler de bir o kadar sertleşmektedir denilebilir. Medrese-okul karşıtlığını ve Cemaatin bu yöndeki politikasını tespit adına Ustaosmanoğlu’nun “Eğer İstanbul’da 500.000 tane ilkokul varsa, 1.000.000 tane medrese lazım, yarısı kız, yarısı erkek için”<sup>390</sup> Yine Ustaosmanoğlu’nun “Üniversitelerdeki çalışmalar medreselerde yapılırsa, oralardaki gayret buralarda gösterilse dünya âbâd olur”<sup>391</sup> ifadesi de iki kurum arasındaki kıyas ve tabiri caizse rekabeti gösterir cinstendir.

“Üniversite insana din vermez, insanın dine ihtiyacı olduğunu bile hissettirmez. Buna razı olmayın. Zira razı olursanız “Allah’ın kitabı, hadis, tefsir, fıkıh kalksın” demek

---

<sup>386</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 22.

<sup>387</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 101.

<sup>388</sup> Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 199.

<sup>389</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 278.

<sup>390</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 100.

<sup>391</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 101.

istiyorsunuz. Bu üniversite bizim şeriat ilimlerini öğrenmemize engel oluyor mu? Oluyor, bu, suç olarak yetmez mi?”<sup>392</sup>

Mekteplerin nesli dininden, tarihinden, atasından uzaklaştırdığını ve bu kurumların dinin aleyhinde çalıştıklarını ifade eden Ustaosmanoğlu, milletin içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumların insanların diploma uğruna çocuklarını bu kurumlara göndermesi ile ilgisi olduğunu ve bu durum böyle devam ettikçe de türlü türlü felaketlerle yüz yüze gelineceğini belirtmektedir.<sup>393</sup> Bu noktada İsmailağa Cemaati’nin imtihan anlayışına kısa da olsa değinmek gerekir. Bu anlayışa göre Müslümanların ve daha da özelde Cemaatin başına gelen her türlü musibet Müslümanların ve yine daha özelde müridlerin İslam’ı yaşamadaki eksikliklerinden veya tarikat derslerindeki gevşekliklerden kaynaklanmaktadır. Araştırmaya konu edilen grubun bir tarikat olması hasebiyle imtihan anlayışları gündelik hayatın her ince detayına kadar nüfuz ettiği, diğer bir ifadeyle dini, hayatın içine azami düzeyde dahil edebilme gayretiyle, hassasiyetin daha yüksek olduğu tahmin edilebilecektir.<sup>394</sup> Tarafımızca burada dikkat çekilmek istenen husus, tam da dini, hayatın içerisine dahil etme noktasında karşılaşılan daha makro düzeydeki sıkıntılara bakış açılarıdır. Cemaatin medreselerinin kapatılması altı çizilmek istenen hususa yerinde bir örnek olacaktır. “Medreseni kapattırarak amelde bulunma” Cemaatin müntesibleri arasında Ustaosmanoğlu’na atıfla çok yaygın olarak bilinen ve kabul edilen bir ilke olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, ileride daha detaylı değinilecek olmakla birlikte, tarikat derslerinde, çarşaf, sarık, cübbe giymede veya sakal bırakmada gösterilen gevşeklik başa gelen musibetlerin sebepleri olarak görülmektedir.<sup>395</sup> Bu minvalde Ustaosmanoğlu’nun sohbetlerinde Bosna’nın yaşadığı felaketlere çok sık atıf yaptığı ve bu sıkıntıları da onların Avrupa’ya benzemeleri, dinde gevşeklik göstermeleriyle ilişkilendirdiği görülmektedir. Bosnalıların Müslüman olduklarını, fakat bazılarının Sırplarla evlenecek kadar İslam’dan uzaklaştığını belirten Ustaosmanoğlu’nun “Bosnalılar Kuran’a meraklı olsalardı, hanımları sizin gibi çarşaf giyselerdi bu hale

<sup>392</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 224.

<sup>393</sup> Bkz. Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 346-348.

<sup>394</sup> Bkz. Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 109-111.

<sup>395</sup> Bkz. Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 191-193.

gelmezlerdi. Yüze medh olunmaz ama sizler Türkiye'nin kalelerisiniz"<sup>396</sup> şeklindeki ifadeleri dikkat çekilmek istenen noktaya güzel bir örnektir. Tarikat dersinde gevşeklik gösterenleri Erzincan, Azerbeycan ve Bosna'nın başına gelenler ile uyarılmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Cemaatin din anlayışına dair fikir de oluşturacak şu ifadeleri önemlidir:

“Her bela, her günah zikirsizlik (Allah'ı unutmak)tan ileri geliyor. (...) Allah Teala Hazretleri buyuruyor: “Ya şeriatımı, tarikatımı yaşayacaksınız, ya da belalarımı alacaksınız.” İkisini de almıyoruz dersiniz, Allah Azimüşşan size ikisinden birisini aldırır. Dünyada şeriat yaşanmazsa Allah Teala Hazretleri dünyada belalarını verir. Ahiretteki azab ise ayrı. Eğer şeriat ve tarikat ehli olursanız, size toz konmadan yaşarsınız, sonunda da imanla ölürsünüz.”<sup>397</sup>

Üniversite ehlinin dini hassasiyetlerinin ve dinî bilgilerinin olmadığı medreselerden bahsedilirken yer verilen bir diğer dikkat çekici husustur. İlgili anlatımlarda üniversite okuyanların Allah'a asi<sup>398</sup> ve bazı yerlerde Allah'ı inkar eden<sup>399</sup> bir çizgide, dinden/İslam'dan rahatsız, ve İslamî ilimler noktasında bilgisiz<sup>400</sup> olarak tavsif edilmekte olduğu gözlenmektedir. İhvanlardan çocuklarını üniversiteye gönderenlere ayrıca değinen Ustaosmanoğlu, bu durumu “bir taraftan tespih çekiyorlar, diğer taraftan Allah'ın dinine kurşun atıyorlar” şeklinde değerlendirmekte ve bugünün şartları ile üniversiteye çocuk göndermenin çocuğun nurunu söndürmek olarak tespit etmektedir.<sup>401</sup> Milletin derdinin diploma olduğunu ifade ederek serzenişte bulunan Ustaosmanoğlu, diploma peşinden koşandan razı olmadığını dile getirmekte, icazet meraklısı olunması gerektiğini belirtmekte ve en hayırlı diplomanın Fatih Sultan Mehmet'in yetiştiği medreseden aldığı icazet olduğunun altını çizmektedir.<sup>402</sup>

Tarafımızın hazır bulunduğu hanım sohbetlerinin neredeyse hemen hepsinde, sohbeti veren hocaların sözü mutlaka üniversitelere getirdiği gözlenmiştir. Özellikle üniversite yaşı olarak kabul edilebilecek yaşlardaki kızların bulunduğu sohbetlerde

<sup>396</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 269. Aynı

<sup>397</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 11, 13.

<sup>398</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 180.

<sup>399</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 17.

<sup>400</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 129.

<sup>401</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 76.

<sup>402</sup> Bkz. *Hikmetli Sözler*, s. 43-45.

kati suretle söz üniversitelerin zararlarına, dine mugayir yerler olduklarına ve gençleri ifsad ettiğine gelmektedir. Özel bir evde düzenlenen Mevlid okumasının ardından sohbet eden bir kadın hoca üniversiteleri terk ederek medreseleri seçen gençleri methetmiş, yanındaki bir diğer hoca hanım ise, bu sözlerin devamında, İlahiyat Fakültelerinden bahis açmış ve orada okuyan talebelerin hiçbir şey öğrenemediği, aksine okul bittikten sonra medreselerde tekrar eğitim alıp onlardan iş istediklerini ifade etmiştir. Aynı sohbet esnasında orada bulunan ve Eczacılık bölümünü kazanmış ve fakat dini hassasiyeti sebebiyle okumak istemeyen bir genç kızı medreselerine katılma noktasında teşvik etmişler ve kabul etmesi ile sevinçlerini de ifade eder tarzda dualarda bulunmuşlardır. İsmailağa Cemaati'nin karakteristik bir özelliği olarak kabul edilebilecek olan bu okul/diploma karşıtlığı ile müntesiplerle yapılan görüşmelerde sıkça karşılaşıldığı burada belirtilmelidir. Bu karşıtlığın ne kadar pratize edildiği ise tartışma konusudur. Ustaosmanoğlu'na nispet edilen “Tasdiknameyi almak için bile olsa okula uğramayınız” şeklindeki ifadeye, Cemaatin konu ile ilgili tutumunu gösterebilme adına, müridler tarafından çok sık başvurulmuştur. Tarikata davete izin verilmeyen İsmailağa Cemaati'nde medreselere davet oldukça önemli olup, bu hususta rızası olmayan anne babalar eleştirilmekte ve insanlar anne babaya rağmen medreselere gelmeleri gerektiği noktasında teşvik edilmektedirler.

“Küçük bir kız çocuğu İslamî ilimlerin okunulması gerektiğini anlıyor, tahsil için medreseye gelmek istiyor. Fakat kocamış anası babası onu anlamıyor. Edepsizler, illâ çocuklarını liseye üniversiteye göndererek cehennemlik yapacaklar.”<sup>403</sup>

Ustaosmanoğlu'nun ebeveynlere serzenişinde yine iki kurum arasında bir kıyaslamaya başvurduğu gözlenmektedir. Medreseler yüceltilip, Cemaatin en sık başvurmuş olduğu Osmanlı ile irtibatı kurulurken, üniversiteler gerek eğitim gerekse gayrı dinî çizgileri ve usulleri sebebiyle tenkid edilmektedir. Ustaosmanoğlu'nun “Medresede okuyan vali, kaymakam olamıyor mu? Sultan Fatih, Sultan Selim bu medreselerden yetişti. Bunu anlamadan gidersen sana iyi bakmazlar”, “Sultan Fatih'in medresesinde okuyan adamla Yunan felsefesini okuyan adam bir midir?” şeklindeki ifadeleri eğitim noktasındaki tenkidine birer örnek iken, gayrı dinî çizgide

<sup>403</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 87. Ayrıca bkz. *Sohbetler 1*, s. 207;

görülen okullara dair eleştirilerini genellikle hanımlar üzerinden yaptığı gözlenmektedir. Bu konudaki en net ifadesi “Bana emir verildi: “Kızını üniversiteye göndereni tarikattan at” olsa gerektir. “Bu Mahmud iki şeye fetva vermiştir; eve televizyon girdiği vakit iman camdan çıkar, bu sistemin okullarında kız talebe okutanların imanı tehlikeye girer” cümlesi ise bir diğer dikkat çeken ifadedir. Okullar ve diplomaya dair Cemaatin olmasa da, bu hususta müridlerin kanaat ve uygulamalarının değişiklik gösterdiği gözlenmiştir, Ustaosmanoğlu’nun tutumunu özetleyen bir ifade ile mesele noktalanabilir:

“Üniversite akrep yuvasıdır. Ben bunu diyorum, siz isterseniz can verin oraya. Haberiniz olsun, İslam ile harp ediyorlar, İslam’a kurşun sıkıyorlar, İslam’a top atıyorlar.”<sup>404</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun sohbetleri ve çeşitli mecralardaki konuşmaları takip edildiğinde en sık değindiği iki husus gözlenmektedir. Bunlardan ilk sıraya medreseler ikinci sıraya ise çarşaf (ve çarşaf kadar sık değinilmese de sarık ve sakal) yerleştirilebilir. Medreselere gösterilen bu ihtimam ve özen beraberinde hocalara duyulan saygı, sevgi ve övgüyü de getirmektedir. Mahalledeki küçük de olsa bir medreseyi mahallenin manevi kalkanı olarak gören bir anlayış mevcuttur.<sup>405</sup> Sık sık okumaya ve okutmaya teşvik eden, medrese açılmasını, İslamî ilimler tahsilini ve talebe yetiştirilmesini kendisinin en büyük mutluluğu olarak gören Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bizzat kendisi de uzun yıllar tedrisatta bulunmuştur. 1980’li yıllar ile birlikte gözlerinden rahatsızlanmasının ardından derslerde bizzat hocalık yapamaz hale geldiği, bununla birlikte yanında dersler okuttuğu ve bu derslere nezaret ettiği rivayet edilmektedir.<sup>406</sup>

“Hoca cemaati” olarak bilinen İsmailağa Cemaati’nde müntesiblerin neredeyse tamamına yakınının yolu medreseden geçmektedir. Müridler, grubun en önemli göstereni olarak kabul edilebilecek bu kurumlarla önce talebelik daha sonra hocalık ilişkisi kurmaktadır. Burada yaşı ilerlemiş müridleri istisna olarak kabul etmekle birlikte yapılan görüşmeler neticesinde onların da hocalara derin saygı

<sup>404</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 103-104.

<sup>405</sup> *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 19.

<sup>406</sup> *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 25.

duyduğu, yakınlarındaki hocaların sohbetlerini mutlaka takip ettikleri veya imkanları ve ilimleri ölçüsünde evde Kuran öğrettikleri görülmüştür. Cemaat arasında Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Doksan yaşınızda olsanız da ilim öğrenin"<sup>407</sup> ve bu minvaldeki birçok sözüne yaygın olarak referansta bulunmaktadır. Talebeleri "kurumuş toprakların yağmur yüklü bulutları, direksiz kubbelerin direkleri" olarak tasvir eden Ustaosmanoğlu, hocalığı "dünyadaki en önemli meslek" olarak kabul etmekte ve bir "peygamber vazifesi" olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda en değerli ilim de şeriat ilimleri olmaktadır.

Tedrisat hususunda içerisinde bulunulan dönemin buna bağlı olarak talebenin şartlarını dikkate aldığı ve bu sebeple tedrici bir usulü benimsediği ifade edilen Mahmut Ustaosmanoğlu, Cemaatin ilk teşekkül dönemleri olarak isimlendirilebilecek, başlangıç dönemlerinde, hoca sayısını belirli bir seviyeye getirebilme adına "Eskiden yirmi senede kürsüye çıkılıyordu, şimdi ise iki senede. İki senede yirmi senelik mesafe aşıyor."<sup>408</sup>, "Emsile, Bina, Avâmil okuyun yeter"<sup>409</sup>, "Yirmi dört sigayı bilen ben hoca sayarım. Bu yola çalışana Mevla çok yardım ediyor. Bu kaideleri bildiniz mi ben çok seviniyorum."<sup>410</sup> gibi ifadelerle müridlerini medreseye ve hocalığa teşvik etmiştir. Medrese sistemi oturmaya başlaması ile "Hayatı harcamak lazım ilim yoluna öyle iki, üç sene ile olur mu?"<sup>411</sup>, "'Mektubat'sız hoca olmaz, silahsız askere benzer"<sup>412</sup> ve "Sadece 'Nuru'l-İzâh'la hoca mı olur adam? Sadece 'Mülteka' ile hoca mı olur adam? Hiç olmazsa 'Mülteka'nın şerhlerinden bir şerhini oku! Eğer okumadınsa sen hoca değilsin"<sup>413</sup> benzeri ifadeleriyle tabiri caizse skalayı biraz yükseltmiş ve ilimde derinleşilmesini istemiştir. Kitap isimlerinin de açık bir şekilde ifadelerde yer alması bir sistemin varlığının habercisi olarak okunabilir.

---

<sup>407</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 49.

<sup>408</sup> *Hikmetli Sözler*, s.

<sup>409</sup> *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 24.

<sup>410</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 60.

<sup>411</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 66.

<sup>412</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 78.

<sup>413</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 79.

### 2.2.3.2. Medreselerde Takip Edilen Usul

Yaygın bir kullanım ile medreseler, metodoloji ve usul bakımından iki temel ayrım üzerinden tasnif edilmektedir. Doğu Medreseleri ve Karadeniz medreseleri olarak kabul gören bu ayrımda, İsmailağa Cemaati Medreseleri Karadeniz usulü tarafında konumlanmaktadır. Bununla birlikte Cemaatin Doğu usulü ile yetişmiş hocaları ve bunun bir neticesi olarak aynı usul üzerine eğitim veren medreseleri de mevcuttur. Hatırda tutulması gereken nokta Karadeniz usulünün ağırlıklı olarak benimsendiği, takdir gördüğü ve hatta savunulduğudur. Cemaatin önde gelen hocaları ile konuyla ilgili yapılan görüşmelerde, Doğu usulünün hakkının teslim edilmesi ile birlikte, Karadeniz usulünün tedrisat noktasında diğer usule karşı başarılarının altının çizildiği ve dahi savunulduğu gözlemlenmiştir.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi medrese geleneğinin devamı olarak kabul edilen Doğu Medreseleri, geçmişten günümüze Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Diyarbakır, Bitlis, Hakkari, Siirt, Mardin ve Van gibi eski yerleşimlerde tedrisat faaliyetlerini sürdürmektedir. Hemen cami yanında on yirmi kişilik küçük çaplı ders yapılan mekanlar<sup>414</sup> olarak Doğu Medreseleri, “Tarikat Merkezli” ve “Seyda (Hoca) Merkezli” medreseler olmak üzere iki ayrı kategoridedir.<sup>415</sup> Tarikat merkezli medreselerin bölgede yoğunlukta olduğu ve Nakşibendî Tarikatının bölgeye hakim olduğu bilinmektedir. Medrese geleneği Nizamülmülk’e dayandırılan bölgedeki bin yılı aşkın gelenek Mevlana Halid’in bölgeye gelmesi ile yeni bir hale bürünmüştür denilebilir. Mevlana Halid’in ilim ehli olma şartı ile tasavvufa girmek isteyen kişileri

<sup>414</sup> Doğu Medreselerinin bilinen en eski hali bu şekilde aktarılsa da bugünün medreselerinin maddî imkanlar dahilinde bağımsız ve daha büyük binalar şeklinde inşa edilmektedir. Medresenin faaliyet kapsamı ve bulunduğu yerin köy, ilçe veya il olmasının da binaların şekline etki ettiği belirtilmelidir. BU noktada Norşin Medresesi örneğine bakılabilir. Medrese Abdurrahman Tahi döneminde çok küçük bir odadan ibaret iken, bugün medresenin başında bulunan Şeyh Nurettin’in, bu küçük ve elverişsiz durumdan dolayı medreseyi yeniden inşa ettiği ve daha konforlu hale getirdiği belirtilmektedir. Detay için bkz. Mehmet Çelik, “Tasavvuf ve İlmî Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler (19. ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2017. Ayrıca bkz. Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sy. 4 (22), Aralık 2018, s. 1457.

<sup>415</sup> Mustafa Keskin, “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, sy. 1, 2017, s. 64-66.

tasavvufî terbiyeden geçirdiği, halifelik verdiği ve bu şekilde bölgede bir tarikat ağı oluştuğu rivayet edilmektedir.<sup>416</sup>

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırındaki coğrafyada Halidi Bağdadi'nin tarikat anlayışı üzerine inşa edilen ve günümüze kadar da varlığını devam ettiren medreseler Nakşibendi Medreseleri olarak isimlendirilmiştir ve Doğu Medreselerinin prototipini oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu medreselerin ayırt edici özelliği medrese seydâsının aynı zamanda şeyh olmasıdır.<sup>417</sup> Norşin Medresesi mevzubahis medreseler arasında temayüz etmiştir ve mevzubahis medreseler ile ilgili malumat adına başvurulacak kurumların başında gelmektedir. Bitlis iline bağlı Güroymak ilçesinde bulunan Norşin Medresesi, Nakşibendi Medreselerinin en önemli temsilcisi olmakla birlikte aynı zamanda Hınıs, Okhin, Taşkesen, Ceznî, Zokayd, Hazro, Çokhreş, Tillo, Kasrik, Kamışlı ve Tel Maruf gibi ünlü medreselerle de bir geleneğin, bir zincirin ismi olarak kabul edilmelidir. 1880 yılında ilk defa Şeyh Abdurrahman Tâhî tarafından kurulan medreseye onun vefatından sonra sırasıyla Şeyh Fethullah el-Werkanasî, Şeyh Ziyaeddin ve daha sonra Doğu Medreselerinin önemli ismi Şeyh Masum gelmiştir.<sup>418</sup> Günümüzde ise, kendi ifadesi ile, “idari ve ilmi amir” olarak Şeyh Nurettin Norşin Medreselerinin başında bulunmaktadır. Medreseler, Nakşibendi Medreselerinde olduğu üzere vakıf sistemi üzerine değil, halk desteği ile faaliyette bulunan kurumlardır. Halk desteği, ya medresenin içerisinde bulunduğu köy halkı desteği ya da zengin bir şahıs veya aile desteği şeklinde gerçekleşmektedir. Bu minvalde medreselerin en önemli gelir kaynağı zekat olarak kabul edilebilir.<sup>419</sup> Bu noktada, halk desteği üzerine kurulan bir sistem üzerine

<sup>416</sup> Mehmet Çelik, a.g.m., s. 5.

<sup>417</sup> Seydâ, Doğu Medreselerine ait bir ifade biçimi olup, medresedeki baş müderris olan hocaya “Efendim” anlamında Seydâ denilmektedir. Müderris ise hiyerarşik olarak seydâdan sonra gelen ve ders vermekle yükümlü olan kişidir. Bkz. Uğur Erman, a.g.m., s. 1458. Şeyh ve seydâlığın birlikteliğine yapılan bu vurgu Mustafa Kara'nın “Şeyh, şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kâmil olan insan ve şeriat ve hakikat ilimlerinde tekml derecesinde vasıl olan zattır.” tanımı üzerinden anlaşılmalıdır. Bkz. Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 3.bs., 1990, s. 66.

<sup>418</sup> Nimetullah Akın, “Resmi Din Öğretimi ve Gayrı Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler: İsmailağa Örneği”, *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme: Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, ed. Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, KURAV, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 622.

<sup>419</sup> M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009, s. 117-118.

işleyen Doğu Medreseleri ile ilgili bir gelenek olan, öğrencilere sabah ve akşam verilen yemek olarak Tayin (Ratıp)'e yer vermek gerekmektedir. İcazet alan ve bir medrese açma niyetinde olan seydânın köylülerden öğrencilere tayin vermeleri üzerine ricada bulunduğu nakledilmektedir. Buna göre her talebe sabah ve akşam günde iki öğün olmak üzere tabağı ile tayin alacağı evin önüne gitmekte ve yemeğini almaktadır.<sup>420</sup>

Eğitim imkanları ve idari yapı açısından bu şekilde bir tasnife tabi tutulan söz konusu medreselerin müfredatlarında alet ilimlerine ağırlık verildiği bilinmektedir. Kürtçe ve Arapça eğitim yapılan medreselerde, Arap Dili ve Belâgati, Mantık, Cedel ve Münazara gibi temel alanlarda 7 sene süren bir eğitim sürdürülmektedir. Yörelere arasında farklılıklar görüldüğü bilinmekle birlikte Keskin, Doğu Medreselerinin temel ilimlerini şu şekilde vermektedir:

- “1. Dilsel İlimler (Alet İlimleri): Sarf (Emsile, Bina, İzzî ve Maksud), Nahiv (Şerhu'l-Muğnî, Suyûtî ve Molla Camî), İştikak, Vazî' İlmi (Risale-i Vazî'), Meânî, Beyan, Bedî (Muhtasarü'l-Manî) ve Şiir.
2. Felsefî İlimler: Mantık ve Felsefe.
3. Şerî İlimler: Ahlak, Fıkıh (Fürû /Amelî), Usulü'l-Fıkıh, Akaid, Kelam, Hadis, Usulü'l-Hadis, Tefsir, Usulü't-Tefsir.
4. Münazara İlmi
5. Hat (Meşk) İlmi.”<sup>421</sup>

Timurtaş medrese müfredatında yer alan dersleri Nahiv ve Sarf gibi gramer ilimleri ve Belagat, Vaz' ve Mantık gibi yöntem öğreten ilimlerden oluşan alet ilimleri ve medrese eğitiminin esas amacı olarak kabul edilen tefsir, hadis, akait, kelam, fıkıh ve usul ilimlerini ise alî ilimler olarak isimlendirildiğini ve ikiye ayrılabilirliğini ifade etmektedir. Arapça öğrenimine büyük önem veren Doğu Medreselerinde dil ve yönetime dair yoğun bir çaba sarf edildiğini belirtmekle birlikte zamanla alet ilimlerinin gaye ilimleri yerine geçerek fiili bir durum aldığı yönünde bir tespit bulunmaktadır. Medrese müfredatında alet ilimlerine büyük bir ağırlık

<sup>420</sup> Mehmet Çelik, a.g.m., s. 27. Ayrıca bkz. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî: Hayatı, Mücadelesi, Düşünceleri*, çev. Abdülhâdi Timurtaş, İstanbul: Kent Yayınları, s. 17.

<sup>421</sup> Mustafa Keskin, a.g.m., s. 66-67. Osmanlı'dan itibaren süregelen bir gelenek olan Doğu Medreselerinde temel alınan eserleri için bkz. Nusrettin Bolelli, “XVIII. – XX. Yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Arapça Öğretimi”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler*, ed. İsmail Narin, c.1, 2013, s. 615-653.

verilmesinin uzun senelere mâl olduğunu belirten Timurtaş, bunun öğrencide bir sıkılma hissi doğurduğu ve bu doğrultuda biran evvel mezun olma isteğinde bulunan öğrencilere hocaların müsamaha gösterdiğini ve bunun yaygın bir fiili durum haline geldiğinin altını çizmektedir.<sup>422</sup> İsmailağa Cemaati'nin Doğu Medreseleri ile irtibatta olduğu, bölgeye yapılan seyahatlerde medreselerin ve Nakşibendi Tarikatı büyüklerinin ziyaret edildiği, tedrisat üzerine istişarelerde bulunulduğu bilinmektedir.<sup>423</sup> Cemaatin temel medrese sistemi Karadeniz usulü olmakla birlikte, sayıları az da olsa, Doğu usulü medreselerde yetişmiş ve yine aynı usul üzerine medrese faaliyetlerinde bulunan hocaları bulunmaktadır. Yusuf Ziya Gümüşel, Seyyid Ahmet Hoca ve Şaban Sadoğlu bu isimlerdendir.

İsmailağa Cemaati ileri gelenleriyle medrese usulü ve faaliyetleri ile ilgili yapılan görüşmelerde vurgulanan temel husus Doğu usulü ve Karadeniz usulü arasında bir münafaret bulunmadığı ve fakat maksud ilimleri üzerine yoğunlaşma ve ihtisas noktasında Karadeniz usulünün daha dikkatli ve başarılı olduğudur. Doğu usulünde esas olanın, talebenin, metni kendi kendine çalışması ve daha sonra hocasına arz etmesi olarak tanımlanan “arz usulü” olduğu ifade edildikten sonra, öğrencinin bir metni kendi başına okumakta zorlanacağı, anlayamayacağı noktasında eleştirilerde bulunmaktadır. Ezberin hakim olduğu usulde<sup>424</sup> ilmi meselelerin anlaşılmasında sıkıntılar ve eksiklikler olduğu ve nihai olarak söz konusu usulde yetişmiş fıkıh alimine pek rastlanılmayacağı belirtilmektedir:

“Doğu usulünden çıkıp da ümmetin meşâkili ile ilgili bir görüş serdedebilen insan sayısı az oluyor. Neden çünkü ihtisas yapma şeklinde bir faaliyetleri yok. Ben bunu onları tenkid açısından söylemiyorum. Vakıa bu. 15 yıl kadar okumuş ve Belagat seviyesine gelmiş arkadaşlar var. Biz bunları tekâmül ve ihtisas seviyesinde arkadaşlarla okuduğumuz vaki olmuştur. Biz mesela Sarfı, Nahivi, Belagatı 3-4 sene gibi bir zamanda belirli metinleri okuyup zapt ederek, kafa yorarak o aşamayı geçmiştiz. Fakat o arkadaşlar Sarftan beş tane metin okumamış da, diyelim yirmi beş tane metin okumuş, biraz daha süre uzamış, Nahivden biz iki üç metin okumuşuz onlar on üç metin okumuş. Eskiden bu usul üzerinde duruluyordu fakat zamana göre hareket etme zorunluluğumuz da var. Bu zamanın ihtiyaçları var. Sünnet

<sup>422</sup> Mehmet Erken, “Abdülhadi Timurtaş ile Doğu Medreseleri Üzerine”, <https://www.dunyabizim.com/soylesi/abdulhadi-timurtas-ile-dogu-medreseleri-uzerine-h25885.html> (Erişim tarihi ve saati: 25.05.2020, 07:53)

<sup>423</sup> Bir örneği için bkz. <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/ziyaretler/cubbeli-ahmet-hocafendi-bitlis-mutki-de-bulunan-ohin-medresesi-ni-ziyaret-etti-75231> (Erişim Tarihi ve Saati: 19.05.2020, 02:20)

<sup>424</sup> Bkz. Uğur Erman, a.g.m., s. 3-16.

üzerinde oluşturulmuş şüpheler var, tefsir telakkilerinde modernleşme gittikçe ivme kazanmış. Bu gibi durumlara merhem olmak gerekir. İmam Gazali'nin meşhur ifadesi ile "Fakih zamanın hallerini bilip, onlara bir kısım çözümler getiren adamdır." Hoca budur. Bu amaçla Efendi Hazretlerimiz maksud ilimlere biraz daha yoğunlaşmıştır. İsmailağa Karadeniz Usulü'nde maksud ilimlere biraz daha ağırlık veriliyor. Mantık şu: Ben bu kaideyi bildikten sonra ibareyi bir Arap gibi okuyabildikten sonra anlayabildikten sonra Nahivde veya Sarfta çok çok daha fazla metin okuma yerine, zamanımı fıkha ve maksud ilimlere harcayıp orada ihtisas yaparım. Diğer tarafta farklı bir telakki var. Hayır biz bu usulü böyle gördük üstadlarımızdan diyorlar ve on beş yıl Sarf, Nahiv, Belagat gibi âli ilimler ile iştilal ediyoruz diyorlar."<sup>425</sup>

Karadeniz usulü tedrisat denildiğinde, ilk olarak, Trabzon'un Of-Çaykara bölgesinde bulunan medreseler ve hocalar akla gelmektedir.<sup>426</sup> 18. Asırdan itibaren yörede medrese eğitiminde bulunan ve yetiştirdikleri öğrenciler ile "Of lu Hoca" olarak nam salan birçok ilim adamı tarihi kaynaklara geçmiştir. Hudekzâde Numan Efendi (1860-1922), Gargar Müslim Efendi (1851-1938), Kagoşim Efendi (?), Çalekli Dursun Efendi (1883-1977), Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (1901-1980), Hacı Hasan Efendi (1909-1982) bu isimlerden bazılarıdır.<sup>427</sup> Medreseleriyle 18. yüzyıldan itibaren dini eğitim ve öğretim noktasında Anadolu'da diğer bölgelerine nispetle öne çıkan Of ilçesinde 1869 Trabzon Salnamesine göre sadece bir tekke bulunmaktadır.<sup>428</sup> Tarikat ve tekkenin bölgeye uzun süre girmediği ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yöredeki medrese ehlinin tarikata intisabı ile tekkenin varlığının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde bölgede Nakşibendi tarikatı hızlı bir şekilde yayılmış ve bu konuda ilk medrese tahsilini Of'un Uğurlu beldesinde alan Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi ve onun haleflerinden müderris Yusuf Şevki Efendi (1840-1904) etkili olmuştur.<sup>429</sup> Müderris vasfına sahip olan Gümüşhanevi ve haleflerinin odak noktası, Gümüşhanevi'nin Câmîu'l-Usul eserinde tasavvuf erbabının meşgul olduğu beş şeyi zikrederken altını çizmiş olduğu, "cehalet ve bilgisizliği ilim üzerine tercih etmeleri" olmuş, şeri ilimlere ağırlık veren bir tarikat anlayışını yerleştirmeye çalışmışlardır.<sup>430</sup>

<sup>425</sup> Ömer Faruk Korkmaz ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>426</sup> Nimetullah Akın, a.g.m, s. 623.

<sup>427</sup> Mustafa Tunçer, "Of lu Hocaların Yetiştikleri Medreseler, Talebe ve Medrese Sayılarına İlişkin Bazı Rivayetlerin Analizi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, sy. 16, 2017, s. 26.

<sup>428</sup> Mustafa Tunçer, a.g.m., s. 37.

<sup>429</sup> Mehmet Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12, 2008, s. 118- 119. Ayrıca bkz. İrfan Gündüz, "Gümüşhânevi, Ahmed Ziyaeddin ", *DİA*, c. 14, 1996, s. 276-277.

<sup>430</sup> İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984, s. 184.

Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından “Efendi Babamın usulü bozulursa bu iş Uhud Savaşına döner” şeklinde oldukça dikkat çeken bir ifadeyle işaret ettiği medrese usulü Cemaat tarafından Karadeniz usulü çatısı altına dahil edilmektedir. Bununla birlikte söz konusu usulü, her ne kadar Karadeniz Usulü olarak isimlendirilse de, Ustaosmanoğlu’nun kendisinin deneyimlemiş olduğu tecrübe ve tarihi koşullara göre tedrici bir şekilde değiştirip geliştirdiği bir usul olarak okumak daha doğru olacaktır. Daha evvel yer verildiği üzere İsmailağa Cemaati “Hoca Cemaati” olarak bilinmekte ve ihtiyatlı bir ifade ile Cemaatin yüzde sekseninin medrese ile iltisakı bulunmaktadır ve nihayetinde alınmış olan eğitim ve imkan ölçüsünce her mürid tedrisat faaliyetini devam ettirmektedir. Ustaosmanoğlu’nun usulü evvela medreseye davet ve ilim talep etme noktasında kendini göstermektedir. Haftalık Pazar sohbetlerinin birinde “Karar aldık, doksan yaşının altındakiler okuyacak” şeklinde bir ifadede bulunurken bir sonraki hafta “Geçen hafta doksan yaşının altındakiler okuyacak diye karar almıştık fakat vazgeçtik. Doksan yaşının üstündekiler de okuyacak” şeklinde bir düzeltme yapmaktadır. Bu durum Ustaosmanoğlu’nun ve dolayısıyla Cemaatin medreselere verdiği ehemmiyeti göstermekle birlikte bu kurumların merkezi rolünü göstermesi bakımından da önemlidir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun usulünün kendini göstermiş olduğu bir diğer nokta ise tedrisinde bulunulacak olan ilimleri tespit etmiş olduğu tedriciliktedir. Buna göre medreselerin zor durumda oldukları ve hoca sıkıntısı çekilen dönemlerde “Emsile, Bina, Avamil okuyun yeter.” derken daha sonra bunlara İzzî ve İzhar gibi Arapça kitaplarının yanında Kâfiye, Molla Câmî, Nûru’l-İzah, Mülteka, Telhis gibi kitapları da eklediği ifade edilmektedir. Ustaosmanoğlu’nun “Subha-i Sıbyan’ı ezberlemeyen ahmaktır”, “Mektubat’sız hoca olmaz, silahsız askere benzer” veya “Mülteka’nın şerhi Mecmeu’l-Enhur’u anlayarak okuyup bitirmeyene hoca demem” şeklinde tabiri caizse tahsili ağırlaştırmış, detaylandırmıştır. Tarikat ve medrese birlikteliğine gösterilen ihtimamın bir ifadesi olarak “Mektubat ve Risale-i Kudsiye’nin anlaşılması tarikat derslerinin yapılmasına

bağlıdır” şeklinde bir ihtarda da bulunmaktadır.<sup>431</sup> Medreselerde bir sistemin oturması ve ihtiyacı karşılayacak hoca yetişmesi ile birlikte Ustaosmanoğlu’nun artık uzun uzun tefsirler, uzun uzun hadis ve fıkıh kitapları okunması gerektiğine işaret ettiği ve hoca olduktan sonra özellikle fıkıh alanında ihtisas yapılması yönündeki niyetini dile getirdiği rivayet edilmektedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun torunu Abdülhalık Ustaosmanoğlu tarafından Osmanlı usulü olarak isimlendirilen, devletçi ve Türkçü bir karaktere sahip olduğu iddia edilen Karadeniz Usulü metne odaklanan bir usul olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı ulemasından referansla ilmin şerhlerde değil, metinlerde olduğunu dile getirmekte ve Doğu Usulünün aşiret geleneği üzere bulunan Kürtlerin usulü olması sebebiyle teferruata boğulmuş bir usul olduğunu dile getirmektedir.<sup>432</sup> Cemaatin medrese ve yayın faaliyetlerinde aktif olarak bulunan Ömer Faruk Korkmaz Hoca, Ustaosmanoğlu’nun da hocası olan Dursun Fevzi Güven’in (Çalekli Dursun Efendi) Süleymaniye Medresesi Kelam ve Hikmet Şubesi’nde okuduğu sırada tefsir hocasından sadece bir buçuk sayfa okuduğunu, gerisini kendisinin okuduğunu aktarmakta ve Molla Gürani’nin on sayfalık metnin ilk üç dört sayfasını talebelerine altı ayda okuttuğu gerisini ise bir günde bitirdiğini eklemektedir. Korkmaz bu aktarımlarla öğrencinin haşiyelere boğulmasındansa metinlerle bir an evvel tanıştırılması gerektiğinin altını çizmekte ve İsmailağa Cemaati medreselerinde bir dersin nasıl yapıldığına dair bir betimleme sunmaktadır:

“Karadeniz usulünde arz usulü değil, hocanın “anlatım usulü” ders vardır. Sözgelimi dersimiz Belagat dersimiz konumuz Mecaz-ı Mürsel olsun. Ben bunu ne kadar okutacağımı tespit ederim. Bir buçuk sayfa olur genelde. Bir bir buçuk sayfayı geçmemeye özen gösteririz. Bunu geçerseniz talebeyi zorlarsınız. Bu sayfayı bazen bir buçuk saati aşkın bir sürede, daha derse başlamadan, anlatırız talebeye. “Arkadaşlar Mecaz-ı Mürsel budur, işleyeceğimiz sayfalarda musannif bize şunları şunları anlatacak” diyerek önce talebeyi hazırlarız. Konuyu bütün detaylarıyla talebeye veririz. Sonra “oku ibareyi” derim ve öğrenci okur. Bu da konunun kolaylığına dair öğrenciyi cesaretlendirmek için yapılan bir imadır. Yoksa ibareyi genelde hoca okur. Hoca hem dersi anlatır hem ibareyi okur. Talebe o gün o dersin müzakeresini yapar. Birbiriyle tartışır. Genellikle üç dört kişilik müzakere grupları olur. Hoca müzakere başkanlarını seçer. Anlayışı iyi olan arkadaşlar seçilir ki diğer öğrencilere yardımcı olsun. Başkan o dersi bir daha anlatır, tartışırlar ve müzakere ederler. Anlamayan öğrenciye bir daha anlatılır. İbaresiyle anlamasıyla o gün o ders halledilir. Ertesi gün hoca geldiğinde sınıfa ders başlamada önce kura ile çıkan bir öğrenciye ders anlatılır.

<sup>431</sup> Bkz. *Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)*, s. 23-24; *Hikmetli Sözler*, s. 77-78.

<sup>432</sup> 02.04.2020 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

Hoca bir önceki günkü dersi almadan bugünkü derse başlamaz. Bugünkü dersin ilk 45 dakikası dünkü dersi almaya ayrılır. Böyle bir usul vardır bizde. Bu usulün getirisi öğrencinin anlaması ve sizin de öğrencinin anladığını anlamanızdır.”<sup>433</sup>

Korkmaz devamen haşiyelere boğuldukları ve ibareyi anlamada öğrenciyi yalnız bıraktıkları yönünde eleştirdikleri Doğu Usulünden, kendilerinin de dikkate almaları gereken hususlar olduğunu ifade etmektedir. İsmailağa Cemaati medreselerinde takip edilen usulde hocaların hem ibareyi okuyup hem de dersi anlatmaları sebebiyle bazı tembel öğrencilerin önlerinin açıldığını dile getirmekte, Doğu usulünün okunmamış kitapları okuma ve öğrencileri kâfi miktarda şerhe ve haşiyeye yönlendirme usulünün değerli olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Doğu Usulünün de kendilerini, hocaların dersi anlatması ve anlattığı dersi talebeden alması hususunda dikkate almaları gerektiğinin altını çizmektedir. Doğu medreselerine yaptıkları bir ziyarette kendilerine neden Karadeniz Usulü diye sorulduğunu ifade eden Korkmaz, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun medrese müfredatı ve usulüne dair rolünü gösterme noktasında da önemli olan şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Bize orada neden Karadeniz Usulü diye soruldu. Emsile, Bina, Maksud, Avamil, İzzî bir Doğu medresesine gittiğinizde bu böyle okunmuyor. Bunun net bir cevabı var. Arapça kaidelere, hiçbir şekilde aklın yürütülemediği hiçbir reye ihtiyaç olmayan mevzular olduğu için, semâî denir. Bu husus da böyledir. Mahmut Efendi Hazretleri hususen Dursun Efendi’de okumuştur. Ali Haydar Efendi onun müşşididir. Onlardan öğrenmiş olduğu bir usul var. Bu konu ile alakalı Efendi Hazretleri tamamen semâî bir tavır takınmış ve “Efendi Babanın usulü bozulursa iş Uhud Harbine döner” demiştir ve bu usulün bozulmaması ile ilgili titizlikle göstermiştir. Onlardan almış olduğu müfredata, öğrendiği usule hiçbir dahlin olmaması noktasında hassasiyet göstermiştir. Hatta bir misal anlatayım. Bizim Arapça medreselerinin beşinci yılında Mirat-ı Usul okutulur. Bu kitap Sultan Fatih döneminde, Sultan Fatih’e çok yakın isimlerden biri, bu toprakların bir değeri Molla Hüsrev Hazretleri’nin yazdığı usule dair mukayeseli tartışmalı bir metin. İhtisas kitabıdır aslında. Ne var ki biz bunu daha usul ile ilk kez tanışacak olan öğrenciye okutuyoruz. Nasıl okutuyoruz? Elbette bir buçuk saat dersini anlatması sürüyor. 1 sayfa ancak okuyoruz. Çünkü bu yeni doğmuş bir çocuğa yemeğin yumuşatılarak verilmesi gibi oluyor. Mirat-ı Usul ile alakalı hocalarımızın bir talebi olmuş, demişler ki “Efendi Hazretleri girişte Medhal tarzı bir kitap okutsak, biraz ağır geliyor bu kitap.” Kabul etmemiş Mübarek. Anlaşılmazsa ne olacak diye sormuşlar. “Bir daha okutun” demiş. Bu konuda herhangi bir dahlin bir ekleme çıkarmanın olmaması noktasında son derece titiz davranmıştır. Yine Taftazani’nin Şerhu’l Akaid metni vardır. Bir ara bununla alakalı da kendisine, talebe zorlanıyor, başında felsefi tartışmalar var demişler. “Hayır Dursun Efendi Hocamdan bunu duydum bu okunacak” demiş. Neden bu usulün cevabı işte budur. Biz bunu devr aldık bunu devam ettireceğiz. Tevarüsi bir mantık var burada.”<sup>434</sup>

<sup>433</sup> Ömer Faruk Korkmaz ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>434</sup> Ömer Faruk Korkmaz ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

### 2.2.3.3. İsmailağa Cemaati Medreseleri

İsmailağa Cemaati'nde en temel medrese olarak Hafızlık Medreseleri'nden bahsedilebilir. Bir diğer tabirle Cemaatte öğretim hafızlık ile başlamaktadır. Bu İsmailağa Medreselerini Doğu Medreselerinden ayıran önemli bir farktır.<sup>435</sup> 7-8 yaşlarından başlanıp 12-13 yaşına kadar hafızlık eğitiminin itmam edilmesi hedeflenmektedir. 13-14 yaşını aşkın çocuklar için ise hafızlık çok tavsiye edilmemekle birlikte, öğrencinin ısrarı halinde ve kapasitesinin yeterli olması durumunda geri çevrilmemektedir. Bu noktada medreselere girişin mülakat ile olduğunu belirtmek gerekir. Hafız olup olmama ve dinî bilgi seviyesinin ölçüldüğü bu mülakatlarda, çocuğun/öğrencinin yaşı ve kapasitesinin uygunluğu durumunda hafızlığa yönlendirme yapılmaktadır. Hafız olarak medreseye başvuran öğrenciler ise seviyesine göre bir sonraki aşama olarak kabul edilebilecek olan, Arapça Medreselerine başlatılmaktadır.

Medreselerde ikinci aşama/ikinci tür olan Arapça Medreselerine geçmeden evvel, 2018 sonunda başlatılmış olan Buhari Hafızı Yetiştirme hizmetinden bahsedilmelidir. İsmailağa medreselerinde eğitim görmüş ve mezun olmuş olan bir grubun başlattığı hizmet, sekiz on yaş arasında hafızlığını tamamlamış olan öğrencilerin Arapça Medreselerine başlayana kadar geçirdikleri süreyi değerlendirme amacına matuf olarak başlatılmıştır. Arapça Medreselerine başlamada ideal yaşı 15 olarak düşünülmesi, 10 yaşındaki çocuğun yeterli idrak kapasitesine sahip olamayacağına dair kanaat böyle bir hizmetin başlatılmasında etkili olmuştur. Sekiz dokuz kişilik bir ekibin yürüttüğü medresenin hedefi dört yıl içerisinde çocukları sıkmadan Buhari hafızı yapabilmek olarak belirlenmiştir. Sportif faaliyetler ve geziler ile de desteklenen programda çocukları eğlendirerek öğretmek esas olarak tespit edilmiştir. Yeni olmakla birlikte ayrı bir medrese türü olarak kabul edilen söz konusu eğitimde yaş aralığı 10-15 yaş olarak hedeflenmektedir.

İsmailağa Cemaati medrese sisteminde, Buhari Hafızı Yetiştirme Medresesi'nin eklenmesi ile birlikte üçüncü aşama veya üçüncü tür olarak kabul

---

<sup>435</sup> Nimetullah Akın, a.g.m., s. 626.

edilecek medrese türü Arapça Medreseleri'dir. İdeal başlama yaşı on beş olarak belirlenmekle birlikte, Cemaatin medresede esas aldığı ilkelere göre, Hafızlık Medreseleri dışında yaş gözetilmediği belirtilmelidir. Söz konusu medreselere başvuran bir öğrenci adayı eğer hafız ise direkt başlatılmakta, hafız değilse kapasitesinin elverdiğine dair bir kanaate ulaşıldığı takdirde, evvela hafızlığa yönlendirilmektedir. Ustaosmanoğlu'nun torunu Abdülhalık Ustaosmanoğlu medrese başvurularında iş gücü sahibi 40 yaş ve üzeri öğrenci adayları ile de karşılaşılabilirdiğini eklemektedir. Böyle durumlar genellikle, medrese hocalarının müridler üzerindeki olumlu intibalarının bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Örnek olarak askeriyeden ihraç edilmiş 40 yaşında bir yüzbaşının medreseye başladığı aktarılmaktadır.

5 senelik bir zaman dilimi üzerine kurulan Arapça Medreseleri müfredatında ana ders, yan ders ayrımı görülmektedir. Ana dersler talebelerin birinci derecede mükellef tutulduğu derslerdir ve Arapça gramer öğrenimi hedeflenmektedir. Detaya girmeden biraz değinilecek olursa şunlar söylenebilir: Birinci sene Sarf ilmine ayrılmaktadır ve dersler, Emsile, Binâ, Maksud, Avamil ve İzzî'dir. Avamil bir nahiv kitabı olduğu halde belirli maslahatlar güdülerak usulen, birinci senede de aşinalık adına verilmektedir. Bunun Karadeniz usulüne has bir durum olduğu ve Doğu usulünde bu şekilde verilmediğinin altı çizilmektedir. Dördüncü sene ana dersin tefsir olduğu görülmektedir. Celaleyn, Nesefî ve Beydavî gibi tefsir eserlerinin yanında Taftazanî'nin Şerhu'l-Akaidi de okunmaktadır. Bahsi daha evvel geçmiş olmakla birlikte, bu noktada tekke-medrese birlikteliği anlayışından hareketle, tarikat derslerine ders programları içerisinde yer verilmesine değinmek gerekmektedir. Tarikat zikirleri de bir ders olarak kabul edilmekte ve müfredat içerisinde bir ders olarak yer almaktadır. Bu durum Arapça medreselerinde bu şekildedir. Bir önceki aşama olan Hafızlık Medreseleri ve Buhari Hafızı Tarikat zikirleri de bir ders olarak kabul edilmekte ve müfredat içerisinde bir ders olarak yer almaktadır. Bu durum Arapça medreselerinde bu şekildedir. Bir önceki aşama olan Hafızlık Medreseleri ve Buhari Hafızı Yetiştirme Medresesi'nde böyle bir uygulama görülmemektedir. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar tarikat dersi olan bütün arkadaşlar mescit veya müşterek bir alanda toplanmakta ve hocasının önünde diz üstü bir şekilde oturup dersini

yapmaktadır. Bu minvalde İmam-ı Rabbanî'nin Mektubat'ı çok temel bir kitaptır ve medreselerde umumi bir ders olarak verilmektedir. Bu kapsamda bir diğer önemli eser İsmet Garibullah'ın Risale-i Kudsiyyesidir. Bunların yanında Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, Mektubat'ın muhtasar ve muntazam bir hali olarak nitelendirilen Mektubat-ı Mahmudiye eseri de önem arz etmektedir.

Bir müfredat dahilinde sistemli bir şekilde Sarf, Nahiv, Belagat, Mantık, Fıkıh, Kelam ve Usul dersleri gibi ana omurgayı oluşturan derslerle ilgili metin düzeyinde okumalar yapma şeklinde bir usulü benimseyen İsmailağa Cemaati medreselerinde<sup>436</sup>, mevzubahis dersler kadar tasavvufî boyuttaki ibadetler, İshrak Namazı, Kuşluk Namazı, Kabir Nur Namazı ve özellikle Teheccüd Namazı da çok önemsenmektedir. Beş senelik eğitimden sonra ahlakî bakımdan da sıkıntısı olmayan öğrencilere icazet verilmektedir ve fakat buraya kadar olan kısım ibtidai seviye olarak kabul edilmektedir. İbtidai aşama bitirildikten sonra İsmailağa Vakfı bünyesinde muhtelif medreselerde görev alınabilmektedir. Bununla birlikte farklı dernek veya görevlerde bulunulabilmekle birlikte, Diyanet bünyesinde görev alanların sayısı da yüksektir. Her sene kırk elli tane yetişmiş nitelikli hoca çıkardıklarını ifade eden Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu bir önceki sene (2018) yüz yirmiye yakın hoca mezun ettiklerini belirtmektedir. Haziran ayına gelindiğinde medreselerin tatil yaptığı ve fakat bu tatil döneminde de Cemaat dışındaki çocuklara ulaşma ve onlara dini eğitim verme amacıyla medreseler oluşturdıklarını ifade etmektedirler. Bir ihtisas hocası olan Korkmaz bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu şekilde eğitim programları oluşturmamızın sebebi şu: Bu toprakların çocukları okullara gidiyorlar ve okullarda kayda değer dini eğitim almıyorlar. Maalesef eğitim sistemimizde ciddi anlamda problemler olduğu çok açık. Bundan dolayı bu arkadaşlar medresenin havasını bir tatsın, Ehli Sünnet itikadını bir öğrensin, Kuran okumayı talimli tecvidli öğrensin istiyoruz. Şöyle bir rahleye diz çöksün en azından. En azından imanını bütün hayatı boyunca takviye edecek olan bir ruh alsın düşüncesiyle bir buçuk aylık her yıl yazlık okutma süreci oluşturuyoruz. Burada her kesimden, her cemaatten veya farklı telakkilerden farklı ailelerden çocuklar gelirler, medreselerde okurlar. Bu medreselerde ister

---

<sup>436</sup> Örnek müfredat için bkz. Nimetullah Akın, a.g.m., s. 626-628.

İhtisas isterse normal Arapça hocası olsun, her seviyeden hoca, ben mesela İhtisas hocasıyım, yazlık okutabilir.”<sup>437</sup>

Bu noktada altı çizilen önemli bir husus ise Cemaatin hiçbir medresesinde, hiçbir medrese türünde öğrencilerden ücret talep etmediğidir. Bu durumun yapılan görüşmelerde altı çizilmekle birlikte, bazı medreselerin yeme-içme, fatura ve varsa kira bedelleri için öğrencilerden cüzi miktarda aidat aldığına dair bilgiler de aktarılmıştır. Maddi durumu zayıf olan talebelerden ise hiçbir suretle ücret veya aidat alınmamaktadır. Bununla birlikte ağırlıklı olarak tercih edilen/edilmek istenen ve benimsenen usul yatılı veya gündüzlü olsun bütün öğrencilerin maiyetlerinin Cemaate ait olması şeklindedir. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar hayırsever insanların desteği ile öğrencilere ortalama bir miktar belirlenerek, burs kabilinden para verildiği de bildirilmektedir. Beşinci sınıfta okuyan bir öğrencinin aylık 170 TL burs aldığı örnek kabilinden ifade edilmektedir.<sup>438</sup> TÜGVA, Diyanet ve bunun gibi birçok kurumdan hoca talebinde bulunduğu ifade eden Ustaosmanoğlu’nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun usulü gereği hocalarının hiçbir hizmetin karşılığında para kabul etmediklerini belirtmektedir.<sup>439</sup> Bu konu ile ilgili kaydedilmesi gereken husus erkek hocalara medreselerde sene içinde verdikleri eğitim sebebiyle maiyetlerini sağlayabilecekleri bir maaş verildiğidir. Kadın hocalar ise bu görevde bilâ bedel bulunmaktadır.

Arapça Medreselerinden sonra değinilmesi gereken bir diğer medrese türü Tekamül Medreseleridir. Arapça Medreselerindeki beş yıllık müfredatın bitmesinin ardından erkek ve hanım hocalar kendi rıza ve gönülleri ile evlendirilmekte<sup>440</sup> ve Anadolu’ya dernek veya vekillik görevi ile gönderilmektedir. Bir grup hoca bu şekilde bir görevlendirme arzu ederken, diğer bir grup hoca ise ilimde derinleşmek istemektedir. Bu öğrencilere iki yıllık bir müfredat üzerine hazırlanmış programlar

<sup>437</sup> Ömer Faruk Korkmaz ile yapılan görüşmeden aktarılmıştır.

<sup>438</sup> 2020 yılı üzerinden belirtilmiştir.

<sup>439</sup> Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu bu hususa değinirken rahatsız olduğu bir hususu da dile getirmektedir ki o da kendisini Cemaatin çatısı altına dahil eden Masum Bayraktar’ın faaliyet ve söylemleridir. Söz konusu şahsın kapı kapı dolaşarak esnaftan para talep ettiğini belirtmekte ve bu hususa çalışmada özellikle yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

<sup>440</sup> Bu noktada görüşülen kişilerin altını çizerek söyledikleri husus söz konusu evlendirmelerin tamamen kadın ve erkeğin birbirini görmesi, beğenmesi ve istemesi ile gerçekleştiği, hiçbir zorlama ve tayinin olmadığıdır.

olan Tekamül Medreseleri, bir önceki aşamadaki dersleri toplama ve olgunlaştırma amacına matuftur. Farklı medreselerden ilerlemek isteyen öğrencilerin bir araya geldiği medreseler, içerisinde Sarf, Nahiv, Belagat, Mantık Münazara, Hadis Usulü, Tefsir Usulü, Fıkıh gibi bir sürü ilmî alanda metinlerin bulunduğu kapsayıcı bir müfredat üzerinedir. İmtihan ile girilen söz konusu medreselerdeki talebeler esasında birer hocadır ve hocaları tarafından yatkın ve kabiliyetli oldukları alanlara yönlendirilmişlerdir. Tekamül Medreselerinde yüzün üzerinde talebe olabilmektedir ve İsmailağa Cemaati'nde son aşama olarak kabul edilebilecek medreseler olan İhtisas Medreseleri'ne öğrenci seçimi/alımı da, hoca kanaatine de başvurularak, bu talebeler arasından yapılmaktadır. Ayrı bir mülakat ile ihtisas yapabilecek öğrenciler seçilmekte ve bu öğrenciler 3 veya 4 senelik bir süreyi kapsayacak müfredat üzerine bina edilen İhtisas Medreseleri'nde eğitim almaktadırlar. Bir ihtisas hocası olan ve kendisiyle medreseler hususunda görüşme yapılan Korkmaz Hoca, son yıllarda bu aşamada çok iyi bir tempo tutturulduğu, çok iyi bir seviyeye gelindiği ve daha önce tek alanda açılırken artık aynı alanda iki farklı alanda ihtisas açabilecek bir güçte olduklarını ifade etmektedir. İki sene evvel ihtisas tek bir alanda, söz gelimi önce tefsirde açılıyor, tefsir bitince hadis, o bitince tasavvuf, sonra fıkıh şeklinde açılmak suretinde yapılıyordu. İçerisinde bulunulan 2019 senesinde ilk defa iki alanda aynı anda açıldığını ve Fıkıh ve Kelam alanında ihtisas yapıldığını ifade etmektedir. 10'ar kişilik gruplardan oluşan İhtisas Medreselerinde bulunan öğrenciler esasında evvelde en az yedi sekiz sene eğitim almış hocalardır ve üç-dört sene içerisinde ilmi anlamda daha üst seviyede bilgi almayı hedeflemektedirler. İhtisas Medreselerinde güncel dini meseleler üzerine de eğilinilmekte, araştırılmakta ve üç dört senelik dilimde öğrencilere/hocalara her sene bitirme tezi veya bir nevi yüksek lisans tezi seviyesinde, asgari yüz elli sayfa olma kaydı ile, Türkçe ve Arapça tezler yazdırılmakta ve bu metinler İsmailağa Yayınevleri tarafından kitap olarak basılmaktadır. Kelam alanında ihtisas hocası olan Korkmaz Hoca çeviri, tahkik ve güncel meselelerin irdelendiği heyetlerin olduğunu ve bu heyetlerin sürekli yayın yaptıklarını kendilerinin de nihai hedeflerinin Maturidi Araştırma Merkezi kurmak olduğunu belirtmektedir. Dirayet Yayınevi çatısı altında medrese hocaları meccanen, yayınlar yapmaktadır ve bu yayınlar ilim merkezlerine bilâ bedel dağıtılmaktadır.

#### 2.2.3.4. Hanım Medreseleri

Hanım medreseleri, İsmailağa Cemati'nin mahremiyet hususundaki yüksek hassasiyetleri nedeniyle erkek medreselerinden daha sonra oluşmuştur. Müntesiplerle yapılan görüşmelerde aktarıldığına göre Mahmut Ustaosmanoğlu hanımların da ilim öğrenmesi üzerinde durmuş ve fakat bunun nasıl yapılacağı hususunda bir usul bulamamıştır. 1966 senesinde intisab eden Havva Özkan, o dönemlerde erkek hocaların sayısının çok olduğu ancak mahremiyet sebebiyle hiç hanım hoca olmadığı, hanımların ilim tahsiline başlamasının Ustaosmanoğlu'nun ilk eşi Zehra Hanım'ın gördüğü bir rüya üzerine olduğunu belirtmektedir. Rüya Ali Haydar Efendi evlerine gelmekte ve kendisine “Kızım, Mahmud’a söyle hanımlara Arapça okutsun” demektedir. Özkan, Cuma günleri Zehra Hanım'ı bazı insanların ziyarete geldiğini, yine ziyaretlerin olduğu böyle bir Cuma günü Urfalı Hacı Annenin geldiğini ve Arapça bildiğini söylediğini aktarmaktadır. Durum Mahmut Ustaosmanoğlu'na iletilmekte ve hanımlara Arapça okutma meselesinde Urfalı Hacı Annenin aracılığına başvurulmaktadır. Özkan, Ustaosmanoğlu ile Urfalı Hacı Anne arasında geçen dersi şu şekilde aktarmaktadır:

“Üstadımız küçük bir odada, Urfalı Hatice Hocamız da oldukça dar bir merdivende oturmuştu. Kapı aralık olduğu için biz konuşulanları işitebiliyorduk. Üstadımız “Ben bir şey söylesem siz yazar mısınız?” sorusuna Urfalı Hatice Hocamızın “Evet” demesiyle ders başlamıştı. Üstadımız Nasara yaz dedi. Sonra Yensuru ve Nasran kelimelerini yazdırdı. Daha sonra Efendi Hazretleri, içinde Arapça'nın temelini oluşturan kelimelerin bulunduğu o kağıdı inceledi. Urfalı Hatice Hocamızdan bugün üç kişiye bunları öğretmesini istedi.”<sup>441</sup>

Urfalı Hatice Hoca'ya Ustaosmanoğlu'nun ilminden ötürü “Koca Hoca” şeklinde bir isim taktığı rivayet edilmektedir ve Cemaat içerisinde kendisinden bu isim ile bahsedilmektedir. Koca Hoca vasıtası ile başlayan hanımların ilim öğrenme süreci, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun evinin arka sokağındaki evine taşınarak bir düzene sokulduğu ve bir süre sonra bu Arapça derslerine sohbetlerin de eklendiği

<sup>441</sup> Havva Özkan, *Efendi Hazretleri İle Anılarım*, İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2019, s. 20. Havva Özkan, Ali Haydar Efendi'nin ihvanı olan Hasbi Abdülkerim Efendi'nin kız kardeşidir. Ali Haydar Efendi kendisini, Mahmut Ustaosmanoğlu'na bizzat emanet etmiş, o da onu vefatına kadar yanından ayırmamıştır. Aileleri ile birlikte, İstanbul'da aynı evde altı üstü kalmışlardır. Hasbi Abdülkerim Efendi'nin eşi Gülsüm Hanım, rahatsız olması sebebiyle, Ustaosmanoğlu'nun hanımı Zehra Ustaosmanoğlu'nun bakımı ile de ilgilenmiştir.

ifade edilmektedir. 1960'ların sonuna doğru gelişen bu süreçte bir yandan kadın ihvanlar Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İsmailağa Camii'ndeki Mektubat, Risale-i Kutsiye ve Nefahatü'l-Üns derslerine de katılabilmektedirler. Bu şekilde başlayan derslere daha sonra Pembe Hacı Anne ve Aliye Hanımların evleri de eklenmekte ve bu yerler İsmailağa Cemaati hanım müridlerinin ilk kursları olarak kabul edilmektedir. Hanım medreselerinin maddi durumu yerinde olan ihvanların evler açması ile birlikte yayıldığı bilinmektedir. Bu durumun bir örneği olarak 1971 yılında Pembe Hacı Annenin İstanbul Çarşamba'da Şahin Apartmanı'nda bir daire almasından bahsedilebilir. İlk medreseler olması hasebiyle herkes tarafından bilinen bu medreselere daha sonra çok sayıda medrese eklenmiştir.

İlk medreselerden biri olan Pembe Hacı Annenin evinde derse giden ve Cemaatte ismi oldukça iyi bilinen bir isim de Hakime Anne'dir. 1960'lı yıllarda Ustaosmanoğlu'nun İstanbul Fatih Camii'ndeki sohbetlerinin birinin çıkışında kendisi ile tanışarak intisab eden Hakime Anne'nin çok hızlı bir şekilde kıyafetlerinde de değişim sürecine girdiğini, hakimliği bırakarak çarşaf giydiğini, kendisini şeyhinin yoluna adadığı rivayet edilmektedir.<sup>442</sup> Ustaosmanoğlu'nun kendisini uyarması ile mesleğini bıraktığı, ağırlıklı olarak aktarılmaktadır.<sup>443</sup> Daha sonra Hakime Anne'nin ismi de Cemaatin ilk hanım hocaları arasına yazılmıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bizzat eğitiminde yer almaları, ilk hocalar olmaları ve onlar vasıtasıyla medrese faaliyetlerinin bir sisteme oturtularak yayılması hasebiyle hanım ihvanlar arasında bazı isimlerin öne çıktığı ve bazı medreselerin onların isimleri ile temayüz ettiği gözlenmektedir. Asuman Omay, Fatma Temur (Kumrulu Medresesi), Cahide Hoca, Mahmure Hoca, Peçeli Ayşe Hoca, Emine Akbay,

---

<sup>442</sup> Tembihât'ta Hakime Anne ve Mahmut Ustaosmanoğlu arasında geçen bir mülakata yer verilmekte ve burada kendisinin Cemaat ile tanışması şu şekilde aktarılmaktadır: "Mahmut Efendi Hazretlerinin çıktığı bir mahkemede hakimlik etmiş ve Efendi Hazretlerinin "erkeklerle aynı yerde çalışman caiz değil, gel medreseye başla ve İslami ilimleri öğren!" tavsiyesinin etkisinde kalarak Mahmut Efendiden tarikat dersi almıştır. Daha sonra hakimliği de bırakarak medresede ilim almış ve geriye kalan ömrünü bu yolda harcamıştır. Allah rahmet eylesin." Detay için bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 88- 90, 231.

<sup>443</sup> Kendileri ile görüşme yapılan birkaç mürid Hakime Annenin emekli olduktan sonra çarşafa girdiğini ifade etmişlerdir. Bu ayrıntı İsmailağa Cemaati açısından önem arz etmektedir. Çünkü kadınların gerek tesettür gerekse rızık temini bakımından nâmahrem ile birlikte çalışması hoş görülmemektedir.

Mihriban Hafız ve Nermin Hoca bu isimlerdendir. İsmi Özkan'ın kitabında da geçen Saliha Hoca ile yapılan görüşmede kendisine söz konusu bu isimler ve onların medreselerinin merkezi önemi haiz olma meselesi sorulduğunda bu şekildeki bir iddiayı kabul etmemekle birlikte, zikredilen isimlerin ilk olmaları hasebiyle Cemaat nezdinde ayrı bir yerlerinin olduğunu bu değeri onlara katanın, zor zamanda verdikleri mücadele olduğunu dile getirmektedir. Koca Hatice Hoca, Hakime Anne ve Kayserili Sahure Hoca'nın ise bizzat Mahmut Ustaosmanoğlu'nun dersinde bulunan ve medrese faaliyetlerinde öncü olan üç isim olduğunu belirtmektedir. Bu üç ismin ilk ders verdiği isimler ise Mahmure Hoca, Fatma Temir ve Peçeli Ayşe Hoca'lardır. Cemaatin içinden isimlerle evlenen bu isimler ile birlikte hareketin güç kazandığı ifade edilmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus erkek medreseleri gibi hanım medreselerinin de teftiş edildiği, ancak mahremiyete dikkat etmeye gösterilen hassasiyet sebebiyle hanım medreselerini teftişte eksiklikler yaşanabildiğidir. Medreseler hususunda kendileri ile görüşme yapılan bir grup erkek hocanın değindiği bu meselenin çözümünde Emine Akbay ve Peçeli Ayşe Hoca gibi ilk halka hocalar denilebilecek isimlerden istifade edildiği ve fakat buna rağmen bazı aksaklıkların yaşanabildiği belirtilmelidir.

Medrese müfredatı konusunda da hanım medreselerine ayrı yer verilmesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde gerek erkek gerekse kadın ihvanlar, okutulan kitaplar konusunda bir farklılık olmadığı yönünde görüş belirtse de nihai olarak hanım medreselerindeki müfredat ve okutulan kitapların, erkek medreselerindeki ile derinlik noktasında aynı olmadıkları nihai olarak kabul edilmektedir. Saliha Hoca erkek medreselerinin daha uzun sürdüğü ve daha derin okumalar yapıldığını, hanımlarda ise toplum tarafından kendilerine yüklenen birtakım roller ve ders verecekleri kurumlar da göz önüne alınarak daha kısa ve yeteri miktarda okumalarda bulunulduğunu belirtmektedir. Cemaatin bütünü hakkında bir yargıya varmak mümkün olmamakla birlikte tarafımızca görüşülen kız öğrencilerin büyük bölümü böyle bir ayrıma pek hoş bakmamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 2000 doğumlu bir kız medrese öğrencisi bu duruma değinirken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Erkek medreselerinde daha derin bir eğitim veriliyor. Kızlar evlenip gidecek şeklinde bir algı var ki eskiden çok daha fenaymış. Çok daha az eğitim, temel eğitim verilir

bırakılıyormuş. Biraz daha derinleşti artık. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. İlim tek cinsiyette tekelleştirilmemeli.” Arapça medreseleri, beyler için, 5 sene sürececek bir müfredat üzerine bina edilirken, hanım medreselerinde Arapça ilk 3 senede bitirilmekte ve toplam 4 senede gerekli okumalar yapılmış olmaktadır. Bu eğitimin üzerine 1 sene ihtisas yapan öğrenci hoca olarak kabul edilmektedir. Yine burada da ihtisasa başlayacak öğrencinin akademik başarısının yanında ahlaki durumuna da bakılmaktadır. Bir diğer değinilecek husus ise erkek medreselerinde olduğu üzere burada da kitap listelerinin “Ehli Sünnet Kitapları” denilen kapsam dahilinde kalma şartı ile, medreseden medreseye geçtiği ve kitap bitirme usulü üzerine kurulu bir sistem olduğudur.<sup>444</sup>

“Bazı kızlarımızı evlenene kadar okutuyorlar, evlendikten sonra ise bir şey yok. Hep kulağıma geliyor, bir kıza talip olan taraf evlilikten önce bir sürü vaatlerde bulunuyor, “Kurs da açacağız, okutturacağız” gibi birçok vaatte bulunuyorlar. Sonra maalesef bu vaatler unutuluyor. Yeni gelin hoca hanım kızımıza: “Otur, yemek yap, çamaşır yıka, bulaşıkları temizle!” deniliyor. Böyle mi yapmak lazım?! Kayınvalideler: “Haydi kızım! Benim elimden okutmak, sohbet etmek gelmiyor, ben sana yardımcı olayım” dese ya. İşte o zaman o gelin ne kazanırsa, o kayınvalide de onu kazanır.”<sup>445</sup>

Hanım medreseleri başlığı altında değinilmesi gereken bir husus da kadın ihvanlardan da her daim aktif hizmet beklenildiği olmalıdır. Türk toplumunda evlilik ile birlikte kadınlardan beklenen birtakım yükümlülükler noktasında, bizzat Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından, yukarıda yer verilen örnekte görülebileceği üzere uyarılarda bulunmaktadır. Cemaat nazarında evla olan, bir hanımın öncelikle

<sup>444</sup> Mürşidlerinin kitaplar konusunda çok çeşitliliği istemediğini belirten bir hanım medrese hocası, kendisinin “Mızraklı İlmihal nenize yetmiyor.” şeklinde ifadelerinin olduğunu hatırlatmaktadır. Hanım medreselerindeki müfredatı çok profesyonel olmadığı, hanım medreselerinden, beylerdeki performansın beklenilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Kendisinden edinilen müfredatın bir örnek olması bakımından, burada verilmesi uygun olacaktır: “1. Sınıf: Talim, Tecvit, Kur’anı Kerim, Ezber, Arapça Lisan, Siyer, Fıkıh (Temel İlmihal Bilgileri), Peygamberler Tarihi, Akaid (Temel İnanç Esasları); 2. Sınıf: Kur’an-ı Kerim, Arapça Gramer (Emsile, Bina, Maksud), Arapça Lisan, Siyer, Fıkıh (Mızraklı İlmihal, Nurul İzah), Peygamberler Tarihi, Akaid (Ehli Sünnet İnancı), Tefsir; 3. Sınıf: Kur’an-ı Kerim, Arapça Gramer (Nahve Giriş, Avamil), Arapça Lisan, Siyer, Fıkıh (Nurul İzah), Hadis (Siracül Müttakin), Osmanlı Tarihi, Akaid (Ehli Sünnet Akaidi), Tefsir, Mektubat; 4. Sınıf: Kur’an-ı Kerim, Arapça Gramer (Avamil, İzhar), Arapça Lisan, Siyer, Fıkıh (Mülteka), Hadis (Riyazüs Salihin), Osmanlı Tarihi, Akaid (Ehli Sünnet Akaidi), Tefsir, Mektubat, Kutsiye; 5. Sınıf: Kur’an-ı Kerim, Arapça Gramer (İzhar, Terkip), Arapça Lisan, Siyer, Fıkıh (Mülteka), Hadis (Riyazüs Salihin), Hadis Usulü, Osmanlı Tarihi, Akaid (Ehli Sünnet Akaidi), Tefsir, Mektubat, Kutsiye.” Takip edilen kitapların hocaların insiyatiline bırakıldığı, müfredat değerlendirilirken, hatırda tutulmalıdır.

<sup>445</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 97.

medrese tahsilini tamamlaması ardından evlilik yapması şeklindedir. Bu hususta Ustaosmanoğlu'nun "Önce hoca, sonra koca" şeklindeki sözüne sıkça atıf yapılmaktadır. Hanımların ilim ile iştigalinin üzerinde durulmakla birlikte daha evvel de yer verildiği üzere, onlar için tertip edilen ve onlardan beklenen ilim sınırlarını belirleme noktasında, hanımlara mahsus durumlar dikkate alınmaktadır. Ustaosmanoğlu'nun "Zamanında hafız olmadığınızı üzülin. Hanımların hafız olması çok zor. Onların çamaşırları var, bulaşıkları var, çocukların bakımı var. İleride unutabilirler. Ama birçok sureyi ezberleyin"<sup>446</sup> şeklindeki sözü duruma örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte kadın nüfusunun ağırlıkta olduğu İsmailağa Cemaati'nde onların çalışkanlığı noktasında da birçok aktarım yapılmaktadır. Risale-i Kutsiye'nin ezberlenmesi gerektiği yönündeki bir talebini dile getirirken Ustaosmanoğlu'nun "Korkarım yine hanımlar yapar, erkekler yapamaz da geri kalırlar" şeklinde bir ifadede bulunduğu aktarılmaktadır. Her daim aktif hizmet düsturu gereğince, ayrı bir medrese açamayan ihvan hanımlar kendi evlerinin bir odasını bu işe ayırmakta ve mahalle sakinlerine ders vermektedir. Ustaosmanoğlu bu konudaki uyarılarını çok üst tondan yapmakta, kadınların ahirete hocalık olmaksızın "ev hanımı" vasfında gitmemeleri yönünde uyarılarda bulunmaktadır.<sup>447</sup> İstanbul Bağcılar'da mülakat yapılan bir beyefendi hanımının da böyle yaptığını dile getirerek, "Hanımım evimizin bir odasını mahalle sakinlerinin İslamî ihtiyaçları için ayırdı" ifadelerine yer vermektedir. Yine bu minvalde aktarılabilecek bir diğer örnek İstanbul Çengelköy'de 65 yaşında bir hanım ihvan rahatsızlıkları olmasına rağmen haftada iki gün Kuran dersi verdiğini belirtmektedir. Hanımların evlerinde veya kendi açtıkları medreselerde bulundukları sohbetler ve ilmi faaliyetlerin Cemaate katılım noktasında oldukça önemli bir rol oynadığı belirtilmelidir. "Tarikata davet olmaz" şeklinde esas üzerine kurulu İsmailağa Cemaati'nde medrese faaliyetleri ve sohbetler davet noktasında dolaylı araçlar olarak kabul edilebilir.

Gerek Cemaat içinden gerekse grup dışındaki insanların İsmailağa Cemaatine yönelik algıları tespit edebilme noktasında yapılan gözlemlerin işaret ettiği bir husus da hanım medrese hocalarına duyulan saygı ve iltidir. Kendilerini mütedeyyin olarak

---

<sup>446</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 89.

<sup>447</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 20.

tanımlayan, dini hassasiyeti yüksek anneler, halk arasındaki tabiriyle, gelin ararken medreselere başvurduğu görülmektedir. Araştırma süresince bu duruma Cemaat içindeki izdivaç hikayelerinde de rastlanılmıştır. Bununla birlikte grup içerisindeki “Kuran kursundan kız alma” şeklindeki algıya da yer verilmelidir. Küçük yaştan itibaren medresede yatılı eğitim almış ve yine hocalık ile devam eden mürid kızlara dair oluşan bu algı bahsi geçen kızların evliliğe ve sorumluluklarına adapte olamadıklarına yönelik iddiaya dayanmaktadır. Yukarıda yer verilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere İsmailağa Cemaati, evliliğe ve yükümlülüklerine dair geleneksel kabullere oldukça önem vermektedir. Bu sebeple evlenen medrese hocalarının ders programları yeniden düzenlenmekte, büyük hocaları tarafından ev içi sorumlulukları noktasında nasihatlerde bulunmaktadır.

Kadınların medrese eğitimleri hususunda Cemaatin kaynaklarında sıkça karşılaşılan dikkate değer bir nokta da Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından kız çocuklarına, medrese eğitimi almalarına karşı olan anne babalarına rağmen, yapılan davetlerdir. “Kız mektebe gitmez, ilk mektebe karışmıyorum. Orta lise üniversiteye kız gitmez. Hangi hoca fetva veriyorsa işkembeden konuşuyor. Hiçbir peygamber fetva vermez”<sup>448</sup> şeklinde kesin bir dille konuşan Ustaosmanoğlu’nun “Mevla bütün kullarına İslam’ı yaşayın buyuruyor. Birtakım kişiler “anne babamdan kurtulamıyorum ki İslam’ı yaşayayım” diyorlar. Yarın seni anne baban kurtaramayacak. Onlar evlatlarını daha dünyada iken cehenneme atıyorlar. Ne gibi? “Üniversiteye gideceksin mezun olup çalışacaksın” diyerek. “Hocam aç mı kalsınlar?” diye bize soruyorlar. Allah dostlarını aç bırakmaz.”<sup>449</sup> Medrese eğitimine müsaade etmeyen anne babanın küfrü imana tercih ettiğini ifade eden Ustaosmanoğlu böyle bir anne babanın/ailenin dost edinilmeyeceğini ancak zaruri ihtiyaçları noktasında onlara yardım edileceğini, sevilmeceğini Lokman Suresi on beşinci ayet<sup>450</sup> üzerinden delillendirmekte ve böyle anne babaya sahip çocukların kaçarak medreseye geldiklerini belirtmektedir.<sup>451</sup>

<sup>448</sup> *Hikmetli Sözler*, s. 109.

<sup>449</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 207-208.

<sup>450</sup> “Bununla beraber ana-baban bilmediğin, (putlardan ve şirkten ibaret) bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa, bu takdirde kendilerine itaat etme. Onlara, dünyada iyi bir şekilde sahiplik et ve

Medreseler İsmailağa Cemaati'nin en önemli kurumsal gösterenidir. Cemaatin doğrudan karşılığı olarak da kabul edilebilir. “Hoca Cemaati”, “İlmi yönden en güçlü Cemaat”, “Tavizsiz ve şeriatı yaşamada en sıkı Cemaat”, “Fıkıh Cemaati” şeklindeki isimlendirmelerin mesnedi olarak medreseler Cemaate katılımı belirleyen önemli araçlardır. Kurulumunda ve işleyişinde manevi bir desteğin varlığına inanılan söz konusu oluşumlar kurumsallaşma ve organizasyon anlamında gelişmekte oldukları bir süreç içerisindeyler. Bu tespitin özellikle erkek medreseleri için geçeli olduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Gözlemlerimize ek hanım müntesipler tarafından da tespit edilen husus erkek medreselerinin maddi şartlar ve müfredat bakımından daha zengin olduğu yönündedir. Yukarıda verilmeye çalışılan medrese sistemi buna işaret etmektedir. Medreselerini İlahiyat Fakülteleri ile bir kıyas içerisinde konumlandıran grubun söz konusu fakülterlere dair ıslah fikri oldukça güçlüdür. Bu ıslah fikrinin Diyanet'i de kapsamına aldığı belirtilmelidir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında görülebileceği üzere mevzubahis ıslah fikri erkek müntesiplerin İlahiyat Fakültelerinde her derecede eğitim ve görev almalarının da meşruiyet sebebidir. Bu durum hanım müridlerde camilerde görev alma şeklindeki bir amaca matuf olarak daha çok açık öğretim eğitimi ile karşılık bulmaktadır. Modern kurumlar olarak İlahiyat Fakültelerine ve Diyanet'e yönelik bu yaklaşım İsmailağa Cemaati'nin modernleşmesine dair önemli bir göstergedir. Tesettüre dair çizilen çerçevenin medreselere giriş şartından sevdirek yavaş yavaş benimsetmeye doğru evrilişi de önemli bir diğer noktadır.

#### 2.2.4. Bölge Vekilleri ve Dernekler

İsmailağa Cemaati kurumsal olarak analiz edildiğinde karşılaşılan üçüncü oluşum Vekillik kurumu olmaktadır. Genel olarak Vekillik başlığı altında toplanan ve Bölge Vekilleri ve İl Vekilleri olmak üzere ikiye ayrılarak tanımlanan görevler, medrese eğitimi, vaaz ve cemaat üyeleriyle ilgilenme şeklindedir. Hatme Hâce yönetimi, tarikat dersi değiştirme, ihvanlar arasındaki problemleri çözme, düğün,

---

bana yönelenin (mümin kimsenin) yolunu tut. Sonra dönüp bana geleceksiniz de ben size yaptıklarınızı haber vereceğim.”

<sup>451</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 274-275.

sünnet merasimlerinin şer'î usule uygun yapılması hususunda takip ve cenazelere iştirak, vekillerin cemaat üyeleri ile ilgilenme başlığı altında kabul edilen görevlerindendir. İstanbul gibi büyük şehirlere özel bölge, ilçe ve dahi mahalle sorumlulularının olduğuna da yer verilmelidir. Bununla birlikte vekillerin ağırlıklı olarak şehirlerde olduğu kaydedilmelidir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu kendisi ile yapılan görüşmede, medreseler başlığı altında da yer verildiği üzere, icazet töreninden sonra, hocaların vesayeti altında, hanımların ve erkeklerin karşılıklı olarak birbirlerini beğenip istemeleri şartıyla, evlendirildikleri, ya mevcut yaşadıkları şehir veya Anadolu'ya Ustaosmanoğlu'nun vekili olarak görevlendirildiklerini ifade etmiştir. Sistemin bu şekilde işlediğini belirten torun Ustaosmanoğlu, medreselerin her sene sonunda ortalama kırk elli tane hoca çıkardıklarını ve Tekâmül Medreselerinde devam etmek istemeyen hocaların bu şekilde görevlendirildiklerini dile getirmiştir. Cemaatin üst düzey isimleri ile yapılan görüşmelerde altı çizilen önemli bir husus ise her ne kadar bir görev tanımından, bir sistemden bahsedilse de esasında sistematik bir bölge ayrımının olmadığıdır. Vekillere dair görevlendirmeler veya vekillerin görev yerlerinin değiştirilmesi konusu ile Ustaosmanoğlu, sağlıklı olduğu dönemde bizzat ilgilenmiştir.<sup>452</sup> Görevlendirdiği isimler ile irtibatı koruyan ve iletişime özen gösteren Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, mektuplaşma yolu ile onlardan gelen sorulara cevaplar verdiği ve vekillerini ihvana karşı muamele ve tarikat-ı aliyye halleri üzerine uyarı ve bilgilendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Bandırma vekili Hızır Başak Hoca Efendi'ye tarikat, hakikat, nüzul makamları ve dünyanın boş oluşu üzerine yazmış olduğu mektubun bir kısmına burada örnek kabilinden yer verilebilir:

“Osman amcamızın ve Hüseyin amcamızın refikasının dahi derslerini değiştireceksiniz. Bir de dersi bir derece kemale gelenlerin yani vakti gelenlerin derslerini ileri alırsınız. Göreyim sizi! İhvanların derslerine çok iyi bakınız. Başka hiçbir işle meşgul olmayınız. Rica ederim. Peder ve validenize ve cümle biraderlerinize ve cümle hanedeki ihvanlarımıza vesair ihvanlarımıza ayrıca selamlar ve hürmetler ederim. Bu taraftan yaramaz havadis yoktur. İhvanlar iyidir. Selam ve hürmetler ederler. Hacı Efendi'ye hususi selam ve hürmetlerimle ellerinden öper olduğumu bildiresiniz. (...) Göreyim seni. Cümle ihvanları tarafımızdan memnun edesiniz. Köyümüzün imamı Hacı Ahmet Efendi'ye ayrıca selam ve

<sup>452</sup> Bkz. *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 190, 218.

hürmetler söylersiniz. Onu çok severim çok edepli insandır. Derslerine bakarsınız. Zikri güzelce anlatırsınız. Benim onu sevdiğimi ona söylersiniz.”<sup>453</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu çevresinde konumlanan ve Cemaat için merkezi öneme sahip kurumların bir diğeri derneklerdir. Gerek herhangi bir görevi olmayan müntesipler gerekse grubun önde gelen isimleri ile yapılan görüşmelerde Cemaatin sacayakları olarak tespit edilen oluşumlar Ustaosmanoğlu merkezde olmak üzere medreseler, vekiller ve dernekler olmuştur. Vekillik ve Derneklerin birlikte zikredildiği de eklenmelidir. Dernek faaliyetleri bakımından oldukça zengin bir grup olan İsmailağa Cemaati’nde dernekler arasında bir bağlantı/bağlılık olmadığı da peşinen ifade edilmelidir. Cübbeli Ahmet Hoca ile yapılan görüşmede, kendisi bundan üzüntü duyduğunu dile getirmiş ve iki bin dernek olduğunu, fakat organize olunamadığı için herhangi bir güçten bahsedilemeyeceğini dile getirmiştir. Müntesiplerin bir araya gelerek bir oluşuma gitmesi şeklinde var olan derneklerin merkezde herhangi bir kayıt veya merkez ile herhangi bir irtibatlarının olmadığını altı çizilmiştir. Ancak söz konusu bu dernekler İsmailağa Cemaati ruhuna uymayan bir faaliyet veya açıklamada bulunduğu takdirde merkez tarafından teberrî ilanı yayınlanmaktadır. Aralarında gönül bağı dışında herhangi bir bağlantı olmadığı vurgulanmakla birlikte merkezle doğrudan bağlantılı yalnızca üç dernek olduğu ifade edilmiştir. Bunlar İsmailağa Derneği, Yavuz Selim Derneği ve Bîşr-i Hâfî Derneği’dir.

İsmailağa Cemaati çalışmalarını, 1997 yılında kurulan İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı ve 2011 senesinde faaliyete başlayan İsmailağa Derneği vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Celaleddin Erzincanlıoğlu başkanlığındaki dernek, grubun resmi temsilcisi olarak kabul edilmekte ve dışarıya yönelik gerekli açıklamalar da bu kanalla sağlanmaktadır. Aşevleri, eğitim faaliyetleri, gıda faaliyetleri, fikhî danışma ve yayınlar olmak üzere geniş bir yelpazede projeler yürüten İsmailağa Derneği aynı zamanda 2004 senesinde temelleri atılan İnsana Değer Veren Dernekler Fedarasyonu (İDDEF) vasıtasıyla tebliğ, tedris ve tasavvuf üçgeninde yurt dışı hizmetlerinde de

<sup>453</sup> *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 168. Şeyh Ustaosmanoğlu’nun Bandırma vekili Hızır Başak Hoca Efendi, aynı zamanda Bandırma Mevlâna Hacı Ali Rıza Bezzaz Hazretlerinin tekkesi olan Tekke Camii’nde 25 sene imamlik görevinde bulunmuştur. 8 Haziran 2007 tarihinde vefat etmiştir.

bulunmaktadır. Başkanlığını Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Abdülhâlık Ustaosmanoğlu'nun yürüttüğü Yavuz Sultan Selim Gençlik Derneği misyonunu “Milli-manevi değerlere sahip, şuurlu, hassas, hak ile batılı en ince ayrıntısına kadar ayırt edebilen, vefakâr, dini ve vatani için son derece cesur, her daim mazlumun yanında olabilecek genç kadroları ülkesine kazandırma azmi ve gayretinde olan bir kuruluştur” şeklinde belirleyen ve isminden de anlaşılacağı üzere gençlere yönelik faaliyetlerde bulunan bir oluşumdur. Projelerin kapsamını ahireti kazanmaya çalışırken helal dairesi içinde dünyevî lezzetlerden de istifade etme olarak tespit eden dernek eğitim ve sosyal faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye Gençlik STK'ları Platformu yönetim kurulunda da bulunan derneğin ülkenin daha çok sosyal gündemine dair paylaşımlarda bulunduğu sosyal medya hesapları bulunmakta ve dernek temsilcileri ile televizyon programlarına da katılmaktadır.

Başkanlığını Ömer Faruk Yazar'ın yürüttüğü Bîşr-i Hâfî Gençlik ve Dayanışma Derneği madde bağımlısı gençlerle ilgilenmekte ve kendi deyimleri ile “manevi dünyanın varlığını onlara aile sıcaklığında hissettirme” gayretindedir. 2015 tarihinde kurulan dernek, Esenler Belediyesi'nin onaylamış olduğu Resmi Dernekler masasına kayıtlı Misafirhane statüsündedir ve ağırlıklı olarak 18-40 yaş arasını hedeflemektedir. İsmailağa Cemaati'nin şeriata aykırı bularak karşı çıktığı sigara, televizyon ve eğlence başlığı altında değerlendirerek reddettiği halı saha maçlarına kendi dernek çatıları altında izin verdiklerini ve bu sebeple Cemaatin büyüklerinden ilk zamanlarda tepkiler aldıklarını, fakat bir süre sonra, güzel sonuçlarla birlikte, bu tepkilerin de kesildiğini belirten başkan Yazar, bu yolla çok sayıda bağımlı genci kazandıklarını ifade etmektedir. Yirmiye yakın bağımlı gencin misafir edildiği, gönüllü çalışan psikolog ve doktorlardan yardım alındığı dile getirilmektedir. Derneğin resmi internet sitesinde, ismini seçtikleri Bîşr-i Hâfî Hazretlerinin hayatından yansıyan derslerle, müptela olan gençlere merhamet elini uzattıkları, bağımlılıklarından kurtulma süreçlerinde onların yanı başlarında bulundukları, onları Kuran ve Sünnet ışığında maneviyata davet ettikleri belirtilmektedir. Kendisi ile yapılan görüşmede başkan Yazar, derneklerine gelen her bağımlı gencin kurtulma niyetinde olmadığını, maddeden daha çok zevk alma adına vücudunu dinlendirmek için de gelen olduğunu ve fakat onların da, İslam'a dair bir şeyler öğrenerek

ayrıldıklarını, böylelikle esasen onları da kazandıklarını ifade etmektedir. Dernek Kuran, İlmihal, Siyer ve Temel Dini Bilgiler dersleri ile birlikte sosyal etkinlik adı altında gezi, kamp, spor, ziyaret ve piknik organizasyonlarında da bulunmaktadır. Bağımlılıklarından kurtarılarak iş sahibi yapılan gençler olduğu gibi, açık öğretim usulü ile eğitimi tamamlatılan ve medreseye yönlendirilen gençler de bulunmaktadır. 2015 yılında Ömer Miraç Yaman danışmanlığında ve Yeşilay sponsorluğunda TRT için hazırlanan Son Çıkış isimli dizinin derneğin çalışmalarından mülhem olduğunu belirten Yazar, bir süre sonra senaryonun reyting uğruna asli çizgisinden çıkarıldığını, kendi ifadesiyle “aşk meşk olaylarının başladığını” ifade etmekte ve nihayetinde on yedinci bölümde final kararı almasını sağladıklarını dile getirmektedir.<sup>454</sup>

Dernek faaliyetlerine ek olarak burada Cemaatin oldukça önemseydiği ve Tebliğ Faaliyetleri veya Emru bil Maruf Faaliyetleri şeklinde isimlendirdiği faaliyetlerden de bahsedilmelidir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun şeyhi Ali Haydar Efendi’den aktardığı “Dîn-i Mübin-i İslam’ın devam ve bekası emru bi’l-mâruf nehy-i ani’l-münkere, inkırâzı (yok olması) ise emr-i bi’l-mâruf nehy-i ani’l-münkeri terketmeye bağlıdır”<sup>455</sup> sözüne binaen başlatılan Tebliğ Hareketi’nin en temel modeli ve örneği olarak Ustaosmanoğlu’nun Anadolu’ya yaptığı turlar verilmektedir. Mürşidlerinin senelik iznini turlar için kullandığını, bu turların bütün ihvanlar ve aileleri birlikte yapıldığı, arabalarda kalındığı ve yolda çekilen sıkıntılar bu minvalde tarafımıza çokça anlatılmıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu bu minvalde yılbaşı geceleri Taksim’de dolaşması için ekipler kurduklarını, tebliğde bulunduklarını ve öğrenci ve hocalardan oluşan İrşad ve Tebliğ Ekibi ismindeki bu grupların benzeri vesilelerle insanlar arasına karışarak İslam’ı anlattıklarını ifade etmektedir.

<sup>454</sup> Bkz. <https://www.yenisafak.com/hayat/genclere-son-cikisi-gosteren-imam-2204757> (Erişim Tarihi ve Saati: 12.08.2020; 18:35).

<sup>455</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 199.

### 2.3. Din Anlayışları ve Ritüeller

İsmailağa Cemaati'nin dini/İslam'ı anlatım ve öğretim modeline dair söylenmesi gereken ilk husus kuvvetli şeriat söylemi olmalıdır. İleride daha detaylı verilecek olmakla birlikte, grubun gerek kaynaklarında gerekse sohbetlerinde din/İslam, şeriat ile karşılanmakta ve bu yolla esasında, her ne kadar tarikat veya dini gruplardan sadece biri olarak ortaya konulmuş olsa da savunulan esasların tek doğru olduğu ifade edilmiş olmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Ey Müslümanlar tarikatsız olmaz biliyorsunuz. Tarikatı, şeriatı dikkatli yaşamaktır"<sup>456</sup> sözü tarikat, şeriat ve İslam eşitliğini göstermesi bakımından önemlidir. Grubun dini anlatım modeli "merkezde olma, korkutucu bir dil ve sayıların önemi" şeklinde üç esas üzerinden incelenebilir.

"Kendini merkezde görme" şeklinde tespit edilen esas, Ustaosmanoğlu'nun özellikle, grubun temel karakteristiği olarak kabul edilebilecek olan, çarşaf, sarık ve cübbeye dair ifadelerinde kendini göstermektedir. İlgili başlıklarda görülebileceği üzere, çarşaf, sarık ve cübbe üzere giyinen müritlerini ülkenin kalkanı, İslam'ın nişanı ve manevi kaleleri olarak tavsif eden Ustaosmanoğlu'nun "Ey cemaat-ı müslimin! Türkiye'nin belki de bütün dünyanın manevi direkleri sizlersiniz. Çok dikkatli olalım" şeklindeki sözü mevzubahis esas yönelik en net ifade olarak kabul edilebilir. Yine modern eğitime, devletin kadrolarına meyletmeyip medreselere yönelerek, İslamî ilim peşine düşen ihvanlarını, manevi mühendisler, manevi doktorlar ve manevi bakanlar olarak kabul etmektedir.<sup>457</sup> Gerek grubun sıradan müntesipleri gerekse medrese hocaları ümmete örnek olarak gösterilmekte, bu minvalde özellikle ibadetlere dikkat edilmesi gerektiği belirtilmekte ve medresedeki adamın sünneti terk ettiği noktada dışarıdaki adamın farz namazı kılmayacağı ifade edilmektedir.<sup>458</sup> Ali Haydar Efendi'ye nispet edilen ve kendisine çokça atıfta bulunulan "Ahirette herkes bir sefer pişman olacak, bu kapının adamı iki sefer. Biri herkes gibi umumi, diğeri ise bu fırsatı bulduğu halde daha çok

<sup>456</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 109.

<sup>457</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 142, 336.

<sup>458</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 129.

kazanamadığında!”<sup>459</sup> şeklindeki söz bir diğer şekli Özman’ın kitabında “Büyüklerimiz münjedediklerine göre bu tarikattan edinilen en düşük kazanç şudur ki: Bu tarıkata giren kimse ondan çıkmadıkça ve çıkmasını gerektirecek bir kusur işlemedikçe imansız ölmekten emin olur”<sup>460</sup> ifadeleriyle bulmaktadır. Müntesiplerin gruba bağlılığını ve tarikat derslerini yapmada motivasyonu artıran bu söylem biçimi esasında bir tarikat söylemi olarak kabul edilmeli ve neredeyse bütün tarikat yayınlarında bulunabileceği hatırlanmalıdır. Bu durum bireylerin kendilerini “öteki” ile kıyaslayarak bir kimlik oluşturdıkları, bir grubun ancak öteki gruba rağmen ve öteki grup ile birlikte var olabildiği ve bu şekilde kimlik oluşumu ile farklılaşmanın da sağlandığı şeklinde açıklanabilir.<sup>461</sup>

Grubun dini anlatım modeli üzerine tespit edilen “korkutucu dil” açık ifadesini Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bir sohbetinde yer verdiği “Cenabı Hakkın Kuran ve Resul vasıtasıyla bizleri korkutması bizlere büyük bir rahmettir. Bizi uyandırıyor, tedbir aldırıyor, iyiliklerle uğraştırıyor, kötülüklerden uzaklaştırıyor. Böylece saadet-i ebediyyeye kavuşturuyor”<sup>462</sup> ifadesinde bulmaktadır. Allah’ın emrinin çok net olduğunu belirten Ustaosmanoğlu, kullarına hitabını “Ya şariatımı, tarikatımı yaşayacaksınız, ya da belalarımı alacaksınız” şeklinde olduğuna yer vermektedir.<sup>463</sup> İnsanların başına gelen her derdin Allah’ın unutulması, dininin yaşanmaması sebebiyle olduğu dile getirilmekte, dünya hayatı tercih edilip diskotekler doldurulduğu, camiler, tekkeler boş bırakıldığı vakit Allah’ın belaları ile yüzleşileceği hususunda sık sık uyarılar yapılmaktadır. Allah’ın emirleri bihakkın uygulandığında ahiret hayatında karşılaşılacak güzelliklere yer verilmekle birlikte, asıl dikkat çeken dünya hayatına dair “İslam’ın yaşanması halinde iyilik ve güzellikler, aksi halde bela ve musibetlere uğranılacağı” yönünde kurulan denklemdir.<sup>464</sup> Dil sosyal yapıya dair izler taşımaktadır. Din diline ilişkin

<sup>459</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 213.

<sup>460</sup> Havva Özkan, *Efendi Hazretleri İle Anılarım*, İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2019, s. 132.

<sup>461</sup> Asım Yapıcı, “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat, Mustafa Macit, Adana: Karahan Kitabevi, 2016, s. 44.

<sup>462</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 36.

<sup>463</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 13.

<sup>464</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 103, 128; *Sohbetler 2*, s. 223; *Hikmetli Sözler*, s. 16, 124, 213, 214.

değerlendirmelerin, dini topluluğun kontekstinde yerleşik bulunan olgusal kullanımların hesaba katıldığı içeriden bir bakışla başlaması gerekmektedir.<sup>465</sup> Bu korkutucu dil modern dünya hayatının bütünüyle reddi iddiası ile kurulan bir İslami getto sakinleri tarafından karşılanabilecek/kabul görece ve tatmin sağlayacak bir dil olarak değerlendirilebilir. İçinde bulunulan sosyolojiyi güçlendirecek ve bir arada tutacaktır. Müntesipler tarafından Ustaosmanoğlu'na dayandırılarak sıkça dillendirilen “Medreseni kapattırarak amelde bulunma” sözü bu minvalde önemli bir örnektir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun aşağıda yer verilecek ifadeleri verilmek isteneni açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Eğer şeriat ve tarikat ehli olursanız size toz konmadan yaşarsınız, sonunda da imanla ölürsünüz. Aksi takdirde kayadan kayaya çarpılırsınız. (...) Mevla Teala Hazretleri bir hadis-i kudsîyede buyuruyor ki: “Kullarım hakkıyla iman etseydi ve vakti zamanında amel-i salihlerini icra etseydiler, geceleyin yağmur yağdırmakla gündüzleyin güneşi çaldırmakla, o kadar bol mahsul verirdim ki bitmez tükenmezdi. Paramız o vakit kıymetlenirdi. Müslümanların parasının aşağı düşmesi takva ve amel-i salihleri ile ilgilidir. Takva azaldı amel-i salih azaldı. Günahlar çoğaldı. Bundan sebep Cenabı Hakk tam manasıyla yağdırmıyor ve bittirmiyor. Kulluk vazifelerinizi yapmıyorsanız Mevla'ya aldırılmıyorsunuz demektir. Vazife nedir? Mevlâ'yı bilmek ve bulmaktır.”<sup>466</sup>

Grubun dini anlatım modeline dair değinilmesi gereken bir diğer husus da sayılara verilen önemdir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun zuhurattan haber vererek ihvanlarına “İslam'ı insanların kalplerinin sevmesi için 313 Ayete'l-Kürsî, emru bi'l-maruf karşısında insanların kalplerinin yumuşaması için de 27 İhlas okunmasına” yönelik verdiği tavsiye bunun bir örneğidir.<sup>467</sup> Günahların dökülmesi için gece yatıldığında, 34 kere Allahuekber, 33 kere Subhanallah ve 33 kere Elhamdülillah denilmesine yönelik Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ifadeleri de yine bu minvalde örnektir.<sup>468</sup> Cübbeli Ahmet Hocanın kitabında yer verdiği, 100 yaşına ulaşan bir insanın Allah'ın mahpus ettiği kişilerden sayılacağı ve bu sebeple azap edilmeyeceği, cenaze namazını 100 kişinin kıldığı ölünün bağışlandığına yönelik aktardığı hadis, 20 Ramazan'ı ihya edenin faziletleri, sabah ve akşam namazlarının ardından 7 kere okuyana cenneti kazandıran ve sabah akşam 3 kere okuyandan Allah'ın razı olacağı

<sup>465</sup> C. Stephen Evans, “Din Dili Problemi”, çev. Ferhat Akdemir, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sy. 28, s. 266.

<sup>466</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 36, 51.

<sup>467</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 46.

<sup>468</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 129.

dua, rekâtının her birine 100 köşk verilen namaz da bu kabildendir.<sup>469</sup> Kitabî olarak daha çok Cübbeli Ahmet Hoca'nın yayınlarından takip edilebilen ve sayılar üzerinden yer verilen bu usule, grubun sosyal medya hesaplarında ağırlıklı olarak yer verilmektedir. Mevzubahis hesapların da ağırlıklı olarak Cübbeli Hocaya yakın hesaplar olduğu kaydedilmelidir. “70 Bin Kelime-i Tevhid topluyoruz. En geç yarın akşam namazına kadar vefat eden bir kardeşimizin niyetine okuyacaklar sayı bildirsinler.”, “70 tane Estağfirullah 100 tane Subhanallah-i ve bi-hamdihi kim akşam güneş batmadan çekerse günahları denizdeki köpükler gibi olsa af olunur tertemiz olunur.”, “Karabasan İçin Dua: 1 Bardak Suya 1 Ayetel Kürsi, 1 Felak Suresi, 1 Nas Suresi okunur. Suyun yarısını için yarısı yatağın yanındaki masanın yanbaşıda dursun. Bir daha kolay kolay gelmez.”, “Pazar günü 1000 defa “Ya Hayyü Ya Kayyûm”. Bu evradın hikmeti hakkında İmam Gazali Hazretleri diyor ki: “Bu zikir ve tesbihlere devam eden kimse maddi manevi fütühata dünyevi uhrevi maksadına nail olur. Ve herkesin teveccühünü kazanır” şeklindeki paylaşımlar örnek olarak verilebilir. Araştırma dönemimiz boyunca iki sefer rahatsızlanarak hastaneye kaldırılan Mahmut Ustaosmanoğlu'na şifa için, grup sosyal medya hesapları üzerinden organize olmuştur. “Mahmut Efendi Hazretlerimizin sıhhat ve afiyeti için her kardeşimizin günlük en az 41 Fatıha-i Şerife ve 1 Yasin-i Şerif okumasını tavsiye etmekte” şeklindeki paylaşım hastalık süreci boyunca dolaşımda tutulmuştur. Bunun benzer bir örneği de Cübbeli Hoca'nın Aralık 2011-2012 arasında bir senelik hapis sürecinden kurtulabilmesi için bir üniversite öğrencisinin çektiğini kendisine bildirdiği 16.641 “Yâ Lâtif” ism-i şerifi ve yine sayılar üzerinden çevresine dağıtarak okudukları Tefriciyeler, Yasin ve Fetih Sureleridir.<sup>470</sup>

Müntesipler arasında grup ruhunu güçlendirdiği de gözlemlenen bu sayılar üzerinden okumalar yapma ve bunun doğrultusunda organize olma durumuna ek olarak belirli surelerin belirli hususlar üzerine okunması veya belirli gün ve saatlerde bazı eylemlerin yapılmamasına yönelik kabullere de burada yer verilmesi gerekir. Yine ağırlıklı olarak Cübbeli Hoca yayınlarından takip edilebilecek bu tarz

<sup>469</sup> Detay için bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 716, 389, 531, 517, 34, 281-283.

<sup>470</sup> Detay için bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 343-345.

rivayetlerin örneği olarak Yusuf-u Nebhânî'den aktarılan uzun ömür duası, Çarşamba günü tırnak kesen alimin başına gelen musibetler, öğle vakti yemek yemenin ömrü uzatacağı veya gusül abdestinden sonra ayaklarını soğuk suyla yıkayanın asla baş ağrısı çekmeyeceğine yönelik aktarmalar zikredilebilir.<sup>471</sup> Bu doğrultuda yer verilmesi gereken önemli bir eser yine Cübbeli Hoca'nın *Dualarım* isimli kitabıdır. Duaların yanına kaç sefer okunacağına dair bilgilendirmelerin de yapıldığı kitapta, yer verilen duaların faziletleri de madde madde sıralanmaktadır. “Yedi yüz günah işlemiş olsa da kendisi için mağfiret edilir. İki milyon hasene kazandırır, iki milyon günah sildirir, iki milyon derece yükseltir. Okuyanların günahlarının affı için yetmiş bin melek görevlendirilir. Sahibine kırk bin hasene kazandırır. 11 kere söyleyene Allah u Teala iki milyon sevap yazar. Cuma günü seksen kere bu salavat-ı şerifeyi okuyanın seksen senelik günahı bağışlanır” şeklinde yer verilen faziletler örnek olarak verilebilir.<sup>472</sup> İdris (a.s.)’a indirilen kırk ism-i şerifin toplandığı ve dünya ve ahiretle ilgili tüm istekleri en süratli şekilde gerçekleştirdiği iddia edilen *Erba’în-i İdrîsiyye* isimli eser de burada zikredilmelidir.<sup>473</sup> Bu noktada Cübbeli Ahmet Hoca'nın kaleme aldığı *Faizlilerin Dûçar Olacağı Azaplar: Faizli Muameleler ve Borçtan, İhtiyaçtan Kurtuluş Duaları, Namaz Kılmayanların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar*<sup>474</sup>, *İçki ve Uyuşturucu Kullananların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar* isimli kitaplar da grubun dini anlatım modeline hakim olan korkutucu usule işaret etmesi bakımından kaydedilmelidir. Yine Cübbeli Ahmet Hoca tarafından hazırlanan ve *Korunmuş Sır Duası* ismiyle basılan kitaba da burada yer verilmelidir. Bir muska, dua ve söz

<sup>471</sup> Detay için bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 180, 300, 302. Ayrıca bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Bir Senelik Bela ve Uğursuzluklardan Kurtulmak İçin Her Çarşamba Günü Özellikle de Safer Ayında Okunacak Dualar ve Çarşamba Günü'nün Uğursuzluk Örneği*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2. bs. 2015.

<sup>472</sup> Detay için bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Dualarım*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2. bs., 2018. Ayrıca bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Her Derdi İyileştiren Bir Dua*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2016; *Dünya ve Ahiret İle Alâkalı Çözilemeyen Bütün Düğümleri Çözecek Kıymetli Salevât*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2. bs., 2016; *Peygamber Efendimiz (SAV)'i Hangi Dualarla Rüya da Görürüz?!*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2018.

<sup>473</sup> Bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Erba’în-i İdrîsiyye*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 8. Bs., 2016.

<sup>474</sup> Bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Faizlilerin Dûçar Olacağı Azaplar: Faizli Muameleler ve Borçtan, İhtiyaçtan Kurtuluş Duaları*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2. bs., 2014; *Namaz Kılmayanların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2019; *İçki ve Uyuşturucu Kullananların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2016.

konusu duaya dair bilgi ve okunmasına dair usulü hakkında bilgi verdiği kitabın yer aldığı büyük bir kılıf ile paketlenen çalışma kuşe kağıt basımıdır. Eser, Esad el-Medenî'nin Risaletü'l-müselseli'l-mûsile ile'l-vâsıtati'l-'uzmâ ile'l-Hazreti'l-'Aliyye risalesi ve Şeyh Muhammed Ebu'l-Yümn el-Betrûnî el-Halebî el-Hanefî 'nin el-Fecrü't-tâli' fî zikri's-Seyfi'l-Kâtî' ve's-Sirri'l-Masûn ve'd-Dürri'l-Meknûn risalesinin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Usulüne göre okuyan kişinin yardımsız kalmayacağı, mağlup olmayacağı, Allah'ın onu her türlü kötülükten muhafaza edeceği, içinde asılı bulunan eve hırsız giremeyeceği ve hangi niyetle okunursa o murada kavuşulacağı Korunmuş Sır Duası hakkında yer verilen faziletlerdendir.<sup>475</sup>

### 2.3.1. Şeriat Vurgusu ve Kapsamı

Geniş anlamıyla Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen kurallar bütünü<sup>476</sup> olarak tanımlanabilecek olan şeriat kavramı, İslam eşittir din, din eşittir millet şeklinde formülize edilmektedir. Üç kavramın da “Allah'ın kullarının saadetleri için peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği hükümler ve kurallar şeklindeki bir tanımda buluştuğunu ifade eden Bölükbaşı, söz konusu hükümlerin konması ve istikameti bakımından şeriat, bu hükümlere teslim olmak, bunlara inkıyad etmek bakımından İslam, insanları bu isimlerle imla (tanımlamak) bakımından millet adı verilmekte olduğunu da eklemektedir.<sup>477</sup> Genel olarak kabul görmüş bu tanımlamanın yanında şeriat kavramının, söylemsel olarak, İsmailağa Cemaati tarafından, İslam kelimesinden daha sık kullanıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Müntesibler ile yapılan görüşmelerde karşılaşılan “Şeriat her köşeye ulaşmışsa bunun büyük müsebbibi Mahmut Efendidir. İnkâr edenin gözüne dizine durur” ve “Temel öğreti şeriatı muhafaza etmek, Sünnet-i Seniyye'ye uymak küfür alametlerinden kaçınmak” şeklindeki iki ifade biçimi anlatılmak isteneni ortaya koyması bakımından temsil gücü yüksek iki örnektir. Aktarılan cümlelerdeki şeriat ile kastedilen doğrudan

<sup>475</sup> Detay için bkz. *Okuyanın Muradını Keskin Kılıç Gibi Süratle Temin Eden ve Sırr-ı Masûn 'Korunmuş Sır' Diye Adlandırılan Seyf-i Kâtî' Hızb-i Şerifi*, Haz. Ahmet Mahmut Ünlü, İstanbul: Tuana Yayıncılık, 4. bs. 2016.

<sup>476</sup> Talip Türcan, “Şeriat”, *DİA*, c. 38, 2010, s. 571.

<sup>477</sup> Rasûl Bölükbaşı, “İslam ve Şeriat”, *Marifet Dergisi*, sy. 3, Aralık 2012, s. 38.

İslam'dır ve fakat özellikle bu kavramın kullanılması Cemaati karakterize eden önemli bir husustur ve bu vurgu bilinçli bir şekilde yapılmaktadır. Ustaosmanoğlu'nun ““Müslümanlık” dersin kızmazlar, “Şeriat” dersin kızarlar”<sup>478</sup> şeklindeki sözü bu bilinçlilik durumuna işaret etmektedir. Bu durum esasında daha evvel de yer yer verilmeye çalışılan fıkıh ağırlıklı, fıkha önem veren bir grup ile karşı karşıya olunması ile de ilgilidir. İslam'ın varlığını ve hayatiyetini doğrudan şeriatın yaşanmasına bağlayan bir anlayış üzerinden hareket eden Cemaat, şeriatın hükümlerinin değişmesi ve esnetilmesi hususunda da oldukça hassas bir tavırdadır. Şeriatın bir “iğne ucu”, “kılın tepesi” kadar ayrılmamak gerek ifadesi, gerek Şeyh Ustaosmanoğlu gerekse ihvanlar tarafından çok sık dile getirilmektedir.

“Kim şeriatı ise o insandır. Kim şeriatı değilse o hayvandır, hayvandan da sapıktır”<sup>479</sup> şeklinde oldukça keskin bir ifade ile öne çıkarılan şeriat, tasavvufta dört kapı olarak isimlendirilen şeriat, tarikat, hakikat, marifet makamlarına da işaret edecek şekilde tarikat ile eşitlenmekte ve “Bu tarikat gibi bulunmaz. Bu yolun büyükleri çok acayıptır. Ahirete gidenler Efendi Babayı buluyorlar”<sup>480</sup> şeklinde de Nakşi yol öne çıkarılmaktadır. Tarikatı şeriatın mütemmim cüzü olarak kabul eden bir anlayış üzerine oturan İsmailağa Cemaati tarikatı, şeriatı dikkatli yaşama olarak tanımlamakta ve zikir ve rabita üzerine kurulu bir sistem olarak kabul etmektedir.<sup>481</sup> Şeriat ve tarikat birliği Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde bazen sert ve uyarıcı bir üslup ile de yer almaktadır. Bu tarz ifadelerin çarpıcı bir örneği “Allah u Teala Hazretleri buyuruyor. “Ya şeriatımı, tarikatımı yaşayacaksınız, ya da belalarımı alacaksınız.” İkisini de almıyorum dersiniz Allah size ikisinden birisini aldırır. Dünyada şeriat yaşanmazsa Allah Hazretleri dünyada belaları verir. Ahiretteki azabı ise ayrı”<sup>482</sup> şeklindedir. Bu konuda Cemaate hakim olan görüş “başımıza gelen her

<sup>478</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 334.

<sup>479</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 330.

<sup>480</sup> Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 30. Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet şeklindeki dörtlü kapı anlayışına İsmailağa Cemaati'nde Şah-ı Nakşibend'in “Bizim tarikatımız sohbettir.” sözüne istinaden sohbet eklenmektedir ve tarikatı becerenin güzel sohbet edeceği, güzel sohbet edenin ise tarikatı becereceği ifade edilmektedir. Bkz. Ustaosmanoğlu, *İrşadü'l-Müridin*, s. 117. Ayrıca bkz. Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 4*, s. 16.

<sup>481</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 109; *Sohbetler 2*, s. 351.

<sup>482</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 13.

şey şeriatsızlıktandır” şeklindedir. Zina, içki ve faizi ortadan kaldıracığı için şeriat ilmi ve şeriat düzeninin istenilmediğini ifade eden Ustaosmanoğlu uyarılarına korkutucu bir din dili ile devam etmekte Bosna’nın uğradığı zulüm ve Erzincan depreminden örnekler vermekte ve nihai olarak insanlar şeriata tam bağlandıkları takdirde Allah’ın dünyayı onlar için dize getireceğini belirtmektedir.<sup>483</sup>

“Mevlâ’nın şeriatını tatbikte ona bir noksanlık getirmekten tir tir titrememiz lazım. Bir entarinin kolunu dikmek mesele olmaz değil mi? İşte şeriat da böyledir, tamamlık bütünlük ister. “Hoca Efendi başkaları bu kadarını da yapmıyor, ben yine bir şeyler yapıyorum” demek olmaz” sözü İsmailağa Cemaati’nin şeriatı uygulama noktasındaki hassasiyetini ve idealini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum insanların birbiri ile selamlaşma şeklinden, evin içinde/mahrem alanda giyilecek kıyafete, vatan müdafaasından ticarete, aile içi ilişkilere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. İleride detaylı değinilecek olmakla birlikte Müslüman kadın ve erkeğe biçilen kıyafetler, aile içinde bir hanımın kayınına (eşinin erkek kardeşi) selam dahi vermemesi ve benzeri hassasiyetler, modern eğitim sistemine karşı oluş ve Cemaati karakterize eden her ne varsa şeriat başlığı altında ve şeriat vurgusu ile değerlendirilmektedir. Bu anlamda şeriat esasında modern hayatın tam karşısına yerleştirilen bir modeldir.

Şeriat ve tarikat arasındaki ilişki bir hanım mürid tarafından “Ben şeriatı kabul ediyorum demek tarikat dersi almak “şeriatı azimle amel etmeyi kabul ediyorum” demektir. Örtüneceksem dibine kadar örtünürüm hayatımın her alanında harama helale şüpheli şeylere bile dikkat ederim demektir” şeklinde ifade edilirken kendileri ile görüşme yapılan müntesiplerin neredeyse hemen hepsi mevzubahis uygulamalardan bahsederken “bunlar bizim tarikatımıza/bize has mevzular değil, şeriat/İslam böyle emrediyor” şeklinde bir artı parantez açıklamaya başvurmaktadırlar. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Dikkat edelim, birçoğunuz tarikattasınız. Şer-i şerifi yaşamaya gayret edeceksiniz”<sup>484</sup> sözü müridler tarafından dikkat çekilen hususu destekler niteliktedir.

<sup>483</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 328, 336, 344. Ayrıca bkz. Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 100.

<sup>484</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 327.

İsmailağa Cemaati'nin şeriatı yapmış olduğu mevzubahis vurgunun, Cemaat dışında kendini Müslüman olarak gören birey veya grupları İslam veya Müslümanlık dairesi dışında gördüğüne dair bir anlamı içermediği belirtilmelidir. Bununla birlikte, her ne kadar aksi beyanda bulunulsa da, gruba merkezi bir konum yüklenmektedir. Bu noktada grup adına söylenilmesi gereken şeriatın, Allah tarafından konan bir kurallar bütünü olarak taşıdığı anlamından ziyade, bu kuralların görünür kılınmasına dair içerdiği vurgudur. Şerî kuralları her alanda uygulama gibi bir gayelerinin olmadığı, kendilerinin bir tarikat olduğu ve yine kendilerinde ümeraya itaatin ve devletçiliğin önemli olduğu çok sık ifade edilen mevzulardır. Müridlerin “Devleti zor durumda bırakmayız”, “Büyüklerimize itaat noktasında kusur olmamalı”, “Devlete baş kaldırmak bizde olmaz, baş kaldıran akaid bilmediğinden kaldırır” ve “Bizim devletten herhangi bir makam mevki beklentimiz yok” şeklindeki cümleleri Cemaat tarafından şeriatı yapılan vurgunun sınırlarını göstermesi bakımından örnek olarak verilebilir. Kendileri ile görüşme yapılan Cemaat üyelerinin medrese sistemleri de dahil hemen hemen her hususta “devletçi, milletçi, Türkçü, Türk milliyetçisi” olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Tırnak içerisine alınan kavramların birbirleri yerine kullanıldığı ve çok da bilinçli kullanılmadığı belirtilmelidir. Bu kullanımın ve vurgunun kastının devlete karşı emin bir grup olduklarının ilanı ve bununla birlikte yeni yeni siyasi alan ile kurulan bağlantıya meşruiyet kazandırma çabası olduğu söylenebilir.

Şeriatı görünür kılan mekanizma olarak sünnete vurgu yaptıkları ve bu konudaki hassasiyetlerini, özellikle şekilsel olarak, göz önünde tutmaya önem verdikleri belirtilmelidir. Bu anlamda kılık kıyafet uygulaması grubun konuyla ilgili sıkça atıf yapması ve kendisini merkezde konumlandırmasına yönelik ipuçlarını barındırması bakımından önemlidir. İsmailağa Cemaatini en net karakterize eden ifade olarak da kabul edilebilecek olan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “Ben öyle bir hayat istiyorum ki bin dört yüz yıl önceki gibi şeriat istiyorum”<sup>485</sup> şeklindeki sözü, sünnete yapılan şekilsel vurguya işaret olarak da okunabilir. Temel kaynak olarak

---

<sup>485</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 329.

kabul edilen Mektubat'ta geçen ve aşağıda atıfta bulunulan ifadelere Cemaat tarafından çokça referans yapılmaktadır:

“Peygamberimiz alemlerin Rabbi habibi olması hasebiyle onun ümmeti de ona uymaları aracılığıyla sevgililer mertebesine erişir. Zira seven kimse bir şahısta sevdiğinin şekil ve huylarından bir şey gördüğünde sevdiğinin şekil ve karakterine uyduğu için ister istemez o şahsı da sever. O halde peygamberimizin muhaliflerinin halini sen düşün.”<sup>486</sup>

Peygambere olan muhabbetin, sadakatin bir göstergesi olarak değerlendirilen ve “Sünnet-i Seniyye’ye ittiba” şeklindeki yaygın kullanılan bir isimlendirme ile öne çıkarılan mevzubahis vurgu, “Müslümanların seküler dünyanın zulûmatında yollarını görmeleri”<sup>487</sup> amacına da matuftur. Unutulmaya yüz tutmuş sünnetlerin yeniden ihyası Cemaatin şeriata dair çizdikleri çerçevede büyük bir yer kaplamakla birlikte aynı zamanda uzağında kalmak için çaba sarf ettikleri modern dünyaya karşı da sığınılacak bir liman hükmündedir. Bu noktada bir hanım medrese hocasının Yermük Savaşı’nın Müslümanlar tarafından kaybedilme sebebini Sünnet-i Seniyyeye İttibada gösterilen zayıflık ile açıklaması ve bugün için de bunun öneminin çok büyük olduğunu dile getirmesine yer verilebilir. Kendisi ile görüşme yapılan ve Fatih Çarşamba’da ikamet eden 1994 doğumlu bir erkek ihvan üniversite hayatına kadar Çarşamba’dan dışarı çok çıkmadığını, dışarıdaki hayat ile yüzleşmediğini, kendilerine çok yakın olmasına rağmen Beşiktaş ve Taksim’e bir kez dahi gitmediğini ifade etmekte ve bu dönemde sünnetlere adeta farz muamelesi yaptıklarını belirtmektedir. Üniversite hayatına başladığında beş vakit namazdaki bazı sünnetlerin terkedilebileceğini öğrendiğini, bu dönemle birlikte zihninde bazı şeylerin yerli yerine oturduğu ve şeriata dair tanımını da değiştirdiğini dile getirmektedir.

İsmailağa Cemaati tarafından şeriata dair yapılan vurgunun tamamlayıcı bir diğer unsuru Osmanlı’dır. Daha evvel çeşitli vesilelerle yer verilen Osmanlı teması bu noktada ayrıca önemi haizdir. Mahmut Ustaosmanoğlu sohbetlerinde, usulü gereği, Risale-i Kudsiyye’ye başvurmakta ve orada Osmanlı padişahlarına yapılan

<sup>486</sup> İmam-ı Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, c. 1, İstanbul: Yasin Yayınevi, çev. Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, s. 457-458.

<sup>487</sup> Halit Yıldız, “Rivayetler Işığında Cübbe”, *İsmailağa Dergisi*, sy. 3, 2016, s. 75.

dualardan alıntılar yapmaktadır. Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunda zamanın padişahına dua etmenin adaptan kabul edildiği ifade edilmekte ve tekkelerin, hayırların ve medreselerin hamisi bu insanlara nasıl dua edilmez<sup>488</sup> diye sorulmakta ve Osmanlı'nın İslam ile Kuran ile şeriat ile Osmanlı Devleti olduğunun altı çizilmektedir.<sup>489</sup> Osmanlı zamanında televizyon, radyo, tesettürlük, fitne ve fesadın olmadığı, medreselerin açık olduğu ve daima hakkın beyan edildiğini<sup>490</sup> ifade eden Ustaosmanoğlu, Avrupa'ya meyledilmeye başladığı andan itibaren Osmanlı'da gerileme başladığını belirtmektedir.<sup>491</sup> Bu noktada, Cemaat nazarında, "Avrupa"nın kötü öteki olarak söylem gücünün yüksek olduğu kaydedilmelidir. Kendisi ile mülakat yapılan Diyanet'te görevli bir erkek mürid, İsmailağa Cemaati'nin, özelde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun modernizme karşı geleneği savunduğunu, devletin boş bıraktığı/müdahale etmediği alanlarda Osmanlılardan miras alınan geleneği en ince ayrıntısına kadar koruduğunu dile getirmekte ve şeyhinin kendisine yöneltile "Osmanlı neden yıkıldı?" sorusuna, Avrupa'ya meyletmelerini ima ederek, "Osmanlı padişahlarının portrelerinin olduğu tabloları bakarsanız anlarsınız" dediğini nakletmektedir. Şeriatla yönetilen bir devlet olması bakımından meşruiyet kaynağı olarak kabul edilen Osmanlı Devleti'ne atıfla Ustaosmanoğlu "Başımıza ne geliyorsa şeriatsızlıktan geliyor. Şeriatın dediğini yapmazsan belaya davetiye vermiş oluyorsun"<sup>492</sup> şeklinde bir uyarıda bulunmakta ve bir gün Osmanlı gibi olunacağına yönelik dua ve ümitlerini dile getirmektedir. Bununla birlikte şeriatı muhafaza etmek ile vatan savunması eşitlendiğinin de burada ifade edilmesi gerekir.<sup>493</sup>

İsmailağa Cemaati nazarında şeriat, Ehli Sünnete yapılan kuvvetli bir referans ve vurgu içermektedir. Müntesiplerle yapılan görüşmelerde dinî/İslamî kitap veya hoca değil, "Ehli Sünnet kitapları", "Ehli Sünnet hocaları" gibi ifadelerin kullanıldığı gözlenmiştir. Yine grubun yayın organlarında da bu isimlendirme çok sık

<sup>488</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 219.

<sup>489</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 82.

<sup>490</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 175.

<sup>491</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 257.

<sup>492</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 327.

<sup>493</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 330.

kullanılmaktadır. Cemaatini “Ehli Sünnet ve’l-Cemaat mezhebini muhafaza edelim. Onun kurucuları büyük adamlardır. Bu büyüklüğü Allah’tan aldılar.”<sup>494</sup> şeklinde uyaran Ustaosmanoğlu, Cemaatin birçok yayın organında “Ehli Sünnet müdafisi” olarak tavsif edilmektedir.<sup>495</sup> Bu misyonun cemaati tarafından da titizlikle öne çıkarıldığı ve ifa edilmeye çalışıldığı söylenmelidir. Cemaatin ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerde bu hususun altı çizildiği gözlenmiştir. Söylem gücü oldukça kuvvetli olan Ehli Sünnet kavramı Cemaatin önde gelenleri tarafından oldukça merkezi bir öneme sahiptir. Mevzubahis kavramın söylem gücünün işletildiği, bir diğer ifadeyle karşı tarafa öteki olarak konumlandırılan İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri olmaktadır. Abdülhalık Ustaosmanoğlu Ehli Sünneti “sistemleşmiş ve çok büyük bir medeniyet haline gelmiş olan İslam’ın adı” olarak tanımlamakta ve “Kuran bize yeter”, “Kuranda Ehli Sünnet diye bir şey yoktur”, Kuran’da geçen sadece İslam’dır” ve “Peygamber Ehli Sünnet diye belirli bir oluşum meydana getirmemiştir” şeklinde konumlanan düşünceleri ilmi ve fikri anlamda bir işgal olarak değerlendirmektedir.<sup>496</sup> Adı geçen düşünce sistemlerinin sahibi olarak konumlandırılan İlahiyat hocaları, eğitim verdikleri İmam Hatip liseleri ve İlahiyat fakülteleri eleştiriye tabi tutulmakta ve Cemaatin önde gelen hocaları tarafından reddiyeler kaleme alınmaktadır. Grubun önde gelen isimlerinden olan Ahmet Mahmut Ünlü namı diğer Cübbeli Ahmet Hoca kendi vazifesini “Bugün bu adam ne konuştu? Ehli Sünnete uygun mu konuştu, Ehli Sünnetin dışında mı konuştu? İslam’a uygun mu konuştu, İslam’ın dışına mı çıktı? Ben bunları size duyurmak zorundayım” ifadeleri ile ortaya koymakta, din/İslam adına konuşan isimleri Ehli Sünnet testinden geçirmekte ve nihayetinde Ehli Sünnet dairesi içinde olup olmadığını ilan etmektedir. Osmanlı’nın bıraktığı itikadın tam Ehli Sünnet itikadı olduğunu belirten Cübbeli Ahmet Hoca, şu an milleti bu itikattan ayırmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.<sup>497</sup> Ehli Sünnet savunması adı altında çalışmalar kaleme alınmakta ve süreli yayınlarında da bu husus bazen doğrudan bazen dolaylı olarak sık sık işlenmektedir. Müntesipleri

<sup>494</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 69, 71.

<sup>495</sup> Bir örneği Marifet Dergisi’ndeki “İşte Ehli Sünnetin müdafisi, tasavvuf yolunun hakiki temsilcisi, vücudu aleme rahmet, nazar yaralı gönüllere şifa, verese-i enbiya” şeklindeki ifadedir. Bkz. Şefik Kocaman, “Dine Davet Binasından Haberler”, *Marifet Dergi*, sy. 2, Kasım 2012, s. 19.

<sup>496</sup> Abdülhalık Ustaosmanoğlu, *İslam’a Dair Notlar*, İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2018, s. 156-158.

<sup>497</sup> Ahmet Mahmut Ünlü, *3 Vasiyetim*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2016, s. 16.

ile yapılan görüşmelerde de Mahmut Ustaosmanoğlu “Türkiye’de takva denilince sünnete ittiba denilince akla gelen ilk isim” olarak gösterilmekte, Cemaatin geleneğe/sünnete/Ehli Sünnete yapılan bütün saldırılardan rahatsızlık duyacağı ve karşısında olacağının altı çizilmektedir. Editöryal bir çalışma şeklinde 2017 yılında yayınlanan *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafaası* bu konuda verilecek iyi bir örnektir. Sünnet inkarcılığı, Şii yayılcılığı, modernist İlahiyatçılar, kader, İlahi adalet, nesh, nüzul-i İsa, şefaat İsmailağa Cemaati’nin Ehli Sünnet müdafaası maksadıyla değindiği, eserler kaleme aldığı konulardandır. Yaşar Nuri Öztürk, Ali Rıza Demircan, Mehmet Okuyan, Caner Taslaman, Mustafa Öztürk, Mustafa İslamoğlu ve Hayrettin Karaman isimleri ise mevzubahis konuda karşısında durulan isimlerin başında gelmektedir.<sup>498</sup>

Son tahlilde söylenilmesi gereken İsmailağa Cemaati’nin bir söylem olarak şeriata yaptığı vurgunun, Sünnet-i Seniyyeye tam ittiba, Ehli Sünnet ve Osmanlı müdafaasını kapsadığıdır. Bir diğer ifade şekliyle İslam/ Sünnet/ Müslümanlık/ tarih/ Osmanlı/ gelenek şeriat söyleminin mütemmim cüzleridir. Bu haliyle şeriat Müslüman bireyin yaşam tarzına dair bir kimlik, modern hayat düzeninin tam karşısına yerleştirilen bir yaşam modeli, grubun pratize etmeye çalıştığı bir teoridir. Mevzubahis söylem pratik alanı olarak Osmanlı’yı görmesi itibariyle güçlü bir Osmanlı vurgusu barındırmaktadır. Bu şekilde sınırları belirlenen kimlik siyasi/politik alan hariç tutulmak üzere kılık-kıyafet, eğitim, aile içi ve toplumsal ilişkiler, eğitim ve ticaret gibi insana dair her alanda belirli iddiaları içermektedir. Bu kimlik aynı zamanda bir tarih, bir gelenek barındırmaktadır. Bu Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “1400 yıl önceki gibi bir şeriat istiyorum” sözü ile ifade bulmaktadır. Şeriattan “iğne ucu kadar”, “kılın tepesi kadar” kaçırmamak değişime dair bir karşı duruşu vurgulamaktadır. Ali Haydar Efendi ve Mahmut Ustaosmanoğlu değişime ve modern dünyaya karşı duruşun simge isimleri ve

<sup>498</sup> Detaylı bilgi için bkz. *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafaası*, tsh. Mesut Ergün, İstanbul: Dirayet Yayınları, 2017; Ahmet Mahmut Ünlü, *3 Vasiyetim; Hayrettin Karaman’ın Batıl Görüşlerine Reddiyeler*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2019; Ömer Faruk Korkmaz, *Ehl-i Sünnet ve Cemaat*, İstanbul: Dirayet Yayınları, 2019; *Müslümanın Zihin Dünyasında Sünnet ve Hadis*, İstanbul: Dirayet Yayınları, 2018; *Hidayet ve Dalâlet Ayrımındaki Kıstâs-ı Müstakim: Sünnet-i Nebeviyye*, İstanbul: Dirayet Yayınları, 2018.

rehberleri olarak, Cemaat içinde bu iki isim kadar öne çıkarılan şeriat söylemi söz konusu karşı duruşun teorisi olarak okunmalıdır. Bu sebeple İsmailağa Cemaati'nin modernleşmesi/modern dünyadaki varlığı aynı zamanda grubun şeriat olarak çizdiği genel çerçeve ile olan mesafesi hakkında da bilgi verecektir.

### 2.3.2. Manevi Bağlılık

Tarikat cemaatleri pratik psikolojiye vakıf ve herkesi kendi ihtiyaçlarına göre eğiten bir şeyhin etrafında toplanmış gruplar olması hasebiyle müşid-mürid arasındaki manevi bağlılık büyük önem arz etmektedir.<sup>499</sup> İsmailağa Cemaati, tasavvufi düşünce yapısı itibariyle, Nakşi karakterini muhafaza etmektedir. İhlas, edep, muhabbet ve feyiz şeklindeki genel çerçevede ve niyet, rabita ve şeyhin hizmetinde bulunma, müşidin huzurunda bulunma, müşid ile konuşma, feyiz alabilme noktasında kalbin hazırlanması, ihlas ve talep, vird ve hatm-i haccân, süluk ve mücahede edepleri şeklinde tasavvufi edepler noktasında Nakşi damar tespit edilebilmektedir.<sup>500</sup> Bununla birlikte konu, gerek Cemaatin kendi kaynakları gerekse müntesipleri tarafından öne çıkarılması bakımından “müşid-mürid ilişkisi, şeyhin mahfuz oluşu ve gaybî bilgilerden haber vermesi” olmak üzere üç esas üzerinden işlenecektir.

Mevlâ'nın aynası olarak kabul edilen ve erkek olması gerektiğine yönelik vurgu barındaran müşidin, müridi ile ilişkisine dair ilk söylenmesi gereken, tarikatların üzerine temellendiği temel düşünce olarak, Allah'a ancak vesile/vasıta ile ulaşılabilceğidir. “O'na (Allah'a) sizi ulaştıracak vesile (vasıta) arayın.” şeklindeki Maide Suresi otuz beşinci ayet bu konuda referans alınmaktadır. Ustaosmanoğlu meseleyi elektriğin kablolar vasıtası ile insanlara ulaştığı misali üzerinden anlatmaya çalışmakta, Evliyaullah'a sahabe, bugün insanlara da evliyaullahın köprü

<sup>499</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 307.

<sup>500</sup> Detaylı bilgi için bkz. İmam-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*; Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye (açıklanması) I-II*; Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Hâlidîyye Tercümesi*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2019; Mevlana Ali b. Hüseyin es-Safî, *Reşahat*, sdl. Mustafa Özsaray, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

olduğunu/olacağını dile getirmektedir.<sup>501</sup> Mevla'nın feyzinin Allah dostları vesilesiyle insanlığa indiği ve bu yolda da Nakşi büyüklerinin velayetinin bütün evliyanın velayetinden üstün olduğu kabul edilmektedir.<sup>502</sup> Şeyh ile müridi arasındaki ilişki öldükten sonra da devam etmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu konu ile ilgili Şah-ı Nakşibend'in "Ben Rabbimle sözleştim. Bütün manevi evlatlarımı yerlerine yerleştirmedikçe ve Rabbimin cemalini görmedikçe hiçbir şey ile meşgul olmayacağım" dediğini ve kendisinin şeyhi olan Ali Haydar Efendi'nin de zuhuratta İsmailağa'yı kendisinin okuttuğunu ifade ettiğini aktarmaktadır.<sup>503</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu sohbetlerinde "Bizim tarikatımızın nisbeti insibağidir" demek ve bunu güneş karşısından meyvelerin boyanması gibi müridin mürşidinin teveccühüne mazhar olarak yetişmesi, şeyhinin rengiyle renklenmesi, onun ahlakıyla ahlaklanması" olarak açıklamaktadır.<sup>504</sup> Bu noktada mürşide tam ittiba beklendiğine yer verilmelidir. Ustaosmanoğlu bir mürşide teslim olunması gerektiğini belirtmekte ve bu teslimiyetin de o mürşide karşı kalbinde zerre kadar şüphe, tereddüt ve itimatsızlık olmaması, tam bir inanç ve itimat ile bağlanması şeklinde tavsif etmekte ve ruhun ancak bu şekilde uyanacağını dile getirmektedir.<sup>505</sup>

Müridin şeyhini mertebece emsalsiz bilmesi ve "Eğer şeyhim olmazsa yeryüzünde beni Rabbime ulaştıracak başka bir şeyh yoktur" şeklinde kesin bir inanca sahip olması beklenmektedir. Bu konuda temel ilke müridin kendisinin mutluluğunu ve kurtuluşunu mürşidinin kendisinden razı olmasında, şekâvetini ve felaketini ise mürşidinin kendisini kovmasında ve gazabında olduğuna kesin olarak inanması şeklinde verilmektedir. Tarikatlarda silsile denilen ruhani bir otorite zincirinin etkisi<sup>506</sup> ile mürşidin irade ve eylemleri geriye doğru Allah ve Resulüne kadar dayanmakta ve müritten de "mürşidin kendisini reddetmesini Allah ve Resulünün reddetmesi, kabul etmesini de aynı şekilde Allah ve Resulünün kabul

---

<sup>501</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 141-144. Ayrıca bkz. Ahmet Mahmut Ünlü, *Tasavvuf Risâlesi*, s. 154-155.

<sup>502</sup> İmam-ı Rabbâni, *Mektûbat I*, s. 228-278. Ayrıca bkz. Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 401.

<sup>503</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 180.

<sup>504</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 180.

<sup>505</sup> *Mekûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 362.

<sup>506</sup> Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 307.

etmesi olduğuna inanması” beklenmektedir.<sup>507</sup> Bunun sonucu olarak da müridin mürşidin kovmasını ve azarlamasını çirkin görmeyip bilakis şeyhinin kendisine lütfu olduğunu ve bir iş gereği olduğunu kabul etmesi gerektiği ve eğer bu şekilde inanmaz ise ihlas ve muhabbetinde eksiklik olduğuna işaret olup tenkit edileceği, makamından düşeceği ve tövbe ve istiğfar etmeye muhtaç olacağı belirtilmektedir.<sup>508</sup>

Kabul edilen tasavvufî edeplerden bir diğeri de müridin feyzin nereden geldiğine bakmaksızın her zaman mürşidinden kabul etmesi gerektiğidir. Çünkü şeyhi onu çepeçevre kuşatmış vaziyettedir ve müridin terbiyesi hangi suretle olursa olsun şeyhindendir.<sup>509</sup> Bu kabulün devamı olarak, ihvanlar, şeyhin yaptıkları ve söyledikleri şeylere itiraz etmemeleri ve eğer kalplerine kötü bir düşünce veya itiraz gelirse hemen peşinden tövbe ve istiğfar etmeleri noktasında uyarılmaktadır. Ehlullaha karşı çıkıp itiraz ve alay eden kimsenin kesin olarak küfür üzere öleceğinin bazı kitaplarda yazılı olduğu belirtilmektedir.<sup>510</sup> Ustaosmanoğlu bu durumu “Bir mürid mürşidi için “Niye emrediyor niçin yasaklıyor?” derse mürid olamaz.” şeklinde ifade etmektedir. Öyle ki mürşid müridini, Hızır kıssasındaki gibi imtihan edebilecektir ve müride düşen teslimiyetle hareket etmektir.<sup>511</sup> Bu noktada mürşide hizmete verilen önemden bahis açılmalı ve temel ilkenin “mürşidine sultanlara layık olan tazim ile hürmet et”<sup>512</sup> olduğunu yer verilmelidir. Mahmut Ustaosmanoğlu tarikata girmek kadar edeplerine riayet etmenin de o kadar önemli olduğunu dile getirmekte ve şeyhi Ali Haydar Efendi’nin kendisi için “Oğlum Mahmud! Sende öyle bir hal görüyorum ki “Efendi Babam bana bir şey emretsin” diye hazır olda bekliyorsun. Bu halin çok hoşuma gidiyor.” dediğini aktarmaktadır.<sup>513</sup> Beden ve mal ile yapılan hizmet şeklinde iki başlıkta değerlendirilen mürşide hizmette müridin “mürşide hizmetin Resulullah’a, oradan da Hak Teala’ya döndüğüne inanıp, bu işin Mevla tarafından kendisine verilen bir nimet olduğu” şeklinde düşünmesi gerektiği bildirilmektedir. Bu düşünce hizmetin “itikat yönü” olarak isimlendirilmektedir.

<sup>507</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 19, 38,

<sup>508</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 27.

<sup>509</sup> İmam-ı Rabbâni, *Mektubat-ı Rabbânî*, c. 7, s. 14.

<sup>510</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 21-22.

<sup>511</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 60.

<sup>512</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 34.

<sup>513</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 418.

Amel yönü ise, müridin kendi isteklerini geri plana alarak, mürşidin emrini yerine getirmekte gecikmemesi, yine müridin bu emre kendini layık görmemesi ve kusurlu hissetmesi, şeyhinin muhtaç olduğu işleri, onun hatırına gelmeksizin yerine getirmede çaba göstermesi, mürşidinin işini yaparken son derece sevinçli ve güler yüzlü olması şeklindeki edeplerle tespit edilmektedir. Bu konuda müride tavsiye olunan “Hakk Teala’nın kendisini sanki mürşid için yaratmış olduğuna” inanmasıdır. Müride mürşidi ile konuşurken, ondan izin isteyip, onun hoşuna gitmeyecek konuları dile getirmekten sakınarak sesini alçaltıp Allah’a sığınarak kölenin efendisi karşısında konuştuğu gibi yavaşça konuşması öğütlenmektedir. Çok hassasiyet gösterilen mürşide hizmet konusunda oldukça detaylı edeplere yer verildiği belirtilmelidir. Mal ile hizmet konusunda müridin benimsemesi gereken temel ilke sahip olduğu bütün varlığın Allah tarafından kendisine mürşidi vesilesiyle verildiğine inanması şeklindedir. Bu şekilde mürşide hizmet edildiğinde, onun batınının (iç yüzünün) hepsi müridin kalbine aksetmekte ve böylelikle feyz artmakta ve devam etmesi meydana gelmektedir.<sup>514</sup>

Müridin bir sıkıntıya düşmesi halinde elinden geleni yaptıktan sonra mürşidine başvurması, yine mürşidinden bir şey gizlememesi, yapmaya çalıştığı ve planladığı işlerinde bereketine inanarak ondan izin alması Halidilik’te benimsenen temel ilkelerdendir. Ustaosmanoğlu “Efendi Babama sormadan iş yapmazdım elhamdülillah”<sup>515</sup> sözünde bu duruma işaret etmektedir. Bunun temelinde yatan mürşidin ruhaniyeti ile bütün hallerde müridinden ayrılmadığı şeklindeki inançtır. Mürşid ve mürid arasında esasen gizli bir durum yoktur. Konu ile ilgili ihvandan bazılarının, mürşidin ruhaniyetinin üzerlerinde hazır ve kendilerine baktığını gördükleri ve hissettikleri için uykuda bile ayak uzatmaya cesaret edemedikleri ve bunu edep dışı saydıklarına yönelik ifadelerle yer verilmektedir. Kabul edildiğine göre mürşidin ruhaniyeti mürid can çekişirken ve kabir suali zamanında da yardım için hazır bulunmaktadır/bulunacaktır.<sup>516</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu’nun şeyhi Ali

<sup>514</sup> Detay için bkz. Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2019, s. 31-36.

<sup>515</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 74.

<sup>516</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 28-39.

Haydar Efendi'den naklettiği “Bu kapıda hizmet edenleri ahirette karşılama görevi bana verildi”<sup>517</sup> ifadesi yine bu minvaldendir.

Değnilmesi gereken bir diğer husus da şeyhin mahfuziyeti meselesidir. Mevlana Halid el-Bağdadî Risale-i Halidiyye’de, velayet için günahsız olma şartının olmadığını, evliyaullahtan üstün sahabenin dahi günaha düştüğünü, alimler katında sahih olan görüşe göre yalnızca Peygamberlerin günahsız olduğunu dile getirmektedir. Beyazîd-ı Bistami’den müşid olan kimsenin zinaya dahi düşebileceğini aktaran Halid-i Bağdadi velilerin günaha ısrar etmekten korunduklarını eklemektedir.<sup>518</sup> Bununla birlikte müridin müşidine karşı hüsnü zannını muhafaza etmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Halidiyye’deki bu beşer müşid anlayışının, müridin şeyhe karşı bakışını olumlu yönde etkilediği ve şeyhe olan güven duygusunu geliştirdiği öngörülmektedir denilebilir.<sup>519</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Şu fakire eğer yardım etmek istiyorsanız bana şöyle dua edin: “Yâ Rabbi! Bunu istikamet üzere, razı olduğun şekliyle hizmet ettir.” Çünkü nefis bizi parmağının ucunda oynatıyor.” ve “Ben sizin gibi aciz bir insanım, benim de sizin gibi nasihate ihtiyacım var.” şeklindeki ifadeleri konu ile ilgili sıkça referans alınmaktadır. Bununla birlikte müridler yukarıda yer verilen açıklamalara, çoğunlukla, müşidlerinin bütün günahlardan bir şekilde engellendiğine dair görüşü de eklemektedirler.

Gaybî şeylerin bilgisinin müşide aşikâr olabileceği, ancak açıklamasına müsaade edilebildiği gibi bazen de izin verilmediği bu sebeple müridin asla bu konularda soru sormaması gerektiği ifade edilmektedir. Eğer şeyh açıklamada bulunuyorsa bu ona izin verildiğinin işaretidir. Bu durumun sonucu olarak Halid-i Bağdadî müridin müşidin bütün fiillerinin tamamına inanması, sorgulamaması muhalefet etmemesi gerektiğine yer vermektedir.<sup>520</sup> Ustaosmanoğlu’nun “Mahmut’u bir şey bilmez zannederler. Halbuki bu fakir bir tozun şuradan kalkıp şuraya

<sup>517</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 251.

<sup>518</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 23.

<sup>519</sup> Mahmut Esad Erkaya, “Hâliidiyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid-Müşid İlişkileri”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 9, sy. 2, 2017, s. 848.

<sup>520</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 32.

konduğunu bilir.” ve “Bu Mahmut neler bilir neler, bir söylese kalbinizi deler.” ifadeleri bu minval üzere okunabilir.<sup>521</sup> Bu noktada keramet konusuna da değinmek gerekmektedir. Halidiyye’de bir mürşidin keramet göstermesinin ona kattığı büyük bir anlam olmadığı gibi keramet gösteren mürşidin göstermeyenden herhangi bir üstünlüğü yoktur. Velinin kemale erdikçe kerametinin azalacağı kabul edilmektedir.<sup>522</sup> “Keramet değil istikamet önemlidir” esasının İsmailağa Cemaati içerisinde kuvvetli olduğu ve keramet üzerinden bir din dili geliştirilmediği söylenebilir.

Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan yabancılaşmaya karşı dini cemaatlerin geleneksel olan ile bütünleşme kanalları sağladığı gerçeği teslim edilmelidir.<sup>523</sup> Tarikat cemaatlerinde müridin tüm hayatını teşmil kurallar ile sağlam bir şekilde oluşturulan grup bütünlüğü yanında özellikle şeyh ile kurulan manevi bağlılık ve bu yolla sağlandığına inanılan manevi himaye, güven ve teslimiyet duyguları anomi ortamında dini cemaatlerin tampon görevi görme araçları olarak tespit edilebilir. Birincil ve samimi ilişkilerin motive ettiği cemaat ortamları, insanları gündelik hayatın rutin düzeninden ve kentsel bunalımlardan uzak tutma imkanı sunmaktadır.<sup>524</sup> Dini grupların insanın varoluş temeli olarak kabul edilebilecek cemaatsel ilişki ağlarını kurma noktasındaki işlevselliği müsellemidir. Söz konusu ilişki ağlarının oluşumundaki temel etken şüphesiz mürşid-mürid ilişkisidir. İsmailağa Cemaati’nde Mahmut Ustaosmanoğlu’na “Efendi Baba” şeklinde hitap edilmesi, onun ise müridlerine “Evlatlarım” şeklinde mukabelede bulunması cemaatsel ilişki ağının göstergesidir.

Mürşid-mürid ilişkisindeki duygusal yükün oldukça ağır olduğu teslim edilmelidir. Kendisi tarafından sürekli gözetildiği, hakkında dua edildiği, hem bu dünyada hem de ahirette koruma altına alındığına inanan mürid, yukarıda detaylı bir şekilde verilmeye çalışıldığı üzere, mürşidinin gönlünü hoş tutma gayretindedir. Dini yaşantıdaki disiplin ve istikrar bu minvalde de bir motivasyona sahiptir. Öyle ki

<sup>521</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 74, 401.

<sup>522</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidiyye*, s. 33.

<sup>523</sup> Hüsniye Canbay Tatar, *Nuh’un Gemisindekiler*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1999, s. 135.

<sup>524</sup> Celalettin Çelik, “Dinî Gruplar Sosyolojisi”, *Din Sosyolojisi*, s. 296.

Cemaat içerisindeki ağırlığı kadın olmak üzere bazı müridler Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bugün konuşmuyor ve kendisiyle birebir görüşilemiyor oluşunu, dini yaşama noktasındaki eksikliklerine bağlamaktadır. Bunun yanında özellikle Cübbeli Ahmet Hoca'nın Ustaosmanoğlu'nun hasta olmadığı, konuşabildiğine yönelik yayınları da bulunmaktadır.<sup>525</sup> Çalışma kapsamında tarafımızca gerek Cübbeli Ahmet Hoca gerekse müntesiplerle yapılan görüşmeler Ustaosmanoğlu'nun hasta olmadığı yönündeki söylemin etkisini büyük oranda kaybettiğini göstermektedir. Bugün İsmailağa Cemaati Mahmut Ustaosmanoğlu'nun rahatsızlığını kabul etmektedir. Bununla birlikte daha evvel yer verildiği üzere müntesipler bu durumu çoğunlukla, din ve imtihan anlayışları ekseninde kendi amellerindeki eksiklikler üzerinden değerlendirmektedir.

### 2.3.3. Tarikata Giriş

İsmailağa Cemaati'nde tarikata davet kesin bir dille yasaklanmıştır. Allah u Teala, Hz. Ebubekir, Selman-ı Farisi'den Ali Haydar Efendi ve Mahmut Ustaosmanoğlu'na dayandırılan bir geleneğin usulü olarak kabul edilen ve gerek mürşide gerekse müritlere yönelik uyarıların çok sık dile getirildiği “tarikata davetten sakınma” Cemaatin hassasiyet gösterdiği ilkelerdendir.

“Bir ehl-i sünnet olmak istese mensub  
Tarikat ahzine talip ve mergub  
Hemen kıl istihare hem o mahbub  
Görünse istikamet eyle mahsub  
Bu adaptır, riayet kıl gidelim  
Cemali ba kemale seyr idelim.”<sup>526</sup>

İsmet Garibullah'ın yukarıda yer verilen dizelerine dayandırılan tarikata davet usulüne göre, talibin isteği üzerine mürşid ile birlikte karşılıklı istihare yapılır ve istiharede doğruluk görülürse kendisine tarikat dersi verilir. İmam-ı Rabbani'den nakledilen “Tarikat dersi almak isteyen bir kimsede istihare etmezden evvel bulunan heves ve istek istihare yaptıktan sonra da devam ediyor, hatta daha fazlalaşmışsa,

<sup>525</sup> Bkz. Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı Kadınlar Farklı Dindarlıklar*, s. 232.

<sup>526</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, c. 1, İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2000, s. 256.

mürşidin de o kimseye karşı hüsnü zannı artmışsa, mürşit ona tarikat dersini versin. Eğer hevesi aynı ise istihareye devam etsin. Eğer istihareden sonra hevesi eksildi ise ona ders vermesin”<sup>527</sup> şeklindeki rivayet de tarikata girişteki hassasiyeti gösterir cinstendir. Kendileri ile görüşme yapılan iki erkek mürit, tarikata girişlerindeki istihare sürecinin uzamasına dair anılarını aktarmışlardır. Talibin makbul olup olmadığını anlama noktasında bir ölçü olarak kabul edilen istihare bir sünnet ve adap olarak kabul edilmekte, istihare yapılmadan acele ile tarikat dersi verilmesi yerilmektedir. Mürid kendisine verilen tarikat derslerini düzenli yaptığı sürece Allah’ın ona yol açacağı ifade edilmekte ve fakat müstakim olmayı başaramayan müride karşı da sabırlı olunması, kızılmaması Allah’ın ona da bir yol açabileceği gibi pişman olup derslerinde sebat edeceği günlerinin olabileceği noktasında mürşid uyarılmaktadır. Bununla birlikte uzaktan gelen talipler için şeyhe kalbine danışması ve ona göre ders vermesi tavsiye edilmektedir.<sup>528</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu tarikata gel gir demenin yasak olduğunu belirtmekte ve “Efendi Babam (Kuddise sirruhu) buyurdu ki: “Bilsem tarikata çağırıyorsunuz, hepinizi kovarım” Bizim tarikatımızda davet yoktur, teşvik vardır” şeklinde bu konudaki hassasiyeti göstermektedir. İstiharesi çıkmış olan talibin tarikat yolunda yetenekli olduğuna inanılmakta ve dersler/zikirler konusunun altı çizilmektedir. Tarikata girdikten sonra gevşeklik edilmemesi, alınan vazifenin her gün yapılması gerektiği ifade edilmekte ve Ali Haydar Efendi’nin “Tarikat alana tarikat vacip olur. Farz namazı gibi her zaman muntazaman yapılmalıdır. Eğer bir gün terk edilirse kalbe ağırlık gelir. Seksen gün maneviyattan geri atılır. O kimse ders yapmak yerine taş atmaya razı olur.” ifadeleri nakledilmektedir.<sup>529</sup> Tarikat dersleri mahrem kabul edilmekte olduğundan bir örneğine ulaşılamadığı bu noktada belirtilmelidir. Bu husus ile ilgili örnek olması kabilinden Risale-i Kudsiyye’de mürşidin yeni ders almış bir müride çok fazla vazife vermemesi hususunda uyarıldığı ve fakat asgari olarak günde en az beş bin defa Allah denilmesi gerektiğinin de ifade edildiği

<sup>527</sup> Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, c. 1, s. 262.

<sup>528</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler* 3, s. 123.

<sup>529</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 417-418. Ayrıca bkz. Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Müridin*, s. 210.

verilebilir.<sup>530</sup> Ustaosmanoğlu, yine Risale-i Kudsiyye'den hareketle, mürşidin, bir hanıma yanında mahremi olmaksızın ders veremeyeceği kaydını düşmektedir.<sup>531</sup>

Bu aşamada Cemaat içerisindeki bazı isimlendirmelere yer verilmesi gerekmektedir. Yukarıda yer verilen aşamaları yerine getirip, tarikata intisab edip, ders alan kişiye “mürid” denilmektedir. “İhvan” da aynı anlama matuf kullanılan bir diğer isimlendirmedir. Tarikat dersi alan kişi şeyhe nispetle mürid, diğer müritlere nispetle ihvan olarak kabul edilmektedir. Bir diğer önemli kullanım muhibban olup, tarikata intisap etmeyip, dersi olmadığı halde Mahmut Ustaosmanoğlu'na muhabbet besleyen, Cemaatin sohbetlerini takip eden, medreselerini tercih eden kimseler için kullanılmaktadır. Burada kaydedilmesi gereken önemli bir husus İsmailağa Medreseleri'ndeki çoğu öğrencinin, sayıları hususunda bir istatistiksel bir veri verilemeyecek olmakla birlikte, muhibban seviyesinde olduklarıdır. Bunlar içerisinde çarşaf giyip Cemaatin çoğu konudaki hassasiyetini gözetken kimseler olduğu gibi, özellikle kılık kıyafet konusunda grubun çizgisinin dışında olan öğrenciler de bulunmaktadır. Kendileri ile yapılan görüşmelerde hayatlarının yoğun bir döneminde olduklarını ve tarikat derslerini/zikirlerini günü gününe yerine getiremeyecekleri için almadıklarını, fakat kendilerini Mahmut Ustaosmanoğlu'na ve Cemaate bağlı hissettiklerini ve nihayetinde intisab edeceklerini ifade etmişlerdir. Medrese eğitiminin yoğunluğu ve özellikle kız öğrenciler için evlenip hayatını bir düzene oturtma isteği ders alamamalarıyla ilgili zikredilen sebeplerdendir. Ustaosmanoğlu'nun “Tarikata girmedin ama şeyhe inanıyor ve onun dediklerini tutuyorsun, gene şeyhin var demektir”<sup>532</sup> şeklindeki sözü bu noktada yerini buluyor olsa gerektir.

Yukarıda da yer verildiği üzere İsmailağa Cemaati'nde tarikata davet yoktur ve intisab tâlibin ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tayin ettiği vekil hocaların istiharesi sonucunda gerçekleşmektedir. Buna göre ders almak isteyen kişinin namazında, örtüsünde hassas olması beklenir ve bu hal üzere olan talip istihareye

---

<sup>530</sup> Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, c. 1, s. 270.

<sup>531</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 255-256.

<sup>532</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Müridin*, s. 25.

yatar. “İstiharesi çıkmaz” ise 7 geceye kadar yatması tavsiye olunmaktadır. İstiharesi çıkar çıkmaz İsmailağa merkez aranır ve vekil hocanın da istihare sonucu beklenir. Talip bir süre sonra merkezi arar ve istiharesi çıktı ise tarikat dersini almak için merkeze gider ve ilgili vekil hocadan dersini alır. Müridler ile ilgili yapılan görüşmelerde vekil hocaların bazen on-on beş kişinin istiharesine birden yattıkları ifade edilmiştir. Alınan tarikat dersleri her sene ilgili vekil hocalar tarafından, müridin beyanı esas alınarak, değiştirilmekte/geliştirilmektedir. Örnek olması kabilinden bir hanım müridin intisab öyküsüne yer verilebilir:

“Ders alacak kişinin namazlarını kesinlikle kaçırmaması, örtüsüne, teheccüd namazına çok dikkat etmesi lazım. Böyle düzenli hayatının olması gerekiyor. İstihareye yattım ve hemen yattığım gece istiharem çıktı. 7 güne kadar yatma süren var. Çok da güzel bir rüya görmüştüm. Cennetten sandık gelmişti, Ayet-i kerimeler okunuyordu, sen hazırsın ders alabilirsin anlamında. Muazzam bir heyecanım vardı. Ders almak demek basit bir şey değil. Senden önce alan büyük hocalarımız var. Üst başörtüsü örterler bir kenara çekilirler tespih çekerler. O insana çok muazzam geliyor. Allah’a ulaşabileceğin kendine özel bir yol bulmuş oluyorsun. O kadar ki düşünün 16 yaşında bunu hissediyorum. Düşünsene Allah’a gitmek için özel bir yol bulmuşsun. Kendi kendine onu yapıyorsun. Harika bir şey değil mi? O yüzden çok istekle hevesle rüyalara yattım. Teheccüd namazlarını hiç kaçırmıyorum. Geceleri ibadet için hep ayaktayım. İlk istihare çıktı. Aradım anlattım İsmailağa’daki hocaya. Biz de yatalım dediler. Hemen yattılar ertesi gün ararsın dediler. Aradım, “istihareniz çıktı gelip alabilirsiniz” dediler. Gittik almaya. Bir iki arkadaşımın daha çıkmıştı. Hep beraber gittik. Büyük hoca efendilerden birisi, adını hatırlamıyorum şimdi, o zamanki heyecanla tabi. Hoca efendi soruyor namazını aksatan var mı, bu çok büyük bir sorumluluk, bir gün çekemezseniz mutlaka kazasını yapmak zorundasınız, kazasını yapamazsanız o seneyi bitirmiş kabul edemeyiz, bir sonraki derse geçemezsiniz diyerek hepsini açık açık anlattı.”

İstihare İsmailağa Cemaati için büyük önem arz etmektedir ve neredeyse her hususta istihare yapılmakta, yapılması tavsiye edilmektedir. Evlilikten, gidilecek derse kadar hemen hemen her konu hakkında istihare yapılması tavsiye edilmektedir. Cemaatten ayrıldığını belirten eski bir mürid, 1990’lı yıllarda Fatih Çarşamba’ya yerleşip orada derse katılmak için uzun bir süre istihare sonucu beklediğini aktarmıştır. Değinilmesi gereken önemli bir husus da “Şeyhin İstiharecisi” olarak kabul edilen bir makamın varlığıdır. Cemaatin günümüzdeki istiharecisi, aynı zamanda Mahmut Ustaosmanoğlu’nun ahiret kardeşi olarak kabul edilen Veli Efendi’dir. Veli Efendi Cemaat ile ilgili konularda istihare yapmaktadır. Grubun yapacağı yardımlar, çıkacağı seyahatler ve bunun gibi grup adına hareket edilecek her konuda Veli Efendi’nin istiharesine başvurulmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren tarikat dersli olan ve fakat bir süre sonra ayrılan bir hocanın ifadesine göre istihare makamının kararı nass hükmünde kabul edilmektedir. Mevzubahis makam ile ilgili

aktarılması gereken önemli bir husus da Veli Efendi'den önce görevde bulunan Abdülhak Efendi'nin 2003-2004 yıllarında kendi şeyhliğini ilan edip ve Cemaati ele geçirmeye çalışmasıdır. Bir umre dönüşü zuhuratta Hz. Peygamberin kendisine şeyhliği verdiğini ve Cemaatin karşısına artık Mahmut Ustaosmanoğlu'nun değil kendisinin çıkması gerektiğini bildirdiğini ifade etmiş ve bu sebeple uzaklaştırılmıştır. Kendileri ile görüşme yapılan ve “eski mürid” olarak tanımlanabilecek bazı isimler bu olayın kendilerinin Cemaatten ayrılmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ustaosmanoğlu Abdülhak Efendi ile ilgili, bir dönem istihareye çalıştığı, güzel işler yaptığı ve fakat daha sonra acayip işlere kalkıştığı şeklinde ifadelerde bulunmaktadır.<sup>533</sup>

#### 2.3.4. Ritüeller

Nefsi tezkiye etme ve ruhî güçleri terbiye üzerine kurulmuş ve düzenli bir şekilde teşkilatlanmış olan tarikat cemaatlerinde XI. yüzyıldan itibaren İslâmî ahkama ek olarak birtakım özel dinî mistik kurallar, merasim ve ayinler teessüs etmiştir. “Tarikat cemaatleri pratik psikolojiye vakıf ve herkesi kendi ihtiyaç ve kabiliyetlerine göre eğiten bir şeyhin etrafında toplanmış bulunan gruplardır” ve bu eğitimde ritüellerin önemi büyüktür.<sup>534</sup> Wach dua, kurban ve ayinlerin yalnızca ona katılanların tecrübelerini açığa vurmakla kalmadığını, bunun yanında grubun teşkilatını ve zihniyetini biçimlendirme ve belirlemede de önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Değişmez ikâmetgâh, özel kıyafet, ortak yemek, özel ibadetler ve ortak çalışmanın tarikat üyelerini birleştirmede büyük rol oynamaktadır.<sup>535</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu'nun teheccüd namazının öneminden bahsederken yer verdiği “Eğer kalkamıyorsan bir arkadaşını tembih et, telefon etsin sana veya kapıya vursun, üşenmeyelim.” ifadesi, ritüellerin cemaat ruhunu güçlendirici ve tarikat üyelerini birleştirici gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Ritüellerin önemine dair yapılan konuşmalarda ve kaleme alınan metinlerde kullanılan “biz” ifadesi de yine

<sup>533</sup> Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 200.

<sup>534</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 307.

<sup>535</sup> Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 72-74, 233.

mevzubahis edilen öneme işaret etmektedir.<sup>536</sup> Tarikat derslerinden, grup olarak yapılan zikirlerle kadar her konuda ihvanın birbirine yardım etmesi sık vurgulanan hususlardandır. Bunun yanında aşağıda yer verilecek olan ritüellerin ciddiyetle ve düzenli olarak uygulanması noktasında müridler uyarılmakta ve tarikat derslerinin yapılmaması durumunda alınacak cezalara ve ülkenin başına gelebilecek felaket, saldırı ve savaşlara yer verilmektedir.<sup>537</sup>

### 2.3.4.1. Zikir

Çalışılan grubun tarikat olması hasebiyle ritüel başlığında ilk sırayı zikre vermek yerinde olacaktır. Allah'ı belirli cümleler ve kelimelerle anmak olarak tanımlanabilecek olan zikir, Ustaosmanoğlu'nun ifadesiyle "tarikat için gerekli azık"<sup>538</sup> olarak kabul edilmektedir. Yine Ustaosmanoğlu'nun şeyhi Ali Haydar Efendi'den "Yüz yirmi dört bin veya iki yüz yirmi dört bin peygamber "Allah" dedirtmek için gönderildi."<sup>539</sup> şeklindeki rivayeti zikrin merkezi önemini, temel gaye veya bir diğer açıdan temel vasıta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus adet, hal ve davranış olarak tanımlanan tarikatta bu hedefe zikir ile ulaşılmaktadır. Allah ile insan arasında bağlantı kurulmasını sağlayan tek vasıta olarak zikri hakkıyla yerine getirmek müridin ilk hedefi olmaktadır. Sonrasındaki yolu ise Ustaosmanoğlu "İnsan zikre devam ederse ruhu uyanır. Ruhu uyanınca tefekkür eder, tefekkür edince batıldan hakka geçmiş olur. Tefekkür batıldan Hakk'a intikal etmektir. Allah'tan gayrı her şey batıldır."<sup>540</sup> şeklinde tespit etmektedir. Bir anlamda zikir tarikatta hedef ve vasıta olma misyonunu aynı anda barındıran temel bir ritüeldir.

Zikir ile hedeflenen en temelde dünya sevgisinden kurtulmak ve bu şekilde nefsi tezkiye etmektir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Her kim Allah'ım senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Gerçekten de ben

<sup>536</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 285, 435, 436.

<sup>537</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 437-438; *Tembihat*, s. 34.

<sup>538</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 367.

<sup>539</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 370.

<sup>540</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 372.

zalimlerden oldum” zikrine devam ederse nefsin karnından çıkar.” şeklindeki sözü, bu minvalde örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte bütün dinlerin/peygamberlerin “Allah” lafzını yürekten söyletebilmek için geldiğine dair Ali Haydar Efendi’ye nispet edilen söze, zikrin önemi üzerine, Cemaatin kaynaklarında sıkça yer verilmektedir.<sup>541</sup> Hz. Peygamberden miras olarak kabul edilen zikir, O’na en büyük ittiba olarak kabul edilmektedir.<sup>542</sup> Bu noktada kaydedilmesi gereken husus şeriatın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmanın da zikir olduğu ifade edilmekte ve şeriata uygun olarak yapılan nikah, talak ve diğer bütün emirler zikir hükmünde kabul edilmektedir.<sup>543</sup> Zikre dikkat gösterildiği sürece şariat ahkâmını yerine getirmenin de kolaylaşacağını ve zikrin makbuliyetinin en önemli göstereninin bu olduğu ifade edilmektedir. Bütün boş vakitlerin zikir ile doldurulması gerektiği bizzat Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından sık sık dile getirilmekte ve buna matuf olarak “boş zaman faaliyeti” olarak değerlendirilebilecek televizyon seyretme, sinemaya veya tiyatroya gitme ile zikir kıyas edilmektedir.<sup>544</sup> Başa gelen her türlü musibetin zikirsizlikten doğduğunu ifade eden Mahmut Ustaosmanoğlu sakala, sarığa ve şalvara karşı saldırı ve müdahaleleri örnek olarak vermektedir.<sup>545</sup> Tarikat derslerinde çok dikkatli olunması ve muhakkak yirmi dört saat içerisinde bitirilmesi gerektiği belirtilmekte ve bunun için “Yatmadan evvel biraz ders (tarikat virdi) ile meşgul olalım. Teheccüd namazından sonra devam edelim. İşrak vakti bitirelim. Ondan sonraki bütün vakitlerimizi ilme harcayacağız.”<sup>546</sup> şeklinde bir zaman dilimi tayin edilmektedir. Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunun tercihi üzere gizli zikir tavsiye edilmekte ve ihlasa daha yakın bulunmaktadır. Yine aynı geleneğin devamı olarak zikir ve ilim dengesinin kurulması önemslenmekte ve bir gün bu denge üzerine planlanmaktadır. Tespihin her an müridin elinde olması dersinde hassasiyet göstermesi beyan edilirken, millet içinde alenen zikirden mürid nehyedilmektedir. Bu kuralın ihvanlar arasında geçerli olmadığı belirtilmelidir.<sup>547</sup>

<sup>541</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Müridin*, s. 32.

<sup>542</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (*Kuddise Sirruhu*), s. 20.

<sup>543</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 368.

<sup>544</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 370-371. Ayrıca bkz. Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 53.

<sup>545</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 370.

<sup>546</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (*Kuddise Sirruhu*), s. 20.

<sup>547</sup> Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 73.

Zikrin, adabı gereği, abdestli bir halde, تنها ve loş bir yerde ve etkisinin daha kuvvetli olacağı düşünülerek gece sükunet hali hakim olduğunda teheccüd namazının kılınmasının ardından yapılması öğütlenmektedir. Zikir mahalli ve elbiselerin temiz olunmasından emin olunması gerektiği belirtilirken, Allah u Teala ve dostlarından himmet istenmesi ve müridin kendisine verilen sayılara mutlaka dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Zikirdeki lafızların anlamının düşünülmesi ve ulaşılan manevi zevkin mutlaka şeyhe aktarılması gerektiği ifade edilmektedir. Kabul olunması için dua ile bitirilen zikirden sonra su içilmemesi ve zikir esnasında oluşan gaybet haline teslim olunması gerektiği kaydedilmektedir.<sup>548</sup>

#### 2.3.4.2. Rabıta

Mevlana Halid-i Bağdadî tarafından “Müridin mürşid-i kâmilin suretini tahayyüle riayet ile, onun ruhaniyetinden istimdat etmesinden ibarettir.”<sup>549</sup> şeklinde tanımlanan rabıta, Üveysiliğe atıfla Nakşibendilik öncesine dayandırılrsa da, bugün bilinen anlamıyla Muhammed Bahauddin Nakşibend’e isnad edilmektedir.<sup>550</sup> Dolayısıyla kendini Nakşibendi tarikatının Halidiye koluna dayandıran İsmailağa Cemaati nezdinde de rabıta çok merkezi bir önemi haizdir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bizzat kendisinin eğilmesinin yanında Cemaatin önde gelen isimleri de, neredeyse her dönem tartışma konusu haline getirilen rabıta konusu üzerinde durmuşlardır. Rabıtanın mahiyeti, Kuran ve Sünnetten delilleri, şirk olduğu yönündeki eleştirilere cevaplar mahiyetinde kaleme alınan kitapların muhkem bir örneğini Cübbeli Ahmet Hoca’nın *Tarîkat-ı ‘Aliyye’de Râbıta-i Celiyye* isimli eseri oluşturmaktadır.

Mevzubahis edilen grubun tarikat olmasından kaynaklanan zikrin merkezi önemi rabıta ile tamam olmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu “rabıta ile yapılan zikrin

<sup>548</sup> Yalnız lisan ile, yalnız kalp ile, kalp ve lisan ile ve Kelime-i Tevhid ile yapılan zikir olmak üzere dört tür zikir tespit edilmektedir. Detay için bkz. Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s. 32-96.

<sup>549</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s. 97.

<sup>550</sup> İrfan Gündüz, “Tasavvufi Bir Terim Olarak Râbıta”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 9, 2007, s. 30.

tesir edeceğini<sup>551</sup> belirtmekte ve ancak rabıta ile Allah’a ulaştıracağını<sup>552</sup> vurgulamaktadır. Bu tarikte/yolda esas olanın rabıta olduğu, rabitanın muhabbetten doğduğu ve tespit edilen rabıta çeşitlerinin asıl maksadının da muhabbeti uyandırmak olduğu beyan edilirken yine bu yoldaki terakki de rabıtaya bağlanmaktadır.<sup>553</sup> Rabıta edilen zâtı Mevla’ya tutulmuş bir ayna olarak kabul edilmesi esasına dayalı *Ayna Rabıtası*, Mürşidin kalbinin bir çeşme ve buna mukabil müridin kalbinin de bir havuz olarak kabul edildiği *Çeşme Rabıtası* ve ölüm anının hissedilmeye ve hayalen yaşanmaya çalışıldığı *Ölüm Rabıtası* olmak üzere üç çeşit rabıta tespit edilmektedir.<sup>554</sup> Rabitanın zikirden daha kuvvetli olduğu<sup>555</sup> ve mürid, hangi rabıtada kendini kazançlı hissederse onu yapmayı adet edinmesi gerektiği ifade edilmektedir.<sup>556</sup> Bununla birlikte rabıta için tavsiye olunan/tespit edilen vakit, maddi rızıkların sabahtan sonra, manevi rızıkların ise ikindiden sonra taksim edildiğine duyulan inanç ile, sabah ve ikindi vakitleridir.<sup>557</sup>

“Müridin şeyhinin yüzünü hayaline getirir, bilhassa iki kaşının arasına bakar, oradan feyzin kendi kalbine geldiğini ve sonra bütün vücudunu kapladığını düşünür. Rabıta müridin, kalbinin gözüyle (hayal yoluyla) mürşidine Mevlâ’nın aynası niyetiyle bakmasıdır. Rabıtada şeyhin iki kaşının arasına bakılır. Çünkü burası feyzin aktığı yerdir.”<sup>558</sup>

Yukarıda Mahmut Ustaosmanoğlu ifadeleri ile aktarılan rabıta ile hedeflenen “fenâ fi’ş-şeyh” halidir<sup>559</sup> ve aynı zamanda, murakabeye kıyasla, acemi insanlar için büyük kolaylık olarak tasvir edilmektedir.<sup>560</sup> Erdirici yol olarak kabul edilen rabıtada istikrar gösteren mürid bir süre sonra şeyhinin hal ve vasıflarının kendisine yansıdığını görecektir ve kendisine bir sonraki makam olan “fenâ fi’r-Rasûl” ve nihaî olarak da “fenâ fillâh”ı hedef edinecektir. Vasıtasız bir şekilde Allah’a

<sup>551</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s.97.

<sup>552</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 405.

<sup>553</sup> *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, haz. Mahmut Eren, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2012, s. 152.

<sup>554</sup> Detay için bkz. Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s. 111; Ahmet Mahmut Ünlü, *Tarikat-ı ‘Aliyye’de Râbûta-i Celiyye*, İstanbul: Cübbeli Ahmet Hoca Yayıncılık, 2016, s. 17-36.

<sup>555</sup> *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 672.

<sup>556</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s. 110.

<sup>557</sup> Ünlü, *Tarikat-ı ‘Aliyye’de Râbûta-i Celiyye*, s. 63-64.

<sup>558</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü’l-Müridin*, s. 98.

<sup>559</sup> Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1994, s. 232.

<sup>560</sup> *Risale-i Kudsiyye*, s. 95.

ulaşabilen/feyizlenebilen müritten ise rabıtayı terk etmesi istenmektedir.<sup>561</sup> Garibullah Allah dostlarının sohbet (rabıta) ile Allah’a vasıl olduklarını ve rabıtasız Allah’a kavuşmaya çalışmanın delilik olduğuna yer vermektedir.<sup>562</sup> Hz. Peygamberin rabıta vesilesiyle insanlara rahmet olduğunu ifade eden Ustaosmanoğlu<sup>563</sup>, bütün ibadetlerin rabıta ile kolaylaşacağını, ibadetlerden zevk alınacağını ve cinlerin defedileceğini belirtmektedir.<sup>564</sup> Tarikata mensup olmayana rabıtanın tarif edilmesinin âdâba aykırı olduğuna yer verilmekte ve rabıta ve murakabe ile vasıl olunan cemaat ruhundan bahsedilmektedir. Ali Haydar Efendi’den referansla Cemaat olarak kalplerin birlikteliğini sağlayan rabıta ve murakabenin öneminin altı çizilmektedir.<sup>565</sup>

#### 2.3.4.3. Murakabe

Murakabe, “sâlikin içine dönmesi, dikkatini nefsi ve kalbi üzerinde yoğunlaştırması, gönlünden ve zihninden geçen her şeyi kontrol etmesi, daha sonra da kendini Hakk’a vererek kendini derin düşüncelere dalması, O’ndan başka her şeyi unutması ile gerçekleşen hal”<sup>566</sup> olarak tanımlanmaktadır. Şeyhin müridini gözetmeksizin, müridin şeyhine yönelmesi olarak rabıtaban farklı olarak murakabede kul İlahî feyzin gelişini, Mevlâ da kulunu gözetmektedir. Cüneyd-i Bağdadî’ye isnat edilen murakabenin keşfine dair “Bir gün bir kedinin fare deliğinin başında kılı dahi kıpırdamaksızın, avını beklediğini görünce tuhafına gider, onu seyrederek. O esnada gaipten şöyle bir nida gelir: ‘Ben senin matlubun olmakta o fareden aşağı değilim. Sen de benim tâlibim olmakta kediden aşağı olma.’” şeklindeki rivayet aktarılmaktadır. Havâtır tanımak, basiretle bakmak ve kalbi nurlandırmanın murakabe ile mümkün olduğu ifade edilmekte ve amacın müridi Allah u Teala’nın ahlakı ile ahlaklanmaya hazır hale getirmek olduğu belirtilmektedir. Rabıtada olduğu

<sup>561</sup> İrfan Gündüz, a.g.m., s. 28.

<sup>562</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdin*, s. 97.

<sup>563</sup> Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 75.

<sup>564</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdin*, s. 100-105.

<sup>565</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 406-407.

<sup>566</sup> Süleyman Uludağ, “Murakabe”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, c. 31, s. 204.

üzere murakabede de doğru yapıldığının alameti olarak İslam'ın emirlerine uymak gösterilmektedir.<sup>567</sup>

#### 2.3.4.4. Hatm-i Hâcegân

Nakşî tarikatında toplu olarak icra edilen zikirlerden biri olarak tanımlanan hatm-i hâcegânda, halkaya ehl-i tarik olmayan kimse alınmamaktadır.<sup>568</sup> Bu halkayı kaçıranı aklını kaçırmış bir adam olarak tavsif eden Ustaosmanoğlu, mevzubahis zikrin meşayihın mirası oluşuna dikkat çekmektedir.<sup>569</sup> Her gün ikindi namazından sonra yapılması adaptan sayılan, bu şekilde mümkün olmazsa haftada iki kere yapılması tavsiye edilen hatme hâceden sonra hurma, helva, şeker gibi tatlı bir şey yemek de yine adetten sayılmaktadır.<sup>570</sup> Kadınların katılmadığı zikrin icrası, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun el kitabı olarak nitelendirilen Risale-i Hâlidîyye'de şu şekilde aktarılmaktadır:

“Evvelinde 7 kere Fâtiha-i Şerife okunmalıdır. Fakat zikir halkası büyük (10 kişiden fazla ise), sağ tarafta olanlar okusa daha faziletlidir. Ondan sonra 100 kere Salavât-ı Şerife, sonra 79 kere “Elem Neşrah” Suresi, ondan sonra 1001 kere İhlâs-ı Şerife ve sonra 7 kere Fâtiha-ı Şerife okunmalıdır. Fakat bu defa zikir halkası büyük (10 kişiden fazla ise), Fâtiha-ı Şerifi sol tarafta oturanlar okunmalıdır. Ondan sonra 100 kere Salavât-ı Şerife getirilir.”<sup>571</sup>

Kısaca “Hatme” olarak da isimlendirilen zikirde gözlerin açılmaması, başlamadan evvel beş, on beş veya yirmi beş kere istiğfar edip ruhların bir araya gelmesi için rabîta-i şerife yapılması, zikir sırasında kalbin Allah'a yönelmesi anlamında vukuf-i kalbîde bulunmak ve hatmin sonunda zikredilen meşayihîtan yönelmesini, feyizde bulunmalarını dilemek ve onların hatmede hazır bulunduklarına inanmak adap olarak kabul edilmektedir.<sup>572</sup>

<sup>567</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, s. 114-116.

<sup>568</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, s. 241.

<sup>569</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 423, 438.

<sup>570</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, s. 244.

<sup>571</sup> Muhammed Halid Ziyaüddin, *Risale-i Halidîyye Tercümesi*, s. 57.

<sup>572</sup> Ustaosmanoğlu *Hikmetli Sözler*, s. 424; *Risale-i Hâlidîyye*, s. 57-58.

### 2.3.4.5. Sohbet

Bahaüddin Nakşibend'den aktarılan “Bizim tarikatımız sohbetir” cümlesine, sohbetin Cemaat nazarındaki önemini ifade etme adına çok sık başvurulmaktadır. Hz. Peygamber'den gelen en kuvvetli sünnet olarak değerlendirilen sohbet, nefsin terbiye edildiği yolda insanı eriten, kalbi yumuşatan ve kemale erdiren en temel usul olarak verilmektedir.<sup>573</sup> Cezbenin sebeplerinden birincisi olarak da kabul edilen<sup>574</sup> sohbele dair en temel denklem Ustaosmanoğlu tarafından “Tarikatı beceren güzel sohbet eder, güzel sohbet eden de tarikatı becerir. Şeriata yardım eden tarikata yardım eder. Tarikata yardım eden de şeriata yardım eder.”<sup>575</sup> şeklinde kurulmaktadır. Sâlikin kırk gün süreyle özel bir mekanda inzivaya çekilmesi ve kendini ibadete vermesi olarak tanımlanan erbainden bin kat daha tesirli olarak gösterilen sohbet Nakşi tarikatı büyüklerinin feyiz kanalı olarak okunmaktadır.<sup>576</sup>

Şems-i Tebrizî'den nakledilen “Makbul müridin alâmeti odur ki, asla kendi özüne yabancı olan kimse ile sohbet etmez. Şayet yabancı bir kimsenin sohbetine bilmeden düşerse, münafığın mescitte, oğlan çocuğunun mektepte, esirin zindanda durduğu gibi oturmalıdır.”<sup>577</sup> sözü, sohbetin Nakşi tarikatında/İsmailağa Cemaati'ndeki merkezi önemini göstermesi bakımından önemlidir. Vekillerine gönderdiği mektupların önemli bir kısmında ihvana ilgi gösterilmesi ve sohbetlerin eksik edilmemesi noktasında uyarılar ve tavsiyelerde bulunan Ustaosmanoğlu vaazlarında hanım cemaatine de ayrı ilgi göstermekte ve sesinin duyulduğundan emin olmak istemektedir.<sup>578</sup> Cemaatin yayın evleri tarafından, hanım müritlerin katkılarıyla, dört-beş cilt halinde basılan *Sohbetler* kitabı bahsi geçen merkeziliği gösterdiği gibi, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hanım müritlerine gösterdiği ihtimamın da önemli bir gösterenidir.

<sup>573</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 315-316.

<sup>574</sup> *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 136.

<sup>575</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 315.

<sup>576</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdî'l-Mürîdîn*, s. 117-119.

<sup>577</sup> Ustaosmanoğlu, *İrşâdî'l-Mürîdîn*, s. 123.

<sup>578</sup> *Mektûbât-ı Mahmûdiyye*, s. 280.

#### 2.3.4.6. Nafile Namazlar

Nefsi tezkiye etme ve Allah’a ulaşmayı hedefleyen tarikatlarda, Allah’a yakınlaşma yolu olarak nafile namazlara gösterilen ihtimam müsellemdir. Ustaosmanoğlu’nun kuşluk namazını kılmayan bir insanı İslam’ın aleyhine çalışan insan olarak tanımlaması bu noktada önemlidir.<sup>579</sup> İmam-ı Azam’a dayandırılan “Herkesin gördüğü yerde nafile ibadetlere devam et”<sup>580</sup> ilkesi vurgulanmakta ve bir müridin hayatını farzların yanında nafile namazlara göre programlaması öğütlenmektedir. Müridleri yetiştirdiği kabul edilen işrak, kuşluk, evvâbin, kabir nur<sup>581</sup> ve teheccüd namazları<sup>582</sup> zikredilmekle birlikte teheccüd ve kabir nur namazının altı çizilmektedir. Teheccüd namazını kaçıranın kalbinin öldüğü ifade edilmekte, teheccüd namazı da dahil bütün nafile namazların her gün kılınması ve fıkhen kazası olmasa da bir müridin kılamadığı namazları gün içinde tamamlaması gerektiği belirtilmektedir. Meşayihin başladığı ibadeti mutlaka devam ettirdiği ifade edilmekte ve onlar gibi olmaya gayret gösterilmesi gerektiğine yer verilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun nafile namazlara dair toparlayıcı ifadeleri ile bu mevzu sonlandırılabilir.

“Büyük zatlar nafilelere devam etmekle Allah-u Teâlâ’nın sevgilileri oldular. Ancak şunu unutmayalım ki; nafilelere devam edenlerin en âlâ derecede farzlara devam etmesi gerekir. Farzların hakkını vermeden nafile bir şey ifade etmez. Bir insan bir nafileye başladığında, ölünceye kadar onu terk etmemelidir. Ehlullah böyledir. Her zaman sekiz rekat kuşluk kılıyoruz diyelim. Bugün altı rekat kılsanız, iki rekatınız eksik kalsa, kuşluk vakti de çıktığından tamamlayamıyorsanız, öğleden sonra kılmalıdır. Nafilelerin kazası mümkün olmaz ama doldurmak için böyle yapılabilir. Mesela teheccüd namazına da kalkmamışsanız, gündüz tamamlamalıdır. Böyle ehlullah olunur. Yolcu dahi olursa böyledir. Halbu ki yolcuya müsamaha vardır. Ama bugünkü yolculuklar kolaydır, herkes çay molası yaparken siz de ibadet molası yaparsınız, ibadet mollası olursunuz.”<sup>583</sup>

<sup>579</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 229.

<sup>580</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 286.

<sup>581</sup> Kabir Nur namazının İsmailî Cemaati ile özdeşleşmiş olduğu görülmektedir. Diyanet’e karşı bir savunma makamında kendini konumlandıran Cemaat hadislerden referansla Hz. Peygamber’in bu namazı kıldığını göstermeye çalışmaktadır. Halk arasında “kabir nur”, hadislerde ise “Hz. Peygamber’in yatmadan önce, oturarak kıldığı namaz” şeklinde geçtiği ve namazın kılınması ile Kuran’ın yarısını okumuş kadar sevap alındığı belirtilmektedir. Yatmadan önce oturarak kılınan kabir nur namazının birinci rekatında Zilzal Suresi ikinci rekatında ise Tekâsür Suresi okunmaktadır ve bu iki surenin kabri aydınlatacağına inanılmaktadır. Detay için bkz. *Arifan Dergisi*, sy. 45, 2011, s. 51-52.

<sup>582</sup> Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 21; *Hikmetli Sözler*, s. 286; Sohbetler 2, s. 118.

<sup>583</sup> Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 285.

#### 2.3.4.7. Mahmut Ustaosmanoğlu'nu Ziyaret

İsmailağa Cemaati Mahmut Ustaosmanoğlu'nu ziyareti, Allah'ı hatırlattığı/Allah'ı tefekküre vesile olduğuna duyulan inanç üzere, ibadet kabul etmektedir. Grup içinde sıkça kullanılan ifadesiyle bir evliyanın huzurunda bir an durmak çok uzun süre ihlas üzere yapılan ibadetten daha üstündür ve manevi feyzi yüksektir. Bu inanç üzere gerek İstanbul içi gerekse Türkiye'nin farklı yerlerinden İstanbul Çavuşbaşı'ndaki Dine Davet Binası'na Ustaosmanoğlu'nu ziyaret turları düzenlenmektedir. Kadın ve erkek ziyaret günlerinin ayrı olmasına hassasiyet gösterildiği ifade edilmektedir. Bir ihvan hoca hanımın önderliğinde kadınlar ayrı bir şekilde ziyarette bulunabilmektedir. Türkiye'nin farklı şehirlerinden kadın erkek katılımın olduğu ziyaretlerde kadın ve erkeğin nerede duracağını Dine Davet Binası'ndaki görevli hocalar ayarlamaktadır. Tarafımızın da eşlik ettiği bir ziyaret esnasında Kuran okunmuş, Ustaosmanoğlu'nun söz konusu binanın orta katına çıktığı anda rabita-i şerif üzere gönlün bağlanması, sağa sola bakılmaması, dua edilmesi ve hayırlı isteklerin kalpten geçirilmesi belirtilmiştir.

Grup hakkındaki yaygın kanaate göre Mahmut Ustaosmanoğlu hanım müridleri ile mahremiyet esası gereğince görüşmemektedir. Tarafımızca yapılan görüşmeler Ustaosmanoğlu'nun sağlıklı olduğu Çarşamba döneminde İsmailağa Camii'nde maruzatı olan hanım müridleri ile rahlesinin arkasından grup halinde görüştüğünü ortaya koymaktadır. Telefon ile de görüşmeler yapan Ustaosmanoğlu bu şekilde hanım müridleri tarafından yöneltilen sorulara cevaplar vermekte, hizmet faaliyetleri hakkında onları yönlendirebilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun 2007 senesinde sağlık koşulları sebebiyle Beykoz Çavuşbaşı'ndaki Dine Davet Binası adı verilen evine taşınması ile hanımların kendisi ile görüşebilme imkanının ortadan kalktığı söylenebilir. Buna karşın grubun önde gelen erkek hocaları, Türkiye dışından gelen alimler ve siyasiler Mahmut Ustaosmanoğlu ile görüşebilmektedir. Görüşmelere ait resimler özellikle Marifet Derneği'nin sosyal medya hesaplarından paylaşılmaktadır.

## 2.4. Temel Karakteristikleri

### 2.4.1. Giyim-Kuşam

İsmailağa Cemaati'nin en önemli göstereni olarak kabul edilebilecek olan giyim-kuşam mevzunun, gerek Ustaosmanoğlu gerekse grubun kaynakları tarafından kafire benzememe, moda ve Avrupa, Batı oyunu, kişiye verdiği heybet söylemleri ve grubun kendi söylemi ile söylenecek olursa, "İslam'ın emrettiği" kılık-kıyafet biçimi üzerine kurulduğu gözlenmektedir. Ustaosmanoğlu'nun Cemaatini oluşturduğu 1960'lı yılların Türkiye'nin yoğun bir modernleşme/Batılılaşma dalgası altında oluşu bu ısrarlı protest tavrı anlamada yardımcı olabilir. "Kafire muhalefet etmek" söylemi Cemaatin düşünce dünyasının üzerine temellendiği önemli bir ilkedir. Müritler ile yapılan görüşmeler de göstermektedir ki mevzubahis söylemin mücessem hali olması bakımından kılık-kıyafet ayrı önemi haizdir. Modaya ve Avrupa'ya uymama söylemi ise kafire muhalefet ilkesinin mütemmim cüzüdür. Mahmut Ustaosmanoğlu "Avrupa'nın modalarına uymak onlara uymak demektir. Onların şekli üzerine entari giymek, onların sözünü tutmaktır. Bu ise haramdır. İnsan düşmanına itaat etmez, muhalefet eder" şeklindeki ifadesi ile mevzubahis üç ilke arasındaki ilişkiyi göstermekte, "kafire meyletmeyi" ise en büyük günah olarak tavsif etmektedir.<sup>584</sup> Ustaosmanoğlu aynı zamanda, müritlerini korkutucu bir dil ile uyarmakta ve İslam'ın emrettiği üzere giyinilmediğinde Allah'ın gazabının geleceğini belirtmekte ve örnek olarak Bosna'yı göstermekte ve yaşadıkları zor durumun Avrupa'ya benzemeleri sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Tarihte Yunanlıların Türkiye topraklarını işgal etmesini, yaptıkları zulmü Türklerin onlara benzeme isteği üzerine Allah tarafından verilen ceza olarak değerlendiren Mahmut Ustaosmanoğlu bugün için de aynı uyarıyı yapmakta ve "İnsan kendi başına felaket getirir mi?" sorusunu sormaktadır.<sup>585</sup> Avrupa'nın modalarına uymak onlara uymak olarak değerlendirilmekte onların şekli üzere giyinmek onların sözünü tutmak olarak kabul edilmektedir. Bu ise haram olarak hükme bağlanmakta ve insanın düşmanına itaat değil, muhalefet etmesi

<sup>584</sup> Havva Özkan, *Efendi Hazretleri İle Anılarım*, İstanbul: Kitapkalbi Yayıncılık, 2019, s. 216, 219.

<sup>585</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 37.

gerektiği belirtilmektedir.<sup>586</sup> “Avrupa” İsmailağa Cemaati’nin söylem gücü yüksek büyük ötekilerindendir. Grubun benimsemiş ve savunmuş olduğu değerlerin tam karşısında konumlanan Avrupa, müritler tarafından “Müslümanlığı bozmaya çalışan devletler”, “benliğini yitirmiş insanlar”, “taklitçi”, “sömürgeci”, “baskıcı”, “modası bize bulaşmış gavurlar” şeklinde ifadelerle tanımlanmıştır. Ustaosmanoğlu “haklarında cehenneme girmeleri hükmolunmuş, hayvandan zelil insanlar”<sup>587</sup> olarak nitelendirdiği Avrupa’nın tam karşısına Sahabe ve Osmanlı’yı yerleştirmekte, Avrupa ve modasından sakındırdığı müritlerini Sahabe ve Osmanlı’ya benzeme hususunda teşvik etmektedir.

“Arkadaşlar bu zelliliktir etmeyelim ecdadımıza benzeyelim, sarığımıza, sakalımıza çarşaf ve şalvarımıza yani dinimize tam dönelim. Sarık bidayette Resul ile kafirin arasını ayırırdı. Bugün de bir insan Müslüman olmayan bir diyarda bulunsa bir sarıklı görse ne der: “İşte bir Müslüman çünkü başında sarık var.” Sakın bu hoca sarık takmayanlara kâfir dedi demeyin. Öyle demiyorum. Sarık bizim izzetimiz vakarımızdır. Sarıklılar itibar görüyor onlara saygı duyuluyor. Kafirler kendilerine benzeyenlerden korkmuyorlar sarıklılardan korkuyorlar.”<sup>588</sup>

Erkekler için sarık, cübbe, şalvar ve sakal, kadınlar için çarşaf İslam’ın emrettiği ve ecdadın mirasını temsil olarak verilmekte, bu giyim kuşam şeklinin Müslümana bir heybet kazandırdığı, buna mukabil kâfire korku saldığı belirtilmektedir. Çarşaf ve sakal Ustaosmanoğlu tarafından İslam’ın farzları arasında zikredilmekte ve bunlar terkedildiğinde İslam’ın zayıflayacağı ifade edilmektedir. Çarşaf giyinen hanım ihvanlarına güler yüzlü olmayı ve hanımlara sevdirmeyi, başkalarına da giymeleri için vesile olmayı öğütlemekte ve müritlerinin Türkiye’de önder olduklarını dile getirmektedir. Türkiye’nin bir iç harp içinde olduğunu düşünen Mahmut Ustaosmanoğlu “çarşaf ve sakallıların hatırına” Allah’ın ülkeyi kurtaracağını belirtmektedir.<sup>589</sup> Onun “Türkiye’ye çok büyük oyunlar yapıyorlar. Ama bu medreseler, çarşaf ve sarıklar onların sihrini eritiyor”<sup>590</sup> sözü bu minvalde örnek verilebilir. Sarık, cübbe, şalvar, çarşaf ve uzun entari İslam kıyafeti olarak

<sup>586</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 277, 282. Ayrıca bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 59.

<sup>587</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 338.

<sup>588</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 353. Ayrıca bkz. Havva Özkan, *Efendi Hazretleri İle Anılarım*, s. 205.

<sup>589</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 233, 358, 226.

<sup>590</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 275, 307.

tanımlanmakta ve bu şekilde giyinenlerin çevrelerine “Bakın İslam kıyafeti budur, ben Müslümanım, benim sağlığında İslamiyet’e kimse yan bakamaz” mesajı verdiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in nişanı olarak tavsif edilen ve uğruna her türlü makam ve mevkiden vazgeçilmesi gerektiği belirtilen söz konusu giyim şekli ile verilen en büyük mesaj ve altı çizilen husus “kafire benzememe” “Batı oyununa gelmeme” olarak tespit edilmektedir.<sup>591</sup> Korkmaz bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İnsan psikolojisi üzerine ciddi anlamda kafa yormuş olan Batı, İslam alemindeki Müslümanları manen tahrip etmenin toplumları çökertmek, toplumları çökertmenin ahlaki tarumar etmek, ahlaki tarumar etmenin tesettürü yok etmek, tesettürü yok etmenin de İslam’ın öngördüğü örtünme biçimini tahrif etmekten geçtiğini keşfetti öncelikle. Önce örtünme biçimimizi aldılar elimizden. Buna karşılık olarak da açılmayı değil, kendi hevalarından geliştirdikleri tesettürü yaygınlaştırdılar Müslümanlar arasında. Alternatif bir tesettür tarzıydı bu. Öyle ki kelime anlamında gizlenme bulunan tesettürü kökeniyle asla bağdaşmayacak “İmaj” kelimesiyle mezc edebildiler aklımızla alay edercesine. Tüm bu olanlara karşı Müslümanlar olarak tâbi olmaktan taklit etmekten başka bir reaksiyon sadır olmadı bizden.”<sup>592</sup>

Sünnet-i Seniyyeye ittiba ve İslam’ı temsil noktasında öne çıkarılan giyim-kuşam mevzunun içtimai bağlamda da fertlere bir hüviyet oluşturduğu, halet-i ruhiyyesi ve harekât-sekenâtını etkilediği kabul edilmektedir.<sup>593</sup> Bir dönem ki bu dönemi 1990’lı yıllar ve 2000’lerin başı olarak kabul etmek mümkündür, üzerinde daha ciddi durulan ve hatta yer yer baskıcı muamelelere başvurulmuş kılık-kıyafet mevzuna İsmailağa Cemaati’nin bakışının bugün aynı yerde olmadığı söylenebilir. Bununla sarık, şalvar, cübbe, çarşaf ve sakalın önemini yitirdiği kastedilmemektedir. Söylenilmek istenen mevzubahis kıyafetler giyilmediği sürece mürit olunamayacağı veya medresede ders alınamayacağı şeklindeki benzeri kabullerin yıkıldığıdır. İslam’ın emrettiği tek örtünme biçiminin Cemaatin öne çıkardığı söz konusu şekil olduğuna yönelik kabulün ise tam bitmemekle birlikte müritler nazarında zayıflamaya başladığı söylenebilir.

<sup>591</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 280, 283.

<sup>592</sup> Ömer Faruk Korkmaz, “İslâmî Tesettürün Mahrem Çizgileri”, *Lâlegül Dergisi*, sy. 54, 2017, s. 19. Ayrıca bkz. Mustafa Özşimşekler, “Farz Olan Tesettür”, *Lâlegül Dergisi*, sy. 65, 2018, s. 36-37.

<sup>593</sup> Halit Yıldız, “Rivayetler Işığında Cübbe”, *İsmailağa Dergisi*, sy. 3, 2016, s. 75.

### 2.4.1.1. Erkekler: Sakal, Şalvar, Cübbe ve Sarık

“Bir gün Efendi Hazretlerimizin (Kuddise Sirruhu) yatacağı yer hazırlanmış. “Şöyle yatayım da ayağım sarık konulan yere gelmesin.” buyurunca görevli, “Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu) orada sarık yok.” dedi. Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu): “Olsun, sarık konulan yerin de mukaddesliği var.” buyurdu.”<sup>594</sup>

Musaoğlu’nun Ustaosmanoğlu’ndan aktardığı rivayet İsmailağa Cemaati’nin sarığa verdiği önemi göstermesi bakımından temsil gücü yüksek bir örnektir. Erkek ihvanlar için tespit edilen, İslam’ın emrettiği, sarık, şalvar, cübbe, yakasız gömlek ve sakal bütününden en çok üzerinde durulanın sarık olduğu söylenmelidir.<sup>595</sup> Açık başlılığın sarığı kaldırması sebebiyle bidat ve devleti dahi yıkabilecek güçte bir musibet olarak kabul edildiğine<sup>596</sup> ve sarık, cübbe ve şalvarın “Allah’ın heybeti” ve “Resulün nişanı” olarak isimlendirildiğine yer verilmelidir.<sup>597</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu şeyhi Ali Haydar Efendi’nin bir seferinde sarığını yere çıkarıp alçak bir yere bıraktıktan sonra, hemen dönüp onu yüksekçe bir yere kaldırdığını ve ardından “Cenab-ı Hakk’ın hürmetsizlikten sebep bizden bu nimetleri almasından korktum” dediğini nakletmektedir.<sup>598</sup> Yine şeyhi Ali Haydar Efendi’nin kendisini, huzuruna sarıksız çıkmaması konusunda uyardığını aktarmaktadır.<sup>599</sup> Bugün istenildiği gibi sarık sarılamayışını hürriyet sahibi olamama olarak değerlendiren Ustaosmanoğlu bu yasağın sebebini ise, milletin kendisiyle alay edeceği korkusuyla sarık sarmaktan çekinen, utanan Müslümanlar olarak tespit etmekte ve Peygamberin “Sarık müminlerin ululuğu, galibiyetidir (eğer başlarına koymaz) yere koyarlarsa, Allah onları zelil eder” şeklinde buyurduğunu aktarmaktadır. Sarığı kabul etmeyen Peygamberi, Cibril’i ve Allah’ı kabul etmediğini belirtmekte ve yine onların çarşaf giymeyen hanımlar gibi İslamiyet’in ve Türkiye’nin geri kalmasına, zelil olmasına sebep olduklarını ifade etmektedir.<sup>600</sup> İslam’ın nişanı olarak kabul ettiği sarığı saran ihvanlarını Türkiye’nin kaleleri olarak kabul etmekte ve Bosnalıların da Kuran’a

<sup>594</sup> Mahmud Musaoğlu, “Sarık Konulan Yerin de Mukaddesliği Vardır”, *İsmailağa Dergisi*, sy. 44, 2020, s. 19.

<sup>595</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 277; Havva Özkan, a.g.e., s. 231.

<sup>596</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 226.

<sup>597</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 280.

<sup>598</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 238.

<sup>599</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 310.

<sup>600</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2* s. 80; *Sohbetler 3*, s. 238; Havva Özkan, a.g.e., s. 186.

meraklı olup çarşaf ve sarık giymeleri halinde yaşadıkları felaketlerin başlarına gelmeyeceğini dile getirmektedir.<sup>601</sup> Bir diğer sohbetinde ise sarıklı ve çarşaflıların olmaması halinde Türkiye'nin düşmanları ile büyük bir savaşın içinde olacağına yer vermektedir.<sup>602</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu sohbetinde “Sarık müminin vakarı, Arabın izzetidir. Araplar sarığı yere koyduğunda izzet ve şereflerini terk etmiş olurlar” şeklinde hadise yer vermekte ve Ali Haydar Efendi'nin kafirlere benzeme cihetinden açık başlılığın günahı misli olmadığı şeklindeki sözünü hatırlatmaktadır.<sup>603</sup> Sarıkla kılınan bir namazın sarıksız kılınan yetmiş namazdan hayırlı olduğunu belirten Ustaosmanoğlu, ihvanlarını namazı beş vakit sarıklı, şalvarlı kıldıran imamların peşinden ayrılmamaları hususunda öğütlemektedir. Herkesin sarık sarıp cübbe giymesi gerektiği ifade edilmekle birlikte ilim sahibi hocaların sarıklarının daha büyük cübbe kollarının daha geniş ve heybetli olması gerektiğinin altı çizilmektedir.<sup>604</sup> Sarık sarmakta karşılaşılan güçlükler sabredilmesi gerektiğini dile getirmekte, kıymetinin burada olduğunu hatırlatmakta ve hakim ahabplarının kendisine “Beş on sene sonra rahat rahat sarık takılabilecek inşallah. Bunlar girdikleri yolun çıkmaz olduğunu anlayacak, Müslümanlarla uğraşmaktan vazgeçecek!” dediğini aktarmaktadır.<sup>605</sup> Bedir savaşında Müslümanlara yardım eden meleklerin hepsinin erkek kılığında ve sarıklı olduğunu belirten Mahmut Ustaosmanoğlu hanım ihvanlarına “meleklerin başında sarık var, sizin kocalarınızın, oğullarınızın başlarında ne var?” sorusunu yöneltmekte ve bu konuda teşvik edici olmalarını istemektedir.<sup>606</sup> Erkeklerin giyim-kuşamı hususunda uyarıda bulunulan bir diğer mevzu da pantolon ve kravat kullanımı ile ilgilidir. Kravat takmayı kafirlere uyma olarak kabul eden Ustaosmanoğlu “Başınıza sarık sarmıyorsunuz, daracık pantolonu giyiyor boynunuzdan aşağı kravat sarkıtıyorsunuz. İngiliz ceketini giyip dışarı öyle çıkıyorsunuz. Bana “Hatalarımızı, kusurlarımızı söyleyin” diyorsunuz,

<sup>601</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 98, 269.

<sup>602</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 309.

<sup>603</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 352; *Hikmetli Sözler*, s. 281.

<sup>604</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 352; *Mektubât-ı Mahmudiye*, s. 516.

<sup>605</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 370.

<sup>606</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 445.

doğru söyleyince de kızıyorsunuz. Kızsanız da doğruyu söyleyeceğim. Zira Rabbim bana öyle emretti” ifadelerinde bulunmaktadır. Dar pantolon giymiş, sakalını bıyığını tıraş etmiş erkek fareye benzetilmekte, pantolondan izzet şeref beklenmeyeceği dile getirilmekte ve kimsenin kendisine pantolon giydiremeyeceği üzerine yemin edilmektedir.<sup>607</sup> Kâfir kıyafeti olarak tavsif edilen pantolonun tam karşısında Müslüman erkeğin şalvar giymesi gerektiği belirtilmektedir. Sarık ile ilgili yer verilen aktarımlardan da anlaşılacağı üzere İsmailağa Cemaati’nde erkekler için tespit edilen giyim-kuşamın ikinci önemli parçası, Peygamberin “tariften müstağni sünneti” olarak tavsif edilen cübbedir. Cemaatin bir meşruiyet kaynağı olan Osmanlı’dan da referans verilerek savunulan cübbenin yerine ikame edilebilecek cekete olan muhalif tavrını Mahmut Ustaosmanoğlu “Bir Müslüman ceket giyer mi yahu!” şeklinde ifade etmekte, sarığın ve cübbenin yasaklanması ile bu milletin Osmanlı’nın izzeti gibi olan izzetinin elinden aldığını ifade etmektedir.<sup>608</sup>

“Arkadaşlar! Bu zelilliktir, etmeyelim, ecdadımıza benzeyelim, sarığımıza, sakalımıza, çarşaf ve şalvarımıza yani dinimize tam dönelim. Sarık bidayette, Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) zamanında Müslüman ile kafirlerin arasını ayırırdı. Bugün de, bir insan Müslüman olmayan bir diyarda bulursa, bir sarıklı görse ne der: “İşte bir Müslüman, çünkü başında sarık var.” Sakın bu hoca “Sarık sarmayanlara kâfir dedi” demeyin. Öyle demiyorum, yanlış anlaşılmasın. Sarık bizim izzetimiz vakarımızdır. Sarıklılar itibar görüyor, onlara saygı duyuluyor. Kafirler kendilerine benzeyenlerden korkmuyorlar, sarıklılardan korkuyorlar. Bu millet ata ve ecdadına benzemesin diye neler yapıyorlar, görüyorsunuz. Televizyonların bütün dedi bu millet İslamî bir şey duymasın, ecdadına özenmesin, heveslenmesin diye ne kadar gayret gösteriyorlar. Arkadaşlar! Kapı kapı gezip milleti uyandırmamız lazım.”<sup>609</sup>

Giyim-kuşama dair gerek Ustaosmanoğlu’nun gerekse Cemaatin kaynaklarında yer bulan bir diğer öge sakaldır. Mazereti olmadığı halde sakal bırakmayanın adam sayılmayacağını dile getiren Mahmut Ustaosmanoğlu Ali Haydar Efendi’nin “Sakal traş etmek zina ve livata gibi büyük bir günahtır” şeklindeki hükmünü nakletmektedir.<sup>610</sup> söz konusu mazeretten kastın yalnızca sağlık ile ilgili olduğu belirtilmelidir. Bunun dışında devlet dairesinde çalışma dahi mazeret olarak kabul edilmemektedir. Ustaosmanoğlu’nun “Tutturdular “Sakal olmaz” diye,

<sup>607</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 277, 280, 281.

<sup>608</sup> Halit Yıldız, “Rivayetler Işığında Cübbe”, s. 73; Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 279; *Sohbetler* 2, s. 353.

<sup>609</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler* 2, s. 353.

<sup>610</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Şerhi*, s. 274-275.

niye devlet dairelerinde sakal olmazmış. Devlet memuru oldun da insanlıktan daha büyük bir mertebeye mi ulaştın. Sonra diyeceksiniz “Biz bu kadrolarımızı bekleyeceğimize dağda keçi bekleseydik daha iyiydi” şeklindeki sözleri bu duruma noktayı koymaktadır. Sakala izin verilmeyen her türlü işe karşı çıkılmakta, gerekiyorsa hamallık yapılması ancak ne olursa olsun sakaldan vazgeçilmemesi, dünya saltanatına bir tel sakalın verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Hanefi mezhebine göre sakala jilet vurmanın haram, sakalını tıraş edenin ise fasık olduğu bildirilmektedir. Cemaatin sakala gösterdiği özeni ifade etme bakımından “İsmailağa’ya sakalsız girilebileceğini ancak sakalsız çıkılamayacağını” dile getiren Ustaosmanoğlu, sünnet olan sakal ölçüsünü de dört parmak uzunluğu olarak tespit etmektedir. Hanımların çarşafı ile ortak bir fonksiyon ifa eden sakal, erkeklerin tesettürü olarak görülmekte, kadınların yüzlerini çarşafı ile örtmelerine mukabil erkeklerin de yüzlerini sakal ile örttükleri kabul edilmektedir.<sup>611</sup> Sakal traş etmenin dört mezhebe göre haram olduğu, Müslüman bir berberin başkasının sakalını traş edemeyeceği, ancak saçlarını traş edebileceği ve sakaldan bir tutamdan fazlasını alabileceği ifade edilmekte ve berberler rızık konusunda endişeye düşmemeleri noktasında uyarılmaktadır. Sakalda bir avuç dolusu uzunluk ve bıyıkta ise sadece dudağın kırmızılığına rastlayan kısmın ustura ile alınması gerektiği bildirilmekte, bunun hikmeti olarak da Mecusilere muhalefet, yemek yemedeki sıhhat ve temizlik gösterilmektedir.<sup>612</sup>

#### 2.4.1.2. Kadınlar: Çarşaf ve Robalı Elbise

İsmailağa Dergisi’nin Aralık 2019 sayısının ana teması “Kadın” olarak belirlenmiş ve derginin kapak sayfasında istiridye kabuğu içerisinde bir inci resmine yer verilmiştir. Kapak resmi Cemaatin kadına dair geliştirdiği “İslam’a göre kadın özenle muhafaza edilmesi gereken bir mücevher mesabesinde olduğu” şeklindeki temel söyleme işaret etmektedir. Kadın yaratılıştan getirdiği çekiciliği itibarıyla her türlü maddi manevi zarara açık bulunmaktadır. İslamiyet ise onu korumayı

<sup>611</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 307-308.

<sup>612</sup> Ahmet Mahmut Ünlü, *Fıtrat-ı Tağyîr Risalesi*, İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2018, s. 88-89; 174-175.

amaçlamaktadır. Erkeklerin sarkıntılıkları, şehvî ve ihtiras dolu bakışlarına kalkan olması ve tahrik edici unsurları perdelemesi için tesettür farz kılınmıştır. Örtünme emri her iki cinsi kapsamakla birlikte erkeğin örtmesi gereken alan olan göbek ile diz kapağı arası daha az olduğundan ve insanlar genel olarak buna riayet ettiğinden tesettür konusunda kadın öznenin daha çok öne çıktığı ifade edilmektedir.<sup>613</sup> Ustaosmanoğlu'nun "İmkânım olsa yerlerden tüneller açtırıp, oradan geçirtirdim kadınları ki erkeklere görünmesinler"<sup>614</sup> şeklindeki sözü Cemaatin tesettür ve haremlik-selamlık mevzuuna yaklaşımını göstermektedir. Müntesipleri tarafından "çarşaf-ı şerif" olarak isimlendirilen ve Cemaatin en önemli göstereni olarak kabul edilebilecek olan çarşaf tesettürde, tek ölçü olarak kabul edilmektedir. Ahzab Suresi elli dokuzuncu ayette geçen "cilbab"ı ve fukahanın belirttiği şartları karşılayan tek tesettür biçiminin çarşaf olduğu belirtilmektedir. Konuyla ilgili "Çarşaf ayetinin indiği günün sabahı, Medine sokakları siyah kargalar gibi oldu" hadisi de çokça referans alınmaktadır.<sup>615</sup> Bedenin tamamını örtmesi, dar olmaması, açık renkli olmaması ki bu şartın izahında tesettürün renginin siyah olması gerektiği açıkça belirtilmektedir, kokulu olmaması, karşıt cinsin elbisesine benzememesi, şöhret elbisesi olmaması İslam'a göre tesettürün ölçüleri olarak tespit edilmiş ve bunların neticesinde tek seçenek olarak "çarşaf-ı şerif" gösterilmiştir. Özkan, Mahmut Ustaosmanoğlu ile anılarını kaleme aldığı kitabında bugünkü tesettürün Allah'ın emrettiği şekilde olmadığını dile getirmekte, renkli ve göğüslere sarkmayan başörtülere cevaz veren hocalara serzenişte bulunmakta ve emredilen tesettür biçiminin çarşaf olduğunun altını çizmekte ve kadın için esas olanın tanınmamak, dikkat çekmemek olduğunu ifade etmektedir.<sup>616</sup>

<sup>613</sup> Detay için bkz. Recep Eryiğit, "Tesettür ve Cilbab", *İsmailağa Dergisi*, sy. 43, 2019, s. 18-21; Ömer Faruk Korkmaz, "Kapitalist Zihniyetin Kadını Meta'laştırma Projesi", *İsmailağa Dergisi*, sy. 43, s. 22-25; Mustafa Özşimşekler, "Farz Olan Tesettür", *Lâlegül Dergisi*, sy. 65, 2018, s. 37.

<sup>614</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 217.

<sup>615</sup> Yer verilen hadise dair kaynak "Ebu Davud, Hadis No: 4101" gösterilmiştir. Ahzab Suresi elli dokuzuncu ayete ise "Ey Nebî, hanımlarına, kız çocuklarına ve müminlerin hanımlarına söyle; cilbablarını (çarşaflarını) başlarından aşağı (topuklarına kadar) sarkıtsınlar." şeklinde anlam verilmektedir. Recep Eryiğit, a.g.m., s. 20.

<sup>616</sup> Havva Özkan, *Efendi Hazretleri İle Anılarım*, s. 98.

Çarşafın giyilmesinin farz olduğunu bilmenin ilim, giymenin ise edep olduğunu<sup>617</sup> belirten Mahmut Ustaosmanoğlu, “Mahmut’un hasta olduğunu duyarsanız bir kadın çarşafını çıkarmış da ondandır”<sup>618</sup> sözüyle de gerek kendi nazarında gerekse dinen çarşafın ehemmiyetini göstermek istemektedir. Ustaosmanoğlu çalışmanın yürütüldüğü süreçte birkaç sefer rahatsızlanarak hastaneye kaldırılmış ve bu dönemlerde Cemaate ait sosyal medya hesapları tarafından önceki cümlede yer verilen sözü çok sık paylaşılmıştır. Kadının örtüsü edep ve iffet telkin etme noktasında da çok önemli sayılmakta, tesettürün toplumsal boyutuna da dikkat çekilmektedir. Kadını bütünüyle avret sayan bir anlayışın devamı olarak, kadının bedeninin görünmemesini sağlayacak en iyi tesettür biçimi olarak çarşafın altı bir kez daha çizilmekte ve bununla ahlaksızlığın ve fuhşun çoğalıp yayılmasının önüne geçilmesi ve iffet ve namus dairesinde aile saadetine temin edilmesi hedeflenmektedir.<sup>619</sup> Fitne ve şehvet tehlikesi sebebiyle genç kadınların yüzünün kapatılması gerektiğine yer verilen Risale-i Kudsiyye’ye<sup>620</sup> ek olarak Ustaosmanoğlu “İnsan harama ve açık-saçık kadınlara baktıkça sarhoş olur, her harama baktıkça insanların aklı gider. Mevla Teala kadınları hayırla ıslah etsin, erkekleri kurtarsın. Suluova’da birisi vardı, derdi ki “Şu erkekler cennete girecek ama şu kadınlar olmasa.” Onun için çarşaf giymek önemlidir”<sup>621</sup> ifadelerinde bulunmaktadır.

Çarşafın karşısında konumlandırılan abâye, manto, etek-bluz, pardesü gibi kıyafetlerin İslam ile uzaktan yakından hiçbir ilişkisinin olmadığını altı çizilmekle birlikte bunlardan mantonun üzerinde hassasiyet gösterilmektedir. Bir eve mantonun girmesi ile küfrün girmesi eşitlenmekte, çarşafı seçenin Mevlâ’nın rızasını mantoyu seçenin ise gazabını seçtiği dile getirilmekte ve çarşaf ile manto arasındaki büyük

---

<sup>617</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 166.

<sup>618</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 189. Şeyh Ustaosmanoğlu başka bir sohbetinde ise “Şu çarşafı çıkaranlar var ya onları duyunca kalbime bir hançer sokuluyor gibi oluyor, devam edenler de gönlüme şifa.” ifadelerinde bulunmaktadır. Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 289.

<sup>619</sup> Ali Eren, “İslâm’a Göre Örtünme/Tesettür-i Şer’î (2)”, *Lâlegül Dergisi*, sy. 17, 2014, s. 18.

<sup>620</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Şerhi*, s. 281.

<sup>621</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 218.

farka büyük harflerle dikkat çekilmektedir.<sup>622</sup> Modernleşmeye karşı direnişin sembolü olarak kabul edilen bir grup için mantonun gösterge olarak anlamı büyüktür. Manto ve baş örtüsü Cumhuriyet ideolojisinin modernleştirme politikaları karşısında tesettüründen vazgeçemeyen kadınların başvurduğu çözüm yanında “modern Türkiye’nin modern kadınlarının” çarşafı terk etmeleri için düzenlenen kampanyalara da işaret etmektedir.<sup>623</sup> Modernleştirme politikalarının sembolü olarak manto çarşaf dışındaki tesettür biçimlerinin gördüğü tepkiden fazlasını çekmektedir. Çarşafli kadınların, haricindeki bütün kadınlardan daha güzel olduğu ve bir kadının bütün güzelliğini mahremine/kocasına göstermesi gerektiğine yönelik ifadelerle de gerek Mahmut Ustaosmanoğlu’nun ifadelerinde gerekse Cemaatin kaynaklarında sık sık yer verilmekte ve bu yol üzere olan ihvanlar, cennet ile ve yine cennette gizlenme ve örtünmenin olmadığına yönelik müjdelerle motive edilmektedir denilebilir.<sup>624</sup> Hz. Hatice’den “Benim elim onların (çarşaflıların) üzerindedir” ifadelerini nakleden Ustaosmanoğlu çarşaf giyen hanımların, çarşaflarının kıymetini bildikleri sürece cihanın onlara dokunamayacağını dile getirmektedir.<sup>625</sup> Çarşaflıları Türkiye’nin kaleleri olarak vasıflandıran Ustaosmanoğlu, sarıklı Müslüman erkeklerle birlikte çarşafli hanımları İslam’ın nişanı olarak belirlemekte ve Türkiye’nin başına gelecek felaketlerin bu insanların hürmetine engellendiğini ifade etmektedir.<sup>626</sup> Buna mukabil çarşaf giymeyen hanımların da Türkiye’yi Allah’ın yardımından mahrum bırakarak geri bıraktığı kabul edilmektedir.<sup>627</sup> Türkiye’yi sık sık Bosna ile kıyaslayan Mahmut Ustaosmanoğlu “Bosnalılar Kuran’a meraklı olsalardı, hanımları sizin gibi çarşaf giyselerdi bu hale gelmezlerdi. Yüze medh olunmaz ama sizler Türkiye’nin kalelerisiniz”<sup>628</sup> şeklinde konuşmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken husus çarşafli hanımların da Ustaosmanoğlu tarafından çocukları hususunda uyarıldıklarıdır. “Bazı Müslüman hanımlar kendileri tesettürlü oldukları halde ufak

<sup>622</sup> Bkz. Havva Özkan, a.g.e., s. 201; Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 4*, s. 186; *Sohbetler 1*, s. 229, 515; *Sohbetler 2*, s. 266; *Tembihat*, s. 238; *Hikmetli Sözler*, s. 276.

<sup>623</sup> Fatma Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, İstanbul: Profil Kitap, 6. bs., 2019, s. 61-62.

<sup>624</sup> Bkz. Havva Özkan, a.g.e., s. 202; Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 275; *Sohbetler 1*, s. 512; *Sohbetler 4*, s. 118.

<sup>625</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 52.

<sup>626</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 204; Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 370; *Sohbetler 1*, s. 191; *Tembihat*, s. 230.

<sup>627</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 279.

<sup>628</sup> Mustafa Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 269.

yaştaki çocuklarına yeni çıkmış daracık pantolonlardan giydireyorlar. Bunların Müslümanlıkla alakaları azdır, kafirlere özeniyorlar.”<sup>629</sup> şeklindeki ifade örnek olarak verilebilir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun kadın ihvanlarını uyardığı bir başka husus ise çarşafın içerisine giyilen kot pantolon, jile, yırtmaçlı elbiseler, ince çorap ve topuklu ayakkabılardır.<sup>630</sup> Kâfir giysisi ve küfür alâmeti olarak sayılan bu elbiselere ek olarak bazı hanımların iç çamaşırlarının Avrupalı kadınlarınkı gibi olduğunu duyduğunu söyleyen Ustaosmanoğlu, çamaşırların el ile dikilmesini öğütlemekte ve kendi annesinden örnek vermektedir.<sup>631</sup> İç çamaşırlarının dikilmesi meselesi, bir çarşaf, sarık, cübbe kadar olmasa da, İsmailağa Cemaati ismi ile özdeşleşmiş temel mevzulardan biridir. Müntesiplerle yapılan görüşmeler bu ilkenin pratikte çok zayıflamakla birlikte teoride hâlâ savunulduğunu göstermektedir. 1990’lı yıllarda gerek çamaşır piyasasının bugünkü gibi gelişmiş olmaması, erkek elinin değişiyor oluşu pratikte güçlü oluşunun sebebi olarak sunulmakla birlikte Mahmut Ustaosmanoğlu’nun sohbetlerinden de anlaşılacağı üzere asıl gaye “kâfire meyletmemek/benzememek”tir. Kendileri ile görüşme yapılan hanım müritler bunun takva meselesi olduğunu ifade etmektedir. Yaşı daha ileri olarak kabul edilebilecek hanımlarda, az da olsa, hâlâ uygulanan iç çamaşırlarının dikilmesi esası, Cemaatin kadınlarına teşmil edildiğinde pratikteki yüzdesi düşüktür denilebilir. Bununla birlikte teoride hâlâ güçlü bir şekilde savunulmakta ve dikilmemesi durumu tercihten ziyade acizlik olarak kabul edilmektedir.

İsmailağa Cemaati’nde giyim kuşama gösterilen hassasiyet ve hazır giyimde karşılığın bulunamaması terzilik mesleğini öne çıkarmıştır. Müritlerden gelen taleplere göre terzilerin çeşitlilik arz ettiği ifade edilmekle birlikte bazı terzilerin Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından belirtilen ölçütlerden taviz vermediği görülmektedir. “Ferdane Terzi” bunlardan biridir. Gün geçtikçe sayıları artan terzilerden ve kadın müritlerden alınan bilgiler ölçüsünce kabul gören giyim şu

<sup>629</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 514; *Hikmetli Sözler*, s. 276-277.

<sup>630</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 218, 277, 278, 282.

<sup>631</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 4*, s. 222.

şekilde toparlanabilir: Beş metrelik kumaşın kullanıldığı çarşaf için belirlenen kriterlerin başında tek parça olması gelmektedir. Ustaosmanoğlu bu durumu “Çarşafı kesiyorlar, iki parça yapıyorlar ya. Böyle yapmakla çarşafı öldürüyorlar”<sup>632</sup> şeklinde dile getirmektedir. Büzgülü geniş bir etek ve üzerine bel kısmından eteğe dikilmiş, baştan aşağı indirilen ve başın arkasından bağlanan parçası olmak üzere iki kısımdan oluşan tek bir parça olarak tasvir edilebilir. Yüzü tamamen kapatacak tül veya peçe kullanımı fitneye sebep olabileceği için istenmemektedir. Bununla birlikte yüzün tamamen açık olması da kabul edilmemekte çarşafın baş kısmındaki parçanın alını kapatacak şekilde burnun altında iğnelenmesi ve bu haliyle yüzde üçgen bir görüntü oluşması gerekmektedir. Tavsiye olunmamak ve hatta kerih görülmekle birlikte müritlerin çarşaf kullanımında yüzünü açtıkları veya iki parça halinde pelerin çarşaf kullandıkları görülmektedir. Yukarıda yer verildiği üzere çarşafın altına yalnızca elbise giyilmesi ve mutlaka başörtü takılması gerektiği belirtilmektedir. Herhangi bir koku sürünülmesi durumundan kesinlikle men edilmekle birlikte çarşafın yumuşatıcı ile yıkanması da hoş görülmemektedir. Jarse kumaşın tavsiye edildiği çarşaf buluş çağına girilmesiyle birlikte giyilmektedir.

Çarşafın içerisine etek-bluz, jile, dar ve yırtmaçlı elbise giyilmesi hoş görülmemekte robalı/büzgülü ve geniş elbise olması gerektiği ifade edilmektedir. Yuvarlak roba, düz roba ve gömlek roba olmak üzere üç çeşit dikim şekli bulunmaktadır. Hoca Anne tedrisinden geçen hanımlar arasında “Yuvarlak roba takva alâmetidir” şeklinde ifadeler ile karşılaşılma ile birlikte çok yaygın bir anlayış değildir. Düz roba göğsün ortasından büzgü verilerek yapılmakta ve bu türde de makbuliyet büzgünün çokluğu ile ölçülmektedir. Gömlek roba yakada omzun alt kısmından büzgü verilerek yapılmaktadır. Robasız geniş giymek de kabul edilmekle birlikte bahsi geçen bu türlerin kabul noktasında veya cevaz verilme noktasında ihtilaflarla da karşılaşılmaktadır. En katı grubun Hoca Anne grubu olduğu belirtilmekte ve en esnek olarak davrananların ise Kumrulu grubu olduğu ifade edilmektedir. Elbiselerin koluna da ihtimam gösterilmekte, “manşet kol” makbul görülmekte, iki düğme kullanılması tavsiye edilmekte ve üç düğme kullanıldığında

---

<sup>632</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 277.

israf olarak kabul edilmektedir. Başörtü hususunda ise Peçeli Ayşe Hoca taifesinde daha resmi ve makbul görülüp dersler ve sohbetler esnasında dolama takılmakta ve üzerine takva başörtüsü alınmaktadır. Hoca Anne kesiminde ise dolamadan ziyade pamuklu kare başörtü takılmaktadır. Tercihlerde bu şekilde küçük farklılıklar olabilmekle birlikte Cemaat en temelde ipek kare başörtü veya şala ve sıkma baş usule karşıdır.

## 2.5. Haremlik-Selamlık/Kadın Erkek İlişkileri

“Allah erkeğe hürriyet verdi. Ama erkeği kadına hizmetçi etti. Efendi gibi evde duracaksın, çoluk çocuğunu da beklemiş olacaksın, namusunu da muhafaza edeceksin, sonra da doğru cennete.”<sup>633</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun yukarıda alıntılan sözleri İsmailağa Cemaati’nde kadın ve erkeğin konumlandırılışını özetleyen önemli ifadelerdir. Onun “Kadın ve erkek birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Kadın erkeksiz erkek de kadınsız olmaz”<sup>634</sup> şeklindeki ifadeleri de konu ile ilgili bir diğer temel olarak kabul edilmelidir. Bu tamamlayıcılık Yaratanın erkek ve kadına yüklediği vazifeler açısından meseleye bakarak her birine ayrı meziyet ve sorumluluklar verildiğine dair zihniyeti içermektedir. Kadın erkek arasındaki hukukun korunması ve herhangi bir zulmün meydana gelmemesi ancak Allah’ın her iki cinsiyete çizdiği çerçevenin dışına çıkılmamasıyla mümkün olacaktır.<sup>635</sup> Bu çerçeve nedir şeklinde sorulacak soruya verilecek cevap ilk planda ve en temelde “İslam’a göre kadın özenle muhafaza edilmesi gereken bir mücevher mesabesindedir, yabancı erkeklerden korunmalıdır ve bunun da en iyi yolu evinde kalmasıdır” şeklinde olacaktır. Kadına dair belirlenen çerçeveyi Mahmut Ustaosmanoğlu “Kadınların vazifesi kocasının namusunu muhafaza etmek, çocuklarını İslam üzere yetiştirmektir. Bir de meşru surette İslam için (hocalık, talebe, vaaz vb.) çalışma yapabilirse o zaman aliyyül âlâ olur”<sup>636</sup> şeklinde tespit etmektedir. Cübbeli Hocanın ifadesi ile “ev düzeni boyutunu

<sup>633</sup> *İsmailağa Dergisi*, sy. 43, 2019, s. 1.

<sup>634</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler I*, s. 72.

<sup>635</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, *Kız Çocuklarına İyi Bakmanın Faziletleri Hakkında Kırk Hadîs-i Şerîf*, çev. Ahmet Mahmut Ünlü, İstanbul: Tuana Yayıncılık, 2019, s. 189.

<sup>636</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 204.

ayakta tutmak, hayırlı nesiller yetiştirmek ve rütbelerin en büyüğü olan annelik vazifesini icra etmek” gibi görevler “yaratılış fitratı” olarak isimlendirilmekte, bahsi geçen sınırların aşılması kadının “yaratılış amacı ve fitratı ile asla bağdaşmayacak” bir cenderenin içine atılması olarak değerlendirilmektedir.<sup>637</sup> Kadın ve erkeğin bir arada bulunması hususunda savunulan temel görüş, “İslam dinini kabul ve ona iman etmiş olan genç kadınların, yabancı yani şer’an/dinen aralarında nikah caiz olan erkekler ile han, otel, apartman, mektep, dersane, hükümet daireleri, bağ, bahçe ziyafet sofraları, çarşı ve pazar gibi yerlerde bir mecburiyet olmadan bir arada bulunmaları şer’an/dinen haram ve yasaktır”<sup>638</sup> şeklindedir ve bu hükme muhalif kurulan modern düzende kadınlar bir proje eşliğinde zahiren süslenilen isim ve ünvanlar ile modern hamallık ve köleliğe mahkum edilmekte ve cinselliğinden istifade edilerek reklam aracı olarak kullanılmaktadır.<sup>639</sup>

Kadın için yaratılış fitratı olarak tespit edilen çerçevede erkeklerle birlikte dışarıda olmak ve geçimini kazanmak bulunmamaktadır. Bir kadının korunması ve maiyeti bekarken babası tarafından evliyken kocası tarafından sağlanacaktır. Herhangi bir sebeple kocasını kaybeden kadının döneceği tek yer de baba ocağıdır. Mahmut Ustaosmanoğlu bu durumu “Yüz dört kitabı karıştırırsanız ailenin nafakasını kadınlar kazanacak diye bir şey bulamazsınız”<sup>640</sup> şeklinde vurgulu bir şekilde ifade etmekte ve kadınlara geçimlerini kimler sağlıyorsa onlara müteşekkik olmalarını öğütlemektedir.<sup>641</sup> Kadının kocasının veya ailesinin durumu müsait olmadığında veya geçimini temin edecek kimsesi olmayan kadınların da çalışabileceği işler Eren tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

“Ziraat işlerinde kadınların kocalarına ve yakını olan diğer erkeklerle yardımcı olmalarında bir beis yoktur. Tesettüre dikkat etmek, fitne ve fesattan emin olmak şartıyla, kadınların nehirlerde çamaşır yıkamalarında, kuyudan, çeşmeden, nehirden su getirmelerinde, hayvanları meraya sürmelerinde, meradaki hayvanları sağmalarında, bağ, bahçe ve bostanlarında çalışmalarında ve oraları beklemelerinde de beis yoktur. Çünkü bu gibi işler dinen yasak değildir. Şunu da arz edeyim ki, yakını olmayan erkeklerle bir arada bulunmamak şartıyla, genç kadınların kadınlara ait yerlerde kendileri gibi kadınlardan veya

<sup>637</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, a.g.e., s. 185.

<sup>638</sup> Ali Eren, “İslama Göre Örtünme/Tesettür-i Şer’î”, *Lâlegül Dergisi*, sy. 17, 2014, s. 17.

<sup>639</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, a.g.e., s. 185.

<sup>640</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 204.

<sup>641</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 72.

yakınları olan erkeklerden veya şehvetten kesilmiş kimselerden ilim ve sanat öğrenmelerinde ve kendilerinin imalâthanelerinde sanatlarıyla ilgili iş yapmakta dinen bir yasak yoktur.”<sup>642</sup>

Cübbeli Hoca ise konuyu “kadınların kendi aralarında veya evlerinde erkeklere görünmeden çalışıp para kazanmaları veya sadece kadınlara tahsis edilmiş mekteplerde okumaları caiz görülmüştür. Ama tabi ki bu cevaz okudukları ilimlerin İslam’a muhalif olmaması şartına bağlıdır” şeklinde ifade etmekle birlikte, meşru şartlar oluşsa dahi kadının geçim yükü ile yüklenmediğinin altını çizmektedir.<sup>643</sup> Bununla birlikte ihtiyaç halinde yapabileceği işler arasında idarecilik kesinlikle bulunmamaktadır ve bu hususun altı çizilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından hayvanlarda dişi reis olabilmekle birlikte insanlarda bunun mümkün olmadığı, nâmahremlik mevzunun buna müsaade etmeyeceği, fıkhen kadından hakim olabileceği söylene de tayin edenin günahkar olacağı ifade edilmekte ve “İşlerini (başkanlığı) doğrudan doğruya bir kadına bırakan kavim asla felah bulmaz.” şeklinde hadise yer verilmektedir.<sup>644</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu’nun başlığa girişte yer verilen sözünde geçtiği üzere, “hizmetçilik” olarak tanımlanan “hürriyet” erkeğe verilmiş kadına ise düşen evinde durmak, çocuğunu yetiştirmek ve erkeğinin namusunu muhafaza etmektir. Kadınların avret olduğu (bedenlerinin görülmesinin haram olması), evinden çıktığında peşine şeytanın düşeceği, bu sebeple onun için en hayırlı yerin evinin en ücra köşesi olduğu ve kadınların yardımcıları ve bakıcıları olmaksızın ihtiyaçların temin için dahi olsa mecbur kalmadıkça evden çıkmamaları gerektiğine dair hadisler aktaran Cübbeli Hoca nihai olarak “zaruret olmadıkça evinde duran kadına Allah yolunda cihat eden mücahitlerin ecri verilecektir” hükmüne yer vermektedir.<sup>645</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu bir kadının efendisi olmasa türlü tehlikelere maruz kalabileceğini ve erkeği olmadan kendini koruyamayacağını dile getirmektedir. Aynı zamanda hanımların zayıf tabiatından bahseden Ustaosmanoğlu, hanımların çabuk aldanarak erkeklerin hevâlarına uyabileceğini ifade etmektedir.<sup>646</sup> Hanımların mümkün oldukça evde mahfuz kalmaları gerektiğini, çünkü erkeklerin

<sup>642</sup> Ali Eren, “İslam’a Göre Örtünme/Tesettür-i Şer’î”, s. 17.

<sup>643</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, a.g.e., s. 183.

<sup>644</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 186.

<sup>645</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, a.g.e., s. 193-198.

<sup>646</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 85, 40.

onları yoldan çıkaracağını dile getirmektedir.<sup>647</sup> Erkek müntesipler ile yapılan görüşmelerde kadının çalışması mevzuna dair verilen cevaplarda Ustaosmanoğlu'nun bu sözüne sık referans yapılmıştır. Hanımların dışarıda erkeklerden duyabileceği hoş sözlere aldanabileceği, eşine kötü davranacağı ve nihayetinde aile saadetinin bozulup yuvaların yıkılacağı vurgulanmıştır. Eren'in dinin emrettiği tesettürün faydaları başlığı altında yer verdiği "İffetli ve namuslu bir erkek, karısının yabancı erkekler ile görüşüp konuşma ve sohbetini gördükçe sıkıntı, vehim ve şüpheye düşer, bu yüzden karısıyla aralarında nefret meydana gelir. Tesettürün bir faydası da aile saadetini yok edecek hallerin meydana gelmesine engel olmak"<sup>648</sup> maddesi bu bağlam üzerinedir. Ustaosmanoğlu çalışan bir kadının bir gününü betimlemekte ve kadının çalışması halinde aile saadetini yitirileceğini "Evin erkeği, kadının (annenin) evde oluşturacağı huzurlu ortamdan mahrum olacağı için huzuru evin dışında aramaya kalkışacak ve bu iş aldatma noktasına kadar gidecektir. Aynı şekilde kocasından beklediği ilgiyi göremeyen kadın ise, ihtiyaç duyduğu ilgiyi dışarıda aç kurt gibi bekleyen başka erkeklerden gördüğü anda müspet anlamda tepki verme durumunda kalacaktır. Ve netice itibariyle aldatma hadisesi çift taraflı hale gelecektir"<sup>649</sup> şeklinde ifade etmektedir. Eryiğit'in kadının özgürleşmesi ile toplumun bozulduğunu ve cemiyeti ihya da ifsad edecek olanın da kadın olduğunu ifade etmesine<sup>650</sup> ek olarak, Ustaosmanoğlu bir proje olarak kabul edilen modern dönem ile birlikte ihdas edilen yeni düzeni şu şekilde tasvir etmektedir:

"Kadın ekonomik haklarının peşinden koşarak bir başka aşırılığın kurbanı olmuş ve ev dışındaki bütün etkili güçlerin sömürdüğü bir varlığa dönüşmüştür. Neticede kadın bedenine ulaşmadaki engel kaldırılmış maneviyatın yerini de maddeci zihniyet almıştır. Modernizm, insanın zayıf noktalarını, zaafalarını, eğilimlerini, zevklerini, hazlarını, çok iyi tespit etmiş; fark ettirmeksizin adeta onları kışkırtmış ve onu benliğinden koparmayı başarmıştır. Artık kadın erkek ilişkilerinde bireysel özgürlük kişisel tercih özel hayata saygı gibi fikirler bu ilişkilerin meşruiyetini sağlar hale gelmiştir. Evlilikten kaçan gençler; müstakbel eşine güvenmediği için daha başlangıçta kendini güvenceye almak isteyen genç kızlar; doğumdan ve anne olma sorumluluğundan kaçan kadınlar; çabuk dağılan aileler; serbest cinsel hayat; ezilen ve bedeni sömürülen kadınlar; adeta otel odasına dönüşen ve sıcak yuva olma özelliğini kaybetmiş, soğuk, örümcek evleri; bencillığe bağlı olarak her bir aile bireyi için

<sup>647</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, s. 118.

<sup>648</sup> Ali Eren, "İslama Göre Örtünme/Tesettür-i Şer'i", s. 18.

<sup>649</sup> Detay için bkz. Abdülhâlık Ustaosmanoğlu, *İslâm'a Dair Notlar*, İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2018, s. 103-104.

<sup>650</sup> Recep Eryiğit, "Tesettür ve Cilbab", s. 21.

evde ayrılmış odalar sabahın erken saatlerinde uykulu gözlerle kreşlerin ve anaokullarının yollarına düşmüş anne kucağından mahrum çocukların ortaya çıkardığı manzara...”<sup>651</sup>

Korkmaz İslam’ın kadına verdiği değerin en önemli göstergesini, onu bir mücevher gibi saklaması olarak tespit etmekte, kıstas olarak İsmailağa Cemaati’nde görüşülen istisnasız herkes gibi, “Allah u Teala’nın annelerimiz olan Peygamber’in hanımlarına “evlerinde yerleşmelerini emretmesi”ni vermekte ve ümmetin kadınlarının bu hükmün kapsamına girdiklerini ifade etmektedir.<sup>652</sup> Cübbeli Hoca, bu hükme muhalif oluşturulan her türlü ortam ve koşulların mücevher mesabesindeki kadının sair taşlara denk düşürmek demek olduğunu belirtmekte, Batı’da daha güzel olan kadının daha yüksek mertebelere getirildiğine dair misaller vermekte, kadının bu şekilde dışarıda oluşu ile nice yuvalarını yıkıldığını kaydetmekte ve ideal olarak “Resulullah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)’in eşlerine işiniz düşüp) onlardan faydalı bir şey istediğiniz zaman, bir perde arkasından onlardan isteyin. İşte bu (şekilde hareket etmeniz), sizin kalpleriniz için de, onların kalpleri için de (şeytânî vesveselere ve fitnelere mâruz kalmama hususunda) daha temiz bir şeydir” mealindeki Ahzab Suresi elli yedinci ayetini vermektedir.<sup>653</sup> Özşimşekler İslam’ın gerek kadın için hükmettiği tesettür biçimi gerekse onları evlerinde tutması ile gayesinin, kadınla erkek arasında gayri meşru ilişkilere sebep olacak bütün kapıları ve yolları mümkün mertebe kapatmak olduğuna yer vermektedir. Kadın için tesettür her türlü istismara karşı kadının koruyucu siperi ve fiziki güzelliğini ve cazibesini, teşhir edilen bir meta gibi herkesle değil, sadece nikahlı eşiyle paylaşması için dışa karşı perdesi olduğunu belirtmektedir. Edep ve iffet telkin etme noktasında büyük anlam ifade eden kadının örtüsüne ek olarak batınen de takva elbisesi giymesi gerektiğine yer verilmektedir.<sup>654</sup> Özşimşekler ayrıca Abdülhalık Gücdüvânî’den Nakşi tarikatında temel düsturlardan biri olan, “Gözün ayak ucuna bakarak yürümesi, füzûlî bakışlardan sakınması” anlamındaki “Nazar ber kadem”i aktarmakta, hem kadının hem erkeğin sokaklarda caddelerde önüne bakarak edeple yürümesi gerektiğini belirtmektedir. Artık toplumda kadının girmediği yerin olmadığı, çarşıda,

<sup>651</sup> Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, “Kaybolan Kadın, Yıkılan Aile”, *İsmailağa Dergisi*, sy. 43, 2019, s. 11.

<sup>652</sup> Ömer Faruk Korkmaz, “İslamî Tesettürün Mahrem Çizgileri”, s. 19.

<sup>653</sup> Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî, a.g.e., s. 188-190.

<sup>654</sup> Mustafa Özşimşekler, “Farz Olan Tesettür”, s. 37-40.

pazarda otobüste vapurda her yerde gözün tesettürü olan göz kapağına mukayyet olunması gerektiğini kaydetmektedir.<sup>655</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu “Kişi namahremden kurtulmak için ayaklarına bakacak”<sup>656</sup> şeklinde ifade etmektedir. Özkan bu konuda “Eski annelerimizde öyle edep ve haya vardı ki; erkekler bizi görmesinler diye tarlalara çalışmaya bile gece giderlerdi. Kız evlatlar banyo yapmak için babalarının cumaya gitmesini beklerdi. Babalarına saçlarının bir telini dahi göstermezlerdi. Örneğimiz bu güzel insanlar olsun.”<sup>657</sup> diyerek hanım ihvanlarına bir yön çizmektedir.

Kadın-erkek ilişkileri ile ilgili dikkat çekilen diğer husus da karı-koca ilişkileridir. Yaratılış fitratı gereğince evinde kalması ve toplumdan izole edilmesi gereken kadın helali olan kocasına yönlendirilmektedir. Ustaosmanoğlu kadına geçimini sağlayan kocasına güler yüzlü, erkeğe de namusunu muhafaza eden karısına karşı müşfik ve yardımcı olmasını öğütlemektedir.<sup>658</sup> Mürşidin hanımlara verdiği bir diğer öğüt de, başka kadınlara gitmemeleri için, efendilerine/kocalarına süslenmeleri gerektiğidir.<sup>659</sup> Bu noktada altı çizilen bir diğer husus olan “kayın ve baldız” meselesine yer verilmelidir. Evvela İsmailağa Cemaati’nde çekirdek ailenin tavsiye edildiği büyük ailelere, haremlik-selamlık mevzunda sıkıntı yaşanacağı gerekçesiyle, hoş bakılmadığı belirtilmelidir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Tavuk kümesi dahi olsa kardeşler ayrı evlerde otursun. Görünmemek şartıyla birbirlerini ziyaret etsinler. (nâmahremliğe dikkat etsinler)” sözü bu hassasiyeti dile getiren sözlerindendir.<sup>660</sup> Hanımların/gelinlerin kayınlarına gösterilmemesi gerektiğine dair sıkça referansta bulunulan ölçüt Ustaosmanoğlu’nun “Bazı aileler gelinlerini illa kayınları olan kimselere göstermek istiyorlar. Bunda bilhassa kayınvalideler ısrar ediyor. İslami ilimleri olmadığından şuursuzlar”<sup>661</sup> şeklindeki sözdür. Konuyla ilgili bir diğer ifadesi ise “Evlenen erkek hanımını kendi kardeşine göstermeyecek. Fakat kendisi de erkek kardeşinin hanımına çıkmayacak. Bu hususta birbirlerine darılmamalıdır.

<sup>655</sup> Mustafa Özşimşekler, “Gözleri Haramdan Sakınmak”, *Lâlegül Dergisi*, sy. 54, 2017, s. 31-32.

<sup>656</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 221.

<sup>657</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 98.

<sup>658</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 326.

<sup>659</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 222.

<sup>660</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 328.

<sup>661</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 219.

Birbirlerinin hanımlarına baksalar ne kar edecekler” şeklindedir. Esasında konuyla ilgili temel referans Ustaosmanoğlu’nun Buhari’den naklettiği ve Cemaatin kaynaklarında da sıkça karşılaşılan “Kayın ölümdür” hadisidir.<sup>662</sup> Dikkat çeken bir diğer ifadesi ise “Asla baldızla beraber oturup kalkmayın. Tutun bu sözümü bir bildiğim var”<sup>663</sup> şeklindedir. Müntesipler ile yapılan görüşmelerde aile içi haremlik-selamlık meselesine hassasiyet gösterildiği, kayın ve baldız mesabesindeki aile üyeleri ile selamlaşmadan dahi kaçınıldığı gözlenmiştir.

“Hanım kardeşlerim! Bu millet beni iki şeyden sebep topa tutmuştur. Bunların ikisi de sizinle alakalıdır; birincisi çarşafır, ikincisi namahrem yani haremlik-selamlık meselesidir. Efendi Babam namahreme bakılmaması gerektiğini anlatınca cahiller: “Bizim kalbimiz temiz” derlerdi. Efendi Babam onlara “Allah Allah! Ben doksan küsur yaşındayım hepinizin kalbi temiz de bir tek bu ihtiyar dede mi beşer kaldı.”<sup>664</sup>

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun yukarıda yer verilen sözü, haremlik-selamlık ve tesettür mevzunun Cemaat nazarındaki ehemmiyet derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki o, namahrem olanlar birbirinin sesini duymaması gerektiğini ifade etmektedir. Namahreme dokunan eli Karadeniz’in dahi temizlemeyeceğine dair sözü sıkça aktarılan Ustaosmanoğlu’nun dikkatle üzerine eğildiği bir diğer mesele kadınların çalışmasıdır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu, haremlik-selamlık meselesinin önemine dair, şeyhinin, Yavuz Sultan Selim Cami’nde kürsüye giderken, kadınların oturmuş olma ihtimaline binaen terlik giymesini aktarmaktadır. Kadınların baba, ağabey, amca gibi mahremlerinden biri olmaksızın, hac da dahil, seferî mesafeye yolculuk etmelerinin, nafakalarını tayin eden birileri olduğu sürece yan daireye geçmelerine dahi dinen izin verilmediği ifade edilmektedir. Yukarıda zor durumda kalan kadınların çalışabileceği işlere dair çizilen çerçeveye ek olarak Mahmut Ustaosmanoğlu kadından idareci olamayacağına değinmektedir:

“Hayvanlarda dişi reis olabilir. Ama insanlarda reisin kadın olması doğru değildir. Zira namahremlik durumu vardır. Fıkıhta kadınlardan hakim olur denir. Lakin kim tayin ederse günahkar olur. Zira mahkeme edileceklerin çoğunluğu erkektir. Hakime olan kadın onlar arasında hüküm ederken nasıl onlar ile konuşacak yahut ne şekilde onlara bakacak? Sonra Resullullah buyuruyor ki “İşlerini (başkanlığı) doğrudan doğruya bir kadına bırakan

<sup>662</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 330.

<sup>663</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 217.

<sup>664</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 221.

kavim asla felah bulmaz.” Efendimiz bu sözü: “Faris ehli başlarına Kısra’nın kızını idareci yaptılar” haberi kendisine ulaştığı zaman söyledi. Kadının reis tayin edilmeyişi ona hürmettir. Şerefini, namusunu muhafaza etmek içindir. Bu bakımdan Allah kadınların evlerinde oturmalarında emir buyuruyor.”<sup>665</sup>

Haremlık-selamlık ve kadın erkek ilişkilerine dair gerek Ustaosmanoğlu gerekse Cemaatin kaynaklarında yer verilen tesettür, aile içi ve toplumda gözetilecek mahremiyet esasları ve kadının çalışması konularının hepsinin bağlandığı yer kadının yaratılma sebebi ve fitratına uygun olan ev ve ev içi sorumluluk, zaruriyat olmadığı sürece dışarı çıkmama ve vakit bulabildiği sürece ilimle meşgul olma olarak tespit edilebilir. Kadın zayıf tabiatlı ve korunmaya muhtaç bir insan olarak kabul edilmekte, koruyuculuğu ise erkeğe verilmektedir. “Kocasının namusunu koruma, çocuklarını İslam üzere yetiştirme ve vakit bulabilirse İslami ilimlerle meşgul olup hocalık yapma” şeklinde belirlenen yaşam alanı, İslami gelenekselliğin kadına dair çizdiği çerçeve ile büyük oranda örtüşmektedir. İyi bir eş, iyi bir anne bu iki kimliği tehdit etmediği sürece eğitim veya çeşitli sosyalleşme alanları geleneksel anlayışta kadına bahşedilmekte ve bu alanlar asıl olan eş ve anne kimliğini desteklemesi üzerinden değerli görülmektedir.<sup>666</sup> Diğer bir ifadeyle mesele, büyük oranda, kadın üzerine oturtulmaktadır. Korkmaz’ın kitabının haremlık-selamlık kısmına atmış olduğu başlık “Müslüman Hanımın Muhkem Mahfazası: Haremlık-Selamlık”<sup>667</sup> söylenilmek istenene güzel bir örnektir. Namahreme bakmama hususunda gerek kadın gerekse erkek aynı derecede uyarılmakla birlikte, erkeğin nefsinin zorlayan tesettürsüz veya tesettüründe eksik bulunan hanımlara dikkat çekilmekte ve nihayetinde cemiyeti ifsad ediciler olarak bu hanımlara işaret edilmektedir. Kadının evinde kalması, örtünmesi, gizlenmesi gelenekselliğe, kamusal alandaki varlığı ise modernliğe dair işaretler taşımaktadır. Geleneksel çizgiyi dini/İslami söylemlerle temellendiren İsmailağa Cemaati modern zihniyetin kamuda çizdiği eğitilmiş ve çalışan kadın profilinin ise kadının yaratılış amacı ve fitratı ile bağdaşmayacağını vurgulamakta, kadının özgürleşmesini toplumun bozulması ile eşitlemektedir.

<sup>665</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 186.

<sup>666</sup> Hülya Demir, *İslamcı Kadının Aynadaki Sureti*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1998, s. 76-77.

<sup>667</sup> Ömer Faruk Korkmaz, *Tefekkürden Teyakkuz*, s. 192.

## 2.6. Modern Eğitime Bakışları

İsmailağa Cemaati'nin modern eğitime bakışını tespit etmede ilk adım konunun medreseler, haremlık-selamlık esası ve tesettür bahislerinin tamamlayıcısı olduğunu tespit etmek olmalıdır. Modern okulların tam karşısına yerleştirilen medreseler grubun temel taşlarındandır ve karma eğitim usulü üzerine kurulan okullar gerek haremlık-selamlık gerekse tesettür ilkelerinin tam karşısında konumlanmaktadır. Bununla birlikte modern eğitime karşı duruştaki temel gerekçenin haremlık selamlık olduğu söylenmelidir. Cübbeli Ahmet Hoca bu duruma dikkat çekmekte ve Ustaosmanoğlu'nun okula çarşafı da olsa gidilmesinin caiz olmayacağına yönelik sözlerini aktarmaktadır.<sup>668</sup> Modern okullara karşı alınan tavır grubun temel karakteristiklerindendir ve sıbyan medreselerinden ihtisas medreselerine kadar, İslamî ilimler üzerine kurulmuş olan sistem resmî eğitim sürecinin tam karşısındadır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun konuşmalarının ağırlıklı kısmını modern eğitime karşı duruş oluşturmaktadır denilebilir. Medreseler başlığı altında da yer verildiği üzere diploma ve tesettür meseleleri üzerinden yer verilen bu protest tavrın esas yöneldiği kısım üniversitelerdir ve Mahmut Ustaosmanoğlu “Ben talebelerimin tırnağını bile üniversite bahçesine atamam”<sup>669</sup> şeklinde oldukça net ifadelerle tavrını göstermektedir. Söz konusu tavrın sebebi ise modern okulların özellikle üniversitelerin dine karşı/dine zarar veren kurumlar olmalarıdır. Ustaosmanoğlu ne kadar tepki alırsa alsın yine okullardan, yine haremlık-selamlıktan bahsedeceğini dile getirmekte ve “Üniversite bizim Şariat ilimlerini öğrenmemize engel oluyor mu? Oluyor, bu suç olarak yetmez mi?” sorusunu sormaktadır.<sup>670</sup> Sohbetlerinde sık sık üniversite mezunu insanların Allah'ı, dini, İslam'ı bilmedikleri sonucunu veren anekdotlar anlatmakta, üniversiteleri akrep yuvası olarak tanımlamakta ve İslam ile harbeden, İslam'a kurşun atan kurumlar olarak konumlandırmaktadır.<sup>671</sup> Üniversitelerde ders veren hocalara da değinen Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, “Rezil olduk Müslümanlar rezil! Bir adam ki, benim Allah'ımı

<sup>668</sup> Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 637.

<sup>669</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 246.

<sup>670</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 219.

<sup>671</sup> Bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 80, 180; *Sohbetler 2*, s. 17-18, 58; *Sohbetler 3*, s. 58, 142.

tanımaz, Kuran'ımı tanımaz, Resulümü tanımaz, ben gideceğim de o adamdan ders alacağım öyle mi? Böyle öğretim görevlisi olacağım, hoca olacağım ha! Lanet olsun böyle öğretim üyeliğine, hocalığına!”<sup>672</sup> şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir. Üniversitelerin dine mesafeli duruşuna yönelik bir anekdotu Mahmut Ustaosmanoğlu şu şekilde aktarmaktadır:

“Bir genç ziyaretimize gelmişti, baktım üniversiteye sövüyor ve diyor ki: “Uzun yıllarımı o okullarda geçirdim. Sonunda diplomamı aldım ve yüksek mevki sahibi oldum. Lakin sonradan öğrendim ki, Allah u Teala beni kendisine ibadet etmek için yarattı, ben ise nasıl ibadet edeceğimi dahi bilmiyorum. Bana Allah u Teala’dan, Resulünden, İslam dininden hiç bahsedilmedi, o kadar senelerim boşuna gitti.” dedi. Ben de ona “Oğlum! Gel medreselerimizde oku.” dedim. Bana ne desin: “Hocaefendi! Bunca senedir okumaktan akıl mı kaldı? Ancak sövebiliyorum.” Eğer eksiklerini telafi etmez, o halde ölürse, asıl ahirette sövecek.”<sup>673</sup>

Gerek erkek gerekse kız müridlerini okul ve diplomaya karşı uyararak medreseye yönlendiren Ustaosmanoğlu, “Milletin derdi diploma, diploma! Fatih’in üniversiteden diploması mı vardı da dünyaya hakim oldular. Bunların dertleri dünyaya hakim olmak değil, serbestlik, zibidilik, fuhuş.”<sup>674</sup> ifadelerinde bulunmaktadır. Korkmaz da bugün ülkedeki dine mugayir durumun müsebbibi olarak “karma eğitim, fuhuş albümü gazeteler ve ahlaksızlık fişkırان diziler”i göstermekte, çare olarak haremlık-selamlığı farz kılan ayetlere işaret etmektedir.<sup>675</sup> Bazı sohbetlerinde ihvanlarına “Dana kadar kızlarınızı veriyorsunuz liseye. Aklınız mı gitti yoksa ruhunuz mu? Diplomayı al da gel namusun ne olursa olsun. Bana darılmayın”<sup>676</sup> şeklinde sert çıkışlar yaptığı görülen Mahmut Ustaosmanoğlu, medrese ve okullar olmak üzere iki seçenek koymakta ve seçilen tarafa göre esas kimliğin ortaya çıkacağını ifade etmektedir.<sup>677</sup> İhvanlarından kızlarını Amerikan kolejlerine ve Avrupa’ya master programlarına gönderenler olduğunu ve bunun Allah’ın nurunu söndürmek, Allah’ın dinine kurşun sıkmak, çocuğun iman nurunu öldürmek demek olduğunu dile getirmektedir.<sup>678</sup> Çocukların istikbal için, rızık için

<sup>672</sup> K. Ülkü, “İyi Bir İstikbal İçin Üniversite Şart mıdır?”, *Marifet Dergisi*, sy. 3, 2012, s. 93.

<sup>673</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 129.

<sup>674</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 90.

<sup>675</sup> Ömer Faruk Korkmaz, *Tefekkürden Teyakkuz*, s. 194.

<sup>676</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 204.

<sup>677</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 4*, s. 190.

<sup>678</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 58, 76; *Sohbetler 3*, s. 143; *Tembihat*, s. 199.

okullara gönderildiği savına da karşı çıkan Ustaosmanoğlu, rızkın Allah’a bağlı olduğunu ifade etmekle birlikte, asıl istikbalin ahiret olduğunun unutulmaması gerektiğinin altını çizmektedir.<sup>679</sup> İsmailağa Cemaati’nin modern eğitim sistemine bakışı Ustaosmanoğlu’ndan “Bugünkü ortaokullar, liseler, üniversiteler İslam dininin hükümlerine taban tabana zıt müesseselerdir. Buralara kızlarımız teslim edilmez! Onlara uyulmaz! Kızlarımızı, kadınlarımızı bir yere teslim etmemiz gerekiyorsa, İslam Dininin şartlarına muvafık bir şekilde teslim etmeliyiz”<sup>680</sup> şeklinde nakledilebilir.

Bu noktada kaydedilmesi gereken İsmailağa Cemaati kendisini bir “hoca cemaati” bir “ilim cemaati” olarak tanımladığı ve bu hususta da kadın- erkek herkesi muvazzaf saydığıdır. Gerek müridleri ile yapılan görüşmelerde gerekse kaynaklarında yukarıda yer verilen sistem eleştirilerinin hemen peşi sıra kendilerinin ilme ve okumaya karşı olan bir topluluk olmadıklarına yönelik itiraz ile karşılaşmaktadır. Gerek erkek gerekse kadın müntesipler Türkiye’de ileride kendilerinin de eğitim alabileceği bir eğitim sisteminin olacağına yönelik ümit ve inançlarını tarafımızla paylaşmışlardır. Ancak şu an ülkede yürürlükte olan karma eğitim sisteminin İslam’a mugayir olduğu ve bu sebeple imtina ettiklerini dile getirmektedirler. Cübbeli Hoca çıktığı televizyon programlarında da ifade etmekle birlikte kitabında kadınların kendi aralarında veya evlerinde erkeklere görünmeden çalışıp para kazanmaları veya sadece kadınlara tahsis edilmiş mekteplerde okumalarının caiz görüldüğüne yer vermekte, tahsil edilen ilmin İslam’a muhalif olmaması ve aynı mektepte erkeklerle birlikte görevlendirilmemeleri gerektiğini de eklemektedir.<sup>681</sup> Ustaosmanoğlu ilmin ve bilimin terakkisi için tek çarenin karma eğitim sisteminden vazgeçilmesi, öğrencilerin evvelâ ilmiyal bilgilerini öğrendikten sonra ilgi duyduğu ilmi hemcinsleri ile tahsil etmesi olduğunu ifade etmekte ve Cemaat olarak duruşlarını şu şekilde özetlemektedir:

“Evet, İslamiyet ilme ve bilime asla karşı değildir. İslamiyet’in karşı olduğu şey, bugünkü eğitim sistemidir. Aynı şekilde hanımların uzak durduğu şey de; “üniversite”nin

<sup>679</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler* 4, s. 2.

<sup>680</sup> K. Ülkü, “İyi Bir İstikbal İçin Üniversite Şart mıdır?”, *Marifet Dergisi*, sy. 3, 2012, s. 94.

<sup>681</sup> Muhammed el-Bekrî es-Siddîkî, a.g.e., s. 183-184.

kendisi değil, eğitim kurumlarında uygulanan sistemdir. İslamiyet, ilim için bile olsa, birbirlerine namahrem olan genç bir kızla, genç bir erkeğin (zinaya düşme istidadından sebep) aynı ortamda, yan yana durmaları ve yine aynı şekilde, aynı mahallede bulunmalarının haram olduğu kimselerden ders almalarını dahi yasaklar. Zira Efendimiz (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) “(Size namahrem olan) kadınların yanına girmekten sakının.” hadisi şerifinde, bu tehlikenin oluşma ihtimalini dahi ortadan kaldırmak için böyle buyurmuştur. Bunları biz söylediğimizde ağız dolusu hakaretler savuranlar, Japonya’nın başkenti Tokyo’da, tacizi engellemek için başlatılan “Kadınlara Özel Vagon” uygulamasına karşı şaşkın bir sessizlik içindedirler. (...) 13-15 yaşlarında hamile kalan, karnındaki gayr-i meşru çocuğu doğurup çöpe atan kızların, öğrencisiyle ilişki yaşayan öğretmenlerin yaşadıkları bu hadiselerin temel nedenlerinden biri, İslam’ın namahrem için çizdiği sınırların göz ardı edilmesidir. (...) İnandığı din kendisini her fırsatta ilme yönlendirmişken hiçbir Müslümanın “üniversite”ye karşı olması söz konusu değildir ancak İslam’ın çizdiği sınırı ortadan kaldıran bir eğitim sistemine hiçbir Müslüman da razı değildir.”<sup>682</sup>

Ülkü, Ustaosmanoğlu’nun modern eğitime karşı tavrını “Asıl istikbal ahirettir ve onu kazanmak için çalışmayı öne almak lazımdır. Rızık diplomaya değil Allah u Teala’ya bağlıdır. Bugünün nizamında kadınların mühendis, doktor ve sair olmaları doğru değildir. Kendilerini yakıp başkalarını aydınlatma olmaz. Günümüzde yeterince şeri ilimleri öğretecek kimse olmadığından bu boşluğu tamamlamak için herkes öncelikli olarak İslami ilimleri tahsil etmelidir, herkesten ilim alınmaz. Mastır için yabancı ülkelere gidip dini papazdan öğrenmek caiz değildir. Bu kimselere de öğrendiklerine de itibar edilmemelidir.” şeklinde maddelemekte ve “okul sistemi” ve “eğitim”i birbirinden ayırmayı teklif etmekte, günde 6 saat, haftada 5 gün, yılda 9 ay ve 12 yıllık zorunlu eğitimin gerçekten gerekli olup olmadığını sorgulamaya davet etmektedir. Benjamin Franklin, Abraham Lincoln gibi dünya çapında verdiği örnekler ile bir sistem olarak okulun gerekli olmadığı ispatına gitmekte ve zorunlu eğitim sisteminin akılsız tüketiciler ve işçiler üretmek gibi bir hedefe matuf olduğunu iddia etmektedir.<sup>683</sup>

Evrensel, standartlaşmış ve örgün eğitim modern toplumun etkin bir biçimde işleyişinde ve üretim biçiminde etkili olduğu gibi onun yeniden yeniden üretilmesinde de önemli rol oynamaktadır.<sup>684</sup> Althusser’in devlet teorisinde devletin ideolojik aygıtları arasında sayılan okul/eğitim sistemi modern devletin daha etkin

<sup>682</sup> Abdülhâlık Ustaosmanoğlu, *İslam’a Dair Notlar*, s. 110-111.

<sup>683</sup> K. Ülkü, “İyi Bir İstikbal İçin Üniversite Şart mıdır?”, s. 94-95.

<sup>684</sup> Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 3. bs., 2018, s. 105.

yönetebilmek için kurduğu ideolojik mesafenin unsurudur.<sup>685</sup> Bir eğitim sistemine katılmak, sonucunda uzmanlaşmak dahil olunan sistemi/ideolojiyi yeniden üretmek ve güçlendirmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda modernleşmeye/modern eğitim sürecine oldukça rijit bir şekilde karşı çıkan grubun konuyla ilgili tavrı ayrıca önemli olmaktadır. Söylenilmek istenen Cemaatten bir müridin söz konusu sisteme dahil oluşu dini grup ve cemaatlerin Ak Parti döneminde baş örtü serbestisi ile birlikte kızların örgün eğitim almalarına yönelik tutumlarındaki değişim şeklindeki yaygın okunmadan ayrı tutulmalıdır. Bir üniversite koridorunda görülen çarşafli bir kız öğrenci İsmailağa Cemaati'nin sahip olduğu retorikte yanlış bir temsildir. Zira protest tavrı sisteme angaje ve dahi hizmete dönmüş olmaktadır. İsmailağa Cemaati'nin modern eğitim sistemine karşı duruşu (yalnızca) tesettür meselesi ile ilgili değildir. Nitekim modern eğitime karşı duruş, söylemler ağırlıklı kadınlar üzerinden kurulsa da, Ustaosmanoğlu'na göre hem kadın hem erkek için geçerlidir. Mevzubahis tavrı çalışma hayatına karşı da geçerlidir ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Çöplükten atılan ekmekleri ye, bunların (tavizlerle diploma almanı şart koşanların) maaşına göz koyma." ve "Kedinin verdiği rütbeyi al, onun elini öp. Onların (dünya ilimleriyle mevki arayanların) elini öpme"<sup>686</sup> şeklindeki ifadesi bu minval üzerinedir. Protest tavrı modern dünyaya karşı ilkesel karşı çıkış, tabiri caizse bir sistem boykotudur. Grubun yazınlarında bu boykot haremlik-selamlık üzerinden anlatılmaktadır ki karma toplum modeli, karma eğitim modeli modern toplumun temel özelliklerindendir. Bununla birlikte dikkati çeken husus İsmailağa Cemaati'nin modern eğitime ve resmî eğitim sürecine dair söylemlerinin ağırlıklı olarak kadınlar üzerine kurulmuş olduğudur. Bu durum kadın-erkek ilişkileri ve tesettür bahislerinde de geçtiği üzere "hanımların zayıf tabiatlı olması"<sup>687</sup>, "İslam cemaatinin fesattan muhafazasının hanımların iffetine bağlı olması"<sup>688</sup> şeklinde kabul edilen ilkeler ve kadın tesettürüne dair çizilen çerçeve üzerinden okunabilir. Kendileri ile mülakat yapılan ebeveynlerin tutumu, teoride kadın üzerinden yürütülen

---

<sup>685</sup> Bkz. Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2. bs., 2015.

<sup>686</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 44.

<sup>687</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 35.

<sup>688</sup> Mahmut Efendi Hazretleri (*Kuddise Sirruhu*), s.35.

tartışmanın pratikte de daha çok kadınlar/kızlar üzerinden yürütüldüğüne işaret etmektedir. Şöyle ki kız ve erkek çocuğu olan veliler erkek çocuğunu yarım veya tam okutabileceğini söylerken aynı cümleyi kızı için kuramamakta gerekçe olarak da gayri ahlaki bir düzenin oluşunu ve bu ortamlara kız evladın bırakılamayacağını göstermektedir. Erkek çocuklarının okutulması meselesine razı olmayanlar olduğu gibi, zaruret üzere değerlendirenler veya onların maişet gerekçesiyle okuması gerektiği şeklinde yaklaşanlar da bulunmaktadır. Konunun hassas noktası ise kızlar hususunda bu üç seçeneğin üçü de bulunmamakta, okutan anne-babaların bu konudaki tek açıklaması ikna edemedikleri yönünde olmaktadır. Ağırlıklı olarak medreselere yönlendirilen/yönlendirilmek istenen kız çocuklarının bugün artık büyük oranda açık öğretim üzerinden eğitimlerini tamamladıkları görülmektedir. Modern eğitim süreci ile yolu bir şekilde kesişmiş olan kızlara tavsiye olunan bir an evvel medreseye yönelmesi olurken, erkeklerde medrese eğitimi ihmal edilmeme kaydı ile eğitimini tamamlamasına rıza gösterilebilmektedir. Bugün İsmailağa Cemaati'ne müntesip erkekler örgün öğretim olarak İlahiyat Fakültelerini tercih etmekle birlikte, sayıları çok olmasa da başka bölümlerde okumayı tercih edebilmektedirler. Örgün öğretim okuyan kızlar ise çoğunlukla İlahiyat Fakültesi'ni tercih etmekte olup diğer bölümleri tercih edecek olan kızların daha çok açık öğretim üzere okudukları gözlenmiştir.

## **2.7. Televizyon, Resim ve Müzik Hakkındaki Düşünceleri**

Çalışılan grubun temel karakteristiklerinden bir diğerini de eğlence unsurları başlığı altında zikredilen televizyon, radyo, resim, fotoğraf, müzik ve düğüne yaklaşımları oluşturmaktadır. Grubun bir tarikat hüviyetinde olması ve bu sebeple dünyadan olabildiğince el etek çekmenin hedeflendiği akılda tutulmakla birlikte, Cemaatin gerek mürşidi, gerek kaynakları gerekse müntesipleri tarafından vaz edilen her hususun İslam'ın/şeriatın kendisi olduğunun iddia edildiği de bilinmelidir. Eğlenmeye dair Mahmut Ustaosmanoğlu'nun en temel yaklaşım modeli "Müslümanın eğlenceye ihtiyacı yoktur. Eğlenceye vakit bulanlar İslamiyet'i tam

tatbik etmiyorlar demektir” şeklindedir.<sup>689</sup> Müslüman ve eğlenme isimlerinin yan yana anılmasını ayıp olarak değerlendiren Ustaosmanoğlu televizyon, roman, çalgı, şarkı, türkü ve akla gelecek her türünü “lehve’l-hadis” yani batıl ve boş laf olarak değerlendirmektedir.<sup>690</sup> Bu noktada Cemaatin kişinin asıl işi dışında yaptığı dinlendirici, oyalayıcı faaliyetler olarak tanımlanabilecek hobiye yaklaşımına yer verilebilir. Eğlence başlığı altında zikredilen bütün faaliyetler kerih görülmekte karşısına zikir yerleştirilmektedir. Bu dünyaya televizyon izlemek, radyo dinlemek için değil, zikir için gelindiği ifade edilmektedir.<sup>691</sup> Bu anlamda esasında kişinin aile geçimini sağlayacak işi ile ilgilendiği vaktin dışındaki zaman dilimi ibadete ve zikre ayrılmalıdır. Bir diğer ifade biçimiyle bir Müslümanın eğlence veya hobi ile doldurabileceği boş vakti yoktur. Kendileri ile mülakat yapılan müntesiplerin neredeyse tamamı boş vakitlerinin olmadığını, yapılacak derslerinin, okunacak kitaplarının olduğunu, boş vaktim var diyenleri anlamadıklarını ifade etmekle birlikte “gün içinde bir saat fazla vakitleri olmaları halinde” yapabilecekleri hobi faaliyetlerine yer verebilmektedirler.

Eğlence başlığı altında ismi en çok geçen ve Cemaatin kendisine karşı takındığı tavır ile ayrı bir vasıf kazandığı unsur televizyondur. Ustaosmanoğlu’nun “Bu Mahmut iki şeye fetva vermemiştir; eve televizyon girdiği vakit iman camdan çıkar, bu sistemin okullarında kız talebe okutanların imanı tehlikeye giriyor”<sup>692</sup> şeklindeki ifadesi kendisine en çok referansta bulunulan sözüdür. Müslümanın Cemalullah’a kavuşturacak fenleri, hünnerleri bulmakla yükümlü olduğu, televizyonun bu anlamda bir fen, bir icat sayılamayacağı dile getirilmekte, onun bu milleti Allah dedirtmemek, camiden, cemaatten etmek için icat edildiği ifade edilmektedir.<sup>693</sup> Televizyonun yılandan daha tehlikeli olduğu, İslam’ı yıkmakta bir eşinin olmadığı ve onun bulunduğu odadan diğerine geçmenin hicret olduğu dile getirilmektedir.<sup>694</sup> Özkan zuhuratta İsmailağa’nın önüne kamyonla tespihlerin döküldüğünün görüldüğünü bunun, derslerini gevşek yapan, televizyon karşısına geçip haramları

<sup>689</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 3*, s. 52.

<sup>690</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 193.

<sup>691</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Tembihat*, s. 130.

<sup>692</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 193.

<sup>693</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 343.

<sup>694</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 189, 196.

izleyen ihvanlara işaret ettiğini bildirmektedir.<sup>695</sup> Ustaosmanoğlu televizyona zararlı demesinin sebebini, ilmi, saygısı, edebi, takvası olmayan adamların elinde olması olarak vermektedir. Dini film veya video, vaaz, haber dahi verilse izlenmemesi, çıkarılan hocalara güvenilmemesi yönünde müridlerini uyarmakta ve sıkça başvurduğu Bosna Hersek kıyaslamasını yapmakta, onların başına gelen musibetlerin televizyon ve içerisinde gördüklerini yapmalarından geldiğini beyan etmektedir.<sup>696</sup> Ustaosmanoğlu televizyon başlığı altında, ayrıca bilgisayarlara yer vermekte, onların da film izlemek için kullanıldığını belirtmekte ve “Bilgisayarla Mevla’ya ulaşılmaz.” ifadelerinde bulunmaktadır.<sup>697</sup>

Televizyon ile ilgili grubun lideri Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tavrı bu denli net olmakla birlikte bugün Cemaatin ileri gelenleri televizyonun irşadda bir vasıta olarak kullanılabileceği yönünde kanaatlerini bildirmektedirler. Korkmaz insanların sosyal medya kullanımı ile ilgili yazdığı eleştirel yazısında çözüm olarak devlet eliyle televizyonda izlenen dizilere, okullarda verilen derslere, billboardlara asılan görsellere ve bunun gibi vasıtalarla müdahale edilerek, içeriklerinin insanlara dünya ve ahirette fayda sağlayacak şeylerle doldurulmasını sunmaktadır.<sup>698</sup> Bir diğer ifade şekliyle televizyonun iyiye yönlendirmede bir vasıta olabileceğini kabul etmektedir. Cemaatin ileri gelenlerinden Cübbeli Ahmet Hoca’nın başında bulunduğu medya kuruluşu Lâlegül Tv de değinilmesi gereken bir diğer husustur. Kendisi ile yapılan görüşmede televizyona karşı Cemaatin tavrının değişmiş olmadığını, kendi kanalının Mahmut Ustaosmanoğlu ve camiası ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığını ifade etmiştir. Kendisine bu konuda Cemaat içerisinden tepkiler geldiğini belirten Cübbeli Ahmet Hoca, kendisinin şeyhinden izinli olduğunu dile getirmektedir. Gerek televizyon programlarına çıkması gerekse kurduğu kanal ile ilgili Mahmut Ustaosmanoğlu’nun, kendisine mahsus rızasının olduğuna dair anekdotları *Medrese-i Yûsufiyye’den Mektuplar* isimli kitabında da yer vermektedir. Televizyona çıkma izninin kendisine mahsus olduğunun altını çizen Cübbeli Ahmet Hoca, televizyona

<sup>695</sup> Havva Özkan, a.g.e., s. 113.

<sup>696</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, 189-195; *İrşâdü’l-Mürîdîn*, s. 269.

<sup>697</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 190, 195.

<sup>698</sup> Ömer Faruk Korkmaz, *Tefekkürden Teyakkuza*, s. 224.

çıkmaq için izin isteyenlere Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Ahmet'e izin verdik, o hakkını veriyor, bu işi yaymak istemiyorum dediğini aktarmakta ve kendisini tenkid edenlere karşı şu ifadelere yer vermektedir:

““Haktan susan dilsiz şeytandır.” (en-Nevevî, Şerhu Müslim, 2/20) sözünü okuyarak “Kim dedi sana geri dur diye?! Geri durmak yok, hakkı söylemeye devam.” buyurmak suretiyle sürekli beni konuşmaya teşvik etmesinden, hatta Başbakan yardımcılarında biri kendisini arayıp “Cübbeli'nin Teke Tek programına çıkmasına ne olur izin vermeyin.” demesine rağmen “Çık, çık! Allah'a sığın çık, çok faydalar olacak.” buyurmasından son derece rahatsız olduklarını görmekteyiz. Hatta yakın akrabasından bir bahtsızın: “Bu Cübbeli'nin televizyonlara çıkmasını nasıl durduracağız? Efendi'den izin aldık” diye bahane ediyor. Siz hala Efendi'ye niçin soru soruyorsunuz?!” diyecek kadar sapıklıkta aşırı gittiğini müşahade ettik.”<sup>699</sup>

Kendileri ile görüşme yapılan müntesipler, Cübbeli Hoca'nın bir medya kanalı kurmasının başlangıçta tepki ile karşılandığını, fakat daha sonra bu tepkinin desteğe dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Kadınlarda daha çok olmakla birlikte müritlerde Ahmet Mahmut Ünlü'ye karşı bir hayranlık, tabiri caizse bir minnet geliştiği de tarafımızca gözlenmiştir. Hanım sohbetlerinde hocanın, konu ile ilgili ki bu genellikle kız çocuklarını okutmak ve üniversite konuları olmaktadır, televizyon kanallarında verdiği mizah içerikli sözlerine yer verilmekte ve takdir edilmektedir.<sup>700</sup> Cemaatin televizyona karşı tutumunun bugün de kısmen devam ettiği söylenebilir. Kısmen denilmesinin sebebi, eş veya çocuklar sebebi ile evde bulundurulmakla birlikte, izlemekten kaçınıldığına dair ifadelerdir. Ailesinin istemesiyle evinde televizyon bulundurmak zorunda kalanlar, televizyonun bulunduğu odada bulunmamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Evinde internet bulunması sebebiyle televizyona gerek kalmadığı yönünde beyanda bulunanların olduğu da belirtilmelidir. Bu husus ile ilgili yer verilmesi gereken bir husus da, bugünkü tutumun aksine, 1990'lı yıllarda televizyona karşı geliştirilen katı tutumdur. Mahalle aralarında yer verilen sohbetler de dahil, hemen her yerde evinde televizyon barındıranlara karşı ağır eleştirilerde bulunulmakta olduğu aktarılmaktadır. Öyle ki sohbetten etkilenen bazı müritlerin veya Cemaat ile yeni tanışan insanların evinin balkonundan televizyonları attığına dair vakalar tarafımızla paylaşılmıştır. Bu durumun

<sup>699</sup> Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 471, 77.

<sup>700</sup> Bununla birlikte, az da olsa, Cübbeli Ahmet Hoca'nın, “iktidar yanlısı” olarak isimlendirilen siyasi tutumundan dolayı tenkid edilmesine de şahit olunmuştur. Dinî sohbetlerine siyaseti katması da eleştiri konusu edilen hocanın ilmi yönünün ise teslim edildiği belirtilmelidir.

“Televizyon atma seansları” şeklinde, bazı eski ihvan veya Cemaat dışından bazı insanlar tarafından, müstehzi bir ifade ile anıldığı da gözlenmiştir.

Eğlence başlığı altında yer verilmesi gereken bir diğer husus ise müzik ve enstrüman aletlerine bakışları olmalıdır. Müntesiplerin hemen hepsi, mülakatlar esnasında konuyla ilgili soruya verdikleri cevaplarda mutlaka “Müzik ruhun gıdasıdır” şeklinde kullanımı yaygın olan cümleye yer vermiş ve bunun kesinlikle yanlış olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durum, kendilerinin deyişiyle “nefislerine yenilerek” müzik dinleyenler için de geçerlidir. Hüsamettin Vanlıoğlu başkanlığındaki Fıkıh Kurulu da, verdiği fetvaya yer verilen bu cümle ile başlamakta, bu sözün Müslümana yakışmadığı ifade edilmekte ve müziği ruhu öldüren en tehlikeli virüs olarak tanımlamaktadır. Şeytanın en büyük silahı olarak nitelendirilen müzikten Müslümanın bütünüyle uzak durması gerektiği belirtilmektedir. “İslamî müzik” adı altında icra edilen türe de tepki gösterilmekte şeytanî olan bir şeyin “İslamî” diye adlandırılmasının kabul edilemez olduğu dile getirilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu, bazı hocaların cemaatlerinde ilahi söyleyerek vaazlarına başladığını işittiğini, bunun hoş olmadığını belirtmekte ve “İlahi söylemekle şariat gelmez.” ifadelerinde bulunmaktadır.<sup>701</sup> Günümüzdeki müziğin asla kabul edilemeyeceğine yer verilmekte, ancak düğün ve sünnetlerde tef çalmaya cevaz verilmekte, çalgı aleti kullanılmasa dahi ahlaksızlığa teşvik eden şarkı, türkü ve emsal şeylerin haram olduğu, buna ek olarak cihadı teşvik eden marşların caiz olabileceği kaydedilmektedir.<sup>702</sup> Ustaosmanoğlu da türkü söyleyen kimseyi “kan, irin yutan kimse” olarak tasvir etmektedir.<sup>703</sup> Muzır şey olarak televizyon ile birlikte zikredilen, malı elden giderici, kalbi ifsad edici olarak tavsif edilen çalgı hakkında hadislere yer verilmekte ve dinlemek günahtır, o mecliste oturmak fasıklık, o çalgı ile lezzetlenmek küfür olarak hükme bağlanmaktadır.<sup>704</sup> Çalgı pisliğinin heladaki pislikten daha pis olduğunu ifade eden Mahmut Ustaosmanoğlu, sazlarla, cazlarla bu milletin dinden çıkarıldığına yer vermekte, şarkı, türkü, roman ve bu türdeki her

<sup>701</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 11.

<sup>702</sup> Detaylı bilgi için bkz. Fıkıh Kurulu, “Müzik”, *Marifet Dergisi*, sy. 37, 2015.

<sup>703</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 450.

<sup>704</sup> bkz. Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 449-450.

şeyin nefsi azdırdığını ve şeriatın bunları haram kıldığını belirtmektedir.<sup>705</sup> Cübbeli Hoca'nın da bir Müslümanın oruçluyken uzak durması gerekenleri zikrederken yer verdiği kavga, gürültü, sövüp sayma, kalp kırma, yalan konuşma, laf taşıma, gıybet, yalan yere yemin etme ve namahreme şehvetle bakmanın yanına müzik dinlemeyi de eklediği görülmektedir.<sup>706</sup>

Sinema ve tiyatro veya medreselerde belirli günlerde oynatılan, dini konulu küçük çaplı piyesler de dahil Mahmut Ustaosmanoğlu nazarında eğlence başlığı altında konumlanmakta ve haram olarak değerlendirilmektedir. Meşayihin piyesin medreselerin kapanmasına sebep olabileceği yönünde görüş belirttiğini ifade eden Mahmut Ustaosmanoğlu, piyes yapmanın Kuran ile boğuştuğu anlamına geldiğine yer vermektedir. Kahvehane, tiyatro, sinema ve piyes laflarını duyduğunu çok üzüldüğünü dile getiren Ustaosmanoğlu ihvanlarının buna hakkı olmadığını dile getirmekte ve bu muzır şeylere ayrılacak vakitlerde daima zikir ve kız erkek medreseleri açmaya işaret etmektedir.<sup>707</sup> Piyes ve tiyatronun muteber olsaydı Resulullah ve Hulefa-i Râşidin'in yapacağını ve bu konuda düşünme şeklinin "Hz. Peygamber bugün yaşasaydı yapar mıydı?" şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir.<sup>708</sup> "İslamcı gazeteler" istisna tutulmakla birlikte gazetenin de eğlence başlığı altında değerlendirildiği ve ihvanların gazete ile vakit geçirmekten ziyade *Sahih-i Buhari* ve *Mektûbat* gibi dinî/İslamî kitaplara yönlendirildiği görülmektedir.<sup>709</sup> Fotoğrafa da bir dönem tepki göstermekle birlikte artık müsaade ettiğini dile getiren Mahmut Ustaosmanoğlu'nun eğlence başlığı altında zikrettiği ve müritlerini uyardığı bir diğer husus ise düğünlerdir. Düğünlerde din ile çok oynandığı, emir ve yasaklarının hafife alındığı, bu şekilde yapılan yanlış hareketler sebebiyle belaların doğacağı, hangi millet taklit ediliyorsa Allah'ın o milleti musallat edeceği, hürriyetin, dünyanın ve ahiretin kaybedileceği ifade edilmektedir. Avrupalıların gelinlikleri gibi gelinlikler giyildiği, salonlar tutulduğu ve oyunlar

<sup>705</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 74, 84, 183, 193.

<sup>706</sup> Ahmet Mahmut Ünlü, *Medrese-i Yûsufiyye'den Mektuplar*, s. 505.

<sup>707</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 189-194.

<sup>708</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 257-259.

<sup>709</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 2*, s. 346.

oynandığı belirtilmekte ve tenkid edilmektedir.<sup>710</sup> Tarlatan ve duvağın kullanıldığı Amerikan tarzı gelinlik, Cemaat arasında düğün hususunda, söylem gücü yüksek bir kullanımdır. Asla hoş karşılanmayan söz konusu biçime karşın kabul edilen ilke “En pahalı kumaşı yap ama tarlatanlı gelinlik giyme” şeklinde verilebilir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun “Kim giyerse duvak o meyvesiz kavak” sözü de müntesipler arasında konuyla ilgili, sıkça, zikredilmektedir.

Cemaatin önde gelen isimlerinden Cübbeli Ahmet Hocanın kızının Four Seasons İstanbul Bosphours Otel’de 2016 senesi Mayıs ayında yapılan düğünü ve giydiği Amerikan tarzı gelinliğinin grubun müntesipleri arasında büyük yankı uyandırdığı ifade edilmiştir. Bu konuda gerek Cemaatin içinden gerekse dışından eleştirilere maruz kalan hoca youtube kanalından açıklama yapmış kızının gelinlik giymesinden asla razı olmadığını, kendisini bu konuda uyardığını ancak ikna edemediğini ifade etmiş ve gerekli tepkiyi gösterdiğinin düğün resimlerinden anlaşılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca düğün merasimin erkek tarafının iradesinde olduğunu kendisinin duayı yapıp hemen ayrıldığını dile getirmiş kızına hidayet nasip olması ve çarşaf giymesi için dua istemiştir. Uzun bir dönem Cemaat içerisinde bulunan, fakat bugün çeşitli sebeplerle ayrılan bazı isimlerin aktardığına göre, Cübbeli Hocanın kızının düğünü, zamanında kendi çocuklarına düğün veya başka sebeplerle sözünü dinletemeyen ve bu sebeple grup tarafından ağır eleştirilere maruz kalan bir grup ihvanı çok rahatsız etmiş ve hocaya olan olumlu intiba zarar görmüştür. Hocanın açıklamasında yer verdiği “Ya Rabbi biz çocuklarımızı terbiye etmekte aciz kaldık. Sana havale ettik diye dua edin” ifadesinin kendileri için neden geçerli olmadığı, hoş görülmedikleri hususunda sorgulamalarda bulundukları aktarılmıştır. Müntesipler ile yapılan mülakatlarda, Cübbeli Hocanın bir süre eleştirilse de, bugün grup tarafından, hocanın çocukları hususunda yaptığı açıklamaya hak verildiği, büyük saygı gördüğü, takdir ve takip edildiği müşahade edilmiştir.<sup>711</sup>

<sup>710</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Sohbetler 1*, s. 259; *Sohbetler 3*, s. 50; *Sohbetler 5*, s. 10.

<sup>711</sup> Cübbeli Ahmet Hocanın kızının düğününe dair yaptığı açıklama için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=YAlAIIn-jPI8&t=682>. (Erişim Tarihi ve Saati: 13.04.2020, 14:02).

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “Sinema, tiyatro, televizyon, video, orta mektep, lise, üniversite nedir? Bunlar size yakışmaz. Bırakın bunları siz büyük işler için yaratıldınız.” ve “Dünyada keyif yok, dünyada rahatlık yok, can kazımak var, eğer ciddi bir insansan keyif etmek yok” şeklindeki iki beyanı esasında eğlence unsurları olarak zikredilen bütün her şeye yaklaşımın temel mantığını ortaya koymaktadır.<sup>712</sup> Ustaosmanoğlu'nun daha büyük işlerden kastı, yukarıda zikredildiği üzere daima zikir ve medrese açmadır. Bu anlamda kişinin boş vakti yoktur ve mevzubahis “boş vakit uğraşlarına” vakit ayıramaz.

## 2.8. Değerlendirme

Modern dönemle birlikte, hayatın niçin yaşandığı ve yaşamak için bir nedenin olması gibi meselelerin üzerinin örtülüp, bunun yerine hayatın nasıl yaşandığı öne çıkarılmıştır. Üzeri örtülen kısmın üst başlığı insanın anlam arayışı olarak belirlenebilir. Bu, aynı zamanda insan için güven duygusunun önemine atıftır. Modernleşme dalgası insanı anlama götüren düşünce sisteminin üzerini kapattığı/ötelediği gibi hızla yaşanan toplumsal değişimler ile ötelenen/bastırılan sorulara ve duygulara olan ihtiyacı da görünür hale getirmiştir. Giddens'a göre dinsel kozmolojiler, doğal dünyanın olduğu kadar, inanan kişi açısından bir güvenlik ortamını simgeleyen kişisel ve toplumsal yaşamın da ahlaki ve pratik yorumlarını sağlamaktadır. Din güven düzenleyici bir araçtır. Manevi anlamda güvenilir desteği yalnızca Tanrılar ve dinsel güçler değil, din görevlileri de sağlamaktadır.<sup>713</sup> Bu doğrultuda modern dönemde dinin görünen yüzü kabul edilen dini grupların bireylere destek sağlayan cemiyet içindeki cemaat örnekleri olduğuna bir kez daha işaret edilebilir. İsmailağa Cemaati bir tarikat cemaati olarak mürşid- mürid ilişkisi ve manevi bağlılık ile bireyin anlam sistemi ve güven duygusu tarafına hitap ederken ritüelleri ile cemaat ruhunu ve dayanışma duygusunu güçlendirmektedir. Bir kısmı çalışmanın üçüncü bölümündeki mülakatlarda da görüleceği üzere doğrudan hayatın içerisinde modern meslek sahibi birçok kişi ile tanışılmıştır. Modern hayat biçimine

<sup>712</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 197, 171.

<sup>713</sup> Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s. 104.

karşı mesafesi ile karakterize olan bir dini gruba modern hayatın doğrudan içinde yer alan insanların ilgisi dinin/kutsalın modern dönemdeki gücüne dair ipuçları verirken, İsmailağa Cemaati'nin de bir tür uyum ve adaptasyon sürecinde oluşu ile ilgili izler taşımaktadır. Bu adaptasyon sürecinin niteliği devam eden bölümde tartışılacak olmakla birlikte, birinci bölümde ortaya konmaya çalışılan bireyin din/kutsal ile kesintisiz irtibatı, dinin temsili konusunda dini grupların modern dönemdeki önemli rolleri ve beşeri tarihteki gelişmelerden ayrı düşünülemeyecek olan din hususu bir kez daha tespit edilebilir.

“Modern hayata bir tür uyum ve daha doğrusu bu çerçevede ona İslami Sufi değer ve ideallere göre bir ruh ve anlam yükleme” şeklinde tespit edilebilecek bir tavır alan Nakşi gruplarından ayrılan İsmailağa Cemaati modern dünyaya karşı müntesipleri arasında yakın teması önceleme ve sosyal izolasyonu tercih etmesi ile bilinmektedir. Grubun önde gelenleri ile yapılan görüşmelerde de Cemaatlerinin tarikat ve tekke kültürünü muhafaza ettiği/etmeye çalıştığı ve dünyevi hiçbir alanda aksiyon almayacakları yönünde kanaatler dile getirilmiştir. Bu minvalde Mahmut Ustaosmanoğlu ve medreseler şeklinde olduğu/olacağı düşünülecek olan Cemaatin yapısının bugün daha örgütlü bir karakterde olduğu söylenmelidir. Söz konusu örgütlülük tam anlamıyla hiyerarşik ve güçlü bir yapıyı haiz olmamakla beraber İsmailağa Cemaati gibi gayri nizami ve bu gayri nizamiliği bilinçli seçen bir grup düşünüldüğünde önemlidir. Grubun ana omurgası tarafımızca kurucu Mahmut Ustaosmanoğlu, medreseler, bölge vekilleri ve dernekler şeklinde tespit edilmiştir. Buna ek olarak tarihsel süreçte ihtiyaca binaen oluşturulan heyetler de örgütsel analizde önemli bir yerdedir. “Teftiş ve kontrol” maksatlı kurulduğu dile getirilen heyetler grubun kurumsallaşması noktasında önemlidir. Burada “ihtiyaca binaen” ifadesi önemlidir zira bu modern bir hayat düzeninde var olan, yaşayan, gelişen ve büyüyen bir dini grubu işaret etmektedir. Oluşturulan heyetlerin üyelerinin yalnızca erkeklerden oluşması geleneksel çizginin korunmaya çalışıldığının ifadesi olarak değerlendirilebilecek iken, heyetteki isimlerin ancak ölümle değişiyor olması kurumsallaşma noktasında henüz büyük bir mesafe kat edilemediği şeklinde yorumlanabilir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu'nun kendisi ile yapılan görüşmeden tekkeyi formalize edebilme

adına İsmailağa Vakfını kurdukları şeklindeki ifadesi bu minvalde önemlidir. Bununla birlikte grubun liderinin beş yüz yıl önce yaşamış bir Nakşi şeyhine benzetilerek tanıtılması ve kendisinin de modern dünyaya ve değişime direnen bir grup olarak tasvir edilmesi söylemin pratiği/sahayı karşılamadığını göstermektedir.

Şu an grupta herhangi bir iltisakı bulunmayan eski bir erkek müridin ifadesiyle durumu “var ama yok” şeklinde tasvir edilen Mahmut Ustaosmanoğlu’nun söylemlerinin hâlâ çok canlı bir şekilde kayıt altında olduğu, kendilerine sıkça atıflarda bulunulduğu belirtilmelidir. Bu anlamda grup kurumsal söylem bakımından aynı yerde durmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünden takip edilebilecek olan mevzubahis söylemlere sahada atıf yapılmakla birlikte “amalı” cümlelerle farklı çizgilerde hareket edilmesi grubun “lidersiz modernleşme” tecrübesi yaşıyor olması üzerinden okunabilir. Önde gelen isimlerin birlikte anıldığı projelerden de bu durum okunabilecektir. Ali Ulvi Uzunlar öncülüğünde kurulan İlk Seç Vakfı kapsamında hizmet veren Yeniden Diriliş Koleji bir modern eğitim kurumudur. Kız ve erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda ders gördüğü kolej, “kadim eğitim sistemi ve modern eğitim sistemini sentezleme” ve “dinine, vatanına, bayrağına, milletine bağlı” öğrenciler yetiştirme hedefinde olduğunu belirterek bir meşruiyet dairesi çizmiş olsa da İsmailağa Cemaati’nin modern eğitime karşı çizdiği çerçevenin içerisinde yer almamaktadır. Bu noktada Yeniden Diriliş Koleji’nin ilerleyen süreçte İskenderpaşa Cemaati’ne isnad edilen Asfa Okulları çizgisine gelebileceği öngörüsünde bulunulabilir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler kuruma Cemaat içerisinden rağbet ve takdir olduğunu göstermektedir. Rağbet ve takdirin birlikte verilmesinin sebebi grubun daha çok orta gelir seviyesinden insanlardan oluşuyor olmasıdır. Kendileri ile görüşme yapılan hanım müritlerden bazıları okulun yüksek ücretlendirme sisteminden şikayette bulunmakta ve bu sebeple “takdir etmekle” yetinmekte, İsmailağa Cemaati’nin böyle bir eğitim kurumunu çok daha önce kurması gerektiğinin altını çizmektedir. Kendi kesiminin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüş bir kurum ile anılan Ali Ulvi Uzunlar’ın ise kamuoyunun aksine mevzubahis okulun Cemaate isnad edilmemesi gerektiğini vurgulaması da yine “lidersiz modernleşme tecrübesi” ile ilişkilendirilebilir. Grubu teftiş ve kontrol maksatlı kurulan heyetlerde adı geçen, İsmailağa Cemaati denildiğinde ilk akla gelen

isimlerden Ahmet Mahmut Ünlü adına nispet edilen medya grubunun Cemaate isnad edilmemesi gerektiğini söylemesi, bunun yanında kendisinin Mahmut Ustaosmanoğlu'ndan özel izinli olduğunu belirtmesi aynı minval üzere değerlendirilebilir. Bunun dışında daha küçük kapsamlı gündelik hayat içerisindeki uygulamalarda da benzeri durum görülmektedir. Söylenilmek istenen İsmailağa Cemaati'nin bugün yaşamış olduğu modernleşme tecrübesinin bir teoriden mahrum oluşudur. Bir diğer ifade şekliyle grubun sahip olduğu/savunduğu teorinin pratikte bir tür dolaylı tevil işleminden geçiriliyor olduğudur. Bu durum kanaatimizce “lidersiz modernleşme”, “dağınık modernleşme”, “tedirgin modernleşme” şeklinde isimlendirilebilir. Eklenmesi gereken husus ise Ali Ulvi Uzunlar ve Ahmet Mahmut Ünlü'nün her ikisinin de faaliyet alanlarını “kişisel inisiyatif” olarak açıkladıklarıdır. Çalışmanın üçüncü bölümünde de takip edilebileceği üzere bu tabir grubun temel karakteristiği ile uzlaştırılamayan faaliyet alanlarında “koruyucu kalkan” görevi gören bir söylem olarak işletilmektedir.

Modern hayata karşı duruşları ile bilinen ve “İslami getto”, “kapalı grup”, “modern kent içinde bir getto” şeklinde isimlendirmeler ile tasvir edilen İsmailağa Cemaati'nin protest tavrının kırıldığı ve modernleştiği/modernleşiyor olduğu şeklindeki hipotez üzerine kurulan çalışmanın bu bölümünde hedeflenen grubun yapısı ve söylemleri ile ortaya konulmasıdır. Bunun üçüncü bölümde verilecek olan mülakat verilerinin anlaşılması, Cemaatin modernleşme noktasında nerede olduğunun tespiti bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir. Sayısındaki artış, vakıf ve dernek faaliyetleri ile İstanbul geneline yayılan grubun Fatih Çarşamba'daki yapısının merkezi ve tarihsel önemini koruduğu teslim edilmelidir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Beykoz Çavuşbaşı'nda bulunması bu durumu değiştirmemiştir. Görüşmecilerin Çarşamba'ya büyük sevgi besledikleri gözlenmektedir. Özellikle erkek görüşmecilerin Çarşamba'ya taşınma istekleri, orada daha güvenli ve huzurlu hissettiklerine yönelik ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu ifadelerin mevzubahis mahallin manevi şartlarına dair duyulan büyük memnuniyet içermediği belirtilmelidir. Aksine arabada son ses müzik açan, sigara içen erkek müritlere; makyaj yapan, topuklu ayakkabı giyen ve çarşafı usulünce giymeyen kadın müritlere

ve mağaza vitrinlerinde kullanılan kadın mankenlere dair tenkitlerde bulunmaktadır.

İsmailağa Cemaati'nin en önemli kurumsal göstereni olan medreselerdeki kurumsallaşma önemli bir diğer noktadır. Karadeniz usulü üzere eğitim veren medreseler tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ve sistemleşmiştir. Çalışmada ilgili yerde bahsi geçtiği üzere modern eğitim sisteminin tam karşısına konumlanmış olan medreseler zamanla belirli yaş aralıkları ve yetkinlik üzerinden tasnif edilmiştir. Medreseler ve İmam Hatip Liseleri ve hatta İlahiyat Fakülteleri arasında adı konulmamış ve fakat söylemlerle kendini hissettiren bir rekabet söz konusudur. Önde gelen medrese hocaları ile yapılan görüşmelerde tarafımıza da gösterilen, kendi tabirleriyle, bitirme tezleri bir nevi yüksek lisans tezleri bir rekabet dili üzerinden anlatılmaktadır. Bu doğrultuda İhtisas Medreselerinin üniversitelerin lisans üstü seviyesinden daha başarılı oldukları dile getirilmektedir. Medreseler hususunda belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, kurumlara ruhunu veren “tekke-medrese birlikteliği, Osmanlı vurgusu, okul-diploma karşıtlığı” anlayışının söylemsel bazda devam etmekle birlikte, hoca ve talebelerde görülebilen bir tür otosansürdür. Kast edilen özellikle bazı hocaların modern eğitim sürecine bir şekilde dahil olduklarında bunu gizlemek ihtiyacını duyduklarıdır.

İsmailağa Cemaati müntesiplerinin din anlayışı ve ritüeller noktasında bir istikrar üzere oldukları söylenebilir. Bu da grubun tarikat cemaati hüviyetini muhafaza ettiğini göstermektedir. Bunun dışında medreseden giyim kuşama, haremlik selamlık, modern eğitim ve eğlence unsurları olarak isimlendirilen televizyon, resim ve müziğe kadar her mevzu ikinci bölümde ortaya konulmaya çalışılan klasik öğretilerden pratikte az veya çok uzaklaşmış durumdadır. İsmailağa Cemaati'nin modernleşme sürecini özel ve ayırıcı kılan kanaatimizce bu teori ve pratik arasındaki uzaklaşma olsa gerektir. Liderlerinin sağlık sebebiyle aktif bir şekilde gerek döneme gerekse grubuna hitap edememesi ve fakat bununla birlikte yok sayılmaması veya bir ara formül oluşturulmaması, bunun yanında söylemlerinin oldukça güçlü tutulması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Bu durum çalışmamın devam eden kısmında görüşmeler ile daha açık ortaya çıkacaktır.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### İSMAİLAĞA CEMAATİNİN MODERNLEŞME ANALİZİ

#### 3.1. İntisap Hikayeleri

Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde verildiği üzere İsmailağa Cemaati'nde “tarikata davet yoktur, teşvik vardır” ilkesi esastır. Ustaosmanoğlu'nun “Bilsem tarikata çağırıyorsunuz hepinizi kovarım. Bizim tarikatımızda davet yoktur, teşvik vardır”<sup>714</sup> cümlesi grubun konu ile ilgili tavrını ortaya koymada sıkça başvurulan bir referans noktasıdır. Yapılan araştırmalar ve görüşmeler neticesinde gözlemlenen bir diğer önemli husus ise “tarikat dersi aldırma ve çarşaf-ı şerif giyinme/giydirme” noktasında benimsenen ihtiyatlı tavidir. İsmailağa Cemaati denildiğinde çarşaf, sarık ve cübbe kadar intisap eden kişilerin hayatlarındaki büyük değişiklikler de akla gelmektedir. Bu değişim hikayelerinin ağırlıklı olarak kadınlar üzerinden aktarılmakta olduğu da ayrıca belirtilmelidir. İntisap ile birlikte çarşafa girilmesi, modern bir eğitim sürecinde ise okulun terk edilmesi veya diplomanın yırtılması sıkça duyulan intisap hikayelerindendir. Çalışma bağlamında ifade edilecek olunursa gruba intisabın kişinin hayatında hangi unsurlar üzerinde etkiye bulunduğu, modern gündelik hayata ne kadar ket vurduğu önemlidir. Bu soru metin boyunca cevabı aranacak temel sorulardan olmakla birlikte bu başlıkta intisap zamanı, şekli ve kişinin hayatındaki kabaca değişim olacaktır.

Kadın görüşmecilerin İsmailağa Cemaatine intisabı, büyük oranda, grubun görünen yüzü olarak kabul edilebilecek medreseler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bunun yanında esasen yine medreselerin kapsamına alınabilecek mahallelerde ve camilerde verilen sohbetler de intisap noktasında etkili olmaktadır. Bu anlamda dini bilgiler öğrenme arayışı<sup>715</sup> İsmailağa Cemaatine katılımda önemli bir saiktir. Aile üyelerinin Cemaate olan bağlılığı ve grubun modern eğitim sürecine olan mesafeli

<sup>714</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 417-418.

<sup>715</sup> Sevde Düzgüner, “Dini Gruplara Yönelmenin Psiko-Sosyal Analizi”, *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, İstanbul, KURAMER Yayınları, 2017, s. 284-288.

tutumu sebebiyle çok erken yaşta başlanılan medrese eğitimiyle 13-16 yaşlar arasında intisap gerçekleşmektedir. Gruba bu tarz girişlerde aile üyeleri veya medrese ortamındaki hocalar etkili olmaktadır. Ebeveynin belirli bir dini gruba mensubiyetinin, çocukların o grubu tercihi noktasında diğer faktörlerden çok daha etkili olduğu bilinmektedir.<sup>716</sup> Aile yönlendirmesi ile girilen medresede örnek alınan hocalar vesilesiyle intisap İsmailağa Cemaatinde sıkça karşılaşılan hikayelerdendir. 38 yaşındaki ev hanımı Z.D.’nin Kuran öğrenmek için girdiği medresede hocalarından etkilenecek 13 yaşında ders aldığını belirtmesi, 47 yaşındaki medrese hocası S.Y.’nin ise “dersli annesinden” etkilenecek girdiği medresede 13-14 yaşlarında “Efendi Hazretlerine bağlandığını” ifade etmesi bu minvaldedir. 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö.ve 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. de aile üyelerinden ve medrese ortamından etkilenecek 13-16 yaş aralığında tarikat dersi aldıklarını belirtmekte ve fakat bunun tamamen kendi gönül rızaları ve istekleri ile olduğunu ve hatta aile üyelerinin onları “frenlemeye” çalıştıklarının altını çizmektedirler. Medrese ortamlarını görebilme adına yapılan ziyaretlerde, kendileri ile görüşme yapılan kız öğrencilerin de aynı konuya dikkat çektiklerini belirtmek gerekir. Anne babalarının müntesip olduklarını, kendilerinin de tarikat dersi almaları durumunda çok sevineceklerini dile getiren öğrenciler, bununla birlikte ebeveynlerinin bu konuda büyük teşviklerde bulunmadıklarını ifade etmektedir. “Hayatın bir düzene oturduğunda ders al”, “Kendi düzeninden iyice emin olduktan sonra ders al” ve “Evlenip, çocuk sahibi olup hayatın bir düzene girdiğine ders al” anne babalar tarafından kurulan cümlelerdendir. Bu şekilde yönlendirmenin etkili olduğu görülmektedir. 18 ve 20li yaşlardaki bekar kız öğrencileri “Ben dersli değilim açıkçası istiyorum ama hayatımın düzene oturmasını bekliyorum”, “Ben dersli değilim ama Efendi Hazretlerini gerçekten çok seviyorum. Hayatımı düzene koyduktan sonra da kesinlikle ders almak istiyorum. Babam şu an alamayacağımı söyledi. Senin şu an hayata karşı düzenin yok dedi. Düzendeki kastı zamanı yönetmek” ve “Şu an için düşünmüyorum. Ders almak büyük bir olay ve bunun biraz

---

<sup>716</sup> Detay için bkz. Talip Atalay, “Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dindarlık Olgusu: Sempozyum ve Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. Hayati Hökelekli, s. 185-208.

daha hayat düzeni oturunca gerçekleşmesi gerektiğine inanıyorum. Evlilik ve hayatım düzene oturduktan sonra alabilirim” şeklinde ifadelerde bulunmaktadır.

Medrese eğitimi yanında Cemaati tanıma noktasında etkili olan bir diğer unsur mahalle sohbetleridir. Mahalle sohbetleri vesilesiyle grupla tanışma da yine dini bilgi öğrenme arayışı başlığı altında incelenebilir. Daha evvel yer verildiği üzere medreseler ve sohbetler grubun profilininin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. 61 yaşındaki ev hanımı A.D. mahallesinde sohbet veren bir hoca hanımdan etkilendiğini, sonrasında düzenli olarak sohbetleri takip ettiğini ve 28 yaşında ablası ile birlikte önce “çarşaf-ı şerife” girdiklerini ve ardından tarikat dersi aldıklarını ifade etmektedir. 64 yaşında medrese hocası S.H. de evlendikten bir süre sonra sohbetler ve Arapça öğrenme vesilesiyle tanıdığı İsmailağa Cemaatinde 20’li yaşlarda ders aldığını belirtmektedir. Kendisi ile görüşme yapılan dönemde “intisap süreci” olarak isimlendirilebilecek bir süreçte olan 53 yaşındaki doktor D.N. üniversite son sınıf öğrencisiyken sohbetler ve mahreç öğrenme vesilesiyle tanıdığı Cemaate büyük sempati beslediğini, o süreçte Mahmut Ustaosmanoğlu ile de tanışma fırsatı bulduğu, hatta Ustaosmanoğlu’nun o sırada hasta eşine serum taktığını ve kendisinin “Allah seni salih, ihlaslı sufi bir doktor etsin. Sen benim manevi kızımsın” şeklinde duada bulunduğunu dile getirmektedir. “Bana direk doktorluğu bırakmam tavsiyesi gelmişti. Ben doktorluğu seviyordum. O sebeple bırakamamıştım. Meslek sevgisi ağır gelmişti. Ben örtülüydüm de o zaman. Ama bana manevi eğitim al ve manevi doktor ol demişlerdi. Haram bir ortamda çalışma şeklinde tavsiyede bulunuldu. Çapa Tıp Fakültesi mezunuydum, insanlar çok takdir ediyorlardı. Ailemin de maddi durumu iyi değildi” ifadelerinde bulunan D.N. tavsiyeye uyamamakla beraber medrese eğitimine dışarıdan devam ettiğini, Arapça dersleri aldığını, isteyken öğle aralarında kısa zamanlarda dahi sohbetlere gittiğini belirtmekte ve şu ara ders alma sürecinde olduğunu dile getirmektedir.

İntisap hikayelerinde karşılaşılan bir diğer saik dini daha derin yaşama arzusu olmaktadır. İsmailağa Cemaati’nin karakteristikleştiği, görünür olduğu kıyafet biçiminin bu anlamda teşvik edici olduğu görülmektedir. “İntisap sürecinde” olduğunu dile getiren 23 yaşındaki İlahiyat Fakültesi öğrencisi H.D. Cemaat

içerisinden “manevi annem” adını verdiği biri vesilesiyle grubu tanıdığını, sonraki süreçte Fatih Çarşamba’dan çok etkilendiğini ve tarikat dersi almadan çarşafa girdiğini belirtmektedir. 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. de yine gruptan tanıdığı ve “halinden çok etkilendiği” biri vesilesiyle ders almaya karar verdiğini ve 30 yaşından itibaren “tarikat dersini çekmeye” devam ettiğini aktarmaktadır. Birçok cemaat tanıdığını, İsmailağa Cemaatinin dışarıdan sert görünmekle birlikte “asıl İslam’ın” bu şekilde olduğunu dile getiren E.C. “manevi eksiklik ve ihtiyaç” sebebiyle intisap ettiğini ifade etmektedir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. tesettüre girişinden başlayarak naklettiği sürecini “kendiliğinden” şeklinde tabir ettiği olağanüstü olaylara dayandırarak anlatmaktadır. “Ben öncesinde örtüsüz bir insandım. Öncesinde rüyalarla başladı, sonra örtünme aşkı geldi bana ve bu aşk direk çarşafa başladı. Ben çarşafa karşıydım. Rüyamda ve canlı olarak uyarıldım. Batman’da görev yaptığım sırada bir alışveriş merkezinin önünde yaşlı sakallı bir amca “Kızım bak bu saçlarını bu kadar göz gördü. Senin bu saçların cehennemde yanacak” dedi. Daha sonra da örtünmem üzerine uyarıldığım rüyalar gördüm” ifadeleriyle tesettüre girme sürecini aktaran Ö.A. bahsettiği sürecin hemen arkasından “anne” şeklinde hitap ettiği biri ve Cübbeli Ahmet Hoca sohbetleri vasıtasıyla Cemaat ile tanıştığını dile getirmektedir. Bütün bu sürecin “bir çorap söküğü” gibi gerçekleştiğini, bu sebeple kendisinin “çok teslim olarak inandığını” belirtmekte ve tarafımıza “Bu yolun kerametleri size de nükseder inşallah. Bu işin size nasip olması da önemli. İki rekat şükür namazı kılın” tavsiyesi ve duasında bulunmaktadır. İsmailağa Cemaatine müntesip annesiyle çok güzel bir anne-kız ilişkisi olduğunu ve bu ilişkinin gruba da sempatiyle bakmasına sebep olduğunu dile getiren 59 yaşındaki psikolog P.A. Giresun’da çalıştığı bir dönemde içerisinde bulunduğu sıkıntılı bir durumdan, annesinin tavsiyesi üzerine “Allah’ım annemin şeyhinin hürmetine bana yardım et” diyerek kurtulduğunu belirtmektedir. Gruba giriş sürecinin başlangıcı olarak yorumlanabilecek bu olayın ardından Mahmut Ustaosmanoğlu ile de görüşme şansı bulduğunu, “başı açık, dar etek ve döpiyesli” ve çalıştığım halde mürşidinin kendisine çok sevecen davrandığını ve yalnızca “Arapça öğren” dediğini aktarmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu’ndan gördüğü pozitif tavrı grubun müntesiplerinden göremediğini, çalıştığı ve tesettürlü olmadığı için intisap edemeyeceğini söylediklerine de yer veren P.A. ancak emekli olduktan sonra “tarikata ve tam tesettüre girdiğini” ifade etmektedir.

İsmailağa Cemaatinde özellikle medrese öğrenimini henüz tamamlamamış veya eskiye nazaran bugün daha çok görülen üniversite eğitimi almakta olan kız öğrencilerin yoğunluklarından ötürü tarikat dersi alma konusunda hassasiyet gösterdikleri görülmektedir. “Tarikata davet olmaz” misyonu üzerine kurulu Cemaate dair yapılan araştırma ve gözlemler tarikat dersi konusunda da talibin kendisinden “emin olmasını” beklediğini göstermektedir. Konu ile ilgili 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y.’nin “Ders almak için oturduk. Hoca efendi soruyor namazını aksatan var mı? Bu çok büyük bir sorumluluk, bir gün çekmezseniz mutlaka kazasını yapmak zorundasınız. O seneyi bitirmiş kabul edemeyiz, bir sonraki derse geçemezsiniz diyerek hepsini açık açık anlattı” şeklindeki ifadeleri açıklayıcı mahiyettedir. Bu sebeple esasında grubun müntesibi olmanın “dersli olma” ile aynı anlama gelmediği, en azından pratikte, teslim edilmelidir. “Efendi Hazretlerine bağlı, çarşaf ile tesettüre bürünen ve sohbetleri kaçırmayan” kadınların sayısının az olmadığı belirtilmelidir. Mülakat grubuna dahil edilen kadınlar içerisinde “Cemaate gönülden bağlı olmak ve öğretilerini benimsemekle birlikte” kendisini intisap sürecinde kabul eden 23 yaşındaki İlahiyat Fakültesi öğrencisi H.D., 53 yaşındaki doktor D.N. ve 23 yaşındaki medrese öğrencisi Ö.B. dışında kalan görüşmecilerin tarikat dersi konusunda istikrarlı oldukları görülmektedir. Yalnızca 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. “derslerim arada kaçabiliyor” şeklinde ifadede bulunmaktadır.

Kadın görüşmecilerin İsmailağa Cemaati’ne intisabının üç şekilde olduğu görülmektedir. Ailenin müntesip olması durumunda oldukça küçük yaşta medrese ile tanışılmakta ve devam eden süreçte intisap gerçekleşmektedir. Oldukça erken yaşta başlanılan bu yolculuk Cemaat sınırları içerisinde devam etmektedir. Bu görüşmeciler medresede düzenli ders veriyorlarsa, kendilerini ev hanımlıklarına ek olarak medrese hocası olarak tanıtmakta, düzenli dersleri yoksa ev hanımı olduklarını ifade etmektedirler. İlk durumda da ev hanımlığının önce zikredildiği belirtilmelidir. Bunun istisnası medrese sahibi olması sebebiyle 41 yaşındaki A.T.’de görülmektedir. A.T.’nin kendisinin “çalışan bir kadın” olduğunun altını ısrarla çizdiği ayrıca belirtilmelidir. Bu grupta yer alan isimlerin ailelerinin müntesip olması sebebiyle grubun ruhu üzere şekillendikleri söylenebilir. Bununla birlikte Cemaat sınırları içerisinde devam eden bu grubun çoğunluğu gizli tuttukları, açık öğretim üzerinden

sürdürdükleri modern bir eğitim sürecinin de içerisindeyler. Tarafımıza özellikle “eski hocalar” olarak ifade ettikleri medrese hocalarının tepkilerinden çekindiklerini belirtmektedirler. İsmailağa Cemaati’nin prototipi olarak kabul edilebilecek bu isimlerin grubun varoluşsal meselesi olarak kabul edilebilecek modern eğitime bir şekilde dahil olmaları önemlidir. Cemaatin modernleşme serüveninde bulunduğu yerin tespiti bakımından daha önemli olan ise dahil olunan modern eğitimi meşrulaştırma şekilleri olsa gerektir. Gördükleri eğitimin açık öğretim üzerinden oluşu, halihazırda sohbet gittikleri camide görev alabilme imkanları ve İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet gibi kurumları ıslah fikri meşruiyet kanallarını oluşturmaktadır. Bu kanallar, müntesibi bulundukları grubun ileri gelenleri tarafından Mahmut Ustosmanoğlu’na referansla bugün hâlâ güçlü bir şekilde savunulan modern eğitim sisteminin reddedilme tutumu dışında kalınan alana dair kurulan “amalı” cümleleri oluşturmaktadır. İkinci grup Cemaat ile medreseler veya sohbetler aracılığıyla tanışanlardan oluşmaktadır. Üçüncü grup ise İsmailağa Cemaati içerisinde tanınan ve sevilen bir isim vesilesiyle intisap edenlerden oluşmaktadır. Bu son iki grup ev hanımından medrese hocasına, doktor ve öğretmenlerden psikolog ve spor eğitmenine kadar geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. 23-61 yaş aralığındaki bu grup Cemaat ile mesleklerini icra ettikleri bir dönemde tanışmışlar ve intisapları mesleki hayatlarında herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir. Bununla birlikte bu isimlerin söylemsel olarak kadının eğitim alması ve çalışmasına dair İsmailağa Cemaati’nin ikinci bölümde yer verilen görüşlerini savunduklarını, kendi durumlarının özel olduğuna dair çeşitli gerekçeler sunduklarını belirtmek gerekmektedir. Bu durum “tedirgin modernleşme” olarak tespit edilebilecek sürecin önemli gösterenlerindendir.

Erkek görüşmecilerin Cemaatle tanışma şeklinin büyük oranda hafızlık ve medrese eğitimi vesilesiyle küçük yaşlarda olduğu görülmektedir. Ailelerinin yönlendirmesi ile 12-16 yaş aralığında medrese ile buluşmakta, grup ile muhibban seviyesinde kabul edilebilecek olan ilişki seviyeleri, genel itibarıyla hoca olmaları ile birlikte “dersli” seviyesine yükselmektedir. 39 yaşında vakıf başkanlığı görevini yürüten Ö.H. çocukluğundan beri tanıyıp sevdiği bir abisi vesilesiyle Cemaati tanıdığı, Ali Kalkancı ve Müslüm Gündüz olayları yüzünden oldukça karışık bir

dönemde tereddütler yaşasa da sohbetlere devam ederek grubu tanıdığını, “Bana anamın babamın vermediği eğitimi karşılık beklemeden veren bu insanları” şeklinde ifade ettiği müntesipleri çok sevdiğini ve 20’li yaşlarında “tarikat dersi” aldığını belirtmektedir. 60 yaşındaki doktor D.S. ise Cemaatin ileri gelen hocalarından birini muayene vesilesiyle tanıdığını, pansumana gittiği süre boyunca kendisinden çok etkilendiğini, bu şekilde grubu tanıma sürecinin başladığını ve intisap ettiğini dile getirmektedir. 31 yaşında vakıf başkanlığı görevinde bulunan B.S. ailesinin dini yaşantıdan çok uzak olduğu bir dönemde bireysel olarak İslamî yaşama ilgi duyduğunu bu vesileyle 15-16 yaşlarında iken İsmailağa Cemaatine bağlı bir yaz Kuran kursuna gittiğini, çok etkilendiğini, ailesini de etkilediğini ve nihayet 20-21 yaşlarında tarikat dersi aldığını ifade etmektedir. Erkek görüşmecilerin büyük oranda dini bilgiler öğrenme amacıyla, hafızlık ve medrese eğitimi vesilesiyle intisap süreçlerinin başladığı zikredilmekle birlikte ayırıcı önemi haiz bazı isimlere yer verilmesi gerekmektedir. İsmailağa Cemaati hakkında kamuoyunda genel olarak bilinen hikaye intisap ile birlikte özellikle modern hayatın büyük oranda değişikliğe uğradığı üzerinedir. “Diploma yırtma” ifadesine büyük çoğunluk aşına olsa gerektir. Görüşmecilerden 35 yaşındaki medrese hocası E.Y. ve 48 yaşındaki medrese hocası ve esnaf A.S. oldukça erken yaşlarda intisap etmiştir. İsmailağa Cemaati’ndeki klasik bir profil olarak görülebilecek bu iki ismin açık öğretim üzerinden İlahiyat bitirip akademik kariyer yapmaları ise onları özel kılmaktadır. Akademik görev almaya dair kesin bir kanaatinin olmadığını belirten E.Y.’nin aksine, A.S. görev alma isteğinden bahsetmektedir. İsmailağa Cemaati’nin modern eğitime dair protest tavrının kırılışına dair örneklik oluşturacak bu durumun bir benzeri 27 ve 22 yaşlarındaki üniversite öğrencileri A.M. ve M.O.’da görülmektedir. Çocuk denilebilecek yaşlarda intisap ettiklerini belirten bu iki isim üniversite kariyerleri ile mensubiyetleri arasında bir tenakuz görmemektedirler. Erkek görüşmecilerin de tarikat dersleri noktasında bir devamlılığa ve düzene sahip oldukları görülmektedir. Yalnızca 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. “derslerimi kaçırdığım oluyor” ifadesinde bulunmaktadır.

Gruba intisapta temel ve dahi tek unsurun medreseler olduğu teslim edilmelidir. Bu kurumlar müridlerin içerisinde büyüdükleri, şekillendikleri, sosyalleştikleri bir kimlik edindikleri mekanlardır. Tarihinden bugüne mevzubahis

kurumların bu işlevinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte teslim edilmesi gereken bir diğer husus ise medreselerin geçmişe kıyasla bugün “açık kurum” olarak tavsif edilebileceğidir. Bundan kasıt bünyesinde daha geniş kitlelerde insan tipolojilerini barındırmakta oluşlarıdır. Geçmişte Cemaate ve medreseye giriş şartı olarak bahsi geçen mevzular bugün aynı şiddette dillendirilmemekte, taliplerine alan açılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde görüleceği üzere medrese öğrencisi ihvan veya muhibban medresede eğitim alırken akşam üniversitede derse girebilmektedir. Hafta sonu fotoğraf çekmek için İstanbul’da bir geziye çıkabilmektedir. Devamen yer verilmesi gereken önemli bir husus da yukarıda da görülebileceği üzere Cemaate intisap müridlerin hariçteki modern gündelik yaşamları üzerinde büyük bir etkide bulunmamaktadır. Bu anlamda İsmailağa Cemaati mensuplarının bugün modern hayatı reddetme veya ondan uzaklaşma değil, inandıkları ile uzlaştırma, inandıklarıyla var olabilme gayreti içerisinde oldukları söylenebilir. Kadın görüşmecilerin intisap edişlerine dair anlatımları erkek görüşmecilere kıyasla daha uzun ve daha olağanüstü bir nitelik taşımakta, cemaat ruhunu yansıtan samimi ifadeleri barındırmaktadır. Tarafımıza yapılan dualar ve “Allah’a ulaşan özel bir yol bulmuşsunuz düşünsenize” şeklinde “yolun güzelliklerine” dair heyecan ve sevgi içeren betimlemeler kadın görüşmecilerin mülakatlarından takip edilmektedir. Bu durumda hemcinsleri oluşumuzun etkili olduğu söylenebilecek olmakla birlikte, kadınların duygusal yapılarının gruba aidiyetleri ve bağlılıklarının niteliği ve derecesi üzerindeki belirleyiciliği esas etken olsa gerektir. Bu noktada yer verilmesi gereken bir husus ise “Şeyhin ve yolunun güzelliklerine” dair başvuru anlatım tarzına ihvana dair anlatımlarda rastlanılmamasıdır. İhvan genel olarak ya Cemaatin temel öğretilerine olan sadakati ya da taasssubu üzerinden eleştirilmektedir. Bunların yanında tarafımızca yapılan görüşmeler ve mülakat grubu özelinde teslim edilmesi gereken önemli husus ise tarikata intisap usulü ve tarikat derslerine bağlılık noktasında görülen istikrardır. Bu anlamda grubun tarikat formunu devam ettirdiği söylenebilir.

### 3.2. İbadet Düzeni

Görüşmecilerin tarikat dersleri dışındaki ibadet düzenlerini tespit adına kendilerine farz ibadetleri, beş vakit namazı camide kılma gayretleri, nafil namaz ve oruçları, hac ve umrede bulunma durumları, kadınların camide vakit namazlarında cemaate katılmaları ve Cuma namazı kılmaları ve gün içinde bir saat fazla vakitleri olması halinde nasıl değerlendireceklerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Görüşmeciler farz ibadetlerini yerine getirme noktasında herhangi bir eksiklikleri olmadığını belirtmekle birlikte nafil ibadetler konusunda “sağlık, yoğunluk ve günü programlayamama” hususunda yaşanan sıkıntılar sebebiyle “istedikleri seviyede” olmadığına dair ifadelerde bulunmaktadır. Kadın görüşmeciler, ilgili soruya “elimden geldiğince”, “nafil ibadetlerim üç aylarda artar”, “medresede iken daha düzenliydi” ve “evlendikten ve çocuk olduktan sonra nafil ibadete düzenli vakit ayıramıyorum” gibi cümlelerle cevap vermektedir. Nafil ibadetlerin düzenli yapılamadığı görülmekle birlikte yalnızca 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. Pazartesi-Perşembe oruçlarını hiç kaçırmadığını belirtmektedir. Vakit namazlarını camide kılma noktasında herhangi bir gayretlerinin olmadığını dile getiren kadın görüşmeciler aksine bunu gereksiz ve hatta mahremiyet hususunda sıkıntılı görmektedir. Cami giriş çıkışlarının ayrı olmaması, erkeğin namazına engel olmama, kadınlara ayrılan yerlerin küçük ve bakımsız olması ve “kadının ezan okunduktan sonra evinde kılacağı namazı ile cemaate uymuş kabul edileceği” yönünde gerekçeler sunulmaktadır. Bununla birlikte kadın görüşmecilerin Teravih namazı hususunda hassasiyetlerinin olduğu ve “ellerinden geldiğince” camide kılmaya gayret gösterdikleri görülmektedir. Yalnızca 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. “cami çıkışlarında kadın ve erkeğin birbirine karışması” sebebiyle Teravih namazını dahi evde kıldığını ifade etmektedir. Vakit namazlarında cemaate iştirak hususunda ağırlıklı olarak “Hanımların mescidi evidir”, “Evinde kıldığın zaman da aynı sevaba ulaşıyorsun”, “Kadına evinin en ücra köşesinde namaz kılması tavsiye edilir. Kendine mahrem alanı yatak odasıdır. Yatak odası diye de hep söylenir” ve “Kadının evinde kılması erkeklerinse camide kılması daha faziletli” şeklinde ifade edilen bir tutumu benimseyen kadın görüşmecilerden 49 yaşındaki knesiyolog H.K. “Aslında güzel ama camideki ortamlar güzel değil. Girişler çıkışlar çok kötü. Kadın bölümleri

kötü. İnsanlar beş vakit namaza gitmiş olsa en azından evde vaktinde kılmamış olduğu namazı olmaz ve beş vakit Rabbiyle randevulaşmış olur. Güzel bir şey bu ama bizim insanlar tarafından hoş karşılanmıyor” ve 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. ise “Kafamı şu açılardan karıştıran bir durum var: Kadınlar eğer “evlerinizde oturun cahiller gibi açılıp saçılmayın” burada evlerinizde vakarınızla oturunuz emri var. Bu emre Çarşamba pazarına gitmeme konusunda da uysalar keşke. Cuma namazına da isterlerse katılabilirler” şeklinde cevap vermektedir. Kadınların Cuma namazlarına katılımına K.Ö. “isterlerse katılabilirler” şeklinde yaklaşıp da diğer kadın görüşmeciler yukarıda zikredilen gerekçelerle olumlu bakmamaktadır. Son tahlilde kadın görüşmeciler camilere dini sohbetler, dışarıda işleri olduğu sırada vakit namazlarını kaçırmama ve ziyaret maksadıyla gitmektedir denilebilir. Hac ve umrede bulunma durumlarının maddi durumları ile orantılı olduğu belirtilmelidir. Kadın görüşmecilerin hepsi umrede bulunduklarını, maddi şartları iyi olanlar ise birden fazla gittiklerini ifade etmektedir. Görüşmeciler gün içinde bir saat fazla vakitleri olması halinde meşgul olacakları faaliyetler hususunda “Kuran okurdum”, “tarikat dersime ayırırdım”, “zikir çekerdim” şeklinde maddeler zikretmekle beraber, 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. “El işi yaparım”, 47 yaşındaki medrese hocası S.Y. “Uyurum”, 23 yaşındaki medrese öğrencisi Ö.B. “Ben sanata düşkünüm. Hafta sonları hat dersine gidiyorum. Hat yaparım yine”, 49 yaşındaki knesiyolog H.K. “Kitap okuyabilirim, yüzebilirim, yürüyebilirim, masaja gidebilirim, boğaz turu yapabilirim”, 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. “Tarikat derslerimi sabah namazının hemen arkasına yapıp bitirmiş oluyorum. Bu ara romana taktım. Türk klasiklerini bitirdim. Dünya klasiklerini okuyorum. Roman okurum bu sebeple” ve 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. “Dini kökenli roman okurum” şeklinde cevap vermektedir.

Farz namazları camide cemaatle kılmalarına yönelik soruya erkek görüşmecilerden 39 yaşında vakıf başkanı Ö.H., 61 yaşındaki emekli imam E.İ., 31 yaşında vakıf başkan yardımcısı B.S., 50 yaşında editör Ö.A. ve 61 yaşındaki genel yayın yönetmeni U.S. “beş vakit namazımı camide cemaatle kılarım” şeklinde cevap vermekte, 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. “beş vakit namazı camide kılama hususunda başarılı değilim” ifadesinde bulunmaktadır. Yapılan görüşmeler erkeklerin cemaate iştirak hususunda büyük gayret sarf ettiklerini göstermekte,

sağlık, iş yoğunluğu gibi sebeplerle katılamayan görüşmeciler ise mazeretlerini üzümlerle belirtmektedir. Nafile oruca dair soruya 31 yaşındaki vakıf başkanı B.S. “Pazartesi-Perşembe oruçlarını kaçırmam. Midemde ne zaman rahatsızlık hissetsem yine oruç tutarım” ve 60 yaşındaki doktor D.S. “Pazartesi- Perşembe oruçlarını bütün sene tutarım” şeklinde kesin cevaplar verirken, diğer erkek görüşmeciler, nafile namaz ve orucu birlikte değerlendirerek, “elden geldiğince nafile ibadette bulunmaya çalışıyorum” şeklinde cevap vermekte, sağlık ve iş yoğunluğu gibi gerekçelerle açıklamada bulunmaktadır. Hac, kadın görüşmecilerde olduğu üzere, maddi duruma göre değişkenlik göstermektedir. Görüşmecilerden yalnızca 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. hacda da umrede de bulunmadığını belirtmektedir. Diğer görüşmecilerin ise bir kere de olsa umrede bulundukları görülmektedir. Kadınların camide cemaate katılmaları ise erkek görüşmeciler tarafından “Onların evlerinin en ücra köşelerinde kılmaları evlerinin daha serbest alanında kılmasından faziletlidir”, “İlk dönem olmuş ama sonradan kaldırılmış. Buhari’de “Aişe annemizin Allah Resülü eğer bugünkü durumu görseydi haram kılardı” dediği geçiyor”, “Hadis açık. Erkeklerin safının en iyisi imamın arkası olanı, en kötüsü de kadınlara yakın olanı. Kadınların en kötüsü de erkeklere yakın olanı. Kadınların en hayırlı namazı evinde en ücra köşede kıldığıdır” şeklindeki hadisler üzerinde cevaplanmaktadır. Kadınların Cuma namazına katılmalarına dair ise “Cuma namazında camiler kalabalık. Kadınlara bu namaz farz değil. Israr etmemeliler” şeklinde görüş belirtilmektedir. 35 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.Y. ise “‘Allah’ın kullarını camiden engellemeyin’ şeklinde sahih hadis var. Kadın camiye gitmediği zaman AVM’ye gidecek. Kadına kesinlikle camide aktivite olması lazım. Bununla birlikte camiler uygun değil. Ben kendi eşim için isterim. Bulunduğumuz semtteki camilerde imkanlar güzel değil. Fatih’te olsam Fatih Camii’nde Teravih kılmasını isterim mesela. İstanbul’da nüfus kalabalık olduğu için Cuma namazı olmaz ama başka illerde olsa Cuma namazı da olur. Cuma namazına da Bayram namazına da katılmalılar. Sahabe döneminde örnekleri var çünkü” ifadelerinde bulunmaktadır. Gün içinde bir saat fazla vakitleri olması halinde yapmak isteyebilecekleri faaliyetler hususunda 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M., 48 yaşındaki akademisyen ve medrese hocası A.S. ve 35 yaşındaki akademisyen ve medrese hocası E.Y. “akademik çalışmalarına vakit ayırırdım” ; 38 yaşındaki Diyanet görevlisi S.D., 48

yaşındaki mütercim O.O., 31 yaşındaki vakıf başkanı B.S. ve 61 yaşındaki genel yayın yönetmeni U.S. “Bütün vaktimi okumaya ve ilme ayırırdım”; 22 yaşındaki üniversite öğrencisi M.O. “Youtube kanalım için hazırlık yapardım” şeklinde cevap verirken, diğer görüşmeciler “Hafızlığımı sağlamlaştırmaya çalışırdım”, “Kuran okurdum”, “Kaza borçlarımı ödemeye çalışırdım” ve “Arkadaş sohbetlerinde bulunmaya çalışırdım” olarak cevaplamaktadır.

Farz ibadetleri yerine getirme konusunda ne kadın ne de erkek görüşmeciler yaşadıkları herhangi bir sıkıntıdan bahsetmemektedirler. Bununla beraber dini daha yoğun yaşama adına bir araya gelmiş bir topluluk olarak nafile ibadetler ayırıcı önemi haizdir. Yer verilmesi gereken önemli bir diğer husus ise ibadetler ve tarikat dersi hususunda yaş ve eğitim üzerinden bir değerlendirmeye gidilemeyecek olduğudur. İlk planda ileri yaşlarda bir müntesibin tarikat dersi ve nafile ibadetler bakımından daha aktif olabileceği düşünülebilir. Tarikat dersi hususunda katılımcıları istikrar üzerine bir ortak paydada birleştirmek mümkündür. Nafile ibadetlere oldukça büyük yer ayıran bir grubun müridi olarak görüşmeciler kendi performanslarından memnuniyet ile bahsetmemekle birlikte yaş olarak daha genç sayılabilecek isimlerin istikrar ile devam ettikleri nafile ibadetleri vardır. Gerek kadın gerek erkek görüşmeciler nafile ibadetler hususunda “istenilen seviyede olmadığı” şeklinde ortak kanaat belirtirlerken bunun gerekçeleri arasında yoğunluk ve günün programlanamaması da yer almaktadır. Kadın görüşmecilerin konuyla ilgili medresedeki dönemlerini memnuniyet ifadeleriyle hatırlattıkları, evlilik, çocuk ve gündelik yaşam koşullarının ibadet hayatlarına, tabiri caizse, “olumsuz etkilerinden” bahsettikleri de akılda tutulacak olursa görüşmecilerin mensubu bulundukları grubun çizdiği günlük programa uymada sıkıntı yaşadıkları söylenebilir.<sup>717</sup> Bununla birlikte dikkat çeken husus İslami usullere riayet edilerek gerçekleştirilen gündelik faaliyetleri ibadet olarak değerlendiren bir söyleme başvurmamalarıdır. Kadının eşinin hizmetinde bulunması, çocuğunu yetiştirmesi, evi ve ailesi ile ilgilenmesi halinde ibadet sevabı alacağı yönündeki geleneksel söylemin İsmailağa Cemaati’nde karşılığı bulunmamaktadır. Bununla kastedilen müntesiplerin bu şekilde

---

<sup>717</sup> Bkz. Ali Kara, *İsmailağa’da Bir Gün: Bir İhvanın 24 Saati*, İstanbul: Uhud Yayınları, 2016.

düşünmedikleri/inanmadıkları değil, ne Ustaosmanoğlu'nun söylemlerinde, ne gerçekleştirilen mülakatlarda ne de tarafımızca katılınan sohbetlerde böyle bir dil ile karşılaşmadığıdır. Aksine kadınlar nafîle ibadetlere ve medrese faaliyetlerine yönlendirilmekte, Ustaosmanoğlu ilmi/medrese faaliyetleri her türlü ev işinden değerli gördüğüne yönelik beyanlarda bulunmakta ve hatta aile büyüklerinden kadınlara ev işlerinde destek olmaları noktasında yönlendirmelerde bulunmaktadır. Buna karşın nafîle namaz ve oruç hususuna görüşmecilerin ifadesiyle “elden geldiğince” özen gösterilmekte, özellikle belirli sayılar halinde çekilen zikirler büyük önem arz etmektedir. Gerek sosyal medya hesaplarında gerekse grup içinde dolaşıma sokulan mesajlarda, kaynak belirtilmeden, belirli sayıdaki zikirler ile güncel belirli hedefler üzerine dua zincirleri oluşturulmaya çalışılırken, “cennet ehli olmak” “cehennem ateşinden kurtulmak” gibi motivasyonlar da belirlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer verildiği üzere din dillerindeki korkutucu üslup bunun sebepleri arasında gösterilebilir. Burada eklenmesi gereken bir husus ise İsmailağa Cemaati'nin ibadetler, zikir ve savundukları değer ve görüşleri yayma noktasında sosyal medya üzerinden iyi organize olabilen bir grup olarak tespit edilebileceğidir. Grubun modern hayata intibakı noktasında geçmişine nazaran geldiği noktayı gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Kadının camide cemaat ile namaz kılma hususu ise gereksiz görülmekte ve hatta erkeğin ibadetinin sıhhati bakımından kadının camiden uzak durması yönünde görüş belirtilmektedir. Mahremiyet/haremlik selamlık mevzuu üzerinden meseleyi değerlendiren görüşmeciler, günümüzde özellikle Ramazan ayında sıkça gündeme gelen kadınların camide bulunma koşullarının iyileştirilmesi tartışmasında geleneksel çizgide yer almaktadırlar. Grup tarafından kadınların camiden uzak tutulmasına dair geliştirilen argümanlar, ailenin ve toplumun muhafazasını kadının örtünmesinde/gizlenmesinde gören anlayışın mütemmim cüzleri olarak görülmelidir. Bir diğer ifadeyle mesele kadın üzerinden okunmakta, erkeğin ibadet hayatının konforu üzerinden değerlendirilmektedir. Önemli olan ise kadın görüşmecilerin de aynı referanslara aynı şiddette başvurdıklarıdır. Kadın görüşmecilerden 49 yaşındaki knesiyolog H.K., 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. ve erkek görüşmecilerden 35 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.Y.'nin konuya dair getirdikleri yorum

İsmailağa Cemaati için oldukça yeni ve nadirattan kabul edilecek cinstendir. E.Y.'nin konuyla ilgili “Kadın camiye gitmediği zaman AVM’ye gidecek. Kadına kesinlikle camide aktivite olması lazım” şeklinde kullandığı ifadeler ilk bakışta İsmailağa Cemaati’nin kadının camiden uzak tutulması gerektiğine dair genel kabul edilebilecek kanaatinin dışında gibi gözükse de, kadının hayatını erkeğin programlaması, kendi başına bırakıldığında mâlâyânî kabilinden işlerle meşgul olabileceği yönünde imaları barındırmaktadır. Bu anlamda kadına dair klasik görüşün çerçevesi içerisine alınabilir. Yapılan gözlemler ve görüşmeler neticesinde tarikat derslerine özen gösterildiği, bununla birlikte müntesiplerine günlük programlar çıkarabilecek derecede nafie ibadetlerin altını kuvvetli bir şekilde çizen İsmailağa Cemaati müntesiplerinin konuyla ilgili soruya grup dışından herhangi bir mütedeyyinin verebileceği “elimden geldiğince” şeklinde verdiği cevap ve yoğunluklardan ötürü gerekli vaktin ayırlamadığına yönelik yapılan açıklama önemlidir. “Günü programlayamama ve yoğunluk” şeklinde sunulan gerekçe grubun müntesiplerinin modern gündelik yaşama dahiliyetleri ile ilgili fikir verebilir. Bu noktada “bir saat fazladan vakitleri olması halinde nasıl değerlendirecekleri” şeklinde yöneltilen soru önem kazanmaktadır. Kadın görüşmecilerin yarısı dini alan dışından kabul edilebilecek aktiviteler ile cevap verirken erkek görüşmeciler dördünün “okuma ve ilim” şeklinde verdiği cevap dışında akademik çalışmaları ve sosyal medya yönetimlerinden bahsetmektedir. Ezcümle yayınlarının ve haklarındaki yaygın kanaatin aksine İsmailağa Cemaati sınırları belirlenmiş İslami bir gettoda ibadet üzerine bir hayat sürmemekte, modern gündelik yaşamın çeşitli alanlarında bulunmaktadırlar.

### **3.3. Modernleşmeye Bakış**

İsmailağa Cemaati’nin modern hayat tarzına karşı köklü bir karşı duruş ile karakterize olduğu tespit edilmelidir. Gündelik hayattan siyasete kadar modern dünyanın hiçbir sahasına dahil ve aktif olmama üzerine bir felsefeyi benimseyen grubun üyelerinin gerek kılık kıyafetleri gerekse benimsedikleri hayat modelinin şeriatın, sünnetin, Osmanlı’nın ve geleneğin gösterenleri olduğu ortaya konmalıdır. İkinci bölümden takip edilebileceği üzere grubun kaynakları bu denkleme işaret

etmektedir. Modernleşmeye dair İsmailağa Cemaati tarafından ortaya konan mevzubahis denklem “Osmanlı” ve “kafire muhalefet” vurgusunu bünyesinde barındırmaktadır. Buna göre modern olandan uzak durmak kafirden uzak durmak, onun “dayattığı” hayat modelinden uzak durmak anlamına gelmektedir. Bunun yanında müntesiplerin modernleşmeye bakışı/modernleşmenin ne olduğuna dair getirdikleri açıklama, bağlı bulundukları grubun modern hayata intibak derecelerini ortaya koyacak önemli bir analiz noktasını oluşturmaktadır.

İlk planda teslim edilmesi gereken husus kendileri ile görüşme yapılan hiçbir müntesibin modernleşmeye dair direkt olumsuz bir tanım/yorum getirmemesi olmalıdır. Müspet ve menfî modernleşme şeklinde bir ayrıma başvurma ihtiyacı hissettikleri ve müspet modernleşme ile teknolojiyi kastettikleri belirtilmelidir. Cemaatin önde gelen isimlerinden 64 yaşında bir kadın medrese hocası S.H. “İslam sınırları içerisinde günümüz şartları içerisinde olmamız gerekiyor. İslam sınırları içerisinde modernleşme olabilir. Kılık kıyafette, oturup kalkmada, yaşam tarzında, eşyada her şey İslam sınırları içerisinde olduğu zaman modern olabilir” ifadelerinde bulunmaktadır. Altmış yaşında psikolog P.A. “Efendi Babam Avrupalılara kıl kadar benzemeyin” şeklinde müridinin cümlesini hatırlatmakla birlikte İslam dininin çok modern ve çok güzel esnetilebilen bir din olduğuna yer vermekte ve bugün modernleşmenin de yozlaştığından sitem etmektedir. Kırk dokuz yaşında knesiyolog H.K. ise yine Mahmut Ustaosmanoğlu’ndan referans vermekte, Efendi Hazretlerinin yatak odası alma noktasında izin isteyen bir müridine “Kafanızı meşgul ediyorsa alın” dediğini aktarmaktadır. Kırk yaşındaki spor eğitmeni E.C. ise modernleşmeye dair “Aslında bana göre modernleşme genel anlamda anlaşıldığı gibi değil. Bana göre modernlik teknolojide ilerlemek, örfünü adetini şuurunu kaybetmeden ilerlemektir” şeklinde bir izah getirmektedir. Kırk bir yaşında maddi bakımdan ileri seviyede medrese hocası A.T. ise bugün kendine modern diyenlerin kesinlikle modern olmadıklarını, kesinlikle dindar olmadıklarını aksine çok yoz ve cahil olduklarını ifade etmekte aslını inkar etmeden modernleşilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Otuz sekiz yaşında bir ev hanımı olan Z. D. ise hiçbir şerhe ihtiyaç duymadan “dışarıdaki modern hayatın iyi bir şey olduğunu” belirttikten sonra modernleşme dendiğinde aklına teknolojinin geldiğini kaydetmektedir. Bunların

yanında elli sekiz yaşında bir doktor hanım D. N.'nin modernleşmeyi hiçbir şarta bağlamadan, 1400 sene öncesinden uzaklaşma anlamına geldiği için olumsuz bir şekilde değerlendirmesi önemli bir noktadır.

Erkeklerde de menfi ve müspet modernleşme ayrımı gözlemlenmiş ve modernleşme denildiğinde yine ilk planda teknolojiye işaret edilmiştir. Altmış bir yaşında esnaf ve genel yayın yönetmeni olan U.S. ilgili soruya İsmailağa Cemaati'nin sosyal hayata eskiye nazaran biraz daha intibak ettiğini ifade etmekle birlikte esasında bu durumun ülkedeki bütün Müslümanlar için geçerli olduğunu da eklemektedir. Kültür ve teknolojinin birbirinden ayıramayacağını, bununla birlikte bu teknolojiden kaçılamayacağını, cemaatlerin mukavemet geliştirmede yetersiz kaldıklarını ifade etmekte ve bunun sebebi olarak da Doğu ile Batı'yı aynı anda tanınmayışı, kuru bir taklitten öteye gidilemeyişi göstermektedir. Salih Mirzabeyoğlu'nun "İçinde bulunduğu sistemin şuur süzgecinden geçerek o sisteme mukavemet ve muhalefet edemeyiz" sözüne atıf yapan U.S. ülkemizdeki modern eğitim sisteminin dine olan mesafesinden şikayet etmekte ve bu eğitimden geçmiş bir insanın İslam'ı savunamayacağını ileri sürmektedir. Kuran, Sünnet ve Ehli Sünnet itikadı üzerine bir dünya görüşü süzgecinden geçilmesi gerektiğini belirtmekle birlikte bu görüşün İsmailağa Cemaati de dahil olmak üzere hiçbir parti ve cemaatte olmadığına yer vermektedir. 38 yaşında Diyanet görevlisi S.D. ise modernleşmeyi dini ve kültürel/ahlakî olmak üzere ikiye ayırmakta ve Türkiye'de çok derinden yaşandığını iddia ettiği kültürel/ ahlakî modernleşmeye işaret etmekte ve bu minvalde modernleşmeyi "köklerimizden, asıllarımızdan, geleneğimizden kopmak" olarak tespit etmekte ve kuru bir taklit olarak nitelemektedir. Devlet eliyle olan modernleşmenin bu ülkede ağır yaşandığını ifade eden S.D., bu noktada söz konusu modernleşme şeklinin insanlarda yarattığı tahribat noktasında İsmailağa Cemaati'nin önemine dikkat çekmektedir. Grubun modernleşmeye, modernizmin göbeğinde, metropolde direnebildiğini, her türlü yok sayma ve inkar politikalarına rağmen varlık gösterdiğini bu haliyle devrim niteliğinde bir görev ifa ettiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte bu görevini "devletin boş bıraktığı" mecralarda yaptığını eklemekte, "devletin müdahale ettiği alanlarda bir şey yapılamayacağı"nın altını çizmekte ve "Biz geleneklerimizi koruyarak da çağ atlayabilirdik. Bunlardan taviz vererek ne

yapmış olduk? Dünyada teknoloji bakımından en iyi biz miyiz? Din terakkiye mani dediler, bugün de fatura dine kesiliyor hep. Özellikle dini alandaki modernleşmeye karşıyız. Müslüman Müslüman olacak, başka bir kalıba girmeden dinini yaşayacak” ifadelerinde bulunmaktadır.

İsmailağa Cemaati çatısı altındaki bir vakfın başkanlığını yürüten otuz yedi yaşındaki Ö.H. modernleşmeyi “gelişme” üzerinden okumakta, bir Müslümanın inancının değişmez olan hükümlerinden taviz vermeden hep gelişmeden taraf olması gerektiğini ifade etmekte ve modernleşmeden anlaşılması gerekeni “Kuran ve Peygamber sünneti ile birlikte gelişmek” şeklinde formulize etmektedir. Üniversite öğrencisi yirmi iki yaşındaki M.O. modernleşmedeki problemleri tarafın Avrupa/Batı’nın bütünüyle taklidi bir şekilde örnek alınması olduğunu belirtmekte, bu şekilde olmadığı sürece modernleşmenin esasında kötü bir şey olmadığını dile getirmektedir. İlahiyat mezunu bir medrese hocası olan otuz üç yaşındaki E.Y.’nin modernleşmeye dair tam bir tahayyülünün olmadığı gözlenmekle birlikte, kapitalizme yaptığı olumlu vurgu dikkat çekmektedir. Modernleşmeyi kapitalizm üzerinden değerlendirmekte, kapitalizmi ise bolluk üzerinden, siyasi darbelerin engellenmesi ve Müslümanların özgürlüğü üzerinden okumaktadır. Fıkıhçı ve mütercim kırk sekiz yaşındaki O.O. modernizm kavramıyla tanıştığında otuz dört yaşında olduğunu, bu kavram üzerine çok kafa yordüğünü ve nihayetinde emperyalizmden liberalizme kendisini düşmanı olarak tanımlayabileceği yetmiş-seksen maddenin hepsinin çatı kavramının modernizm olduğunu tespit ettiğini ve bunun üzerine çokça okuma yaptığını dile getirmektedir. Moderniteyi Yusuf Kaplan’a atıfla “tamamen sistemden çıkış”, “varoluş anlayışından kaçış” olarak tanımlamakta ve Kuranî ifadeyle tam karşılığının “Hevasını ilah edineni gördün mü?” ayeti olduğunu belirtmektedir. Müslümanların muhatap olduğu esas düşmanın modernizm olduğunu dile getiren O.O. teknolojiye olan ihtiyacı kabul etmekle birlikte, “modernitenin teknolojinin atına bindiğini ve onu azgınlıktırdığını” ileri sürmektedir. Tekniğin eskiden de olduğunu, fakat daha yavaş ve tutarlı geliştiğinin, tekniğin hayatın getirdiği bir şey olmakla birlikte çok dikkatli olunması gerektiğinin altını çizmektedir. Kırk dört yaşında esnaf S.F. de teknik ve kültürel modernleşme ayrımını yapmakla birlikte tekniğin kültür ile birlikte geldiğini, bu sebeple

Müslümanların aldıkları tekniği kendilerine mâl etmeleri, teknolojinin üretim noktasında Müslümanların mutlaka olması ve yetersiz geldiği noktada “Hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa onu almalıdır” hadisi mucibince hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Vakıf başkan yardımcılığı yapan otuz bir yaşındaki B.S. modernleşmenin, bir yaşam tarzı, dünyanın imkanlarından faydalanma, zamandan tasarruf etmeyi sağlayan bir imkanlar bütünü olarak kabul edildiği noktada tercih edileceğini belirtmekte ve Cemaatin bu konudaki tutumu hakkında şu ifadelerle yer vermektedir:

“Cemaatimizin bu konuda tutum değişikliğine gittiği söylenebilir. Ben on-on beş senedir bizzat yakinen takipteyim. Ondan önceki dönemi de müritlerden dikkatle dinledim. Ben süreci şu şekilde değerlendiriyorum. Teknolojiye ve modern hayata karşı duruş tamamen üstadımızın beyanları ile olmuştur. O dönemde tabi daha çok yasaklar var ve bu ölçüde de muhafazakarlık vardı. Bugün biraz daha açılmalar var. Ama bu durum ülkemizin o günkü durumu ile ilgili diye düşünüyorum. Mesela Cübbeli Hocanın Teke Tek gibi televizyon programlarına çıkmasıyla bize karşı algının değiştiği söylenebilir. İnsanlar bizim mağaradan çıkmış insanlar gibi olmadığımızı gördüler. Güldüğümüz, neşeli insanlar olduğumuz bilindi böylelikle. İnsanların daha evvel daha fazla ön yargıları vardı bize karşı. Bu ön yargılar sebebiyle anlaşılamayacağımız için izin verilmiyordu. Biz bu duruma Efendi Hazretlerinin kerameti diyoruz. O zaman ses kayıtları vermemiş, sohbetleri kayıt altına aldırılmamış, mikrofon dahi kullanmamış. Neden? Çünkü bunlar kaydedilip, zapt edilip kırılarak servis edilebilir. Hele o zamanki medya malum. Hikmete binaen şeklinde değerlendiriyorum ben bu mesafeyi. Bugün ama daha rahatız çünkü kendimizi ifade edebileceğimiz mecralarımız var. Modern teknolojiye karşı tutumun bağnazlık ile ilgisi yok. Aynı şeyh efendi bugün bunlara müsaade ediyor.”

Yukarıdaki tablodan çıkarılacak ilk husus, grubun erkek müntesiplerinin “modernleşme”ye dair verdikleri cevapların daha sofistike olduğudur. Yer verilmesi gereken bir diğer husus ise İsmailağa Cemaati öğretisinde, modern, kâfir ve Avrupa söylemleri birbirini gerektirdiği ve tamamlayıcısı olduğu gibi, bunun karşısında konumlandırılan din, İslam, şeriat, Ehli Sünnet, tarikat ve Osmanlı söylemleri de birbirinin tamamlayıcısı olduğudur. “Modernizme kafa tutmuş, Osmanlı’nın bıraktığı yerden işi devam ettirmiş”, “Şeriatla yönetilmiş Türk devleti”, “Allah’ın lütfu ve keremiyle altı yüz sene hükmetmiş devlet” şeklinde tanımlanan Osmanlı’ya dair 40 yaşında bir öğretmen kadın Ö.A., Osmanlı’ya aşkla baktığını, Osmanlı dendiğinde kalbinin ayrı çarptığını ve biri Peygamber Efendimiz diğeri Osmanlı olmak üzere iki dönemde yaşamayı çok istediğini ifade etmektedir. Kırk iki yaşında spor eğitmeni E.C. ise “Gerçek İslam’ı yaşayan devlet” olarak tanımladığı Osmanlı’nın adı anıldığında huzur bulduğunu ifade etmektedir. Bu noktada elli üç yaşında doktor

D.N. grubu “buram buram Osmanlı kokan bir cemaat” olarak tanımlaması da dikkate değerdir. Bunların yanında yalnızca, 30 yaşında ev hanımı Ş.Y., İsmailağa Cemaati’nin Osmanlı sempatisinden haberi olmadığını, kendisinin asıl önemsedığı dönemin sahabe dönemi olduğu ve yaptığı tarih okumaları neticesinde Osmanlı padişahlarının her yönünün çok da takdir edilesi olmadığını gördüğünü aktarmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir nokta var ki o da, Osmanlı’ya dair güçlü sempatilerine rağmen, erkek müntesiplerin kadınlar kadar “duygusal” ifadelerde bulunmadıklarıdır. Üniversite öğrencisi 25 yaşındaki A.M. Osmanlı’nın Cemaat nazarında mükemmeli temsil eden, şeriatın çok iyi yaşandığı bir devlet anlamına geldiğini ve grupta tarih bilgilerinin temel referansının ağırlıklı olarak Kadir Mısırlıoğlu ve Yavuz Bahadır olduğunu ileri sürmektedir. Bir padişahın içki içip içmediği veya masonluğu olup olmadığı şeklindeki tartışmaların grubun müntesipleri ile yapılamayacağını ifade etmektedir. Teknik anlamında başarısını inkar edemedikleri Avrupa’nın, bugünkü teknolojinin tohumlarını Osmanlı’dan aldığını ve bugün çalışmayı terk eden, İslam’dan uzaklaşan torunlarına sattığını iddia edenler olmuştur. Avrupa’ya gzmeye gitmeyi tercih etmeyeceğini söyleyenlerin yanında gitse bile orada huzursuz olduklarını, oralarda Osmanlı’nın izlerini aradıklarının ifade eden müntesipler olmuştur. Ezcümle İsmailağa Cemaati düşünce sisteminde modern/modernleşme/modernizm büyük öteki olarak konumlandırılmakta, Müslümanın temel düşmanı olarak kabul edilmekte, bu minvalde beraberinde Batı ve Avrupa söylemlerini de kapsamakta ve fakat bir dönem olabildiğince kaçındıkları modern teknik ve modern yaşama dair yukarıda verilmeye çalışılan çizdikleri tablonun ideal noktası, 60 yaşında bir erkek doktor D.S.’nin ifadeleriyle “Hem Müslüman bulmalı bu nimetleri hem de Müslümanca kullanmanın yolunu göstermeli” şeklinde tespit edilebilir. Cemaatin ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler, İsmailağa Cemaati’nin kendisini İslamî ilimlere hasrettiğine ve dünyaya dair bir iddialarının olmadığına yönelik bir kanaatin oluşmasına sebep olmuştur. Fakat, müntesipler ile yapılan görüşmeler grubun bugünkü tutumunun “Müslüman kalarak modernleşmek” şeklinde bir tespiti yakın olduğunu göstermektedir. Buradaki modernleşmenin içeriğinin, yine müridler tarafından yapılan ayrımla “teknik modernleşme/müspet modernleşme” olduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Tekniğin kültürü beraberinde getirip getirmeyeceğine

yönelik müntesiplerin kesin bir kanaatini tespit etmek mümkün görünmemektedir. İlerleyen başlıklarda da desteklenecek olan bu tespit, İsmailağa Cemaati’ni bugün modern hayata karşı, diğer Nakşi cemaatlerin “Modern hayata bir tür uyum ve daha doğrusu bu çerçevede ona İslami Sufi değer ve ideallere göre bir ruh ve anlam yükleme” şeklinde tespit edilebilecek ideale yaklaştırdığı söylenebilir.

### 3.4. Teknolojiye Bakış

“Teknolojik araçlar sayesinde kaç kişiye daha ulaşabilirim düşüncesiyle zihni meşgul olan bir din adamı asıl önemli soruyu es geçecektir: Yeni bir teknolojik araç, din, kilise ve hatta Tanrı kavramıyla kastettiğimiz şeyleri hangi anlamda değişikliğe uğratacaktır?”<sup>718</sup>

Postman’ın yukarıda dikkat çektiği husus ve sorduğu soru teknik gelişmelerin, modernleşme/sekülerleşme süreci içerisindeki ağırlığını ortaya koymakla birlikte dinin nüfuz alanına etkisine de dikkat çekmektedir. Modernleşme üzerine yapılan tartışmalarda sıkça bahsi geçen mesele modern bilimin ve tekniğin Tanrının alanını ne ölçüde daralttığı üzerinedir. Sekülerleşmenin asıl tetikleyicisinin teknik gelişmeler olduğu hususu da literatürde kuvvetle savunulan hususlardandır. Postman tarafından “aletlerin geleneğin ve dinin hakimiyetine saldırması”<sup>719</sup> şeklinde ifade edilen teknoloji ve din arasındaki ilişki, “bilimsel gelişmelerin sebep olduğu yeni yaşam koşullarında dine ve diğer doğa üstü anlatılara daha az ihtiyaç duyulması” şeklinde tespit edilebilir. Modern dönemle birlikte özellikle doğaya ve tıbbı bakışta “bireylerin doğa olaylarını sebep sonuç ilişkisi içinde algılamaları ve toplumsal davranışlarına yön veren düşüncelerin doğaüstücülükten arınması”<sup>720</sup> olarak tanımlanabilecek rasyonel düşünce, dinî izahların yerini almaktadır. Bu minvalde burada İsmailağa Cemaati müntesiplerinin teknolojiye dair bakış açıları, teknik gelişmeleri ne ölçüde takip ettikleri ve bu doğrultuda doğa olaylarına ve modern tıbbı bakışlarında din ve rasyonel bilinç arasında hangi noktada durdukları tespit edilmeye çalışılacaktır.

<sup>718</sup> Neil Postman, *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, 2. bs., İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004, s. 30.

<sup>719</sup> Neil Postman, *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*, s. 40.

<sup>720</sup> Ken Morrison, *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*, London: Sage Publications, 1995, s. 45.

Teknik gelişmenin üretim kısmının modern eğitim sisteminden geçmesi sebebiyle, kendisini bu noktada görmeyen İsmailağa Cemaatinin teknolojiye karşı yaklaşımı beraberinde getirdiği ideolojiye dikkat kesilme şartıyla müspettir. Grubun ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerde, Müslümanların teknolojinin üretici kısmında olup olması hususu hakkında, hizmetin halka halka olduğu, başkasının halkasında hizmet edilemeyeceği, okulda geçen sürenin İslam’a uygun olmadığı ve İslam’ın ihtiyacının toplumun ihtiyacından fazla olduğu şeklinde izahlar yapılmıştır. Ustaosmanoğlu’nun “Millet cehalete düştü. Medreseye, tekkeye dönmek lazım. Kim beğenmezse beğenmesin. Allah’ın cenneti cehennemi var, biz O’nun işine karışmayız. Allah bu tembellikten ve cehaletten bu milleti muhafaza eylesin”<sup>721</sup> şeklindeki ifadeleri de grubun kendisini nerede konumlandığı hususunda fikir vermektedir.

Yirmi üç yaşında, aynı zamanda açık öğretim İlahiyat okuyan, bir kadın medrese öğrencisi Ö.B. Müslümanların ilmi anlamda çok çabalaması, kendi hayat görüşleri üzerine kurulu bir dünya ile kafirlerin karşısına çıkılması gerektiğini ve fakat Müslümanların bu alanı ihmal ettiğini ifade etmektedir. Teknoloji ile arasının iyi olduğunu, takip ettiğini ve ihtiyacı olan şeylerin iyisini almaya çalıştığını ve evlerinde de detaylı denilecek ölçüde elektronik alete yer verdiklerini belirtmektedir. Doğal afetlere dair rasyonel bir izahta bulunmamakta, Allah’ın uyarısı olarak değerlendirmekte ve dünya üzerinde günahlar arttıkça bu afetlerin artacağını dile getirmektedir. Elli dokuz yaşındaki psikolog P.A. teknolojiyi işi gereği takip ettiğini, ihtiyacı olduğu ölçüde kullandığı ve önemseydiğini dile getirmekle birlikte modern tıbbı inanmadığını, “kafirlerin bu ilmi Müslümanlardan aldıktan sonra silah olarak kullandığını” ifade etmektedir. Annesinin hastanede yaşadığı olumsuz bir tecrübeyi de aktaran P.A., annesinin kendisine sık sık “Efendi Babam bu gece geldi beni ameliyat etti” dediğini ve bunun üzerine bütün tetkiklerinin temiz çıktığını belirtmektedir. Modern tıbbı karşı bakışını aktarırken değindiği tüp bebek hususunun da oldukça tehlikeli olduğunu, güvenilmemesi gerektiğini ileri sürmekte ve “bebeği Allah verecekse verecektir peşine düşmeye gerek yok” şeklinde bir izah

---

<sup>721</sup> Mahmut Ustaosmanoğlu, *Hikmetli Sözler*, s. 45.

getirmektedir. Doğal afetleri Allah'ın uyarısı olarak değerlendirdiği, bu minvalde koronanın Allah'ın şefkat tokadı olduğunu ifade etmesinin hemen ardından fitratın bozulması, genetikle oynanması, G.D.O'lu ürünler ve kadın erkek rollerinin değişmesi gibi sebeplerle Allah'ın ceza vereceğini savunmakta ve İstanbul Sözleşmesinin ardından olan depremleri bir uyarı olarak değerlendirmektedir. Kırk dokuz yaşında knesiyolog hanım H.K. doğal afetleri, “dağların delinmesi, denizlerin doldurulması ve yer altından maden çıkarılması” gibi dünyanın dengesinin bozulması ile sonuçlanan insanî faaliyetlerin karşılığı olarak Allah'ın bir cezası olduğunu ileri sürmektedir. Teknolojik gelişmeleri takip ettiğini, uzay bilimlerine ayrı merakı olduğunu ve bu bağlamda sosyal medyada uzman kişileri takip ettiğini belirten otuz yaşında ev hanımı Ş.Y., modern tıbbı güvenmediğini dile getirmektedir. Misalen bebeği olmayan bir çiftte en son vereceği tavsiyenin modern tıp olduğunu, evvela 500 Yasin Suresi, ve Salat-ı Tefriciye duası okuması gerektiğini söyleyeceğini ifade etmekte ve “Bizim cemaatte 7 tane elma okuması vardır. 7 elmanın üzerine Yasin ve birtakım sureler okunur. O elmalar karı koca tarafından 7 gün boyunca yenir. Bu şekilde çok hamile kalan var” şeklinde örnek vermektedir. Modern tıbbı karşı mesafeli duruş, elli üç yaşında doktor D.N, yirmi bir yaşında üniversite öğrencisi H.D ve altmış beş yaşında ev hanımı olan M.H'de yerini desteğe bırakmaktadır. Sağlığın da Allah'ın kitabı olduğunu ve onun ilmi olduğunu savunan D.N. bunun yanında “okuma”ya başvurulabileceğini ifade etmektedir. Dikkat çeken önemli bir profil ise kırk yaşında öğretmen Ö.A.'dır. Evinde elektrikli aletlere yer vermek istemediğini, evlendiği ilk günden beri bulaşık makinesinin olmadığını, bulaşıklarını elinde yıkamaktan zevk aldığını ve bunun onu rahatlattığını belirttikten sonra sebep olarak kimyasalları göstermekte, hepsi birer kimyasal silah olan deterjanlardan uzak durmaya çalıştığını ifade etmektedir. Söz konusu kimyasalların ve G.D.O.'lu ürünlerin imanı bozduğuna yer veren Ö.A. senelerdir öğretmenlik yaptığını ve her gelen neslin bir öncekinden daha kötü olduğunu ileri sürmektedir. Olabildiğince az eşya ile yaşamayı kendisine ilke edindiğine, koltuk takımının dahi ikinci el olduğuna yer vermekte ve modern tıp ve doğa olaylarına yaklaşımı hususunda şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Bebek sahibi olamayan bir çift öncelikle Allah'a dua etmeli, sonra doktora gitmeli. İkiz bebeğe, erkek veya kız bebeğe kadar ayetler var Kuran'da. Bu işlerin duayla olacağına

inaniyorum ben. Tıbbın açıklayamadığı birçok şey var veya açıklıyorsa da Kuran'da geçtiği şekliyle açıklıyordur. Ay'a çıkılacağı veya başka birçok hususla ilgili Kuran'da bilgiler var ama şifreli. Okuyarak, okutularak geçtiğine inandığım hastalıklar var. Mesela bizim şeyhimiz, bir kanser hastasına Hucurat suresini yedi gün boyunca yaşı kadar okuyun der. Mesela ameliyata girdiniz Lev Enzelnâ suresini okuyun der. Peygamberimiz bile bunu yapmış. Helaya girerken duası var çıkarken duası var. Dua ile her şey. (...) Doğa olayları ve doğal afetleri de ben İlahî uyarı olarak değerlendiriyorum. Fay hattı mesela. Benim hocam insanların günahından artık yer çatlıyor derdi. Buna bilim adamları fay hattı diyor. Kuran bize kıssalarla anlatmış zaten. Aynı kıssalar günümüzde de oluyor. Avusturalya'da hayvanlar yandı. Koronodan önce ülkemizde depremler oldu. Bu bir uyarıydı. İnsanlar hala kendilerine çeki düzen vermediler. Biz Allah'ın rızasını kazandığımız sürece zaten bize eziyet etmez.”

Yirmi yedi yaşında erkek üniversite öğrencisi A.M. teknolojik gelişmelerin sıkı takipçisi olduğunu, henüz kimsede yokken Apple Pencil kullandığını belirtmekte ve kendi anne babasının güvendiğinden daha çok modern tıbbı güvendiğini dile getirmektedir. Müslümanların doğa olaylarına ve doğal afetlerine bakış açılarının artık fiziki, rasyonel sebeplere dayanması gerektiğinin altını çizmektedir. Yirmi iki yaşında üniversite öğrencisi M.O da aynı şekilde teknolojiye olan ilgisinden bahsetmekte, Müslümanların kendi düşünce sistemlerine dayalı bir teknoloji üretiminde olması gerektiğini ifade etmekte ve teknolojinin taşıdığı ideolojiye dikkat çekmektedir. Amerika ve Rusya'nın geliştirdiği teknolojinin yüksek ideoloji barındırdığını, Japonya'nın ise daha tarafsız bir tavra sahip olduğunu ileri sürmektedir. Doğa olayları ve doğal afetlere bakışının ağırlıklı İlahi uyarı olarak değerlendirdiğini belirtmekle birlikte, Müslümanların söz konusu olayların kökeninde yer alan sebepleri araştırması, rasyonel izahlar getirmeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Modern tıbbı güvendiğini belirten M.O. tıbbın yanında duanın önemine de işaret etmektedir. Teknolojinin günümüz dünyasında oldukça önemli olduğunu, bu sebeple takibinin gerekli olduğunu ifade eden altmış yaşında doktor D.S modern tıbbı ne tamamen sorgulamadan güvenilebileceğini, ne de tamamen uzak durulabileceğini, Müslüman hekimlerden oluşan bir kurulun oluşturulması ve tıp fakültelerinde bu hocaların kitaplarının okutulması gerektiğini belirtmektedir. Doğal afetlere karşı bakışın kaynağına oturtulan bilimsel/rasyonel izahlar ile İlahî uyarı şeklindeki değerlendirmelerin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini, bunların birbirlerinin mütemmim cüzü olduğunu dile getirmektedir. 61 yaşında emekli din görevlisi E.İ. teknolojinin bugün artık kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu ifade etmekle birlikte bugün modern tıbbın her uygulamasını caiz olmadığına dikkat çekmekte ve tüp bebek hususunda Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ruhsatı olmadığına

yer vermektedir. Kendi damadının da bebeği olmadığını ve kendilerinin yine de tıp bebek tedavisine başvurmadıklarını da eklemektedir. 48 yaşında mütercim O.O. teknolojinin hayatın getirdiği bir şey olduğu uzak durulamayacağı, fakat moderniteyi temsil etmesi sebebiyle dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun da bu sebeple televizyona aşırı karşı olduğunu hatırlatmaktadır. Modern tıbbı da bu bağlamda bir endüstri kolu olarak gördüğünü dile getiren O.O., ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini dile getirmektedir. Kendisinin de kanser geçirdiğini ve tıbbın imkanları ile uzunca bir süre yüzleştiğini aktarmakta nihai olarak tıbbı teşhiste iyi tedavide berbat olarak değerlendirmektedir. Teknolojiye olan ilgisini burcu üzerinden de izah eden akademik kariyeri de olan medrese hocası 35 yaşındaki E.Y. modern tıba güvenmediğine, çok sık hastalık çektiğine ve bunların hepsini dua ile atlattığına yer vermektedir:

“Ben tıbbı da doktorları da sevmiyorum. Hadiste buyrulduğu için, ben başım ağrıdığında 7 Fatiha okurum. Şifa da buluyorum. Benim kulak ağrılarım vardı. Zikirler var bununla ilgili. Ben onlara devam ettim, ağrılarım gitti. Allah Kuran'ın şifa olduğunu söylüyor. Hz. Peygamberin sahih rivayetlerinde şifanın nasıl olacağı söyleniyor. Benim itikadım şöyle: Ben önce dua edilmesi ondan sonra isteniyorsa doktora gidilmesi taraftarıyım. Mesela benim başım ağrıyorsa önce dua ederim, 7 Fatiha okurum. Sonra belki bir ağrı kesici de içebilirim. (...) Bebeğimiz olmasa doktora başvurmazdık biz mesela. Tıp bebek tedavisine başvurmazdık. Ben oğluma aşı da yaptırmadım. Şu hadisteki gibi olabilsem keşke: “Yetmiş bin kişi sorgusuz cennete gidecek. Sahabe arasında tartışıyor ve en sonunda soruyor Hz. Peygambere kim onlar diye. Onlar tamamen Allah'a tevekkül edenlerdir tedavi olmayanlardır.” Ben tam anlamıyla böyle olamıyorum. Tevekkül konusunda daha iyi olmak istiyorum. İnsanlar önce doktora gidiyor sonra dua ediyor ama ben tersini yapıyorum.”

Modern yaşama karşı mesafeli duruşları ile karakterize olan İsmailağa Cemaatinin, modern hayatın en önemli parçası olan teknoloji hakkındaki görüşleri, yine teknolojinin geldiği seviyenin en önemli gösteri alanları olan modern tıp ve doğaya/doğa olaylarına dair bakış açıları/görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu hayatın belirli alanlarına dair getirilen açıklamalardaki dinin alanını tespit bakımından önem taşımaktadır. Teknoloji tartışma konusu edildiğinde akla gelen ilk husus onun barındırdığı ideoloji olmaktadır. Müntesipler ile yapılan görüşmelerde teknoloji ve modernite ilişkisi tespit edilmiş ve bu minvalde onun taşıdığı ideolojiye dikkat çekilmiştir. Bununla beraber teknolojinin bugün hayatın vazgeçilmezi olduğu kabul edilmekte ve bu sebeple Müslümanların onun üretimi noktasında da iddia sahibi olmaları gerektiğine dair vurguda bulunmaktadır. Bu vurgu çalışmada daha

evvel geçtiği üzere, üretiminin modern eğitim sisteminden geçmesi sebebiyle, grubun ileri gelenleri tarafından dillendirilen “teknolojinin üretimi alanına dair bir iddialarının olamayacağı” şeklindeki izahın geçerliliğini yitirdiği/yitirmek üzere olduğuna dair ipuçları barındırmaktadır. Buna mukabil bugün teknolojinin en önemli parçası olan modern tıp alanına dair duyulan güvensizlik de tespit edilmelidir. Modern tıba duyulan güvensizliğin yalnızca Cemaat özelinde geçerli olmadığı da bir vakıadır. Bugün birçok insan mevzubahis alana dair şüphelerini dile getirmektedir. Alternatif tıp alanının varlığı ve gelişmesinin sebepleri sıralamasında modern tıpta yaşanan mağduriyetler ve bu sebeple oluşan güvensizlik sebebiyle ilk sıralarda yer aldığı kabul edilmelidir. “Tedavi ve canın muhafaza edilmesi dinin emri zaten” şeklindeki ifadelerle söz konusu alanın öneminden bahsedilmekle birlikte ağırlıklı olarak son çare olarak görülmektedir. Ayrıca, bir dengeyi ifade etme adına “maneviyat ve modern tıbbın ayrı şeyler olmadığı”, birbirlerini tamamlayan cüzler olduğu ve bu sebeple aynı anda başvurulması gerektiğine yönelik ifadelerle de karşılaşmıştır. Mevzubahis tavrın İsmailağa Cemaati dışından gösterilebilecek bir sürü adresi olduğu da bir gerçektir. İlaveten kaydedilmesi gereken önemli bir husus, özellikle kadın müritlerde gözlemlenen alternatif tıp vurgusudur. Alternatif tıba duyulan ilgi bugün geldiği noktada, kanaatimizce, oldukça modern ve trend bir ilgi olarak tanımlanabilecektir. Bir hastalık halinde grubun müntesipleri tarafından belirlenen yol haritasının, genellikle, önce dua ve alternatif tıp, en son modern tıp şeklinde olduğu görülmüştür. “Allah’ın yeryüzünde gizlediği şifa” şeklinde yorumlanan alternatif tıbbın yanında altı çizilen bir husus da modern tıba başvurulduğunda “Ehli Sünnet üzere doktorlara” dikkat edilmesi gerektiği üzerinedir. 60 yaşındaki doktor D.S.’nin modern tıp alanında Müslüman doktorlardan oluşan bir kurulun olması gerektiği yönündeki kanaati modern hayata İslami bir değer yükleme gayreti olarak değerlendirilebilir.

Deprem ve kuraklık üzerinden örneklendirerek sorulan doğa olayları ve doğal afetlere karşı bakışın ise genel olarak “Allah her zaman bir sebep üzere yaratır ancak kendi muradı insanlar için imtihanlar da içerisinde mutlaka gizlidir” ve “Her maddi olayın maddi sebepleri olduğu kadar manevi sebepleri de var. Onun için maddi tedbirler ile birlikte manevi tedbirleri de ihmal etmememiz gerekiyor” şeklindeki

ifadelerle özetlenebilir. Grubun tamamına teşmil edilebilecek olan bu yaklaşım inanç dünyası ve modern ilimlerin buluşturulma noktası olarak görülebilir. İsmailağa Cemaati'ne ait literatürde özellikle Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde “işlenilen günahların karşılığı bir ceza, bir uyarı” olarak değerlendirilen doğal afetlere bugün müridleri tarafından bir denge üzerinden açıklama getirilmektedir. Bununla birlikte yer verilmesi gereken husus doğal afetlere dair getirilen izahta özellikle kadın görüşmecilerin ağırlığı “İlahi uyarı”ya verdikleridir. Erkek görüşmeciler ise “İlahi uyarı” ve “fiziksel/rasyonel izahlar” arasında bir denge kurma gayretindedir.

### 3.5. İletişim Teknolojileri

Kitle iletişim araçları olarak gösterilen radyo, gazete, dergi ve internet modernleşme noktasında da önemli gösterenler arasında yer almaktadır. Gerek toplumsal örgütlenme gerekse insanın düşünce dünyasının biçimlenmesinde merkezi rol atfedilen iletişim teknolojileri dönüştürücü bir misyona sahip bulunmaktadır. Özellikle basın, sinema, radyo, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçları kapitalist toplumsal ilişkilerin ürünüdürler. Bu kurumsal olarak örgütlenmiş araçlar kapitalist sistemin üretiminin ve yeniden üretiminin bir parçası haline getirilmiştir.<sup>722</sup> Teknoloji genel anlamıyla belli bir yerde, belli bir anda ve belli bir üretim ilişkileri içerisinde belirli bir toplumsal yapıyı anlatmaktadır. İletişim teknolojisi ise mevzubahis toplumsal yapının iletişim boyutunu oluşturmaktadır. Teknolojik araç teknolojik yapının belli amaçlar için ürettiği ve kullandığı son üründür denilebilir. Bu minvalde denebilir ki mesela televizyon, belli bir teknolojik yapının ürünüdür ve kendini üreten yapının karakterini taşır. Yine bu tarz bitmiş teknolojik ürünlerin transferi ise emperyalist bir karakter taşımaktadır.<sup>723</sup> Sosyal medya olarak isimlendirilen, youtube, instagram, facebook, twitter ve benzeri kanallar bugün kitle iletişim aracı olarak tanımlanan alanları kapsamakta, onlara araç olmakta ve çeşitli vesilelerle gündelik hayatın tam merkezine yerleşmektedir. Gerek modern hayata

<sup>722</sup> Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, s. 12-15.

<sup>723</sup> İrfan Erdoğan, “İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kültür ve İletişim*, sy. 2, 1999, s. 2.

dahil olma gerekse onu yeniden üreterek güçlendirme noktasında çok merkezi bir noktada yer alan iletişim teknolojilerinin tarikat temelli bir dini grup olarak İsmailağa Cemaati özelinde ifade ettiği anlam oldukça önemlidir.

Cemaat arasındaki tabiriyle “televizyon yasağı” gruba ait karakteristik bir özellik olarak kabul edilebilir. Çalışmanın ikinci bölümünden takip edilebileceği üzere Ustaosmanoğlu’nun televizyon hakkında oldukça net ifadeleri bulunmakta ve tarihsel süreci boyunca grup televizyona karşı koyduğu tavırla da bilinmektedir. Bugün gelinen noktada kitle iletişim araçlarından televizyona karşı tutum o sebeple ayrılcı önemi haizdir. Mülakat yapılan 15 kadından yalnızca üçü evinde televizyon bulundurmadığını dile getirmektedir. 65 yaşında ev hanımı M.H. televizyonun aslında evlerinde olduğunu ancak seneler evvel çıkardıklarını belirtirken, 30 yaşında ev hanımı Ş.Y. evlerinde bilinçli olarak televizyon bulundurmadıklarını ifade etmekte, bu tutumlarını çocuklarına gösterdikleri özen üzerinden izah etmektedir. Televizyon bulundurmamakla birlikte bir ekranları olduğunu ve internet üzerinden kendi belirledikleri içerikleri çocuklara izlettirdiklerini de eklemektedir. 49 yaşında knesiyolog H.K. ise internet olduğu sürece televizyona gerek duyulmadığını ifade etmekte, “kullanmayı bildikten sonra neden olmasın” diyerek de evde televizyon bulundurmanın sıradanlığına işaret etmektedir. Evinde televizyon bulunduran kadınlar ise genellikle bunu bir kayıt ile bağlamaktadır. Eş, çocuk ve bekar ise evin diğer sakinleri kadınların evde televizyon bulundurma sebeplerindendir. Bunlardan yalnızca üçü kendilerinin kesinlikle izlemediklerinin altını çizmiştir. Ailesi ile birlikte yaşayan bekar anne 30 yaşındaki K.Ö. televizyona bakışının çocuğundan sonra değiştiğini, onun izlemesine izin verdiğini ve fakat kendisinin bulunduğu odaya dahi girmemeye çalıştığını belirtmektedir. Genellikle haber ve dini programları takip ettiklerini savunan kadın müntesipler arasında, ev hanımı ve aynı zamanda medresede dersler veren 47 yaşında S.Y. Babil, Sefirin Kızı; 41 yaşında medrese hocası A.T. Abdülhamid; 59 yaşında psikolog P.A. genç kız danışanları anlamak için Sefirin Kızı; 38 yaşında ev hanımı Z.D. Bir Zamanlar Çukurova ve Yasak Elma; 42 yaşında spor eğitmeni E.C. Kuruluş Osman dizilerini izlediklerini açıklamaktadır. Eklenmesi gereken bir husus da kadınların çocukları için seçtiği çizgi

film kanalının TRT Çocuk olduğudur. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. ilgili soruya şu şekilde cevap vermektedir:

“Benim eşim izin verse ben evimde asla televizyon tutmam. Sen televizyona bakmak istersin. Bazıları sadece haber baktığını söylüyor. Efendi Hazretlerinin örneği bu. Bir insan elma yemek ister, gider elmaya ısıracakken ona bir hayvanın pislediği söylenir. Bir şey olmaz ben o kısmı yemem der ama bakarsın yenmiş bitmiş. Sen haberlere bakarsın ama reklamlara da denk gelirsin. Başka hoş olmayan bir şeye de denk gelebilirsin. Aşk-ı Memnu’dan sonra ülkemizde akraba yakınlaşmaları başladı. Oyunlar çizgi filmleri de aynı. Ben çocuklarıma Cartoon Network’u izletmiyorum. Bunlar yüzünden kızıma cinler musallat oldu. Mübarek televizyondan uzak durun diyorsa bir bildiği vardır. Telefona da bakıyor tuzak diyor. 2000’den sonraki çocuklara bakın anlarsınız.”

Bugünkü teknolojik imkanlar ve internet kullanımının yaygınlığı radyonun tercih edilmeme sebepleri arasında sayılmakla birlikte, arabada veya ev işi yaptıkları esnada Lalegül, Erkam Radyo ve Radyo Vav gibi dini içerikli kanalların tercih edildiği görülmektedir. Tiyatro çok tercih edilen bir aktivite olmamakla birlikte kreş çağında çocuk sahibi olan kadınların çocukları ile birlikte gittiği görülmektedir. 46 yaşında ev hanımı S.Y.’nin tiyatro konusunda “Çocuklar küçükken birkaç kere tiyatroya gittim ama onun dışında kendim için hususi gitmedim. Neden ben gideyim oraya? Onlar beni beğenmez, istemezken beni ikinci sınıf insan gibi görürken ben neden onların oyununa gideyim. Yoksa gidilir tabi güzel bir şey” şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir. Sinema ve tiyatroya karşı fikirler beyan edilirken daha çok sinema öne çıkarılmaktadır. Kadınların sinemayı tercihlerine yönelik cevapları “içeriği güzelse gidilir”, “çok tasvip etmemekle birlikte birkaç defa gittim”, “Eşim ve çocuğum için gidiyorum” ve “tarikata intisab ettikten sonra hiç gitmedim” şeklinde gruplanabilir. Yaşın veya mesleğin çok ayırıcı olmadığı söz konusu tercih kategorilerinde, 65 yaşındaki ev hanımı M.H., 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. ve 49 yaşındaki knesiyolog H.K. “içeriği güzelse gidilir” tercihinde bir araya gelmektedir. 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. ve 41 yaşında medrese hocası A.T. kocasına eşlik etmek için gittiğini, aksi halde kendisinin asla istemediğini dile getirirken, 23 yaşında medrese ve üniversite öğrencisi Ö.B. “çarşafı bir hanımın asla gitmemesi gerektiği, temsil noktasında hoş bir görüntü olmayacağını” savunmaktadır. 30 yaşında ev hanımı Ş.Y.’nin ve 41 yaşında medrese hocası A.T.’nin sinemaya dair sorulan soruya verdiği cevap ve beraberinde değindiği konular ise dikkate değerdir:

“Çocuklarım için tiyatroya da sinemaya da gidiyorum. Eşimle birlikte sinemaya da gidiyorum. Ama bu tamamen benim esnekliğim. Herhangi bir gitme sıklığımız yok, güzel bir film olursa gideriz. En son Joker’e gittik. Kendim de daha evvel bakmışım merak ediyordum. Normalde bizim cemaatten insanlar gitmez. Benim biraz ilgim var film ve sinemaya. O da çocuklar sebebiyle oldu. Çocuklarımıza göre bizim yaptığımız bir tane düzgün bir iş yok ortada. Bunun muzdaripliğini çok çekiyorum. Bizim cemaat için bile söyleyebilirim. O kadar adamsınız. Yok mu bir tane okuttuğunuz biri, çıksın çocuklar için güzel bir şey yapsın. Batı’nın Elsa’ları, Örümcek Adamları alıyor başını gidiyor. Bizim çocuklarımız dışarıda ister istemez bunları görüyor. Benim kızım şu an Elsa hayranı. Ben de Elsa kötü diyorum. Bana inanmıyor çocuk, “Sen yalan söylüyorsun” diyor. Bu sebeple sinema konusunda ne yapabiliriz, elimizden bir şey gelir mi, çok mu geride kaldık? Biz zaten bakmıyoruz, izlemiyoruz diye şu an ortada kaldık. Ben izletmiyorum ama o zaman okula da göndermemem gerekir. Okula gönderince zorlanıyorsunuz bu gibi konularda. Ama zaten bizim cemaatin genel politikası eve kapama üzerine.”

“Eşim sinemayı çok sever. Ben sevmem. Film sevmem. Göz zinası olduğunu düşünüyorum ama eşim sevdiği için başka türlüünü kabul etmediği için ona eşlik ediyorum. Ama tiyatroya kesinlikle gitmem. Genelde eşim aksiyon ve bilim kurgu sever. Bazen Türk filmine gideriz. Mesela dün akşam Naim Süleymanoğlu’na gittik. Çıkışta eşim ne düşündü bilmiyorum ama ben bu haftaki hatmimizin bir tanesini Naim Süleymanoğlu, bir tanesini Turgut Özal için yapacağız diye düşündüm. Ben her şerden hayır çıkarmasını bilen bir insanım. İsteyerek gitmiyorum. Eşim bugün gitmeyelim dese gitmem.”

Kendileri ile mülakat yapılan kadınlardan yalnızca 67 yaşındaki ev hanımı M.H ve 23 yaşında üniversite öğrencisi H.D. eski usul tuşlu telefon kullanmaktadır. H.D. esasında telefona çok ilgili olduğunu yakın zamana kadar iphone 8 kullandığını, ancak zamanı yönetememe hususunda yaşadığı problemler neticesinde zor bir kararla tuşlu telefona geçtiğini ifade etmektedir. Tercih edilen markaların Iphone ve Samsung olduğu, grup üyelerinin model tercihinde yüksek çözünürlüğe ve büyüklüğe önem verdikleri gözlemlenmektedir. Akıllı telefon tercihinde başta Whats app ve Bip olmak üzere sosyal medyanın da önemli rol oynadığı belirtilmelidir. Mülakat yapılan hanımlardan yalnızca üç tanesi sosyal medya kullanmadığını belirtmektedir: 67 yaşındaki ev hanımı M.H., 53 yaşındaki doktor D.N. ve 64 yaşındaki medrese hocası S.H. Sosyal medya kullananlar ise profesyonel meslekleri, vakıf faaliyetleri, dinî içerikli paylaşımlara ulaşma ve gruplarını takip etme gibi sebepler saymaktadırlar. 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. profesyonel ve kişisel olmak üzere instagram ve facebookta ikişer hesap yönettiğini ifade etmektedir. “Ne kadın ne erkek instagram ve facebook kullanmalı. Teşhir içeriyor, bedeni ve beyni aşırı derecede yoruyor” ifadelerinde bulunan 30 yaşında ev hanımı Ş.Y. ve “Sosyal medyadan köşe yazılarını takip ederim. Süleyman Özışık ve Yusuf Kaplan gibi. Her şeyi bilmek istiyorum. Aişe validemizin bir tıp doktoru gibi her şeyi bildiği söylenir”

şeklindeki bir sebep üzerinden sosyal medya kullanımını izah eden 47 yaşında medrese hocası ve ev hanımı S.Y. ayrıca dikkat çekmektedir.

Gerçekleştirilen mülakatlarda erkek müntesiplerin televizyona karşı tutumlarının hanımlara nispetle daha keskin olduğu görülmektedir. On beş kişiden onu, evinde kesinlikle televizyon bulundurmadığını dile getirirken “Elhamdülillah yok” ifadesini kullanmaktadır. Evinde bulunduranlar da haber ve çizgi film kanalları ile sınırlandığını belirtmektedir. Herhangi bir dizi film veya program takibinde bulunmadıklarını yalnızca haber/tartışma programlarını takip ettiklerini dile getirmektedirler. Yalnızca Cemaatin bünyesindeki bir vakıfta proje sorumlusu olarak çalışan 33 yaşındaki H.H. televizyonu nefsiyle yaptığı zorlu bir mücadelenin ardından yenilerde evinden çıkardığını ifade etmekte, evinde televizyon olduğu dönemde Abdülhamid ve Benim Adım Melek dizilerini takip ettiğini belirtmektedir. Burada kaydedilmesi gereken önemli bir husus da evinde televizyon bulundurmayanların da, internet vasıtasıyla kullandıkları bir ekranlarının mutlaka var olduğudur. Bu duruma dair getirilen izahlarda çocuklar, gündem takibi ve kontrol edilebilir içerik vurgusu dikkati çekmektedir. Cemaatin bünyesinde bir vakfın başkanlığını yürüten 37 yaşındaki Ö.H. televizyonun içeriğinin oldukça tehlikeli oluşu ve kontrol edilemeyişi sebebiyle tercih etmediğini, bununla birlikte küçük çocuklarının mahzun olmasını istemediğini, bu sebeple evinde bulundurduğu internet ve laptop ile çocuklarını kontrol edebildiği içeriklerle buluşturduğunu ifade etmektedir. Dikkat çeken bir başka profil ise 48 yaşındaki fıkıhçı ve mütercim O.O.’dur:

“Evinde televizyon yok, ancak iki tane bilgisayar ve bir tablet var. Evde aşağı yukarı dört kişinin telefonu var. Ben Youtube’dan program takip ederim. Televizyon izlemem. Kurtlar Vadisi’ni benim çevremde bir sürü insan hayranlıkla izlerdi. Benim canım sıkılırdı. Ben dizi ve film konusunda Cemaatin biraz dışında olabilirim. Bana mesela Cemaat içerisinde veya Cemaat dışından telefonlar gelir, bazı filmleri izleyip izlemediğim sorulur, izlemem ve üzerine konuşmalar yapmamız tavsiye edilir. Tarkovsky’nin filmleri üzerine bölüm bölüm dersler yaptık mesela. Matrix I üzerine altı saatlik müzakeremiz var.”

Televizyonun sembolik olarak Cemaat nazarında olumsuz bir çağrışımı olmakla birlikte, mevcut durum teknolojinin bugün geldiği noktada televizyona çok da “ihtiyaç/gerek” kalmadığı şeklinde tespit edilebilir. Televizyona karşı duruşun izahı ağırlıklı olarak “kontrol edilemeyen nâhoş içerik” üzerinden ilerlemekte ve

tabiri caizse televizyonun vazifesini görecek bir internet ve ekran bulunmaktadır. 27 yaşında üniversite öğrencisi A.M. evlerinde televizyonun hiç olmadığını, radyonun ise hep bulunduğunu, anne ve babasının internete karşı uzunca bir süre direnmelerine rağmen bugün durumun değiştiğini, evlerine internet bağlatıldığını ve bilgisayarın televizyona benzer şekilde haber takibi ve dini içerikli yayınlar için kullanıldığını belirtmektedir.

Sinemaya gitmeyi tercih edip etmediklerine dair soruya, mülakat yapılan on beş erkekten altısı “uygun ortam olmadığı” sebebiyle gitmediği şeklinde cevap verirken, bu altı kişiden 50 yaşında editör Ö.A. “Asla gitmem” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Evinde çocukları için laptop bulundurduğunu, ailecek sinemaya hiç gitmediğini ve fakat güzel film çıktığında arkadaşları ile gittiğini belirten medrese hocası 37 yaşındaki E.S., çocukları büyüdüğünde onlarla sinemaya gitme hayali kurduğunu da eklemektedir. 48 yaşındaki fıkıhçı ve mütercim O.O., entelektüel vesilelerle ve tavsiye üzerine film izlediğini ve sinemaya gittiğini belirtmektedir. 26 yaşında üniversite öğrencisi A.M. ise yıllık ücretle sinemaya gidilen programların olduğu dönemde her hafta sinemaya gittiğini, ancak bu durumu anne ve babasıyla paylaşmadığını, onların yanında da asla film izlemediğini ifade etmekte, anne ve babasının da dini içerikli filmleri evde bilgisayar üzerinden izlediğini eklemektedir. Evinde televizyon olduğunu, fuzuli geldiği için kaldırdığını sinemaya ise tavsiye ve yazacağı eleştiri yazıları sebebiyle, gereklilik üzerine gittiğini ifade eden 61 yaşındaki esnaf U.S. hala seyredilebilecek filmlerin, “insanın metafizik burkuntularının bulunabileceği Tarkovsky filmleri” olduğunu ileri sürmektedir. Kendileri gitmeyi tercih etmese de eşlerinin çocuklarını sinemaya götürdüğünü dile getiren grup üyelerinin yanında 38 yaşında diyanet görevlisi S.D. kesinlikle sinema konusuna hoş bakmadığını belirtirken, abisinin çocuklarla beraber çocuk filmi Rafadan Tayfa’ya gitme yönündeki ısrarına bile olumlu cevap vermediğini, film internete düştüğünde oradan izlenebileceği şeklindeki mukabelesini örnek vermektedir. Gençliğinde annesi ile güzel filmleri kaçırmadıklarını, mutlaka sinemada izlediklerini dile getiren 60 yaşındaki D.S., “Bugün sinemalar daha uygun ortamlarda olsa da biz de gitsek, gençlere de tavsiye edebilsek” ifadelerinde bulunmaktadır. Evinde televizyon da dahil bütün iletişim araçlarını bulundurduğunu

ve fakat bunları belirli sınırlar ve kotalarla kullandıklarını, haber ve çocuk kanallarını esas aldıklarını aktaran 48 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen A.S., geçmişte radyoculuk üzerine kariyeri olduğunu, bu sırada toplumun internet yüzünden uğradığı zarara şahitlik ettiğini, bu sebeple evinde sınırsız bir internet bulundurmadığını açıklamaktadır. Sinemaya gitmeyi tercih etmemekle birlikte destek verilmesi gereken milli filmler olursa sakın seans vakitlerinde olma kaydıyla gittiğini belirtmektedir. 31 yaşında Cemaate ait bir vakıfta başkan yardımcılığı görevini yürüten B.S. ise sinemaya ilkesel olarak karşı durmadığını, insanın vasfının ve amacının mühim olduğunu, nihai olarak hedefine ve amacına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmekte ve sırf zevk için gidilmesini hoş karşılamamaktadır.

Kendileri ile görüşme yapılan grup üyelerinin yalnızca 61 yaşındaki emekli diyanet görevlisi eski usul tuşlu telefon kullandığını bildirmektedir. 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. sosyal medyanın her mecrasında aktif olarak bulunduğunu, Çince öğrendiğini ve bu kanallarla Çin hakkındaki haberleri de takip ettiğini ifade etmektedir. 22 yaşında üniversite öğrencisi M.O. da instagram ve youtube kullandığını belirtmekte ve youtube’da kanalı olduğunu ve bilgilendirici videolar çektiğini eklemektedir. 60 yaşındaki doktor D.S. de sosyal medyanın her mecrasında bulunduğunu, söz konusu kanalların dönemin nimeti olduğunu ve hayra kullanılması gerektiğini dile getirmektedir 61 yaşında esnaf ve aynı zamanda dergi yayınlarında da bulunan U.S. youtube kanalı olduğunu bildirmektedir. D.S.’nin aksine 48 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen A. S. sosyal medyanın zararlı olduğunu düşünerek bir süre önce tamamen bıraktığını aktarmaktadır. 44 yaşındaki esnaf S.F. ve 35 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.Y. ise hiçbir kanalda olmak istemediklerini, takip etmek istedikleri isimleri ve haberleri Google üzerinde takip ettiklerini ifade etmektedirler. Genellikle dini yayınları takip ve savunma, haber takibi ve iş amaçlı kullanılan sosyal medya mecralarından twitter ve instagram öne çıkmaktadır.

Gazete ve dergi takibi ve radyo kullanımı zayıf olarak nitelenebilir. Grup üyelerinin bizzat kendileri bununla ilgili internet ve sosyal medya imkanını sebep olarak göstermektedirler. Bununla birlikte tercih edilen gazeteler arasında Sabah,

Yeni Şafak, Akit ve Milli Gazete isimleri geçerken, İsmail Kılıçarslan, Yusuf Kaplan, Engin Arduç ve Süleyman Özışık zikredilen gazetecilerdir. Dergi aboneliği olan grup üyeleri Lalegül Dergisi başta olmak üzere Cemaate ait dergi isimlerini bahsederken, Derin Tarih, Cin, Kafka ve nisbeten uzak kabul edilebilecek Atlas dergisi de ismi geçen dergilerden olmuştur.

Televizyon yasağı İsmailağa Cemaatinin karakterize olduğu temel hususlardandır. Grubun literatüründe özellikle de Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde evde televizyon bulundurulmamasına dair oldukça net ifadeler bulunmaktadır. Cemaat içi görüşmelerde söylemsel olarak kendisine yer bulan mevzubahis yasağın, ev ziyaretleri ve mülakatlar üzerinden tarafımızca takip edilen pratik alanda bir karşılığı bulunduğunu söylemek zordur. Evinde televizyon bulundurmamayanların gerekçeleri ise dine veya Ustaosmanoğlu sohbetlerine değil, muzır ve kontrol edilemeyen içerikten çocukların korunmasına dayandırılmaktadır. Bunun yanında görüşmecilerin internet ve bir ekran ile televizyon imkanını yakaladıkları görülmektedir. 49 yaşındaki knesiyolog hanım H.K.'nın "Evinde internet olduğu sürece televizyona gerek yok" şeklindeki cümlesi Cemaatin bugünkü durumunu büyük ölçüde yansıtan bir ifadedir. Kaydedilmesi gereken husus ise, görüşmecilerin ifadelerinden hareketle, televizyon yasağının bugün aldığı şekil ve getirilen yorum ile İsmailağa Cemaati mensuplarının modern dünyada inancı ile birlikte yaşamaya çalışan herhangi bir Müslüman ile ortak tutuma sahip görüldüğüdür. Televizyon sembolik değerini yitirmiş görünmektedir. Televizyondan faydalanma noktasında da yine dini hassasiyete sahip herhangi bir Müslüman ile aynı noktadadırlar. Diğer yandan bugün evde televizyon bulundurmamanın iyi bir ebeveynlik ve entelektüellik göstergesi olarak kabul edildiği hatırlatılmalıdır. Söz konusu tutumun birçok olumlu anlamı taşıması bakımından gün geçtikçe yaygınlık kazandığı da eklenmelidir. İsmailağa Cemaati'nin televizyona karşı yukarıda verilmeye çalışılan tutumu ve kamuoyunda gelişen mevzubahis eşleşme ile grubun karakteristik özelliğini ve fiziksel bariyerini kaybetmek üzere olduğu tespit edilebilir.

Televizyon bahsiyle ilgili mülakatlarda dikkat çeken hususlardan biri de evinde televizyon bulunduran kadın görüşmecilerin eşleri ve çocuklarını sebep olarak

göstermeleridir. Mülakatlara cemaat içinde yapılan gözlemler de eklenecek olursa kadın müntesiplerin dışarıdan yaptıkları evliliklerin grubun klasik öğretilerinde esnemelere yol açtığı söylenebilir. Aynı durum tiyatro ve sinema ile ilgili soruya verilen cevaplarda da gözlemlenebilmektedir. Tiyatro müntesipler arasında çok tercih edilmemekle birlikte gerek tiyatro gerekse sinemaya gidişler çoğunlukla eş ve çocuklar üzerinden meşrulaştırılmaktadır. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. eşi ile birlikte sinemayı takip ettiklerini ve güzel film oldukça gittiklerini belirttikten sonra “çocuklarımız için bir tane film çalışması yok” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır. A.T.’nin üzülmeye yaptığı bu tespit ve müntesip kadınların tiyatro ve sinema hususunda çocuklara verdikleri referanslar grubun geleceği hakkında da ipuçları vermektedir.

Erkek görüşmecilerde televizyon yasağının sembolik değerinin kadınlara nispetle daha fazla olduğu söylenebilir. On beş görüşmecinin onu evinde kesinlikle bulundurmadığını belirtmekte, beşi ise evlerinde bulundurmakla beraber haber ve çizgi film kanalları ile sınırlandırılan bir kullanımdan bahsetmektedir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus evlerinde televizyon bulundurmayan erkeklerin, kadın görüşmecilerden de takip edilebileceği üzere, internet ve bir ekran vasıtası ile televizyon imkanını yakaladığıdır. Erkek görüşmecilerin de televizyona dair gerekçelendirmelerini çocuklar, gündemi takip ve kontrol edilebilir içerik üzerine kurdukları görülmektedir. Bu noktada grubun televizyona dair algısının olumsuz bir gösterenden, bilgisayar ve internet teknolojisi ile birlikte gerek kalmadığı yönünde değiştiği/değişiyor olduğu tespiti yapılabilir. Erkek görüşmeciler “entelektüel faaliyet”, “milli ve tarihi filmlere destek” ve benzeri gerekçelendirmeler ile sinemaya gittiklerini ifade etmektedirler. 37 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.S.’nin çocuğuyla beraber sinemaya girme hayali kurduğuna yönelik beyanı, 60 yaşındaki doktor D.S.’nin “Bugün sinemalar daha uygun ortamlarda olsa da gitsek” ifadesi ve gözlemler birlikte değerlendirildiğinde ilerleyen süreçte grubun müntesiplerinin tiyatro ve sinema ortamlarında daha sık görüleceğine yönelik bir yorumu mümkün kılmaktadır.

### 3.6. Tesettür Anlayışları

Kadınların siyah çarşaf, erkeklerin ise sarık, şalvar ve cübbeden oluşan tesettür biçimi İsmailağa Cemaatinin karakteristik özelliklerinden kabul edilebilir. Grup içerisindeki söyleniş şekliyle “çarşaf-ı şerif” Ustaosmanoğlu tarafından İslam’ın farzları arasında sayılmaktadır. Cemaat içerisinde yapılan görüşmelerden anlaşılan odur ki, tesettürde tavsiye edilen mevzubahis biçim, bir dönem gruba intisap noktasında birincil derecede önem taşımaktadır. Mülakat grubundan 59 yaşındaki psikolog P.A. bu durumu “tarikata girebilmek için tesettüre tam girmek lazım” şeklinde ifade etmektedir. Mülakat grubundan olmamakla birlikte medrese ziyaretleri esnasında kendisi ile görüşülen 21 yaşındaki öğrencinin “İsmailağa’ya girmemeye çalışıyorum. Ben 4-5 yaşındayken annem buraya geliyordu kendisi çarşafılı. Kursu getirildiğim için üzerimde elbise var. Bana kadın “kafanı kapatsan daha iyi olmaz mı?” dedi. Annem daha küçük, 5 yaşında daha dedi. Simsiyah giyinmişim bir gün. Üstümde ferace ve şalvar var. Kadının biri bana geldi dedi ki “Çarşaf giysene!” İsmailağa’ya ben girmek istemiyorum. Açık insanlara yapmıyorlar bunu. Zaten o açık diye düşünüyorlar. Ama kapalı insanlara daha çok uyarı yapıyorlar. Bence bu tarz tavırlar gençlerde yok pek. Daha yaşlı diyebileceğimiz insanlarda var” aktarımını da aynı minvalde okumak gerekir. Günümüzde ise durumun değiştiğini belirtmek gerekmektedir. Tesettürlü olduğu halde çarşafı olmayan ancak tarikat dersi olan kadınlar ve dahi medrese öğrencileri olduğu gibi, tesettürlü olmadığı halde müntesip olan kadınlara rastlamak da mümkündür. Mülakat grubundan 41 yaşındaki medrese hocası A.T. konuyla ilgili “Bizde üniversite mezunu birçok kadınla karşılaşabilirsiniz ancak çoğu görevini yapmaz. Mesela başı açık intisap etmiş bir baş hemşire arkadaşım var. Yine intisap etmiş organ nakli bölümünün şefi olan arkadaşım var. Bununla birlikte bizde daha çok intisap ettikten sonra görevini bırakanları bulursun. Hâkime annelerimiz, öğretmen annelerimiz var” şeklinde konuşmaktadır.

Kadın görüşmecilerden psikolog, medrese hocası, ev hanımı ve doktordan oluşan dört kişi “Ben çarşafa farz diyorum”, “Tek çarşaf diyorum”, “Tabi ki çarşaf farz” ve “Kurandaki örtünme biçimi çarşaftır” şeklinde görüş belirtmekte ve Cemaat

arasında klasikleşmiş kabul edilebilecek “Tesettür ayeti ilk indiğinde hemen Efendimizin (SAV) kızı, hanımı oradan bir çarşaf almışlar ve ona sarılmışlar. Bunun renginin de siyah olduğu söyleniyor. Çünkü hadis var: “Bu ayet indiğinin ertesi günü Mekke’nin yolları siyah kargalar gibiydi” şeklindeki bir anlatıma başvurmaktadır. Bahsi geçen beş kişi arasındaki 53 yaşındaki doktor D.N. kendisi çarşafı olmamakla beraber, yüzün dahi kapanması gerektiğini düşünmekte ve “Çalışma olayım biter de emekli olursam giyerim. Ben dışarıda siyah bol ferace büyük eşarp yapıyorum. Aslında çarşafa yakın giyiniyorum. Ayette tanınmayacaksınız diyor. Hangi tesettür bunu sağlayabilir ki. Bu kesin yani” ifadelerinde bulunmaktadır. Bu noktada kaydedilmesi gereken husus çarşafı olsun olmasın, hükmünün farz olduğunu düşünsün veya düşünmesin, kadın görüşmecilerin hepsi “çarşaf-ı şerif ile tesettüre bürünmeyi” ideal olarak kabul etmekte, bir gün mutlaka giymek istediğini/giyeceğini ifade etmektedir. Çarşaf ile kurulan duygusal ilişki de yer verilmesi gereken bir diğer husustur. Bu durumu 59 yaşındaki P.A.’nın “Yatarken bile çarşafımla yatabilsem keşke. O kadar çok seviyorum”, 40 yaşındaki öğretmen Ö.A.’nın “Çarşafı eşimden gizli saklı giyebildiğim kadar giyiyorum. Onu çok seviyorum” ve 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C.’nin “Kızım çarşafı. Çarşafına aşk duyuyor okşuyor seviyor onu” şeklindeki ifadeleriyle örneklendirilebilir. Medrese ziyaretleri esnasında tanışılan 20 yaşındaki bir öğrencinin “Açıkçası ben hala Çarşamba’ya girmekten pek hoşlanmıyorum. Daha çok çevresinden dolaşırım. Olumsuz tecrübeler ve Çarşamba’daki teyzeler sürekli uyarırlar kötü kötü bakarlar. Hoşlanmıyorum ben o bakışlardan. Ben Şişli’de oturuyorum. Normalde çarşafta buruna kadar kapatma veya yüzü açma olayı var. Şişli’de bunun bir ayrımı yok. Çarşaflıysan çarşaflısındır. Medresede ben daha bu yıl girdiğim zaman arkadaşlarımıza asla “Çarşafa gir!” dendiğini hatırlamıyorum. “Çarşaf giymeyi düşünüyor musunuz?” diyorlar. Öbür tarafta hocaları istediği için giyen ve sonradan çıkaran çok insan tanıyorum. Sevmeden giydikleri için. Ben 13 yaşında giydim çarşaf ama annem “Giyme, biraz daha büyü” diyordu. Ama ben giymek istiyordum ve giydim. İki hafta evden çıkmamıştım o yüzden. Rabbim için Rabbimi sevindirmek için ne yapabilirim bakımından ele almıştım çarşafı ve açıkçası hala çok seviyorum çarşafımı. Bazen sever okşarım” ifadeleri ise gerek çarşafı kurulan duygusal bağ, gerekse Cemaatin

yaşı ilerlemiş kesiminin, bugün oldukça zayıflamış, eskiden kalma “çarşaf baskısı” olarak isimlendirilebilecek refleksini göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda bahsi geçen beş kişinin dışında kalan kadın görüşmeciler ise tesettürün ölçüsünü “Bir kadının vücut hatları belli olmayacak ve hiçbir şekilde güzelliği belli olmayacak şekilde giyinmesi” olarak tespit etmekte, yine çarşaf-ı şerifi esas kabul etmekle birlikte, “oldukça bol siyah bir ferace ve siyah büyük baş örtüsünü” de çarşafa yakın kabul etmekte ve tesettür dairesine katmaktadır. Çarşafı olmamakla birlikte bol ve koyu renkli bir giyimi tercih eden 23 yaşındaki medrese öğrencisi Ö.B. Kuran’daki tesettür ayetinden farklı yöntemler çıkarılabileceğini ve çarşafın İsmailağa Cemaatine has bir şey olduğunu belirtmekte ve “tesettür ölçüsü yakalandıktan sonra neden başka bir örtü şekli olmasın?” sorusunu sormaktadır. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. ise yukarıda bahsi geçen “çarşaf baskısını” da hatırlatarak “Allah’ın emrine uymak ilk koşulda başını gerektiği gibi örtmektir. Ben ilk başta çarşafa sokulmanın iyi olmadığını düşünüyorum. Benim kızım lise yıllarından sonra medreseye gitti ve çarşaf giymek istedi beni dinlemedi giydi. Şimdi çıkarmak istiyor. Çarşaf zorla giydirilecek, avama giydirilecek bir şey değil. Lekeler yoksa onu” ifadelerinde bulunmaktadır. 23 yaşındaki İlahiyat Fakültesi öğrencisi H.D. çarşaf-ı şerifi “fitne zamanı” olarak nitelediği günümüzde koruyucu bir kalkan olarak kabul etmekte ve “Babanın bile çocuğuna kötü gözle baktığını görünce simsiyah bürünesim geliyor. Beni yaşlı zannetsinler, teyze zannetsinler ne olmuş. Bana otobüste yer veriyorlar yaşlı teyze gel otur diye. Ben çarşaf giydiğimde annem memleketteki bir hocama sormuş. O da “Bir hafta giysin, zorlanıyorsa çıkarsın. Feracesi ve siyah büyük baş örtüsü de çarşaf hükmündedir zaten” demiş. Çarşafın beni dışarıda da güvenli kıldığını düşünüyorum” şeklinde görüş belirtmektedir. 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. kendisinin daha önce çarşafı olduğunu fakat sürdüremeyip çıkardığını dile getirmekte, bol giyimi tercih ettiğini ve özen gösterdiğini ileri süren 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. ise eşi istemediği için çarşaf giyemediğini, istese hemen çarşafa gireceğini aktarmaktadır. Bol siyah ferace ve siyah büyük baş örtülü 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. da yine eşi istemediği için çarşaf giyemediğini ve “modern usul üzere giyinen kapalı kadınlar” yüzünden eşiyle tartışmalar yaşadıklarını aktarmakta, çarşafı “Allah’ın rızasının olduğu tesettür biçimi” olarak tanımlamaktadır. 41 yaşındaki

medrese hocası A.T.’nin aşağıda yer verilecek olan ifadeleri ise Cemaatin tesettüre yaklaşımını özetlemesi ve ayrıca eleştiri de barındırması bakımından önemlidir:

“Mesela sendeki tesettür değil. Aslında şu anda neredeyse bendeki de tesettür değil. Tesettür bir kere tepeden tırnağa setretmeli kişinin göğsünü kalçasını, kalınlığını inceliğini zayıflığını, kiloluğunu belli etmemeli. Ama en önemlisi tesettürün tanınmayı engellemesiydi. Biz onu kaybettik. Hepimiz tanınıyoruz. Ben ta dağlardan tepelerden tanınıyorum. Türkiye’de buna en yakın olanın çarşaf olduğunu kabul ediyorum. Ama bugün bazı arkadaşlarımızın yıpratıp parçaladığı küçücük hale getirdiği çarşafardan da bahsetmiyorum. Öyle iki metreden üç metreden daracık çarşaflar değil. Feracelerin pardesülerin asla tesettür olduğunu düşünmüyorum, örter ama setretmez. İkisi ayrı şeyler. Sudi Arabistan’daki cilbab gerçekten güzel bir tesettürdür. Türkiye’deki çarşaf güzel bir tesettür. İran cilbabı da güzeldir ama onu da az örten kaldı. Setr “tanınmamak” demek. Her yerinin kapanması önemli. Oranı örtüyorsun başka yerin açılıyor, bileziklerin görünüyor, topuklu giyiyorsun çağırıyor. Yüzün tümüyle açıkta. Bu setr değil. Kafadaki topuzun, göğsünün küçüklüğü büyüklüğü, boyunun uzunluğu. En azından tesettürünüzü çıkardığınızda karşındaki sana “Ay siz ne kadar gençmişsiniz” demeli. Ben bunu yapabildiğimi düşünüyorum ama tabi daha iyisi yapılabilir. Türkiye’de de dünyada da bunun karşılığı çarşaftır, cilbaptır. İsmi başka söyleyebilirsin. Türkiye’de buna en yakın olan çarşaftır. Görüyorum. Bunu Mahmut Efendi Hazretleri dediği için değil o bize böyle giyinin dediği için değil, Kuran’daki hükme en yakın bu olduğu için Farz diyebiliriz. Cilbab sonuçta bu. Çarşaf olduğu için değil, cilbab olduğu için farz.”

Mülakat grubundaki on beş erkek görüşmeciden on üçü sakal, sarık, cübbe, şalvar üzere iken 61 yaşındaki genel yayın yönetmeni U.S. ve 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. sakalsız ve bahsi geçen tesettür üzere değildir. 48 yaşında akademisyen ve medrese hocası A.S. ise kendi tesettürüne dair “Ben sarık cübbe kullanırım ama şu şekilde: Eskiden şalvar ve cübbe ile dolaşıyordum ama şimdi üniversite ortamına girince bu tür şeyler sıkıntı oluyor. Bir giy bir çıkar da sıkıntı oluyor. Ben o yüzden sohbetlere, ihvan ve muhibban derneklerine giderken giyiyorum yine. Ama normal şartlarda kendime özel diktirdiğim bol pantolonlarım var onları giyiyorum. Evde şalvar, cübbe, sarığım durur” şeklinde konuşmaktadır. Şalvar yerine bol pantolon ve hakim yaka gömlek üzere giyilen özel dikim yeleklerin vakıf görevi yürüten erkek görüşmeciler arasında dönem dönem tercih edildiği görülmektedir. Erkek görüşmecilerin tesettüre dair soruya kadın ve erkek tesettürü olmak üzere iki pencereden baktığı ilk planda teslim edilmelidir. Kaydedilmesi gereken diğer önemli husus ise kadın görüşmecilerin bir kısmında görülen “Çarşaf-ı şerif farzdır” veya “Tek ölçü çarşaftır” şeklinde bir yaklaşıma erkek görüşmecilerde rastlanmadığıdır. Kadınların tesettürüne dair getirilen izahlarda çoğunlukla fetva ve takva ayırımına başvurulması da önemli bir diğer noktadır. 44 yaşındaki esnaf S.F.’nin “Bizim camiamızın tamamı sarıklı, şalvarlı ve cübbelilerden oluşmuyor.

Sünnete uygun olan bu kıyafeti giyenler giyer, giyemeyenler kamuda bulunmak isterlerse bulunurlar. Dolayısıyla kamusal alanda bulunmak bulunmamak meselesi kişilerin tercihidir. Tesettür hususunda biz çok netiz. Bunun en ideali ve sünnete uygun olanı kadınlar için çarşaf erkekler için cübbe, sarık ve şalvardır” şeklindeki ifadeleri erkek görüşmecileri temsil noktasında önemlidir. 22 yaşındaki üniversite öğrencisi M.O.’nın “İslam’da tesettürün ölçüsü vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde giyinilmesidir. Erkekler için de kadınlar için de aynı ölçü geçerlidir. Kadınlar için çarşaf ölçüyü en güzel şekilde karşılayan bir örtü. Böyle kapatan başka kıyafetler de var ama en güzeli çarşaf olduğu için biz bunu öne çıkarıyoruz” aktarımı ise erkek görüşmecilerin tesettür meselesine yaklaşımını göstermesi bakımında iyi bir örneklik arz etmektedir. Özellikle çarşafa dair görüş belirtirken başvurulduğu görülen fetva ve takva ayırımına en iyi örnekliği ise 37 yaşındaki serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S.’nin “Çarşaf vücut hatlarını belli etmeyecek en mükemmel örtü olduğu için biz çarşafı tercih ediyoruz. Ama bu takvayı tercih etmemizle ilgili bir durum. Fetva açısından baktığımızda ise kadının elini yüzünü bileklerini açmasında sıkıntı yok. Bol herhangi bir tesettür giyebilir fetva olarak ama takvaen olmaz” cümleleri sunmaktadır. 50 yaşındaki editör Ö.A.’nın aşağıda yer verilecek olan aktarımı ise Cemaatin kadınların tesettürüne dair bakış açısını bütün detaylarıyla resmeden bir karakteri haizdir:

“Tesettür bir hanımın güzelliğini komple örtmesi gizlemesi demek. Karşı tarafın baktığında onun genç mi yaşlı mı olduğunu bilmeyeceği onun güzelliğini tamamen gizleyen bir tesettür olması gerekiyor. Çarşaf-ı şerifi bizden önce bütün Osmanlı uygulamıştır. Osmanlı ulehasının kitaplarında çarşafın tarifi var. Tesettür ayetinden çarşafın anlaşılması gerektiğine dair kitapları var. Bu bizim asli kıyafetimizdir. Bizde çarşafı çıkarabilmek için çok uğraştılar. Size gazete kupürlerini de gönderebilirim, CHP kadın kolları yıllarca bu ülkede manto, ferace dağıttı. Niçin? Kadınlar çarşaflarını çıkarsınlar diye. Bu mesele bir yerde bir şahsiyet bir kimlik meselesidir. Onlar bizi kafirleştirmek için ilk önce ferace giydirdiler, ondan sonra manto sonra diğer kıyafetlere geçiş oldu. Birdenbire çarşafı çıkarttıramadılar. Tamam erkeklere şapka kanunu ile zulüm ettiler, kadınları asmadılar ama ne yaptılar? 1940’lı yıllar boyunca CHP kadın kolları köy köy şehir şehir memleket memleket gezip kadınlara çarşaf çıkarma töreni düzenlediler. Bugün çarşafın giyilmesi bir kimlik bir şahsiyet meselesidir. Dolayısıyla çarşafı çıkardığımız zaman ferace de giyseniz Müslüman şahsiyetinizden az da olsa taviz veriyorsunuz demektir. Ali Haydar Efendi baba “Pardesü manto küfrün burnudur” dermiş. Sen çarşafı çıkarıp onların istediğini giydiğin zaman bir parça da olsa dininden taviz veriyorsun demektir. Kapıyı araladın demektir. Şahsiyetinden taviz verdin anlamına gelir. Ayrıca belirtelim bu kılık kıyafet Cemaate giriş şartı değil kesinlikle. Ama medresede eğitim aldıkça kendi kendine insanlar bu kıyafetleri giyerler. Az önce şahsiyetten bahsettim ya biz onlara şahsiyet kazandırmaya çalışıyoruz. “İslami bir şahsiyet”, “İslami bir kimlik” kazandırmaya çalışıyoruz. İslamiyet’in ne demek

olduğunu öğrendikçe zaten öğrencinin kendisi de bunun böyle olması gerektiğine kanaat getirecektir.”

61 yaşındaki emekli imam E.İ. de Cemaatin savunduğu tesettür biçiminin intisap şartı olarak değerlendirilmemesi gerektiğine yer vermekte, eşinin sohbetine katılan cemaatin yüzde sekseninin pardesülü olduğunu aktarmaktadır. 48 yaşındaki mütercim ve fıkıhçı O.O. ise erkek görüşmeciler arasında çok net bir şekilde çarşafı tek ölçü olarak savunan isim olmaktadır ve “Bu devirde çarşafı tek ölçü olarak görüyorum. Müslüman bir toplum olsaydı belli açılara müsaade edilirdi. Bu toplumda ve bu devirde çarşaf şart. Tesettür üzerine yapılmış çalışmalar var. Hem Araplarda hem bizde. Arapça ve Farsça bilebildiğim için ancak böyle söyleyebiliyorum. Çarşaftan başka çözüm yok deniyor. Özellikle bu dönemde. Kadını meta halinden çıkaran tek ölçü çarşaf” şeklinde görüş belirtmektedir. 35 yaşındaki akademisyen ve medrese hocası E.Y. ise evleneceği adaya çarşaf şartı sunduğunu ve çarşafli bir kadın ile evli olduğunu belirterek başladığı konuşmasına “Pardesü bol ise o da İslami tesettürdür. Bana şaşıyorlar öyle dediğimde. Vücut hatlarını belli etmiyorsa renkli de değilse o hanım tesettürlüdür. Bir pardesü giyen kadın yüzünü dahi açsa tesettürlüdür ama bence ideal olan yüzün kapanmasıdır. En son Çarşamba’da makyaj yapan çarşafliılar ile karşılaştım üzuldüm. Manayı yitirmişler” şeklinde devam etmektedir. 61 yaşındaki genel yayın yönetmeni U.S. ise farklı bir açıdan meseleyi ele almakta, “ruhi manada en iyi savunma mekanizmasının çarşaf olduğuna” teslim ettikten sonra, grubundaki bazı kadın ve erkeklerin tesettürüyle kendileri gibi örtünmeyen kadın ve erkeklere kibir gösterdiğini ileri sürmekte, bu durumu “Bana ne çarşaf giyiyorsan bana mı giyiyorsun? Çarşafı idrakle giymiyorsan giymek önemli değil. Çarşaf önemli değil çarşafı giyen kadın önemli, sakal değil sakal bırakan erkek önemli. Bizimkiler ibarede kaldı iradeye geçemediler” şeklinde eleştirmektedir.

Mülakat grubundan 31 yaşında vakıf başkan yardımcılığı görevini yürüten B.S., 48 yaşındaki mütercim ve fıkıhçı O.O.’nun ve 61 yaşında genel yayın yönetmeni U.S.’nin de yer verdiği üzere İsmailağa Cemaati’ne bir dönem kuvvetli bir şekilde hakim olan “tek tesettür biçimi çarşaftır” algısı bugün yumuşamış görünmektedir. Yine görüşmecilerin de eleştirerek yer verdiği, bazı kadın

müntesiplerin, özellikle tunik ve şal kullananlar olmak üzere “çarşaf-ı şerif üzere tesettür olmayan” hanımlara selam vermemeleri bu algının göstergesidir. Bugün bu tutum kadın ve erkek görüşmeciler tarafından “nezaketsiz ve yanlış” bir tavır olarak nitelenmekte, gruba değil kişilere atfedilmesi gereken hatalı davranış olarak kodlanmaktadır. “Sünnete uygun ve ölçüyü tutturan en iyi tesettür biçimi” olarak tanımlanan çarşaf-ı şerif bilinenin aksine “intisap şartı” olarak sunulmamakta, giyilmesine yönelik taleplere, yaşları, istekleri, dereceleri ve bulundukları ortamları gözetilerek teenni ile tavsiye edilmektedir. Vakıf görevlerinin gerektirdiği bazı ortamlarda ve akademik eğitimin çeşitli safhalarında bulunan erkek müntesiplerin şalvar ve cübbe yerine bol pantolon ve yelek şeklinde bir giyimi benimsemeleri yine aynı minvaldedir. 44 yaşındaki esnaf S.F. tarafından “kamusal alanda bulunmak meselesi kişilerin tercihidir” şeklinde işaret edilen mevzubahis durum ve bu durum üzerine yapılan yorumlamalar Cemaatin modern hayat içerisinde var olma ve uyum sağlama çabası olarak okunabilir

### **3.7. Modern Eğitime Bakışları**

İsmailağa Cemaati modern eğitim sürecine olan katı mesafesi ile karakterize olmuş bir dini gruptur. Bu muhalefete mukabil medrese sistemi geliştirilmiş ve müntesipler bu kurumlara yönlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak yer verildiği üzere Ustaosmanoğlu’nun modern eğitim sistemine karşı duruşu oldukça nettir. Onun “Tasdiknamenizi almak için bile olsa okullara uğramayınız” sözüne müritler arasında oldukça sık referans verilmektedir. Gerek Cemaat hakkındaki okumalar gerekse müntesipler ve grubun ileri gelenleri ile yapılan görüşmeler, eğitim hususunun “örgün veya açık modern/resmi eğitime keskin bir karşı duruş, diploma karşıtlığı, kadınların eğitimi ve çalışması ve İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri’ni tenkit” noktaları üzerinden ele alınması gerektiğine yönelik kanaate sebep olmuştur.

Kendileri ile görüşme yapılan kadınların meslek dağılımı doktor, psikolog, öğretmen, medrese hocası, öğrenci ve ev hanımı şeklindedir. Örgün öğretim olarak ilkokul mezunu olduğu görülen ev hanımlarından 67 yaşındaki M.H. ve 61 yaşındaki

A.D. dışındaki bütün kadınlar açık öğretim üzerinden eğitimlerini tamamlamaktadır. 67 yaşındaki M.H. ilkokul mezunu olduğunu belirtmesinin hemen ardından kendi zamanındaki eğitimin kalitesini hatırlatmaktadır. “Okumanın ne için olduğunun okumaktan daha mühim” olduğuna dikkat çekmekte, günümüzdeki eğitim şartlarının bir çocuğun kendini idare edebilmesi noktasında oldukça zor olduğunu ve hafta sonu açık öğretimden resmi eğitim süreci tamamlanarak asıl mesainin medreseye verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Mevzubahis formülün kız çocukları için elzem olduğunu, erkeklerin eğitim konusunda serbest olduğunu dile getirmekte ve torununun Galatasaray Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirmek üzere olduğu örneğini vermektedir. 61 yaşındaki A.D. ise medrese eğitiminin önemini teslim etmekle birlikte diplomanın da şart olduğunu dile getirmektedir. 30 yaşında ev hanımı Ş.Y. açık öğretim üzerinden düz lise okuduğunu, liseyi bitirebilirse İlahiyat okumak istediğini ifade etmekte, 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. ise çocuklarını okuttuğunu, kendisinin de bekarken örgün veya açıktan okumadığı için çok pişman olduğuna, diplomanın mutlaka olması, kadınların eğitim alması ve çalışması gerektiğine yer vermektedir.

47 yaşında medrese hocası S.Y. kadınların eğitim almasını desteklediğini fakat günümüz eğitim şartlarının uygun olmadığını belirtmektedir. Diplomanın gerekli olmadığını savunan S.Y. Allah’a inanan bir kadının O’nun kendisi hakkında belirlediği sınırlara razı olması ve uyması gerektiğini, Yaratanın çalışma ve para kazanma görevini erkeklere verdiğini, diploma ve çalışma konusunda ısrarcı olan kadınların imtihan olduklarını ve kazandıklarının bereketi olmadığını dile getirmekte ve kızının da aynı durumda olduğunu eklemektedir. Bir diğer medrese hocası 41 yaşındaki A.T. kendisinin ilkokul mezunu olduğu, Türkiye ve Suudi Arabistan olmak üzere iki yerde medrese eğitimi aldığını, modern eğitim sistemine karşı olduğunu belirtmekte ve aynı zamanda vakit kaybı olarak değerlendirmektedir. Diplomanın gerekli olmadığını savunmakta, kadınların çok detaylı ilimler öğrenmesi gerektiği vurgulamakta mevcut eğitim sisteminde kesinlikle olmamaları gerektiğinin altını çizmektedir. 23 yaşında örgün İlahiyat öğrencisi H.D. kendisinin dinini öğrenmek istediğini ve babasının da medrese ortamlarına mesafeli olması sebebiyle İlahiyatı tercih ettiğini belirtmekte, diplomanın gerekliliğine inanmadığını, kadınların

kendilerine hakim olabileceklerse eğer üniversite ortamlarına girmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Okulunu bitirdikten sonra kadınların ağırlıklı olduğu meslek alanlarında çalışmayı tercih edeceğini dile getiren H.D. seçenekleri arasına akademiye de koymaktadır. 53 yaşındaki doktor D.N. modern eğitime karşı olduğunu, diplomanın zorunluluğuna inanmadığını özellikle de kadınlar için gerekli olmadığını düşündüğünü, resmî okul sürecinin ihlasa giden yolda engel olduğunu öne sürmektedir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. da özellikle kadınlar için diplomanın gereksiz olduğunu, onların yerinin yuvaları olduğunu ve çalışma hayatında da olmamaları gerektiğini belirtmekte, kendisinin de esasında çalışmayı istemediğini, ailesi ve çocukları ile ilgilenmekte zorlandığını, bununla birlikte eşinin isteği üzerine çalışmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Cemaat ile yeni tanıştığında ağlayarak Ustaosmanoğlu'nun kapısına gittiğini, çarşaf giymek istediği ve öğretmen olduğuna dair ağlayarak mektup yazıp ilettiğini ve daha sonra şeyhinin mektubunu okuduğuna ve kendisine çok dua ettiğine yönelik haber aldığını aktarmakta ve bunu kendisinin çalışma hayatının meşruiyetine delil olarak değerlendirmektedir. 59 yaşındaki psikolog P.A. da diploma konusundaki ısrarın gereksiz olduğunu düşünmekte, kadınların ihtiyaçları olmaları durumunda erkeklerle bir arada bulunmadan yapabilecekleri bir sürü iş olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda örnekleri verilen modern eğitim sistemine karşı duruş, bazı kadın görüşmecilerde İsmailağa Cemaatine “dini/şer’î düzene uygun okul açmama” hususunda getirilen eleştiriler ile tamamlanmaktadır. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. Cemaatini, eğitim konusunda kızlara ayrı erkeklere ayrı davranıldığı konusunda eleştirmekte, kendi ifadesiyle “kızım abin baba olacak o okusun adam olsun, sen nasılsa ev hanımı olacaksın” zihniyetine karşı olduğunu vurgulamaktadır. Ustaosmanoğlu'nun karma modern eğitime olan karşı duruşunun haklı olduğunu ifade etmekle birlikte bugün bu duruşu benimsemenin imkan dahilinde olmadığını altını çizmektedir. Kendini koruyan kızın da erkeğin de resmi eğitim sürecine dahil olması gerektiğine, diplomanın oldukça önemli olduğuna, açık veya örgün bir şekilde eğitim alıp diploma sahibi olunması gerektiğine dikkat çekmektedir. “Müslüman cahil de kalamaz boş da oturamaz” ifadelerinde bulunan H.K. mahremiyet kurallarına dikkat edilerek kadınların da çalışma ortamlarında olmaları gerektiğini

savunmaktadır. 42 yaşında spor eğitmeni E.C. çocuklarının hiçbir şekilde cahil kalmasını istememekle birlikte olabildiğince de korumaya çalıştığını belirtmekte, Cübbeli Ahmet Hoca'dan aktarımla gerek devletin gerekse kendi Cemaatlerinin “müdüründen hademesine kız veya erkek olan” okullar kurması ve kendileri gibi hassasiyeti olan insanların eğitim ihtiyaçlarının bu şekilde giderilmesi gerektiğini dile getirmektedir. 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. de aynı hususa değinmekte bugün bütüncül bir sistem olduğunu bu sebeple çocukların okullardan uzak tutulamayacağını ve kendi çocukları özelinde yaşadığı sıkıntıları aktarmakta, Cemaatin henüz çok yaygın olmayan birkaç özel okul girişimini, fahiş fiyatlarından dolayı eleştirmekte “İsmailağa Cemaati dışında zaten insanlar çoğunlukla mevcut eğitim sisteminden faydalanıyorlar. Cemaatimizin ileri gelenlerinin girişimleri ile kurulan okullar özellikle bize hitap ediyor/etmeli ve bu sebeple kendi grubunun ortalama geçim düzeyine göre ücretler belirlenmeliydi. Biz yine faydalanamıyoruz” ifadelerinde bulunmaktadır.

Modern eğitim sürecine karşı zamanla oluşan “esneme/yumuşama/yeniden yorumlama/şerh” erkek görüşmecilerle yapılan mülakatlarda da takip edilebilecektir. 48 yaşında fıkıhçı ve mütercim O.O. Ustaosmanoğlu'nun açık öğretim dahi olsa modern eğitime sonuna kadar karşı olduğunu çok iyi bildiğini dile getirerek sözlerine başlamaktadır. Okula girmeyi “beyni kiraya vermek” olarak yorumlayan O.O. “aklınızı kiraya verecekseniz Peygambere ve Peygamber varisine verin” ifadelerinde bulunmakla beraber, devletin sert yüzünün Erdoğan ile beraber yumuşadığını belirtmekte ve örgün değil ancak açık öğretim sisteminin İslamî usullerde işletilmesine eskiden değil fakat artık razı olduğunu dile getirmektedir. Kadının eğitimini annelik rolü sebebiyle çok önemsedığını, ancak sınırları belirlenmiş bir şekilde hem dünyevi hem uhrevi eğitimde bulunmaları gerektiğini kaydını düşmektedir. Önce İslamî ilimleri öğrenmeleri gerektiğini ekleyen O.O. kadının üniversitelerde olmasının kesinlikle dine uygun olmadığını da altını çizmektedir. 44 yaşında esnaf S.F. öğretmenler de dahil karma eğitimi tasvip etmelerinin asla mümkün olmadığını belirtmekte, haremlik selamlığın Ustaosmanoğlu'nun üzerinde durduğu en önemli konu olduğunu ve toplumun ahlaki ifsadının önündeki en büyük engel olduğunu ileri sürmektedir. Artık Türkiye’de ilköğretimden üniversiteye

eğitimin dışarıdan yapılabilirdiğini hatırlatmakta, kendisinin de medrese eğitimi süresince İmam Hatip orta okulunu ve lisesini bitirdiğini, dışarıdan üniversitede okuduğuna yer vermekte ve “İçerisinde yaşadığımız toplumda bir şeyler yapmak için şart olan belgeleri almamız gerektiğinde alırız. Bu şart değildir kimseye de neden yapmıyorsun denmez. Nasıl araba sürmek için ehliyet alıyoruz, bu ülkede imamlık yapabilmek için de diploma almak gerekiyor. Benim çevremde bu böyle olur. Eğitimini medresede tamamlayan talebe sınavlara girer ve gerekli diplomaları alır” ifadelerinde bulunmaktadır. 50 yaşındaki editör Ö. A. ise açık öğretim usulü ile diploma peşinde koşmanın yalnızca erkekler için gerekli olduğuna yer vermekte, kadınlar için ise “Yuvasında otursun en şerefli işi yapsın. Dinini öğrensın öğretsin medresede hocalık yapsın. Ya öğreten ya öğrenen olsun ama diploma için değil İslami anlamda” ifadelerinde bulunmaktadır. 37 yaşında serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S. Mahmut Ustaosmanoğlu’na ait “100 tane çocuğum olsa 99 tanesini medreseye versem heba olsa 100. çocuğumu da medreseye veririm. Heba olacağını bilsem dahi” sözünü aktararak eğitimde medreselerin önemine ve öncülüğüne dikkat çekmektedir. Diplomanın önemine yer vermekte, kendi ifadeleriyle “medrese şuuru almış, vatana millete hizmet edecek, ümmet şuuru kazanmış insanların” ülkede belirli yerlerde olabilmeleri için açık öğretimden gerekli eğitimi tamamlamaları gerektiğini belirtmekte ve Nakşi tarikatına bağlı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın konumunu “edepli konuşması”nın altını çizerek örnek olarak vermektedir. Kadınların eğitim almasının da oldukça önemli olduğuna yer veren E.S. medrese artı açık öğretim formülünün onlar için de geçerli olduğunu/olması gerektiğini düşünmektedir. 31 yaşında Cemaate bağlı bir vakfın başkan yardımcılığını yürüten B.S. diplomanın her zaman işe yaramadığı kaydını düşerek “altın bilezik şarttır” her zaman ifadelerinde bulunurken, kadınların eğitimi ve çalışması meselesine dair bir ayrıntıya dikkat çekmekte ve “Bizim camiada hanımlara çalışıyor musunuz diye sorulduğunda çalışmıyorum diye cevaplar, beyler de hanımların çalışmasına karşı olduklarını söylerler. Ancak bu ifade esasında eksiktir. Çünkü bizim hanımlarımız eğitim de alıyor çalışıyor da. Yalnızca bir bedel karşılığında çalışmıyorlar ya da az bir ikram karşılığında çalışıyorlar. Biz hanımlarımızı para kazanacakları mecralara yönlendirmiyoruz. Nihai olarak biz

hanımların eğitimine de çalışmasına da bütünsel olarak karşı değiliz. Esas olan mahremiyet ve şeriat esaslarıdır” ifadelerinde bulunmaktadır.

Kendisi sevemediği için ortaokuldan sonra örgün öğretimi bıraktığını belirten 61 yaşında esnaf ve genel yayın yönetmeni U.S. gençlere “Mutlaka bir üniversite bitirin en az 3 dil bilin. Çünkü bunun gerekli olduğu bir dönemdeyiz” şeklinde nasihat verdiğini aktarmakta kadınların durumunun daha hassas olduğu kaydıyla birlikte mahremiyet ve zihniyet dönüşümüne karşı her iki cinsin de dikkat etmesi gerektiğine yer vermektedir. Kendi ifadesiyle “üniversitenin bir kapısından girip diğer kapısından hızlıca çıkılması gerektiğinin” altını çizen U.S. bütün meşakkatlere gerekli olan diplomayı alma ve “keferenin oturduğu yere Müslüman gençlerin oturması” için katlanıldığının hatırdan çıkarılmaması gerektiğini ifade etmektedir. 22 yaşında Siyasal Bilimler lisans öğrencisi olan M.O. da örgün öğretimdeki mahremiyet kurallarının her iki cins için de önemli olması gerektiğine yer vermekte, kendisinin hâlâ okulda olmayı isteyip istemediğini sorguladığını ve eğitimde ideal olanın, medrese esas olmak üzere açık öğretim usulü ile diplomanın da alınması olduğuna yer vermektedir. 48 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen A.S. medrese eğitimini tamamlarken eğitimini dışarıdan bitirdiğini İlitam usulü ile İlahiyat okuduğunu ve şu anda doktorasını bitirmek üzere olduğunu ifade etmekte ve üniversitede kariyer düşündüğünü de eklemektedir. Çocuklarını da aynı şekilde medrese ve hafızlık eğitimini ihmal etmeden modern eğitimlerini de tamamlatmayı hedeflediğini belirten A.S. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin eksiklikleri olmakla birlikte önemine dikkat çekmektedir.

İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine karşı tenkit İsmailağa Cemaati’nin karakteristik özellikleri arasında kabul edilebilir. İlahiyat hocalarının Ehli Sünnet olmadığı, okullarda deizm propagandası yapıldığı, tasavvufun kabul edilmediği, İslam’ın özüne zarar verildiği, Peygambere düşmanlık yapıldığı ve hadislerin inkar edildiği mevzubahis kurumlara yöneltilen tenkitlerdir. Bu hususları dile getirenler ise büyük oranda kadınlardır. Erkek görüşmeciler ile yapılan görüşmelerde söz konusu kurumlar eleştirilmekte, ancak “gerekli ve ümmet için faydalı kurumlar” olduğu kabul edilmekte ıslahı için uğraşılması gerektiğine yer

verilmektedir. Bunun için erkek görüşmeciler kendilerini görevli olarak görmekte, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'nde çalışmaları gerektiğini düşünmektedir. İsmailağa Cemaati olarak hayallerinin “Kızlarımızın ve erkeklerimizin İslam'ın temel kuralları çiğnenmeden eğitim alacakları bir sistem” olduğunu belirten 39 yaşındaki vakıf başkanı Ö.H. şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Ben de İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi mezunuyum. Dışarıdan tamamladım eğitimimi. Ön Lisansımı tamamladım, vakıf işlerinden fırsat bulup lisansı bitiremedim. Ancak hocalarım ısrarla tamamlamamı istiyorlar. Gün gelecek bu kürsülerde sizler olacaksınız diyorlar. İlahiyatlarda ve İmam Hatiplerde ahir zamandan ve dünyanın değişmesinden ötürü sıkıntılar var ama bizler medreselerde çok ciddi eğitimler alıyoruz. Kurumlar ıslah olsun, sistem değişsin bu kurumlar yine olsun.”

Bünyelerinde İslami ilimler gösterildiği için “ehven-i şer” ifadesini kullanmaktan dahi çekinen erkek görüşmecilere karşın, bahsi geçen kurumlara dair kadın görüşmeciler daha mesafeli bir tutum takınmaktadır. 35 yaşındaki medrese hocası ve bir üniversitede okutmanlık görevini yürüten E.Y. “İlahiyat okudum, İlahiyata giden arkadaşlarım da çok. Oralardan istifade edeceğimiz çok şey var. Bizim yazma alışkanlığımız yok mesela. Bunu bu kurumlardan öğreniyoruz. Disiplinli yazmaya alıştıyorlar. Benim kendi talebem yüksek lisansa gidiyor. Çocuk bir satır yazamıyordu, şimdi çatır çatır yazıyor. Demek ki bir şey var bu okullarda” ifadelerinde bulunurken, 41 yaşında kadın medrese hocası A.T. mevzubahis kurumların çocuklarını göndereceği en son okul bile olmadığına yer vermekte, kızı ve oğlunu Nun Kolejine gönderdiğini eklemektedir. Gerek kadın gerekse erkek görüşmecilerin çocukları için hayal ettikleri eğitimin esasında şeriat esaslarına uygun bir sistemin olduğu örgün eğitim olduğu belirtilmelidir. Özellikle kadın görüşmeciler bu konuda hassasiyet göstermekte, Cemaatin ileri gelenlerinin girişimleri ile açılan “şeriata uygun” kolejlerin sayılarının artırılması ve ücretlerin İsmailağa Cemaati tabanının düşünülerek belirlenmesi gerektiği konusunda eleştiriler yöneltmektedir. Bununla birlikte bugün hakim olan düzen, büyük oranda, medrese ve açık öğretim üzerinden resmi eğitim sürecini tamamlama şeklindedir. Burada eklenmesi gereken söz konusu bu usulün daha çok İmam Hatip Lisesi ve medrese birlikteliği şeklinde olduğu hususudur. Önemli bir diğer husus ise örgün öğretime dahil olanların da çok yüksek oranda İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerini tercih ettiğidir.

Görüşmecilerin modern eğitim sistemine dair bakış açılarının yaş ve meslek üzerine kurulan doğrusal bir denklemlerle değerlendirilemeyeceği yukarıdaki verilerle tespit edilebilecektir. Modern eğitime karşı kuvvetli bir karşı duruştan bahsedilememektedir. Medrese ve açık öğretim birlikteliği üzerine kurulan bir eğitim programı ise görüşmecilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmektedir. Bununla beraber dikkat çeken husus mesleklerini icra eden kadın görüşmecilerin diploma ve modern eğitime karşı oldukları yönündeki beyanlarıdır. Bu görüşmeciler kendi durumlarının ve uygulamalarının özel olduğunu dile getirmekte bir meşruiyet kanalı oluşturmaktadırlar. İsmailağa Cemaatinin bilindiği “diploma yırtma” ve “işini bırakma” hikayelerinin bugün geçerliliğini yitirdiği söylenebilir. Yine özellikle kadın görüşmecilerde görülen “şerî kolej” isteği grubun modernleşme pratiği noktasında oldukça önemlidir. Çocukları ile ilgili yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle dile getirilen bu istek grubun ilerleyen süreçte modernleşme pratiğinin hız kazanacağına yönelik bir tahmini de mümkün kılmaktadır. Erkek görüşmecilerin medrese ve açık öğretim şeklindeki eğitim modeline daha net ifadelerle sahip çıktıkları görülmektedir. Bu sahip çıkışa dair kurulan cümleler Ustaosmanoğlu’nun tutumunun tekrarı ile birlikte dillendirilmektedir ki bu ayrıca önemlidir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun protest tavrının bugün uygulanmasının pek mümkün olmadığına yönelik kanaatlerini açık bir şekilde de dile getiren erkek görüşmecilerden yalnızca ikisi kadınlara dair Cemaatin klasik öğretilerini savunmaktadır. Netice olarak İsmailağa Cemaatinin modern eğitime karşı koyduğu mesafenin kapanma sürecinde/kapanmak üzere olduğunu söylemek mümkündür.

### 3.8. Siyasete Bakışları

İsmailağa Cemaati’nin karakteristikleştiği siyasi tutum görüşmecilerin ifadesiyle “büyüklerle/devlete itaat” şeklinde tespit edilebilir. Oy verme, seçme, seçilme şeklinde belirlenen modern siyasi tavır “seçme” dışında herhangi bir şekilde grupta karşılık bulamamıştır. İnançlarını yaşama ve medrese faaliyetleri noktasında devlet eliyle yapılan engellemelere dahi herhangi bir aktivist tavır göstermedikleri bilinmektedir. Böylesi dönemlerde dahi Ustaosmanoğlu tarafından müridlerine kendi ibadet hayatlarına bakmaları tavsiye edilmekte ve bu tavır “Medreseni kapattırarak iş

yapma” şeklinde ilkeleştirilmektedir. Bu İsmailağa Cemaatinin bir siyasi tavrı/tercihi yoktur anlamına gelmemelidir. Söylenilmek istenen siyasi tercihlerin açık edilmediği, medreselerden, camilerden herhangi bir partiye açık destekte bulunulmadığıdır. Modern dünyaya aktif bir şekilde dahil olduklarına yönelik hipoteze dayanan çalışmada İsmailağa Cemaati’nin “çağın performansının bir gereği”<sup>724</sup> olarak tespit edilebilecek siyasi tavır ve tutum noktasında nerede olduğunun tespiti önemlidir. Görüşmecilerin siyasete karşı mesafelerini ölçme ve yönetim hususundaki fikirlerini tespit edebilme adına kendilerine, destekledikleri bir parti veya siyasi lider olup olmadığı ve siyasete/yönetime aktif katılmayı düşünüp düşünmediklerine dair sorular yöneltilmiştir. Takip ve oy verme dışında, siyasi katılımın hiçbir aşamasında güçlü iddiaları olmayan görüşmecilerin, kadın erkek fark etmeksizin, siyasete olan ilgileri büyüktür. Desteklenen siyasi liderle duygusal bir bağ kurulduğu da gözlenmektedir. “Hoca Cemaati” olarak bilinen İsmailağa Cemaati’nde seçim zamanlarında bağlı bulunan/ders alınan hoca veya hocalarla istişare yapıldığı görülmektedir. Bu konuda 23 yaşında medrese ve üniversite öğrencisi Ö.B.’nin “Biz ailecek Ak Partiliyiz. Siyaseti takip etmem ama oy vereceğim zaman hocalarımla istişare etmeyi daha mantıklı bulurum. Onlar ne yaparsa sanki en doğrusu oymuş gibi hissediyorum” ifadelerine yer verilebilir. Konuyla ilgili bir diğer örnek 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö.’nün hocasının kimsenin siyasi görüşüne ve tercihinine dair bir yönlendirmede bulunmadığı, fakat 2019 İstanbul Büyükşehir Belediye Seçimini Ekrem İmamoğlu’nun alması üzerine kızgınlığını ve üzüntüsünü belirtmek için, İmamoğlu’na oy veren ittifakta yer alan Saadet Partisi hakkında “onlara oy veren gözüme görünmesin” dediğine yönelik aktarımı olabilir.

49 yaşındaki knesiyolog H.K.’nin “Desteklediğim bir parti var diyemem. Doğru olanı tercih etmeye çalışırım. Hadis-i Kutsi var “Başınızdakileri eleştirmekle meşgul olmayınız. Siz bana tövbe ediniz ki başınızdakileri halis kılayım. Elhamdülillah başımızda beş vakit namaz kılan var. Ondan daha iyisi varsa onu getirsin başımıza” ifadeleri esasında Tayyip Erdoğan’a kadar Cemaatin siyasete karşı

---

<sup>724</sup> Selim Sözer, *Gelenekten Modernliğe İskenderpaşa*, s. 116.

tutumunu özetleyen satırlar olarak da okunabilir. Ancak bugün gelinen noktada, siyasete olan ilginin daha fazla olduğu ve büyük bir Tayyip Erdoğan sempatisi ve desteğinin Cemaate hakim konumda olduğu gözlenmektedir. Bu noktada Erdoğan'a siyasi liderlikten fazlasının yüklendiğinin, samimiyetine ve inancına güvenildiğinin ve esasında onun şu an ümmetin lideri olarak görüldüğünün altı çizilmelidir. Görüşmeciler arasında ikisi kadın üç kişi dışında hepsi Erdoğan'a dua ettiğini ve çok sevdiğini ifade etmektedir. 30 yaşında ev hanımı Ş.Y. "İslamcı gençlik olarak da cemaat olarak da bizi biz yapan o oldu. Elimizden tuttu kaldırdı.", 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. "Erdoğan'ı babam kadar seviyorum neredeyse. Onunla ilgili her şeyi takip ediyorum. Hayranıyım. Çok takdir ediyorum. Allah ömrünü uzun yolunu açık etsin. Sınavı çok büyük", 41 yaşında medrese hocası A.T. "Tayyip Beyi çok seviyorum. Babamı o kadar sevsem herhalde cennetlik olurum. Gerçekten benim için bir reis" ifadeleri Erdoğan ile kurulan duygusal ilişkinin örnekleri olarak verilebilir.

Grubun siyasetle olan ilişkisine dair belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise bir parti desteğinden ziyade bir liderin desteklendiğidir. Yukarıda geçen ifadelerde de görülebileceği üzere esas desteklenen Ak Parti değil Tayyip Erdoğan'dır. Yine Erdoğan'a sağlanan meşruiyet kanallarından biri de Refah Partisi değil, Necmettin Erbakan'dır. Bu vurgu özellikle erkek müntesiplerin ifadelerinden takip edilebilir. 38 yaşında Diyanet görevlisi, Erdoğan'a olan desteğini, Necmettin Erbakan'ın "Bu çocuk yanlış şeyler yapabilir ama bunu yanlış yapmak için yapmaz" sözünü aktararak göstermektedir. 44 yaşında esnaf S.F.'nin ifadeleri, gerek grubun siyasi tutumunu tespit, gerekse lider odaklı siyaset okumasını göstermesi bakımından önemlidir:

"Bugün ülkemizde büyük hizmeti olan Erdoğan'ı destekliyorum. Onun Ak Parti liderliği dışında başka misyonları olduğunu da düşünüyorum. Kurumsal olarak Ak Parti'yi benimsemiyorum. Erdoğan'ı Ak Parti'den ayırarak destekliyorum. Din düşmanının karşısında kim varsa onu desteklemiştir bu cemaat. Bu konuda pragmatisttir. Bir partiye angaje değildir. Mesela seksenli yıllarda Özal'ı desteklemiştir. Doksanlı yıllarda Erbakan'ı desteklemiştir. 2000'li yıllardan sonra Erdoğan'ı desteklemiştir. İstisnalar olmakla birlikte geneli böyledir."

Erkek görüşmecilerden yalnızca 37 yaşında serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S., Erdoğan'ı "ehven-i şer olarak desteklediğini" belirterek "Şu anda

mecburiyetten Erdoğan'ı destekliyorum. Ehveni şer kabilinden. Aslında biz Erbakancıyız eskiden beri. Şu anda Erbakan'ın partisi Erdoğan kadar güçlü olmadığı için mecburiyetten destekliyoruz. Tayyip tam anlamıyla bizim düşüncelerimizi benimsiyor mu bilmiyorum ama bazı yerlerde neden sarık takıyorsunuz demiş. Tam bizim düşüncemizde değil. CHP ise din düşmanı” ifadelerinde bulunmaktadır. 27 yaşında üniversite öğrencisi A.M. siyasete daha yukarıdan baktığını “Takip ederim ama takipte olduğum sürekli oy verdiğim açıklamalarını takip ettiğim biri yok. Biraz bu işin akademisini de yaptığım için galiba öyle insanlarda görüldüğü gibi adanmış bir takip yapmıyorum” ifadeleriyle ortaya koymaktadır. 22 yaşında üniversite öğrencisi M.O. siyasi katılıma çok uzak olmadığını belirtirken “kendi yolumu çizmek isterim” ifadelerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte 50 yaşında editör Ö.A. ise “Siyaset neticede toplumun ıslahı için çalışmak demek. Ben zaten bunun için çalışıyorum. Medrese açıyorum, talebe okutuyorum, vaaz veriyorum. Siyasetçi siyasetini yapsın bizim işimiz şeriatı anlatmak. İnsanları İslami açıdan eğitmek yetiştirmek” şeklinde kesin bir çizgi çizmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde de yer verildiği üzere İsmailağa Cemaati lideri Ustaosmanoğlu'nun gerek söylemleri gerekse grubun başında aktif olduğu süreçte siyasete karşı tutumunun mesafeli ve tercihinin ise olabildiğince gizli olduğu görülmektedir. Söylemleri ile de bu tutumunu göstermeye ve güçlendirmeye çalıştığı görülen Ustaosmanoğlu'nun “Davamız o kadar büyük ki, siyaset ancak ayaklar altında kalıyor” sözü bugün de müntesipleri tarafından sıkça zikredilmektedir. Kendisinin hangi partiye oy verdiğinin sorulması üzerine “Açıktan söylememiz gerekse gizliden oy verir miydik?” şeklinde verdiği cevap kadın bir görüşmeci tarafından, siyasetle ilgili soruya cevap verirken aktarılmaktadır. Bugün gelinen noktada takip ve oy verme dışında grup üyelerinin kahir ekseriyetinin herhangi bir talepleri olmadığı hatta uzak durulmaya çalışıldığı görülmekle birlikte kadın görüşmecilerden 42 yaşında spor eğitmeni E.C. ve 38 yaşında ev hanımı Z.D., siyasi faaliyetlere/teşkilat faaliyetlerine şu an için vakitleri olmadığı, olduğu zaman katılabileceklerini ifade etmişlerdir. Erkek görüşmecilerden 33 yaşında Cemaatin bir vakfında proje başkanı olan H.H. kendisinin yapamadığını ancak siyasetin önemli bir şey olduğunu ve yapabilenin onu yapması gerektiğini aktarırken, 22 yaşında lisans

öğrencisi M.O. ileriye yönelik olarak siyasette “kendi yolunu çizebileceğine” dair ifadelerde bulunmaktadır. Siyasete aktif katılıma dair bu örneklerle birlikte kadın, erkek grup üyelerinin siyaseti takip, düşünce ve tavır geliştirme noktasında oldukça ilgili oldukları ve biri erkek birisi kadın olmak üzere iki görüşmeci dışında Recep Tayyip Erdoğan’a büyük sempati besledikleri ve destekledikleri görülmektedir.

Yalnızca bir siyasi lider olarak görülmeyen ümmet çapında kendisine rol biçilen Erdoğan’a dair meşruiyet kanallarının dini olduğu da belirtilmelidir. 60 yaşında erkek doktor görüşmeci D.S. bir insan ümmete faydalıysa desteklemek lazım dedikten sonra, kendisine hocasının verdiği tavsiyeyi şu şekilde aktarmaktadır: “Evladım benim bütün ömrümü koysan kenara Tayyip Beyin bir gününün yarısı etmez. Bak çevrene bütün dünyadaki insanlara faydası var. Ne kadar gücün varsa destekle. Bütün Müslümanlar kavgasız, dövüşsüz yaşayabiliyor. İnsanlar rahat rahat namazına gidiyor Kuranını öğreniyor. Kadınların başörtüleri, erkeklerin sakalları çekilmiyor. Benim maaşımı kesse ne olur, ben yine ona oy veririm. İsmailağa’ya iyi davranmazsa ne olur, ben yine oy veririm. Biz değil, ümmet önemli. Ona destek vermek dünyadaki ümmete destek vermek demektir.” Gerek görüşmeciler gerekse gruba dair gözlemler İsmailağa Cemaati’nin siyasete katılım, tavır ve tutum belirleme noktasında ivme kazanması, tabir yerindeyse, rota değiştirmesi Tayyip Erdoğan ile birlikte gerçekleşmiştir denilebilir. Bu tespiti mümkün kılan Erdoğan’ın ismi geçmeden kurulmayan cümlelerdir. Görüşmecilerin lider odaklı bir siyasi söylemi tercih etmeleri, kurumsal olarak Ak Parti’yi benimsemediklerine yönelik beyanları, Erdoğan’a siyasi bir misyondan öte dini bir misyon yüklemeleri ve “onun hedefinin şeriatı getirmek” olduğuna yönelik söylemleri grubun inançları ve liderlerinin söylemleri ile modern dünyayı uzlaştırma çabaları olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte gerek kadınlardan gerekse erkeklerden siyasete aktif katılıp, parti çalışmalarında yer alabileceklerine dair cevaplar da alınmıştır. Sayıları az da olsa grubun kapalı yapısı düşünüldüğünde kayda değer bir önem kazanmaktadır.

### 3.9. Tüketim Alışkanlıkları

Günümüz modern toplumları en iyi betimleyen terimlerden birisi tüketim toplumdur. Şehir ile özdeşleşen büyük alışveriş merkezleri bu terimin önemli gösterenlerindendir.<sup>725</sup> Tüketimin çeşitliliği, çokluğu ve ona yüklenen anlam ile modern hayata karışma/dahil olma arasında doğrusal bir bağlantı kurulabilir. Bu anlamda grubun tüketim alışkanlıklarının tespiti grubun modernleştiği yönündeki hipotez bağlamında büyük önem taşımaktadır. İsmailağa Cemaati hakkında yapılan okumalar ve görüşmeler, grubun tüketim algısını tespit adına telefon başta olmak üzere teknolojik aletleri tercih kriterleri, giyim, tatil, kafe, pastane, restoran tercihleri, araba kullanımı, spor, banka ve ev işleri için aldıkları destek hususlarını öne çıkarmaktadır. Bahsi geçen unsurlara yaklaşımın, grup nezdinde yalnızca tüketim üzerinden değerlendirilmediği, hatta tüketimden daha çok dinî saiklerle tercihlerin belirlendiği kaydedilmelidir. Söylenilmek istenen herhangi bir Müslüman için araba kullanımı ve marka tercihi geliriyle bağlantılı bir şekilde değerlendirilirken, grubun müntesibi açısından Ustaosmanoğlu'nun dini yorumlama biçimi de bu değerlendirmeye eklenmektedir.

Kadın görüşmecilerin telefon ve ev eşyası olarak kabul edilebilecek teknolojik aletleri tercihlerinde markanın değil dayanıklılığın etkili olduğu görülmektedir. Görüşmeciler “ihtiyaç odaklı” alışveriş yaptıklarını belirtmekte ve “Bozulana kadar yenilemem” ifadesi neredeyse her görüşmede kullanılmaktadır. Giyim hususunda markanın önemli bir belirleyen olmadığı, ancak ayakkabı hususunda kaliteyle doğru orantılı şekilde öne çıktığı görülmektedir. Kadın görüşmeciler robadan ve bol elbise ve çarşaf hususunda piyasanın isteklerini tam olarak karşılayamadığına yer vermekte ve bu sebeple diktirmeye başvurdıklarını belirtmektedirler. Nihai olarak giyim hususunda ortak kanaat “markadan ziyade kaliteli ve ağır duruş” olarak tespit edilebilir. Banka tercihlerinde Kuveyt Türk ve Albaraka gibi katılım bankaları zikredilmekte, fakat olabildiğince “bankalardan uzak durmak” esas olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte görüşmecilerin yarısı,

<sup>725</sup> Bkz. İsmail Demirezen, “Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din İle Etkileşimi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 10, sy. 3, 2010, s. 98.

ödemelerine dikkat ettikleri kaydıyla, kredi kartı kullandıklarını ifade etmekte, yalnızca 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. ve 61 yaşındaki ev hanımı A.D. bilinçli olarak banka kartı da dahil hiçbir şekilde banka ile ilişkide bulunmadıklarını dile getirmektedir. 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. kredi kartı konusunda oldukça hassas olduğunu belirtmekte, “Ben şu an bekarım ama evlenecek olursam evlenme şartlarımdan biri de kredi kartı kullanmamasıdır” ifadelerinde bulunmaktadır. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. banka ile ilişkisini “Kredi kartı kullanmıyorum, maaş kartım da eşimdedir. Çok parayla işim yok. Pazar alışverişini de eşim yapar. Ben Allah rızası için çalışıyorum okulda. O sebeple maaş kartımın elimde olmasına gerek yok” şeklinde izah etmektedir. Birikim için ağırlıklı olarak altın tercih edilmekle birlikte, “Dövizi umre için tercih ederim. Kafirin parasını asla şımartmak istemeyiz” şeklinde görüş belirten 59 yaşındaki psikolog P.A. dışındaki görüşmecilerin dövize karşı sert bir tavrı bulunmamakta ve hatta yarısından fazlası birikim noktasında tercihleri arasına almaktadır.

Kadın görüşmeciler özelinde tespit edilen bir diğer tüketim unsuru ise kişisel bakım için başvurulmuş güzellik merkezleridir. 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. kendi imkanları ile bakımını yaptığını, söz konusu mekanlara gitmeyi tercih etmediğini belirtirken, 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. kendisinin asla başvurmadığını, böyle yerlere gidilmesinin de asla tavsiye edilmediğini vurgulamakta ve saç boyama ve kestirmenin zaten yasak olduğunu hatırlatmaktadır. Yalnızca sağlık problemi yüzünden saçların uçlarından kestirilebileceği, öldüğünde saçların göğsü örtecek şekilde uzun olması gerektiğini dile getirmektedir. 53 yaşındaki doktor D.N. de çalışanların imanlarından emin olunmayacağı için güzellik merkezi ve kuaförleri tercih etmediğini ifade etmektedir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. ve 47 yaşındaki medrese hocası ve ev hanımı S.Y. de aynı gerekçelerle gitmediğini belirtmekle birlikte bu isimler dışında kendileri ile görüşme yapılan kadınlar manikürden saç ve cilt bakımına kadar çeşitli gerekçelerle güzellik merkezine başvurduğunu belirtmektedir. 49 yaşındaki knesiyolog H.K.’nın konu ile ilgili “Kişisel bakımına özen gösteririm. Yüz bakımı ve masaja giderim. Bu benim lüksüm ve bunu haklıyorum” ifadelerine yer vermektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. ise kişisel bakımına özen gösterdiğini ve insanın bir yaştan sonra mevzubahis yerlere

gitmeye daha çok ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Spor da hanımların günlük hayatlarında yer verdikleri tüketim unsurları arasında yerini almaktadır. Sağlıklı bir beden ve zihin için spor yapılması gerektiği hususunda ifadelerle yer verilen mülakatlarda maddi imkanlar ile doğru orantılı olarak fitness ve aletli pilates salonlarının tercih edildiği, yoğunluk veya maddi imkansızlık olduğunu belirten görüşmecilerin de evinde spor yaptığı veya yürüyüşe başvurduğu görülmektedir. Bununla birlikte 53 yaşındaki doktor hanım D.N.'nin “Spor yapmıyorum. Spor için sadece tavaf yapmak istiyorum ama yapmaya fırsatım yok” ifadelerine burada yer verilmelidir.

Kafe, pastane ve restorana gitme noktasında yalnızca 53 yaşındaki doktor D.N. ve 40 yaşındaki öğretmen hanım Ö.A. asla tercih etmeyecekleri yönünde net ifadelerde bulunurken diğer kadın görüşmeciler söz konusu mekanların ortamlarına dair eleştiriler getirirler de gittiklerini belirtmektedirler. Tatil konusundaki tercihlerinde ise mahremiyet esas olarak tespit edilmektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. düzenli tatil yapmaya çalıştıklarını, İslami otelleri de tercih edebilmekle birlikte sene içinde de düzenli yurt dışı gezi turlarına katıldıklarını dile getirmektedir. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. ve 38 yaşındaki ev hanımı Z.D. de düzenli tatil yaptıklarını İslami otel ve kaplıcaları tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu isimler dışında kadınlar genellikle “İslami otel” ve “İslami tatil” kavramını eleştirmekte yüzmeyi tercih edenlerin تنها yerlerde aileleri ile birlikte denize girmeyi tercih ettikleri, bunun dışında gezi turları ve memleket ziyaretleri tatil başlığı altında zikredilmektedir.

Araba kullanımı ise bir tüketim unsuru olup olmamasından ziyade “kadınların araba kullanmasının uygun olup olmaması” tartışması üzerinden değerlendirilmekte ve bu haliyle İsmailağa Cemaati karakteristiğinin bir cüzünü oluşturmaktadır denilebilir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. “Ehliyetim var. Açık olduğum dönemde de kullanmadım şimdi de kullanmıyorum. Ben eşimle yan yana bile oturmuyorum. Önde oturduğunuz zaman dikkat çekiyorsunuz. Rabia annemizin iki tane örtüsü, çarşafı varmış. Birini hep namazda giyermiş. Hiçbir haram göz değmemiş bir çarşaf. Ben de önde oturursam haram göz değer” ifadelerinde bulunurken, 30 yaşındaki

medrese hocası ve mütercim K.Ö. konu ile ilgili düşüncelerini “Arabam yok olmaz da inşallah. Hem üstadımız yasakladığı hem de hakikaten bir kadın için tehlikeli bir durum. Yolda kalsan bir adam gelip yardım edecek. Hem bir Anadolu kadını olarak doğru bulmuyorum, yani babamın kızı olarak, hem de üstadımızın bu kadar açık yaşağına karşı çıkmak istemiyorum” şeklinde dile getirmektedir. 64 yaşındaki medrese hocası S.H. kendisinin araba kullanmayı tercih etmediğini belirtmekle birlikte “kendisini getirip götürecek kimseleri olmayan hanımları” istisna kılmaktadır. 59 yaşındaki psikolog P.A. kendisinin İsmailağa Cemaati’ne girdikten sonra ilk terk ettiği şeyin arabası olduğunu belirtmekte, 5 sene arabasız olduğunu fakat toplu taşımalarındaki ortamın daha rahatsız edici olduğunu müşahade etmesinin ardından tekrar araba aldığını dile getirmektedir. Yalnızca ihtiyaca binaen araba kullandığına dikkat çekmekte, gezme maksatlı asla kullanılamayacağını belirtmekte ve kadınların araba kullanmasını asla onaylamadığının altını çizmektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. ise, kendisinin araba kullandığını ve hatta oldukça lüks araçlar da kullandığını kaydettikten sonra, konu ile ilgili oldukça dikkat çekici şu ifadelere yer vermektedir:

“Kesinlikle Efendi Hazretleri gibi düşünüyorum. Kadınlar araba kullanmamalı. Kadınların ehliyeti olsun araba kullanmayı bilsin ama kadınları erkekler taşısin yani. Kadınların erkeklere yük olması gerektiğini düşünüyorum. Konuştuklarımın çok zıttı bir hayat yaşıyorum. Belki o yüzden bu kadar rahat konuşuyorum. Ama kadınlar araba kullanmamalı. Kadınlar bu kadar dikkat çekici olmamalı. Daha hanımefendi daha zarif daha işi görülen olmalı. Ama biz işi görenler olmaya çalışıyoruz. Bu yüzden mutsuzuz, yorgunuz ve yaşlandık.”

Kendileri ile görüşme yapılan kadınların araba kullanma konusundaki görüşleri “Asla kullanmam diyenler ve kullanmayanlar”, “Kendisi kullandığı halde kadınların araba kullanmaması gerektiğini düşünenler” ve “Kadınların araba kullanması gerektiğine inananlar” şeklinde 3 noktada toplanabilir. Yukarıda yer verilen ilk iki grup dışında görüşmeciler toplu taşıma ortamlarının mahremiyete uygun olmadığını savunmakta ve kadınların kesinlikle araba kullanması gerektiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte dikkat çeken husus ise görüşmecilerin Mahmut Ustaosmanoğlu’nun net tavrından ötürü çekingen ifadelerde bulunmalarındır. Bu minvalde kadınların otobüs ve minibüs gibi toplu taşıma araçlarında çok sıkıntılı durumlara düştüklerinin, Ustaosmanoğlu’nun konu ile ilgili nehyini bizzat

duymadığının veya kendisini götürecek kimsesi olmayan kadın hocaların sohbetlerine gidememelerinden kaynaklanan mağduriyetlerin altı çizilmektedir. 23 yaşındaki medrese öğrencisi Ö.B.’nin “Arabam var ve kullanıyorum. Ben Efendi Hazretlerinin sohbetlerinde bizzat bulunup duymadığım ve etkilenmediğim için bana işlemedi. Ama onun sözünün tesir ettiği hocalarım kullanmıyor. Ben onlara da kendime de hak veriyorum” ifadeleri örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnek 53 yaşındaki doktor D.N.’nin “Ben araba kullanıyorum ve bence kadınlar araba kullanmalı. Kadınların fitratına uygun değil deniyor biraz doğru. Sorun çıktığında erkeklerle muhatap olmak zorunda kalmaları bakımından hoş değil. Ben de ileride daha takvalı olursam bırakırım. Ama şu an zaten çalışıyorum. Çalıştığım için vaktim kısıtlı ve önemli. Dar vakitlerde arabam olduğu için sohbe falan gidebiliyorum. Bence kolaylık. Kişi kendini çok takvalı hissediyorsa, ihtiyacı olmadığı sürece dışarı çıkmıyorsa kullanmasın. Ama ben zaten çalışarak taviz veriyorum” şeklindeki sözleridir. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. medrese idareciliği yaptığı dönemde yaşadıklarını da katarak “Ben 21 yaşında ehliyetimi almıştım. Sohbetlere öğrenci taşıyordum. Cemaat içerisinde çok eleştiriliyordum. Hoş görülüyordu. Efendi Hazretlerinin yasak ettiğini söylüyorlardı fakat birebir ağzından duymadığım için uygulamıyordum. Kullanırken eldiven takıyordum, zaten ağzım dahi kapalıydı. Neden yasak etsin şeyhim diyordum. Yolda da tepki alıyordum. Trafikte yolumu kesiyorlardı vb. Ben kurstaki arkadaşlarıma hem dünyayı hem ahireti vermeye çalıştım. Eğer böyle yapmasaydım dünya hayatında oldukları sürece dine meylettirmeyecekler. Kursumdaki kızlara bile ehliyet aldırardım” ifadelerinde bulunmaktadır. 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. ise araba kullanmayı kendisinin de eşinin de çok istediğini ancak Cemaatteki hocalarından ve sohbet verdiği hanımlardan çekindiği için kullanamadığını belirtmekte ve bir akrabasının kendisinin ehliyet almak istediğini duymasının ardından kendisini “Efendi Hazretleri istemiyor sen ne diyorsun” şeklinde azarladığına yer vermektedir.

Erkek görüşmeciler de kadın görüşmeciler gibi teknolojik aletler noktasında, yine Yahudi markaları istisna olmak üzere, dayanaklılığı esas almakta, “bozulmadıkça yenilemem”, “ihtiyacım ölçüsünde alışveriş yaparım” ifadelerine sık sık başvurmaktadır. Şalvar, gömlek, yelek noktasında terzi desteği de alan

görüşmeciler, “bol olması kaydıyla” piyasadan da ihtiyaçlarını giderebildiklerini belirtmektedirler. Markadan ziyade yine “ağır ve kaliteli bir duruşu” esas almaktadırlar. 48 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen A.S. ve 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. haricinde erkek görüşmecilerin kredi kartı ve dövize karşı tutumunun kadın görüşmecilere kıyasla daha sert bir tavırdaki olduğu görülmektedir. Burada kadın ve erkek görüşmeciler arasındaki farkın, eş faktöründen kaynaklandığı söylenebilir. Özellikle eşi İsmailağa Cemaati’nden olmayan kadınların ekonomik anlamda eşleri ile ortak bir noktada buluşmaya çalıştıkları/zorunda oldukları hatırdaki tutulmalıdır. Kafe, pastane ve restoran tercih edip etmeyeceklerine dair soruya yalnızca 39 yaşındaki vakıf başkanı Ö.H., 61 yaşındaki emekli imam E.İ. ve 60 yaşındaki doktor D.S. “asla gitmem” şeklinde bir yanıt vermekte, diğer erkek görüşmeciler ise çok sık olmasa da gerek aileleri gerekse arkadaşları ile gittiklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte erkek görüşmeciler eşlerinin tesettürlerinden kaynaklanan sebeplerle restoran ortamında zorlandıklarını, bu sebeple daha çok eve sipariş vermeyi tercih ettiklerini ve arkadaşları ile birlikte dışarıda sosyalleştiklerini belirtmektedir. Salon sporu, futbol, güreş, yürüyüş ve yüzme erkek görüşmecilerin spora dair soruya verdikleri cevaplarda adı geçen dallar olmaktadır ve ayrıca belirtilmesi gereken görüşmecilerin hepsinin spor konusunda oldukça bilinçli olduğudur.

Tarihi yerler ve memleket ziyareti, doğayla baş başa tatil, kamp, تنها yerlerde deniz girme ve Gökçeada Uğurlu, Kuzuluk gibi “daha muhafazakar ortamlar” olarak niteledikleri tatil köyleri erkek görüşmecilerin tatil noktasındaki tercihleri olmaktadır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus kadın görüşmecilere kıyasla erkek görüşmecilerin “İslami otel” ve “İslami tatil” kavramlarına daha net ifadelerle karşı çıktıklarıdır. Neredeyse hemen hepsi bu hususa yer vermekte tatil tercihlerinin daha çok hedef odaklı olduğunu dile getirmektedirler. 48 yaşındaki fıkıhçı ve mütercim O.O. bu durumu “İslami tatil anlayışın tamamen karşısındayız” şeklinde ifade ederken, 50 yaşındaki editör Ö.A. “Beş yıldızlı otellere gidilerek yapılan tatilleri onaylamıyorum. Sıla-ı Rahim şeklinde olmalı tatil. Güzelce İslami şartlara uygun tatil olmalı. Bugün tatil beldelerine gidiyoruz hukuk ve şariat çiğneniyor. En İslami olanlarında bile herhangi bir harama

girmeden dönemezsiniz. Mutlaka bir açık saçık günaha bulaşıp geleceksiniz. Sıla-ı Rahim bırakıldı zaten. Tatilse önce birbirimizi arayalım soralım diye düşünüyorum” ve 61 yaşındaki emekli imam E.İ. “Benim ateşli hastalığım olduğu için yayla tercih ederim. Şeri şerife uygun bir şekilde insanların geziye tatile çıkmasını tavsiye ederim. Kadın erkek birlikte olursa bu tatil değil, felaket olur. Efendimizin yakın ashabının imtihanı ile sıradan sahabenin imtihanı ayrı olur. Kıyafetinde en ufak detaya kadar İslami kurallara uymaya çalışan insanlar arasında fark olur tabi. Böyle insanların İslami otelleri tercih etmemesi gerektiğini düşünüyorum. Havuzlarda kamera olmaz mı mesela? Nasıl girilsin? Kadınların bu sebeple havuza girmesine de rızamız yok” ifadelerinde bulunmaktadır.

“Efendi Hazretleri kadınların araba kullanmasını uygun görmüyor. Bunun bir hikmeti var muhakkak. Bu onun kendi sevenlerine hitabıdır. Kalkıp da kadının araba kullanması haramdır demiyor. Fetva ile takva arasında fark var. Takvada mubahlardan kaçınmak dahi vardır. Bunu bu şekilde değerlendirmek lazım. Hikmetini bilmiyorum ama ben de bu şekilde değerlendiriyorum. Çünkü Allah dostlarının söylediğinin bir zahiri bir de batını vardır. Bu kapının adayımı diyorsan bu kapının sahibinin dediklerine uyacaksın. Seni burada kimse tutmuyor.”

44 yaşındaki esnaf S.F.’nin yukarıda yer verilen görüşleri esasında İsmailağa Cemaati’nin kadınların araba kullanmasına dair bakış açısını toparlama noktasında oldukça isabetlidir. 61 yaşındaki esnaf ve genel yayın yönetmeni U.S. “Cemaatimizde Efendi Hazretleri bazı istisnalar hariç kadınların lehine olmak kaydıyla müsaade etmemiştir. Bu büyük günahdır şeklinde verilen bir yasak değil, koruma iç güdüsüyle yapılan bir şeydir” şeklinde görüş belirtmekte 61 yaşındaki emekli imam ise Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bu hassasiyetini, “birçok musibeti engellemeye yönelik tedbiri bir nehiy” olarak yorumlamaktadır. 50 yaşındaki editör Ö.A. Cemaatinin kadınlarının şeyhlerinin tercihi icabı araba kullanmadıklarının altını çizmekte ve Ustaosmanoğlu’nun kadınlara dair getirdiği bu “yasağı” bir doktorun şeker hastasına koyduğu tatlı yasağına benzetmekte ve “Efendi Hazretleri böyle istediğine göre demek ki bu zamanda kadınların araba kullanmaması lazım. Ortam yeterince müsait değil. Dolayısıyla çok tasvip etmiyoruz, haram da demiyoruz. Efendi Hazretlerimiz bizim manevi doktorumuz. Bize araba kullanmayın diyorsa daha iyi de ondandır” ifadelerinde bulunmaktadır. 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M., 48 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen A.S. ve 35 yaşındaki medrese

hocası ve akademisyen E.Y. kadınların araba kullanmasında bir mahzur olmadığını, 60 yaşındaki doktor D.S., 39 yaşındaki vakıf başkanı Ö.H. ve 22 yaşındaki üniversite öğrencisi M.O. zorunlu hallerde kullanmaları gerektiğini belirtmektedirler. Bu minvalde 48 yaşındaki akademisyen A.S. “Kadınların araba kullanmasına cemaat içerisinde çok densizce yorum yapanlar oluyor. Kadınların araba kullanmasına sanki harammış gibi yaklaşanlar var. Bunların sayısı ciddi oranda. Bağnazlık bu” şeklindeki hususa dikkat çekmekte, 35 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.Y. konu ile ilgili görüşüne, hanımının hafızlığını sağlamlaştırdığı zaman ona hediye olarak araba alacağını da eklemektedir. Kadınların zaruret halinde araba kullanabileceği yönünde görüş belirten isimlerin ısrarla altını çizdiği husus “kadınların arkadaşları ile gezmek için, keyif amaçlı araba kullanamayacakları”dır. Ayrıca belirtilmesi gereken husus, gerek erkek gerekse kadın görüşmecilerin büyük çoğunluğunun kadınların araba kullanmasını bir özgürlük/bir prestij olarak değil de “düşük bir durum” “zul” “kimsesizlik” şeklinde yorumladığıdır. 41 yaşındaki kadın medrese hocası A.T. “kadınların erkeklere biraz yük olması gerekir” şeklinde bu noktaya değinirken, erkek görüşmeciler “biz hanımlarımızı zaten gidecekleri yere götürürüz” cümlesine oldukça sık yer vermektedir. 48 yaşındaki fıkıhçı ve mütercim O.O.’nun konuyla ilgili “Bugün kadının çoğu şeye meze yapıldığını düşünüyorum. Bu anlamda kadının yeniden tasarlanması gerektiğini düşünüyorum Müslümanlar tarafından. Efendi Hazretlerinin ahlaki bir tavsiyesi bu. Ama ben o ahlaki tavsiyenin pratikte de çok faydası olduğunu gördüm. Fıkıhta haram şeklinde bir hüküm yok. Keşke olsa da söylesek” şeklindeki ifadeleri de bu minvalde iyi bir örneklik sunmaktadır.

Görüşmeler ve grup içerisinde yapılan gözlemlerden edinilen ilk izlenim tüketim alışkanlıklarının “iyi yaşama” ve “belirli markalarla kimlik edinme” üzerinden okunamayacağına yöneliktir. “İhtiyaç odaklı alışveriş” yaptıklarını dile getiren görüşmeciler teknolojik araç gereç ve giyim alanlarında “markadan ziyade kaliteli ve ağır duruşu” önemsediklerini belirtmektedirler. Banka ile sıfır ilişkinin tavsiye edildiği grupta görüşmeciler katılım bankalarını tercih etmektedir. Önemli olan husus ise özellikle kadın görüşmecilerin yarısının ödemelerine dikkat ettiklerinin altını çizerek kredi kartı kullandıklarını ifade etmeleridir. Banka ile sıfır

ilişkiye ise yalnızca iki kadın görüşmecide şahit olunmuştur. Kafe, pastane, restoran gibi mekanların ise görüşmeciler tarafından eleştirilmekle beraber tercih edildiği görülmektedir. Kadın görüşmeciler özelinde önem kazanan ve yine grup söz konusu olduğunda sembolik bir anlamı olan iki alan kuaför/güzellik merkezleri ve araba kullanımıdır. Saç kesiminin ve boyatmanın haram olduğu yönünde bir inancın hakim olduğu gruba müntesip 15 görüşmecinin yalnızca beşi bu ilke doğrultusunda söz konusu mekanları tercih etmediğini belirtmektedir. Konuya dair bazı görüşmecilerin “lüks”, “hak etme”, “ihtiyaç duyma” ve “kendisi için bir şey yapma” şeklinde kullandığı modern söylemlerin altı çizilmelidir. Araba kullanımı hususunda ise yalnızca iki kadın görüşmeci Ustaosmanoğlu’nun ifadelerine referans vererek kullanmadıklarını belirtmekte diğer görüşmeciler kullandıklarını/kullanabileceklerini dile getirmektedir. Bu noktada 49 yaşındaki knesiyolog H.K.’nin doksanlı yıllarda kendi kursundaki kızları ehliyet almaya teşvik ettiğini, onlara yardımcı olduğunu belirtirken “Ben onlara hem dünyayı hem ahireti vermeye çalıştım” şeklinde kurduğu cümleye burada yer verilmelidir. Kadınların araba kullanmasını savunan kadın ve erkek görüşmecilerin hepsinin, bunu keyfi gezme maksatlı değil zaruri hallerde kullanabileceği şeklinde bir şarta bağladıkları belirtilmelidir. Çalışmanın başında gruba dair yapılan görüşmelerden edinilen bir diğer bilgi ise tatil hususuna olumlu bakılmadığı olmuştur. Bunun aksine görüşmeciler mahremiyet esaslarına riayet ederek düzenli tatil yaptıklarını belirtmektedir. Nihai olarak teknolojik araç gereç kullanımından spor alışkanlıklarına, kafe ve restoran tercihindan araba kullanımına grup müntesiplerinin dışarıda kendini mütedeyyin olarak tanımlayan ve inandıkları ile modern hayatta var olmaya çalışan, bir uzlaştırma gayretinde bulunan herhangi bir Müslüman ile aynı noktada kabul edilebilir.

### **3.10. Aile Yapıları**

Görüşmecilerin aile yapıları, aileye bakış açıları, aile içi görev dağılımı ve yine modern dünyanın temel meselelerinden olan boşanma hadisesine bakış açıları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu minvalde kendilerine çiftlerin nasıl tanıştıkları, İsmailağa Cemaati nazarında ayrıca önemli olan bir husus olarak nasıl evlendikleri, yine Cemaat söz konusu olduğunda büyük önemi haiz olan çekirdek aileyi mi yoksa

aile büyükleri ile birlikte geniş aileyi mi tercih ettikleri, çocuk sayıları ve isim tercihlerinde etkili olan faktörler üzerine sorular yöneltilmiştir. Kendileri ile görüşme yapılan on beş kadından, ikisinin başından daha evvel bir evlilik geçmiş olmakla beraber, dördünün bekar, on birinin ise evli olduğu belirtilmelidir. Kadınlar eşleri ile “tanıştırma usulü” olarak isimlendirdikleri şekilde bir araya gelmişlerdir. Yalnızca 42 yaşındaki spor eğitmeni E.C. ve 61 yaşındaki ev hanımı A.D., henüz müntesip olmadığı bir dönemde olduğu kaydını ekleyerek, “eşiyle kendilerinin birbirlerini bulduklarını” ifade etmektedir. A.D. ayrıca “şehre gelen herkesin başını açtığını sandığımızdan düğünde başımı açtım, çok üzgünüm. Şimdi olsa gelinliğimin üzerine çarşafımı giyerdim” ifadelerinde bulunmaktadır. Bir diğer husus ise on bir evli hanımın yalnızca ikisinin eşleri İsmailağa Cemaati müntesibi olup, diğerlerinin eşleri, bir iki istisna dışında, Mahmut Ustaosmanoğlu’na çok saygı duymakla birlikte mürit değildir.

Aileye dair vurgunun bir diğeri de düğünler üzerinedir. İkinci bölümde yer verildiği üzere gerek Mahmut Ustaosmanoğlu ve grubun ileri gelenleri gerekse müntesiplerinin konuyla ilgili altını çizdiği husus “düğünlerde din ile çok oynandığı, emir ve yasakların hafife alındığı”dır. “Amerikan tarzı gelinlik” olarak Cemaatin kendi kaynaklarında yer bulan tarlatanlı ve duvaklı gelinliğe tepki büyüktür. Yine büyük düğün salonlarında yapılan eğlence üzerine kurulan merasimler de tenkide uğramaktadır. Kendileri ile görüşme yapılan kadınların da sıkça dile getirdiği üzere ilke “en pahalı kumaşı yap ama tarlatanlı gelinlik giyme” şeklinde belirlenmiştir. Buna göre kabarık olmayan ancak gösterişli olabilen, beyaz, yeşil veya başka herhangi bir renkte elbise/gelinlik tercih edilmektedir. Bununla birlikte kadın erkek ayrı şekilde tertiplenen düğün merasimleri, müziğe yer verilmeksizin “yemekli sohbet” şeklinde yapılmaktadır. Düğün mekanı olarak camiler de tercih edilebilmekle birlikte maddi imkanlar ölçüsünde, daha önce içerisinde içki içilmemiş bir yer olması şartıyla salon da tutulabilmektedir. “Evden çıkmak” olarak isimlendirilen vakit geldiğinde gelinliğin üzerine çarşaf giyilmesi ve böylelikle gelini mahremi dışında kimsenin görmemesi de altı çizilen bir diğer husustur. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. evlendiği sırada başörtülü ve müntesip olmadığını, eşinin dini hassasiyetlerinin zayıf olduğunu belirtmekte ve düğünlerinin şer-i şerifin dışında

olduğuna üzülererek yer vermektedir. 59 yaşındaki psikolog P.A. da evlendiği sırada “tesettürlü olmadığı, dar etek ve döpiyes giydiğine” yer vermekte nikahının “şeri usule uygun olmadığını” kaydetmektedir. Daha evvel yer verilen 61 yaşındaki ev hanımı A.D. de benzeri gerekçelerle düğününün “Cemaatin tavsiye ettiği” hususlar noktasında zayıf olduğunu dile getirmektedir. İsmi geçen bu isimler dışındaki kadın görüşmeciler ise evlendikleri sırada müntesip olmasalar dahi grubun hassasiyet gösterdiği söz konusu sınırları karşıladıklarını ifade etmektedir.

Özellikle Ustaosmanoğlu’nun sohbetlerinde sıkça yer verdiği üzere, Cemaatin aile konusunda ısrarla altını çizdiği hususlardan bir diğeri çekirdek aile yapısını muhafazadır. Müntesipler arasında, damadın erkek kardeşi kastedilerek “kayının olduğu eve gelin gidilmez” şeklinde bahsi sıkça geçen konu, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun kendini adadığı mesele olarak sunulan haremlık-selamlık başlığı altında işlenmektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. grubun tutumunu “Efendi Hazretleri çekirdek aileye önem verir. Büyüklere bakılıp hürmet edilmesi yakınlarında olunması ama evlerin ayrı olmasına önem verir. Cemaatte yaygın olan budur. Mahremiyetten dolayı. Ama kayınlı eve gelin gidilmesine izin vermez” şeklinde özetlemekte 30 yaşındaki ev hanımı ř.Y. ise kendisinin dört sene kayınvalidesi ile birlikte oturduğunu ancak sonradan ayrı eve çıktıklarını belirtmekte “kayın meselesi” olarak isimlendirdiği hususa dair şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Mesela ben kayınımla konuşmam, yanına çıkmam. Beni göremez. Benim kayınvalidem, kayınpederim, görümcem hepsi müntesip. Bunun konuşmasını erkek taraflıyla en başta yapıyorsun zaten. Görüşme esnasında “Ben çarşaflıyımla kayınlarıma çıkmam hiçbir şekilde eve senin arkadaşın veya akrabası olan erkeklere çıkmam, hizmet etmem. Mutfakta hazırlarım sen servis yaparsın” şeklinde bir konuşma yapılır. Böyle bir konuşma en başta mutlaka yapılır. Eşimin şu ara düşünceleri değişti o sebeple “ne gerek var abarttınız, benim abimle de birlikte oturamayacak mıyız? Abim sana yan gözle bakacaksa hiç aile olmayalım” diyor. Onun düşünceleri değiştiği için öyle söylüyor. Ama onun bütün ailesi cemaatte ve böyle düşünür. Eşim tek kalıyor. Küçük kayınım daha da hassas. Ben büyük kayınıma “hoş geldin abi” derim ama küçük kayınım eşine onu da yaptırmaz. Sesinin duyulmasına izin vermez.”

Görüşmeciler anne babanın yakınında oturma kaydıyla, mahremiyet gereği çekirdek aile yapısının korunması esası üzerine hareket etmeye gayret etmektedir. Başından bir evlilik geçmiş 30 yaşındaki K.Ö. ve 59 yaşındaki P.A. dahil evli 13 hanımın yalnızca dördünün 3 çocuğu bulunmakta, diğeri görüşmecilerin ise çocuk

sayısı bir ikidir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. konu ile ilgili “Efendi Babam çok çocuk taraftarıdır. Kendisi sıhhatteyken çocuk isimlerini hep ona sorardık. Çocuklarımızı medreselerde yetiştirmemizi ister. Her evden bir hafız çıkmasına özen gösterir. Ancak maalesef eskisi gibi değiliz. Hiçbir hoca hanımın üç-beş çocuğu yok maalesef” ifadelerinde bulunmakta ancak bu durumun sebepleri üzerine bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Alıntıda geçtiği üzere müntesipler arasında, Ustaosmanoğlu’nun sağlıklı olduğu dönemde çocuk isimlerini kendisine sorma isteği ve uygulamasının canlı olduğu görülmektedir. Çocuklara konulan isimleri tercihte Hz. Peygamber, sahabe, Mahmut Ustaosmanoğlu veya Bayram Ali Öztürk ve Hızır Ali Muratoğlu gibi grubun simgeleşmiş isimlerinin etkili olduğu görülmektedir.

Görüşme yapılan hanımlardan yedisi gelir seviyesini “iyi”, sekizi ise “orta” olarak tespit etmektedir. 40 yaşında medrese hocası A.T. İsmailağa Cemaatini “garibanların tarikatı” olarak tavsif etmekle birlikte son zamanlarda çok büyük iş adamlarının cemaatlerine rağbet ettiğini belirtmekte ve “Bilmiyorum neden? Dönüp dolaşıp hakikatin bizde olduğunu mu anladılar bilemiyorum. Muhafazakarların zengin kısmında son dönemde rağbet var. İnsanlar bu kadar rahatlığın olağan bir şey olmadığını anladılar. Biz şu an normal bir hayat yaşamıyoruz. Büyük bir imtihandan geçiyoruz. Bence herkes yokluk imtihanını geçebilir. Ama varlık imtihanını herkes kazanamaz” ifadelerinde bulunmaktadır. Aile yapısını tespit adına kendilerine yöneltilen bir diğer soru da gelir seviyelerinin devamında “ev içi rol dağılımı” ve “kadınların çalışması” üzerinedir. Doktor, öğretmen, spor eğitmeni, psikolog, medrese hocası, ev hanımı ve öğrenci şeklinde geniş kabul edilebilecek bir yelpazedeki kadın görüşmecilerin hepsi “kadınların eğer ihtiyaçları yoksa çalışmamaları gerektiği, çalışıyorlarsa dahi evlerini ve çocuklarını ihmal edecek bir seviyeye gelmemeleri gerektiği” üzerinde ittifak halindedirler. Bununla birlikte ev hanımı ve medrese hocası olan görüşmecilerin hepsi kendilerinin esasında çalıştıklarını dile getirmekte, ancak bugün yaygın bilinen anlamıyla “çalışan kadın” sınıfında olmadıklarını, emeklerinin karşılığını Allah’tan beklediklerini de eklemektedir. Bu minvalde 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. ve 41 yaşındaki medrese hocası A.T.’nin çalışma hayatlarının olduğunun altını ısrarla çizmeleri önemlidir. A.T. ayrıca Cemaatin tavrını gösterebilmek için Ustaosmanoğlu’nun

“Evladım kocanız bir dilim ekmek getirsin bir soğan getirsin uyun nankör olmayın kanaatkar olun, çalışmayın, kocanızın rızkının önüne geçmeyin” şeklindeki sözünü aktarmaktadır. 59 yaşındaki psikolog P.A. kadının parası “tuz parası” olarak nitelemekte, helal yoldan çalışmayan kadınların ellerinde hiçbir şey kalmadığını dile getirmekte, örnek olarak evli olduğu dönemdeki çalışma hayatını vermekte ve nihai olarak “Kadının çalışmasını onaylamıyorum. Eğer kadın erkeklerle görüşmeden çalışabiliyorsa tamam ama kadının asla evinin rızkını kazanma gibi bir sorumluluğu yok. Ona babası, kocası, dayısı bakar. Bunlar yoksa devlet bakmak zorundadır. Benim şu an işim çok müsait. Erkeklerle görüşmek istemediğim için bizim kesimden bile çok tepki aldım. Alevi danışanım saygı duyuyor. Ama bazen bizim kesimden tepki alıyorum. Henüz akıl baliğ olmadı diye erkek çocuklarını getirenler var. Biz 9 yaş üstünü almıyoruz mesela. Efendi babam 7 yaşına bile eğer çocuk güzeli çirkini ayırt edebiliyorsa dikkat edin buyuruyor” şeklinde görüş belirtmektedir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A. Allah’ın kadınların çalışmasından kesinlikle razı olmadığını belirtmekte, çalışma şartlarının mahremiyet açısından iyi olduğunu eklemekle birlikte, kendisinin esasında çalışmak istemediğini, kadının yerinin evi ve çocukları olduğunu ve kendisini eşi ve çocukları konusunda çalışması sebebiyle yetersiz hissettiğini dile getirmektedir. 53 yaşındaki doktor D.N. de kendisi görev yapıyor olmakla birlikte, kadınların asla çalışmaması gerektiğini, diplomaların özellikle kadınlar için çok gereksiz olduğunu savunmakta ve kendi diploması için de “Ah keşke olmasaymış” ifadesinde bulunmaktadır. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. ise kadınların ortamına göre çalışmak koşuluyla üretmesinin çok kıymetli olduğunu, buna ortamının mahremiyet esası açısından uygun olduğu sürece öğretmenlik gibi mesleklerin de dahil olduğunun altını çizmekte ve “Kadınların eğitimi yoksa evde bir şeyler üretmeliler. Neyi biliyorlarsa onu yapmalılar. Çünkü biz evde boş boş oturmak için yaratılmadık. Hiçbir şey yapmıyorsan evden börek yap sat. Üret, bir şeyler yap faydalı ol. İşe yaramaz halde yaşama” ifadelerinde bulunmaktadır. 21 yaşındaki öğrenci H.D. ve 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. ise, İslamî kaideleri gözetmeleri kaydıyla, kadınların çalışıp çalışmama konusunda özgür olmaları gerektiğini, erkeklerin bu konuda belirleyici olmamaları gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte neredeyse bütün kadın görüşmecilerin vurguladığı üzere “ihtiyacı yoksa

çalışmamalı, ilim ve medrese faaliyetleri ile meşgul olmalı, çalışıyorsa da evini ve çocuklarını ihmal” etmemeli hususunun üzerinde durmaktadırlar.

Aile yapısını tespit adına yöneltilen sorulardan biri de boşanma üzerinedir. Kadın görüşmecilerin, “kadının çalışması” mevzuna dair görüş belirtirken boşanma meselesine değinmekte oluşları dikkat çekicidir. “Maneviyat eksikliği, televizyon ve sosyal medya, kadın hakları savunusu altında kadınların “azgınlaştırılması”, kadının kocasına itaat etmemesi, çocukların şımarık ve sıkıntılara dayanıksız yetiştirilmeleri ve kadının ekonomik özgürlüğü ve çalışması” boşanma sebepleri arasında gösterilmektedir. 61 yaşındaki ev hanımı A.D. “Evlilik fedakarlık sabırdır. Ne denir? Biri huysuz kocaya sabreder Aişe anamıza komşu olur biri huysuz kadına sabreder Ebubekir Efendimize komşu olur. Herkes yerini ölçüsünü bilirse olur. Çok çıkmaza girdiyse boşanma olur tabi” şeklinde meseleyi değerlendirirken, 53 yaşındaki doktor D.N. çocuklar için aile ortamının çok önemli olduğu ve ne olursa olsun evlilikte sabredilmesi gerektiğini ifade etmektedir. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. Türkiye’de boşanma oranlarında bir artışın olduğuna yer vermekte ve bundaki temel etkenin “kadın hakları” adı altında kadınların “azgınlaştırılması” olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte aile terapilerinin önemini hatırlatmakta, bu minvalde yapılması gereken her şeyin yapıldığı noktada “İslamî koşullarda mutlu bir hayat sağlanamıyorsa” boşanılması gerektiğine yer vermektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T. son on senede boşanma oranlarında ciddi bir patlama olduğunu belirterek başladığı sözlerine “Bence en büyük sebebi erkeklerin artık erkeklik kategorisinde olmamaları. Asla feminist değilim. Bu zaten olduğum oluşuma yakışmaz. Ama şunu görüyorum. Kadınların bu kadar salta baş, derbeder, başıboş olmasının sebebi de erkeklerdir. Erkeklerin erkeklik mefhumunu evde kaybetmelerinden ötürü kadınlar bu kadar rahat günah işliyor. Önceden bu kadınların hepsinin böyle günahları vardı ama bir çekingenlik vardı. Şu anda kadınlar kocalarından da babalarından da oğullarından da çekinmiyor. Ben erkeklere çok büyük rollerin düştüğüne inanıyorum” şeklinde devam etmektedir.

Kendileri ile görüşme yapılan erkeklerin on üçünün evli ikisi ise bekardır. “Görücü/tanıştırma” usulü ile evlendiklerini dile getiren görüşmeciler, bu usulü

savunmaktadır. 31 yaşında bir vakfın başkan yardımcılığı görevini yürüten B.S. söz konusu evlilik tarzını savunmakla beraber “Kendi annesi babası kız bulması yoluyla çiftlerin daha iyi anlaşabileceği kanaatindeyim” detayının da altını çizmektedir. Yine aynı vurguyla 37 yaşındaki serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S. iki evlilik girişiminin anne ve ablasının rızasının olmaması nedeniyle olumlu sonuçlanmadığını ifade etmekte, şu anki evliliğini de anne ve ablasının istediğini belirtmekte ve erkeğin cennetinin annesinin rızasına bağlı olduğunun altını çizmektedir. Görüşmecilerin hepsi düğünlerinin “Cemaatin tavsiye ettiği şekilde, şeriata uygun şekilde” olduğunu dile getirmektedir. Eşlerinin ise tarikat dersi olmasa da bir şekilde İsmailağa Cemaati’nin kurslarında okumuş veya gruba sempatisi yüksek insanlar oldukları görülmektedir. 35 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen/okutman E.Y. eşini “Eşim İsmailağa kursunda okumuş. Ne İsmailağa’dan ne dışarıdan. Ben annelere ham sofî bir kızla evlenmek istemiyorum demiştim. Normal hafız bir kız. Hafızlığını İsmailağa’da yaptı. Tarikat dersi yok” şeklinde tanıtmayı dikkat çekicidir. Erkek görüşmecilerden yalnızca 35 yaşındaki medrese hocası ve okutman E.Y. geçim şartları sebebiyle anne-babasıyla birlikte geniş aile olarak yaşadıklarını belirtmekte onun dışında, anne-babaya yakın olmak kaydıyla, çekirdek aile tercih edilmektedir. Çocuk sayısının ise genellikle 2-3 olduğu görülmektedir. Çocuklara konulan isim tercihleri, kadın görüşmecilerde yer verildiği üzere, Peygamber, sahabe, din büyükleri, Mahmut Ustaosmanoğlu ve Cemaat büyükleri üzerinden olmaktadır. Şu an Mahmut Ustaosmanoğlu’nun sağlığı dolayısıyla gerçekleştirilemese de, grupta çocuklarına isim vermesi için şeyhlerine başvurma şeklinde bir teamül de söz konusudur. Ustaosmanoğlu’nun konu ile ilgili tavrını ve uygulamayı görebilme noktasında 44 yaşındaki esnaf S.F.’nin konu ile ilgili “Efendi Hazretlerinden isim vermesini istedik. Benim ilk oğlum olduğunda kendisine müracaat ettik. Ona Ahmet ismini koydu ve şöyle bir şey söyledi: “Bana bir daha isim sormasınlar, çocukları olduğunda Resulullah ve kızlarının isimlerini versinler.” Benim ikinci oğlumun adı Mahmut’tur. Kızımın adı Fatıma’dır. Yeğenimin adı Ayşe’dir” şeklindeki ifadelerine yer verilebilir.

Erkek görüşmecilerin eşlerinin çalışması hususunda “bizim hanımlarımız çalışıyor zaten” şeklinde verdikleri ortak tepki önemlidir. Kadınların eğitim alması

ve çalışmasının karşısında olmadıklarını ve haremlik selamlık mevzuunun kendi cemaatlerinin değil, şeriatın emri olduğunu ısrarla vurgulamaktadırlar. Görüşmecilerden yalnızca 35 yaşındaki okutman E.Y. eşinin çalışmasına dair konuşurken “kıskançlık” ifadesine yer vermekte ve “Kadının çalışmasına izin vermek istemem. Kıskancım çok. Ama evde yapabileceği işleri yapabilirler. Erkeğin olmadığı yerlerde kendi imkanları ile çalışsın. Bir yere gidip çalışmasını istemem” ifadelerinde bulunmaktadır. 38 yaşındaki Diyanet görevlisi S.F.’nin kadınların çalışması meselesini, eğitim üzerinden değerlendirmektedir:

“Biz bilgiye karşı değiliz. Fakat bilgiye ulaşmak için de şerî sınırların çiğnenmesine müsaade etmiyoruz. Bilgisiz olunsun ama sınırlar muhafaza edilsin. Öyle zaman gelir ki onun da ilim tahsil edeceği bir ortam gelir. Eğer biz toplum olarak Müslümanlar olarak bunun direncini gösterebilmiş olsak bu olur zaten. Mesela Japonya’da kreşten başlayıp da üniversite sona kadar tamamen bayanlardan oluşan okullar oluyor da bizim ülkemizde neden olmasın? Çünkü biz bunu istemiyoruz. Mesela ben MEB’i aradım. Dedim ki ben karma eğitime karşıyım kardeşim not alın. Bana kanunları hatırlattılar. Ben biliyorum kanunları ama insanlar bir çığ oluşturabilir. Ama bu benimle onunla bununla olmuyor. İnsanlar fikri olarak asimile oldular.”

61 yaşında genel yayın yönetmenliği yapan U.S. de “kadınların çalışmasına yüzde yüz karşıyım” dedikten sonra, “zaruretlar hariç” şeklinde bir istisna eklemekte, “Bizim kadın doktora ihtiyacımız yok mu var. Abdülhamid neden kız mektepleri açtı?” diyerek bir soru yöneltmekte, S.D.’nin yukarıda geçen ifadelerine benzer şekilde bir sistem eleştirisi yapmakta, ancak eğitimin zaruriyetine de dikkat çekmektedir. Erkek görüşmecilerin kadınların çalışmasına karşı olmadıklarına dair belirttikleri ortak kanaate kadınların evlerini ve çocuklarını ihmal etmeme kaydını eklemek gerekmektedir. 37 yaşındaki serbest meslek erbabı E.S. kadının ev içindeki konumuna atıfla “Kadının cennetinin kocasının rızasına bağlıdır. Kocasından şeriata muhalif bir şey istemediği sürece kocasına itaat etmek zorunda kadın. Erkek de tabi karısına güzel muamele edecek. Biz İslam’ı yaşadığımız sürece sorun yok. Bugün yaşanan sıkıntılar, boşanma oranlarının artması bizim kültürümüzden dinimizden uzak kalınması ile ilgili. Kadın geliyor evde egemenlik kurmaya çalışıyor. Ekonomik özgürlüğünü eline alınca kocasına diklenmeye kalktı. Kadın zayıf varlıktır, erkeğine itaat edecek. Evde reis erkektir ve bir evde bir reis olur. Allah bunu böyle söylüyor. Erkeğin de İslam’a uyarak hareket etmesi lazım” şeklinde görüş belirtmektedir. E.S.’nin oldukça net bir şekilde ortaya koyduğu

görüşü kadar keskin ifadelerle olmasa da 48 yaşındaki akademisyen A.S. de benzeri noktaya dikkat çekmekte, kadınların çalışması gerektiğini ilk planda teslim etmekte, kadın erkek karışık yerlerde olmamak kaydıyla, kendisinin asla eşinin çalışmasının karşısında duramayacağını belirtmekte, ancak kendi eşinin anaokulu faaliyetleri ile ilgilenirken dördüncü çocuğunun olmasıyla eve çekildiği örneğinden hareketle, bir kadının çocuğa ve eve dair sorumluluklarını hatırlatmaktadır. 33 yaşında bir vakıfta proje başkanlığı görevini yürüten H.H. ise kendi sağlığı yerinde olduğu sürece eşinin yalnızca çocuklarına iyi bir anne olmasını istediğini belirtmekle birlikte, kadının çalışmaması gerektiğini farklı bir açıdan izah etmekte ve “Kadının dışarıda olmaması, çalışmaması kadınla alakalı aslında. Kadın fitneye çok müsait. Kadına erkek görevleri verirsek kadın bir süre sonra kendini toparlayamayabiliyor. Bu da aileye sebep oluyor. Kadın bir iş sürecine girerse orada çözümler başlıyor. Bütün kadınlar bunu mu yapar? Hayır. Namusuyla iffetiyle çalışan kadınlar da var. Ancak kadın başlı başına bir fitne. Kötü anlamda değil ama fitneye çok müsait. Erkek gibi dirayetli değil. Evde eşiyle tartışır dışarıda “aa ne oldu, zaten sana değer vermiyor” dese biri ona aldanır” ifadelerine yer vermektedir.

22 yaşında lisans öğrencisi M.O. ise eşinin çalışmasını tercih etmeyeceğini belirtmekle birlikte, kendisi bekar olduğu için çevresindeki evlilikleri analiz ettiğini ve konuyu örneklerle netleştirmek istediğini ifade etmektedir. Kadınların çalışma hayatında olup olmaması gerektiğini değerlendirirken evde eşler arasındaki huzur ve çocukların psikolojisi hususları üzerinde duran M.O. aynı zamanda kadının aile içindeki yerini tespit etmektedir. 27 yaşında üniversite öğrencisi A.M. ise kendisinin henüz bekar olduğunu ancak eşinin çalışma hususunun, kendisinin bir eş adayıyla görüşürken ortaya koyacağı birinci şart olmayacağını ifade etmekte ve karşılıklı anlaşma yoluna gidilebileceğini söylemekle yetinmektedir. Kadınların/eşlerinin çalışmaları hakkında bu şekilde görüş belirten erkeklerin içlerinde yalnızca birisi gelirinin ortanın altında olduğunu, ikisi ortanın üstü, diğer görüşmeciler ise orta seviyede olduklarını dile getirmektedir. Bununla birlikte ortanın altı ve orta gelir seviyesine sahip görüşmecilerin gelirlerini artırmak için işlerinde yükselme veya ek işe başvurma şeklinde tercihlerde bulunmadıkları/bulunmayacakları görülmektedir. Sebep olarak ise “kanaatkar oldukları” ve “ilmi ve kitap okumayı çok sevdikleri”

sunulmaktadır. Görüşmecilerden yalnızca 50 yaşındaki editör Ö.A. ve 33 yaşındaki bir vakıf çalışanı gelirini artırmak isteyebileceğini dönem dönem bu sebeple ek işler yaptıklarını ifade etmektedir. Evliliğe aynı zamanda bir ibadet olarak baktıklarını dile getiren erkek görüşmeciler, boşanma sebepleri arasında “dinden uzaklaşma, televizyon, sosyal medya, kadın ve erkek rollerinin karışması, kadınların ekonomik özgürlüğünü ele alması, çalışması, şımarık yetiştirilen çocuklar, kadınların erkeklerin kahrını çekmek istememesi, kadının kocasına itaat etmemesi” sayılmakta ve evliliklerdeki kötü gidiş çoğunlukla kadınlar üzerinden okunmaktadır. Bununla birlikte 48 yaşındaki akademisyen A.S. boşanma oranlarının dışarıya kıyasla kendi cemaatleri içerisinde düşük olduğunu belirtmekte ve genel olarak “üç talak verip de pişman olanlarla” yüzleşmekte olduklarını dile getirmektedir.

Gerek grup içinde yapılan gözlemler gerekse görüşmeler erkeğin aile reisi olarak kabul edildiği geleneksel aile yapısının hakim olduğunu göstermektedir. Modernleşmenin en önemli göstergeleri arasında kabul edilebilecek çekirdek aile modeli İsmailağa Cemaatinde hakim olmak ve savunulmakla birlikte bu dini gerekçelere dayanmaktadır. Evlilik usulü ve gelinlik seçimi üzerinde Cemaatin, grubun deyişiyle şeriatın, tavsiye ettiği usulün muhafaza edildiği görülmektedir. Modern döneme uygunluk gösteren çocuk sayılarını özellikle kadın görüşmeciler üzülenek belirtmekte bunun sebebini medrese ve vakıf faaliyetleri olarak göstermektedirler. Bu noktada tahmin edilenin aksine Ustaosmanoğlu’na ait literatürde çok çocuk yapılması ile ilgili herhangi bir ifadeyle karşılaşılmadığı belirtilmelidir. Çocuk isimlerini tercih noktasında İslami kökenli isimler etkindir. Kadınların çalışması veya erkeklerin eşlerinin çalışması meselesine bakış ise “Bizim kadınlarımız/eşlerimiz zaten çalışıyor. Maaş almadıkları, karşılığını Allah’tan bekledikleri işlerde çalışıyorlar” şeklinde toparlanabilir. Dikkat çeken husus özellikle genç kadınların kendilerini “ev hanımı” şeklinde tanımlamadıkları yanına mutlaka yürüttükleri medrese veya vakıf faaliyetini ekledikleridir. Bu noktada gerek erkek gerekse kadın görüşmecilerin sık sık yer verdiği “Biz kadınların eğitim alması ve çalışmasına karşı değiliz. Sadece şeriat kurallarını hatırlatıyoruz” ifadesine yer verilebilir. Yine kadın görüşmecilerden özellikle 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö.

ve 41 yaşındaki medrese hocası A.T.'nin kendilerinin “çalışan kadın” oldukları yönündeki vurguları önemlidir.

Medrese ve vakıf faaliyetleri, grubun özellikle kadının çalışması hususunda ilke olarak benimsenen “Erkeklerle görüşmeyeceği, mahremiyetin çiğnenmeyeceği, evini, eşini ve çocuklarını ihmal etmeyeceği işlerde çalışabilir/çalışır” esasına en uygun iş alanı olmakta ve kadınlar da “çalışan kadın” olmaktadır. Kadınların çalışması mevzuuna yaklaşım da grubun geleneksel aile kodlarını muhafaza ettiğine yönelik kanaati desteklemektedir. Geleneksel aile kodları üzerinden yapılan değerlendirmelerin bir örneği grup içi yapılan gözlem ve görüşmelerde bahsi geçen medreselerdeki hanım hocalara ve öğrencilere yönelik yapılan yorumlarda görülebilir. Çalışmada daha evvel yer verilen “medreseden kız alınmaz” söyleminin bir başka versiyonu medreselerde ders anlatan hanım hocalara dair kurulmaktadır. 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. bu söylemi doğrulamakta “Medresede öğrenciyken biz bile şaşıryorduk bazı hocalara. Hoca ne zaman eve gidecek, yemek yapacak, eşiyile ve çocuğuyla ilgilenecek diye. Sabah erken saatlerde geliyor akşam geç saatlerde dönüyorlar. Medresede pişen yemeklerden eşine de götürüyorlardı. Bu gibi sebepler yüzünden çıktı bu söylemler” şeklinde ifadelerde bulunmaktadır. Boşanma meselesine bakışta ise geleneksel kodların etkin olduğu söylenebilir. Gerek kadın gerekse erkek görüşmeciler boşanma mevzuunu, ağırlıklı olarak, kadınlar üzerinden okumakta ve aile ve çocukları muhafaza görevini büyük oranda kadına vermektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T.'nin Cemaate dair getirdiği olumsuz eleştirileri sıralarken yer verdiği “Kadınların bu kadar salta baş, derbeder, başıboş olmasının sebebi de erkeklerdir. Erkeklerin erkeklik mefhumunun evde kaybetmelerinden ötürü kadınlar bu kadar rahat günah işliyor. Önceden bu kadınların hepsinin böyle günahları vardı ama bir çekingenlik vardı. Şu anda kadınlar kocalarından da babalarından da oğullarından da çekinmiyorlar. Ben erkeklere çok büyük rollerin düştüğüne inanıyorum” şeklinde kurduğu cümleler erkek egemen geleneksel aile kodlarına işaret etmektedir.

### 3.11. Diğer Dini Kurum ve Cemaatlere Bakış

Bir dini grubun diğer dini kurum ve cemaatlere bakışını tespit etmek, oluşumun temel karakteristiğini ortaya koyma adına önemlidir. “Diğer dini kurum ve cemaatler” ifadesi oldukça genel bir ifade olarak görülebilecek ve içeriği farklı şekillerde doldurulabilecek olmakla birlikte, İsmailağa Cemaati söz konusu olduğunda adı geçecek kurumlar İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet ve tarikat veya cemaat tarzı oluşumlar olacaktır. Cemaatin kendi literatürü, ileri gelenleri ve müntesipleri ile yapılan görüşmelerde bahsi geçen kurumların ismi mutlaka geçmektedir ve grubun kendini tanımlaması ve konumlandırması noktasında da büyük önem arz etmektedir. Mevzubahis hususu yakalayabilme adına görüşmecilere İsmailağa Cemaati’nin diğer tarikat ve cemaatler arasında nasıl konumlandıklarını, İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bakış açıları ve nihai olarak bağlı bulundukları grubun bugünkü durumuna dair getirebilecekleri olumlu veya olumsuz eleştirilere dair sorular yöneltilmiştir.

İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri hakkında İsmailağa Cemaati’nin tavrını tespit adına söylenilmesi gereken ilk husus, kurumlar hakkında oldukça sert görüş belirtenlerin de orta yolcu olarak tasvir edilebilecek kişilerin de “itikat bozukluğu had safhada”, “tabi yeterli kurumlar değil” “istediğimiz şekillerde değil maalesef” gibi ifadelerde birleştikleri olmalıdır. Okulu ve Cemaati arasında kaldığı söylenebilecek olan 23 yaşında İlahiyat lisans öğrencisi H.D. “Benim şu an okuldaki hocalarım Cemaate karşı tavrılı. Cemaatten de hocalarım okulumdaki hocaları eleştiriyor. Bu beni üzüyor. Ben oraya gidince İlahiyatı, İlahiyattayken Cemaati savunuyorum” ifadelerinde bulunmaktadır. 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. de hocalarının İlahiyattaki hocaların akaitlerinin bozuk olduğunu söylediğini aktarmakla birlikte, yine de grubunun söz konusu okullara dair tavrını “akaitleri bozuka adamların sen adam gönder” şeklinde eleştirmektedir. 53 yaşındaki doktor D.N. “İmam Hatibe gitti benim kızım. Öğretmen mini etekli imiş. Peygamberimizin ismi yazılıymış neden silmediniz diyormuş. Tetikte olmak zorundayız. Kuran hocası kızlara küfrediyormuş. Kız çocuklarına özel dönemlerinde Kuran tutturuyorlarmış.

Onların tavırları İslam’a mal olabilir” şeklinde olumsuz tecrübesine yer vermekte ardından “Sorunlar malum ancak diğer okullara göndermektense İmam-Hatibe, diğer üniversitelere göndermektense İlahiyat Fakültelerine gönderilebilir” çıkarımında bulunmaktadır. 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö. ise bahsi geçen okulların şu an olduklarından daha müstakim bir yol üzere olabileceklerini belirtmekle birlikte kendisinin de açık öğretim üzerinden İmam Hatip lisesini bitirmek üzere olduğunu, ancak bunun duyulmasından çekindiğini, hocalarının hoş karşılamayacağını dile getirmektedir. Kendisi gibi olan bir sürü müntesibin olduğunu, ancak kendi seviyesinde birinin bu yola başvurmasının daha tepkisel karşılanacağını dile getirmekle beraber, medresede okuyan gençlerin ebeveynlerinin özellikle babalarının bu durumdan çok memnun olduklarını, kendi babasının da hoşuna gittiğini ifade etmektedir. Mevzubahis kurumlara karşı tavır noktasında orta yolcu olarak kabul edilebilecek bu isimlerin yanında 23 yaşında medrese ve üniversite öğrencisi Ö.B. muhafazakar ailelerin çocuklarının İmam-Hatip Liselerinde ve İlahiyat Fakültelerinde deist olduklarını, bu okulların kapatılması, yerine alternatif okullar açılması gerektiğini ileri sürmektedir. Alternatif okullar noktasında İsmailağa Cemaatine sorumluluk yükleyen Ö.B.’nin yanında, 41 yaşında medrese hocası A.T. söz konusu kurumların çocuklarının okuyacağı en son kurumlar bile olamayacağını altını çizmektedir. 59 yaşındaki psikolog P.A. ise yine A.T. ile aynı minvalde “İmam Hatip Liseleri de İlahiyat Fakülteleri de dini bozmak için kurulmuş kurumlardır. Benim kızım İmam Hatip Lisesi mezunu, bana gelen de bir sürü İmam Hatipli kız var. Ateizme, deizme ve LGBT’ye kayanlar var. İmam hatipli hafız kızlar var. Dine akademik bakıyorlar. Din yaşanır halbuki. Sayılarının artmasına da karşıyım. Danışanım çocuğumu nereye vereyim diye soruyor, bu iki kuruma verme de nereye verirsen ver diyorum” ifadelerinde bulunmaktadır.

“Ehli Sünnet dışında” ve “İslam’ın özünü kaybetmiş” kurumlar olarak nitelenen İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin yanında Diyanet de İsmailağa Cemaati’nin oldukça sık muhatabı olan bir kurumdur. Kadın görüşmeciler kurumsal olarak Diyanetin varlığını olumlu karşılamakla beraber İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri’nin devamı olarak Diyaneti benzeri eleştirilere tabi tutmaktadırlar. “Diyanet işini iyi yapmıyor”, “Çok taviz veriyor, ancak işi de kolay

değil”, “Diyanet’e güvenemiyorum açıkçası” ve “Diyanete hıyanet diyoruz biz” şeklinde oldukça kısa ve rijit olarak kabul edilebilecek yorumlardan daha çok kurumsal olarak kabul edilen ve varlığından memnuniyet duyulan Diyanet’e yapıcı eleştiriler getirilmektedir. 47 yaşında medrese hocası S.Y.’nin “Bu ülkenin Diyanet gibi bir kurumunun olması çok iyi ama yanlışlıkları var. Ehli Sünneti esas almalıdır. Bu çizgi dışındaki kitaplara da insanlara da yer vermemelidir” şeklindeki ifadeleri bu minvalde görülmelidir. 40 yaşındaki öğretmen Ö.A.’nın “Diyanet ile sıkıntılarımız var. O kurum da neticede İmam-Hatiplerin ve İlahiyatların devamı. Bu kurumlardaki sıkıntılar devam ediyor doğal olarak. Bu sebeple burayla da ilgilenilmeli” yorumu ise kurumsal devamlılıktan kaynaklanan eleştiriye örnektir. 53 yaşındaki doktor D.N. Diyanet’in kuruluş amacının medreselerin kapatılıp dini eğitimin kontrollü olarak verilmesi olduğunu ileri sürmekle beraber, sorunların olduğunu kabul etmek şartıyla Müslümanların kurumu bugün daha güzel bir hale getirdiğini, özellikle son dönemlerde cemaatlere de daha insani davranıldığını belirtmektedir. 30 yaşında medrese hocası K.Ö. ise Diyaneti kurumsal olarak benimsemek ve varlığının gerekli olduğunu düşünmekle birlikte, bünyesinde çalışan insanların samimi olmadığını düşünmektedir. Özellikle imamların işlerine fazlaca profesyonel yaklaştıklarını, Allah rızasını kaçırdıklarını, cemaatleri ve mahalleri ile olması gerektiği ölçüde ilgilenmediklerini dile getirmektedir. 41 yaşındaki medrese hocası A.T.’nin aşağıda yer verilecek olan ifadeleri grubun tavrını özetlemesi bakımından önemlidir:

“Diyanetin mutlaka olması gerektiğini düşünüyorum. Ama nedenini bilmiyorum Türkiye’de en fazla modernleşen kurum Diyanet. Bence bu modernizasyonu kaldıramadılar. Olması gerektiği şekilde ve konumda değil. Bence Diyanet’in içerisinde medrese çıkışlı hocalara yol açılmalı ve onların emekleri görülmeli. Politikalarını sorgulamalı. Bir kere Diyanet işlerin yolunda gitmesini istiyorsa Hac paralarını önden toplayıp faize yatırıp eski cahiliye devrinin tefeciliği gibi bu paraları bu şekilde kullanma şeklinden vazgeçmelidir. Faiz olayını kendi bünyesinden çıkarıp devlet erkanına da faizin bir ülkeyi batıran bir haram olduğunu yaşayarak öğretirse ülke olarak çok daha iyi yerlere geleceğimizi düşünüyorum. Dediğim gibi modern bir kurum Diyanet bundan kurtulmalı. Mesela kadınlara dayanıyor. Daha kadın ağırlıklı bir kurum olmaya yönelik. Fetvaları yüzeysel. Mezhep üstü fetva vermeye çalışıyor. Peygamber (SAV)’i bir yere oturtamıyorlar. Nereye koyacaklarını bilemiyorlar. Gündemde hangi mesele varsa Peygamber (SAV)’i oraya konumlandırıyorlar. Olmaz bu. Peygamberimiz (SAV) olması gereken yerde değil.”

Kadın görüşmecilerin bağlı bulundukları cemaati, diğer dini gruplar arasında daha “merkezde” konumlandırıdıkları görülmektedir. “Merkezde konumlandırma”dan kasıt en iyi örneğini 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y.’nin “İsmailağa en güzel, en temiz

etliye sütlüye karışmadan bugüne kadar çok güzel geldi. Türkiye’de yayılmayı kendini sevdirmeyi başardı. İsmailağa’dan şikayetçi birini göremezsın pek. Süleymancılara falan da saygım sonsuz, arkadaşlarım var, oturup konuşuyoruz. Onları da bizim Cemaate davet ediyorum. Bizim Cemaat diğerleri arasında daha sivrilmiş, daha seçilmiş bir cemaat. Biz olmasaydık olmazdı gibi bir durum da var. Gerçekten şu anda şeriatı yaşayan hakkını veren bir tane cemaat var o da İsmailağa Cemaati. İslam’ı yaşama, çarşaf giyme, harama helale dikkat etme konusunda en iyi cemaat. Biz şüpheli yiyeceklerden bile kaçırız mesela. Krem Şanti yemeyiz, peynir ve benzeri şeylerin markalarına, içeriğine dikkat ederiz. Batı ürünü olan bir şeyi alıp evine koymazsın” şeklindeki ifadelerinde bulunmaktadır. Bunun yanında 59 yaşındaki psikolog P.A.’nın “İsmailağa Cemaati en iyisidir diyemem. Çünkü içerisinde yozlaşma çok. Efendi Hazretleri ve çevresinde çok küçük bir halka var. İnşallah cemaat oradan yeniden dirilecek. Çifte standartların olmadığı bir cemaat olacağız tekrar” tespiti ise bir diğer uç olarak kabul edilebilir. Bu iki isim dışında kadın müntesipler gruplarını “İslam’ı temsil noktasında en iyi”, “Sünneti temsilde en başarılı”, “Her cemaatin içerisinde bir lezzet var ancak İsmailağa’nın içerisinde o lezzetlerin hepsi var”, “En sıkı uygulamaların olduğu bir cemaat”, “Ama biz daha sıkıyız, fıkıh temelliyiz, sünneti temsile büyük önem veriyoruz” ve “Siyasetten ve devlet kademelerinden uzak samimi bir grubuz” gibi cümlelerle tanımlamaktadır. Burada belirtilmesi gereken husus yer verilen ifade şekillerinin diğer cemaatlerin hizmetlerini de kabul etmekle birlikte “ama” ile bağlanan görüşler olduklarıdır.

Görüşmecilerin bağlı bulundukları gruba dair algılarını tespit adına sorulan bir diğer soru da, Cemaatleri ile olan tarihleri boyunca gözlemledikleri olumlu veya olumsuz bir değişim olup olmadığı ve İsmailağa Cemaatinin temel öğretileri/karakteristiği olarak kabul edilebilecek olan hususlara dair bugün gelinen noktada söylemek istedikleri bir şey olup olmadığına dairdir. 59 yaşındaki psikolog P.A. Cemaatte ciddi bozulmaların olduğunu ileri sürmekte ve bozulma yaşadığını iddia ettiği kesimi kendilerinden kabul etmemektedir. Bozulma yaşayan kesime dair ise ilk ve tek verdiği örnek “kızlarına dışarıdan okul bitirten aileler” ve “okuyan ve çalışan hanımlar” olmaktadır. “Ne gerek var ki diplomaya?” sorusunu yönelterek devam eden P.A. “Efendi Hazretleri o diplomalar zabıt kâtibi olacak der. Bu devletin

vereceği diplomalara asla ihtiyacımız yok. Size şimdi sen diplomanı almışsın konuşuyorsun gibi gelebilir ama ben ceremesini ödedim. Evliliğim evim her şeyim dağıldı. Dışarıdan akıp giden modern hayata karıştılar. Cemaat asimile oldu. Hanım olarak okumuş çalışan bir sürü var” ifadelerinde bulunmaktadır. 41 yaşında medrese hocası A.T. de grubunda gözlemlediği değişimi olumsuz olarak değerlendirmekte, söz konusu değişimi “laçkalık” olarak isimlendirmekte ve “mahremiyet anlayışındaki bozulma, kadın ve erkeklerin ev ve dışarıda bir arada oturmaları, restoranlarda yemek yeme, önceden yalnızca zorunlu eğitim ile iktifa edildiği halde son dönemlerde resmi okullara gidişte görülen artış, çarşafın/tesettürün bozulması, kadınların makyaj yapması” şeklinde maddelendirmektedir. A.T. değişimin/laçkalaşmanın sebebini “Efendi Hazretlerinden çok uzak kalmak onu görememek” olarak belirlemekte ve “Onun yanındayken devamlı onu görüyorduk, kalplerin bağlantısı çok daha kuvvetliydi, şimdi bağlar zayıfladı” tespitini yapmaktadır. 64 yaşındaki medrese hocası S.H. de grubunda ağırlıklı olarak olumsuz bir değişimin yaşandığını üzümlere belirtmekte, bunu “dejenerasyon” olarak isimlendirmekte ve içeriğini “sosyal hayata intibakın artışı, hocaların dahi tavizler veriş, erkek-kadın ilişkilerinin bozulması, beraber aynı ortamlarda bulunmaları, her yerde herkesle çekilen resimler” ile doldurmaktadır. Bu tenkidlerinin hemen ardından “ahir zaman nesli olduklarını” ve bu dejenerasyonu beklediklerini eklemektedir. Medreselerindeki teknoloji kullanımındaki artışı “olumlu değişme” olarak nitelendiren S.H., medreselerine gelen çocukların çok değerli olduğunu, özellikle tesettür konusunda eksik olmaları ile birlikte kendilerine müsaade edildiği ve bir süre sonra çocukların çok güzel bir tesettür çizgisine geldiklerini ifade etmektedir. 23 yaşında İlahiyat Fakültesi lisans öğrencisi H.D. Cemaatte “sen şu hocadansın, ben bu hocadanım” laflarının türediğini, fetvaların değişmeye başladığını ve bazı hocaların üniversite okunması gerektiğini düşündüğünü değişim başlığı altında zikretmektedir. 49 yaşındaki knesiyolog H.K. ise son dönemlerde kendisine gelen danışan sayısındaki artışa dikkat çekmekte bunu olumlu değişme olarak nitelemekte, insanların kendilerini tanımaya çalıştıklarını, hatalarından dönmeye çalıştıklarını dile getirmekte ve “Bazı arkadaşlar medrese hocalığını bıraktılar. Zarar veriyorlardı çünkü öğrencilerine. Özür dilemesini öğrenmeye başladılar. İnsanlar fitratları ile tanışıyorlar ve bilinçaltını dengelemeye yönelik

terapiler alıyorlar” ifadelerinde bulunmaktadır. 30 yaşındaki medrese hocası K.Ö.’nün şahit olduğunu iddia ettiği değişime dair yer verdiği hususlar ise meseleyi toparlayıcı mahiyettedir:

“Benim gözlemlediğim kadarıyla önceden talebeler daha hanımefendi, daha itaatkar, kafası önde idi. Şimdi Çarşamba sokaklarına çıktığımda, ben biraz kafası önde yürüyen biriyim, sağa sola namahrem görmemek için bakmam, azıcık baktığımda kız talebeleri yüzü açık, çantasını takmış, hafif özentiden kaynaklanan bir kırtıma edası ile yürüdüklerini görüyorum. İkinci husus mesela hocalar kınadıklarını kendileri yapıyorlar. Akıllı telefon olmasın deniyordu ki ben bu sebeple birkaç sene telefon almadım, ama şimdi kendilerinin ellerinde en iyi akıllı telefonlar var. Üçüncüsü Çarşamba sokaklarında önceden Efendi Hazretlerimizden kaynaklanan irşad kokusu kalmadı. İnsanlar eskiden olmadığı kadar parayı buldular. Valla zenginler önceden var mıydı, varsa ne yapıyorlardı bilemiyorum. Şimdi parayı buldular görünür oldular. Allah parayla imtihan ediyor bizi. Bu para gelince dışarıda yemekler başladı. Bizim kültürümüzde dışarıda yemek yemek yoktu. İsrar kabul ediliyordu. Şimdi dışarıda yemekler, alışverişler çoğaldı. Zengin aile kızları artık ayakkabılarını marka giymeye göstermeye başladı. Önceden bu çok azdı. Gösterilmezdi. Öncenin lüksü güzel elbise giymek, elbisenin çok olması ve değişik baş örtüleri olmasıydı. Fatih Camisinin oralarda Kadın Pazarı taraflarında küçük küçük odalı hoş kafeler var. Oralara gidiyor arkadaşlar. Mağaza vitrinlerine de değinmek isterim. Efendi Hazretlerimiz kadın kıyafetlerinin vitrinlerde sergilenmesine rıza göstermez. Sonuçta bir manken üzerinde gösteriliyor. Önceden daha dikkatli davranılıyordu ama şimdi insanlar elbiseye rağbet etti, talebelerin sayısı çoğaldı. Başka semtlerden Çarşamba’ya alışverişe gelenler var. O yüzden dükkanlar Efendi Hazretlerinin sınırlarının baya aşıldı.”

Medreselerde teknoloji kullanımına başvurulması, kız medreselerindeki müfredatın geliştirilmesi ve kolej formatında okulların açılması müntesipler tarafından olumlu karşılanmaktadır. 30 yaşındaki ev hanımı Ş.Y. “Kız medreseleri önceden çöptü. Doğru düzgün bir şey okutulmuyordu. Erkek medreseleri ile müfredat aynı değildi. Çok basit bir fıkıh kitabı Mızraklı İlmihal ile iktifa ediliyordu. Ama şimdi ilerledi. Erkeklerle aynı kitaplar okutuluyor. Bu değişim son 8-9 sene içerisinde oldu” ifadeleriyle müfredata dikkat çekmektedir. Eskiden okula hiç gitmemenin çocukları çok olumsuz etkilemediği, bir şekilde çocukların ikna olduklarını ancak çocukların bugün çok olumsuz etkilendiklerini belirten 47 yaşındaki medrese hocası S.Y.’nin yorumunu 23 yaşındaki medrese ve üniversite öğrencisi Ö.B. Cemaati eğitim konusunda eleştirdiğine dair “Cemaat eğitim konusunda daha aktif olabilirdi. Vakıf konusunda nakıs bir grubuz. Osman Nuri Hoca’nın Aziz Mahmut Hüdai Vakfı çok geniş bir vakıf. Yurt içinde de yurt dışında da baya teşkilatlı” ifadeleriyle tamamlamakta ve “okullaşma” çağrısı yapmaktadır. 53 yaşındaki doktor D.N. yine aynı minvalde eğitim konusuna dikkat çekmekte, İlk Seç Vakfı’nın faaliyetlerini çok beğendiğini, “bu sayede çocukları okula

gönderebileceğiz” ifadelerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte D.N. ve ev hanımı Ş.Y. bahsini geçirdikleri Diriliş Okulları’nın yıllık ücretlerine işaret etmekte ve Cemaatin tabanına hitap etmediğinin altını çizmektedir. Bu tarz okulların sayısının çok olması gerektiğini yer veren Ş.Y. “Cemaatin kendi kitlesinin maddi durumunun da göz önünde bulundurulması gerektiği” yönünde bir uyarıda bulunmaktadır. Bu noktada kendileri ile görüşme yapılan kadın görüşmecilerin “eğitim ve okullaşma” konusunda Cemaatin bünyesindeki vakıf, dernekler ve grubun ileri gelenleri tarafından çalışmalar beklemekte oldukları ve kurumlaşma talep ettikleri açık olmaktadır. Eğitim konusunun yanında kadın görüşmecilerin büyük bir kısmının dikkat çektiği bir diğer mesele kadınların araba kullanması olmaktadır. Büyük şehir şartları, toplu taşıma ortamının mahremiyete zarar verdiği ve bugün artık araba kullanan çarşafli hanımın sayısının oldukça yüksek olduğu gibi gerekçelerle mevzubahis konudaki görüşün güncellenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Erkek görüşmecilerin İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri hakkındaki genel tutumunun “Eksikleri var, yetersiz kurumlar ancak bizim kurumlarımızdır. Sahip çıkmalıyız” şeklinde olduğu ilk planda tespit edilmelidir. Kadın görüşmecilerin yer yer kapatılmasını söylediği, sayılarının artmasından şikayetçi olduğu söz konusu kurumların varlığı erkek görüşmeciler tarafından olumlu karşılanmakta ve “Müslümanların çalıştığı her kurumu desteklemek zorundayız” ifadesiyle sahip çıkılmaktadır. Ahir zamandan kaynaklanan eksiklikler ve sıkıntıların olduğu kabul edilen okulların, İlitam ve Açık öğretim gibi kanallarla ıslah edileceğine inanılmaktadır. Bu tavır erkek müttesiplerin söz konusu kurumlarda görev alabilecek olmalarına da bağlanabilir. Ustaosmanoğlu’nun modern eğitime karşı tutumu kadın erkek fark etmeksizin herkesi kapsarken Cemaat bugün gelinen noktada özellikle erkeklere imtiyazlı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ev reisi olacakları, bu sebeple okuyup meslek sahibi olabilecekleri anlayışına ek olarak Ehli Sünnet çizgisinde mevzubahis kurumları ıslah etme görevini de grup erkek müttesiplerine yüklemektedir. Bu bağlamda erkek görüşmecilerin yolu bir şekilde bahsi geçen okullarla kesişmiştir/kesişmektedir. 39 yaşında vakıf başkanı Ö.H. ön lisans İlahiyat mezunu olduğunu, yoğunluğu sebebiyle dört senelik lisansı tamamlayamadığını aktarmakta, hemen ardından hocalarının okulunu tamamlaması

gerektiği yönünde kendisini uyardığını ve “Gün gelecek o kürsülerde sizler olacaksınız” dediklerine yer vermektedir. 48 yaşındaki esnaf ve akademisyen A.S. eksikleri olsa da İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin varlığını ve son dönemlerde sayılarının artmasını büyük zenginlik olarak değerlendirmekte, fakat İlitam ve benzeri kanalların korunması gerektiğine, bu kanallarla ehil insanlar tarafından okulların ıslah edilebileceğini ileri sürmektedir. 37 yaşındaki serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S. ise, ön lisans İlahiyat mezunu olmakla birlikte, söz konusu kurumların “Hakiki İslam’ı öğretmemekle” itham etmekte, medreselerin öncelikli konumuna dikkat çekmektedir. 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. ise meseleye daha farklı bir pencereden bakmakta, bahsi geçen okulların eleştirilebilecek yönleri olmakla birlikte Türkiye’deki bütün bölümlerin eleştirilebileceğine dikkat çekmektedir. İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde neticede akademi yapıldığı, bir medrese hassasiyeti ve yapılanması beklenmemesi gerektiğine yer vermekte, “Bizim cemaat sevmez pek ancak şimdi çoğu ailenin çocuğu ya örgün ya açıktan bu okulları okuyor. Oraları ıslah etme gayesindeler belki ama eleştirdikleri okullara gitmeleri önemli bir durum” ifadelerinde bulunmaktadır. Nihai olarak tespit edilmesi gereken nokta erkek görüşmecilerin bahsi geçen kurumları müfredat ve usul bakımından onaylamamakla birlikte diploma almak, okullarda çalışmak ve bu yolla oraları ıslah etme gayreti içinde olduklarıdır. Görüşmecilerin Diyanet’e dair bakış açılarının da İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerini değerlendirme şekilleri ile paralellik arz etmekle birlikte “Diyanet bizim kurumumuz” şeklinde sahiplenilmektedir.

“Dini meselelerde İsmailağa Cemaati bu konuda ne düşünüyor diye diğer grup ve cemaatlerin düşündüklerini biliyorum. Bir meselede açıklama yapılacağı zaman İsmailağa Cemaati’nin ne düşündüğü merak ediliyor. Akademik camianın yani genel itibarıyla söylersek sadece dini öğrenen, yaşamayı ve yaşatmayı düşünmeyen camianın İsmailağa Cemaati’ne karşı bakışı çarpıktır. Buraya ziyaret maksadıyla o türden çok insan gelmiştir. Efendi Hazretlerini bir dini önder olarak ziyaret etmeye bir sürü akademisyen gelmiştir. Ama ilmi olarak karşı karşıya gelmek istemezler. Buraya gelen profesörlerden bazıları kendilerine yapılan mecazı dahi anlayamayacak kadar cahillerdir. Bir de istisnaları hariç tutarak şunu söylemeliyim ki akademinin ki burada kastettiğim İlahiyat Fakülteleridir, dine bakışı entelektüel gevezelik yapmaktan pek öteye gitmiyor. Ama cemaatlerin bize bakışı genel olarak olumludur. Hatta Diyanet dahil fetvalarının bizim fetvalarla uyumlu olduğunu söylemişlerdir.”

Yukarıda 44 yaşındaki esnaf S.F.'nin İsmailağa Cemaati'nin diğer dini kurum ve cemaatler arasındaki konumuna dair söylediklerine yer verilmektedir. İlahiyat Fakültelerine karşı olumsuz/sert bakışı da içinde barındıran ifadeler, gruba yüklenilen merkezi konumu göstermektedir. 31 yaşında vakıf başkan yardımcılığı görevinde bulunan B.S. "İsmailağa Cemaati merkezdedir demek bir iddia olur tamam ancak bu şekilde düşünmesek burada olmayız" şeklinde görüş belirtmekte, kendisinin İslamî bir yaşantıdan gelmediğini, dini en iyi yaşayan grubu araştırdığını ve gruba intisap ettiğini dile getirmektedir. 37 yaşında serbest meslek erbabı ve medrese hocası E.S. bağlı bulunduğu cemaati konumlandırırken içerisindeki ayrışmaya dikkat çekmekte, "Mahmut Efendi Hazretlerinin izinden gidenlerin en iyiler olduğunu ve merkezi bir rolleri olduğunu" söylemekle birlikte Şeyhinin usulü üzerine gitmeyenlerin sayısının da çok olduğunu hatırlatmakta, Masum Bayraktar isminin altını çizmekte ve hakkında "Ben onun adamlarına ceza evinde de çok denk geldim. Gayrı meşru ortamda yetişen insanları alıyor bunlara sarık cübbe giydiriyor ve para toplamaya çıkarıyor" ifadelerinde bulunmaktadır. 38 yaşındaki Diyanet görevlisi S.D. de benzeri bir ayrıma başvurmakta "İsmailağa Cemaati'ni değil ama Mahmut Efendi Hazretleri'nin tasavvuf anlayışı ve züht anlayışının bir tane" olduğuna yer vermektedir. 60 yaşındaki doktor D.S. ise İsmailağa Cemaatinin kendini iyi tanıtamadığına, güzelliklerini gösteremediğine ve insanlara ulaşamadığına yer vermekte ve bu durumun sebebi olarak eğitim alanında olmamalarını göstermekte, bu olumsuz durumun çaresi olarak da aynı alana işaret etmektedir. 39 yaşında vakıf başkanı Ö. H. ise diğer cemaatlerin de Allah yolunda hizmet ettiğine işaret ettikten sonra, içinde yanlış insanlar ve yanlışlıklar bulunabilecek olmakla birlikte, Cemaatlerinin biraz daha hassas ve katı olduğunun, hiçbir detayı kaçırmadığının da altını çizmektedir. 50 yaşındaki editör Ö.A. "Diğer cemaatleri bir kenara koyup biz şöyleyiz böyleyiz demek yok bizde. Biz diyoruz ki Resulullah'ın sünnetine ittiba eden herkes başımızın tacıdır. Biz de sünnete şeriata uymaya çalışıyoruz" ifadelerinde bulunurken, 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M.'nin aşağıda yer verilecek ifadeleri buraya kadar oluşan çizginin dışında yer almaktadır:

"İsmailağa genelinde, merkezi bir yerde olduklarına dair bir algı var. Benim eski algım da cemaatten çoğu insanda olabileceği üzere, İslami temsil noktasında en iyisinin

bizim cemaat olduğu yönüneydi ancak yıkıldı. Siyaset meseleleri falan bunda etkili oldu. Kapalılık olmasını buradaki geleneği koruyalım endişesini bir düzeyde anlayabiliyordum eskiden. Ama bu kapalılık bize iyi gelmedi. Ruhsal anlamda dini anlamda kayboluyoruz. Bir yarar çıkmıyor bundan. İslam'ı doğru yaşıyorlar demek zor. Çünkü İslam ruhbanlığı yasaklıyor. Yeni nesiller okuyor üniversiteye gidiyor bu kapalılık mümkün değil. Kendi bireysel ibadetlerini yapıyor olabilirler ama İslam bunun ötesinde. Bizde bir religious denen din algısı var bir de hayatın her alanını kapsayan bir din var. Belki bu moderniteye verilen bir tepkidir ama modernite insanı kendi haline bırakmıyor”

37 yaşındaki serbest meslek erbabı E.S. grubunda gözlemlediği değişime dair cevabına “Cemaat içerisinde söz dinlememe olayı var. Bu esasında talebesinden hocasına kadar hepimizde var” diyerek başlamakta, Ustaosmanoğlu'nun tarikat dersleri konusunda kendilerini her zaman yaptığı uyarıyı hatırlatmakta, yaşanan olumsuzlukların tarikat derslerinden uzaklaşılmasına bağlamakta ve “Bu sebeple Efendi Hazretlerimiz bizden uzaklaşıyor olabilir. Diğer taraftan da yaşlandı artık. Allah Resulü öldü o da ölecek. O da kendini çekerek bizi yokluğuna mı hazırlıyor bilemiyorum” ifadelerinde bulunmaktadır. E.S.'nin dikkat çektiği bir diğer mevzu da İsmailağa Cemaati'nin Kelime-i Tevhid getiren kim varsa onu bu ümmetten kabul edip, herkesle uğraşması gerektiğidir. Cemaatin hocalarının halk ile hemhal olması gerektiğine yer vermektedir. Grubun her hocasının bulunmuş olduğu bölgedeki tinercisi, torbacısı zor herkesle diyalog halinde olması gerektiğini dile getiren E.S. “Ben bu insanlar arasında büyüdüğüm için onlar diyor ki: Hocalar yanımızdan geçiyor. Bize bir selam verdikleri zaman mutlu oluyoruz. Ama bizim hocalarımızın nedense onlardan bir kaçma durumu var. Samimi olmuyorlar” aktarımında bulunmaktadır. 31 yaşındaki vakıf başkanı B.S. de, E.S.'nin bahsettiği gruba dikkat çekmekte ve İsmailağa Cemaati'nin “hiç İslam algısı olmayan insanlara” yönelmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bugün itibariyle grubun bir açılımda olduğunu, farklı kesimlerle ilgilendiği, temel öğretilerine uymamakla beraber bahsi geçen grubun gönlünü kazanabilme adına televizyon, sosyal aktivite ve hatta sigara içme alanlarının olduğu faaliyetler hazırladığına yer vermektedir. 39 yaşında vakıf başkanı Ö.H. de yine aynı gruba işaret ederek “Cemaatte bir değişim var. Bazı vakıflarımız var ki bu değişimin en güzel göstergesi. İsmailağa sigaraya karşı ama biz ilgilendiğiniz bağımlı arkadaşlara yasaklamıyoruz. Çünkü adım adım hareket etmeniz lazım. Televizyon da kullanılıyor. Maç izlenmesine de müsaade ediliyor. Hatta namaz saatleri kaçırılmama şartıyla halı saha bile yapılıyor. İsmailağa bunları

kabul etmez aslında. Bu tarz faaliyetler eskiden zaman kaybı görülürdü. Daha çok ilim daha çok ibadet denilirdi” ifadelerinde bulunmaktadır.

61 yaşındaki emekli imam E.İ. 2002’den sonra gerek televizyon gerek medya gerekse kadınların çalışması konularında İsmailağa Cemaati’nde bir değişim/sıkıntı yaşandığını ileri sürmektedir. “Efendi Hazretlerimiz gazete okumaya, radyo dinlemeye, televizyon izlemeye kesinlikle karşıdır. Onun kurduğu sistem bellidir. Ancak Efendi Hazretlerinin İsmailağa’da görev yaptığı dönem ile şu dönem arasında Cemaat içerisinde ciddi bir değişme var. Bu değişme menfi yönde tabi ki. Benim hoca hanımımın yetiştiği dönemle 30 yaşındaki kızımın yetiştiği sistem arasında ciddi fark var. Benim kızım şu an “Baba zaman değişti, sizin zamanınızdaki gibi değil” diyerek hareket edebiliyor” ifadelerinde bulunmaktadır. E.İ. haberini verdiği değişimin içini 38 yaşındaki Diyanet görevlisi S.D. “Çok kötü olduk. Çok kötüye gitti. Mesela en azından manevi dersler/virdler anlamında gevşeme var. Kadınların çarşaf noktasında gevşeme var. Eskiden daha sıkı giyinirlerdi. Şimdi bakıyorum genç kızlarımıza yüzünü örten yok. Çok az. Daha serbest davranabiliyorlar. Daha sosyal hayatın içerisine girdi hem kadınlar hem erkekler” şeklinde doldurmakla birlikte medrese eğitimi alanında teknolojinin girmesi ile birlikte artan kaliteye de dikkat çekmekte, bazı gelişmiş büyük yurtlarının altında havuzlarının ve spor salonlarının olduğunu, öğrencilere dışarıdan İngilizce, Matematik gibi derslerde takviye yapıldığına yer vermektedir. Bunların yanında S.D. Cemaatin kendisini revize etmesi gerektiği alanlar ve görüşler olmakla birlikte, ancak mürşidin bunu yapabileceğini de eklemektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun şu an rahatsız olması sebebiyle yenilenmenin gerçekleşemediğini belirtmekte, “Mürşid dururken mürid dikkate alınmaz” şeklindeki ilkeyi hatırlayarak ulema heyetleri ve komisyonların bu konuda bir şey yapamayacağının altını çizmektedir.

48 yaşındaki mütercim O.O. “Cemaatin alt tabakasında yani okumamış kesiminde ve belirli bir yaşın üzerindeki insanların hiçbir değişimden bahsedilemeyeceğini, onların Efendi Hazretlerinin çizgisi üzerinde tam istikamet üzere ilerlediklerini” belirtmektedir. Ayrıca ele aldığı okuyan kesimi ise “Efendi Hazretlerinin sohbetinden mahrum kesim olarak” nitelemekte ve bu grubun ancak

“üstadlarına tam biat ettikleri” sürece güzel şeyler olduğuna/olacağına yer vermektedir. O.O.’nun işaret ettiği önemli bir husus da İsmailağa Cemaati’nin ilim bakımından fıkhıta ve hadiste özellikle ciddi anlamda yükseldiği, ancak davranış olarak gerilediğidir. Bu durumun ancak sohbetlerin artması ve düzenli katılımın sağlanması ile dengeleneceğini ileri süren O.O. davranış olarak zayıflamayı, “tarikat derslerini yapanların ve tarikat dersi alan hoca sayısının azalması, şalvar ve cübbe giyme oranının düşmesi, önceden çok önemsenmekle birlikte beş vakit namazın dışında kılınan nafil namaz kılanların sayısının azalması” şeklinde açıklamaktadır. 27 yaşındaki üniversite öğrencisi A.M. ise “değişim” başlığı altında İsmailağa Cemaati’ne eleştiri getirmekte ve esasında değişmesini istediği hususlara işaret etmektedir. Cemaatin İslam’ı Hz. Peygamber dönemindeki gibi yaşamaya çalıştığını ancak bunun çok gerçekçi bir istek ve hedef olmadığını belirtmektedir. İslam’ın belirli temelleri olmakla beraber zamanın ruhunun yakalanması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bununla birlikte Cemaatte “kontROLSÜZ bir açılma” olduğunu ileri sürmekte, bu şekildeki bir açılmanın ne Müslümanlara ne Cemaate hiçbir faydası olmadığını altını çizmektedir. Cübbeli Hocanın televizyonda siyaset konuşması ile açılımı örneklendiren A.M. bunun faydasız/gereksiz olduğunu belirtmektedir. Eleştiri getirdiği bir diğer mevzu da Mahmut Ustaosmanoğlu’na yapılan ziyaretlerdir. “Efendi Hazretlerini Beykoz’da tekerlekli sandalye üzerinde görmek için turlar düzenleniyor. Bunun dinde yeri nedir? Kime ne faydası vardır? Katoliklerin Papa’yı görmek için Roma’ya gitmesine benziyor. Onun sohbetlerini dinlemenin faydası var görmenin değil. Ama bu duruma etrafındaki insanlar sebep oluyor” şeklinde görüşünü ortaya koyan A.M. Cemaati son olarak eğitim/okullaşma noktasında eleştirmektedir: “Belirli cemaatlerin okulları var. İskenderpaşa’nın Asfa’sı mesela. İsmailağa böyle bir şeye hiç girmedir. Yanlış yapıldı bence. Hayat tek taraflı değil. Yarın ölecekmiş gibi ahiret için, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışmak lazım. Bu unutuldu. Cemaatin okulu olsa kötü mü olurdu? Maalesef bu yok.” 33 yaşındaki medrese hocası ve akademisyen E.Y.’nin grubunun değişimi ile ilgili söyledikleri, İsmailağa Cemaati’nin geleceğine yönelik analizlerini de içermektedir:

“Son zamanlarda okuyan genç kesim çok arttı. İslami ilimlerde oluyor genellikle tabi ki. İslami ilimlerde okuyanların sayısında artış var. Önümüzdeki 20 yıl içerisinde eğer bir İsmailağa Cemaati kalırsa ki ben Efendi Hazretlerinden sonra kalacağını düşünmüyorum.

Kalırsa da beş altı gruba bölünmüş bir cemaat kalır. Cemaat kaç gruba bölündü ama ana merkezde ihtisas, tekamül dedikleri bir bölüm var. Burada ciddi manada İslami ilimlere yoğunlaşan meraklı bir nesil var. İlerleyen dönemde bunlar daha öne çıkacak gibi görünüyor. Bunlar da iki kısma ayrılıyor. Bir kısmı İlahiyat Fakülteleri ile bir değişim yaşayanlar ve şalvar ve cübbeyi çıkaranlar, diğer kısım ise yine cemaat diyecek, İslami ilimlerde iyi birer molla olacaklar. Grubumuzda böyle ilmi bir kayma var. Önceden fazla derin okuyana hoş bakılmazdı. Çok okuma ayağın kayar muhabbetleri dönerdi. Ama şu an ciddi manada İslami ilimlerde heyecan ve teşvik var. Biz küçükken amcam babama sorardı. Hafız bu çocuklar ne olacak? Hiç okul okumuyorlar ne olacaklar derdi. Babam da onların rızkını Allah kesti derdi. Bizim hiçbir zaman medrese dışında bir derdimiz olmadı. Ama bir gün Cemaatin önde gelenlerinden birisinin torunu ile ilgili iki üniversite okuyacağına dair hayalini duyduğumda hayatımın en büyük şoklarından birini yaşadım. 15 sene evvel falandı bu olay. Sen milletin okul okumasına engel oluyorsun, kendi torununa üniversite hayali kuruyorsun. Bu nasıl bir şey? İkinci şaşkınlığımı da İsmailağa'nın önde gelen hocalarının kızlarının birinin bankacının biri ile evli olduğunu duyunca olmuştu. Son tahlilde herkes kendi çocuğunu düşünüyor galiba. Ben kendi oğlumun iyi bir alim olmasını isterim. Gerisinin hiçbir önemi yok. Çocuk gidip bilgisayara falan meyilli olur da o alanda yetişmek isterse de iyi bir Müslüman olsun isterim.”

Kendileri ile görüşme yapılan müntesiplerin “dini/şeriatı yaşama ve Sünneti temsil noktasında” diğer dini gruplar arasında İsmailağa Cemaatini merkezi bir yerde konumlandırıdıkları görülmektedir. 40 yaşındaki kadın öğretmen Ö.A.’nın İsmailağa Cemaati’ni çalışmamızdan ötürü tarafımıza şükür secdesi tavsiyesinde bulunması, 42 yaşındaki kadın spor eğitmeni E.C.’nin grubunu din anlayışını “asıl İslam bu” şeklinde tanımlaması ve diğer cemaatlerin eksikliklerini gördüğüne yönelik ifadeleri bu bakış açısının en açık örneklerindendir. Medrese ve ilim faaliyetleri ile öne çıkan grup dinin hükümlerini en doğru şekilde anladığı konusunda iddialıdır. Buna bağlı olarak İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na karşı eleştirel bir tutuma sahip olan Cemaatin bugün kendisine bahsi geçen bu kurumları ıslah etme noktasında görev yüklediği söylenebilir. Görüşmecilerin yer verdiği “istediğimiz şekilde değiller maalesef” benzeri ifadeler grubun kendisine biçtiği merkezi önem ve ıslahın önemli gösterenleridir. Bugün özellikle erkek müntesiplerin Açık öğretim ve İlitam gibi kanallarla İHL ve İlahiyat diploması almaya çalışmaları bu doğrultuda okunabilir. Bu durum aynı zamanda İsmailağa Cemaatinin modern yaşam/modern eğitim içerisindeki iddiası üzerinden de değerlendirilmelidir. Bu minvalde yer verilmesi gereken önemli bir diğer husus ise görüşmecilerin, özellikle de kadın görüşmecilerin ki çocuk yetiştirme ve aile içerisindeki konumları dikkate alındığında daha da anlamlı olmaktadır, “kurumlaşma”, “cemaatleşme” ve “okullaşma” yönündeki talepleridir.

### 3.12. Değerlendirme

“Tarikata davet yoktur, teşvik vardır” ilkesi üzerine kurulu İsmailağa Cemaati’nin bugünkü nüfusunun ağırlığı muhibbanlardan oluşmaktadır. Bu durum Cübbeli Ahmet Hoca’yla yapılan görüşmede kendisi tarafından da tespit edilmekte ve Cemaate duyulan muhabbet ve rağbet üzerinden okunmaktadır. Muhibban sayısının tarikat dersi alma/aldırma hususunda benimsenen ihtiyatlı tavra işaret ettiği de belirtilmelidir. Cemaat içinde tarafımızca yapılan katılımcı gözlemler göstermektedir ki özellikle genç medrese öğrencilerinde tarikat dersi alma hususunda bir çekince bulunmaktadır. Bu durum Mahmut Ustaosmanoğlu’na ve gruba duyulan aidiyet hissinde herhangi bir eksiklik olduğunu düşündürmemelidir. Kendileri tarafından da ifade edildiği üzere hayatı düzene koyma, günü programlayabilme ve medrese ile birlikte götürülmeye çalışılan açık öğretim veya uzaktan eğitim şeklinde yürütülen eğitim hayatlarındaki yoğunluk ile ilgisi vardır. Tarikat dersi olan müritler ise derslerinde istikrar üzere olduklarını ifade etmektedirler. Gerek tarikat dersleri gerekse ritüeller hususunda görülen bağlılık grubun tarikat cemaati hüviyetini muhafaza ettiğini göstermektedir.

İsmailağa Cemaati tarafından belirlenen büyük öteki modernlik/modernleşme/modern dünya düzenidir. Grubun yayınları ve söylemleri özelinde söylenecek olursa “modern olandan uzak durmak, kafirden uzak durmak, onun dayattığı hayat modelinden uzak durmak” demektir. Bu tutum hayatın, başından sonuna bütün cüzleri için geçerlidir. Çalışmadan takip edilebileceği üzere bu tavra iç çamaşırını elinde dikmek piyasadan almamak da dahil edilebilmektedir. Teori bu şekilde kurgulanmış olmakla birlikte çalışma sahası grubun modern olan ile bir diyalog halinde olduğunu göstermektedir. Literatürde kurulan sert söylemlerin aksine müntesipler kendilerini bir şekilde dahil ettikleri bir modernlikten bahsetmekte, içerisine dahil olamadıkları sistemi “modernleşme de yozlaştı” şeklindeki ifadelerle tenkit etmektedir. Mevzubahis uyum ve diyalog “ama” ile kurulan şartlı cümleleri ve bazı gerekçelendirmeleri içermektedir. Bunun ilk örneği görüşmecilerin modernleşme dendiğinde ilk akıllarına gelen Avrupa teknolojisinin vazgeçilmezliğini

kabul noktasında onu Osmanlı'ya bağlamalarıdır. Bu, grubun ötelediği modern hayat ile kurduğu iletişimde yürüttüğü bir aklileştirme politikası olarak değerlendirilebilir.

Görüşmelerde modernleşme-teknoloji-ideoloji şeklinde bir zincir kurulduğu, ideoloji kısmı ile mücadele hususunda uyarı yapıldığı ve fakat bilinenin aksine Cemaatin bu zincirden uzak durmadığı görülmektedir. Çalışmanın başlangıcında gözlem ve görüşmeler için sahaya inmeden evvel, gerek içeriden gerekse dışarıdan grup hakkında malumatı olduğu iddiasıyla tarafımızca görüşülen kişiler İsmailağa Cemaati müntesiplerinin teknolojiye uzak durmaya çalıştıklarını aktarmış ve ev süpürgesi dahi kullanmak istemeyen müritlerin olduğunu iletmışlerdir. Güncel durum ise bunun aksini göstermektedir. Kendileri ile görüşme yapılan kadın erkek bütün görüşmeciler maddi imkanları yettiği ölçüde ev içi teknolojiye başvurmaktadır. Cemaat söz konusu olduğunda kanaatimizce daha önemli olan Müslümanların, daha özelde söylenecek olursa, Türkiye'deki Müslümanların teknolojinin üretim kısmı ile ilgili iddialarının ne olduğu olmalıdır. Modern eğitim şartlarının dine uygun olmayışı ve İslam'ın ihtiyacının toplumun ihtiyacından daha fazla olduğu şeklindeki kabullerle teknolojik üretimi sorumluluk alanında görmeyen grup bugün bir görüşmecinin ifadesiyle “Hem Müslüman bulmalı bu nimetleri hem de Müslümanca kullanmanın yollarını bulmalı” tavrına daha yakındır.

Doğal afetlere dair getirilen rasyonel izahlar beraberinde, Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde sıkça geçtiği üzere, “günahlara karşılık Allah'ın uyarısı”na dair güçlü vurguyu getirmektedir. Modern tıp kabul edilmekle birlikte maneviyattan ayrı düşünülemeyeceği şerhi düşülmekte ve sırası dua ve alternatif tıptan sonra gelmektedir. Bebek sahibi olma/olamama ve devamlı tüp bebek gibi mevzular ise grubun çoğunlukla modern tıpla arasına mesafe koyduğu konulardan olup daha çok sadece dua ve okuma ile şifa bulunulacağına inanılmaktadır. İlaveten Müslüman doktorlardan oluşan bir kurulun olması gerektiği yönündeki tespit ile de karşılaşılabilmektedir. Bu da yine aynı minvalde modern hayat ile bir tür uyum ve ona İslami değer yükleme olarak görülebilecektir.

İsmailağa Cemaati ile müselleme televizyon yasağının günümüz itibarıyla sembolik önemini yitirdiği söylenebilir. Evlerinde televizyon bulundurmayanlar

konuyla ilgili, çalışmanın ikinci bölümünde geçtiği üzere, Mahmut Ustaosmanoğlu'na referans vermeyip, gerekçe olarak “muzır yayın ve kontrol edilemeyen içerik”i sunmaları dikkate değerdir. Bu gerekçe aile saadetini koruma ve çocuk eğitimi gibi ek açıklamalar ile geliştirilmektedir. Görüşmecilerin bir ekran ve internet bağlantısı ile televizyon imkanını oluşturdıklarına dair beyanları ise mevzubahis yasağın “evde internet olduğu sürece televizyona gerek yok” haline evrildiğini göstermektedir. Evde televizyon bulundurmamanın bugün entelektüel olma ve çocuk yetiştirmede hassasiyet gibi işaret ettiği anlamlar bilinmektedir. Evlerinde televizyon bulundurmayan görüşmecilerin benzeri gerekçelendirmelere başvurduğu da görülmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda “evde televizyon olmayışı” modern bir durumdur. Kadın görüşmecilerin erkeklere nispetle daha çok evlerinde televizyon bulundurdukları bunun gerekçesi olarak da eşlerini gösterildikleri dikkat çeken bir başka husustur. Kadın müntesiplerin Cemaat dışından yaptıkları evlilikler grubun sınırlarının esnemesine neden oluyor mu şeklindeki soru bu noktada sorulabilir. Tesettür, sinema ve banka muameleleri konularında da aynı “ama”lı cümlelerin kuruluşu, söz konusu sorudaki evet şıkkını güçlendirmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun katı muhalefetine rağmen görüşmecilerin tiyatro ve sinemayı tercih ettikleri görülmektedir. Çocuklar için gidildiği, entelektüel ve milli içerikli filmlerin tercih edildiği ve dolayısıyla “zevk için gidilmediği” konuyla ilgili meşruiyet kanallarıdır. “Zevk için yapılmaması” şerhi konulan bir diğer mesele ise kadınların araba kullanması mevzudur. Yine grupla müsellem bir mesele “günümüzün şartları”, “toplu taşımaların mahremiyete aykırı durumları”, “sohbetlere vaktinde yetişme” ve “zevk için, gezme maksatlı” binilmemesi şartlarına bağlanmaktadır.

İsmailağa Cemaati'nin karakterize olduğu en temel konu modern eğitime karşı katı tutumdur. Çalışmanın ikinci bölümünden takip edilebileceği üzere Mahmut Ustaosmanoğlu'nun söylemleri modern eğitim mevzuu ile ilgili herhangi bir şart, gerekçe, özel durum kaldırmayacak ölçüde serttir. Söz konusu muhalefet yalnızca tesettür üzerinden değil haremlik-selamlık ve hatta esasında haremlik selamlık ilkesi mucibince yapıldığı için kadın ve erkek müritler arasında bir ayrımdan bahsedilemeyecektir. Çalışma sahasından elde edilen verilerle ilgili ilk yapılması

gereken tespit konuyla ilgili kadın erkek eşitliğinin kaldırıldığıdır. Açık öğretimden örgün öğretime kadar eğitimde bütün kanallar, evin geçiminden sorumlu olduğu düşünülen erkekler özelinde bir şekilde kabul edilmekle birlikte aynı şey kadın müritler için söz konusu değildir. Medrese eğitimi esas olmak üzere açık öğretim üzerinden eğitimini tamamlama kadınların yapabileceğinin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte özellikle İmam Hatip ve İlahiyat Fakültelerini tercih ettikleri kaydıyla, kadın müritlerin büyük oranda medrese ile birlikte yürüttükleri açık öğretim üzerinden modern eğitime dahil oldukları görülmektedir. Sayıları çok fazla olmasa da örgün eğitime dahil olan müritlerle de karşılaşmaktadır. Gerek kendileri ile mülakat yapılan görüşmeciler gerekse grubun geneline dair yapılan gözlemler İsmailağa Cemaati'nin modern eğitime dahil olduğunu göstermektedir. Kadınların eğitimine dair çizilen özel çerçeve özellikle medreselerde hocalık yapan bazı hanım hocaların bir tür otosansüre başvurmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu otosansürün ailelerinden ziyade Cemaatteki çevrelere dair olduğu belirtilmelidir.

İsmailağa Cemaatinin modern eğitime dahil olmalarını İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine dair adı konulmamış bir ıslah fikrine bağlamak gerekmektedir. Özellikle erkek müritlerin, kendi deyimleri ile “gerekli evrakları tamamladıktan” sonra Ehli Sünnet çizgisinden uzakta olan söz konusu kurumları ıslah etme niyetleri olduğu görülmektedir. Bu minvalde grubun kendisini dini anlama, anlatma ve yaşama konusunda merkezde gördüğü tespit edilmelidir. Kadınların eğitimi ise kadınların çalışması bahsini açmaktadır. Bununla ilgili tespit edilmesi gereken önemli husus tarihinde sıkça görülenin aksine bugün çalışan kadının varlığı olmalıdır. Kadın müritlerinin diplomalarını yırtmaları ve çalışma hayatlarını bırakmaları ile bilinen İsmailağa Cemaati'nde doktor, öğretmen, eczacı, hemşire ve pek çok alanda aktif çalışan kadın ile karşılaşmak mümkündür. Bu noktada bir kez daha kaydedilmesi gereken husus bu müritlerin kendi durumlarını savunan bir söylemleri olmadığıdır. Kendi durumlarını özel kılan bir dizi şart ortaya koyan ilgili isimler teoride Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından savunulan sınırları kabul etmektedirler. Benzeri usul özellikle kadının tesettürü meselesinde de geçerlidir. Çarşaf tercih etmeyen kadın müritlerin teoride çarşafın en iyi ve olması

gereken tesettür biçimi olduğunu savunmaları söylem ve pratik arasındaki uyumsuzluğun bir diğer örneğidir.

İsmailağa Cemaati'nin modernleştiği/modern hayata dahil olduğu şeklindeki hipotez üzerinden belirlenen ölçütler grubun modern dünyaya doğru ilerleyen bir değişim süreci içerisinde olduğunu göstermektedir. Gerek yapısal gerekse söylemsel bazda görülen bu değişim pratikte kendisini hissettirmekle birlikte söylemsel olarak henüz kabul edilmiş, sahip çıkılmış ve onaylanmış görülmemektedir. Kanaatimizce bunun ilk sebebi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sağlık sıkıntıları sebebiyle aktif liderlik yapamaması ve fakat çizgisinin teoride güçlü ve canlı tutulmasıdır. Müşidlerinin çizdiği sınırlar ile hayatı yakalamakta zorlanan müritler dahil oldukları hayat düzenine dair özel meşruiyet kanalları oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu zihni bir karmaşanın da habercisidir. Görüşmecilerin hepsi Cemaatte değişimi kabul etmekte ve fakat değişim maddelerini niteleme şekilleri farklılık arz etmektedir. İçerisinde bizzat bulundukları, somut olarak üzerlerinde taşıdıkları değişimi dillendirememekte veya çeşitli aklileştirmelere başvurmaktadırlar. Çalışma boyunca tespit edilen bu noktalardan hareketle grubun modernleşme serüveni “lidersiz modernleşme”, “tedirgin modernleşme” veya “dağınık modernleşme” olarak tespit edilebilecektir.

## SONUÇ

İsmailağa Cemaatinin modernleştiğine/modern hayata intibak ettiğine/ediyor olduğuna yönelik hipotez üzerine kurulu olan çalışmanın bir diğer hedefi de hakkında kapsamlı bir araştırmanın bulunmadığı grubu bütün yönleri ile ele almak olmuştur. Bu şekilde belirlenen hedefin sonucunda grubun yapısına dair mekanizmalar ve karakteristikler ve grubun modernleşme sürecinde nerede bulunduğu dair belirli verilere ulaşılmıştır.

Araştırmalar, Cemaatin ileri gelenleri, muhibban ve müntesipleri ile yapılan görüşmelerle tarafımızca tespit edilen önemli bir oluşum, heyetlerdir. İleri gelenler ile yapılan görüşmelerde Cemaatin, “sistemleşmemenin bizzat kendisini esas sistem” olarak gördüğü ifade edilmektedir. Bu usul Türkiye siyasi tarihinin dini grup ve cemaatler noktasındaki hareketli yapısına ve tekke kültürüne bağlanarak gerekçelendirilmektedir. Bugün tarafımızca tespit edilen heyetlerin varlığı Ustaosmanoğlu’nun uzunca bir süre yaşadığı olumsuz sağlık koşullarına ve ilmi organizasyonların başarılarının yükseltilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Kendileri tarafından “fahri kurumsallık” olarak isimlendirilen ve hiyerarşik karakteri de haiz söz konusu oluşumlar Cemaatin kurumsallaşması noktasında önemli bir aşama olarak kabul edilebilir.

Çalışma boyunca yapılan gözlemler sonucu tespit edilen bir diğer husus ise Cemaat içerisindeki gruplaşmalardır. İsmailağa Grubu, Beykoz Marifet Derneği Grubu ve Cübbeli Ahmet Hoca Grubu şeklinde üç grup tespit edilebilir. İsmailağa Grubunun ise merkez kabul edildiği görülmektedir. Günün şartlarına uyabilme adına atılan birtakım adımların ilerlemesi olarak da okunabilecek söz konusu gruplaşmada bugün en dikkat çeken Cübbeli Ahmet Hoca Grubu olmaktadır. İsmailağa Cemaatinin sert bir tutumla mesafesini koruduğu medya ile irtibatından dolayı grup içerisinde de tenkid alan Ahmet Mahmut Ünlü meşruiyetini Ustaosmanoğlu’ndan aldığı özel izne bağlamaktadır. Burada kaydedilmesi gereken önemli bir husus ise çalışmaya başlanırken tarafımıza, medya faaliyetleri ve yine medyada aldığı tavır sebebiyle “Cübbeli Ahmet Hocaya İsmailağa Cemaati içerisinde rağbet edilmediği,

ağır eleştirilere tabi tutulduğu” yönünde iletilen gözlemlerin, çalışma kapsamında edinilen sonuçlarla uyuşmadığıdır. Cemaatin klikleri arasındaki ilişkiler değişmekle birlikte Cübbeli Ahmet Hocanın merkez İsmailağa ile iyi bir ilişki götürmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. İsmailağa Cemaatinin tabanında, özellikle esnaf grubunda, Cübbeli Ahmet Hocanın karşılığı büyüktür. Bunun yanında ayrıca altı çizilmek istenen husus yaşları 17-20 arasında değişen bir grup kız medrese öğrencisinin Ünlü’nün faaliyetleri ve takındığı tavrı hayranlığa varan bir üslup ile anlatmaları, içlerinde bazı arkadaşlarına “Cübbeli Hoca fanı” şeklinde latife yolu ile atıfta bulunmalarıdır. Gerek Ahmet Mahmut Ünlü gerekse modern eğitim alanında çalışmalar yapan Ali Ulvi Uzunlar faaliyetlerine “İsmailağa Cemaatine nispet edilmemesi ve bireysel inisiyatif” olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde şerh düşmektedir. Ancak kanaatimizce bu şerh, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun, söz konusu isimlerin faaliyet gösterdikleri alanlarla ilgili nehyedici net ifadelerinin olması ve sağlık sıkıntıları sebebiyle güncel görüşüne başvurulamıyor oluşu sebebiyle çekilen koruyucu kalkandır. Onun vefatından sonra bu şerhin altı ne kadar çizilecek çalışmada bırakılan soru işaretlerinden biri olabilir.

“Tarikata davet yoktur, teşvik vardır” şeklinde bir esas üzere hareket eden İsmailağa Cemaatine intisap ile ilgili gerek Cemaat içerisinde yapılan gözlemler, gerek görüşmeler gerekse mülakatlar ile ulaşılan sonuç “tarikat dersi alma/aldırma ve çarşaf-ı şerif giyme/giydirme” noktasında gösterilen ihtiyatlı tutumdur. Büyük oranda medrese eğitimi ve mahalle arası sohbetler vasıtasıyla tanışılan İsmailağa Cemaati’ne intisap noktasında mülakat grubu dışında görüşülen 18 ve 20li yaşlardaki kız öğrenciler bu durumun altını çizmektedir. İsmailağa Cemaatinin bugün geldiği noktada “tarikata girip bir şeyhe bağlanmış olan” anlamında mürid nüfusundan daha çok muhibban nüfusuna sahip olduğu söylenebilir. Mülakat grubu oluşturulurken de tarikat dersi olan müritlerden ziyade dersi olmayan ancak kendisini müntesip olarak tanımlayan insanlarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte belirlenen gruptaki isimlerin tarikat dersinin olması hususunda hassasiyet gösterdiği belirtilmelidir. Gündelik hayat uğraşları, vakıf faaliyetleri ve hayatlarının bir düzende olmadığı yönündeki gerekçelendirmeler ile tarikat dersi alamadıklarını belirten, bunun yanında kendilerini Cemaatin müntesibi olarak tanımlayan, medrese ve sohbet ortamlarına

aktif katılımlarda bulunan ve Ustaosmanoğlu'na yürekten bağlı olduklarını dile getiren kimseler teknik anlamda muhibban olarak isimlendirilmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Tarikata girmedin ama şeyhe inanıyor ve onun dediklerini tutuyorsun, gene şeyhin var demektir" sözü muhibban grubunun önemli meşruiyet kaynaklarından. Kendileri ile görüşme yapılan grubun ileri gelenlerinin de teslim ettiği bu durumun Cemaatin modernleşmesi/modern hayata katılımı noktasında önemli bir hususa kapı aralamaktadır. Mevzubahis durumun ağırlıklı olarak medrese öğrencileri arasında görülmesi meseleyi daha dikkat çekici kılmaktadır. Tarikat dersi olsun veya olmasın görüşülen öğrencilerin büyük çoğunluğu ebeveynleri tarafından da "hemen tarikat dersi almama", "hayatının düzene oturmasından sonra ders almaları" yönünde uyarılandıklarını dile getirmektedir. Gerekçe olarak gösterdikleri yoğunluklarına dair oluşturdukları listede ilk sırayı medrese eğitimlerinin yanı sıra göturdükleri açık öğretim, uzaktan eğitim veya ikinci öğretim şeklinde yürüttükleri modern eğitim ve evlilik almaktadır. Bu durum bağlı olunan gruba dair gerekliliklerin, bir diğer ifade biçimiyle dinî/tasavvufî yükümlülüklerin dünya hayatı gereklilikleri/sorumlulukları olarak isimlendirilebilecek bir alan karşısında askıya alınması olarak yorumlanabilmektedir. Bunun yanında yer verilmesi gereken önemli bir husus ise tarikat dersi alan müritlerin, vakıf faaliyetleri veya gündelik dünyevi meşguliyetleri sebebiyle zorlandıklarını belirtmekle birlikte, dersleri hususunda gösterdikleri istikrara yönelik beyanlarıdır.

Cemaat içerisindeki tabiriyle "çarşaf-ı şerif giyme/giydirme" hususunda da benzeri ihtiyatlı tavır kendini göstermektedir. Özellikle kadın görüşmeciler bugün gerek Cemaatin kendisi gerekse ailelerin, tarikat dersi alma ve çarşaf-ı şerif giyme hususunda "iyi düşünülmesi, hayatın düzene oturtulması ve tam anlamıyla kararlı olduğunda harekete geçilmesi gerektiği" yönünde bir tutumunun olduğunu dile getirmektedir. Cemaatin bugünkü tavrı olarak tespit edilebilecek olan bahsi geçen ihtiyatlı tavır, grubun bir dönem "tarikata intisap noktasında çarşafa, modern eğitim ve çalışma hayatına karşı takındığı protest tavrın" ortaya çıkarmış olduğu örnekler düşünüldüğünde oldukça önemlidir. 53 yaşındaki doktor D.N. Tıp Fakültesini yeni bitirdiği sırada tanıştığı İsmailağa Cemaatine intisap etmek istediği halde kendisine Ustaosmanoğlu tarafından "mesleğini yapmaması" yönünde verilen öğüdün nefesine

ağır geldiğini, mesleğini icra ettiğini ve uzunca bir süre muhibban seviyesinde kaldığını ve ancak bugün intisap sürecine girdiğini belirtmektedir. Kendisi gibi üniversite mezunu olan çocuklarına kendi hayat örnekliliği ve eşi sebebiyle söz geçiremediğini üzümlere ifade etmekte ve kadınların eğitim alması ve çalışması hususuna olumlu bakmadığının da altını çizmektedir. 59 yaşındaki psikolog P.A. ise kendi dönemlerinde tarikata intisab ve çarşaf giymenin birlikte olduğu/aynı anlama geldiği hususuna değinmekte kendisinin bu sebeple emekli olduktan sonra “tam tesettüre girdiğini ve ders aldığı” ifade etmektedir. Grubun bugün “eski” olarak nitelenebilecek söz konusu tutumunun örneği olan bu isimlerin kadınların modern eğitim ve çalışma ortamları içerisinde olmamaları gerektiğini savundukları belirtilmelidir. Genellikle hafızlık ve medrese eğitimi vesilesiyle Cemaat ile tanışan erkek görüşmecilerde ise mevzubahis ihtiyatlı tutum ile karşılaşmamaktadır. Kadın ve erkek görüşmecilerin tarikat dersleri konusundaki istikrarları İsmailağa Cemaatinin tarikat cemaati hüviyetini koruduğunu göstermektedir.

Tarikat dersi yanında değinilmesi gereken önemli bir diğer nokta ise müritlerin ibadetler noktasındaki istikrarlarıdır. Farz ibadetlerini düzenli olarak yerine getirdiklerini ifade eden görüşmeciler, nafile ibadetler hususunda “sağlık, yoğunluk ve günü programlayamama” şeklinde ortak bir başlık altına alınabilecek dünyevi meşguliyetler sebebiyle “istedikleri seviyede” olmadıklarını dile getirmektedirler. Gün içinde bir saat fazla vakitleri olmaları durumunda yapacakları aktiviteleri belirtirken tarikat derslerini merkeze alan görüşmeciler, derslerinden kalan sürede, yoğunlukla hobi olarak kabul edilebilecek faaliyetlere yer vermektedir. Bu durum sınırları belirli, İslami bir gettoda ibadet üzerine hayat süren bir grup iddiasını geçersiz kılmaktadır.

Tarikat kimliğini öne çıkaran ve nafile ibadetler üzerine vurgunun kuvvetli olduğu dini grubun konuyla ilgili tutumu “elden geldiğince nafile ibadette bulunmaya çalışırım” seviyesinde olduğu görülmektedir. Aynı başlık altında yer verilmesi gereken bir diğer husus ise cami cemaatine iştirak olmalıdır. Erkek görüşmeciler büyük oranda vakit namazlarını camide kıldıklarını dile getirmekte iken kadın görüşmecilerin cami ile ilişkisi “dini sohbetler, dışarıda işleri olduğu sırada

vakit namazını kaçırmama ve ziyaret” düzeyindedir. İki kadın iki erkek olmak üzere yalnızca dört görüşmeci kadınların gerek vakit gerekse Cuma namazları için camide olabilecekleri/olmaları gerektiği yönünde kanaat bildirirken onlar da mahremiyet konusunun altını çizmektedir. Son tahlilde kadın ve erkek görüşmeciler arasında vakit namazları ve Cuma namazı için “kadınların camiye gitmemeleri gerektiği yönünde” ortak bir kanaatin olduğu söylenebilir. Bunun en temel gerekçesinin ise “mahremiyet ve erkeğin namazına mani olmamak” olduğu belirtilmelidir.

Grup içerisindeki söyleniş şekli ile kadınlar için “çarşaf-ı şerif” erkekler için ise sarık, şalvar ve cübbeden oluşan tesettür biçimi İsmailağa Cemaatinin karakteristik özellikleri arasında ilk sırayı almaktadır. “Cemaate giriş şartı” olarak da algılanan söz konusu kıyafet biçimi bugün “tarihi ve dini anlamda temsil gücü en yüksek ve takvaya en uygun tesettür biçimi” olarak tespit edilmekte ve “vücut hatlarını belli etmeyen alternatifler “fetvaya uygun” olarak değerlendirilerek kabul görmektedir. Cemaati temsil noktasında daha güçlü olanın ve kadın ve erkek görüşmeciler tarafından ortak bir şekilde değinilmeden geçilmeyen tesettür unsurunun çarşaf olduğu teslim edilmelidir. Erkek görüşmeciler bulundukları ortama göre hakim yaka gömlek, bol pantolon ve özel dikim yelekler ile alternatif bir tesettür biçimi geliştirdiklerini dile getirmekte ve bu, çarşafa nispetle uzun bir tartışma mevzu olmamaktadır. Gerek mülakat grubu gerekse dışında görüşülen kişiler çarşaf üzere tesettüre bürünmüş olsun veya olmasın “ideal olanı çarşaf-ı şerif” olarak tespit etmekle birlikte, bugün geline nokta çarşafın zorla giydirilemeyeceğinin ve Cemaate giriş şartı olarak görülemeyeceğinin altı çizilmekte ve “oldukça bol siyah bir ferace ve siyah büyük başörtüsü de çarşafa yakın ve tesettür dahilinde” kabul edilmektedir.

İsmailağa Cemaati hakkında kaleme alınan metinlerde vurgulanan en temel husus grubun modern hayat tarzına karşı protest tavrı olarak tespit edilebilir. Grubun şeriat/sünnet/Osmanlı/geleneğini temsil iddiasında olduğu çok net bir şekilde belirtilebilir. Bu anlamda müntesiplerin “modernleşme” dediklerinde anladıkları, mevzubahis kavrama dair geliştirmeye çalıştıkları tanımlama girişimleri ayrıca önemlidir. Tespit edilmesi gereken ilk husus görüşmecilerin modernleşmeye dair

direkt olumsuz bir yorum getirmemiş olmalarıdır. Kadın erkek görüşmecilerin hepsinin modernleşme dendiğinde işaret ettikleri temel noktanın teknoloji olduğu görülmektedir. Kadın görüşmecilerin modernleşmeye dair “İslam sınırları içerisinde modernleşme olabilir”, “İslam dini çok modern ve çok güzel esnetilebilen bir dindir”, “Modernlik teknolojiye ilerlemek, örfünü, adetini, şuurunu kaybetmeden ilerlemektir”, “Aslını inkar etmeden modernleşmek” “Dışarıdaki modern hayat iyi bir şeydir” şeklindeki ifadeleri grup özelinde “modern dünya ile barışma ve uzlaşma” şeklinde yorumlanabilir. Modernliğin vazgeçilemeyecek/uzak durulamayacak unsuru olarak çizilen teknolojiye dair erkek görüşmeciler tartışmayı genişletmekte ve teknolojinin beraberinde getirdiği kültüre işaret etmektedir. Bununla birlikte teknolojiden kaçılamayacağını dile getiren görüşmeciler İsmailağa Cemaatinin modern hayata intibak ettiğini ifade etmektedirler. “Kuru taklitten öte geçemeyen modernlik” “dini ve kültürel/ahlaki modernleşme” ve “devlet eliyle modernleşme” şeklindeki noktaların erkek görüşmeciler tarafından altı çizilmektedir. Özellikle devlet eliyle yürütülen modernleşme sürecinin insanlar üzerinde yarattığı tahribatın onarımında Cemaatlerinin “devletin boş bıraktığı alanlarda” önemli bir rol ifa ettiğine yer verilmektedir. “Modernitenin teknolojinin atına binerek onu azgınlaştırdığına” işaret edilmekle birlikte Müslümanların teknikten uzak durmaması ve aldığı teknolojiyi kendisine mal etmesi gerektiğinin altı ısrarla çizilmektedir. İsmailağa Cemaatinin bir dönem modern hayata ve teknolojiye mesafeli durmasının sebebinin Türkiye’nin özel siyasal tarihi ile ilgili olduğu ifade edilmekte, o dönem bizzat Ustaosmanoğlu tarafından tavsiye edilen mesafeli tutum ve yasakların Cemaatin ve Müslümanların hayrı ile sonuçlanan keramet olarak yorumlanmaktadır. Fakat bugün İsmailağa Cemaatinin o çizgide olmadığı da belirtilmektedir. Bunun yanında modernleşmenin esasında kötü bir şey olmadığı ve modernleşmeyi kapitalizm ile ilişkilendirerek “bolluk, siyasi darbelerin engellenmesi ve Müslümanların özgürlüğü” olduğu şeklindeki yorumlar da önemlidir. Din/şeriat/sünnet/Osmanlı/gelenek karşısında konumlandırılan ve Cemaatin ötekisi olan Avrupa’nın teknik anlamda başarısı inkar edilememekle birlikte Avrupa’nın bugün sahip olduğu teknolojinin tohumlarını Osmanlı’dan aldığı dile getirilmektedir. Bu bir bakıma Cemaatin modern hayat ve teknikle barışma girişimi olarak yorumlanabilir. Nihai olarak İsmailağa Cemaatinin bugün modern hayata bir tür

uyum ve yine bu hayata İslami sufi değer ve ideallere göre bir ruh ve anlam yükleme çizgisinde olduğu tespit edilebilir. Osmanlı ıslahat ve modernleşme hareketlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan İslamcılık hareketinin Avrupa'ya üstünlük sağlayan unsurların asıl adresi olarak Müslümanları, yine benzeri bir akıl yürütmeye Cumhuriyet ideolojisinin, bu kez adres olarak Türk dünyasını göstermelerine benzer bir akıl yürütme/kabul etme/barışma/diyaloğa girme İsmailağa Cemaatinde takip edilebilecektir.

Grubun modern hayatın önemli bir göstereni olarak teknolojiye karşı tutumunun müspet olduğu bir kez daha tespit edilmelidir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus gerek Ustaosmanoğlu'nun söylemleri gerekse gruba hakim olan genel söylem biçiminden çıkarılacak sonuç "teknolojinin üretimi" ve "teknolojiye sahip olma" noktasında bir iddialarının olmadığı ve hatta tabiri caizse olmaması gerektiği yönündedir. Meseleye "Hizmetlerin halka halka olduğu başkasının halkasında hizmet edilemeyeceği, okulda geçen sürenin İslam'a uygun olmadığı ve İslam'ın ihtiyacının toplumun ihtiyacından fazla olduğu" şeklinde yaklaşmaktadır. Müslümanların tamamını çizdiği yol haritasının muhatabı olarak belirleyen bir dini grubun, yukarıda geçen ifadelerde "başkasının hizmet halkası" olarak tespit ettiği halkanın sahibinin "okulda geçirilecek sürenin İslami hale getirilmediği sürece" Müslümanlar olmadığı açıktır. Bu sebeple içerisinde bulunan koşullarda Müslümanlar kendilerini tekniğin üretici kısmında görmemeleri gerektiği tavsiye olunmaktadır. İşaret edilmesi gereken önemli husus ise görüşmecilerin bu noktada gruba hakim söylemle aynı yerde olmadığıdır. "Teknolojiyi Müslümanlardan aldıktan sonra silah olarak kullanan Avrupa karşısında Müslümanların ilmi anlamda çok çabalaması, kendi hayat görüşleri üzerine kurulu bir teknik ile kafirin karşına çıkması gerektiği" görüşmecilerin ortak söylemi olarak tespit edilebilir.

Modern tıp ve doğal afetleri değerlendiriş şekli grubun teknolojiye karşı tutumunu tespit noktasında değinilmesi gereken iki önemli husustur. Doktor görüşmeciler de dahil modern tıbbı dair doğrudan bir güven içerisinde olmadıkları ilk planda tespit edilmelidir. Bununla birlikte tıbbın Allah'ın ayeti olduğu teslim

edilmekte ve fakat Avrupa'nın sahibi olduğu modern tıbbı güven duyulmamaktadır. Bugün alternatif tıp olarak isimlendirilen alana ise özellikle kadın görüşmecilerin ilgisinin büyük olduğu görülmektedir. Modern tıbbı dair olumsuz tutumun grubun modernleşmesi noktasında negatif haneye yazılacak bir ölçüt olup olmadığı ise kanaatimizce tartışmalıdır. Zira alternatif tıp alanına duyulan ilginin bugün daha modern bir tutum olduğu görülmektedir. Bunun yanında şifa niyetine ayet ve dualara başvuru görüşmeciler arasında büyük oranda tavsiye edilmekte modern tıp en son ve tabiri caizse kerhen başvurulmuş bir alan olarak konumlandırılmaktadır. Nihai olarak bir hastalık halinde benimsenen en temel yol haritasının evvela dua ve alternatif tıp, son noktada modern tıp olduğu belirtilmelidir. “Ehli Sünnet üzere olan doktorlara başvurmak” ve “Müslüman doktorlardan oluşan bir kurulun olması gerektiği” yönündeki görüşler modern hayatla yakalanmaya çalışılan uyum olarak değerlendirilebilir. Doğal afetlere dair yaklaşımda ise bir denge göze çarpmaktadır. “İlahi uyarı” şeklindeki yorumlamalar beraberinde mutlaka “Allah'ın bir sebep üzere yaratması” üzerinden getirilen rasyonel izahlarla beslenmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “işlenilen günahların karşılığı bir ceza, bir uyarı” olarak değerlendirdiği doğal afetlere görüşmeciler “İlahi uyarı” ve “fiziksel/rasyonel izahlar” arasında kurdukları dengeli ilişki üzerinden anlam yüklemektedir.

Teknolojinin günlük hayattaki en önemli karşılığı olarak kabul edilebilecek olan akıllı telefon kullanımının gerek görüşmeciler gerekse mülakat grubu dışında bir araya gelinen müntesipler arasında yüksek olduğu görülmektedir. Iphone ve Samsung markalarının ağırlıklı olarak tercih edildiği, marka ve model tercihinde ise çözünürlük ve ekran büyüklüğünün belirleyici olduğu belirtilmelidir. Sosyal medya kullanımı ise görüşmeciler tarafından dini içerikli paylaşımlar, profesyonel meslekleri ve vakıf faaliyetleri üzerinden gerekçelendirilmektedir. İsmailağa Cemaati'nin gerek vakıflar ve dernekler gerekse kişisel olarak sosyal medyayı oldukça aktif kullandığı teslim edilmelidir. Grup özelinde önemli bir gösteren olarak televizyona karşı mesafeli duruşa dair getirilen açıklamanın, bugün “İslam'ın/şeriatın emri” veya “Şeyhimiz hassasiyeti yüksek”ten ziyade “teknolojinin bugün geldiği noktada televizyona çok da ihtiyaç/gerek yok” şeklindeki bir yaklaşıma evrildiği gözlemlenmektedir. “Kontrol edilemeyen nâhoş içeriği” sebebiyle uzak durulan

televizyonun yerini internet erişimi olan bir ekran almaktadır. Bununla birlikte özellikle kadın görüşmeciler eş, aile ve çocukları sebebiyle evlerinde televizyon bulundurduklarını belirtmekte, dizi/film takip ettiklerine yönelik beyanlarda da bulunmaktadır. Evlerinde televizyon bulunduran erkek görüşmeciler ise haber ve çizgi film kanalları ile sınırlı tuttuklarının altını çizmektedir. Tiyatro özellikle kadın görüşmecilerin çocukları sebebiyle “götmek zorunda kaldıkları” bir mecra olarak sunulmaktadır. Kanaatimizce “götmek zorunda kalma” ifadesi içerisinde yalnızca dini/İslamî bir saiki barındırmamakta, içerisinde yaşanan toplumdaki tiyatroya karşı duyulan ilgisizliği de içermektedir. Ustaosmanoğlu’nun sohbetlerinde vurgulanan televizyon, tiyatro ve sinemaya dair olumsuz kanaatlerin birbiri ile irtibatının kuvvetli olduğu görülmekte, birinin diğerine nispetle tercih edilebilir bir alanı bulunmamaktadır. Çocuklar için Müslümanlar tarafından yapılmış çizgi filmler olmamasından şikayet eden görüşmecilerin sinemayı tercih oranlarının tiyatronun aksine fazla olduğu görülmektedir.

İsmailağa Cemaatinin siyaset konusundaki tutumunun oldukça aktif bir takip ve oy verme olarak tespit edilebilir. Grubun kendi kaynaklarında ve bizzat Ustaosmanoğlu’nun ifadelerinde her ne kadar siyasetten uzak durma tavsiye edilse de bazı görüşmecilerin aktif katılım noktasında da iddia sahibi oldukları gözlemlenmektedir. Bir kadın görüşmecinin “Başınızdakileri eleştirmekle meşgul olmayın. Siz bana tövbe ediniz ki başınızdakileri halis kılayım” şeklinde hadis olarak aktardığı usul bugün yerini daha aktif, daha talepkâr bir tutuma bırakmıştır denilebilir. Bir kadın görüşmecinin “İslamcı gençlik olarak da Cemaat olarak da bizi biz yapan o oldu” şeklinde ifade ettiği Tayyip Erdoğan desteğinin İsmailağa Cemaatinin büyük bir kısmına hakim olduğu söylenebilir. Erdoğan’a Türkiye özelinde bir siyasi liderlikten çok ümmet çapında bir rol biçilmekte kendisiyle duygusal bir ilişki de kurulmaktadır. Grup içerisinde görüşülen herkes siyasi gündem ve tartışmalara dair yorum yaparken “ümmet, devlet, millet için iyi olan...” şeklinde girizgah yapmaktadır. Siyasi sistemden uzak durdukları, herhangi bir partiyi desteklemedikleri, kendilerinden hiç kimsenin siyasi bir iddiasının olmadığı/olmayacağı ve fakat ümmetin faydası için siyasi bir tavır, bir lideri desteklediklerine yönelik açıklamalar ise bir meşruiyet kanalı oluşturma gayreti

olarak anlaşılabilir. Yine siyasileri ve siyasi gündemi metafizik bir anlatı üzerinden değerlendirmek, benzeri bir anlatı ile gündeme dahil olmak ve görüşlerini “İlahi plan”, “ilham”, “zuhurat”, “ümme” gibi İslami terimlerle paylaşmak görüşmecilerde sıkça karşılaşılan durumlardır. Ustaosmanoğlu’nun siyasete dair net ifadeleri ve grubun karakteristikleştiği tarihsel sürecin oluşturuğu tedirginlik müntesiplerin mevzubahis meşruiyet kanallarını oluşturmalarına sebep olmaktadır.

Modern eğitime olan mesafeli duruşu ile karakterize olan İsmailağa Cemaati müntesipleri ile yapılan görüşmeler göstermektedir ki bugün açık öğretimden örgün öğretime kadar çeşitli kanallar kullanılarak modern eğitim sürecine dahil olunmaktadır. Gerek kadın gerekse erkek görüşmecilerin büyük oranda kadınları örgün öğretimde bulunmamaları konusunda kanaat belirtmekle birlikte kadın ve erkek için modern eğitimi “kendini muhafaza etme” kaydıyla elzem gören görüşmeciler de bulunmaktadır. Üniversite mezunu olup profesyonel mesleklerini icra eden kadın görüşmecilerin, kadınların modern eğitim sürecine dahil olması ve diploma alması hususunda oldukça sert bir şekilde olumsuz kanaat bildirdikleri görülmektedir. Doktor, öğretmen ve psikolog görüşmeciler kendileri bizzat profesyonel alanlarında varlık gösterirken “kadının modern eğitim alması ve çalışması” hususuna sıcak bakmamakta, gündelik yaşamlarında çektikleri sıkıntıları eğitim ve çalışma hayatlarının bedeli olarak sunmakta, buna mukabil görevlerinden ayrılma gibi bir tercihte de bulunmamaktadırlar. Kendilerinin çalışma koşullarını “şeri kurallara” mümkün olduğunca uydurduklarını dile getirmekte ve fakat böyle bir hareket alanını diğer kadınlar için gerekli görmemektedirler. Kadın görüşmeciler özelinde karşılaşılan dikkat çekici bir talep ise şeriata uygun, grubun maddi şartları dikkate alınarak açılmasını istedikleri özel eğitim kurumlarıdır. Bugün İsmailağa Cemaati çatısı altına alınabilecek eğitim kurumlarının maddi yükü kadın görüşmeciler arasında şikayet mevzu olmakta, çocukları için şeriata uygun kolej talebinde bulunmaktadırlar. Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler kadın ve erkek müntesiplerin ağırlıklı olarak İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi eğitimi aldıklarını göstermektedir. Nihai olarak bugün modern eğitim noktasında gruba hakim olan anlayış medrese öncelikli olmak üzere resmi öğretim sürecinin de açık öğretim üzerinden tamamlanması olarak tespit edilebilir. Bu sistem genel bir tavır

olarak verilse de özellikle kadınlar için çizilen çerçeveyi ifade etmektedir. Erkek müntesiplerin modern eğitim sistemine dair tercihleri tartışma konusu olmamaktadır.

İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine dair yaklaşım kadın ve erkek görüşmeciler özelinde farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte “akait bozukluğu” üzerine bir ortak kanaat olduğu da belirtilmelidir. Farklılık Ehli Sünnet dışında kabul edilen bu okullara yaklaşımın nasıl olacağı üzerinde gerçekleşmektedir. Mevzubahis kurumlara dair kadın görüşmecilerin yaklaşımları “Uzak durulmalı. Medrese eğitimi yeterli. Diplomaya gerek yok”, “Diğer okullardansa İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri tercih edilebilir” ve “Bu okullar Müslüman gençlere zarar vermekte, özellikle İsmailağa Cemaatinin aktif olduğu alternatif kurumlar açılmalıdır” şeklinde üç noktada toparlanabilir. Erkek görüşmecilerin temel yaklaşımı ise “Eksikleri var yetersiz kurumlar ancak bizim kurumlarımız. Sahip çıkmalıyız” şeklindedir. “Sahip çıkma” ifadesinin içerisinde kuvvetli bir ıslah fikrini barındırdığının altı çizilmelidir. Bu ıslah fikrine paralel olarak kadın görüşmecilere nispetle erkek görüşmecilerin yolunun örgün, İltam ve Açık Öğretim kanalları üzerinden bu okullar ile daha çok kesişmektedir. Bir diğer ifade şekliyle modern eğitim süreci ıslah gayesiyle meşrulaştırılmaktadır. Önemli bir diğer nokta ise kadın medrese hocalarının ve öğrencilerinin medrese beraberinde yürüttükleri açık öğretim eğitimine dair, Cemaat içerisinde bir tür otosansür uyguladıklarıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının modern bir kurum olduğu teslim edilmekte ve fakat kurumsal olarak benimsenmekte, mutlaka olması gerektiği yönünde kanaat bildirilmektedir. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin devamı olması hasebiyle birtakım tenkitler yöneltilen kuruma sahiplenici bir tavır ile yaklaşılmakta ve mevzubahis ıslah mekanizması bu kurum özelinde de işletilmektedir. İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer tarikat ve cemaatlerden oluşan bir daire düşünüldüğünde İsmailağa Cemaatinin kendisini bu dairenin tam merkez noktasında gördüğü ve söz konusu kurumlara rehberlik yönünde büyük iddialara sahip olduğu görülmektedir.

Grubun tüketim alışkanlıklarına dair yapılacak değerlendirmelerin gelir seviyesinde esas dikkat kesilmesi gereken nokta Ustaosmanoğlu’nun dini yorumlama biçimi ile tüketim unsurlarını tercih arasına konulan mesafe olmalıdır. Cep

telefonundan ev içinde kullanılan elektronik aletlere kadar tercih edilen teknolojik aletlerde görüşmeciler “ihtiyaç odaklı” alışveriş yaptıklarını, “markadan ziyade dayanıklılığa önem verdikleri” ve “bozulana kadar yenilemedikleri” yönünde beyanda bulunmaktadır. Evlerde bulundurulanan elektronik aletlerde bilinçli bir kısıtlamaya giden görüşmeci olmadığı belirtilmelidir. Bazı kadın görüşmeciler hijyen standartları ve kimyasallardan uzak durma endişesi ile genelin dışında tercihlerde bulunduklarını belirtmektedir. “Bankalardan uzak durmak” bir esas olarak kabul edilip görüşmelerde sıkça ikrar edilmekle birlikte, söz konusu kurumlar hayatın bir gerçeği olarak görülmekte ve muhafazakar camianın çoğunluğu gibi katılım bankaları alternatifine başvurulduğu görülmektedir. Döviz ve kredi kartının kadın görüşmecilerin hayatında özellikle Cemaat dışından olan eşleri ve aileleri sebebiyle, erkeklere kıyasla, daha çok yer edindiği görülmektedir. Gerek kadın gerekse erkek görüşmeciler giyim konusundaki tercihlerini belirtirken “markadan ziyade kaliteli ve ağır duruş” şeklinde bir esas belirlemekte, piyasanın beklentilerini karşılamadığı noktada terzilere dikkat çekmekte ve fakat ayakkabıda kalitesi ile doğru orantılı olduğuna yönelik bir kabulle markanın önemli olduğunun altını çizmektedirler. “Kafe, pastane, restoran gibi ortamlardan uzak durma” İsmailağa Cemaatinin karakteristik özellikleri arasında kabul edilebilirken görüşmeciler mevzu bahis ortamlara dair eleştirilerde bulunmakla birlikte söz konusu yere gittiklerini ifade etmektedirler. “İslami otel”, “İslami tatil” şeklindeki isimlendirmelere ve bu başlıklar altında düzenlenen tatillere erkek görüşmecilerin kadın görüşmecilere kıyasla daha tepkisel oldukları dikkat çekmektedir. Doğayla baş başa tatil, kamp, تنها yerlerde denize girme ve “daha muhafazakar” olarak niteledikleri Gökçeada Uğurlu ve Kuzuluk tatil köyler erkek görüşmecilerin tercihleri olurken, kadın görüşmecilerin tercih skalası İslami otellerden yurt dışı gezilerine kadar daha geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Bu noktada kadınların Cemaat dışından eş faktörü göz ardı edilmemelidir. Sağlıklı bir beden ve zihin için gerekli olduğuna inandıkları sporu gerek kadın gerekse erkek görüşmeciler maddi imkanları ve vakitleri el verdiği ölçüde hayatlarına katmaktadır. Kuaför veya güzellik merkezleri ve araba kullanımı ise Cemaatin kadın müntesipleri özelinde ayrıca ele alınması gereken iki tüketim alanıdır. Kadınların saçlarını kestirmesi ve boyatmasının haram/yasak olduğuna yönelik bir ilkenin hakim olduğu Cemaate müntesip kadın görüşmecilerin

yarısına yakını mevzubahis yerlere gittiklerini belirtmekte ve bazı görüşmeciler bunu bir “ihtiyaç” ve “hak edilen bir lüks” olarak değerlendirmektedir. Kadınlara yönelik vurgusu yüksek yasaklardan biri de araba kullanımıdır. Doğrudan Ustaosmanoğlu’nun beyanları üzerinden açıklanan yasak “kadını korumaya yönelik” bir nehiy olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte gerek kadın gerekse erkek görüşmecilerden mahremiyet noktasında arabanın bugün kadınlar için daha tercih edilesi bir şey olduğunu belirtenlerin sayısının daha çok olduğuna yer verilmelidir. Belirtilmesi gereken önemli bir ayrıntı ise kadınların “gezme maksatlı” araba kullanmaması gerektiğidir. Ayrıca kadınların araba kullanmasına dair olumlu yaklaşım besleyenler de dahil görüşmecilerin hepsi bu durumu bir özgürlük ve prestij olarak değil bir zul ve kimsesizlik olarak değerlendirmektedir.

Görüşmecilerin, ailelerin aktif rol aldığı ve “tanıştırma usulü” olarak isimlendirilen bir usul üzere evlendiği ve çekirdek aileyi muhafaza etmeye çalıştıkları görülmektedir. Ailenin modern formu olarak tespit edilebilecek olan çekirdek aile, İsmailağa Cemaatinde dini esaslar üzerinden savunulmaktadır. Mahremiyetin/haremlik selamlığının korunamayacağına yönelik bir kabul ile savunulan çekirdek aile üzerine “kayın olan eve gelin girmez” şeklinde bir söylem de mevcuttur. Görüşmecilerin aileyi dini/geleneksel kodlar üzerinden okuduğu görülmektedir. Buna göre ailenin başarısı/huzuru da boşanma üzerine değerlendirmeler de kadın üzerinden yapılmaktadır. Kadının “kocasına itaat etmesi”, “ihtiyacı olmadığı sürece çalışmaması”, çalışmak zorunda kalmışsa “kocasını, çocuklarını ve ailesini ihmal etmemesi” gerektiği yönünde beyanlarda bulunmaktadır. Özellikle kadın görüşmecilerin kadının çalışması ile boşanma arasında bağlantı kurdukları dikkat çekmektedir. Erkek görüşmeciler tarafından da desteklenen bu irtibat “kadının zayıf olduğu” bu sebeple çalışma ortamlarında “kandırılabilceği” ve sonunda aile huzurunun bozulacağı veya ailesini mutlaka ihmal edeceğine yönelik ifadelerle geliştirilmektedir. Boşanma üzerine görüş belirten kadın erkek bütün görüşmeciler mutlaka “ailede kadının rolüne” değinmekte, “kadının cennetinin kocasının rızasına bağlı olduğuna” yer vermekte ve hatta “kadının kocasından, babasından, oğlundan çekinmesi gerektiği” ve “kadınların bugün serkeş bir halde bulundukları bundan da eşlerinin mesul olduğuna” yönelik

ifadelerde bulunmaktadır. Değnilmesi gereken önemli bir husus ise grup içerisinde “çalışan kadın” söyleminin güçlü olduğu ve olumsuz bir içeriğe sahip olmadığıdır. Erkek görüşmecilerin “bizim eşlerimiz çalışıyor zaten” şeklinde öne çıkardıkları “çalışan kadın” söylemi kadın görüşmeciler tarafından da kuvvetle dillendirilmektedir. Bazı kadın görüşmecilerin “biz zaten çalışan kadınız” şeklinde yüksek bir tonda tepki verdiklerine de şahit olunmuştur. “Biz çalışıyoruz, ancak karşılığını Allah’tan bekliyoruz” ifadesi ortak bir söylem olarak verilebilir. Bu inanç erkek görüşmecilerde “Bizim hanımlarımız zaten çalışıyor” şeklinde karşılık bulmaktadır.

Gerek kadın gerekse erkek görüşmeciler İsmailağa Cemaatinin bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğunu tespit etmektedirler. Yaşanan dönüşümün olumlu veya olumsuz olduğu yönünde görüşmecilerin kanaatleri değişkenlik göstermekle birlikte değişimin yaşandığı alanlar şu şekilde tespit edilmektedir: Kızların dışarıdan okul bitirmeleri, okuyan ve çalışan kadınların sayısındaki artış, kadın ve erkeğin bir arada olduğu ortamların artması olarak açıklanan mahremiyet anlayışındaki değişme, resmi okullara gidişte artış, kadınların makyaj yapmaları, tesettür/çarşafa yaklaşım ve kullanım şekillerindeki değişme, sosyal hayata intibakta artış ve tavizlerde artış, “sen şu hocadansın ben bu hocadanım” şeklinde ifade edilen bölünmeler, bazı medrese hocalarının üniversite okunması gerektiği yönünde telkinler vermesi, psikolojik destek alımına başvuruda artış, medrese hocalarının akıllı telefon kullanımlarında görülen artış, restoran ortamlarında bulunmada görülen artış, Çarşamba’da mağaza vitrinlerinde manken kullanılması, kız medreselerindeki müfredatın geliştirilmesi, İsmailağa Cemaatinin kolej açma girişimleri, araba kullanan kadınların sayısında görülen artış, siyasi konularda açık tavır alış.

“Kapalı grup” ve “İslamî getto” şeklindeki isimlendirmeler ile anılan İsmailağa Cemaatinin modernleştiğine/modern hayata intibak ettiğine/ediyor olduğuna yönelik bir hipotez üzerine kurulan çalışma grubun bir “modernleşme sürecinde” olduğu sonucuna varmıştır. Tarafımızca tespit edilen modernleşme ölçütlerinin verdiği sonuçlar olmaksızın, en temelde grup içerisinde müntesiplerin birbirlerine/ihvanlarına karşı ağırlıklı olarak eleştirel bir tutumda oluşları ve

gruplaşmalar var olanın muhafaza edilişinden daha çok bir hareketliliğin, bir değişimin işareti olarak okunabilir. Eleştirel dilden gruplaşmalara, ilmi gayelerle oluşturulan ve “fahri kurumsallık” olarak isimlendirilen heyetlerden medreselerdeki çeşitliliğe ve kurumsallığa, bölge vekillerinden dernekleşmelere kadar gruptaki birçok unsur dış çevre ile uyum olarak okunabilecektir. Bununla birlikte tarafımızca tespit edilen ve çalışmanın iddiası olarak kabul edilebilecek önemli husus ise Ustaosmanoğlu’nun hayatta oluşu, sohbet ve deyişleri ile modern hayata karşı net duruşunun muhafaza edilişi ve daha da önemli olan sağlık durumu sebebiyle kendisi ile yeni istişarelerde bulunulamıyor oluşu grubun modernleşme sürecini “yavaş”, “dağınık” ve “temelsiz” kılmaktadır. Bu durum grubun bazı müntesipleri tarafından “kontROLSÜZ modernleşme” olarak isimlendirilmektedir. Müntesipler gündelik hayatlarındaki tercihleri ve modern hayata intibak noktalarını müşidlerinin görüşlerine yaklaştıracak şerh/meşruiyet köprüleri oluşturmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünden takip edilebileceği üzere grubun klasik öğretisi ile uyuşmayacak her adım “ama”lı bir özel durumla kayıtlanmaktadır. Bunun izleri çoğu alanda görülebilecek olmakla birlikte en bariz örneklerini eğitim ve kadına dair eğitim, çalışma hayatı ve araba kullanımı gibi hususlarda görülmektedir. İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile kurulan ilişkiler “ıslah” gayesi ile meşrulaştırılmaktadır. Yine eğitim ve medya alanında Cemaatin ileri gelen isimlerinin attığı adımlara İsmailağa Cemaatinin rengi hakim olmakla birlikte “bireysel inisiyatif” olarak adlandırılmakta ve bu şekilde Ustaosmanoğlu ile tabiri caizse uzlaşma içine girilmektedir. Eğitim alan ve çalışan kadınların hepsi kendilerine özel ruhsat durumları oluşturmaktadır. Bugünün şartlarını gözeterek kadının araba kullanması gerektiği yönünde kanaat bildiren kadın erkek bütün görüşmeciler “kadının gezme maksatlı araba kullanamayacağı” detayının altını çizmektedir. Mevzubahis meşrulaştırma gayretinin önemli bir örneği ise görüşmecilerin başvurdukları “fetva-takva” ayrımıdır. Modern hayatla bir uzlaşma kanalı olarak yorumlanabilecek bu ayrım İsmailağa Cemaati’nin en önemli göstereni olarak kabul edilen tesettür usulünde takip edilebilecektir. Buna göre grubun benimsediği ve hakkında çıkan çoğu çalışmada “giriş şartı” olarak sunulan müselleme tesettür biçimi dışındaki tesettür biçimleri bugün müntesipler tarafından “fetvaya uygun” denilerek kabul edilebilmektedir. Bir diğer ifade biçimiyle Cemaatin muhafazakar bir tutumla

benimsediği, savunduğu, temsil ettiği ve kendi dışındaki hayatın sağlamasını yaptığı ilkeler ve uygulamalar bugün takva olarak değerlendirilmekte ve söz konusu ilkelerin dışında kalan hayat fetvaya uygun bulunarak tercih edilebilmektedir. Son tahlilde modern hayata karşı sert tutumuyla malum İsmailağa Cemaatinin inandığı değerler ile modern hayatı uzlaştıırabileceği bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğu tespit edilebilecektir. Bu modernleşme süreci “lidersiz modernleşme”, “tedirgin modernleşme” veya “dağınık modernleşme” olarak tespit edilebilir.

Çalışma sürecinin sonunda 23 Haziran 2022’de Mahmut Ustaosmanoğu vefaat etmiştir. Yerine geçen Hasan Kılıç’ın yaşı ve Ustaosmanoğu ile olan fikren yakınlığı yeni dönemde Cemaatte söylemsel veya kurumsal herhangi bir değişimin olmayacağını düşündürmektedir. Bunun anlamı grubun lidersiz ve tedirgin modernleşme sürecinin bir süre daha devam edeceğidir.

## KAYNAKÇA

- Ahıska Neşir Heyeti (haz.): **Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu): Hayatı ve Fotoğraf Albümü**, haz. Ahıska Neşir Heyeti, İstanbul, Ahıska Yayınevi, 2018.
- Akın, Nimetullah: “Resmi Din Öğretimi ve Gayrı Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler”, **Kuran ve Toplumsal Bütünleşme**, ed. Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, Bursa, Büyükşehir Belediyesi Kuran Araştırmaları Vakfı, 2015, s. 621-634.
- Akın, Nimetullah: “Resmi Din Öğretimi ve Gayrı Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler: İsmailağa Örneği”, **Kuran ve Toplumsal Bütünleşme: Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler**, ed. Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, KURAV, Bursa, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.
- Akyüz, Niyazi: **Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2007.
- Aldridge, Alan: **Religion in the Contemporary World: A Sociological Introduction**, Cambridge, Polity Press, 1999.
- Althuser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Alp Tümertekin, 2. bs., İstanbul, İthaki Yayınları, 2015.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri**, çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- Anonim: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III: Açıklamalı Dizin İle**, 5. bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Anonim: **Müslümanın Zihin Dünyasında Sünnet ve Hadis**, İstanbul, Dirayet Kitaplığı, 2018.

- Anonim: **Safahâtu Muşrika**, İstanbul, Daru Ahıska, 2015.
- Arı, Galip Naşit: **Destan**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.
- Aron, Raymond: **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev. Korkmaz Alemdar, 9. bs., İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet: **İlkçağ Felsefe Tarihi 5**, 4. bs., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Arslan, Seyfettin, Ömer Taylan: “Ak Parti Dönemi Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik Politikaları”, **Türk Siyasal Hayatında Ak Parti Dönemi**, ed. Seyfettin Arslan, Yılmaz Demirhan, Bursa, Ekin Basımevi, 2016, s. 233-382.
- Atacan, Fulya: **Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler**, İstanbul, Hil Yayın, 1990.
- Atalay, Talip: “Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Dindarlık Olgusu: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, ed. Hayati Hökelekli, Bursa, Kurav Yayınları, 2006.
- Aviv, Efrat: “The Ismailaga Community and Its Relationship With the Ak Party”, **Democracy and Security**, 2018, s. 276-299.
- Aydın, Hüseyin: **Aydınlanmanın Ana Kucağındaki Laiklik ve Atatürkçülük**, Bursa, Emin Yayınları, 2010.
- Aydın, Mehmet S.: “Allah’ın Varlığına İnanmanın Akliliği”, **İslamî Araştırmalar**, No: 2, 1986, s. 12-21.
- Aydın, Mehmet S.: **Alemden Allah’a**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001.
- Aydın, Mustafa: **Sistematik Din Sosyolojisi**, İstanbul, Açılım Kitap, 2014.

- Aydinalp, Halil: “Yeni Bir Dünyevileşme Kavramı: “Özerk Dünyevileşmeler””, **Sekülerleşme Tartışmaları**, Ankara, Kadim Yayınları, 2019, s. 153-196.
- Bal, Hüseyin: **Din Sosyolojisi: Din Olgusu, Dini Gruplar, Yöntem**, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2014.
- Barbarosoğlu, Fatma: **Şov ve Mahrem**, 6. bs., İstanbul, Profil Kitap, 2019.
- Barker, Eileen: **New Religious Movements**, New York, The Edwin Mellen Press, 1982.
- Başgil, Ali Fuad: **Din ve Laiklik**, 8. bs., İstanbul, Yağmur Yayınları, 2007.
- Bauman, Zygmunt: **Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı**, çev. Nurdan Soysal, İstanbul, Say Yayınları, 2016.
- Bauman, Zygmunt: **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Avrupa Yayınları, 2000.
- Bayak, Cemal: “Haydar Efendi, Ahıskalı”, **DİA**, c. 17, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 27-28.
- Becker, Howard: **Systematic Sociology: On the Basis of the Beziehungslehre and Gebildelehre of Leopold Von Wiese**, New York, John Wiley & Sons, 1932.
- Berger, Peter L.: “From The Crisis of Religion to the Crisis of Secularity”, **The Sociology of Religion**, ed. Steve Bruce, Aldershot, Edward Elgar Pub, 1995, s. 636-646.
- Berger, Peter: **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, 5. bs., İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015.
- Bilgin, Vejdi: “Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler”, **Din Sosyolojisi**, ed. Talip Küçükcan, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010, 194-220.

- Bodur, Hüsnü Ezber: **Klasikten Bugüne Dini Hareketler**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 2016.
- Bolelli, Nusrettin: “XVIII-XX. Yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Arapça Öğretimi”, **Medrese ve İlahiyat Kavşagında İslami İlimler**, ed. İsmail Narin, c. 1, 2013, s. 615-653.
- Bottomore, Tom, Robert Nisbet: **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, 3. bs., İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014.
- Bölükbaşı, Resul: “İslam ve Şeriat”, **Marifet Dergisi**, sy. 3, Aralık 2012, s. 38-41.
- Brinkmann, Svend: **İnsan Olma Yolculuğu**, çev. Nazlı Şirin, İstanbul, Yakamoz Yayıncılık, 2021.
- Bruce, Steve: “Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme”, çev. İhsan Çapcıoğlu, **Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara, Otto Yayınları, 2015, s. 25-44.
- Bruce, Steve: “Gereksiz Bir Fikir Değişikliği: Berger ve Sekülerleşme”, çev. Mehmet Ali Kirman, **Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara, Otto Yayınları, 2015, s. 235-252.
- Büyükkara, Mehmet Ali: “Dini Grup ve Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları”, **Usul: İslam Araştırmaları**, sy. 7, Ocak-Haziran 2007, s. 107-136.
- Byrne, James M.: **Religion and the Enlightenment: from Descartes to Kant**, Louisville, Westminster, John Knox Press, 1997.
- Can, Yücel: “Durkheim ve Merton’un Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumu”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, sy. 2, Güz, 2004, s. 95-105.

- Canatan, Kadir: **Din ve Laiklik**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.
- Capra, Fritjof: **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, 2. bs., İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.
- Casanova, Jose: **Modern Dünyada Kamusal Dinler**, çev. Mehmet Murat Şahin, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet: **Felsefe Tarihi**, 6. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2015.
- Chaves, Mark: “Secularization as Declining Religious Authority”, **Social Forces**, c. 72, sy. 3, 1994, s. 749-774.
- CHF: **Cumhuriyetin Onuncu Yılı İçin Yazılan Şiirler ve Destanlar**, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1933.
- Clarke, Peter B.: **Din Sosyolojisi: Kuram ve Yöntem**, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2012.
- Comte, Auguste: **Pozitivizm İlmihali**, çev. Peyami Erman, 2. bs., Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986.
- Coşkun, İsmail: “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, C. 3, No: 6, 2003, s. 45-70.
- Cumhuriyet Halk Partisi: **Program ve Nizamname**, Ankara, Zerbamat Basımevi, 1943.
- Cündioğlu, Dücan: **Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Din ve Siyaset**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005.
- Çakır, Ruşen: **Ayet ve Slogan**, 11. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Çelik, Celaleddin: “Dini Gruplar Sosyolojisi”, **Din Sosyolojisi**, ed. Mehmet Bayyigit, Konya, Palet Yayınları, 2014, 277-302.

- Çelik, Celalettin: “Sekülerleşmenin Sosyolojik Kuramsal Serüveni”, **Journal of Islamic Research**, c. 28, sy. 2, 2017, s. 209-223.
- Çelik, Mehmet: “Tasavvuf ve İlmi Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler (19. ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2017.
- Çiçek, M. Halil: **Şark Medreselerinin Serencamı**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2009.
- Çiftçi, Adil: **Din Sosyolojisi ve Modernlik: Toplumbilim Yazıları I**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Çiğdem, Ahmet: **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Darende, Ömer Faruk, Mehmet Ali Kirman: “Wilson’a Göre Sekülerleşme”, **Turkish Studies**, c. 12, sy. 10, 2017, s. 81-100.
- Darende, Ömer Faruk: “Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar”, **Sekülerleşme Tartışmaları**, ed. M. Ali Kirman, Volkan Ertit, Ankara, Kadim Yayınları, 2019, s. 49-70.
- Davie, Grace: “Din Sosyolojisi: Konu ve Değişimler”, çev. İhsan Çapcıoğlu, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 47, sy. 1, 2006, s. 239-258.
- Dawson, Lorne L.: “Kilise-Mezhep-Kült Dini Grup Tipolojilerinin İnşası”, çev. Mehmet Süheyl Ünal, **Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya**, der. Peter B. Clarke, Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s. 343-372.
- Demir, Hülya: **İslamcı Kadının Aynadaki Sureti**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1998.
- Demirci, İsmail: “Osmanlı Şeyhülislamlık Kurumunun Bir Birimi ‘Te’lif-i Mesâil Şubesi””, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 9, 2007, s. 143-170.

- Demirezen, İsmail: “Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din ile Etkileşimi”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 10, sy. 3, 2010, s. 97-109.
- Demirhan, Nezahat: **Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılap Tarihindeki Yeri ve Önemi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999.
- Deniz, Osman Murat: “Pietizm: Kökenleri, Temel Özellikleri ve Gelişimi”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 12, 2018, s. 95-120.
- Descartes, Rene: **Felsefenin İlkeleri**, çev. Mehmet Karasan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Dobbs, J. T. Betty, Margaret, C. Jacob: **Newton ve Newtonculuk Kültürü**, çev. Gökçen Ezber, İstanbul, İzduşüm Yayınları, 2000.
- Duman, M. Zeki: “Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 7, sy. 2, 2010, s. 284-303.
- Durkheim, Emile: **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, çev. Fuat Aydın, Ankara, Eski Yeni Yayınları, 2011.
- Durkheim, Emile: **İntihar: Toplumbilimsel İnceleme**, çev. Özer Ozankaya, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- Durkheim, Emile: **Moral Education**, çev. Everett K. Wilson, Herman Schnurer, New York, The Free Press, 1973.
- Durkheim, Emile: **Toplumsal İsbölümü**, çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınları, 2006.
- Düzgüner, Sevde: “Dini Gruplara Yönelmenin Psiko-Sosyal Analizi”, **Beklenen Kurtarıcı İnancı**, ed. Yusuf Şevki Yavuz, İstanbul, KURAMER Yayınları, 2017, s. 281-288.
- Efe, Adem: **Dini Gruplar Sosyolojisi: Isparta Örneği**, İstanbul, Dönem Yayıncılık, 2013.

- Efe, Adem: “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, **Journal of Islamic Research**, C. 28, No: 3, 2017, s. 290-301.
- El-Bûtî, Said Ramazan: **Babam Molla Ramazan el-Bûtî: Hayatı, Mücadelesi ve Düşünceleri**, çev. Abdülhadi Timurtaş, İstanbul, Kent Yayınları, 2007.
- Engin, Saffet: **Kemalizm İnkılabının Prensipleri I, III**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1938.
- Eraydın, Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Erdoğan, İrfan: “İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kültür ve İletişim**, sy. 2, 1999, s. 15-47.
- Erdoğan, Mustafa: “Cemaat, Cemiyet ve Ulus-Devlet” **Demokrasi Platformu**, sy. 23, 2010, s. 1-14.
- Eren, Ali: “İslam’a Göre Örtünme/Tesettür-i Şer’i (2)”, **Lâlegül Dergisi**, sy. 17, 2014, s. 16-21.
- Eren, Mahmut (haz.): **Mektûbât-ı Mahmûdiyye: Mahmut Efendi Hazretlerinin Mektupları**, haz. Mahmut Eren, İstanbul, Ahıska Yayınları, 2012.
- Ergün, Mesut, (tsh.): **Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafası**, tsh. Mesut Ergün, İstanbul, Dirayet Yayınları, 2017.
- Erkaya, Mahmut Esat: “Hâlidiyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid-Mürşid İlişkileri”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, c. 9, sy. 2, 2017, s. 127-149.
- Erman, Uğur: “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, c. 10, sy. 4 (22), Aralık 2018, s. 1455-1472.

- Eryiğit, Recep: “Tesettür ve Cilbap”, **İsmailağa Dergisi**, sy. 43, 2019, s. 18-21.
- Es- Sıddıki, Muhammed el-Bekri: **Kız Çocuklarına İyi Bakmanın Faziletleri Hakkında Kırk Hadis-i Şerif**, çev. Ahmet Mahmut Ünlü, İstanbul, Tuana Yayıncılık, 2019.
- Es-Safi, Mevlana Ali b. Hüseyin: **Reşahat**, sdl. Mustafa Özsaray, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.
- Etem, Sadri: **Türk İnkılabının Karakterleri**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.
- Evans, C. Stephen: “Din Dili Problemi”, çev. Ferhat Akdemir, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 28, 2010, s. 253-273.
- Fahri, Halit: **On Yılın Destanı**, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1933.
- Fazlurrahman: **İslam**, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Fıkıh Kurulu: “Müzik”, **Marifet Dergisi**, sy. 37, 2015, s. 104-106.
- Frager, Robert: **Kalp, Nefs, Ruh**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 5. bs., İstanbul, Gelenek Yayınları, 2005.
- Frankl, Victor E.: **İnsanın Anlam Arayışı**, çev. Selçuk Budak, 3. bs., İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2009.
- Freyer, Hans: **Din Sosyolojisi**, çev. Turgut Kalpsüz, 2. bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Fuller, Robert C.: **Spiritual But Not Religious: Understanding Unchurched America**, Oxford University Press, 2001.
- Garibullah, Mustafa İsmet: **Risale-i Kudsiyye (Şerhi ve İzahı)**, haz. Mahmut Ustaosmanoğlu, İstanbul, Ahıska Yayınevi, 2019.

- Gauchet, Marcel: **Demokrasi İçinde Din: Laikliğin Gelişimi**, çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara, Dost Kitabevi, 2000.
- Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, 3. bs., İstanbul, Hil Yayınları, 2018.
- Gerçek, Selim Nüzhet: “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Yapılan Neşriyat”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, c. 2, sy. 12, 1934, 443-455.
- Gerth, H. H. (Ed.): **From Max Weber: Essays in Sociology**, ed. H. H. Gerth, C. Wright Mills, New York, Oxford University, 1946.
- Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, 7. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Gouldner, Alvin: **Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi**, çev. Mesut Şenol, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.
- Gökberk, Macit: **Felsefenin Evrimi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Günay, Ünver, Vehbi Ecer: **Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1999.
- Günay, Ünver: **Din Sosyolojisi**, 9. bs., İstanbul, İnsan Yayınları, 2010.
- Günaydın, Mehmet: “Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış”, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 12, 2008, s. 101-136.
- Gündüz, İrfan: **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, İstanbul, Seha Neşriyat, 1984.
- Gündüz, İrfan: “Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabıta”, **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, sy. 9, 2007, s. 23-53.

- Güngör, Erol: **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, 15. bs., Ankara, Ötüken Yayınları, 2006.
- Hadden, J. K.: “Sekülerizmden Dönüş”, **Sekülerizm Sorgulanıyor**, haz. Ali Köse, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2002, s. 123-160.
- Hamilton, Malcolm: **Sociology of Religion: Theoretical and Comperative Perspectives**, London, Routledge and Kegan Paul, 1995.
- Hampson, Norman: **Aydınlanma Çağı**, çev. Jale Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.
- Hanioğlu, Şükrü: **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük (1889-1902)**, c. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- Hervieu-Leger, Daniele: **Religion as a Chain of Memory**, çev. Simon Lee, Cambridge, Polity Press, 2000.
- Hocaoğlu, Durmuş: **Laisizmden Milli Sekülerizme**, İstanbul, Kocay Yayınları, 2014.
- Hülür, Himmet: “Technology and Naqshbandi Sufism: An Empirical Analysis of Ismailaga and Iskender Pasa Branches”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No: 13, 1999, s. 289-339.
- Inger Furseth, Pal Repstad: **Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Ankara, Birleşik Yayınları, 2011.
- Işık, Zehra: **Modern Kentte Farklı Kadınlar, Farklı Dindarlıklar**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2021.
- Işık, Zekeriyya: **Devlet ve Tarikat: Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016.

- İmam-ı Rabbani: **Mektubat-ı Rabbani**, c. 1, çev. Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, İstanbul, Yasin Yayinevi.
- İmamoğlu, Tuncay: **Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.
- İpşirli, Mehmet: “Medresetü’l-Kudat”, **DİA**, c. 28, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 155-156.
- İz, Mahir: **Tasavvuf**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000.
- Jacqueline, Russ: **Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antikçağlardan Günümüze Batı Düşüncesi**, çev. Özcan Doğan, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Jones, W. T.: **Orta Çağ Düşüncesi: Batı Felsefesi Tarihi**, çev. Hakkı Hünler, C. 2, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2006.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, Z. Cemalcılar: **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş**, İstanbul, Evrim Yayınları, 2014.
- Kara, Ali: **İsmailağa’da Bir Gün: Bir İhvanın 24 Saati**, İstanbul, Uhd Yayınları, 2016.
- Kara, İsmail: “Tarikat Çevrelerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Münasebetleri”, **Dergah**, c. 4, sy, 43, Eylül 1993, s.
- Kara, Mustafa: “Cumhuriyet Döneminde Tarikatlar”, **Demokrasi Platformu**, sy. 6, 2006, s. 1-20.
- Kara, Mustafa: “Tarikatlar Dünyasına Genel Bir Bakış”, **İslamiyat**, c. 2, sy. 3, 1999, s. 69-70.
- Kara, Mustafa: **Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler**, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1990.

- Karakoç, Yücel: “Düşünülme-yen Cüret Dahi Edilemeyenlerin Muradullah Diye Takdim Edildiği Günlere”, **Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet**, 2. bs., İstanbul, Dirayet Kitap, 2017, s. 13-50.
- Keskin, Muhammed: “Köklü Türkiye”, **Marifet Dergisi**, sy. 44, İstanbul, Mayıs 2016, s. 2-5.
- Keskin, Mustafa: “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği”, **Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 4, sy. 1, 2017, s. 61-82.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Vesikalar Konuşuyor**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009.
- Kirman, M. Ali: “Türkiye’de Bir Yeni Dini Cemaat Örneği Olarak Süleymancılık”, (Doktora Tezi) Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Kirman, M. Ali: “Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, **Dini Araştırmalar**, c. 2, sy. 4, 1999, s. 223-233.
- Kirman, Mehmet Ali: “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve “Yeni Dini Cemaatler””, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, sy 2 Güz, 2004, s. 61-77.
- Koca, Ferhat: “Fetvahâne”, **DİA**, c. 12, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 494.
- Kocaman, Şefik: “Ne Olacak Bu İmam Hatiplilerin Hali”, **Marifet Dergisi**, sy. 42, 2016, s. 14-17.
- Kocaman, Şefik: “Dine Davet Binasından Haberler”, **Marifet Dergisi**, sy. 2, Kasım 2012, s. 18-19.
- Koçal, Vedat: “Bir Hegemonya Aracı Olarak Sekülerleş(tir)me: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Laikliğin Politik Ekonomisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 7, sy. 2, 2012, s. 107-140.

- Korkmaz, Ömer Faruk: **Tefekkürden Teyakkuza**, İstanbul, Rabbani Yayınevi, 2021.
- Korkmaz, Ömer Faruk: “İslami Tesettürün Mahrem Çizgileri”, **Lâlegül Dergisi**, sy. 54, 2017, s. 18-23.
- Korkmaz, Ömer Faruk: “Kapitalist Zihniyetin Kadını Met’alaştırması Projesi”, **İsmailağa Dergisi**, sy. 43, 2019, s. 22-25.
- Korkmaz, Ömer Faruk: **Ehl-i Sünnet ve Cemaat**, İstanbul, Dirayet Yayınları, 2019.
- Korkmaz, Ömer Faruk: **Müslümanın Zihin Dünyasında Sünnet ve Hadis**, İstanbul, Dirayet Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Ömer Faruk: **Hidayet ve Dalâlet Ayrımındaki Kıstâs-ı Müstakim: Sünnet-i Nebeviyye**, İstanbul, Dirayet Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Ömer Faruk: “Karanlık Çağda Yolumuzu Aydınlatan Kandil: Üstadımız Mahmut Efendi Hazretleri (Kuddise Sirruhu)”.
- Köker, Levent: **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- Köktaş, Mehmet Emin: **Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Ankara, Vadi Yayınları, 1997.
- Köktaş, Mümin: “Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, No: 1, 2017, s. 42-59.
- Köse, Ali: **Sekülerizm Sorgulanıyor**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2002.
- Köse, Ali: “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, **Kutsalın Dönüşü**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 11-39.
- Köse, Ali: “Sekülerden Kutsala Yolculuk”, **Kutsalın Dönüşü**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 128-145.

- Köse, Ali: **Milenyum Tarikatları**, İstanbul, Truva Yayınları, 2006.
- Kurtdaş, E. Meliha: “Modern Dünyada Dini Cemaatler”, **Journal of Strategic Research in Social Science**, c. 3, sy. 2, 2017, s. 41-56.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıatlı, 5. bs. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Luckmann, Thomas: **Görünmeyen Din**, çev. Ali Coşkun, Fuat Aydın, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003.
- Maciver, R. M., Charles H. Page: **Cemiyet**, çev. Amiran Kurtkan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Mann, Michael: **The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States 1760-1914 II**, Cambridge, University Press, 1993.
- Mardin, Şerif: **Din ve İdeoloji**, 24. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Mardin, Şerif: **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Meeker, Michael E.: “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yeni Müslüman Aydınlar”, **Çağdaş Türkiye’de İslam**, haz. Richard Tapper, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1991, 261-294.
- Mensching, Gustav: **Dinî Sosyoloji**, çev. Mehmet Aydın, 2. bs., Konya, Din Bilimleri Yayınları, 2004.
- Mert, Nuray: **Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış: Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994.

- Merton, Robert: “Bilim ve Toplumsal Düzen”, çev. Ümit Tatlıcan, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri**, ed. Bekir Balkız- Vefa Saygın Ögüt, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 148-165.
- Morris, Brian: **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, çev. Tayfun Atay, Ankara, İmge Yayınları, 2004.
- Morrison, Ken: **Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought**, London, Sage Publications, 1995.
- Musaoğlu, Mahmut: “Sarık Konulan Yerin de Mukaddesliği Vardır”, **İsmailağa Dergisi**, sy. 44, 2020.
- Nedim, Ahmet: **Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları-1926**, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Niebuhr, Richard: **Social Sources of Denominationalism**, New York, Meridian Books, 1922.
- Nimetullah, Halil: **Halkçılık ve Cumhuriyet ve Türk Halkçılığı ve Cumhuriyeti**, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1930.
- Nisbet, Robert: **Sosyolojik Düşünce Geleneği**, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2013.
- Northcott, M.S.: “Sociological Approches”, **Approaches to the Study of Religion**, ed. Peter Connolly, London and New York, Cassel, 1999, 193-225.
- Orçan, Mustafa: “Cemaatten Cemiyete Türkiye’nin Modernleşme Pratiği”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, sy. 2, 2004, s. 79-94.
- Ögüt, Zehra: **İnkılâp Kitaplarında Din: 1930’lu Yıllar**, İstanbul, Yazıgen Yayınları, 2018.
- Öngören, Reşat: “Osmanlı Türkiye’sinde Tarikatlar”, **Türkiye’de Tarikatlar, Tarih ve Kültür**, ed. Semih Ceylan, İstanbul, İsam Yayınları, 2015, s. 55-94.

- Özay, Mehmet: **Sekülerleşme ve Din**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007.
- Özel, Cemal: “Dini Grupların Birbirleriyle Olan İlişkilerini Etkileyen Bazı Faktörler: Psikososyal Bir Yaklaşım”, **The Journal of Academic Social Science**, sy. 72, 2018, s. 329-348.
- Özet, İrfan: Fatih Başakşehir: **Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Özkan, Havva: **Efendi Hazretleri İle Anılarım**, İstanbul, Kitap Kalbi Yayıncılık, 2019.
- Özsaray, Mustafa: Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı**, 2018.
- Özşimşekler, Mustafa: “Farz Olan Tesettür”, **Lâlegül Dergisi**, sy. 65, 2018, s. 36-41.
- Özşimşekler, Mustafa: “Gözleri Haramdan Sakınmak”, **Lalegül Dergisi**, sy. 54, 2017, s. 30-34.
- Özyurt, Cevat: “Durkheim Sosyolojisinde Ahlaki Kontrol Sorunu”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, c. 5, sy. 13, 2007, s. 95-121.
- Pahl, R. E.: “The Rural- Urban Continuum”, **Readings in Urban Sociology**, ed. R. E. Pahl, New York, Pergamon Press, 1968, s. 95-118.
- Parla, Taha: **Türkiye’de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, c. 3 İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Piriciky, Gabriel: “The Ismailaga Community: Shifting Religious Patterns in Contemporary Turkey”, **Archiv Orientalni**, vol: 80/3, 2012, s. 533-561.

|                                  |                                                                                                                                         |
|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Postman, Neil:                   | <b>Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni</b> , çev. Mustafa Emre Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Paradigma Yayınları, 2004.                            |
| Ritzer, Georg, Jeffry Steonisky: | <b>Sosyoloji Kuramları</b> , çev. Himmet Hülür, 9. bs., Ankara, De Ki Yayınları, 2014.                                                  |
| Russ, Jacqueline:                | <b>Felsefe Tarihi: Modern Dünyanın Yaratılması</b> , ed. Jacqueline Russ, çev. İsmail Yerguz, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012. |
| Russ, Jacqueline:                | <b>Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antikçağlardan Günümüze Batı Düşüncesi</b> , çev. Özcan Doğan, Ankara, DoğuBatı Yayınları, 2011.       |
| Russ, Jacqueline:                | <b>Felsefe Tarih: Modern Dünyanın Yaratılması</b> , çev. İsmail Yerguz, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.                       |
| Russell, Bertrand:               | <b>Batı Felsefesi Tarihi</b> , çev. Muammer Sencer, C. II, İstanbul, Say Yayınları, 1994.                                               |
| Schwarz, Fernand:                | <b>Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi</b> , çev. Ayşe Meral, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.                                               |
| Seyfi, Ali Rıza:                 | <b>Gazi ve İnkılap</b> , İstanbul, Sinan Matbaası ve Kütüphanesi, 1933.                                                                 |
| Simmel, Georg:                   | “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, çev. B. Ö. Düzgören, <b>Cogito</b> , No: 8, 1996, s. 81-89.                                               |
| Sözer, Selim:                    | <b>Gelenekten Modernliğe İskenderpaşa</b> , İstanbul, Meriç Yayınları, 2019.                                                            |
| Spinoza, Benedictus (Baruch):    | <b>Spinoza Etika</b> , çev. Hilmi Ziya Ülken, 4. bs., Ankara, Dost Yayınları, 2011.                                                     |
| Subaşı, Necdet:                  | <b>Din Sosyolojisi</b> , İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi, 2014.                                                                      |

- Swatos, William H., Kevin J. Christiano: "Secularization Theory: The Course of a Concept", **The Secularization Debate**, ed. William H. Swatos, Daniel V. A. Olson, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2000, s. 1-20.
- Swingewood, Alan: **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınbay, 4. bs., İstanbul, Agora Kitaplığı, 2014.
- Şahin, İlkey: "Sosyolojik Bir Bilginin Soy kütüğü: Sekülerleşme Teorileri", **Sekülerleşme Tartışmaları**, ed. Mehmet Ali Kirman, Volkan Ertit, Ankara, Kadim Yayınları, 2019, s. 71-115.
- Şeker, Fatih M.: **Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru: Şerif Mardin Örneği**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.
- Şekerci, Ahmet Erhan: **Aydınlanma ve Din**, 3. bs., İstanbul, İnsan Yayınları, 2018.
- Şen, Hasan: **Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek**, İstanbul, Kadim Yayınları, 2012.
- Şenocak, İhsan: **İki Devrin Ulu Hocası Ali Haydar Efendi**, 4. bs., İstanbul: Hüküm Kitap, 2017.
- Şenocak, Kamil: "Kadim Duruşlu Bir Halidi Şeyhi: Mahmut Ustaosmanoğlu", **Demokrasi Platformu**, sy. 6, 2006, s.123-150.
- Şentürk, Recep: **Yeni Din Sosyolojileri**, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2004.
- Şentürk, Ünal: "Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler", **Toplumsal Yapı**, ed. Yaşar Kaya, İstanbul, Turan Yayıncılık, 2005, s. 131-146.
- Şimşek, Halil İbrahim: "Oğlu Mehmet Bahaattin Efendi'nin Notlarında Mustafa Haki Efendi (k.s.)", **Somuncu Baba Dergisi**, sy. 150, 2013.

- Tahiru'l-Mevlevi: **İstiklal Mahkemesi Hatıraları ve Matbuat Alemindeki Hayatım**, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2012.
- Taplamacıoğlu, Mehmet: **Din Sosyolojisi**, Ankara, Ankara İlahiyat Fakültesi, 1983.
- Tapper, Richard: **Çağdaş Türkiye’de İslam: Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet**, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1991.
- Tatar, Hüseyin Canbay: **Nuh’un Gemisindekiler**, İstanbul, Turan Yayıncılık, 1999.
- Tatlılıoğlu, Durmuş: “Dini Cemaatlerin ve Tarikatların Fonksiyonel Analizi”, *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, C. 8, No: 3, 2008, s. 97-126.
- Taylan, Necip: **İlim- Din İlişkileri- Sahaları- Sınırları**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1979.
- Taylor, Charles: **Seküler Çağ**, çev. Dost Körpe, 3. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Tekin, Mustafa: “Modernleşmenin Dini Hayata Etkisi”, **İslam ve Modernlik**, ed. Mustafa Tekin, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2018, s. 149-167.
- Tekin, Mustafa: “Türkiye’de Din Siyaseti ve Siyaset-Cemaat İlişkisi”, **Kuran ve Toplumsal Bütünleşme**, ed. Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, Bursa, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015, s. 547-562.
- Tekin, Mustafa: **Din Sosyolojisi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2016.
- Tekin, Mustafa: **Hikmet Sosyolojisi**, İstanbul, Mana Yayınları, 2017.
- Tekin, Üzeyir: “Dünden Bugüne Sosyolojik Açıdan Cemaat ve Cemiyet Kavramları”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, c. 1, sy. 2, 2004, s. 107-120.

- Thompson, Ian: **Odaktaki Sosyoloji**, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004.
- Tınaz, Nuri: “A Social Analysis of Religion Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, No: 13, 2005, 63-108.
- Tiftikçi, Osman: **Türkiye’de İslami Hareket**, 2. bs., İstanbul, Ceylan Yayınları, 2014.
- Tiryakian, Edward A.: “Emile Durkheim”, çev. Ceylan Tokluoğlu, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014, s. 213-265.
- Topçu, Nuretin: **Yarınki Türkiye**, 7. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2010.
- Toureine, Alain: **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, 4. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Tönnies, Ferdinand: **Cemaat ve Cemiyet**, çev. Emre Güler, İstanbul, Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2019.
- Tunçay, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, 3. bs., Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Tunçer, Mustafa: “Ofllu Hocaların Yetiştikleri Medreseler, Talebe ve Medrese Sayılarına İlişkin Bazı Rivayetlerin Analizi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 9, sy. 16, 2017, s. 25-46.
- Turner, B. S.: **Max Weber ve İslam**, çev. Yasin Aktay, Mehmet Murat Şahin, 3. bs., İstanbul, Vadi Kültür Yayıncılık, 2019.

- Turner, Jonathan, Leonard Beeghley, Charles H. Powers: **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, çev. Ümit Tatlıcan, 2. bs., Bursa, Sentez Yayıncılık, 2010.
- Türcan, Talip: “Şeriat”, **DİA**, c. 38, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2010, s. 571-574.
- Türk, Suat Tahsin: **Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Banisi Gazi Mustafa Kemal**, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933.
- Türkdoğan, Orhan: “Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve “Cemaatlaşma””, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Özel Sayı**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 65-90.
- Türkdoğan, Orhan: “Alevi Sünni Bütünleşmesi Niçin Önemli?”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, sy. 100, Nisan, 1995, s. 20-26.
- Uludağ, Süleyman: “Murakabe”, **DİA**, c. 31, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, s. 204.
- Ural, Şafak: **Bilim Tarihi**, C. 3, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1994.
- Ustaosmanoğlu, Abdülhâlık: **İslam’a Dair Notlar**, İstanbul, Rabbani Yayınevi, 2018.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut Şevket: “Kaybolan Kadın Yıkılan Aile”, **İsmilağa Dergisi**, sy. 43, 2019, s. 11.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Hikmetli Sözler**, haz. Şefik Kocaman, Hasan Erbay, Furkan Kandemir, 2. bs., İstanbul, Ahıska Dağıtım ve Pazarlama, 2013.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Sohbetler 1-4**, İstanbul, Sıraç Kitabevi, 2010.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Sohbetler 5**, İstanbul, Ahıska Yayınevi, 2012.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Risale-i Kudsiyye Şerhi**, İstanbul, Sıraç Kitabevi, 2000.

- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Ruhu'l-Furkan**, c. 1, İstanbul, Sıraç Kitabevi, 1991.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **Tembihat**, 4. bs., İstanbul, Ahıska Yayınevi, 2019.
- Ustaosmanoğlu, Mahmut: **İrşadü'l-Müridin**, İstanbul, Ahıska Yayınevi, 2019.
- Ülkü, Kübra: "İyi Bir İstikbal İçin Üniversite Şart mıdır?", **Marifet Dergisi**, sy. 3, 2012, s. 90-96.
- Ünlü, Ahmet Mahmut (Haz.): **Okuyanın Muradını Keskin Kılıç Gibi Süratle Temin Eden ve Sırr-ı Masûn 'Korunmuş Sır' Diye Adlandırılan Seyfi Kâtı' Hızb-i Şerifi**, haz. Ahmet Mahmut Ünlü, 4. bs., İstanbul, Tuana Yayıncılık, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut, (haz.): **Okuyanın Muradını Keskin Kılıç Gibi Süratle Temin Eden ve Sırr-ı Masûn 'Korunmuş Sır' Diye Adlandırılan Seyfi Kâtı' Hızb-i Şerifi**, haz. Ahmet Mahmut Ünlü, 4. bs., İstanbul, Tuana Yayıncılık, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Medrese-i Yusufiyye'den Mektuplar**, İstanbul, Tuana Yayıncılık, 2017.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Hazreti Mehdi Kıyamete Yakın Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil**, İstanbul, Tuana Basım Yayın, 2015.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Nüzûl-i Mesih Risalesi**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2015.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **3 Vasiyetim**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Bir Senelik Bela ve Uğursuzluklardan Kurtulmak İçin Her Çarşamba Özellikle de Safer Ayında Okunacak Dualar ve Çarşamba Gününün Uğursuzluğu Örneği**, 2. bs., İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2015.

- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Dualarım**, 2. bs., İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2018.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Fıtrat-ı Tağyir Risalesi**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2018.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Her Derdi İyileştiren Bir Dua**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Dünya ve Ahiret ile Alakalı Çözölemeyen Bütün Düğömleri Çözecek Kıymetli Salevât**, 2. bs., İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Peygamber Efendimiz (SAV)'i Hangi Dualarla Rüyada Görürüz?!**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2018.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Hayrettin Karaman'ın Batıl Görüşlerine Reddiyeler**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2019.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Erba'in-i İdrisiyye**, 8. bs., İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Faizlilerin Dûçar Olacağı Azaplar: Faizli Muameleler ve Borçtan, İhtiyaçtan Kurtuluş Duaları**, 2. bs., İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2014.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Namaz Kılmayanların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2019.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **İçki ve Uyuşturucu Kullananların İki Cihanda Başlarına Gelecek Belalar**, İstanbul, Tuana Basın Yayın, 2016.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Tasavvuf Risalesi**, İstanbul, Cübbeli Ahmet Hoca Yayıncılık, 2013.
- Ünlü, Ahmet Mahmut: **Tarikat-ı 'Aliyye'de Râbıta-i Celiyye**, İstanbul, Cübbeli Ahmet Yayıncılık, 2016.

- Varol, Muharrem: “Yıldız Sarayı’nın Tekkeleri ve II. Abdülhamid’in Tarikat Siyaseti”, **II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul**, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 203-221.
- Voltaire: **Micromegas ve Diğer Hikayeler**, çev. Hasan Fehmi Nemli, İstanbul, Helikopter Yayınları, 2012.
- Wach, Joachim: **Din Sosyolojisi**, çev. Ünver Günay, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995.
- Wach, Joachim: **Din Sosyolojisine Giriş**, çev. Battal İnandı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987.
- Wallis, Roy: **The Elementary Forms of the New Religious Life**, London, Routledge & Kegan Paul, 1984.
- Weber, Max: **Bürokrasi ve Otorite**, çev. H. Bahadır Akın, Ankara, Adres Yayınları, 2005.
- Weber, Max: **Din Sosyolojisi**, çev. Latif Boyacı, 2. bs., İstanbul, Yarı Yayınları, 2016.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.
- Weber, Max: **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, çev. Özer Özenkaya, 2. bs., İstanbul, Cem Yayınevi, 2014.
- Weiker, Walter F.: **The Modernization of Turkey: From Atatürk to the Present Day**, New York, Holmes-Meier Pub. Inc., 1981.
- Wilson, Bryan R.: **Seküler Topumlarda Din**, çev. Ömer Faruk Darende, Ankara, Pegem Akademi, 2017.
- Wilson, Bryan: **Dini Mezhepler**, çev. Ali İhsan Yitik, A. Bülent Önal, İstanbul, İz Yayıncılık, 2004.

- Wilson, Bryan: “Sekülerleşme”, çev. Ali Bayer, **Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, ed. M. Ali Kirman, İhsan Çapcıoğlu, Ankara, Otto Yayınları, s. 9-55.
- Wilson, Bryan: **Religion in Sociological Perspective**, New York, Oxford University Press, 1989.
- Yaman, Fatih: “Helenik Uyanış ve Sarsılan Otorite: Rönesanstan İhtilale Modernliğin Serüveni”, **İslam ve Modernlik**, ed. Mustafa Tekin, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2018, s. 13-46.
- Yamane, David: “Secularization on Trial: In Defense of a Neosecularization Paradigm”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, c. 36, sy. 1, 1994, s. 109-122.
- Yancı, Ülkü: “18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerine Müderrislerin Atanma Usulleri”, **ZfWT**, c. 8, sy. 1, 2016, s. 395-419.
- Yapıcı, Asım: “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, **Kimlik ve Din**, ed. Abdullah Özbolat, Mustafa Macit, Adana, Karahan Kitabevi, 2016, s. 41-64.
- Yapıcı, Asım: “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, **Kimlik ve Din**, ed. Abdullah Özbolat, Mustafa Macit, Adana, 2016, s. 41-64.
- Yaylagül, Levent: **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2006.
- Yelken, Ramazan: **Cemaatin Dönüşümü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1999.
- Yıldız, Halit: “Rivayetler Işığında Cübbe”, **İsmailağa Dergisi**, sy. 2, 2016, s. 74-76.
- Zencirkıran, Mehmet: “Örgüt ve Yönetim Kuramları”, **Örgüt Sosyolojisi**, ed. Mehmet Zencirkıran, Bursa, Dora Basım-Yayın, 2018.

Ziyaüddin, Muhammed Halid:

**Risale-i Hâliyye Tercümesi**, İstanbul,  
Yasin Yayinevi, 2019.

Zückerman, Phil:

**Din Sosyolojisine Giriş**, çev. İhsan  
Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Ankara,  
Birleşik Kitabevi, 2006.



## EKLER

### EK 1: MÜLAKAT SORULARI

1. İsmailağa Cemaati'ne intisabınız ne zaman ve nasıl oldu? İntisab sebebiniz nedir?
2. “Tarikat”, “Şeriat”, “Osmanlı”, “Avrupa”, “Modernleşme”, “Cemaat” ve “Ehli Sünnet” kavramlarını nasıl tanımlarsınız?
3. “Kâfire muhalefet etmek” ifadesinden ne anlıyorsunuz?
4. Teknolojik gelişmeler hakkında ne düşünüyorsunuz? Gelişmeleri takip eder misiniz?
  - a. Cep telefonu kullanıyor musunuz? Kullanıyor iseniz markası nedir? Telefonda hangi özelliklerin olmasına dikkat edersiniz? Telefonunuzu ne sıklıkta yenilersiniz?
  - b. Evinizde kullandığınız elektronik aletler nelerdir? Markaları nedir?
5. Modern tıbbı yaklaşımınız nasıldır?
  - a. Bebek sahibi olamayan bir çiftte ilk olarak vereceğiniz öneri nedir?
  - b. Tüp bebek tedavisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
  - c. Okutularak ya da sadece okutularak geçtiğine inandığınız hastalık var mı?
6. Doğa olayları ve doğal afetlere yaklaşımınız nasıldır?
  - a. Depremlere ve özellikle de büyük depremleri İlahî bir uyarı olarak değerlendirir misiniz?
  - b. Kuraklığı İlahî bir uyarı olarak değerlendirir misiniz ve yağmur duasına çıkılması gerektiğini düşünür müsünüz?
7. İnternet ve sosyal medyaya yaklaşımınız nasıldır?
  - a. Evinizde radyo, televizyon, gazete veya dergi bulundurur musunuz?
  - b. Televizyon veya radyoda takip ettiğiniz herhangi bir program/dizi/film var mı?
  - c. Sinemaya veya tiyatroya gider misiniz? Eğer gidiyor iseniz gitme sıklığınız nedir, düzenli bir gidişten bahsedebilir miyiz?

- d. Sosyal medya üzerinden farklı ülke ve kültürlerden arkadaşlarla ilişki kuruyor musunuz?
8. Müzik dinler misiniz? İlahi, ezgi, marş veya enstrümental dinletileri tercih eder misiniz?
9. Yabancı diliniz var mı? Yeni diller öğrenmeye gayret eder misiniz?
10. Düzenli tatil yapar mısınız? Ne tür bir tatil tercih edersiniz?
11. Banka ile ilişkiniz nasıldır? Banka hesabınız var mı? Kredi kartı kullanıyor musunuz? Birikimlerinizi banka hesapları üzerinden yapar mısınız? Döviz alır mısınız?
12. Aile yapınız nasıldır?
- a. Medeni durumunuz nedir?
- b. Eşinizin çalışması hususunda ne düşünüyorsunuz? (Erkekler için)
- c. Evli iseniz, kaç yaşınızda evlendiniz? Nasıl tanıştınız? Düğün süreci nasıl işledi? Düğün merasimi nasıl yapıldı?
- d. Aile büyükleri ile aynı evde birlikte mi oturuluyor, yoksa çekirdek aile olarak ayrı mı?
- e. Kaç çocuğunuz var? Çocuk isimlerinde tercihiniz nedir, örnek verebilir misiniz?
- f. Boşanma hususunda ne düşünüyorsunuz? Türkiye'deki boşanma oranlarının artması hakkında ne söylemek istersiniz?
13. Kaç senedir İstanbul'da ikamet ediyorsunuz? İstanbul'a ne zaman nereden göç ettiniz? Yaşadığınız evi seçerken nelere dikkat ettiniz?
14. Geliriniz açısından kendinizi nasıl tanımlarsınız? Gelirinizi artırabilmek için iş değiştirmeyi veya bulunduğunuz işte yükselmeyi hedefliyor musunuz?
15. Spor yapıyor musunuz?
16. Kafe, pastane ve restoran gibi ortamları tercih eder misiniz?
17. Giyim eşyası alırken özellikle tercih ettiğiniz markalar ve yerler var mı?
18. İç çamaşırı dahil giyim eşyalarının diktirilmesi hususunda ne düşünüyorsunuz?
19. Araba kullanır mısınız? Arabanız var mı? Kadınların araba kullanması hakkında ne düşünüyorsunuz?
20. Kişisel bakım için güzellik salonu, kuaför veya benzeri yerlere gider misiniz? (Kadınlar için)

21. İsmailağa Cemaati'nin diğer cemaatler arasındaki konumu hakkında ne söylemek istersiniz?
22. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
23. Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında ne düşünüyorsunuz ve işleyişine dair katkı minvalinde ne söylemek istersiniz?
24. Siyaset ile aranız nasıldır? Takip ettiğiniz, desteklediğiniz bir parti veya siyasi lider var mı? Siyasete aktif katılım hakkında ne düşünüyorsunuz?
25. İbadetlerinizi düzenli yapıyor musunuz?
  - a. Camiye gitme sıklığınız nedir? Namaz kılma dışında camiye ne tür sebeplerle gidiyorsunuz? Gün içinde vakit namazlarınızı camide kılma konusunda özel bir çaba gösteriyor musunuz?
  - b. Kadınların camiye gitmesi, vakit namazlarını camide kılması veya Cuma namazına katılmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
  - c. Ramazan orucu dışında nafile oruç tutuyor musunuz? Tutuyorsanız sıklığı nedir?
  - d. Hac veya umrede bulundunuz mu? Kaç sefer umreye gittiniz?
  - e. Gün içinde bir saat daha fazla vaktiniz olsa nasıl değerlendirirsiniz? Bir hobiniz var mı?
26. Eğitim durumunuz nedir?
27. Resmî eğitim sürecine dahil olup diploma sahibi olmanın bu devirde mutlaka gerekli olduğu şeklindeki kanaate katılır mısınız?
28. Kadınların eğitim alması ve çalışması konusunda ne düşünüyorsunuz?
29. Tesettür hususunda ne düşünüyorsunuz? Çarşaf giymenin gerekliliği/zorunluluğu hakkında ne düşünüyorsunuz?
30. Cemaatte bir değişim gözlemliyor musunuz?

Cemaatin salık verdiği, kendini tanımladığı temel öğretiler konusunda bir değişimin olması, zamana göre uyarlanması gerektiğini düşünür müsünüz?

**EK 2: MÜLAKAT TABLOSU KADINLAR**

| Sıra No | Doğum Tarihi | İntisap Tarihi | Eğitim Durumu            | Meslek             | Medeni Hal | İkamet Yeri             | Kaç Yıldır İstanbul'da? |
|---------|--------------|----------------|--------------------------|--------------------|------------|-------------------------|-------------------------|
| K. Ö.   | 1991         | 2005           | A.Ö. İHL okuyor          | Medrese Hocası     | Bekar      | Gaziosmanpaşa/ Küçükköy | İstanbul Doğumlu        |
| A. T.   | 1980         | Tarih yok      | İlkokul Mezunu           | Vakıf faaliyetinde | Evli       | Maltepe/Dragos          | İstanbul Doğumlu        |
| Ş. Y.   | 1991         | 2007           | A.Ö. Düz Lise Öğrenci    | Ev Hanımı          | Evli       | Bağcılar                | İstanbul Doğumlu        |
| E. C.   | 1979         | 2010           | Üniv. Mezunu             | Spor Eğitmeni      | Evli       | Ümraniye                | İstanbul Doğumlu        |
| H. D.   | 1999         | 2015           | Üniv. Öğr.               | Öğrenci            | Bekar      | Üsküdar/Kısıklı         | 4 senedir İstanbul'da   |
| S. H.   | 1958         | 1980'lerde     | Lise Mezunu              | Medrese Hocası     | Evli       | Fatih/Çarşamba          | İstanbul Doğumlu        |
| A. D.   | 1960         | 1984           | İlkokul Mezunu           | Ev Hanımı          | Evli       | Ümraniye                | 39 senedir İstanbul'da  |
| H. K.   | 1972         | 1990'larda     | Üniv. Mezunu             | Knesiyolog         | Evli       | Fatih/Çarşamba          | 30 senedir İstanbul'da  |
| S. C.   | 1974         | 1989           | İlkokul Mezunu           | Ev Hanımı-Hoca     | Evli       | Ümraniye                | İstanbul Doğumlu        |
| Z. D.   | 1983         | 1996           | A.Ö. Orta Öğretim Okuyor | Ev Hanımı          | Evli       | Ümraniye                | İstanbul Doğumlu        |
| P. A.   | 1962         | 2000'lerde     | Ünv. Mezunu              | Psikolog           | Bekar      | Ümraniye                | 56 senedir İstanbul'da  |
| Ö. A.   | 1981         | 2014           | Üniv. Mezunu             | Öğretmen           | Evli       | Beykoz                  | İstanbul Doğumlu        |
| D. N.   | 1968         | 2019           | Üniv. Mezunu             | Doktor             | Evli       | Ok Meydanı              | İstanbul Doğumlu        |
| Ö. B.   | 1998         | 2006           | A.Ö. İlahiyat Öğrenci    | Medrese Öğrencisi  | Bekar      | Zeytinburnu             | 7 senedir İstanbul'da   |
| M. H.   | 1955         | 1979           | İlkokul Mezunu           | Ev Hanımı          | Evli       | Çengelköy               | 62 senedir İstanbul'da  |

**EK 3: MÜLAKAT TABLOSU ERKEKLER**

| Sıra No | Doğum Tarihi | İntisap Tarihi     | Eğitim Durumu         | Meslek                 | Medeni Hal | İkamet Yeri  | Kaç Yıldır İstanbul'da? |
|---------|--------------|--------------------|-----------------------|------------------------|------------|--------------|-------------------------|
| D. S.   | 1961         | 1990'ların sonu    | Üniv. Mezunu          | Doktor                 | Evli       | Fatih        | İstanbul Doğumlu        |
| M. O.   | 1999         | 2014               | Üniv. Öğr.            | Öğrenci                | Bekar      | Fatih        | İstanbul Doğumlu        |
| S. F.   | 1977         | 1997               | A.Ö. Üniv. Mezunu     | Vakıf Görevlisi-Esnaf  | Evli       | Fatih        | İstanbul Doğumlu        |
| Ö. A.   | 1971         | 1980'lerin sonunda | A.Ö. İlahiyat Mezunu  | Editör                 | Evli       | Fatih        | 40 senedir İstanbul'da  |
| S. U.   | 1960         | 1978               | Ortaokul Mezunu       | G.Y.Y-Esnaf            | Evli       | Fatih        | İstanbul Doğumlu        |
| M. B.   | 1942         | 1970'ler           | İlkokul Mezunu        | Emekli Din Görevlisi   | Evli       | Fatih        | 60 senedir İstanbul'da  |
| A. M.   | 1994         | 2015               | Üniv. Öğr.            | Öğrenci                | Bekar      | Fatih        | İstanbul doğumlu        |
| E. Y.   | 1987         | 1997               | Doktora               | Öğrenci-Medrese Hocası | Evli       | Bağcılar     | İstanbul Doğumlu        |
| Ö. H.   | 1983         | 2000               | Ö.L. İlahiyat Mezunu  | Vakıf Başkanı          | Evli       | Bağcılar     | İstanbul Doğumlu        |
| E. İ.   | 1960         | 1980'lerin sonunda | İHL Mezunu            | Emekli Din Görevlisi   | Evli       | Başakşehir   | 25 senedir İstanbul'da  |
| E. S.   | 1984         | 2010               | Ö.L. İlahiyat Mezunu  | Medrese Hocası-S.B.    | Evli       | Fatih        | 29 senedir İstanbul'da  |
| A. S.   | 1973         | 1988               | Doktora               | Medrese H.-Esnaf       | Evli       | Küçükçekmece | İstanbul Doğumlu        |
| O. O.   | 1973         | 1985               | A. Ö. İlahiyat Mezunu | Mütercim               | Evli       | Ümraniye     | 31 senedir İstanbul'da  |
| S. D.   | 1983         | 1993               | A.Ö. İlahiyat Mezunu  | Diyanet Görevlisi      | Evli       | Bağcılar     | İstanbul Doğumlu        |
| H. H.   | 1989         | 2009               | İlköğretim Mezunu     | Vakıf Görevlisi        | Evli       | Sancaktepe   | 21 senedir İstanbul'da  |
| B. S.   | 1990         | 2005               | Üniv. Mezunu          | Vakıf Başkan Yard.     | Evli       | Bağcılar     | İstanbul Doğumlu        |

## ÖZGEÇMİŞ

**Zehra ÖĞÜT**

**Yüksek Lisans Tezi:** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri/İslam Felsefesi (2012-2015)

Tez Başlığı: “1930’lu Yıllarda İnkılâp Kitaplarının Din Meselesine Bakışları”.

Danışman: Prof. Dr. İsmail KARA.

**Lisans:** Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2008-2012).

**Makale:** “Karikatürlerde Osmanlı Figürünün Göstergebilimsel Analizi: Uykusuz Dergisi Örneği”, Toplumbilimleri Dergisi, cilt: 26, 15 Kasım 2019, 242-282.